v\£c ___________!

MINISTERUL ILUMINIILOR URSS

INSTITUTUL DE LITERATURĂ RUSĂ (CASA PUȘKINSKI) AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE URSS

ISTORIA LITERATURII RUSE

SECOLELE X-XVI

Aprobat de Ministerul Educației al URSS ca ajutor didactic pentru studenții institutelor pedagogice din specialitatea nr. 2101 „Limba și literatura rusă”.

SUB EDIȚIA D. S. LIKHACHEV

„ILUMINAREA” DE LA MOSCOVA 1980

BBC

83,3P1

și 90

Autorii tutorialului:

L. A. DMITRIEV, D. S. LIHACHEV,

Ya. S. Lurie, A. M. Panchenko, O. V. Tvorogov

Bibliografie compilată

H. F. Drobenkova și M. V. Rozhdestvenskaya.

Ilustrațiile au fost selectate de O. A. Belobrova.

Recenzători:

Candidatul la științe filologice V. V. Kuskov și candidatul la științe filologice V. I. Popkov.

Flyleaf reproduce planul Moscovei din secolul al XVII-lea. din „Albumul lui A. Meyerberg”.

60602-824

I-----------24—79

103(03)—80

4309020300

BBK 83.3P1

8P1

INTRODUCERE

Valoarea patrimoniului cultural. V. I. Lenin despre patrimoniul cultural. Pentru a aprecia corect semnificația literaturii antice ruse, este necesar să se asimileze cele două prevederi principale ale lui V. I. Lenin în predarea sa despre patrimoniul cultural. Prima prevedere a lui V. I. Lenin subliniază importanța moștenirii culturale în construirea unei noi culturi. V. I. Lenin spune: „Fără o înțelegere clară a faptului că numai prin cunoașterea exactă a culturii create de întreaga dezvoltare a omenirii, numai prin reelaborarea ei, se poate construi cultura proletariană — fără o astfel de înțelegere nu vom putea rezolva. această problemă. Cultura proletară nu este ceva care a sărit din senin, nu este o invenție a unor oameni care se autointitulează specialiști în cultura proletariană. Toate acestea sunt o prostie. Cultura proletară trebuie să fie o dezvoltare firească a acelor stocuri de cunoștințe pe care umanitatea le-a elaborat sub jugul societății capitaliste, societății moșiere, societății birocratice. Toate aceste căi și căi au condus și eșuează și continuă să conducă la cultura proletariană..."1.

A doua poziție a învățăturilor lui V_I. Lenin despre moștenirea culturală este că moștenirea culturală este de mare valoare în sine. V. I. Lenin subliniază în mod repetat această valoare a vechii culturi: „Marxismul și-a câștigat semnificația istorică mondială ca ideologie a proletariatului revoluționar prin faptul că marxismul nu a respins în niciun caz cele mai valoroase realizări ale epocii burgheze, ci, dimpotrivă, a asimilat și reelaborat tot ceea ce a fost valoros în mai bine de două mii de ani de dezvoltare a gândirii și culturii umane" 1 2.

Propaganda moștenirii clasice a fost, din punctul de vedere al lui V. I. Lenin, una dintre laturile largului iluminism ideologic al maselor. Printre primele decrete ale guvernului sovietic a fost un decret privind conservarea „comorilor culturale ale poporului", privind transferul muzeelor în proprietatea statului. Deja în 1918, V. I. Lenin a semnat un decret al Consiliului Comisarilor Poporului „Cu privire la instalarea de monumente pentru marile figuri ale socialismului, revoluției și

1 Lenin V. I. Sarcinile uniunilor de tineret. Discurs la cel de-al III-lea Congres panrusesc al Uniunii Tineretului Comunist Rus 2 octombrie 1920 - Poli. col. cit., vol. 41. p. 304-305.

2 V. I. Lenin, Despre cultura proletariană.—Poly. col. cit., vol. 41, p. 337.

cultură". Printre marii reprezentanți ai culturii din trecut, care ar fi trebuit să fie imortalizati, s-a aflat și un monument al marelui artist antic rus Andrei Rublev.

Semnificația literaturii ruse antice din secolele XI-XVII. Semnificația literaturii ruse vechi constă, în primul rând, în faptul că ne ajută să înțelegem realizările marii literaturi ruse din secolele al XIX-lea și al XX-lea. În literatura rusă veche, există originile cetățeniei înalte și conținutul ideologic al literaturii ruse din timpurile moderne. Literatura rusă veche a transmis literaturii ruse din timpurile moderne și contemporane conținutul său ideologic ridicat, vasta sa experiență artistică, flexibilitatea și bogăția limbajului literar și a sistemului figurativ.

În al doilea rând, în literatura rusă veche există lucrări cu care poporul rus are dreptul să fie mândru, indiferent de cât de importante s-au dovedit a fi pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii ruse. Astfel de lucrări, a căror valoare este extrem de mare, includ în primul rând „Povestea anilor trecuti” - prima cronică rusă, „Învățăturile lui Vladimir Monomakh”, „Povestea campaniei lui Igor”, „Povestea distrugerii rusului”. Land”, „Povestea devastării lui Ryazan de către Batu”, „Povestea lui Petru și Fevronia din Murom”, „Călătoria dincolo de cele trei mări a lui Athanasius Nikitin”, „Viața protopopului Avvakum”, „Povestea lui Durere-Nenorocire”. Lucrările enumerate sunt departe de a epuiza tot ce e mai bun pe care literatura rusă a creat în primele șapte secole de existență.

Natura particulară a existenței operelor literare antice rusești. Literatura rusă a secolelor XI-XVII. dezvoltate în condiții unice. A fost în întregime scris de mână. Tipografia, care a apărut la Moscova la mijlocul secolului al XVI-lea, a schimbat foarte puțin natura și metodele de difuzare a operelor literare. În principal în secolul al XVII-lea. operele literare au continuat, ca și până acum, să fie distribuite prin corespondență. La rescriere, scribii au făcut propriile corecții, modificări, reduceri sau, dimpotrivă, au dezvoltat și extins textul. Drept urmare, monumentele literaturii ruse antice în cea mai mare parte nu aveau un text stabil. Noi ediții și noi tipuri de lucrări au apărut ca răspuns la noile solicitări înaintate de viață sau au apărut sub influența schimbărilor gusturilor literare.

Unele dintre operele literare antice rusești au fost citite și copiate de-a lungul mai multor secole. Altele au dispărut rapid, dar părți care le-au plăcut scriitorilor au fost incluse în alte lucrări, deoarece sensul dreptului de autor nu se dezvoltase încă suficient pentru a proteja textul autorului de modificări sau împrumuturi de la alte lucrări. În această privință, există ceva similar între existența operelor literare antice rusești și folclor.

/

„Eticheta literară”. Caracterul comun dintre literatura rusă antică și folclorul se reflectă și într-un alt mod. Ca și în folclor, „locurile comune” ocupă un loc special în literatura rusă veche. Opera literară a Rusiei Vechi nu urmărește să uimească cititorul cu noutate, ci, dimpotrivă, să-l liniștească și să-l „vrăjească” cu familiaritate. La compilarea operei sale literare, autorul, parcă, îndeplinește un anumit rit, participă la un ritual. El vorbește despre orice în formele ceremoniale adecvate celui povestit. El laudă sau condamnă ceea ce se obișnuiește să se laude și să blasfeme și le dă tuturor laudei sau

hulirii formele potrivite ocaziei. Prin urmare, textul operelor literare este un text, practic lipsit de „surprize” artistice. Aceste surprize sunt pe atât de nedorite, pe cât sunt de nedorite în orice ceremonie, în orice ritual.

Studiind metodele de abstractizare și eticheta literaturii ruse antice, totuși, trebuie să țineți cont de faptul că ambele nu au acoperit operele literare în întregime. Aproape în fiecare monument al Rusiei Antice există numeroase abateri de la etichetă. În aceste digresiuni, autorul și-a exprimat atitudinea directă, umană, față de ceea ce a scris. Într-un fel sau altul, sub influența unui sentiment de indignare publică față de crimele prinților, în opera au pătruns simpatia pentru cei defavorizați sau sentimente de dragoste, durere, elemente de realism, sub influența căreia metoda literară de reprezentarea artistică s-a schimbat treptat; principiul personal, auctorial a pătruns în literatură, iar mijloacele vizuale s-au îmbogățit.

Tradiția în literatură. Autorul unei opere literare „îmbrăcă” tema în „ținuta literară” corespunzătoare acesteia. Și aceasta nu numai că aduce literatura mai aproape de folclor, dar duce, ca și în folclor, la caracterul special de improvizație al creativității literare antice rusești, la colectivitatea și caracterul ei tradițional. Cu cât autorul urmează mai strict tradițiile etichetei literare, cu atât îi este mai ușor să creeze lucrări noi și noi în cadrul acestei tradiții. Drept urmare, operele literare ale Rusiei Antice nu sunt protejate unele de altele de limite stricte, textul lor nu este fixat de idei precise despre proprietatea literară. Într-o oarecare măsură, operele repetă formele obișnuite și, prin urmare, au, parcă, o anumită „fluiditate”, instabilitate a textului, care se reflectă în procesul literar general nu numai prin „neclararea” limitelor cronologice, ci tot printr-o anumită iluzie a inhibiţiei procesului literar. Vorbim despre iluzia inhibiției, pentru că de fapt dezvoltarea literaturii antice ruse are loc destul de repede. Nu este mai lent decât în vremurile moderne, este doar mai greu de înțeles și mai greu de definit.

Însă în procesul istorico-literar există aspecte care nu numai că îngreunează observarea, ci îl fac și mai ușor. Ceea ce ne facilitează observarea dezvoltării literaturii ruse este, în primul rând, legătura strânsă a literaturii cu procesul istoric – istoricismul medieval deosebit și foarte pronunțat al literaturii ruse vechi.

„Istoricismul medieval” al literaturii Rusiei antice. Ce este acest „istoricism medieval”? În primul rând, în faptul că generalizarea artistică în Rus' Antic este construită în marea majoritate a cazurilor pe baza unui singur fapt istoric concret. Opere noi de literatură a Rusiei Antice sunt întotdeauna atașate unui anumit eveniment istoric, unei anumite persoane istorice. Acestea sunt povești despre bătălii (despre victorii și înfrângeri), despre crime princiare, despre mersul în țara sfântă și despre oameni adevărați: cel mai adesea despre sfinți și despre prinți-comandanți. Sunt povești despre icoane și despre zidirea de biserici, despre minuni în care oamenii cred, despre fenomene care ar fi avut loc. Dar nu există lucrări noi pe intrigi evident fictive. Ficțiunea, din punct de vedere medieval, este egală cu minciuna, iar orice minciună este inacceptabilă. Chiar și predicatorii

evită pildele și fabulele. Ficțiunea pătrunde din folclor sau se găsește în opere traduse, în timp ce intrigile ficționale (de exemplu, comploturile de pilde) pe pământ rusesc capătă treptat o colorare istorică, sunt asociate cu anumite figuri istorice.

Relația dintre literatură și istorie. Literatura însoțește realitatea rusă, istoria rusă într-un flux imens, o urmează pe călcâie. Decalajul dintre un eveniment și prima operă literară despre el este rareori mare. Lucrările ulterioare modifică și combină primele, dar rareori creează o acoperire complet nouă a evenimentelor. De frică de minciuni, scriitorii își bazează lucrările pe documente, pe care le consideră a fi toate scrierile anterioare.

Cetățenia și patriotismul în literatura rusă veche. „Istoricismul medieval" al literaturii ruse din secolele XI-XVII. este legat de o altă trăsătură importantă a acesteia, păstrată și dezvoltată în literatura rusă până în prezent: cetățenia și patriotismul,

Chemat să ia în considerare realitatea, să urmărească această realitate și să o evalueze, vechiul scriitor rus deja în secolul al XI-lea. El și-a perceput munca ca fiind lucrarea de a-și servi țara natală. Literatura veche rusă a fost întotdeauna deosebit de serioasă, a încercat să răspundă la întrebările de bază ale vieții, a cerut transformarea ei, a avut idealuri diverse și mereu înalte.

Înaltul patriotism al literaturii ruse antice este asociat nu numai cu mândria autorilor pentru pământul rus, ci și cu durerea lor.

ci despre înfrângerile suferite, cu dorința de a raționa cu principii și boierii și uneori cu încercări de a-i condamna, de a stârni mânia cititorilor împotriva celor mai răi dintre ei.

Toți scriitorii ruși, fiecare în felul lui, prețuiesc foarte mult ministerul scrisului. Fiecare dintre ei este într-o oarecare măsură un profet-denunț, iar unii sunt educatori, distribuitori de cunoștințe, interpreți ai realității, participanți la viața civilă din țară.

Acest sentiment al înaltei vocații a scriitorului este transmis și literaturii ruse din timpurile moderne. Literatura rusă se dezvoltă sub influența unui sentiment de responsabilitate socială înaltă a creatorilor săi. Aceasta este o caracteristică constantă a literaturii ruse de-a lungul existenței sale.

Periodizarea istoriei literaturii ruse antice. Literatura Rusiei Antice este o dovadă a vieții. De aceea istoria însăși, într-o anumită măsură, stabilește periodizarea literaturii. Schimbările literare coincid practic cu cele istorice. Cum ar trebui să fie periodicizată istoria literaturii ruse din secolele XI-XVII?

Prima perioadă din istoria literaturii antice ruse este o perioadă de relativă unitate a literaturii. Literatura se dezvoltă în principal în două centre (relații culturale interconectate): la Kiev în sud și la Novgorod în nord. Durează un secol - XI - și surprinde începutul secolului XII. Aceasta este epoca formării stilului monumental-istoric al literaturii. Secolul primelor vieți ruși - Boris și Gleb și asceții Kiev-Pechersk - și primul monument al scrierii cronice rusești care a

ajuns până la noi - „Povestea anilor trecuti”. Acesta este secolul unui singur stat rus antic Kiev-Novgorod.

A doua perioadă, mijlocul secolului al XII-lea - prima treime a secolului al XIII-lea, este perioada apariției unor noi centre literare: Vladimir Zalessky și Suzdal, Rostov și Smolensk, Galich și Vladimir Volynsky; în acest moment, în literatură apar trăsături locale și teme locale, genurile se diversifică, un flux puternic de actualitate și publicism este introdus în literatură. Aceasta este perioada începutului fragmentării feudale.

O serie de trăsături comune ale acestor două perioade ne permit să luăm în considerare ambele perioade în unitatea lor (în special ținând cont de dificultatea de a data unele lucrări traduse și originale). Ambele prime perioade sunt caracterizate de predominarea stilului monumental-istoric.

Apoi urmează o perioadă relativ scurtă a invaziei mongolo-tătare, când se scriu povești despre invazia trupelor mongolo-tătare în Rus', despre bătălia de la Kalka, capturarea lui Vladimir Zalessky, „Cuvântul distrugerii Țara Rusiei” și „Viața lui Alexandru Nevski”. Literatura este comprimată într-o singură temă, dar această temă se manifestă cu o intensitate neobișnuită, iar trăsăturile stilului monumental-istoric capătă un caracter tragic.

7

pecete și exaltare lirică de înalt sentiment patriotic. Această perioadă scurtă, dar strălucitoare, ar trebui luată în considerare separat. Se evidentiaza usor.

Următoarea perioadă, sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, este secolul Pre-Renașterii, care coincide cu renașterea economică și culturală a pământului rusesc în anii imediat premergătoare și următoare bătăliei de la Kulikovo din 1380. Aceasta este o perioadă a stilului expresiv-emoțional și o ascensiune patriotică în literatură, o perioadă de renaștere a scrisului de cronică, a narațiunii istorice și a hagiografiei panegirice.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea. în literatura rusă se descoperă noi fenomene: se răspândesc monumente ale literaturii narative seculare traduse (ficțiune), apar primele monumente originale de acest tip, precum Povestea lui Dracula, Povestea lui Basarga. Aceste fenomene au fost asociate cu dezvoltarea mișcărilor umaniste reformiste la sfârșitul secolului al XV-lea. Cu toate acestea, dezvoltarea insuficientă a orașelor (care în Europa de Vest au fost centrele Renașterii), subjugarea republicilor Novgorod și Pskov, suprimarea mișcărilor eretice au contribuit la încetinirea mișcării către Renaștere. Cucerirea Bizanțului de către turci (Constantinopolul a căzut în 1453), de care Rus' era strâns legată cultural, a închis-o pe Rus în propriile sale granițe culturale. Organizarea unui singur stat centralizat rus a absorbit principalele forțe spirituale ale poporului. Publicismul se dezvoltă în literatură; politica internă a statului și transformarea societății ocupă din ce în ce mai multă atenție a scriitorilor și a cititorilor.

De la mijlocul secolului al XVI-lea. în literatură, fluxul oficial este din ce în ce mai afectator. Vine vremea „al doilea monumentalism”: formele tradiționale de literatură domină și suprimă începutul individual în literatură care a apărut în epoca Pre-Renașterii ruse. Evenimente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a întârziat dezvoltarea ficțiunii, a literaturii distractive.

Secolul al XVII-lea este secolul tranziției către literatura modernă. Aceasta este epoca dezvoltării principiului individual în orice: în însuși tipul scriitorului și în opera sa; un secol de dezvoltare a gusturilor și stilurilor individuale, a profesionalismului scriitorului și a simțului dreptului de autor, a protestelor individuale și personale asociate cu transformări tragice în biografia scriitorului. Începutul personal contribuie la apariția poeziei silabice și a teatrului obișnuit. Este din secolul al XVII-lea. V. I. Lenin a început o nouă perioadă în istoria Rusiei.

Câteva cuvinte despre numele popoarelor. În această carte, vorbim despre ruși și ruși din secolele X-XIII, deși se știe că în această perioadă cele trei popoare frățești nu se formaseră încă și

reprezentau o singură entitate etnică: slavii răsăriteni. Folosim autodesemnarea slavilor estici - așa se numeau ei în analele și în toate celelalte monumente, inclusiv Povestea campaniei lui Igor. Dar cititorul trebuie să-și amintească cu fermitate că Rus' secolele X-XIII. aceasta nu este încă Rusia, dar rușii din secolele X-XIII sunt slavii răsăriteni în ansamblu, strămoșii rușilor moderni, ucrainenilor și bieloruși - trei popoare frățești.

În același mod, trebuie să înțelegem cu fermitate că tătarii monumentelor literare și folclorului antic rusesc nu sunt un singur concept etnic. Așa că monumentele îi numesc pe cuceritorii și asupritorii Rusiei, uniți sub stăpânirea lui Genghis Khan, Batu, apoi - Hoarda de Aur. Aceste asociații erau ale diferitelor triburi, predominant nomazi și semi-nomazi. Cronică la sfârşitul secolului al XV-lea. uneori îi numește pe acești dușmani ai Rus’ – Polovtsy. Și acest nume este, de asemenea, inexact. Nu e de mirare că cronicarii, descriind prima invazie a lui Genghis Han, au spus despre „tătari”: „nu sunt vești bune (nu știe): cine sunt și de unde au venit”.

Selecție de monumente pentru istoria literaturii. Este de la sine înțeles că nu este nevoie, și într-adevăr nici o posibilitate, să luăm în considerare în istoria literaturii toate monumentele care au existat în Rus' Antic. Vorbim în primul rând despre acele lucrări care continuă să ne intereseze și astăzi, despre cele care fac parte din marea noastră moștenire literară, despre cele care ne sunt mai cunoscute și mai înțelese și mai accesibile. În același timp, trebuie luat în considerare faptul că o astfel de selecție a monumentelor duce la o anumită simplificare a perspectivei - o simplificare care este permisă și inevitabilă.

Marile monumente ale Rusiei Antice nu au fost încă studiate suficient: diverse tipuri de Palea („Explicative”, „Istorice” și multe altele), Marele Cheti-Minei, Proloage, colecții cu conținut durabil (cum ar fi

„Hrisostom”, „ Izmaragd etc.) au fost studiate atât de puțin, încât este greu să vorbim despre ele în istoria literaturii. Între timp, multe dintre ele au fost citite mai des și au ajuns la noi în mai multe liste decât monumentele pe care le cunoaștem, fără de care istoria literaturii nu se poate descurca dacă se pretinde a avea o semnificație educațională generală pentru cititorul modern. Deci, de exemplu, „Izmaragd” a fost, fără îndoială, citit mai des și a avut o importanță mai mare în secolele XVI-XVII decât cel mai faimos din secolele XIX și XX. Domostroy, care, de altfel, depindea chiar de Izmaragd. Cu toate acestea, îl includem pe Domostroy în istoria literaturii ruse și îl omitem pe Izmaragd. Și facem acest lucru destul de conștient: Domostroy nu este doar mai faimos în istoria culturii ruse decât Izmaragd, dar este și mai indicativ pentru procesul istoric și literar. Domostroy poartă amprenta secolului al XVI-lea. În „Izmaragda” (secolul XIV), urmele erei lor (epoca Pre-Renașterii ruse) nu au fost încă identificate de către cercetători.

În ciuda faptului că operele literare rusești din secolele XI-XVII. cei mai mari reprezentanți ai universității

de știință, literatura antică rusă în cea mai mare parte este încă foarte puțin studiată.

Multe monumente nu numai că nu au fost studiate, dar nici nu au fost publicate: ediția Marelui Cheti-Meney nu a fost finalizată, Cronicarul elen și roman nu a fost publicat , Prologul nu a fost publicat științific, majoritatea culegeri de compunere stabilă, unele cronici nu au fost publicate. Cel mai mare scriitor al secolului al XVI-lea, Maxim Grek, nu a fost publicat științific, doar lucrările lui Simeon din Polotsk au fost parțial tipărite; nu există ediții științifice ale multor monumente celebre ale literaturii ruse antice.

Unele dintre colecțiile scrise de mână ale monumentelor antice rusești nu sunt descrise sau sunt descrise insuficient de precis și în detaliu în ceea ce privește compoziția lor.

Colecții de manuscrise antice rusești cu conținut literar. Principalele colecții de manuscrise rusești vechi, care includ lucrări literare rusești vechi, sunt păstrate la Moscova, Leningrad și Kiev. Există, de asemenea, colecții mai mult sau mai puțin mari în Novosibirsk, Pskov, Yaroslavl, Vladimir, Rostov, Kostroma și în alte orașe. În cantități mici, manuscrisele vechi rusești sunt împrăștiate în diferite muzee de istorie locală, în bibliotecile științifice ale universităților și în arhive și sunt, de asemenea, proprietate privată a colecționarilor, a vechilor credincioși și a descendenților acestora etc.

La Moscova, colecțiile principale și foarte mari sunt concentrate în Biblioteca de Stat a URSS. V. I. Lenin, în Muzeul Istoric de Stat, în Arhiva Centrală de Stat a Actelor Antice, în biblioteca Universității de Stat din Moscova. M. V. Lomonosov. În Leningrad, colecțiile principale sunt păstrate în Biblioteca Publică de Stat. M. E. Saltykov-Shchedrin, Biblioteca Academiei de Științe a URSS, în Arhiva Istorică de Stat Centrală a URSS, în filiala Leningrad a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS, în Depozitul Antic numit după . V. I.

Malyshev de la Institutul de Literatură Rusă al Academiei de Științe a URSS. În Novosibirsk, manuscrisele se află în Biblioteca Științifică, în Pskov - în Depozitul Antic al Rezervației Muzeului Artistic și Arhitectural din Pskov.

În fiecare dintre depozitele principale pe care le-am enumerat, manuscrisele sunt cuprinse în colecții separate. Există colecții ale fostelor mănăstiri, colecții ale diverșilor oameni de știință, colecționari etc. De exemplu, * în Biblioteca Publică de Stat. M. E. Saltyk-ra-Shchedrin are o colecție a lui M. Pogodin, un om de știință care a cumpărat o colecție imensă de P. Stroev și, de asemenea, a strâns manuscrise pe cont propriu; există o colecție de manuscrise din biblioteca Mănăstirii Solovetsky, Mănăstirii Kirillo-Belozersky etc. Manuscrisele lui V. I. Malyshev sunt păstrate în funcție de colecționarii de la care au fost achiziționate sau primite cadou, dar și în funcție de locurile în care au fost găsite de expedițiile arheografice, în special

YU

Marginea cărții și cotorul, ί́ Cronica Laurențiană. 1377 (GPB).   i

organizat pentru culegerea de manuscrise. Există o colecție de Karelian (manuscrise culese în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Kareliană), Ust-Tsilma, culese în regiunea Ust-Tsilma etc. Muzeul de Istorie de Stat are o colecție de A. S. Uvarov, dar Uvarov nu numai că a colectat manuscrise însuși , dar a dobândit o mare colecție la negustorul Tsarsky. Ambele colecții au descrieri științifice tipărite separate, iar acest lucru trebuie avut în vedere, deoarece informațiile despre manuscrise tipărite într-o descriere științifică pot fi repetate și rafinate într-o altă descriere. Există o mare literatură de descrieri științifice ale anumitor colecții în cele mai mari depozite de manuscrise. Aceste descrieri științifice au fost create și publicate în momente diferite. Unele dintre manuscrisele din aceste descrieri științifice au avut o soartă diferită. Prin urmare, o persoană care se ocupă de manuscrise ar trebui să aibă cel puțin o înțelegere superficială a istoriei celor mai importante colecții de manuscrise antice rusești. De obicei, toate depozitele majore de manuscrise au o bibliotecă de referință în care aceste descrieri științifice sunt disponibile pentru utilizare. Descrierile științifice ajută la căutarea monumentelor literare de interes pentru cercetător. Pe lângă descrierile științifice tipărite

11

În plus, există și descrieri scrise de mână sau dulapuri de dosare cu diferite grade de completitudine și acuratețe. Există ghiduri pentru colecțiile de manuscrise care oferă primele informații despre istoria colecțiilor acestui depozit și o descriere aproximativă a manuscriselor în funcție de conținut. Cercetătorul trebuie să fie capabil să navigheze în toate aceste descrieri și ghiduri, să aibă o idee despre avantajele și dezavantajele lor. La început, la studierea manuscriselor, se recomandă utilizarea consultărilor orale ale curatorilor științifici de manuscrise, care sunt obligați să ajute cititorii în găsirea materialelor de care au nevoie, pentru a promova acele comori manuscrise pe care le păstrează cu grijă.

Caracter și tipuri de manuscrise antice rusești. Ce sunt manuscrisele rusești antice? Cel mai comun tip de manuscrise cu materiale literare sunt colecțiile. Scribul rescrie diferite lucrări pe o anumită bază într-un caiet. Caietele scrise de un scrib ar putea fi apoi legate de scrib însuși sau de legător.

Dar s-a întâmplat și ca legatorul să strângă caiete separate din vremuri diferite și diferiți cărturari pe care îi avea și le-a legat pur și simplu pentru că erau de același format sau erau combinate de el după conținut etc. Astfel de colecții de manuscrise, copiate de diferiți cărturari. și uneori în momente diferite, numite convolute.

Din colecțiile scrise de un scrib, există, de asemenea, colecții cu un conținut specific, adică tradițional, cum ar fi „Jet de aur”, „Izmaragd”, „Solemn”, etc., și colecții cu conținut nedefinit, care reflectă gusturile individuale și interesele unuia sau altuia un scrib care a scris și selectat materiale în ele pentru el sau pentru clientul său.

Lucrările de amploare puteau fi copiate și legate în cărți separate: unele cronici, lucrări de istorie mondială, patericoni, lucrări de natură clericală, proloage - culegeri de scurte vieți ale sfinților, aranjate după zilele anului, ff etc. Dar lucrările mici, precum „Rugăciunile lui Daniel Ascuțitorul” sau „Cuvinte despre distrugerea pământului rusesc” nu au constituit cărți separate.

Într-o formă nelegată, au ajuns la noi în principal manuscrise târzii din secolele XVII-XVIII, cu materiale rusești antice. Dar sunt puține, au fost prost conservate, întrucât, evident, nu au fost apreciate și nici îngrijite.

Tipuri de bază de scris de mână. Textele erau rescrise de către cărturari fie pe lățimea întregii pagini, fie pe două coloane (mai ales dacă formatul manuscrisului era mare). Se obișnuiește să se distingă trei tipuri de scris de mână - charter (scrisoare solemnă, calmă, mare), semi-obosit în multe variante (această scriere de mână este mai fluentă, mai puțin strictă, poate fi înclinată, dar păstrează totuși claritatea

/2

TÆ ДНАТНАДА IAKIííHHHΛK» PINTAZH AMN TAfkH^AAAfYf CTIÎA HфTѢЛ ischnnrtnizhim K^KIZKHTHHA HM Hit H MANY HMC HTѢЛ CTHMИ HѢГ0Ѣ inulti κ оу ГЛИЖЪАМТСИНН ДНЪУЛБкДЛ J НИЙДИМЪ СБИЖЪАМТСИНН ДНЪУЛБкДЛ J НИЙДИМЪ СБИМЪ СБИЖЪАМТСИНН ДНЪУЛБкДЛ J НИЙДИМЪ СБИМЪ СБИЖЪАМТСИНН 1 Н 0NNIt AVbuifH TUA SHITSIGѢ

LN(ABiv M{({ TUA--'■

ílfcftlIAAlHú IlfHZlKAHH |g «BANADNATI WfCNHKA smil dlt H IUI "I LLLL C *Г А НА ДОВСѢХНИТНИТИИ HlВТДАИ HlВТДАИ HlВТДАН^ТТНН qАТТИНИИ

Ostromyrovo evangelie. 1056-1057

O scrisoare cu copertă și inițiale

(GPB).

și ortografie separată a fiecărei litere; acest scris de mână apare de la sfârşitul secolului al XIV-lea) şi, în sfârşit, scrierea cursivă, în care literele, ca şi în manuscrisele noastre, sunt legate între ele prin mănunchiuri, ceea ce a făcut posibil ca scribulului să scrie relativ rapid.

Dar, pe lângă aceste scrieri de mână de bază, există multe tipuri intermediare: semitipificate, transformându-se în cursive; caligrafie semi-scripturală, care, printre altele, a fost folosită pentru a scrie volume din cronica Frontului (adică, ilustrată) din secolul al XVI-lea, un fel de scriere cursivă folosită pentru a scrie scrisori găsite în Novgorod și în alte orașe antice rusești pe mesteacăn. scoarță etc.

Material de scrisori. Manuscrisele au fost scrise inițial pe piele special îmbrăcată. Această piele în Rusia antică avea mai multe nume: au spus „piele”, „vițel”, mai târziu - „cartă” (cel mai adesea acest material era făcut din piele

viței). În știință, acest material este numit „pergament” de la numele orașului Pergam, unde se presupune că producția sa a fost îmbunătățită în secolul al II-lea î.Hr. î.Hr e. (denumită adesea „nepráMeHT”, dar mai preferabil „pergament”). Apoi manuscrisele au început să fie scrise pe hârtie. Granița dintre / folosirea pergamentului și hârtiei se desfășoară aproximativ la începutul secolelor al XIV-lea și al XV-lea, dar linia exactă nu poate fi indicată / Hârtia a fost importată în Rus'. Există dovezi că sub Ivan cel Groaznic și în secolul al XVII-lea. era hârtie și producție rusească. Hârtia avea de obicei „filigrane” sau „filigrane” vizibile prin lumină. În fabricarea pastei de hârtie, obținută din cârpe vechi, s-a rezemat pe o plasă de sârmă. Urmele acestei grile s-au păstrat pe foile de hârtie fabricate. Dar cel mai important lucru a fost că producătorii care produceau hârtie au așezat pe plasa de sârmă semnul fabricii lor. Aceste semne s-au uzat, au trebuit schimbate, în timp ce semnul a variat. Din aceste semne de hârtie ale producătorilor, este posibil să se determine momentul fabricării hârtiei și, în același timp, să se determine aproximativ timpul manuscrisului scris pe această hârtie. Există multe albume, ghiduri de referință, care determină „semnul de hârtie” și timpul căruia îi aparține, și deci manuscrisul scris pe hârtie cu acest semn.

Studiul textelor operelor literare în manuscrise. Textele operelor literare găsite în manuscrise sunt studiate în primul rând din punctul de vedere dacă au fost sau nu publicate. Dacă lucrarea este deja cunoscută în știință, atunci este necesar să se investigheze dacă textul găsit se potrivește cu cele care sunt deja cunoscute. Există trăsături individuale în textul descoperit și de care dintre textele publicate este mai aproape textul descoperit?

Dacă un cercetător și-a pus sarcina de a studia toate textele unei lucrări, atunci trebuie în primul rând să găsească aceste texte după descrieri științifice, tipărite și scrise de mână, uitându-se la manuscrise care nu au fost încă descrise, unde descoperirea mai sunt

posibile texte noi. Apoi împarte toate textele pe care le găsește în grupuri în funcție de trăsăturile textului pe care le conțin. Dacă el constată că într-unul dintre grupurile de liste există dorința conștientă de a oferi un text special din motive ideologice, stilistice sau orice alte motive, atunci un astfel de grup de texte se numește ediția lucrării. Dacă într-un anumit grup nu există dorința conștientă de a schimba textul, dar există doar o versiune a textului formată ca urmare a creșterii erorilor în procesul de copiere a textului și a corecțiilor lor nereușite sau mai mult sau mai puțin reușite, atunci un astfel de grup de texte se numește tip sau versiune a textului. Dacă un grup de liste conține caracteristici locale ale unei limbi sau dialect, care, totuși, sunt unite de un general

II

('copie. Începutul „Cărții Pelerinului” de Antonie de Novgorod. Secolul XVII. (GIB).

proces general de rescrie a unui text într-o anumită țară sau localitate, atunci un astfel de grup de liste se numește exod. Un exod poate fi, de exemplu, Novgorod, ucrainean, belarus, bulgar, sârb, moldo-vlah. Uneori, ediția coincide cu ediția (scribul nu introduce doar trăsături ale limbii, ci și schimbări conștiente). Uneori textul, trecut prin corespondență în diferite localități și țări, are versiuni mixte: ucraineană-sârbă, bulgară-rusă. Aceasta înseamnă că textul a fost copiat mai întâi într-o țară, apoi într-o altă țară, iar textul conținea caracteristici nu numai ale unei singure limbi, ci din două sau chiar trei. Cert este că, în Evul Mediu, manuscrisele scrise într-o limbă literară de înțeles în multe țări slave erau adesea transportate din țară în țară, donate, vândute etc. S-a întâmplat ca un scrib rus să lucreze în Bulgaria, pe Athos, la Constantinopol sau , dimpotrivă, un scrib sud-slav s-a mutat în Rusia și aici s-a angajat nu numai în corespondența cărților, ci și în lucrări literare independente (ciprian bulgaro-metropolitan, sârb Pakhomiy etc., vezi despre ele mai jos).

Problemele studierii scrisului de mână a manuscrisului, materialul pe care au fost scrise manuscrisele, studiul textelor operelor literare sunt dedicate disciplinelor speciale separate: paleografie, critică textuală și altele.

Informații de bază despre aceste discipline științifice speciale pot fi obținute în următoarele publicații: /

Paleografie. Shchepkin V.N. Paleografia rusă. M., 1967 (ediţia I - 1918-1920); Cherepnin L. V. Paleografia rusă. M., 1956. /

Textologie. Lihaciov D. S. Textologie pe materialul literaturii ruse secolele X-XVII. M.L., 1962; Mănâncă zece. Textologie. Un scurt eseu. M.L., 1964.

Studii de bază ale literaturii ruse antice. Din secolele al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea. Ne-au fost păstrate destul de multe inventare diferite, cuprins și cataloage ale bibliotecilor, ceea ce indică faptul că deja în Rusia Antică era nevoie de sistematizare a informațiilor

despre cărți: cuprinsul celor douăsprezece volume ale celui de-al patrulea Menaion al Mitropoliei. Macarius (secolul al XVI-lea), realizat de arbitrul Evfimy, un inventar al cărților Mănăstirii Iosif-Volokolamsk, un inventar al cărților Patriarhului Filaret (tatăl țarului Mihail Fedorovich) și multe altele. alții

Dintre aceste inventare și cataloage, descrierea manuscriselor Mănăstirii Kirillo-Belozersky, întocmită la sfârșitul secolului al XV-lea, se remarcă prin detaliu și acuratețe. de un călugăr Kirillo-Belozersky necunoscut. Oferă informații despre format, compoziție, conținut, volum și (unde este posibil) despre momentul creării cărților. Compilatorul descrierii oferă titlurile articolelor individuale, reproduce cuvintele inițiale ale lucrărilor individuale, indică numărul de foi din fiecare articol și ordinea acestora în carte. Datorită faptului că majoritatea cărților de manuscrise descrise ale Mănăstirii Kirillo-Belozersky au fost păstrate în colecția de manuscrise a Bibliotecii Publice de Stat din Leningrad, putem verifica acuratețea și scrupulozitatea descrierii făcute.

O altă lucrare notabilă: „Cuprinsul cărților, cine le-a împăturit”, întocmit în secolul al XVII-lea. Cărțile tipărite și scrise de mână sunt, de asemenea, descrise aici în detaliu, articol cu articol, indicând titlurile articolelor individuale și cuvintele inițiale ale fiecăruia, se notează prezența prefețelor și postfațelor, se oferă informații despre autori, dacă este posibil. Este interesant și important că autorul Cuprinsului folosește abrevieri și pictograme condiționate. Acest lucru a oferit mari economii, informații unificate și a făcut posibilă prezentarea informațiilor într-o secvență strictă.

Petru I a fost foarte interesat de literatura antică rusă.În 1722, a emis un decret privind colectarea diferiților „ani vechi” de manuscrise pe hărți (adică pe pergament) și pe hârtie de la mănăstiri și eparhiile bisericești, cu accent deosebit pe cronici. , cărți de putere și cronografe .

/6

ordinul personal al lui Petru I a fost făcută (pentru acea vreme cu foarte multă atenție) o copie a Cronicii Radzivilov, livrată în 1716 de la Koenigsberg la Sankt Petersburg. Cronica Radzivilov nu a fost uitată în viitor: în 1758, din ordinul președintelui Academiei de Științe, cronica în sine a fost predată și de la Konigsberg la Biblioteca Academiei de Științe și au început pregătirile pentru publicarea ei. Textul Cronicii Radzivilov a fost publicat în 1767.

După publicarea în 1767 a Cronicii Radzivilovskaya, a fost publicată Cronica rusă conform Listei Nikon (a început să apară în 1767), Cartea regală (1769), Cronicarul regal (1772), Cronicarul antic (1774-1775).), „Cronica rusă după lista Sophiei Veliky Novagrad” (partea I - 1795), „Cartea puterii genealogiei regale” (1775) și multe altele. alții

Un asociat al lui Petru I, celebrul istoric rus V. N. Tatishchev, a adunat viguros manuscrise antice și mai ales cronici. În extinsa sa „Istoria Rusiei” V. N. Tatishchev încearcă să clarifice informații despre cronicile rusești și alte monumente antice rusești.

În anii 20. secolul al 18-lea Academia Păianjenilor a fost fondată la Sankt Petersburg. Academicieni germani: G.F. Miller și Aug. Schlozer - a făcut multe pentru colecția și studiul diferitelor monumente) ale istoriei ruse. Deși Miller a interpretat tendențios în spiritul normanismului Q (Normanism - recunoașterea rolului decisiv al varangi-normanzii în formarea statului Rusia) a interpretat ne-D) iod inițial al istoriei ruse, el are un merit important în a culege cele mai valoroase materiale scrise de mână și publicarea multor monumente literare, în special cărțile Power (în două părți. M., 1775). aug. Schlozer a studiat laborios cronicile rusești timp de patruzeci de ani și a publicat o amplă lucrare în germană și rusă dedicată Cronicii lui Nestor (ediția germană în 5 cărți 1802-1809, ediția rusă în 3 cărți 1809-1819).

Celebrul educator al secolului al XVIII-lea a făcut multe pentru studiul literaturii ruse antice. N. I. Novikov. În 1772, a publicat Experiența unui dicționar istoric al scriitorilor ruși, care a furnizat informații despre peste 300 de scriitori de la începutul scrierii rusești, inclusiv din secolul al XVIII-lea. În 1773-1774. a publicat „Ancient Russian Vivliofika” („vivliofika” este o „biblioteca” în pronunția greacă modernă). Prima ediție a Vivliofika a fost publicată în 10 volume. În 1788-1791. Vivliofika a fost extins cu noi materiale

1 Din Academia de Științe din Sankt Petersburg, ar trebui să se distingă Academia Rusă, un centru științific pentru studiul limbii și literaturii ruse. Academia Rusă a existat din 1783 până în 1841, primul ei președinte a fost prințesa E. R. Dashkova. Principalul merit al Academiei Ruse a fost alcătuirea și publicarea unui dicționar al limbii ruse (în 1789-1794 a fost publicată prima ediție în 6 volume, în 1806-1822 - ediția a doua, completată semnificativ).

eu*·

și publicat în 30 de volume. În ele erau destul de multe opere literare rusești antice. /

Culegerea de manuscrise și publicarea lor s-au intensificat și mai mult la începutul secolului al XIX-lea. Publicarea în 1800 a campaniei Povestea lui Igor a provocat o nouă creștere a interesului pentru operele literare antice rusești. Acest interes s-a extins și mai mult după războiul din 1812, care a jucat un rol semnificativ în dezvoltarea conștiinței de sine naționale și aprofundarea interesului pentru istoria autohtonă. /

De o importanță deosebită a fost activitatea colecționarului contelui H. P. Rumyantsev (1754-1826). A dobândit manuscrise vechi și a organizat expediții la mănăstiri antice pe cheltuiala sa. Colecția lui Rumyantsev a fost transportată de la Sankt Petersburg la Moscova în 1861 și a format nucleul colecției de cărți a „Muzeului Rumyantsev” - acum Biblioteca de Stat a URSS. V. I. Lenin.

Remarcabilul filolog rus A. Kh. Vostokov (1781-1864) a fost angajat într-o descriere științifică detaliată a manuscriselor contelui

Rumiantsev. În 1842, a fost publicată „Descrierea manuscriselor rusești și slave de la Muzeul Rumyantsev”, care oferă o descriere articol cu articol a manuscriselor, realizată pe baza unor cercetări minuțioase. Această descriere nu și-a pierdut marea ei semnificație științifică până astăzi și, în multe privințe, poate fi numită exemplară.

Dintre alți angajați ai H. P. Rumyantsev ar trebui să fie numit un prieten al lui Derzhavin, mitropolitul Evgheni Bolhovitinov (1767-1837). Evgheni Bolhovitinov a adunat și a studiat manuscrise peste tot în orașele antice rusești în care a fost repartizat. Deține două publicații de referință: „Dicționarul istoric al scriitorilor ordinului spiritual care au fost în Rusia” (două ediții în două volume - 1818 și 1827) și Dicționarul scriitorilor, compatrioților și străinilor seculari ruși care au scris în Rusia, publicat. după moartea lui Bolhovitinov (volumul unu - 1838 și ambele volume împreună în 1845).

Colaboratorul lui Rumyantsev a fost K. F. Kalaidovich (1792-1832), care a murit devreme. Acesta din urmă a publicat pentru prima dată multe lucrări rusești antice în cartea „Monumente ale literaturii ruse din secolul al XII-lea”. (1821) și a publicat un studiu despre scriitorul bulgar din secolul al X-lea, popular în Rus' antic - „Ioan, exarh al Bulgariei” (1824).

În cele din urmă, P. M. Stroev (1796-1876) a fost printre angajații lui Rumyantsev. Din 1829 până în 1834, P. M. Stroev a examinat sistematic (în fruntea expediției arheografice pe care a creat-o) colecțiile de manuscrise ale tuturor mănăstirilor antice și a adunat un număr imens de manuscrise valoroase. În 1834, pentru analiza științifică a manuscriselor culese de P. M. Stroev, a fost înființată Comisia Arheografică, care a acționat la început independent, iar apoi, din 1921, ca parte a Academiei de Științe.

URSS până în anii 1930, când a intrat în filiala Leningrad a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS cu întreaga ei arhivă. ( )i demontând manuscrisele aduse de expediția arheografică, comisia a trecut curând la un studiu independent al manuscriselor /irevnerusskih. Comisia a publicat un număr foarte mare de monumente. De o importanță deosebită a fost publicarea, începută în fe 1841, a Culegerii complete de cronici rusești, despre care continuă să apară și acum volume separate (în 1977 a fost publicat al 33-lea volum).

După cum puteți vedea, întregul secol al XVIII-lea. şi începutul secolului al XIX-lea. aparțin timpului în care au fost adunate opere literare antice rusești, alături de cele istorice, și studiate în principal bibliografic sau bibliologic.

Însuși conceptul de „literatură” în sensul său modern a apărut pentru prima dată aproape de Karamzin. Înainte de aceasta, monumentele antice rusești, literare și istorice, erau adunate, studiate și publicate de aceiași oameni de știință, iar obiectivele cercetării lor erau aproape la fel. Prin urmare, primele încercări de a crea o „istorie a literaturii” nu apar imediat.

Din anii 1920 au apărut diverse scurte recenzii ale istoriei literaturii ruse vechi. secolul al 19-lea Dintre aceste recenzii, cea mai interesantă este „Istoria literaturii ruse antice” a savantului de la Kiev M. A. Maksimovici (republicată în al treilea volum al lucrărilor sale colectate - Kiev, 1880). M. A. Maksimovici (1804-1873) a fost foarte interesat de Povestea campaniei lui Igor și a făcut pentru prima dată comparații detaliate ale trăsăturilor artistice ale Laicului cu poezia populară. Interesul pentru partea artistică a operelor literare rusești antice îi distinge într-o anumită măsură și Istoria. La începutul cărții sale, a dat pentru prima dată o periodizare a procesului istoric și literar, legându-l de cursul general al istoriei ruse, dar Maksimovici a adus o examinare concretă a monumentelor abia în secolul al XIII-lea.

La un moment dat, istoria literaturii ruse, mai ales antică, a lui S. P. Shevyrev a căpătat faimă, publicată pentru prima dată în 1846 și republicată în 1887. Această carte a fost scrisă din poziția romantică de a idealiza vechiul mod de viață spiritual și ecleziastic rusesc. Istoria literaturii din ea era legată de istoria bisericii, într-o oarecare măsură chiar subordonată acesteia.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea. se desfășoară activitatea științifică a celor mai mari istorici ruși ai literaturii: F. I. Buslaev (1818-1897), A. N. Pypin (1833-1904), N. S. Tikhonravov (1832-1893) și Alexander N. Veselovsky (1838-1906) .

La începutul activității sale, F. I. Buslaev aparținea școlii mitologice, creată în principal de omul de știință german J. Grimm. Din punctul de vedere al mitologilor, intrigii literare

1 Vezi despre aceasta: M. I. Sukhomlinov, Despre lucrările de istoria literaturii ruse. — Jurnalul Ministerului Educaţiei Naţionale. SPb., 1871, august, p. 148 și următoarele.

și motive folclorice, teme datează din cele mai vechi timpuri, pe vremea când popoarele indo-europene trăiau în presupusa lor cămin ancestral comun. Lucrările care datează din această antichitate profundă ar reflecta părerile mitologice ale strămoșilor îndepărtați ai acestor popoare.

Părerile școlii mitologice au fost reflectate în F. I. Buslaev în primul rând în cercetările sale asupra limbii ruse. Cu toate acestea, abordarea istorico-comparativă a înmuiat semnificativ extremele și fanteziile școlii mitologice din F.I. Buslaev. După cum se știe, A. N. Afanasiev, Orest Miller și mulți alți mitologi și folclorişti ruși nu au putut rezista acestor extreme.

O serie de hobby-uri și direcții urmate de F. I. Buslaev s-au dovedit a fi foarte fructuoase pentru studiul literaturii ruse antice: o pasiune pentru monumentele literaturii apocrife, un interes pentru „versul spiritual” cu opiniile sale neortodoxe, pur populare, un interes pentru arta rusă veche în comparație cu literatura monumentelor.

Ultima dintre marile lucrări ale lui F. I. Buslaev - „Apocalipsa facială rusă” (Sankt Petersburg, 1884) a fost pentru vremea sa un studiu remarcabil al artei și, la rândul său, a subliniat importanța vederilor populare.

Cu toată dragostea lui arzătoare pentru literatura antică rusă și arta antică rusă, F. I. Buslaev nu s-a remarcat prin îngustimea națională. Semnificația școlii mitologice a lui F. I. Buslaev pentru studiul literaturii ruse antice a fost că această școală a comparat lucrările literare antice rusești cu monumentele lumii și cu dezvoltarea generală a folclorului. A fost o depășire puternică și eficientă a concepției literaturii ruse antice ca imitativă și neputincioasă, ferită de dezvoltarea unitară a literaturii mondiale.

Școala mitologică a fost înlocuită (și, în special, în scrierile lui F. I. Buslaev însuși) de teoria împrumutului literar, al cărei început a fost pus de omul de știință german T. Benfey. A fost o întoarcere la istoricism și la un studiu concret al intrigilor și motivelor individuale. Rolul istoric al teoriei împrumuturilor a fost că îi forța pe cercetători să se ocupe nu atât de fenomene preistorice, cât de o epocă specifică a Evului Mediu și, într-o măsură și mai mare decât școala mitologică, a subliniat importanța relațiilor internaționale, în relații deosebite cu Bizanțul și Orientul, relațiile de folclor și literatură, importanța transmiterii orale a intrigilor și motivelor prin negustori și cruciați, pelerini și artele ale artizanilor.

În urma lui F. I. Buslaev, academicianul rus, croat după naționalitate, I. V. Yagich, precum și academicianul Alexander N. Veselovsky, academicianul I. P. Zhdanov și alții s-au alăturat teoriei împrumutului.

Adepții teoriei împrumuturilor au studiat în principal influența culturii poetice orientale asupra Occidentului. În această influență, un rol deosebit a fost atribuit arabilor și budismului, dar mai ales, ca țară de comploturi și motive orientale, Bizanțul. Astfel, în schimbul literar global, nu numai importanța literaturii bizantine, ci și parțial a rusului antic a crescut. Disprețul tradițional pentru Bizanț a dispărut treptat și, odată cu acesta, a dispărut și neglijarea literaturii ruse vechi, cel puțin în rândul filologilor de specialitate. Importanța Bizanțului a crescut și ca gardian al moștenirii literare clasice antice.

Spre deosebire de F. I. Buslaev și A. N. Veselovsky, N. S. Tikhonravov a fost, în esență, primul istoric al literaturii ruse care a propus noi sarcini acestei științe. H. S. Tikhonravov a declarat că istoria literaturii nu ar trebui să fie o „colecție de analize estetice” ale scriitorilor selecționați și nu ar trebui să servească drept „surpriză inactivă” pentru „luminatorii literari”. Istoria literaturii trebuie să clarifice „cursul istoric al literaturii” în legătură cu starea psihică şi morală a societăţii căreia îi aparţine literatura.

Meritele lui H. S. Tikhonravov au afectat și două domenii. El a bazat studiul literaturii pe studiul istoriei. Școala cultural-istorică condusă de H. S. Tikhonravov, cu toate neajunsurile sale, avea însă

avantajul că s-a străduit să interpreteze operele literare pe baza datelor istorice. În același timp, H. S. Tikhonravov, în părerile sale despre istoria și literatura rusă, s-a îndepărtat departe de punctele de vedere oficiale și a arătat un interes deosebit pentru lucrările interzise de biserică. Al doilea merit important II. S. Tikhonravova a fost că a publicat multe monumente și a făcut-o pentru timpul său în mod precis și rezonabil. Cultura publicării textelor rusești vechi, care a ajuns în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. nivel înalt, l-a ajutat pe H. S. Tikhonravov și în publicarea textelor clasicilor ruși ai noului timp (N. V. Gogol, corespondența lui N. I. Novikov etc.) și folclor.

De interes sunt lucrările despre literatura antică rusă ale academicianului A. N. Pypin (1833-1904). În tinerețe, A. N. Pypin a fost puternic influențat de vărul său, N. G. Chernyshevsky, dar a intrat apoi în școala istorică și culturală vest-europeană, apropiată de iluminismul burghezo-democrat. A fost interesat în primul rând de aspectul socio-ideologic al literaturii, punând accent pe legătura literaturii cu viața poporului. Prin urmare, el s-a ocupat de etnografie și artă populară, era interesat în primul rând de acele genuri în care se exprimă predominant părerile oamenilor (apocrife, povești vechi, jurnalism), dar care au fost puțin interesate de critica „estetică”. Deține peste 1200 de lucrări științifice. Nu și-a pierdut singur valoarea științifică

din primele sale lucrări mari - „Eseu despre istoria literară a poveștilor și basmelor rusești vechi” (Sankt Petersburg, 1857).

Opera științifică a celui de-al patrulea gigant al criticii literare ruse, A. N. Veselovsky, a fost afectată de multe trăsături inerente principiilor științifice ale marilor săi predecesori: F. I. Buslaev și N. S. Tikhonravov.

A. N. Veselovsky a introdus o lărgime uimitoare de cunoștințe în domeniul de studiu al literaturii ruse antice. Evul Mediu rus, bizantin și vest-european a fost reunit de el nu numai în comploturi și motive individuale, ale căror comunități le-a stabilit, ci și în principiile și modelele de dezvoltare foarte estetice, care au fost deosebit de importante. În acest sens

A. N. Veselovsky a fost mult mai „realist” decât T. Benfey, fondatorul metodei istorice comparative. El căuta nu numai faptele comunicării între literaturi, ci și o explicație istorică concretă a acestor fapte. În plus, și acest lucru este deosebit de important, A. N. Veselovsky a fost interesat nu numai de munca popoarelor avansate, ci și de cei care se aflau la un nivel relativ scăzut de dezvoltare culturală. Toate popoarele în comunicarea lor literară erau egale pentru el. Pentru el nu exista o elită literară: era interesat de comunicarea tuturor literaturilor, puternice și slabe, de operele autorilor „medii”, de fenomenele de masă. Și nu a atribuit acestei comunicări rolul singurei surse de intrigi și motive literare. Este remarcabil că A. N. Veselovsky s-a opus aspru la încercarea unui cunoscut critic de artă

B. V. Stasov să ridice originea epopeilor rusești doar la izvoarele orientale.

La fel ca H. S. Tikhonravov, A. N. Veselovsky era interesat în special de lucrările din literatura rusă veche cu un punct de vedere popular neortodox asupra lumii: poezii spirituale, apocrife, legende și vieți ale sfinților (rețin că din toate genurile literaturii bisericești, viețile a sfinților permit cele mai mari abateri de la vederile oficiale, canonice).

Nivelul înalt al științei filologice ruse a fost susținut de organizarea de succes a publicației academice.

În anii 50. secolul al 19-lea sub conducerea lui I. I. Sreznevsky au început să apară două reviste filologice remarcabile: „Proceedings of the Academy of Sciences in Department of Russian Language and Literature” (1852-1863) și „Scientific Notes of Science of the II Department of Academy of Sciences” (1854-1863), apoi continuată de „Colecțiile Departamentului de limbă și literatură rusă” (din 1867 au fost publicate circa 90 de volume). Reluată în 1896 la inițiativa academicianului A. A. Shahmatov, Izvestia de la Departamentul de Limbă și Literatură Rusă a Academiei de Științe a devenit una dintre cele mai bune reviste de filologie din lume. Multe studii despre literatura rusă antică au fost tipărite aici, indicând un nivel ridicat de

22

ii* Știința rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. „Izvestia” nu este eu sau semnificația sa științifică și încă mai este.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și primul sfert al secolului XX. Pe baza vastei experiențe a științei ruse în publicarea monumentelor și pe baza unei revizuiri critice a principiilor textologiei formaliste din Europa de Vest, s-au dezvoltat principiile științifice ale textologiei clasice ruse.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea Academia de Științe din Sankt Petersburg devine un centru avansat de cercetare textuală, depășind semnificativ pe cele din Europa de Vest în metoda sa.

Independent unul de celălalt, A. A. Shakhmatov (1864-1920) la Sankt Petersburg și V. N. Peretz (1870-1935) la Kiev (în 1914 acesta din urmă a fost ales la Academia de Științe și s-a mutat la Petrograd) fiecare își creează propria lor, dar în ceva și o școală comună de studii textuale a monumentelor literaturii ruse vechi (și a doua - ucraineană veche). Spre deosebire de școala textologică a lui K. Lachman și a studenților săi, care domina Occidentul, pentru care principalul lucru în publicarea textului a fost clasificarea formală a discrepanțelor fără a analiza cauzele apariției lor, A. A. Shakhmatov și V. N. Peretz au căutat să prezinte o „istorie literară” specifică a monumentului în toate <h despre ediții, tipuri și ediții. Pentru ambii savanți, creatorii acestei povestiri, autorul și, adesea, editorii și scriitorii obscuri care s-au ghidat în munca lor de anumite idei și scopuri și, uneori, de gusturi literare, au avut o importanță primordială în această poveste.

A. A. Shakhmatov, iar după el V. N. Peretz, și-au bazat studiile textuale pe principiul istoricismului, principiul studierii unui text în istoria sa, în toate schimbările sale.

Evaluând acum noile idei în critica textuală introduse în știință de ambii academicieni, putem observa și diferențe majore între ele. Practica sa textologică Λ. A. Șahmatov s-a dezvoltat în principal pe cel mai complex material - materialul cronicilor, unde este foarte dificil să se determine nu numai ediții individuale, ci și monumente individuale, iar legăturile detextologice sunt conturate între toate lucrările genului analistic. În consecință, textologia sa a dezvoltat cele mai subtile metode de interpretare a textului.

B. N. Peretz a fost un critic literar prin excelență și a obținut cel mai mare succes în interpretarea literară a tuturor modificărilor din text și edițiile individuale ale acestuia. Remarcabile au fost și observațiile sale asupra folclorului specific și a legăturilor literare, asupra trecerii operelor individuale de la o literatură la alta, de la mediu la mediu, de la literatură la folclor și invers.

Principiul istoric în studiul textelor nu a fost un accident: dezvoltarea nu numai a criticii textuale, ci a oricărui studiu.

25

Monumente vechi rusești în secolele al XIX-lea și al XX-lea. devenit din ce în ce mai mult pe o bază științifică solidă a istoricismului. Stăpânirea treptată a abordării istorice este caracteristică tuturor savanților importanți care au studiat literatura rusă veche.

Critica literară sovietică a fost moștenitoarea realizărilor majore ale perioadei precedente, ea s-a dezvoltat pe o bază extinsă de literatură de cercetare și activități arheografice sistematice (colective, descriptive și editoriale). Studiul sovietic al literaturii ruse antice a dezvoltat cele mai bune tradiții ale științei academice pre-revoluționare, îndepărtându-se treptat de limitările și deficiențele metodologice generale.

Colecția expediționară de manuscrise s-a oprit de ceva timp în anii 1920. Secolului 20 din cauza dificultăţilor generale din acea perioadă. Totuși, au continuat să se desfășoare lucrări privind descrierea sistematică a manuscriselor, ceea ce a fost mult facilitat de concentrarea colecțiilor de manuscrise desfășurate la acea vreme în mari depozite de cărți centrale separate.

În anii 20 și 30. (până în 1936), trebuie remarcate activitățile Comisiei pentru Editarea Monumentelor Literaturii Veche Ruse, munca unei echipe de oameni de știință calificați pentru a crea un cabinet de dosare cu monumente academicianului N. K. stocate în diferite instituții și a făcut posibilă găsiți rapid materialul scris de mână necesar pentru lucrări individuale (fișierul cardului este stocat în Departamentul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei de Științe a URSS din Leningrad).

Aceeași valoare ca și indexul cardului al lui N.K. Nikolsky, a fost creată în anii 30. index al Sectorului de Literatură Rusă Veche al Institutului de Literatură Rusă al Academiei de Științe a URSS (la Leningrad), care a furnizat informații despre manuscrise, ediții și studii ale unor monumente individuale. Lucrările la acest dosar au fost însă întrerupte la sfârșitul anilor 1930.

Fișierele de card ale lui N. K. Nikolsky și sectorul literaturii ruse antice, în ciuda faptului că sunt incomplete, încă servesc ca un instrument indispensabil pentru toți cercetătorii literaturii ruse antice.

De la mijlocul anilor 30. la inițiativa lui V. I. Malyshev (1910-1976), s-a reluat munca expediționară de colectare a manuscriselor. Această lucrare a salvat multe manuscrise de la distrugere, care din diverse motive au încetat adesea să fie apreciate de proprietarii lor până în acest moment. În prezent, căutarea manuscriselor este efectuată, pe lângă Institutul de Literatură Rusă (Casa Pușkin) al Academiei de Științe a URSS, de către departamentele de manuscrise ale Bibliotecii de Stat a URSS. V. I. Lenin, Biblioteca Publică de Stat din Leningrad, Biblioteca Academiei de Științe a URSS din Leningrad,

Universitățile din Moscova și Leningrad, Filiala siberiană a Academiei de Științe a URSS etc.

Ca urmare a concentrării după Revoluția din octombrie a majorității colecțiilor de manuscrise în câteva depozite centrale și a formării de fișiere de referință pe manuscrise, studiul moștenirii manuscriselor vechi rusești a putut să urmeze o cale mai riguroasă și științifică. Chiar și în știința academică pre-revoluționară, academicianul A. A. Shakhmatov și academicianul V. N. Peretz au subliniat necesitatea studierii istoriei literare a monumentelor pe baza utilizării întregului material scris de mână supraviețuitor, a tuturor copiilor supraviețuitori ale operei. În noile condiții, această cerință ar putea fi implementată odată cu publicarea ulterioară a monumentelor. Dar nu numai concentrarea colecțiilor scrise de mână a contribuit la introducerea în practica științifică a principiilor propuse de mult de cercetători. Într-o măsură nu mai mică, concentrarea cercetătorilor înșiși de către stat în mai multe centre pentru studiul literaturii ruse antice a contribuit la aceeași, dintre care două ar trebui să fie recunoscute ca fiind principale: sectorul literaturii ruse antice la Institutul de Rusă. Literatura Academiei de Științe a URSS, organizată în 1934, și grupul care funcționează intermitent pentru studiul literaturii antice.Literatura rusă la Institutul de Literatură Mondială al Academiei de Științe a URSS. Creat în anii 30. centre pentru studiul literaturii ruse din secolele X–XVII. Au început să fie efectuate cercetări colective, au fost întreprinse publicații în serie și au fost create lucrări de generalizare. Eforturile colective privind căutările expediționare pentru manuscrise, bibliografia și descrierea acestora au devenit, de asemenea, posibile. Au fost descoperite sau studiate sistematic lucrări noi și secțiuni întregi de literatură.

Principalele secțiuni ale acestor noi zone au fost studiate sistematic.

Fără îndoială, una dintre cele mai semnificative și importante domenii ale literaturii ruse ale secolului al XVII-lea este așa-numita satira democratică. Lucrări separate de satiră democratică erau cunoscute în secolul al XIX-lea, dar ele aparțineau, de obicei, celui mai scăzut tip de literatură și nu li s-a acordat prea multă importanță. Prin urmare, aceste lucrări nu au fost studiate și publicate foarte puțin. Meritul stabilirii semnificației istorice și literare a satirei democratice a secolului al XVII-lea, publicarea științifică a unui set complet al monumentelor sale îi aparține lui V.P.Adrinov-Pereț1. Ea a arătat că literatura satirică este de mare importanță ca expresie a ideilor secțiunilor exploatate ale poporului. În literatura satirică a secolului al XVII-lea. în fața noastră a apărut un întreg strat de literatură a așezării urbane: artizani, mici negustori,

1 A se vedea lucrarea finală a lui V.P.Adrinov-Peretz pe această temă: Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. Pregătire de texte, articol și comentarii de V. P. Adrianova-Peretz. M.-L., 1954 (a doua ediție a fost publicată în 1977).

țărani și cleri inferiori, legați de popor, de opoziție.

În domeniul studiului cronicilor, cercetătorii sovietici, continuând munca lui A. A. Șahmatov, au creat o istorie comună a scrierii cronicilor rusești. Pentru prima dată, istoria scrierii cronicilor a apărut în fața noastră în lucrările lui M. D. Priselkov (1881-1941) și A. N. Nasonov (1898-1965) în dezvoltarea sa complexă din secolul al XI-lea până în secolul al XVI-lea. ca istorie strâns legată de gândirea politică a Rusiei Antice. Etapele cronologice clare care au apărut în istoria scrierii cronicilor ruse au făcut posibilă „legarea” altor lucrări ale literaturii ruse antice de ele. Deci, de exemplu, datarea colecțiilor individuale de cronici a facilitat datarea multor lucrări legate de acestea: povești istorice, vieți, plimbări, mesaje etc. Scrierea cronicilor a fost coloana vertebrală, datorită căreia a fost posibilă distribuirea lucrărilor antice. Literatura rusă într-o perspectivă istorică, majoritatea fără nume și, prin urmare, greu de definit cronologic. Istoria scrierii cronicilor s-a dovedit a fi baza construirii istoriei literaturii. În acest sens, scriitura cronică în sine a început să fie considerată din punct de vedere istoric și literar: s-au studiat istoria scriiturii cronice ca istoria unui gen literar, elementele ficționale și artistice ale scriiturii cronice și legătura ei cu folclorul. Interpretarea literară a istoriei scrisului de cronici rusești a fost făcută în cartea lui D. S. Lihachev „Cronicile ruse” (M.-L., 1947). Dacă folcloriştii de mai devreme căutau urme ale acelor evenimente istorice care au stat la baza poveştilor epice în anale, acum, după Revoluţia din Octombrie, cercetătorii căutau contrariul: reflectarea poveştilor folclorice în anale1. Lucrările lui B. A. Rybakov1 2 sunt de mare importanță pentru determinarea legăturilor dintre epopee și cronici.

Extinderea repertoriului literaturii ruse s-a reflectat și în faptul că în studiul istoric și literar au început să fie implicate categorii întregi de monumente, cărora valoarea estetică nu fusese acordată anterior atenția cuvenită. Criticii literari au inclus în istoria literaturii cronici, cronografie, unele așa-zise documente

„falsificate” etc.. Lucrările lui Iosif Volotsky, evaluate pentru prima dată în lucrările lui I. P. Eremin3, au fost supuse unui studiu istoric și literar. A fost publicat chiar și un întreg volum de Opere nou găsite și inedite ale literaturii ruse vechi4.

1 Pentru o listă completă a studiilor scrisului de cronici până în 1960, a se vedea cartea: Bibliography of Russian Chronicle Writing. Alcătuit de R.P.Dmitrieva. M.–L.,

1962.

2 Vezi: Rybakov B. A. Rusia antică, legende, epopee, cronici. M.,

1963.

3 Vezi: Eremin I.P. Literatura Rusiei Antice. Schițe și caracteristici. L., 1966.

4 A se vedea: „Proceedings of Department of Old Russian Literature” (în continuare – „TODRL”), vol. XXI, 1965.

Dintre lucrările individuale nou găsite, vom numi „Drinking about Sukhan”, descoperite, studiate și publicate de V. I. Malyshev, lucrările lui Yermolai-Erasmus, descoperite și studiate de V. F. Rzhiga, lucrările lui Andrei Belobotsky, descoperite și studiate de A. Kh. Gorfunkel, cântece de carte individuale găsite și publicate de A.V. Pozdneev, lucrările arbitrului Savvaty, studiate de L.S. Sheptaev etc. De o importanță deosebită este lucrarea lui O.V. Tvorogov „Cronografele vechi rusești” (L., 1975), în care a fost studiată o mare cantitate de material cronograf depozitat în manuscrise.

au devenit cunoscute noile lor ediții și noile tipuri . Edițiile recent deschise au făcut posibilă prezentarea mai completă a istoriei literare a monumentelor individuale și, datorită acesteia, reînnoirea înțelegerii noastre asupra procesului istoric și literar.

Institutul de Literatură Rusă al Academiei de Științe a URSS publică o serie de publicații de cercetare monografică a monumentelor literaturii ruse antice. Pornind de la faptul că multe monumente ale literaturii antice ruse nu au fost publicate deloc, altele au fost publicate fără a ține cont de toate manuscrisele supraviețuitoare, iar altele au fost publicate cu mult timp în urmă și, în același timp, de asemenea nesatisfăcător, editorii acestei serii au stabilit ei înșiși scopul de a examina cuprinzător toate manuscrisele supraviețuitoare ale monumentelor deosebit de semnificative și de a le publica din nou cu aplicarea unui studiu mai complet al acestora.

De remarcate sunt următoarele publicații din această serie: „Povestea prinților lui Vladimir”1, „Povestea lui Avraamiy Palitsyn” * 2, „Povestea lui Sukhan”3, „Acțiunea lui Artaxerxes”4, „The Povestea vieții lui Mihail Klopsky”5, lucrări Vassia-na Patrikeyeva6, „Fapta lui Devgen”7, „Povestea HoBàn despre Imperiul Rus al Gloriei”8, „Povestea lui Dracula”9, „In-

Vezi: Dmitrieva R.P. Legenda prinților lui Vladimir. M.-L., 1955.

2 Vezi: Legenda lui Avraamy Palitsyn. Pregătirea textului și comentarii de O. A. Derzhavina și E. V. Kolosova. M.-L., 1955.

3 Vezi: Malyshev V. I. „Povestea lui Sukhan”. Din istoria Rusiei au secolul XVII. M.-L., 1956.

4 Vezi: Acțiunea lui Artaxerxes. Prima piesă a teatrului rus din secolul al XVII-lea. Pregătirea textului, articolului și comentariilor de către I. M. Kudryavtsev. M.-L., 1957.

5 Vezi: Povestea vieții lui Mihail Klopsky. Pregătirea textelor și articolului de L. A. Dmitriev. M.-L., 1958.

6 Vezi: Kazakova N.A. Vassian Patrikeev și scrierile sale. M.-L., I960.

7 Kuzmina V. D. „Fapta lui Devgen”. (Faptul din vremurile trecute al oamenilor curajoși.) M., 1962.

8 Vezi: DrOblenkova H. F. „O nouă poveste despre gloriosul țar rusesc” și literatură patriotică agitațională modernă. M.-L., I960.

9 Vezi: Povestea lui Dracula. Cercetare și pregătire de texte Ya. S. Lurie.

M.-L., 1964. 27

știri despre începutul Moscovei”1 11, „Povestea disputei vieții și morții”2, „Cuvântul despre distrugerea pământului rusesc”3, „Povestea lui Petru și Fevronia”4. Au fost publicate în total douăzeci și două de numere ale acestei serii.

O serie de lucrări ale literaturii ruse antice au fost publicate în seria Monumentelor literare. Această serie a avut sarcini versatile în publicarea monumentelor din diferite epoci și popoare și includea ediții științifice ale unui număr de monumente ale literaturii ruse antice: „Poveștile anilor trecuti”5, „Povestea campaniei lui Igor”6, „Poveștile militare ale Rusia antică"7, „Călătoriile, Cele trei mări ale lui Afanasy Nikitin”8, „Mesaje ale lui Ivan cel Groaznic”9, liste de articole ale vechilor ambasadori ruși10, lucrări de Simson Polotsky1 \ „Vremennik Ivan Timofeev”12, „Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea ”13, „Poveștile bătăliei de la Kulikovo”14, „Alexandria „15. În cele din urmă, au fost publicate lucrări separate în afara oricărei serii: „Povestea venirii lui Stefan Batory în orașul Pskov”1 6, „Viețile lui Avvakum și Epiphanius” 17, „Poezia silabică rusă din secolele XVII-XVIII” 18. Fiecare dintre

1 Vezi: Povestea începutului Moscovei. Cercetare și pregătire de texte de M. A. Salmina. M.-L., 1964.

2 Vezi: Povestea disputei dintre viață și moarte. Cercetare și pregătire de texte de R. P. Dmitrieva. M.-L., 1964.

3 Vezi: Begunov Yu.K. Monumentul literaturii ruse din secolul al XIII-lea „Cuvântul despre moartea pământului rus”. M.-L., 1965.

4 Vezi: Povestea lui Petru și Fevronia. Pregătire de texte și cercetări de R. P. Dmitrieva. L; 1979.

5 Vezi: Povestea anilor trecuti, partea I. Text și traducere; partea a II-a. Aplicații. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1950.

6 Vezi: Cuvântul despre campania lui Igor. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.—L. 1950.

7 Vezi: Povești militare ale Rusiei Antice. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1949.

8 Vezi: Călătorii dincolo de cele trei mări de Athanasius Nikitin. M.-L., 1948; Ed. a II-a - 1958.

9 Vezi: Mesaje ale lui Ivan cel Groaznic. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1951.

10 Vezi: Călătoriile ambasadorilor ruși din secolele XVI-XVII. Liste de articole. M'.-L., 1954.

11 Vezi: Simeon din Polotsk. Scrieri alese. Pregătirea textului, articolului și comentariilor de I. P. Eremin. M.-L., 1953.

12 Vezi: „Timpul lui Ivan Timofeev”. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1951.

13 Vezi: Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. Pregătire de texte, articol și comentarii de V. P. Adrianova-Peretz. M.-L., 1954 (a doua ediție a fost publicată în 1977).

14 Vezi: Povestea bătăliei de la Kulikovo. Publicația a fost pregătită de M. N. Tikhomirov, V. F. Rzhiga, L. A. Dmitriev. M., 1959.

15 Vezi: Alexandria. Un roman despre Alexandru cel Mare bazat pe un manuscris rusesc din secolul al XV-lea. Publicația a fost pregătită de M. N. Botvinnik, Ya. S. Lurie și O. V. Tvo-rogov. M.-L., 1965.

16 Vezi: Povestea venirii lui Stefan Batory in orasul Pskov. Pregătirea textului și articolului de V. I. Malyshev. M.-L., 1952.

17 Vezi: A. N. Robinson, Lives of Avvakum and Epiphanius. Studii și texte. M., 1963.

18 Vezi: Poezia silabică rusă a secolelor XVII-XVIII. Introducere, articol, text pregătitor și note. A. M. Pancenko. Izd. al 2-lea. L., 1970.

dintre aceste publicații au prezentat monumentul nu în niciun text „canonic” creat artificial, ci în toate formele sale existente. Textul fiecărui monument este publicat în aceste ediții în mișcarea sa, în

schimbări în diferite medii și în diferite epoci. Astfel de publicații s-au dovedit a fi extrem de importante în sens istoric și literar, făcând posibilă urmărirea schimbărilor de idei, stiluri literare și cerințele impuse monumentului de către cititori și scribi. Aceste publicații s-au dovedit a fi istorice și literare în adevăratul sens al cuvântului, îndeplinind sarcinile de construire a istoriei literaturii.

Din 1932, cele mai semnificative studii despre literatura rusă veche au fost publicate în „Proceedings of Department of Old Russian Literature" al Institutului de Literatură Rusă (sec-yur of Old Russian Literature care există în prezent la acest institut a fost inițial numit departamentul) al Academiei de Științe a URSS, publicat aproape anual. Ultimul (al treizeci și patrulea) volum a fost publicat în 1979. La Moscova, un grup pentru studiul literaturii ruse antice, care lucrează la Institutul de Literatură Mondială. A. M. Gorki de la Academia de Științe a URSS, publică „Cercetări și materiale despre literatura veche rusă" (au fost publicate patru numere: 1961, 1967, 1971 și 1976).

Să ne oprim acum asupra acelor cursuri generale și manuale despre istoria literaturii ruse antice, care nu și-au pierdut semnificația până astăzi.

În 1938, a fost publicat manualul lui N. K. Gudziya „Literatura rusă veche". A fost primul manual de istorie literară fără sociologism vulgar. De atunci, acest manual a fost retipărit de mai multe ori. Nu și-a pierdut semnificația până astăzi. El dă o idee clară asupra monumentelor, prezintă bine materialul, reluând parțial conținutul lucrărilor.

Puțin mai devreme decât manualul lui N. K. Gudziya, a fost publicat un curs de prelegeri al academicianului A. S. Orlov „Literatura rusă veche a secolelor XI-XVI". (M.-L., 1937). În acest curs de prelegeri se atrage atenția asupra încercării de a face o analiză a laturii preponderent artistice a monumentelor individuale. Avantajul necondiționat al cursului este caracteristica literaturii secolului al XVI-lea. În 1939, cursul a fost republicat sub titlul „Un curs de prelegeri despre istoria literaturii ruse antice", iar în 1946 a fost publicat cu adăugarea unei scurte descriere a monumentelor literare din secolul al XVII-lea.

În urma cursului lui A. S. Orlov, au apărut trei istorii academice colective ale literaturii ruse antice. Înainte de Marele Război Patriotic, Institutul de Literatură Rusă a publicat primul volum dedicat perioadei antice, Istoria literaturii ruse în trei volume1, care, din păcate, a rămas

1 Vezi: Istoria literaturii ruse. Ed. V. A. Desnitsky, vol. I, part

I 2. M., 1941.

ny, neterminat. Înainte de război și imediat în timpul războiului, au fost publicate două volume (al doilea volum în două părți) din Istoria literaturii ruse în zece volume de către Institutul de Literatură Rusă al Academiei de Științe a URSS1. Aceasta este cea mai extinsă istorie a

literaturii ruse antice publicată vreodată. Nu este doar cel mai voluminos, ci și cel mai complet din punct de vedere al numărului de monumente incluse în recenzie. Analizează multe monumente care nu au fost incluse în istoria literaturii până în prezent. Monumentele au fost alese ca artistice, dar criteriul de clasificare a unui monument ca artistic a fost foarte larg. Autorii au încercat să extindă secțiunile seculare ale literaturii incluzând cronici, cronografii, numeroase povestiri istorice și istorice și cotidiene, lucrări satirice din secolul al XVII-lea, înregistrări ale folclorului etc. Fenomenele istorice și literare sunt considerate pe un fundal istoric larg. , în legătură cu schimbările culturale generale în legătură cu istoria artei ruse. Pentru a scrie această istorie a literaturii antice ruse, împreună cu toți criticii literari majori de atunci - „antici” - au fost implicați cei mai importanți istorici de artă (D. V. Ainalov, N. N. Voronin) și cei mai mari istorici ai vremii (M. D. Priselkov). Un dezavantaj semnificativ al acestei istorii a literaturii este absența aproape completă a bibliografiei, a indicilor (autori și lucrări) și a unui cuprins incomplet.

Dintre istoriile academice ale literaturii ruse antice, trebuie menționat primul volum din Istoria literaturii ruse1 2, publicat în trei volume în comun de două instituții academice: Institutul de Literatură Rusă (Casa Pușkin) al Academiei de Științe a URSS. și Institutul de Literatură Mondială al Academiei de Științe a URSS. Primul volum oferă o imagine de ansamblu concisă asupra dezvoltării literaturii ruse antice cu o corectare a periodizării și o încercare de a caracteriza monumentele pe baza noilor cercetări asupra lor acumulate de la publicarea primelor două volume ale celor zece volume. Istoria literaturii ruse.

Un bun manual scurt îi aparține profesorului Universității din Moscova V. V. Kuskov: „Istoria literaturii ruse vechi” (ed. a III-a, reînnoită și adăugată. M., 1977) <3

1 Vezi: Istoria literaturii ruse, vol. I (Literatura XI - începutul XIII

secol). M.-L., 1941; vol. II, partea I (Literatura anilor 1220-1580). M.-L., 1945; vol. II, partea 2 (Literatura 1590-1690). M.-L., 1948. j

2 Vezi: Istoria literaturii ruse în 3 volume, ed. D. D. Blagogo, vol. I. M.—L., 1958. (Primul volum a fost tradus în bulgară și publicat la Sofia în 1960)

3 Manualul lui N. V. Vodovozov „Istoria literaturii ruse antice” (Ediția a III-a, M., 1972), retipărit de mai multe ori, este ușor accesibil. Acest manual este disponibil în multe biblioteci. Cu toate acestea, atunci când îl utilizați, trebuie avut în vedere faptul că multe monumente lipsesc din el, în timp ce altora li se acordă caracteristici subiective, datare și atribuire.

Marx K., Engels F. Despre artă, vol. 1-2. M., 1976.

Len în V. I. Despre literatură şi artă. M., 1976.

Belinsky V. G. Articole despre poezia populară.— Poly. col. cit., vol. x. M 1954, p. 332-351 (Cu privire la „Povestea campaniei lui Igor”, „Rugăciunea lui 11aipil Ascuțitorul”).

Dobrolyubov N. A. Despre gradul de participare a naționalității la dezvoltarea limbii ruse

• la "" ii literatură. - Poli. col. cit., vol. 1. Ed. P. I. Lebedev-Polyansky. M, 1934; El este. Fav. op. M.-L., 1948, p. 23-53.

Gorki M. Despre literatură. Articole literar-critice. M., 1953; M . 1955; M., 1961.

Cititori și antologii. Gudziy N. K. Antologie despre literatura rusă originală din secolele XI-XVII. M., 1935; Ed. a II-a, 1936; Ed. a III-a, I'iZ.Ch; ed. a IV-a, 1947; a 5-a ed., 1952; a 6-a ed., 1955; a 7-a ed., 1968; Ed. a VIII-a, 19/3; „Izbornik” (Colecție de opere de literatură a Rusiei Antice). M., 1969

I Biblioteca Literaturii Mondiale, ser. I, vol. XV). Textele sunt date în paralel - π.i în rusă veche și în rusă modernă cu note și comentarii. Articol introductiv de D. S. Lihaciov - „Primii șapte sute de ani ai literaturii ruse”; Monumente ale literaturii Rusiei antice. Începutul ni ieraturii ruse. XI - începutul secolului al XII-lea. Introducere. articol de D. S. Lihaciov. Comp. şi generală rg i. L. A. Dmitrieva și D. S. Lihaciov. M., 1978 (ediție în mai multe volume). Proza artistică a Rusiei Kievene secolele XI-XIII. Compilare, traducere și traducere. I. P. Eremina și D. S. Lihaciov. M., 1957 (în rusă modernă vârful I); Fedorova M. E., Sumnikova T. A. Reader on Old Russian Literature. M., 1969 (în rusă modernă); Războinic-

• câteva povești din Rusia Antică. Texte, articole și comentarii de D. S. Likhachev,

II IG. Adrianova-Peretz, A. N. Robinson. M., 1949. Ser. „Monumente literare” („Povestea devastării Ryazanului de către Batu”, „Zadonshchina”, povestiri ··<■ „Capturarea Azovului și scaunul de asediu. Texte în limba originală): rușii poartă secolele XV-XVI. . M.-L., 1958 („Zadonshchina”, „Legenda bătăliei de la Mamaev”, povești despre capturarea Constantinopolului de către turci, despre Basarga, despre orașul Babilon, despre regina Dinara, despre Dracula, Petru și Fevronia, despre asediul Pskovului de Stefan Nagoriy.Texte în limba rusă modernă); Povestea rusă a secolului al XVII-lea. L. 1954.

Cursuri de istoria literaturii ruse antice. G u d-

I h y N. K. Istoria literaturii antice ruse. M., 1938; Ed. a II-a, 1941; L e ed., 1945; ed. a IV-a, 1950; ed. a 5-a, 1953; a 6-a ed., 1956; a 7-a ed., 1966; Kuskov VV Istoria literaturii ruse vechi. Curs de curs. a 2-a ed. M, 1966; a 3-a ed., 1977; Eremin IP Prelegeri despre literatura rusă veche. .'G, 1968 Orlov AS Literatura rusă veche a secolelor XI-XVI. M.-L., 1939; Ed. a III-a': Literatura rusă veche a

secolelor XI-XVII. M.-L., 1945; Istoria literaturii ruse. Manual pentru licee. Ed. V. A. Desnitsky (i.i. ed.), B. S. Meilakh, L. A. Plotkin, vol. I. partea 1. M., 1941. Istoria literaturii ruse în 10 volume, vol. .I -II, părțile 1-2. Ed. A. S. Orlov, V. P. Adrianov-IIgrstts, N. K. Gudziy, vol. I. - Literatura secolului XI - începutul secolelor XIII. M.-L., 1941, vol. II, partea I - Literatura anilor 1220-1580. M.-L., 1945, vol. II, partea a 2-a - Literatura anilor 1590-1690. M.-L., 1948; Istoria literaturii ruse h 3 t, v. 1 - Literatura secolelor X-XVIII. M.-L., 1958.

Ajutoare bibliografice de bază. Droblenko-

II   și H. F. Bibliografia lucrărilor rusești sovietice despre literatura secolelor XI-XVII și 1917-1957. Ed. iar cu o introducere, un articol de V.P.Adrinov-Peretz. M. L., 1961; Ea este. Bibliografia lucrărilor despre literatura rusă veche publicate în URSS. 1958-1967, partea 1-2. L., 1978-1979; Budov-II și c I. U. Dicționar de scriere și litere rusă, ucraineană, belarusă până în secolul al XVIII-lea. Reprezentant. ed. D. S. Lihaciov. M., 1962.

Adrianov-Peretz V.P. și Pokrovskaya V.F. Povestea veche rusească, M.-L., 1940, nr. 1. Ser. „Bibliografia istoriei literaturii ruse antice” (Bibliografia edițiilor de texte, studii și manuscrise); Na-iarevskii, A. A. Bibliografia poveștii vechi rusești. M.-L., 1955 (Bib-

57

liografia edițiilor de texte, studii și manuscrise. Adăugarea și. continuarea indicelui de către V.P.Adrinov-Perets și V.F.Pokrovskaya); Dmitrieva R.P. Bibliografia Cronicilor Ruse. M.-L., 1962.

Scriere, critică textuală, paleografie și studii de filigran. Likhachev D.S. Textologie pe materialul literaturii ruse din secolele X-XVII. M.-L., 1962 (Informații despre metodele de lucru ale vechiului scrib rus. Deprinderi de lucru cu manuscrise și metode de studiere a textelor rusești vechi); Despre N e. Textologie. Eseu scurt. M.-L., 1964; Yanin V. L. Ți-am trimis o scoarță de mesteacăn ... M., 1965; a 2-a ed., 1975; Cherepnin L. V. Paleografia rusă. M., 1956; Karsky E.F. Paleografie chirilică slavă. L., 1928, M., 1979; Shchepkin V.N. Paleografia rusă. M.. 1967; R o-zo în H. N. carte scrisă de mână rusă. Schițe și caracteristici. L., 1971; Kukushkina M.V. Bibliotecile monahale din nordul Rusiei. Eseuri despre istoria culturii cărții în secolele XVI-XVII. L., 1977; Tihomirov M. N., Mura v e în A. V. Paleografia rusă. M., 1966; Lihaciov N. P. Sensul paleografic al filigranelor de hârtie. Părțile I-III. SPb., 1899 (Partea I - Cercetarea și descrierea filigranelor. Partea a II-a - Indici de subiecte și cronologice. Partea a III-a - Album de imagini); Tromonin K. Ya. Semne de hârtie de scris. M., 1844.

Studii de generalizare și culegeri de articole științifice despre literatura rusă veche. Eremin I.P. Literatura Rusiei antice. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Lihaciov D.S. Mare moștenire. Opere clasice ale literaturii Rusiei antice. M., 1975 (Analiza monumentelor literaturii antice ruse din secolele XI-XVII. Onzh e. Dezvoltarea literaturii ruse din secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973; Originile ficțiunii ruse. Apariția genurilor narative intriga în

literatura rusă veche. L. , 1970; Priselkov M. D. Istoria scrierii cronicilor ruse din secolele XI-XV. L., 1940; Lihaciov D. S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L ., 1947; Nasonov A. N. Istoria scriiturii de cronici ruse XI - începutul secolului al XVII-lea. Eseuri și cercetări. M., 1969; Lurie Y. S. Cronicile întregi rusești din secolele XIV-XV., L., 1976; Klyuchev- s to i y V. O. Viețile vechi ruse ca sursă istorică. M. , 1871; Dm și t-r și e în L. A. Povești hagiografice ale Nordului Rusiei ca monumente ale literaturii secolelor XIII-XVII. Evoluția genului legendelor biografice legendare . L., 1973; Tvorogov O. V. Cronografele rusești vechi. L. , 1975; Lihacheva V. D., Lihaciov D. S. Patrimoniul artistic al Rusiei antice și modernității. L., 1971; Panchenko A. M. Cultura poetică rusă a secolului al XVII-lea. L., 1973.

Cultura Rusiei antice. Likhachev D.S. Cultura poporului rus în secolele X-XVII. M.-L., 1961; El este. Cultura Rusiei pe vremea lui Andrei Rublev și a lui Epifanie cel Înțelept (sfârșitul secolului al XIV-lea- începutul secolului al XV-lea). M.-L., 1962; Eseuri despre cultura rusă a secolului al XVI-lea. Partea 1. Ed. A. V. Artsikhovsky. M., 1976; Istoria culturii Rusiei antice. perioada premongolă. Ed. H. N. Voronin și M. K. Karger. T. 1 – Cultura materială. M.-L., 1948; v. II - Sistem social și cultură spirituală. M.-L., 1951. Despre relația dintre literatura antică rusă și artă, vezi articolele din XXIÍ vol. „TODRL”. M.-L., 1966.

Folclor și literatura antică rusă. Adrianov-Peretz V.P. Literatură și folclor rusesc veche. " Povestea campaniei lui Igor" sunt considerate , literatura satirică a secolului al XVII-lea. Articole separate sunt dedicate istoriei proverbelor ruse și comploturilor folclorice ale jartas poetice din secolul al XVIII-lea; Rybakov B. A. Rusia antică. Legende. Epopee. Cronici. M. , 1963.

Poetica literaturii ruse antice. Adrianov-Peretz V.P. Eseuri despre stilul poetic al Rusiei antice. M.–L. 1947; Eremin I. P. Cele mai recente cercetări asupra formei artistice a operelor literare antice rusești.– În cartea: Eremin I. P. Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; El e. Despre specificul artistic al operelor literare antice ruseşti.- În cartea: Eremin IP Literature of Ancient Rus'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Oh nu.

32

La dispute despre realismul literaturii antice ruse.– În cartea: Eremin IP Literature of Ancient Rus'; Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Lihaciov D.S. Poetica literaturii ruse vechi. L., 1967; a 2-a ed., 1971; Ed. a III-a, suplimentar, 1979; El este. Omul în literatura Rusiei antice. M.-L., 1958; Ed. a II-a, M., 1970; Likhachev D.S., Panchenko A.M. „Lumea râsului” a Rusiei antice. L., 1976; Orlov A.S. Despre particularitățile formei poveștilor militare rusești (sfârșit în secolul al XVII-lea). M., 1902; Curds O. V. Sarcini de studiere a formulelor literare stabile ale Rusiei Antice.- „TODRL”. M.-L., 1964, vol. XX.

Seriale

I. Izdaniya cronici. Culegere completă de cronici rusești1, vol. I—XXXIV; Cronica Lavrentievskaya.— PSRL, voi. 1. Ed. a II-a. L., 1926-1928; Cronica Ipatievskaya.— PSRL, voi. II. Spb., 1908; a 2-a ed. M., 1962; Analele listei Ipatsky. Spb., 1871; Cronica Nikonovskaia.— PSRL, voi. IX, X. Spb., 1862, 1885; a 2-a ed. M., 1963; etc. XI și XII. Spb., 1897, 1901; a 2-a ed. M., 1965, voi. XIII. Spb., 1904; a 2-a ed. M., 1963; Novgorod prima cronică a edițiilor de seniori și juniori. Sub ed. si predisl. A. N. Nasonova. M.L., 1950; A patra cronică a lui Novgorod. — PSRL, voi. IV. Spb., 1848. Sm. de asemenea ed. a 2-a, vp. 1 — PSRL, voi. 4, cap. 1. Pgr., 1915; urla 2.— PSRL, voi. 4, cap. 1. L., 1925. vyp. 3 — PSRL, voi. 4, cap. 1. L., 1929; Cronica lui Pskov, voi. 1. Pregătit pentru tipărirea A. N. Nasonov. M.L., 1941; urla 2. M.L., 1945; Sofia prima cronică.— PSRL, vol. V. Spb., 1851, 2 ed., vp. I.— PSRL, vol. 5. L., 1925; Sofia a doua cronică.— PSRL, vol. V. Spb., 1851; Cronica Ermolinskaya.— PSRL, voi. XXIII. Spb., 1910; Cronica Voskresenskaya.— PSRL, voi. VII. Spb., 1856, voi. VIII. Spb., 1859; Kniga grad tsarskogo rodosloviya, cap. 1.— PSRL, vol. 21 (prima jumătate). Spb., 1908; cap. 2 (a doua jumătate).— PSRL, vol. 21. Spb., 1913; Moskovskii letopisnyi sovod.— PSRL, voi. 25. M.-L., 1949; Ediția cronograf din 1512.— PSRL, vol. 22. Spb., 1911.

II. Ediții de monumente ale literaturii hagiografice (traduse și slavo-rusă). Marele Menaion de Onoare2 (septembrie. Numărul 1-3. Sankt Petersburg, 1868-1883; octombrie. Numărul. 1-3. Sankt Petersburg, 1870-1880; noiembrie. Sankt Petersburg, 1897-1899; M., 1910-1917; Decembrie M., 1901-1914; ianuarie, caiete 1-2. M., 1910-1914; aprilie, caiete G-3., M., 1910-1915). (Monumente de scriere slavo-rusă, publicate de Comisia de arheografie. Publicarea VMC nu este finalizată).

III. Colecții de articole științifice despre istoria și teoria literaturii și culturii ruse antice. „Proceedings of Department of Old Russian Literature” („TODRL”), vol. I-XXXIV: Cercetări și materiale despre literatura veche rusă. sat. Artă. M., 1961; Cercetări și materiale despre literatura antică rusă. Literatura veche rusă și legăturile sale cu vremurile moderne. M., 1967; Literatura rusă la cumpăna a două epoci (XVII - începutul secolului XVIII). Cercetări și materiale despre literatura antică rusă. M., 1971.

Vechi dicționare rusești

Sreznevsky I. I. Materiale pentru dicționarul limbii ruse vechi, vol. I-III. SPb., 1893-1902; Dicționar al limbii ruse din secolele XI-XVII, nr. 1-6. M., 1975-1979 (ediție nefinalizată).

Capitolul 1

1. ORIGINEA LITERATURII RUSE VECHI

Rus' antic în secolele IX-X. dintr-o uniune tribală fragilă, s-a transformat într-un singur stat feudal timpuriu. Campaniile prinților de la Kiev Oleg, Igor și Svyatoslav l-au adus pe Rus în sfera politicii europene. Relațiile strânse diplomatice, comerciale și culturale ale Rusiei Antice cu vecinii săi din sud - cu regatul bulgar și mai ales cu cel mai mare stat din sud-estul Europei - Bizanțul, au deschis calea pentru adoptarea creștinismului. Această etapă cea mai importantă din viața ideologică a Rusiei nu numai că a plasat tânărul stat în

rândurile țărilor creștine ale Europei[1], parcă, le-a apropiat și le-a egalat în viziunea religioasă și etică asupra lumii, ci și-a întâlnit și vitalul interesele marii puteri ducale și ale sistemului feudal din Rus' însăși.

Creștinii se aflau în Rusia Kievană cu mult înainte de botezul său oficial: soția prințului Kievului Igor, Olga (d. - Marele Duce Vladimir Svyatoslavich.

Adoptarea creștinismului a avut consecințe semnificative pentru dezvoltarea cărților și literaturii Rusiei Antice. Preoții bulgari și bizantini care au venit în Rusia, precum și studenții și adepții lor ruși, aveau nevoie să copieze sau să traducă imediat cărțile necesare pentru închinare; a fost necesară şi familiarizarea creştinilor nou convertiţi cu patristica (scrierile teologilor – „părinţii bisericii”), cu vieţile sfinţilor, cu învăţăturile şi instrucţiunile predicatorilor creştini.

În sfârșit, trebuie luată în considerare încă o circumstanță importantă. Creștinizarea Rusiei a necesitat o restructurare radicală a viziunii asupra lumii; vechile idei păgâne despre originea și structura Universului, despre istoria rasei umane, despre strămoșii slavilor au fost acum respinse, iar scribii ruși aveau mare nevoie de scrieri care să expună creștinul.

1 La cumpăna dintre secolele VII-VIII. Creștinismul a început să se răspândească în Moravia în secolul al IX-lea. a devenit religia de stat în Bulgaria și a pătruns în Cehia; în Polonia, creștinizarea a avut loc în 966, în Ungaria - în anii 970.

<i Ideile de panică despre istoria lumii ar oferi o nouă interpretare creștină a ordinii mondiale și a fenomenelor NATURII.

Deși nevoia de cărți în tânărul stat creștin era foarte mare, posibilitățile de satisfacere a acestei nevoi erau foarte limitate: la început în Rusia erau puțini cărturari pricepuți, iar procesul de scriere în sine a fost foarte / 1, / greoi (amintim că primele cărți au fost scrise conform hărții - cu scris mare de mână, în care fiecare scrisoare era separată de vecinii ei și era mai degrabă desenată decât scrisă - o scrisoare continuă va apărea abia în secolul al XV-lea!); materialul pe care au fost scrise primele cărți – pergament – era foarte scump.

Prin urmare, clienții cărților puteau fi fie oameni foarte bogați - prinți și boieri[1], fie biserica.

Cea mai veche cronică rusă „Povestea anilor trecuti” din 1037 relatează că prințul Yaroslav cel Înțelept „a aplicat cărților (avea o pasiune) și onorându-le (le) adesea noaptea și ziua”, a ordonat să adune cărturari. care a tradus și „scris cărți mpogy. Acest mesaj de cronică, aparent, corespundea adevărului: în prima jumătate a secolului al XI-lea. multe monumente ale literaturii bizantine si bulgare devin cu adevarat cunoscute in Rus'. Este de la sine înțeles că printre cărțile copiate și traduse au prevalat textele liturgice sau monumentele care

conțin fundamentele viziunii creștine asupra lumii și ale moralității creștine. Totuși, scribii au adus din Bulgaria, au tradus sau rescris lucrări de alte genuri: cronici, povești istorice și cotidiene, lucrări de științe naturale, culegeri de zicători.

Faptul că dintre cele peste 130 de cărți scrise de mână din secolele XI-XII stocate acum în arhivele și bibliotecile noastre, aproximativ 80 sunt cărți liturgice, se explică, însă, nu numai prin faptul că cărțile liturgice reprezentau o proporție semnificativă în rândul cele mai vechi cărți ale Rusiei Kievene, dar și faptul că aceste cărți, care se aflau în biserici de piatră, puteau mai degrabă fi păstrate, și nu pieri în focul incendiilor, de care au avut de suferit în primul rând clădirile de locuit din lemn, inclusiv conace domnești sau boierești. Prin urmare, nu putem judeca decât după date indirecte ce cărți sau lucrări în care număr de liste au fost vehiculate în Rus' în secolele XI-XII, întrucât manuscrisele care au ajuns până la vremea noastră sunt o parte nesemnificativă a fondului cărții-/ ia XI— secolul al XII-lea

1 Astfel, cea mai veche dintre cărțile scrise de mână din Vechea Rusă care au ajuns până la noi, Evanghelia Ostromir, scrisă în 1056-1057, a fost realizată din ordinul posadnikului Novgorod Ostromir. Somptuosul Izbornik din 1073 a fost copiat dintr-un original bulgar pentru prințul Kiev Izyaslav (mai târziu dedicația a fost înaintată lui Svyatoslav); Evanghelia lui Mstislav a fost rescrisă nu mai târziu de 1117 pentru prințul Novgorod Mstislav Vladimirovici.

Evanghelia lui Ostromir. 1056-1057 Screensaver (GPB).

Și totuși se poate susține că literatura Rusiei Kievene a fost dedicată în principal problemelor ideologice. Sistemul său de gen a reflectat viziunea asupra lumii tipică multor state creștine din Evul Mediu timpuriu. „Literatura rusă veche poate fi privită ca literatura cu o singură temă și un complot. Acest complot este istoria lumii, iar această temă este sensul vieții umane”, a formulat pe scurt D. S. Likhachev trăsăturile caracteristice ale literaturii celei mai vechi perioade a istoriei ruse.

2. LITERATURA tradusă XI - ÎNCEPUTUL SECOLELE XIII

Începem analiza literaturii ruse veche din perioada mai veche cu o trecere în revistă a literaturii traduse. Acest lucru nu este întâmplător: traduceri în secolele XI-XII. în unele cazuri a precedat crearea unor opere originale de același gen. În general, Rus' a început să citească pe ale altcuiva înainte de a le scrie pe ale sale. Dar nu ar trebui să vedem în aceasta un fel de dovadă a „inferiorității” culturii slavilor răsăriteni. Toate statele medievale europene au „învățat” din țările care au fost moștenitoarele culturii antice de secole — cultura Greciei Antice și a Romei. Pentru Rus, Bulgaria și Bizanțul au jucat cel mai important rol în acest sens. De asemenea, subliniem că percepția unei culturi străine, cu tradițiile sale seculare, a fost activă, creativă în rândul slavilor răsăriteni, a satisfăcut nevoile interne ale Rusiei Antice în curs de dezvoltare și a stimulat apariția literaturii originale.

1 Lihaciov D.S. Originalitatea literaturii ruse vechi.— În cartea: Lihaciov V.D., Lihaciov D.S. Patrimoniul artistic al Rusiei vechi și modernității. L., 1971, p. 56.

Chiril și Metodiu. Miniatura Cronicii Radzivilov. secolul 15 (INTERZICE).

Cărți bizantine și bulgare în Rus'. Fenomenul „transplantului”. Înainte de a lua în considerare întrebarea ce opere și genuri de literatură tradusă au devenit cunoscute în Rusia antică în primele secole de la crearea scrierii, să aruncăm o privire mai atentă asupra naturii lucrării traducătorilor din Rusia veche.

O parte semnificativă a cărților, și în special a celor liturgice, a fost adusă în secolele X-XI. din Bulgaria. Limbile slavona veche (bulgară veche) și limbile rusă veche sunt atât de apropiate încât Rus' a putut folosi alfabetul chirilic slavon vechi gata făcut, creat de marii iluminatori bulgari Chiril și Metodie1 în secolul al IX-lea, și cărțile bulgare, fiind în mod oficial „limbi străine”, în esență nu necesita traducere; Trăsături separate ale sistemului morfologic bulgar, precum și o parte a vocabularului limbii bulgare (așa-numitele slavonisme vechi), au intrat în sistemul limbii literare vechi ruse.

Simultan, traducerile sunt efectuate direct din greacă, în timp ce traducătorii din limba rusă veche nu numai că au reușit să creeze traduceri exacte, adecvate originalului, dar au păstrat și stilul și ritmul originalelor grecești. Mai rar, s-au făcut traduceri din alte limbi1 2.

Caracteristici ale relației dintre literaturile slave antice între ele și relația lor cu literatura Bizanțului uneori

1 Chiril și Metodiu și studenții lor au creat, se pare, două alfabete slave - cel „glagolitic”, care în curând a ieșit din uz general, și alfabetul „chirilic”, care, cu unele modificări în compoziția literelor și mai ales în stil, folosim și Acum.

2 Vezi: Meshchersky N. A. Arta traducerii Rusiei Kievene - „TODRL”. M.-L., 1958, v. XV; El este. Probleme de studiu a literaturii traduse slavo-ruse din secolele XI-XV - „TODRL”. M.-L., 1964, v. XX, p. 198-206.

considerată ca un proces de influenţă a unei literaturi asupra alteia. Literatura rusă veche, care este mai tânără în comparație cu literatura Bulgariei și, cu atât mai mult, cu literatura Bizanțului, apare într-o astfel de formulare a întrebării ca un obiect pasiv al unei asemenea influențe. Ar fi mai corect să vorbim, totuși, nu despre „influență”, ci despre un proces deosebit de transplant („transplant”) a literaturii unei țări în alta — de transfer al literaturii bizantine pe pământul rus. Cert este că înainte de adoptarea creştinismului în Rusia Antică nu exista literatură (arta cuvântului era reprezentată de folclor) și, prin urmare, literatura bizantină nu avea nimic de influențat. Prin

urmare, la început după adoptarea creștinismului, literatura bizantină – direct sau prin medierea bulgară – a fost pur și simplu transferată în Rus’ (transplantată). Acest transfer nu a fost însă mecanic: operele nu au fost pur și simplu traduse sau rescrise, ele și-au continuat istoria literară pe un teren nou. Aceasta înseamnă că au fost create noi ediții de lucrări, s-a schimbat intriga, limba originală a traducerii a fost rusificată și au fost create noi compilații[1] [2] pe baza lucrărilor traduse. Acest lucru a fost valabil mai ales pentru lucrările de narațiune seculare și istorice; lucrările liturgice, scrierile „părinților bisericii” sau cărțile biblice și-au păstrat într-o mai mare măsură textul canonic.

Prin urmare, împărțirea literaturii ruse antice în literatură originală și tradusă nu poate fi semnificativă decât în sensul că indicăm originea monumentului și nu locul său în literatura Rusiei antice.

Fenomenul transplantului s-a dovedit a fi extrem de progresiv: datorită lui Rus' a primit în scurt timp literatură cu un sistem extins de genuri, literatură reprezentată de zeci sau chiar sute de monumente. Deja la câteva decenii după începerea acestui proces în Rus', după modelul monumentelor traduse, au început să se creeze lucrări proprii, originale - vieți, cuvinte solemne și instructive, povești etc.

Mediator de literatură. Literaturile medievale se caracterizează și printr-o altă trăsătură specifică - existența literaturilor intermediare, adică a literaturilor al căror „fond de carte” (cu alte cuvinte, suma monumentelor lor literare) se dovedește a fi în mare măsură comun diferitelor literaturi naționale. Pentru slavii din sud și est, funcția unei astfel de literaturi intermediare a fost îndeplinită de vechiul bulgar.

1 Vezi: Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse din secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 15-23.

2 O compilație este o lucrare compusă din fragmente din alte lucrări. Această metodă de a crea texte noi (în special cele istorice sau teologice) a fost răspândită în toată literatura medievală.

literatură. Include atât monumente ale literaturii veche creștine (traduceri din greacă), cât și monumente create de autori bulgari în Moravia și Republica Cehă, cât și în secolele următoare, monumente create în Rusia și Serbia.

Literatura-intermediar a unit livrescul popoarelor slave (în special Bulgariei, Serbiei și Rusiei) pentru foarte mult timp, aproape până la începutul noului timp, deși, desigur, ponderea lucrărilor „proprii” în fiecare dintre literaturile naţionale individuale au crescut din ce în ce mai mult.

Genuri de literatură tradusă. Cărți biblice. Să trecem acum la luarea în considerare a principalelor genuri ale literaturii traduse din secolele XI-XIII. Un interval de timp atât de larg este o condiție forțată, deoarece lucrările acestei perioade, de regulă, au fost păstrate doar în liste ulterioare și nu putem decât să stabilim

momentul traducerii sau pătrunderii lor în literatura Rusiei Antice folosind indirect date.

Baza pentru doctrina creștină și viziunea asupra lumii au fost cărțile biblice (sau Sfânta Scriptură), precum și scrierile celor mai autoriți teologi.

Biblia include cărțile Vechiului Testament și ale Noului Testament.

Vechiul Testament include așa-numitul „Pentateuh al lui Moise” (cărțile Geneza, Exodul, Leviticul, Numeri și Deuteronom), care vorbește despre crearea lumii, despre istoria antică a poporului evreu; sunt date principalele prescripţii religioase şi morale. În cărțile ulterioare: cartea lui Iisus al II-lea, cartea Judecătorilor și cele patru cărți ale regilor, este expusă istoria evreilor și a Palestinei până la distrugerea împărățiilor lui Israel și Iuda.

Dintre cărțile profetice, cărțile profeților Isaia, Ieremia și Ezechiel au fost cele mai cunoscute din Rusia Antică; restul cărților sunt de obicei denumite cărțile profeților minori. Uriașă a fost popularitatea Psaltirii - o colecție de 150 de psalmi (rugăciuni și imnuri). Tradiția bisericească consideră că autorul psalmilor este în principal regele David, dar de fapt aceștia au fost alcătuiți de-a lungul timpului, aparțin diverșilor autori, iar unii se întorc până la urmă la folclor. Învățăturile și aforismele didactice sunt cuprinse în cărțile: „Pildele lui Solomon”, „Înțelepciunea lui Solomon” și „Înțelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah”. În cartea profetului Daniel au fost expuse profeții de natură eshatologică1 2, adică profeții despre moartea lumii și apariția împărăției dreptății.

Noul Testament a inclus patru Evanghelii, Faptele Apostolilor, Epistolele Apostolice și Apocalipsa. Evangheliile (de la evanghelistul grec - vestea bună) au fost atribuite ucenicilor lui Hristos - apostolii Matei, Marcu, Luca și Ioan; au povestit despre viața pământească a lui Isus și au expus învățăturile sale. Predicarea creștinismului de către apostoli este descrisă în cartea Faptele Apostolilor; în „Apocalipsa” lui Ioan Teologul, sfârşitul apropiat al lumii este înfăţişat în imagini simbolice.

Biblia a fost tradusă integral în Rus abia în secolul al XV-lea, dar cărțile biblice individuale au devenit cunoscute în limba slavă.

1 Pentru mai multe detalii, vezi: Lihachev D.S. Dezvoltarea literaturii ruse în secolele X-XVII, p. 23-44.

2 Din greacă. eschatos - ultimul și logos - judecată, învățătură.

traduceri (prin mediere bulgară) deja în Kievan Rus. Cărțile Noului Testament și Psaltirea au fost cele mai utilizate în acest timp. Probabil că erau cunoscute și anumite cărți ale Vechiului Testament (Pentateuhul, cartea lui Iosua, cărțile Judecătorilor și Regilor, unele dintre cărțile profeților, cartea Rut). Este greu de judecat momentul apariției lor în Rus', întrucât cele mai vechi liste care au ajuns până la noi datează din secolul al XIV-lea, dar în același timp, după date

indirecte, putem stabili că, de exemplu, în codul cronografic de la mijlocul secolului al XIII-lea. a inclus toate cărțile „Pentateuhului”, cărțile lui Iosua, Judecătorii, cărțile Regilor și pasaje din alte cărți ale Vechiului Testament1.

Cititorii ruși au putut să se familiarizeze cu conținutul cărților Vechiului Testament și prin cronicile grecești (în special prin „Cronica lui Georgy Amartol”), prin Paley, care a expus și interpretat textul Vechiului Testament și, în final, prin intermediul Paremiion, o colecție de pasaje din diferite cărți ale Bibliei.

Cărțile biblice, Paley, cronicile, scrierile „părinților bisericii” erau destinate lecturii independente de către credincioși. În biserică, în timpul slujbei, s-au citit și alte cărți liturgice special concepute pentru ritul bisericesc.

Acestea au inclus, în primul rând, evangheliile-aprakos și apostolul-aprakos (din grecescul apraktos - festiv) - lecturi alese din evanghelii și acte și epistole apostolice, aranjate în ordinea citirii lor în timpul slujbelor bisericești (anumite lecturi despre anumite zile ale săptămânii sau în sărbătorile bisericești). În biserică se citeau paremiionul, menaias de slujbă (cărți cu laude către sfinți), cărți de slujbă de diferite feluri, cărți de ore, breviari, tropari și alte cărți1 2.

Cărțile din Sfânta Scriptură și cărțile liturgice, pe lângă funcțiile pur de predare și de slujire, aveau și o semnificație estetică considerabilă: Biblia conținea povești vii, cărțile profeților se distingeau printr-o emotivitate crescută, imagini vii, pasiune în expunerea viciilor și nedreptate socială; psaltirea și menaias de slujbă erau exemple strălucite de poezie bisericească, deși traducerile lor slave erau prozaice.

Patristică. În limba rusă veche, precum și în orice altă literatură creștină medievală, patristicii se bucurau de o mare autoritate - scrierile teologilor romani și bizantini din secolele III-XI, venerați ca „părinți ai bisericii” (în greacă, pater - tată, deci numele operelor lor - patristică) .

1 Vezi: I s t r şi n V. M. Alexandria cronografelor ruseşti. M., 1893, p. 348.

2 Cărțile liturgice includ * cele mai vechi manuscrise antice rusești care au supraviețuit: evanghelia-aprakos din 105B-1057, copiată pentru Novgorod posadnik Ostromir (Evanghelia Ostromir), menaias de slujbă din Novgorod pentru 1095-1097, evanghelia-aprakos-ul Arhangelsk din 10092.

Prințul Kiev Svyatoslav cu soția și fiii săi. Miniatura de la "Izboonik 1073" (GIM).

În scrierile „părinților bisericii” s-au fundamentat și comentat dogmele religiei creștine, s-au purtat polemici cu ereticii și au fost

expuse bazele moralității creștine1 2 sau regulile vieții monahale sub formă de învățături și instrucțiuni.

În Rus', scrierile lui Ioan Gură de Aur (344-407), un predicator bizantin remarcabil, au fost răspândite pe scară largă. În „cuvintele” și predicile sale, Hrisostom i-a instruit pe credincioși în virtuțile creștine, a denunțat viu și temperamental viciile, discutând uneori despre cele mai importante probleme sociale. Din scrierile lui Ioan Gură de Aur s-au întocmit colecții - „Chrystal Stream” (cea mai veche dintre listele supraviețuitoare aparține secolului XII), „Hrisostom”; „cuvintele” sale au făcut parte din „Triumfători”, iar mai târziu – în colecțiile „Margaret” (perle grecești).

Lucrările predicatorului bizantin Grigore de Nazianz (Teolog) (329-390), Vasile din Cezareea (c. 330-379), autor de lucrări polemice și dogmatice, precum și populara carte din Evul Mediu „Șestodnev” (un ciclu de predici pe teme ale poveștii biblice despre crearea lumii), Efraim Sirul (m. 373), Atanasie, autorul cărții Pareneses (parenesia este un îndemn, un set de instrucțiuni pentru oamenii care s-au convertit la Creștinism), Ioan Sinaiul (d. 649), autorul „Scara” (învățături despre autoperfecționarea călugărilor), Atanasie din Alexandria (293-373) - un luptător pentru dogmele Ortodoxiei împotriva diferitelor erezii ale creștinismul timpuriu3. Literatura patristică a jucat un rol important în modelarea idealurilor etice ale noii religii și în întărirea fundamentelor dogmei creștine. În același timp, lucrările teologilor bizantini, cei mai mulți dintre ei retori străluciți, care stăpâneau cele mai bune tradiții ale elocvenței antice clasice, au contribuit la îmbunătățirea oratoriei scriitorilor bisericești ruși.

În Rusia Kieveană sunt cunoscute și colecții în care; alături de lucrările „părinților bisericii” s-au citit și alte monumente cu conținut variat. Cele mai vechi colecții care au ajuns până la noi sunt colecțiile anilor 70. secolul al XI-lea Unul dintre ele, „Izbornik” al lui Svyatoslav din 1073, este o copie dintr-o colecție bulgară întocmită la începutul secolului al X-lea. pentru țarul bulgar Simeon. În Rusia, Izbornik a fost copiat pentru prințul de la Kiev Izyaslav, dar apoi numele prințului a fost răzuit și înlocuit cu numele de Svyatoslav, care a preluat tronul în 1073. Colecția este un folio de format mare, cu decor luxos. Frontispiciul cărții (partea stângă a primei foi) îl înfățișează pe Svyatoslav înconjurat de familia sa. Printre articolele „Izbornikului” se numără un tratat de poetică - un articol de George Hirovoska (secolele VI-VII) „Despre imagini”, care explică semnificația diferitelor tropi (alegorii, metafore, hiperbole etc.), în timp ce acestea sunt ilustrate cu exemple, extrase, în special, din Iliada și Odiseea. „Izbornik” al lui Svyatoslav a corespuns ulterior de mai multe ori. În prezent, au fost descoperite 27 de liste ale acestuia din secolele XV-XVII. Ediția rusă 4.

O altă colecție - „Izbornik 1076”, concepută simplu, într-un format mic, a fost compilată, după cum spune manuscrisul, „în vara anului 6584 (1076) ... sub Svyatoslav, prinții țării ruse”. Printre lucrările acestui „Izbornik” -

1 Ereticii erau numiți susținători ai învățăturilor religioase, altfel decât biserica oficială, care interpretau diverse dogme și idei biblice.

2 Lucrările de acest tip sunt uneori numite monumente de elocvență instructivă sau omiletică (din grecescul omilie - conversație).

3 Pentru o privire de ansamblu asupra operei acestor scriitori bizantini, vezi cartea: Monumente ale literaturii bizantine din secolele IV-IX. M., 1968, p. 9-37.

4 „Izbornik” din 1073 publicat fototipic: Izbornik al Marelui Duce Svyatoslav Yaroslavich 1073 Sankt Petersburg, 1880; nu a fost finalizată ediția tipografică a textului Izbornik cu textul paralel grecesc (vezi: Izbornik al Marelui Duce Svyatoslav Yaroslavich din 1073. - CHOIDR, 1882, cartea 4).

42

Izbornik 1076 (GIB).

< articol care slăvește lectura cărților, precum și „Stoloveții lui Gennady” - un set de expresii ale Patriarhului Ghenadie de Constantinopol (decedat în 471)1.

Culegeri de zicători au apărut mai târziu în Rus'. Printre acestea, au fost deosebit de populare colecțiile Înțelepciunea lui Menandru Înțeleptul, Zicerile lui Isihie și Barnaba, și mai ales Albina, o colecție de zicători ale filosofilor și scriitorilor antici, precum și citate din Biblie și lucrări ale Părinților Bisericii. . Studiul fundamental al colecțiilor de zicători și aforisme îi aparține lui M. N. Speransky1 2.

Viețile Sfinților. Culegeri de zicători și aforisme aveau un scop deschis edificator, didactic. Vorbind direct cititorilor și ascultătorilor, predicatorii și teologii lăudau virtuțile și condamnau viciile, făgăduiau fericirea veșnică dreaptă după moarte și amenințau pe cei neglijenți și pe păcătoși cu pedeapsa divină.

De asemenea, crescut și instruit în virtuți creștine și monumente de alt gen - viețile sfinților, povești despre

1 Vezi: Izbornik 1076. Publicația a fost pregătită de V. S. Golișenko, V. F. Dubrovina, V. G. Demyanov, . G. F. Nefedov. M., 1965; Dubrovina V. F. Despre paralelele grecești cu Izbornik în 1076 - ZERO, Izvestiya al Departamentului de Literatură și Limbă a Academiei de Științe a URSS), 1963, nr. 2; Adrianov-Peretz V.P. Aforisme ale Izbornikului lui Svyatoslav din 1076 și proverbe rusești, - „TODRL”. M.-L., 1970, v. XXV; Meshchersky N. A. La întrebarea surselor Izbornik în 1076. - „TODRL”. L., 1972, v. XXVII.

2 Vezi: Speransky MN Culegeri traduse de zicători în scrierea rusă slavonă. Cercetări și texte. M., 1904. Vezi și: Și r și a n o-ia-Peretz V. P. Omul în literatura educațională a Rusiei antice, -

I'ODRL". L., 1972, v. XXVII.

viața, suferința sau faptele evlavioase ale oamenilor canonizați de biserică, adică recunoscuți ca sfinți și cinstiți oficial cu cinstire1. Literatura hagiografică se mai numește și hagiografie (din grecescul agios - sfânt și grapho - scriu). În hagiografii, ne întâlnim adesea cu o narațiune plină de acțiune, deoarece autorii lor au folosit de bunăvoie intriga și dispozitivele complotului romanelor de aventuri grecești antice. Hagiografii, de regulă, au vorbit și despre minunile săvârșite de sfinți (care ar fi trebuit să le confirme sfințenia); în același timp, aceste miracole, sau intervenția unor forțe miraculoase – îngeri sau demoni – au fost descrise în vieți cu detalii vii și detaliate; autorii vieţilor s-au străduit şi au reuşit să realizeze iluzia plauzibilităţii celor mai fantastice episoade.

Deja în Rusia Kieveană au fost traduse multe hagiografii bizantine. S-au păstrat liste sau referințe ale unor autori ruși la viețile lui Alexei, Omul lui Dumnezeu, Vasile cel Nou, Savva cel Sfințit, Irina, Antonie cel Mare, Teodora și alții.

Un exemplu de roman de viață (termenul cercetătorului hagiografie bizantin P. Bezobrazov1 2) este Viața lui Eustathius Placis.

Eustathius era un „stratilat” (conducător militar), glorificat atât prin priceperea militară, cât și prin „faptele drepte”. Cu toate acestea, Placis era un păgân. Odată, în timp ce vâna, a întâlnit o căprioară minunată, care, cu glas uman, a chemat-o pe Plakida să fie botezată. Imediat, Eustathius a auzit o voce care anunța că va trebui să-și dovedească sinceritatea credinței prin faptele sale și să îndure toată suferința care va cădea în sarcina lui. Într-adevăr, Plakida își pierde curând toată averea și, rușinată de sărăcia ei, își părăsește orașul natal. Este despărțit de soție, copiii lui sunt răpiți de un lup și un leu, iar tatăl îi consideră morți. Timp de 15 ani, Evstafiy, neștiind nimic despre rudele sale, locuiește într-un anumit sat, unde păzește „zhita” (pâine). Dar aici dușmanii atacă Roma, iar împăratul trimite să-l găsească pe Plakida, care era faimos în trecut pentru vitejia sa. Soldații îl găsesc din greșeală pe Eustathius și îl aduc la Roma. În fruntea armatei, Eustathius pleacă într-o campanie victorioasă.

Între timp, frații, fiii lui Plakida, se întâlnesc și se recunosc accidental și se întâlnesc în casa unei mame pe care nu au recunoscut-o la început (și nici la început nu i-au recunoscut). Apoi soția și copiii îl găsesc pe Eustace însuși. Viața nu se termină însă cu acest final fericit: urmând canonul vieții-martyrie (adică povestea sfântului martir), hagiograful povestește cum, după moartea împăratului Traian, care l-a iubit pe Eustathius, succesorul cere ca. Plakida a oferit sacrificii în templul lui Apollo. El refuză și, împreună cu soția și fiii săi, piere după torturi cumplite.

Un alt tip de viață poate fi considerat pe exemplul „Viața lui Alexei, Omul lui Dumnezeu”. Alexei, evlavios și bun

1 Alcătuirea vieții unui sfânt a fost o condiție prealabilă pentru canonizarea lui (recunoașterea sfințeniei sale de către biserică); în

același timp, hagiografia însăși, în principiu, trebuia construită după o anumită schemă (vezi mai jos, când se analizează hagiografiile originale rusești).

2 Bezobrazov P. Legende bizantine, partea 1. În carte: - Povești despre

martiri. Iuriev., 1917. #

44

/ tânăr igile, renunță de bună voie la avere, onoare, / ken dragoste. El părăsește casa tatălui său - un nobil roman bogat, o soție frumoasă, care tocmai s-a căsătorit cu ea, împarte al cincilea bani din casă săracilor și timp de șaptesprezece ani trăiește din pomană în pridvorul Bisericii Fecioarei din Edessa. Când faima sfinției sale s-a răspândit peste tot, Alexei pleacă la Edesa și, după ce a rătăcit, se regăsește din nou la Roma. Recunoscut de nimeni, se instalează în casa tatălui său, se hrănește la aceeași masă cu cerșetorii, cărora li se face zilnic pomană de către cuviosul nobil, îndură cu răbdare bătăile și bătăile slujitorilor tatălui său. Mai trec șaptesprezece ani. Alexei moare și abia atunci părinții și văduva află că în apropierea lor locuiau fiul și soțul dispărut1.

Pateriki. Patericonii erau cunoscuti pe scară largă în Rusia Kievană - culegeri de povestiri, mai ales despre călugări care au devenit celebri pentru evlavia sau asceza lor.

Patericonul Sinai, tradus în Rus' în secolul al XI-lea, povestește, de exemplu, despre un stâlp1 2, care este atât de străin de mândrie, încât pune chiar pomană pentru săraci pe treptele refugiului său și nu o dă. din mână în mână, susținând că nu este el, ci Maica Domnului dăruiește suferința. Un patericon povestește despre o tânără călugăriță care își scoate ochii când află că frumusețea lor a stârnit dorința unui tânăr. Bătrânul drept este acuzat de adulter, dar prin rugăciunea lui, pruncul de douăsprezece zile, întrebat „cine este tatăl lui”, arată cu degetul către tatăl adevărat; la rugăciunea unui constructor de corăbii evlavios, într-o zi fierbinte, ploaia se revarsă peste punte, potolind setea călătorilor care suferă de căldură. Un leu, care a întâlnit un călugăr pe o potecă îngustă de munte, se ridică pe picioarele din spate pentru a-i da drumul etc.

Dacă drepții sunt însoțiți de ajutor divin, atunci păcătoșii din legendele paternice sunt în curs de o îngrozitoare - și ceea ce este deosebit de caracteristic - nu o pedeapsă postumă, ci imediată: un hoț, un pângăritor de morminte, este scos de un Zombie; corabia nu se mișcă de la locul ei până când femeia-ucigaș-copil părăsește și ea barca, iar această barcă cu păcătosul este imediat înghițită de abis; servitorul, care plănuia să-și omoare și să-și jefuiască amanta, nu poate părăsi locul și se înjunghie.

Patericonii înfățișează o anumită lume fantastică în care forțele binelui și răului luptă în mod constant pentru sufletele oamenilor, unde drepții nu sunt doar evlavioși, ci evlavioși până la frenezie și exaltare, unde uneori se înfăptuiesc minuni în cea mai mare măsură. mediul de zi cu zi.

Comploturile patericonilor traduse au influențat munca vechilor cărturari ruși: în patericonii și viețile rusești, noi

1 Pentru textele hagiografiilor bizantine, vezi cartea: Legende bizantine. Publicația a fost pregătită de S. V. Polyakova. L., 1972. Despre intrigile și trăsăturile artistice ale vieților traduse, vezi: Adrianov-Peretz V.P. Narațiune intriga în monumentele hagiografice din secolele XI-XIII - În cartea: Originile ficțiunii rusești. Apariția genurilor narative intriga în literatura rusă veche. L., 1970, p. 67-88; Ea este. Viața lui Alexei, Omul lui Dumnezeu în literatura antică rusă și literatura populară. Pg., 1917.

2 Stiliții erau numiți pustnici care locuiau într-o chilie construită pe vârful unei coloane („stâlp”), sau într-o chilie mică, asemănătoare unui stâlp.

întâlnim uneori episoade şi caracteristici asemănătoare împrumutate din legendele bizantine de patericon1.

Legendele patericonului separate au fost folosite în lucrările scriitorilor ruși din secolul al XIX-lea - L. N. Tolstoi, N. S. Leskov, V. M. Garshin.

Apocrypha (greacă apocrypha - ascuns). Pe lângă tradițiile incluse în cărțile biblice canonice, adică în Vechiul și Noul Testament, în scrierea medievală s-au răspândit apocrife, legende despre personajele istoriei biblice, dar diferite ca intriga de cele conținute în cărțile canonice biblice. Uneori, în apocrife, din alte poziții de viziune asupra lumii, era luată în considerare originea lumii, structura ei sau întrebarea „sfârșitului lumii”1 2 care îngrijora mințile în Evul Mediu.

Inițial, existau apocrife, concepute pentru cei mai sofisticați cititori în materie teologică, care puteau armoniza versiunile apocrife cu cele tradiționale, și „cărțile renunțate”, care conțineau opinii eretice necondiționat ostile concepțiilor ortodoxe. Dar aceste diferențe nu au fost întotdeauna strict recunoscute, granița dintre cărțile apocrife și cele renunțate a fost foarte șubredă, diferiți scribi le-au evaluat diferit și, prin urmare, ambele grupuri de monumente sunt de obicei considerate în cadrul aceleiași literaturi apocrife. Uneori este foarte dificil să distingem apocrifele dintre cărțile „adevărate” (termenul vechilor cărturari ruși): nu a existat o unanimitate completă în această problemă în literatura medievală. Strict vorbind, unele dintre cărțile biblice („Înțelepciunea lui Solomon”, „Înțelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah”, „Tobit”, etc.) ar trebui de asemenea recunoscute drept apocrife. Comploturile apocrife se găsesc în cronici, anale, paley și însuși apocrife - în colecții, împreună cu lucrări de autoritate și venerate. Listele de cărți interzise („indexuri”) întocmite în Bizanț și în rândul slavilor nu corespundeau întotdeauna între ele, iar uneori, în practică, recomandările lor erau adesea ocolite4.

Apocrifele erau deja cunoscute în literatura Rusiei Kievene. În liste până în secolul XIII. S-au păstrat legende apocrife despre profetul Ieremia, apocrifa „Călătoria lui Agapius în Paradis”, „Legenda

1 În Rusia Kieveană erau cunoscute patericonul Sinai, Skete și, posibil, patericonul egiptean. Potrivit unor cercetători, alte patericoni, cunoscute doar în listele secolelor XIV-XV, datează din traduceri făcute în Rusia Kieveană.

2 Unele apocrife, de exemplu, reflectau părerile bogomililor, o mișcare antifeudală care a apărut în Bulgaria și Serbia în secolul al X-lea. și a căpătat o conotație religioasă. Conform acestei doctrine, lumea a fost creată simultan de diavol și zeu: diavolul a creat trupul unei persoane, iar Dumnezeu a suflat în el sufletul, lupta dintre rău (care este condus de diavol) și bine (personificat în Dumnezeu) continuă în lume în mod constant.

3 Unele hagiografii destul de tradiționale („Viața lui Vasile cel Nou”, „Viața Sfântului Andrei Nebunul”, etc.) reflectau idei apocrife despre sfârșitul lumii.

4 Pentru lista indicilor cărților interzise, a se vedea: Ya Tsimirsky A.I. Bibliographic review of apocrypha in South Slavic and Russian writing (liste de monumente), voi. 1.- În cartea: Vechiul Testament Apocrife. Pg., 1921, p. 1-75. Cea mai veche listă a unui astfel de index este inclusă în „Izbornik” al lui Svyatoslav din 1073.

Lfroditiana”, „Trecerea Fecioarei prin chinuri” și o serie de altele. De asemenea, vom întâlni legende apocrife în Le-unisi primar: există, de exemplu, detalii apocrife-<íı în povestea despre copilăria profetului Moise (cum acesta, în timp ce se juca, a scăpat nenetii din capul egipteanului). faraon), iar în cele citate în le-ionisi (în articolul 1071) în răspunsul Magilor, conducătorii răscoalei din ținutul Rostov, guvernatorul Yan Vyshatich, sunt expuse ideile bogomile despre crearea omului: „ diavolul a creat un om și Dumnezeu și-a pus sufletul în el.” În descrierea călătoriei sale în Palestina la începutul secolului al XII-lea. Starețul Daniel menționează și câteva legende apocrife.

Apocrifele se caracterizează printr-o abundență de miracole, fantezie și exotism. Așa, de exemplu, în apocrifa „Cronica lui Ieremia” se povestește cum tânărul Avi-melec, întorcându-se în oraș cu un coș cu smochine (smochine), s-a așezat la umbra unui copac și a adormit. A dormit 66 de ani, dar ca prin minune, smochinele pe care le-a cules au ramas atat de proaspete, incat inca picura zeama din ele.

Un alt apocrif povestește cum a plecat cuviosul stareț Agapiu în căutarea paradisului. Paradisul este descris ca o grădină minunată plină cu o strălucire de șapte ori mai strălucitoare decât lumina soarelui. Pâinea primită de Agapius în paradis este capabilă să facă minuni: saturează constructorii de corăbii care mureau de foame, învie un băiat care a murit cu două săptămâni înainte, iar Agapius însuși se hrănește cu „ukruh” (felia) acestei pâini timp de patruzeci de ani1.

În același timp, apocrifa a satisfăcut nu numai interese literare, ci și teologice. Ei au pus probleme care au îngrijorat în special mințile oamenilor religioși: despre cauzele non-organizațiilor din această lume, care, așa cum a învățat biserica, a fost creată și controlată de o zeitate atotputernică și dreaptă, despre viitorul lumii, despre soarta omului după moartea sa etc. Acest subiect este consacrat, de exemplu, apocrifelor populare - „Umblarea Fecioarei prin chinuri”.

Povestește cum Maica Domnului, însoțită de Arhanghelul Mihail și de îngeri, coboară în iad. Ea vede acolo chinul păcătoșilor: unii sunt în permanență „în întuneric mare”, pentru că nu au crezut în Dumnezeu, alții sunt scufundați într-un râu de foc, pentru că în timpul vieții au fost blestemati de părinți sau au încălcat jurământul Crucea; bârfii și leneșii care au adormit utreniei, defăimatorii și desfrânatorii, bețivii și iubitorii de bani sunt în chinuri groaznice în iad . Maica Domnului varsă lacrimi, văzând chinurile cumplite ale păcătoșilor și se hotărăște să-L roage pe Dumnezeu să aibă milă de ei. Dar Dumnezeu Tatăl refuză să aibă milă de ei, pentru că nu poate ierta oamenilor pentru răstignirea lui Hristos. Și numai după o nouă cerere, cu care se întorc la el profeții, evangheliștii, apostolii și toți îngerii împreună cu Maica Domnului, Dumnezeu Tatăl îl trimite pe Hristos să coboare în iad, iar el, după ce i-a reproșat aspru oamenilor că nu păzesc divinul porunci, le dă izbăvire de chin timp de două luni pe an.

Spre deosebire de Apocrifa lui Ieremia și Abimelec, care conține toate elementele unei povești distractive a miracolelor, Apocrifa Maicii Domnului ridică, astfel, problema dreptății divine, pune sub semnul întrebării „iubirea inexprimabilă a omenirii” a Dumnezeu: la urma urmei, Maica Domnului cu îngerii π sfinți este nevoită să cerșească cu insistență pentru atenuarea chinurilor teribile ale păcatului

1 Apocrifele „Cronica lui Ieremia” și „Călătoria lui Agapie spre Paradis” sunt incluse în celebra Colecție Adormirea Maicii Domnului. Vezi: Colecția Adormirea Maicii Domnului din secolele XII-XIII. Publicația a fost pregătită de O. A. Knyazevskaya, V. G. Demyanov, M. V. Lyapoi. M., 1971, p. 31-37 și 466-473.

g "aA" yglp4Di yId-rA<ь | D'YAMGSHM'SK'Y»® I

ΛΛΛΑïΑΚΟηβ PALPTP

erupția Vezuviului. Miniatura din Cronica lui George Amartol. secolele XIII-XIV (GBL).

culmi, iar zeul rămâne multă vreme implacabil și sever. Poate că tocmai această idee a pus The Walk într-o serie de lucrări apocrife, deși s-ar părea că tendința de a speria oamenii cu răzbunare divină pentru păcatele lor corespundea pe deplin spiritului învățăturilor și instrucțiunilor bisericii.

Apocrife au fost găsite în literatura rusă veche de-a lungul istoriei sale, iar în viitor va trebui să ne întoarcem la poveștile apocrife care s-au răspândit mai târziu.

Cronici. Printre primele traduceri și primele cărți aduse Rusiei și Bulgariei s-au numărat cronicile bizantine. Cronicile sau cronografiile sunt lucrări de istoriografie care prezintă istoria lumii. Cronica lui George Amartol a jucat un rol deosebit de important în dezvoltarea scrierii cronice originale rusești și a cronografiei ruse. Autorul său este un călugăr bizantin. Amartol în greacă - un păcătos; este epitetul tradițional de autodepreciere al unui călugăr.

„Cronica lui Georgy Amartol” începe narațiunea de la „crearea lumii”; apoi povestește istoria biblică, istoria regilor babilonieni și persani, vorbește despre împărații romani, de la Iulius Caesar până la Constantin Chlorus, iar apoi despre împărații Bizanțului — de la Constantin cel Mare până la Mihail al III-lea. Astfel, inițial „Cronica” a fost adusă la evenimentele de la mijlocul secolului al IX-lea, dar mai târziu, încă pe pământ grecesc, a fost completată de un extras din „Cronica lui Simeon Logothetes”, iar narațiunea a fost adusă la mijlocul secolului al X-lea.

Cronicarul era cel mai interesat de istoria bisericii. El dă în mod constant argumente teologice îndelungate, povestește în detaliu despre consiliile bisericești, despre erezii și despre lupta diferitelor curente din biserica bizantină; de fapt, evenimentele istorice sunt prezentate de el foarte pe scurt și abia în partea finală a lucrării (aparținând condeiului succesorului lui Amartol - Simeon Logofet) cititorul se familiarizează cu viața politică complexă a Bizanțului în secolele IX-X.

Vechiul scrib rus, pe de altă parte, era interesat în mare măsură de istorie ca atare: soarta marilor puteri ale antichității, informații despre cei mai proeminenți conducători ai lor, precum și diverse povești distractive din viața țarilor, împăraților sau înțelepților de seamă. . Deosebit de populare printre scribii medievali, de exemplu, au fost poveștile băieților Romulus și Remus, care au fost crescuți de o lupoaică și au devenit mai târziu fondatorii marelui nebun, și descrierea faptelor lui Alexandru cel Mare, care cu greu și-a supus puterea. nu întreaga lume. În secolul al XI-lea. Scribii ruși, pe baza unor extrase din Cronica lui Georgy Amartol, au alcătuit un cod cronografic prescurtat, care a fost numit, după cum cred ei, Cronograf, conform marii expoziții. Conținea informații foarte succinte despre regii și împărații țărilor din Orient, Roma și Bizanț, includea mai multe legende istorice distractive și povești despre miracole și semne cerești și sublinia hotărârile consiliilor bisericești. „Cronograf după marea prezentare” a fost folosit la alcătuirea cronicii rusești.

„Cronica lui George Amartol” a fost distribuită în liste separate și, de asemenea, a devenit aproape complet parte a extinsei colecții cronografice din secolele XIII-XIV - „Cronicul elen și roman”1. Traducerea în limba rusă veche a Cronicii lui Georgy Amartol a fost cercetată și publicată de V. M. Istrin1 2.

1 Acest nume reflecta principalele componente ale cronografului: povestea despre istoria elenă (greacă veche, păgână) și istoria romană (creștină, bizantină).

Bizantinii se numeau romani, adică romani.

2 Vezi: Istrin V. M. „Cronica lui George Amartol” într-o traducere antică rusă slavă. Text, studiu și dicționar, vol. I-III. Pg.-L., 1920-1930. Vezi și: T v o r o g o v O. V. Cronografe vechi rusești. L.. 1975, Cap. 1 și 4.

49

Cronica lui John Malala. Nu mai târziu de secolul al XI-lea. în Rus', a devenit cunoscută și „Cronica” lui Ioan Malala, care a locuit în orașul Antiohia (în provincia bizantină Siria) în secolul al VI-lea. n. e. Spre deosebire de George Amartol, John Malala a scris simplu și fără pricepere, destinându-și opera nu călugărilor învățați, ci maselor largi de cititori, străduindu-se pentru o prezentare distractivă. Cronica lui John Malala este alcătuită din 18 cărți. Patru dintre ele (primul, al doilea, al patrulea și al cincilea) au conturat mituri antice și istoria războiului troian. Mai departe în „Cronică” se povestește despre regii răsăriteni, istoria Romei și, în sfârșit, istoria Bizanțului, până la vremea domniei împăratului Iustinian (sec. VI).

„Cronica lui Ioan Malala” a fost de valoare pentru istoriografii și scribii ruși antici în primul rând pentru că a completat semnificativ „Cronica lui George Amartol”: Malala a fost cea care conținea povești detaliate și distractive despre regii persani, istoria lui Romulus, Remus și primii regi romani, istoria domniei unor imparati bizantini. Prin urmare, în vechile coduri cronografice rusești, textul lui Malala nu numai că a completat, ci și a înlocuit parțial povestea rară a Cronicii lui Georgy Amartol.

În plus, în „Cronica lui Ioan Malala”, așa cum sa menționat deja, unele mituri antice au fost repovestite (deși foarte pe scurt); aceste repovestiri au fost folosite de cronicarii si cronicarii rusi. Pentru prima dată, „Cronica lui Ioan Malala” a fost implicată deja în pregătirea „Cronografului după marea expunere” în secolul al XI-lea.

Textul integral al traducerii slave a Cronicii lui Ioan Malala nu a fost păstrat; îl putem reconstitui numai din extrase din colecțiile cronografice rusești1.

„Istoria războiului evreiesc” de Josephus Flavius. Nu mai târziu de începutul secolului al XII-lea. în Rus' a fost tradus „Istoria războiului evreiesc”, monument extrem de popular în literaturile medievale europene. „Istoria” a fost scrisă între 75-79 de ani. Iosif, fiul lui Mattathia - un participant la revolta din Iudeea împotriva Romei, care a trecut apoi de partea romanilor și a primit dreptul de a purta porecla de familie a împăraților Flavius.

„Istoria” constă din șapte cărți (sau „cuvinte”). Primele două cărți tratează istoria Iudeii din 175 î.e.n. e. și terminând cu anul 66 d.Hr. e. - vremea răscoalei împotriva stăpânirii romane, în cărțile a treia - a șasea vorbește despre înăbușirea răscoalei de către Vespasian, iar apoi fiul său Titus, despre asediul, cucerirea și distrugerea Ierusalimului; în cele din urmă, în ultima carte, a 7-a, este relatat triumful lui Vespasian și Titus la Roma.

Lucrările lui Josephus Flavius nu sunt în niciun caz o cronică istorică uscată - este mai degrabă o operă literară și jurnalistică. Autorul este tendențios, nu-și ascunde admirația pentru puterea împăraților romani și nemulțumirea față de oponenții săi politici - poporul de rând din Iudeea, pe care îl consideră vinovat de eșecul răscoalei, dar nu își poate ascunde admirația pentru curajul rebelilor și simpatia pentru suferința care i-a cuprins. Spiritul jurnalistic al operei se manifestă, în special,

1 Vezi: Udaltsova 3. V. „Cronica lui Ioan Malala” în Rusia Kievană - Anuarul arheografic pentru 1965, M., 1966; Shustorovich E. M. traducere slavonă veche a Cronicii lui Ioan Malala. Istoria studiului.- Timepiece Bizantin, vol. 30. M., 1969. Textul traducerii slave a „Cronicilor lui Ioan Malala” a fost publicat de V. M. Istrin în diferite periodice din 1897 până în 1914. Pentru informații despre aceste publicații, vezi articolul lui E. M. Shustorovich sau in cartea: O. V. Curds.Cronografe vechi rusesti. L., 1975, p. 14.

și discursurile personajelor - Vespasian, Titus și Iosif însuși (autorul smulge despre sine la persoana a III-a); scopul principal al acestor discursuri, construite după toate regulile recitărilor antice, este acela de a-i convinge pe răzvrătiți de intențiile pernicioase și de a glorifica nobilimea și vitejia romanilor. Arta stilistică a lui Josephus Flavius se manifestă nu numai în monologuri și dialoguri ale personajelor, ci și în ..sanii - indiferent dacă acestea sunt descrieri ale naturii Iudeii sau ale orașelor sale, bătălii sau

- Scene bântuitoare de foamete în Ierusalimul asediat; silabă ritmică, strălucitoare

- Ecuații și metafore, epitete exacte, preocupare pentru eufonie (manifestată clar în „Istoria” originală) – toate acestea indică faptul că autorul a acordat o mare importanță laturii literare a operei.

Traducătorul în limba rusă veche a reușit să păstreze meritele artistice ale originalului, bogăția vocabularului său, emoționalitatea discursurilor și vivacitatea descrierilor. De asemenea, traducerea a păstrat articularea ritmică a frazelor și paralelismul construcțiilor sintactice inerente originalului. Mai mult, traducătorul extinde și concretizează în mod independent descrierile, înlocuiește vorbirea indirectă a originalului cu vorbirea directă, adaugă noi comparații, metafore, expresii figurative tradiționale pentru monumentele originale rusești1. Astfel, traducerea „Istoriei” mărturisește înalta pricepere a vechilor scribi ruși din secolele XI-XII.

Popularitatea „Istoriei” a fost foarte mare. Și nu numai pentru că povestea despre unul dintre cele mai importante evenimente din istoria lumii: plin de episoade de luptă, era în ton cu cititorul rus, care el însuși trecuse în repetate rânduri greutățile războaielor și invaziilor inamice. Nu întâmplător cronicarii secolelor XII-XIII. au folosit în povestea lor imaginile pe care le-au iubit sau rânduri de vorbire din scenele de luptă din „Istorie”.

S-au păstrat peste 30 de exemplare ale traducerii în limba rusă veche a Istoriei, cele mai vechi dintre ele fiind citite ca parte a crongrafelor Archiv și Vilna (sfârșitul secolelor XV-XVIII), datând din codul cronografic de la mijlocul anului. secolul al XIII-lea1 2.

Cronografic Alexandria. Nu mai târziu de secolul al XII-lea. un roman amplu despre viața și isprăvile lui Alexandru cel Mare, așa-numita „Alexandria” a lui Pseudocallis-(|)ene, a fost tradus din greacă (Callistenes, istoricul care l-a însoțit pe Alexandru în campaniile sale, a fost considerat în mod eronat autorul său) . Conturul istoric și biografic inițial al poveștii despre Alexandru din „Alexandria” este abia de urmărit: acesta este deja un roman de aventuri tipic al epocii elenistice, în care biografia regelui macedonean este colorată cu numeroase detalii legendare și fantastice și, probabil, Tema principală a lucrării este o descriere a ținuturilor ciudate pe care se presupune că l-a vizitat pe Alexandru în timpul campaniilor sale

1 Vezi: N. A. Meshchersky, The Art of Translation of Kievan Rus; Tvor οι· o în OV Elemente de ficțiune în narațiunea istorică tradusă din secolele XI-XIII — În cartea: Origins of Russian Fiction, p. 124-130.

2 Cercetarea și publicarea monumentului, a se vedea: Meshchersky N. A. „Istoria războiului evreiesc” de Josephus Flavius în traducerea rusă veche. M.-L., 1958.

3 Vezi: Kuznetsova T. I. Tema istorică în romanul grecesc. „Romantul lui Alexandru” — În cartea: Romantism antic. M., 1969.

Una dintre edițiile „Alexandria” a fost tradusă în rus’. Această traducere se găsește în principal în compoziția codurilor cronografice, de aceea se numește cronografic „Alexandria”, spre deosebire de cealaltă, așa-numita „ Alexandria” sârbă, care a venit în Rusia prin medierea slavei de sud în secolul al XV-lea.

După cum am menționat deja, „Alexandria” nu este atât un roman istoric sau o biografie ficțională a eroului, cât un roman de aventuri, iar personalitatea lui Alexandru însuși capătă unele trăsături complet legendare. Deci, el este declarat nu fiul regelui macedonean Filip, ci fiul fostului rege-vrăjitor egiptean Nektonav, care i s-a arătat soției lui Filip, Olimpia, sub masca zeului Amon. Nașterea lui Alexandru este însoțită de semne miraculoase: tunetul bubuie, pământul se zguduie. Contrar istoriei, „Alexandria” povestește despre campania lui Alexandru în Sicilia, despre cucerirea Romei de către acesta. Nu este o coincidență: comandantul macedonean apare în roman nu numai ca câștigător al marelui stat persan, ci și ca un erou care a reușit să cucerească întreaga lume. Caracteristică, de exemplu, este interpretarea episodului morții lui Darius: rănit de moarte de satrapii săi, însuși regele îi dă lui Alexandru putere asupra Persiei și îi dă drept soție fiica sa Roxana; în timp ce în realitate Roxana, una dintre soțiile lui Alexandru, nu era fiica lui Darius, ci a unui satrap bactrian.

Există o mulțime de conflicte ascuțite ale intrigii în roman. Așadar, Alexandru merge la Darius sub masca propriului său ambasador și scapă doar accidental de expunere și captivitate. Cu altă ocazie, el, dându-se drept asociatul său Antigonus, vine la regina Candace, al cărei fiu este dornic să aibă de-a face cu Alexandru, pentru că și-a ucis socrul, regele indian Por. Candace îl recunoaște pe Alexandru, iar acesta reușește să evite pericolul doar pentru că regina decide să ascundă secretul oaspetelui ei în semn de recunoștință pentru că l-a salvat pe celălalt fiu al ei.

Moartea lui Alexandru este, de asemenea, înconjurată de mister. Eroul devine conștient de moartea iminentă dintr-un semn; când moare, cerul se întunecă, o stea strălucitoare se aprinde și coboară în mare, „idolul Babilonului” oscilează.

„Alexandria” a fost citită ca parte a codurilor cronografice rusești și, prin urmare, a fost percepută ca o narațiune istorică despre celebrul comandant al antichității. Dar, de fapt, vechii scribi ruși s-au familiarizat cu cel mai popular complot literar din Europa medievală, care a stat la baza a numeroase romane și poezii în proză create în secolele al X-lea și al XII-lea. în Italia, Germania, Franța și alte țări.

În cea de-a doua ediție a „Alexandria” (care a devenit parte a celei de-a doua ediții a Cronicarului Elen), elementul de divertisment a fost și mai întărit: poveștile despre campaniile lui Alexandru în ținuturi necunoscute locuite de creaturi ciudate au fost completate cu noi detalii, un episod. s-a adăugat în care eroul se ridică în cer sau coboară în mare.fund etc „Alexandria” de diverse ediții este una dintre componentele obligatorii ale tuturor codurilor și cronograficelor rusești până în secolul al XVII-lea[1].

1 Studiu al cronograficului „Alexandria” cu publicarea textului edițiilor sale, vezi: Istrin V. M. „Alexandria” a cronografelor rusești. M., 1893. Fragmente din „Alexandria” cu traducere în rusă modernă, vezi cartea: „Izbornik” (Colecție de literatură a Rusiei Antice). M., 1969. 9

act devgenian. În secolele XI-XII. a fost realizată și o traducere a legendei epice bizantine despre eroul Digenis Lkrit. Originalul grecesc al traducerii nu a fost păstrat; la noi au ajuns doar liste din secolele XIV-XVI. Poezie grecească despre Digenis, care se pare că deja reflectă prelucrarea ulterioară a acestei epopee[1].

În traducerea în limba rusă veche a poveștii despre Digenis, denumită de obicei „fapta lui Devgennev”, se spune cum regele arabului Amir răpește o tânără frumoasă grecească. Trei dintre frații ei, care au plecat să o caute pe fată, l-au învins pe rege. El decide să fie botezat și să se mute în țara greacă după iubitul său. Din căsătoria lui Amir și a unei femei grecești, se naște Devgeny. Din copilărie, îi uimește pe toți cu puterea și curajul lui: în timp ce vânează, Devgeny sugrumă un urs cu mâinile, taie un leu în două. Mai departe, se povestește despre victoria lui Devgeny asupra Filipei și a eroicei fecioare Maximiana[1] [2]; Devgeny află de la Maximi-shia că, căsătorindu-

se cu ea, va trăi 16 ani, iar prin căsătoria cu Stratigovna, 36 de ani, acest lucru îl determină să caute mâna Stratigovnei. „Actele” vorbește în detaliu despre căsătoria lui Devgengiy. Într-o poezie greacă, alesul său poartă numele de Evdokia, într-o veche poveste rusă ea este numită dar tatălui ei - Stratigovna (un strateg este un conducător militar, aici numele unui militar: un nou rang se transformă în sa. nume propriu). Devgeny ajunge în oraș, unde locuiește fata, pe un cal îmbrăcat bogat, călcându-și sub ferestre, cântând „un cântec dulce”; tinerii se cunosc, iar Devgeny îl convinge pe Strati-shit să fugă cu el. Ea este de acord, dar Devgeny crede că răpind fata în absența tatălui și a fraților ei (au plecat la vânătoare în acel moment), el se va acoperi de rușine. Prin urmare, tânărul așteaptă întoarcerea rudelor alesului său, o ia în mod deschis literalmente în fața tatălui său: Stratig este avertizat de servitori, dar refuză să creadă în posibilitatea unei astfel de răpiri îndrăznețe. Devgeny așteaptă la zidurile orașului, în timp ce Stratig și fiii săi pornesc în urmărirea lui și îi învinge în luptă. Stratig este de acord cu căsătoria fiicei sale cu Devgen. Familiile mirilor fac schimb de cadouri și celebrează o nuntă magnifică. În partea finală a „Faptele lui Devgheniev” vorbește despre victoria eroului asupra țarului Vasile.

„Fapta lui Devgeny” are toate trăsăturile unei povești epice: eroul nu este doar un bărbat frumos și un războinic îndrăzneț - puterea și curajul lui (precum și cei trei frați ai mamei sale, de altfel) capătă caracteristici absolut fantastice: într-unul. „rasa” Devgeny ucide câteva mii de soldați inamici. Cu toată improbabilitatea ei, scena răpirii Stratigovnei este foarte eficientă: Devgeny se dezlănțuie de trei ore în curtea tatălui ei, provocându-l la duel, spargând porțile cu o suliță, dar Stratig insistă cu încăpățânare că nici măcar o pasăre nu îndrăznește. să zboare în curtea lui! Cu toate acestea, puterea oponenților lui Devgen este descrisă și în proporții hiperbolice: de exemplu, „kmeti” (eroii eroici) ai regelui Amir sunt capabili să iasă singuri împotriva a o mie și doi împotriva „întunericului” (zece mii, nenumărate multitudine).

Deși traducerea legendei bizantine despre Digenis Akrita a fost realizată, se pare, încă din secolele XI-XII. (acest lucru este indicat de datele de vocabular, iar asemănarea nu

1 Vezi: Digenis Akrit. Traducere, articole și comentarii de A. Ya. Syrkin. M., 1960.

2 Din traducerea rusă veche rămâne neclar cine este Philippa: în poezia grecească amintită despre Digenis Akrita, el este conducătorul tâlharilor.

care transformări frazeologice ale „Faptelor lui Devgen” cu Cronica Galiția-Volyn din secolul XIII), doar trei liste foarte târzii ale monumentului au ajuns până la noi: Tikhonravovsky - cumpăna secolelor XVII-XVIII, Titovsky și Pogodinsky - mijlocul secolului al XVIII-lea. În același timp, lista Tikhonravovsky reprezintă o ediție a „Faptelor lui Devgheniev”, numită de cercetători prima, iar celelalte două liste - a doua, cu actualizări semnificative în vocabular și abrevieri1. Niciuna dintre listele rusești nu a păstrat textul integral al „faptele

lui Devgheniev": lista Tikhonravovsky conține o descriere a faptelor lui Devgeny la vânătoare, povestește despre răpirea lui Stratigovna de către acesta și despre victoria asupra țarului Vasily. Listele Pogodinsky și Titovsky spun povestea lui Amir, povestesc despre victoria lui Devgeny asupra Filipei și Maximian, dar povestea potrivirii eroului cu Stratigovna este mai scurtă, iar povestea victoriei asupra țarului Vasily este complet omisă1 2.

Povestea lui Akira cel Înțelept. În Rusia Kievană era cunoscută și traducerea Povestea lui Akira cel Înțelept. Această poveste a apărut în Asiro-Babilonia în secolul al VII-lea. î.Hr e.3.

„Povestea" spune cum Akir, consilier al regelui țărilor Adora și Naliva (adică, Asiria și Ninive) Sinagripa, prin direcția divină, îl adoptă pe nepotul său Anadan. L-a crescut și educat, l-a învățat toată înțelepciunea (povestea conține o listă lungă de instrucțiuni ale lui Akira Anadana) și, în cele din urmă, l-a prezentat regelui ca elev și succesor al său. Cu toate acestea, Anadan începe să se înnebunească în casa lui Akir, iar când încearcă să-l înfrâneze, duce la îndeplinire un plan insidios: falsificând scrisul lui Akir, Anadan scrie scrisori falsificate care va trebui să-l convingă pe Sinagrip că Akir complotează trădarea. Regele este șocat de trădarea imaginară a consilierului său, iar Akir, de surprindere, nu se poate justifica și reușește doar să ceară permisiunea

1 Prima ediție a „Faptelor lui Devgen" a fost citită și în colecția Musin-Pușkin împreună cu „Povestea campaniei lui Igor"; colecția, după cum știți, a pierit și putem judeca textul Actelor Devgheniev după descrierea compoziției sale de către editorii Layului și extrase făcute din Actele Devgheniev de N. M. Karamzin.

2 „Faptul lui Devgen" a fost studiat în secolul trecut de A. N. Pypin, dar cea mai fundamentală cercetare aparține lui M. N. Speransky și V. D. Kuzmina; a descoperit și lista Titov cu „faptele lui Devgheniev". Vezi: Speransky M.N. „Fapta lui Devgen". Despre istoria textului său în scrierea antică rusă. Cercetări și texte.— Sat. ORYAS, (Departamentul Limba și Literatura Rusă al Academiei de Științe), vol. XCIX, nr. 7. Pg., 1922 (cu publicarea textului conform listelor Pogodinsky și Tikhonravovsky); Kuzmina V.D. „Fapta lui Devgen". Fapta de pe vremuri a viteazului. M., 1962 (odată cu publicarea textului reconstituit al primei și a doua ediții și a fotocopiilor listelor Actelor). Vezi și: Origins of Russian Fiction, p. 180-192. Textul celei de-a doua ediții (cu traducere) a fost publicat și în cartea: Izbornik, p. 172-195.

3 versiuni armeană, siriană, arabă ale monumentului. Potrivit lui A. A. Martirosyan, traducerea slavă se bazează pe originalul armean (vezi: Martirosyan A. A. History and Teachings of Khikar the Wise. Rezumatul autorului pentru gradul de doctor în filologie. Erevan, 1970). N. A. Meshchersky s-a exprimat în favoarea originalului siriac al traducerii vechi din rusă (vezi: Meshchersky N. A. Problems of studiing slavo-ruso tradus literature of the 11th-15th century - "TODRL". M.-L., 1964, vol. XX, pp. 205-206).

dar la insistențele lui Anadan, condamnarea la moarte a fost executată de prietenul său. Akira reușește să-și convingă prietenul de nevinovăția sa, îl execută pe criminal în locul lui Akira și îl ascunde pe Akira în temniță.

Faraonul egiptean, după ce a auzit despre execuția lui Akir, trimite soli la Sinagrip cerându-i unuia dintre apropiații săi să construiască o casă între cer și pământ. Synagrip în disperare: Lnadan, pe care a contat, refuză să ajute, spunând că numai un zeu poate îndeplini această sarcină. Apoi, un prieten al lui Akira îl informează pe rege că consilierul dezamăgit este în viață. Regele îl trimite pe Akira în Egipt, unde ghicește toate ghicitorile ingenioase pe care i le oferă faraonul. Akir îl obligă pe faraon să abandoneze cererea de a construi o casă: vulturii dresați de Lkir cresc un băiat pe cer, care cere pietre și var, iar egiptenii, desigur, nu pot face acest lucru. După ce a primit tribut timp de trei ani, Akir se întoarce la Sinagrip, îl înlănțuiește pe Anadan la pridvorul casei sale și începe să-i reproșeze faptele sale rele. Degeaba Anadan se roagă pentru iertare. Incapabil să reziste reproșurilor caustice ale lui Akira, el se umflă, „ca o ulcior”, și izbucnește de furie.

Această poveste este interesantă ca o lucrare plină de acțiune: viclenia și înșelăciunea lui Anadan, care își calomniază tatăl adoptiv, și înțelepciunea lui Akir, care găsește o cale demnă de a ieși din toate dificultățile în care faraonul încearcă să-l pună, crea multe ciocniri ascuțite în lucrare. Pe de altă parte, aproape un sfert din poveste este ocupat de instrucțiunile cu care Akir se adresează lui Anadan: iată maxime pe teme de prietenie, dreptate, generozitate, etichetă de comportament și denunțarea „soțiilor rele”. Cărturarii medievali erau pasionați de vorbe și aforisme înțelepte. În diverse ediții și liste ale Povestea lui Akira, compoziția maximelor se schimbă, dar ele rămân totuși o parte indispensabilă a textului său.

Singura listă completă a celei mai vechi ediții a „Povestea lui Akira” din colecția Societății de Istorie și Antichități Ruse (din Biblioteca de Stat numită după V.I. Lenin) se referă la secolul al XV-lea; celelalte două - Vakhrameevsky (secolul al XV-lea) și Khludovsky (secolul al XVII-lea) sunt incomplete. În lista Solovetsky (acum pierdută) a fost citită doar jumătate din textul „Poveștii” conform ediției mai vechi. Aceeași ediție a fost citită în colecția Musin-Pușkin (împreună cu Povestea regimentului al doilea durere și Actul lui Devgheniev), care a murit în 1812.

Mai târziu, în secolul al XVII-lea. (sau în a doua jumătate a secolului al XVI-lea) se creează o nouă ediție a Povestea lui Akira. În esență, aceasta este o repovestire destul de liberă a ediției antice a poveștii, în timp ce atât intriga, cât și imaginile sale sunt puternic rusificate, apropiindu-se de intriga și personajele basmului popular1.

Cea mai veche ediție a Povestea lui Akira a fost cercetată și publicată de Λ. D. Grigoriev1 2.

1 Vezi: Originile ficțiunii rusești, p. 171-180.

2 Vezi: A. D. Grigoriev, „Povestea lui Akira cel înțelept.”— CHOIDR, 1908, carte. 3; 1909, carte. 3. Ediție separată - M., 1913.

Eseuri de științe naturale. Știința bizantină din Evul Mediu timpuriu era strâns legată de teologia. Lumea naturii, informații despre care oamenii de știință bizantini puteau extrage atât din propriile observații, cât și din scrierile filosofilor și naturaliștilor antici, a fost considerată în primul rând ca o dovadă clară a înțelepciunii lui Dumnezeu care a creat lumea, sau ca un fel de viață. alegorie: fenomene naturale, obiceiurile ființelor vii sau lumea mineralelor – toate acestea păreau a fi un fel de întruchipare în imagini vii și materiale a unor adevăruri, concepte sau moravuri eterne.

Scribii ruși au făcut cunoștință și cu lucrările gândirii științifice bizantine din Evul Mediu timpuriu. Deși nu se poate stabili momentul exact al pătrunderii unor traduceri în Rus', este posibil ca acestea să fi fost cunoscute în Rus' chiar înainte de invazia mongolă.

Șase zile. Șase zile au fost foarte populare în literatura creștină medievală. Acestea sunt lucrări care comentează o scurtă poveste biblică despre crearea de către Dumnezeu a cerului, a stelelor, a luminilor, a pământului, a ființelor vii, a plantelor și a oamenilor în decurs de șase zile (de unde și titlul cărții – „Șase zile”). Acest comentariu s-a transformat într-o colecție a tuturor informațiilor despre natura animată și neînsuflețită pe care știința bizantină o avea la acea vreme. Din cele mai multe șase zile care au existat, de exemplu, în literatura bizantină, în Rus’ erau cunoscute „Șestodnev” de Ioan, Exarhul Bulgariei, „Șestodnev” de Severian Ghevalsky, iar mai târziu „Șestodnev” de George Pizida.

Cele șase zile de Ioan, exarh al Bulgariei1 este o lucrare de compilare bazată pe cele șase zile ale lui Vasile cel Mare și Severian din Geval, dar autorul a folosit multe alte surse împreună cu aceasta și a completat lucrarea cu propriul raționament. Constă dintr-un prolog și șase „cuvinte”. Ei vorbesc despre corpurile cerești și Pământ, despre fenomenele atmosferice, despre animale, plante, despre natura omului însuși. Toate aceste informații, uneori reflectând ideile științelor naturii din acea vreme, alteori sincer fantastice, sunt pătrunse de aceeași idee: admirația pentru înțelepciunea lui Dumnezeu, care a creat o lume atât de frumoasă, diversă, aranjată rațional. Această idee din cele șase zile a atras atenția lui Vladimir Monomakh, care, în Învățătura sa, citează monumentul și își exprimă admirația pentru „cum este aranjat cerul, cum este soarele, cum este luna... și pământul este pus pe ape”, câtă varietate de animale și păsări.

„Șestodnev” Ioan, Exarhul bulgarului - cel mai frecvent în scrierea rusă. Cel mai vechi dintre dormitoarele stocate în bibliotecile noastre

1 Ioan a fost exarh (viceregi al Patriarhului Constantinopolului) în secolele IX-X. în Preslav, capitala regatului bulgar.

56

f ιι/n'na și Centaur. Mini-tuns de la „Fiziolog”. eu sunt in. (GPB).

skov - sârbă (1263), listele rusești datează din secolul al XV-lea. și cele ulterioare, după ce s-a referit la „Șestodnev” de Vladimir Monomakh și prezența fragmentelor din acesta în codul cronografic al secolului XIII. mărturisesc că traducerea monumentului era cunoscută în Rus' mult mai devreme1.

"Fiziolog". Dacă „Șase zile” vorbeau despre natură în ansamblu - de la luminari la plante și animale, atunci într-un alt monument de natură științifică naturală - „Fiziolog” s-a vorbit în principal despre ființe vii, ca fiind reale (leu, vultur, furnică, balenă, elefant și etc.), și fantastice (phoenix, sirene, centaur), și doar despre unele plante sau pietre prețioase (diamant, silex, magnet etc.).

Fiecare poveste a raportat și despre proprietățile unei creaturi sau ale unui obiect. apoi a dat o interpretare simbolică a acestui lucru

1 „Shestodnev” Ioan, Exarhul Bulgariei, după lista sârbească din 1263 a fost publicat în CHOIDR (1879, cartea 3); pentru informații despre șase zile traduse, a se vedea: Narațiunea Barankova G. S. Shestodnye - În cartea: Recomandări metodologice pentru descrierea manuscriselor slavo-ruse pentru catalogul consolidat ..., partea I, M., 1976, numărul. 2.

ay 6 <9 Si tAuÁe'rf pi.HtÁna tUHAAt нъ*

Ktr^ettrnjett titbttnaovf f .-*-'

Lț/f pH SHN, ff L wjárw Ktmtftíi* PL9NCA(llA»NLK W^rfífí<í¿4X»

Jwcaí η n ¿tnt t n <liun. H share J l ê * / dya ti, jtHt i nd * 4lin, i ъ (Pai IL "FG

Leul dă viață unui pui de leu nou-născut. Miniatura de la „Fiziolog”. secolul 15 (GPB).

stvam. Cu toate acestea, de regulă, atât obiceiurile animalelor, cât și trăsăturile plantelor sau pietrelor din prezentarea „fiziologului” sunt complet fantastice, deoarece scopul său principal este de a găsi o analogie între proprietățile unei creaturi sau obiect și unele teologice. concept.

Așa, de exemplu, se spune despre pelican că, abia născut, puii lui încep să-și ciugulească părinții până când aceștia, epuizați, îi omoară. Dar, după ce au plâns copiii distruși timp de trei zile, părinții decid să-i reînvie. Pentru a face acest lucru, mama își dă un pumn în coastă, iar puii, stropiți cu sângele ei, prind viață. Comportamentul pelicanului, spune fiziologul, simbolizează soarta rasei umane, care s-a îndepărtat de Dumnezeu, dar a fost mântuită prin sângele vărsat pentru el de Hristos. La fel, povestea fantastică despre obiceiul leilor (că leoaica dă naștere unui pui mort, iar tatăl îl reînvie trei zile mai târziu suflând asupra lui) se corelează și cu întruparea, moartea și învierea lui Hristos.

Cu toate acestea, poveștile despre animale în sine sunt, de regulă, foarte distractive: astfel, același leu este raportat ca și cum ar

doarme cu ochii deschiși; crocodilul plânge în timp ce își devorează prada; pasărea phoenix însăși se arde pe focul altarului, dar în cenușă se naște un „vierme”, care în a doua zi se transformă într-un pui, iar în a treia - într-o pasăre adultă.

Povestește despre obiceiurile vulpii: ea se preface moartă și, de îndată ce păsările se așează și încep să o ciugulească, sare în sus și le apucă. Salamandra (o specie de amfibieni), potrivit „fiziologului”, după ce a intrat în foc,

58

o mototolesc. În unele ediții ale monumentului, se spune că după moartea „soțului” (adică a masculului) țestoasa (porumbelul de pădure) rămâne singur: ea și ii i pe un copac uscat, „plângând prietena ei (prieten, iubit)”1.

Listele „fiziologului” ne sunt cunoscute numai din secolul al XV-lea, dar se poate presupune că monumentul a fost deja tradus în Rusia Kievană: este caracteristic că în scrisoarea prințului Kievului Vladimir Monomakh (decedat în 1125) există o imagine a unei femei care plânge pe un copac uscat turturele în relație cu văduva fiului său mort.

„Topografia creștină”. Celebru în Rusia antică și „topografia creștină” Cosmas Indikoplova. Cosma era negustor; care a făcut aproximativ 530 o călătorie în Egipt, Etiopia și Arabia. În India însăși, în ciuda poreclei sale - Indikoplova (adică navigarea către India), se crede că Cosmas nu a fost și citează informații despre această țară din poveștile altor oameni.

Monumentul este format din 12 „cuvinte” (capitole), care conțin un argument despre structura Universului. În special, Cosma susține că Pământul este plat; ea și cerul care o acoperă sunt asemănați cu o cameră cu tavan boltit. Cerul pe care îl vedem este format din apă, iar deasupra lui se întinde un alt cer, invizibil pentru noi. Mișcarea luminilor și fenomenele atmosferice sunt controlate de îngerii special desemnați pentru aceasta. La fel de legendare sunt și informațiile despre lumea animală și vegetală din acele țări despre care vorbește Cosma.

Extrase din „topografia creștină” a lui Cosma se găsesc deja în manuscrise din secolul al XIII-lea, totuși, liste complete ale monumentului ne-au ajuns abia dintr-o perioadă ulterioară1 2.

3. CRONICI ANTICE

Să ne întoarcem acum la analiza originalului, adică a literaturii Rusiei Kievene create de autori ruși. Știm deja că în scurt timp scribii ruși au făcut cunoștință cu o literatură bogată și variată în traducere. Un întreg sistem de genuri a fost transferat pe noul pământ: cronici, povești istorice, vieți, patericoni, apocrife, „cuvinte” solemne și învățături. Lucrările traduse i-au îmbogățit pe scribii ruși cu informații istorice și științifice ale naturii, i-au introdus în comploturile mituri antice și legende epice, cu diferite tipuri de intrigi, stiluri și maniere de narațiune.

Dar ar fi complet greșit să credem că tocmai literatura tradusă era singura și principala școală de literatură.

1 Vezi: Karneev A. Materiale și note despre istoria literară a „Fiziologului”. SPb., 1890.

2 Ediția monumentului, vezi: „Topografia creștină” de Cosmas Indikoplova. SPb., 1886. Vezi și: Ilyushina L. A. „Topografia creștină” de Kozma Indikoplova.— În cartea: Ghid pentru descrierea manuscriselor slavo-ruse, partea I. M., 1976, numărul. 2.

Miniatura din „Topografia creștină” de Kozma Indikoplov. secolul al 17-lea (INTERZICE)

profesionalism pentru traducătorii și scrierea în limba rusă veche. Ei au fost foarte influențați de tradițiile bogate ale artei populare orale și, mai ales, de tradițiile epopeei slave.

După cum vom vedea mai târziu, legendele epice populare sunt un fenomen artistic excepțional de viu, dar ele au o analogie exactă în monumentele literaturii traduse cunoscute de noi, ale soldaților lor înainte de bătălii, discursuri rostite de martori și judecători la procese, discursuri rostite la întâlniri de veche, discursuri în care prinții și-au trimis ambasadorii la alți prinți sau conducători străini etc. Tratatele, documentele legale și reglementările au contribuit, de asemenea, la formarea limbii literare ruse și, într-o oarecare măsură, au participat la formarea limbii literaturii ruse1. .

Revenind la analiza primelor opere originale ale literaturii Rusiei Kievene, vom vedea, de asemenea, că ea este originală nu numai în limbaj, nu numai în sistemul de imagini sau motive intriga, ci și în termeni de gen: nici cronicile rusești nu au un analogie de gen în literatura bizantină și bulgară. , nici „Povestea campaniei lui Igor”, nici „Învățăturile lui Vladimir Monomakh”, nici „Rugăciunea lui Daniil Ascuțitorul”, nici alte monumente.

Unul dintre primele și cele mai importante genuri ale literaturii ruse emergente a fost genul cronică.

Memoria istorică a popoarelor slave de est s-a extins cu câteva secole în profunzime: din generație în generație, s-au transmis tradiții și legende despre așezarea triburilor slave, despre ciocnirile slavilor cu avarii (obramii), despre întemeierea Kievului. , despre faptele glorioase ale primilor prinți de la Kiev.

Apariția scrisului a făcut posibilă înregistrarea tradițiilor istorice orale și a determinat în viitor să consemneze în scris toate evenimentele cele mai importante din timpul lor. Așa a apărut cronica. Analele au fost destinate timp de câteva secole, până în secolul al XV-lea, să devină nu o simplă înregistrare meteorologică a evenimentelor actuale, ci unul dintre genurile literare de vârf în profunzimea cărora s-a dezvoltat povestirea rusă.

Cronici bizantine și cronici rusești. exploratorii secolului al XIX-lea iar începutul secolului nostru, se credea că vara rusească

1 Vezi: Lihaciov D.S. Obiceiul ambasadorului rus al secolelor XI-XIII - „Însemnări istorice”, 1946, vol. 18, p. 42-55; El este. Cronici orale ca parte din Povestea anilor trecuti - Note istorice, 1945, vol. 17, p. 201-224; El este. Originile orale ale sistemului artistic „Povestea campaniei lui Igor”.— În cartea: Povestea campaniei lui Igor. Culegere de studii și articole. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1950, p. 5-52.

6h

scrierea a apărut ca o imitație a cronografiei bizantine. Acest lucru nu este adevărat: cronicile bizantine, așa cum vom vedea mai jos, au fost folosite de scribii ruși nu în stadiul inițial al dezvoltării cronicilor rusești. În plus, majoritatea cronicilor rusești sunt construite pe un principiu diferit de cronicile bizantine. În cronici (în special în „Cronica lui George Amartol” și „Cronica lui Ioan Malala”), procesul istoric este împărțit în domnii: se spune povestea domniei unui rege sau împărat, apoi succesorul său, apoi succesorul acestuia din urmă etc. Cronicile se caracterizează prin indicarea nu pentru anul urcării cutare sau aceluia domnitor, ci pentru durata domniei sale. Structura scrierii cronicilor rusești este diferită: cronicarul înregistrează evenimentele care au avut loc într-un anumit an, nu o succesiune de domnii, ci o succesiune de evenimente. Fiecare articol de cronică este dedicat unui an și începe cu cuvintele „În vara...” (urmat de anul „de la crearea lumii”).

Să comparăm două pasaje: unul din „Cronograful după marea expunere”, construit pe principiul cronografiei bizantine, celălalt din cronica rusă.

În Cronograf, de exemplu, citim: „După Marza, fiul său Komod avea 12 ani, iar cu sânge și aur (de la o boală a bilei?) Borzo a murit. Potrivit Komodo, regatul Petrimaks avea 2 luni și a fost ucis. Potrivit lui Petrimaks, domnia lui Julian Didnius avea 4 luni și a fost ucis la sursă, uitându-se la pește. Potrivit Didniei, domnia lui Severus avea 17 ani. T (din) în Vretania, învingând adversarii ... "

Prezentarea în anale este construită altfel: „În vara anului 6535 (1027). Al treilea fiu i s-a născut lui Yaroslav, iar numele lui era Svyatoslav. În vara anului 6536 (1028). Semnul șarpelui a apărut în cer, parcă ar vedea tot pământul. În vara anului 6537 (1029). Fii linistit. În vara anului 6538 (1030). Yaroslav Belzy a luat..."

Aici sunt selectate în mod special fragmente care încheie articole scurte, dar diferența dintre principiile de prezentare în cronică și anale este destul de clară.

Atât analele, cât și cronicile (cronografiile) erau din apă sau compilații. Un cronicar sau un cronicar nu ar putea descrie toate evenimentele după propriile impresii și observații, fie doar pentru că atât cronicile, cât și cronicile au încercat să înceapă prezentarea de la „bun început” (de la „crearea lumii”, de la formarea cutare sau cutare stare etc.) și, în consecință, cronicarul a fost nevoit să

apeleze la izvoare care au existat înaintea lui, povestind despre vremuri mai străvechi. Pe de altă parte, cronicarul nu putea continua pur și simplu cronica predecesorului său. În primul rând, nu a putut, pentru că fiecare cronicar, de regulă, a urmat o anumită tendință politică proprie și, în conformitate cu aceasta, a reelaborat textul predecesorului său, nu doar omițând materiale nesemnificative sau care nu i se potriveau politic, ci completând-o de asemenea cu extrase din diverse surse, creându-și astfel propriile sale, diferite de versiunea anterioară a narațiunii cronicii. În al doilea rând, pentru ca munca lui să nu dobândească

Catedrala Sofia din Novgorod. 1045

s-a bazat pe volum exorbitant din combinarea multor surse extinse, cronicarul a trebuit să sacrifice ceva emitând mesaje care i se păreau mai puțin semnificative.

Toate acestea fac extrem de dificilă studierea codurilor cronicilor, stabilirea surselor lor și caracterizarea muncii fiecăruia dintre cronicari. Restaurarea istoriei celei mai vechi cronici rusești s-a dovedit a fi deosebit de dificilă, deoarece avem doar liste cu cronici dintr-un timp mult mai târziu (cronica din Novgorod din secolele XIII-XIV, cronica Laurențiană din 1377, cronica Ipatiev). de la începutul secolului al XV-lea), care, de altfel, nu reflectă cele mai vechi cronici și edițiile lor ulterioare.

Prin urmare, istoria cronicilor antice este într-o anumită măsură ipotetică. Cea mai acceptabilă și mai autorizată este ipoteza academicianului A. A. Shakhmatov, care se bazează pe

în studiile lor private ale majorității monumentelor Rusiei pre-mongole, critici literari și istorici-sursă experți. Ipoteza lui A. A. Shakhmatov se bazează pe cele mai minuțioase studii ale textului tuturor copiilor din partea inițială a analelor rusești care au ajuns până la noi. A. A. Șahmatov a creat nu numai cel mai faimos concept al începutului scrierii cronicilor ruse, ci și metoda de stabilire a istoriei textului cronicilor, pe care adepții săi au început să o aplice, în primul rând M. D. Priselkov și A. N. Nasonov, precum și mulți alții . Conceptul lui A. A. Shakhmatov a fost completat și rafinat de adepții săi.

Cronica primară. Cea mai veche cronică care a ajuns până la noi este Povestea anilor trecuti, creată probabil în jurul anului 1113. Cu toate acestea, Povestea anilor trecuti, așa cum a arătat A. A. Șahmatov, a fost precedată de alte cronici.

La această concluzie, care a marcat începutul multor ani de cercetare în domeniul cronicilor antice rusești, A. A. Shakhmatova a condus, în special, următorul fapt: „Povestea anilor trecuti”, păstrată în Laurențian, Ipatiev și alte cronici, diferă semnificativ în interpretarea multor evenimente față de alte anale care povesteau despre aceeași perioadă inițială a istoriei ruse - Prima Cronica Novgorod a versiunii mai tinere. În Cronica din Novgorod nu existau texte ale tratatelor cu grecii, prințul Oleg a fost numit guvernator

sub tânărul prinț Igor, altfel i s-a spus despre campaniile Rusiei împotriva țar-gradului etc.

A. A. Șahmatov a ajuns la concluzia că Prima cronică din Novgorod în partea sa inițială reflecta un cod de cronică diferit care a precedat Povestea anilor trecuți1.

Încercările unui alt cercetător proeminent al cronicilor ruse, V. M. Petrin1 2, de a găsi o explicație diferită pentru diferențele dintre Povestea anilor trecuți și povestea primei cronici din Novgorod (că se presupune că Cronica din Novgorod a scurtat Povestea anilor trecuți) au fost nereușită: punctul de vedere al lui A. A. Șahmatov a fost confirmat de multe fapte obținute atât de el însuși, cât și de alți oameni de știință3.

1 Principalele lucrări ale lui A. A. Shakhmatov pe această temă: Cercetări asupra celor mai vechi anale rusești. Sankt Petersburg, 1908; „Povestea anilor trecuti”, vol. I. Parte introductivă. Text. Note. pg., 1916; Set inițial Kiev din 1095 - În cartea: Shakhmatov A. A. Colecție de articole și materiale. Ed. acad. S. P. Obnorsky. M.-L., 1947.

2 Vezi: V. M. Petrin.Însemnări despre începutul scrierii cronicilor ruse.— IORYAS, vol. XXVI. pg., 1923; v. XXVII. L., 1924.

3 Vezi: M. D. Priselkov, Istoria scrierii cronicilor ruse în secolele XI—XV. L., 1940, p. 16-44; Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, cap. 3, 5, 6, 8 și 9. Vezi și: Lurie Ya. S. Despre metoda șahului de studiere a cronicilor.- În cartea: Studiu sursă al istoriei naționale. sat. Artă. M., 1976, p. 93-99; T in poro in' O. V. „Povestea anilor trecuti” și „Codul inițial” (comentar textual).- „TODRL”. L., 1976, v. XXX; Buganov V. I. Istoriografia patriotică a cronicilor ruse. M., 1975, p. 49-64; 130-152; 229-247.

În prezent, istoria scrierii cronicilor antice este prezentată în forma următoare.

Tradițiile istorice orale au existat cu mult înainte de scrierea cronicilor; odată cu apariția scrisului, probabil apar înregistrări separate ale evenimentelor istorice, dar scrierea cronică ca gen apare, se pare, abia în timpul domniei lui Iaroslav cel Înțelept (1019-1054). În acest moment, Rus', după ce a adoptat creștinismul, începe să fie obosit de tutela bisericii bizantine și caută să-și justifice dreptul la independența bisericii, deoarece Bizanțul era înclinat să ia în considerare statele, în creștinizarea cărora a luat una sau alta parte, ca turmă spirituală a Patriarhiei Constantinopolului, a căutat să-i transforme în vasali și politic.

Tocmai aceasta s-a opus cu hotărâre Iaroslav, numindu-l pe mitropolitul rus Ilarion la Kiev în 1051 și căutând canonizarea primilor sfinți ruși, prinții Boris și Gleb. Aceste acțiuni trebuiau să întărească biserica, precum și independența politică a Rusului față de Bizanț, pentru a ridica autoritatea tânărului stat slav.

Scriitorii de la Kiev au susținut că istoria Rusiei este similară cu istoria altor state creștine. Aici au existat și asceți creștini, care au încercat, prin exemplu personal, să inducă poporul să adopte o nouă credință: Prințesa Olga a fost botezată la Constantinopol și și-a îndemnat fiul Sviatoslav să devină și el creștin. Mai erau martiri în Rus, de exemplu, un varan și fiul său, care au fost sfâșiați de o mulțime de păgâni pentru că au refuzat să sacrifice zeilor păgâni. Au existat, de asemenea, sfinți - prinții Boris și Gleb, care au fost uciși la ordinul fratelui lor Svyatopolk, dar nu au încălcat preceptele creștine ale iubirii frățești și supunerea față de bătrân. În Rus a mai existat și prințul său „Egal cu apostolii” Vladimir, care și-a botezat poporul și a devenit astfel egal cu Constantin cel Mare, împăratul care a declarat creștinismul religie de stat a Bizanțului.

Pentru a fundamenta această idee, așa cum sugerează D.S. Likhachev1 2, a fost alcătuit un set de tradiții despre apariția creștinismului în Rusia. Include povestiri despre botezul și moartea Olgăi, o poveste despre varangii creștini, o poveste despre botezul lui Rus, o poveste despre prinții Boris și Gleb și, în final, o laudă extinsă pentru Iaroslav cel Înțelept (pe care o găsim reflectată în articolul din 1037 „Povestea anilor trecuti”). Potrivit lui D.S. Likhachev, toate aceste șase lucrări dezvăluie „apartenența lor la o mână... cea mai strânsă relație dintre ele: compozițională, stilistică și ideologică”3.

Acest set de articole (D.S. Likhachev l-a numit în mod condiționat „Povestea răspândirii creștinismului în Rusia”) ar fi putut fi compilat în prima jumătate a anilor '40. secolul al XI-lea scribi ai Mitropoliei Kievului.

1 Rolul lui Constantin cel Mare (324-337) în creștinarea Bizanțului este mult exagerat de literatura bisericească: Constantin foarte treptat și precaut, în principal sub presiunea considerațiilor politice, a extins drepturile bisericii creștine.

2 Vezi: Lihachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, p. 62-76.

3 Ibid., p. 64.

3 dec. 1874

Următoarea etapă în dezvoltarea scrierii cronicilor rusești a avut loc deja în anii 60 și 70. secolul al XI-lea A. A. Șahmatov a asociat-o cu activitățile călugărului de la mănăstirea Kiev-Pechersk Nikon. Omul de știință s-a bazat pe următoarea observație. Nikon, care lucra în Mănăstirea Peșterilor din Kiev, după o ceartă cu prințul Izyaslav, a fugit în îndepărtatul Tmutorokan (un principat de pe malul estic al strâmtorii Kerci) și s-a întors la Kiev din nou abia în 1074. A. A. Șahmatov a observat că exact date în anale, ele par să „însoțească” Nikon: în articole analistice pentru anii 60. nu există o datare exactă a evenimentelor de la Kiev și din Rusia, dar conține (cu indicații ale zilei în care a avut loc evenimentul) informații despre ceea ce s-a întâmplat în Tmutorokan: cum prințul Gleb, care a apărut aici, a fost

expulzat de Rostislav Vladimirovici. și cum însuși Rostislav a fost otrăvit de un anume kotopan (greacă - un preot).

Este posibil ca în aceeași cronică să se fi adăugat povești despre primii prinți ruși - Oleg, Igor, Olga legendelor despre răspândirea creștinismului în Rus'. În același timp, în povestea botezului lui Vladimir ar putea fi inserată o altă versiune a aceluiași eveniment, conform căreia Vladimir a fost botezat nu la Kiev, ci la Korsun1; în cele din urmă, Nikon (dacă el a fost cel care a fost compilatorul acestui cod) a introdus probabil în anale o legendă conform căreia familia prinților ruși care ocupă marele tron domnesc la Kiev nu se întoarce la Igor, ci la prințul varangian. Rurik chemat de novgorodieni. În același timp, Rurik este declarat tatăl lui Igor, iar prințul Kievului Oleg este transformat de către cronicar într-un guvernator, mai întâi Rurik, iar după moartea sa - Igor1 2.

Această legendă avea un sens politic și ideologic important. În primul rând, în Evul Mediu, un străin a fost adesea declarat strămoșul dinastiei conducătoare: acest lucru a înlăturat (după cum li se părea creatorilor unor astfel de legende) problema vechimii și priorității în rândul clanurilor locale. În al doilea rând, recunoașterea faptului că prinții de la Kiev se descindeau din prinț, chemați de slavi pentru a stabili „ordinea” în Rus’, ar fi trebuit să dea o mai mare autoritate actualilor prinți de la Kiev. În al treilea rând, legenda i-a transformat pe toți prinții ruși în „frați”, a afirmat legitimitatea unei singure familii princiare - Rurikovici.

În condițiile relațiilor feudale, niciunul dintre aceste calcule ale cronicarului nu era destinat să se adeverească, ci legenda despre

1 De fapt, Chersonese (Korsun), un oraș-colonie bizantină din Crimeea, situat în apropierea actualului Sevastopol, a fost capturat de Vladimir după ce a fost botezat. Pentru mai multe detalii, vezi: Poppe A. Despre motivul campaniei lui Vladimir Svyatoslavich împotriva lui Korsun în 988-989 - Buletinul Universității de Stat din Moscova. Istorie”, 1978, nr.2.

2 Caracterul secundar al legendei despre Rurik este dovedit cel puțin de faptul că în „Predica despre lege și har” a lui Hilarion, scrisă în anii 30. În secolul al XI-lea, familia prinților din Kiev este urmărită până la Igor, și nu la Oleg și nu la Rurik.

II.Nipi Varangians" a fost introdus în cercul ideilor fundamentale al istoriografiei medievale I"\sskoy; multe secole mai târziu, a <"\ chiar a înviat și ridicat la scut de către „normaniști”, susținători ai originii străine a statalității ruse.

I Cercetătorii cred, de asemenea, că a fost din anii 60. narațiunii cronicii i se dă forma caracteristică a vremii 11 s. construite în funcție de ani, articole „anuale”, care, așa cum sa arătat deja, cronica rusă este fundamental diferită de cronicile bizantine-IIIIII.

„Cod inițial”. În jurul anului 1095, a fost creat un nou set de cronicar II, pe care A. A. Șahmatov a propus să-l numească „Codul

inițial”. A. A. Șahmatov a arătat în mod convingător că „Codul inițial” a fost păstrat ca parte a Cronicii 1 din Novgorod, deși h într-o formă oarecum revizuită. Prin urmare, cu un grad mare de probabilitate, putem izola din Povestea Anilor Apuse, care a ajuns până la noi, codul analistic creat pe baza „Codului Inițial”, volumul de știri care încă mai aparținea acestui „ Cod inițial”.

Redactorul „Codului inițial” a continuat codul lui Nikon, dând un rezumat al evenimentelor din 1073 până în 1095, și a dat prezentării sale în această parte completată un caracter deosebit de jurnalistic, reproșând prinților războaiele intestine, deplângând că nu „le pasă de apărarea pământului rusesc 2. Pe lângă izvoarele rusești, cronicarul a folosit și cea mai veche compilație cronografică rusă – așa-numita „Cronograf după marea prezentare”, din care a inserat mai multe fragmente în povestea cronicii: povestea. a campaniei împotriva Constantinopolului Askold și Dir (a citit în Povestea anilor trecuti sub 866), o poveste despre campania lui Igor împotriva Constantinopolului (sub 941) și o poveste despre șamenia miraculoasă care a avut loc în timpul regelui sirian Antioh, Împăratul roman Nero și împărații bizantini Iustinian, Mauritius și Constantin (sub 1065).

„Povestea anilor trecuti”. La începutul secolului al XII-lea. (se crede că în jurul anului 1113) „Codul inițial” a fost din nou revizuit de călugărul mănăstirii Kiev-Pecersk Nestor. Lucrarea lui Nestor a primit în știință numele „Povestea anilor trecuti” ^ primul cuvânt

1 În prezent, știința sovietică recunoaște că prinții normanzi au fost invitați în Rusia ca lideri ai echipelor de mercenari. Este posibil ca moșia să fi fost invitată la Novgorod și Rurik. Liderii militari invitați ar putea, în unele cazuri, să preia puterea în orașele în care se aflau echipele lor (originea normandă a lui Rurik, Oleg și Igor nu este pusă la îndoială), cu toate acestea, formarea Rusiei nu a avut loc la ordinul unui amestec de mercenari. , dar a fost un proces intern natural al apariției statalității în rândul slavilor estici , care a început cu mult înainte de așa-numita „chemare”.

2 Această ipoteză are următorul temei: aceste idei au fost reflectate într-o prefață lungă la cod, care a fost păstrată în Prima cronică din Novgorod (vezi: Cronica Novgorod 1 a edițiilor senior și juniori. Sub tăietură și cu o prefață de A. N. Nasonov M.–L ., 1950, p. 103-104).

despre titlul său lung: „Iată povestea timpului (trecuți) ani, de unde provine țara rusă, cine a început să domnească primul la Kiev și de unde provine țara rusă”.

Nestor a fost un scrib cu o perspectivă istorică largă și un mare talent literar: chiar înainte de a lucra la Povestea anilor trecuti, a scris Viața lui Boris și Gleb și Viața lui Theodosius din Peșteri. În Povestea anilor trecuți, Nestor și-a propus o sarcină descurajantă: nu numai să completeze „Codul inițial” cu o descriere a evenimentelor de la cumpăna secolelor XI-XII, al căror contemporan era, ci și să relueze. în modul cel mai hotărâtor povestea celei mai vechi perioade din istoria Rus'ului - „unde este ţara rusă s-a dus.

Nestor introduce istoria Rusiei în curentul principal al istoriei lumii. El își începe cronica cu o legendă biblică despre împărțirea pământului între fiii lui Noe. Citând o listă lungă a popoarelor lumii întregi (extrasă de el din Cronica lui Georgy Amartol), Nestor inserează în această listă o mențiune a slavilor; în altă parte a textului, slavii sunt identificaţi cu norilii, locuitorii uneia dintre provinciile Imperiului Roman, situate pe malul Dunării. Nestor vorbește în detaliu despre vechii slavi, despre teritoriul ocupat de triburile slave individuale, dar în special despre triburile care locuiau pe teritoriul Rusiei, în special despre poienile „cutume blânde și liniștite", pe al căror pământ a apărut orașul Kiev. Nestor clarifică și dezvoltă legenda varangiană a lui Nikon: prinții varangi Askold și Dir, menționați în „Codul inițial", sunt acum declarați a fi doar boierii lui Rurik (în plus, „nu din tribul său"), și este ei că li se atribuie campania împotriva Bizanţului din vremea împăratului Mihai. După ce a stabilit din documente (textele tratatelor cu grecii) că Oleg nu era guvernatorul lui Igor, ci un prinț independent, Nestor stabilește o versiune conform căreia Oleg este rudă cu Rurik, care a domnit în tinerețea lui Igor1 2.

În același timp, Nestor include în cronică câteva legende populare-istorice noi (comparativ cu „Codul Inițial"), precum povestea celei de-a patra răzbunări a Olgăi asupra drevlyanilor, povești despre duelul unui tânăr Kozhemyaki cu un erou peceneg. , și despre asediul Belgorodului de către pecenegi (vorbim despre ei vom merge mai jos).

Așadar, lui Nestor îi datorează Povestea anilor trecuti amplă perspectiva istorică, introducerea în analele faptelor istoriei lumii, față de care se desfășoară istoria slavilor, și apoi istoria Rusiei. Nestor a fost cel care

1 Unii savanți cred că Nestor cronicarul și Nestor autorul hagiografiilor sunt persoane diferite.

2 Această versiune este ușor de infirmat prin cel mai simplu calcul: chiar dacă presupunem că Igor s-a născut în anul morții lui Rurik, atunci Oleg a rămas regent sub Igor chiar și în acei ani când prințul „minor" avea deja 30 de ani. În realitate, Rurik și Novgorod, apoi prințul Kiev Oleg și prințul Kiev Igor, se pare, nu erau rude de sânge.

joacă și îmbunătățește versiunea originii dinastiei princiare ruse de la prințul normand „convocat". Nestor este un campion activ al idealului structurii statale a Rusiei, proclamat de Iaroslav cel Înțelept: toți prinții sunt frați și toți trebuie să se supună celui mai mare din familie și să ocupe masa marelui prinț de la Kiev.

Datorită viziunii omului de stat, amplorii perspectivei și talentului literar al lui Nestor, Povestea anilor trecuti a fost „nu doar o colecție de fapte din istoria Rusiei și nu doar o lucrare istorică și jurnalistică legată de sarcinile urgente și trecătoare ale realității ruse, ci o expunere integrală, literară, a istoriei Rus'"1 .

Se crede că prima ediție a Povestea anilor trecuti nu a ajuns la noi. S-au păstrat a doua ediție, întocmită în 1117 de starețul mănăstirii Vydubitsky (lângă Kiev) Sylvester, și a treia ediție, întocmită în 1118 din ordinul principelui Mstislav Vladimirovici. În cea de-a doua ediție, doar partea finală a Povestea anilor trecuti a fost revizuită; această ediție a ajuns la noi ca parte a Cronicii Laurențiane din 1377, precum și a altor cronici ulterioare. A treia ediție, potrivit unor cercetători, este prezentată în Cronica Ipatiev, cea mai veche listă a cărei - Ipatiev - datează din primul sfert al secolului al XV-lea.

Compoziție „Povestea anilor trecuti”. Să luăm acum în considerare compoziția din Povestea anilor trecuti, așa cum apare înaintea noastră în Cronicile Laurențiane și Radzivilov.

Partea introductivă conturează legenda biblică despre împărțirea pământului între fiii lui Noe – Sem, Ham și Iafet – și legenda pandemoniului babilonian, care a dus la împărțirea „un fel” în 72 de popoare, fiecare dintre ele. care are limbaj propriu. După ce s-a stabilit că „limba (oamenii) este un cuvînt” din tribul lui Iafet, cronica vorbește în continuare despre slavi, ținuturile pe care le locuiesc, despre istoria și obiceiurile triburilor slave. Îngustând treptat subiectul narațiunii sale, cronica se concentrează pe istoria poienilor, povestește despre apariția Kievului. Vorbind despre vremurile străvechi, când poienile Kievului erau afluenți ai khazarilor, Povestea anilor trecuti observă cu mândrie că acum, deoarece era destinat de multă vreme, khazarii înșiși sunt afluenți ai prinților Kievului.

Indicații precise ale anilor încep în Povestea anilor trecuti din 852, deoarece de atunci, potrivit cronicarului, Rus' este menționat în „Cronica greacă”: în acest an, prinții Kiev Askold și Dir au atacat Constantinopolul. Aici este dat și un calcul cronologic - o numărătoare inversă a anilor care au trecut de la un eveniment semnificativ la altul. Calculul anilor de la „moartea lui Yaroslavl până la moartea lui Svyatopolchi” (adică, de la 1054 la 1113) completează calculul, din care rezultă că „Povestea

1 Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, p. 169.

ani temporari” nu ar fi putut fi compilat mai devreme de începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XII-lea.

În continuare, cronica povestește despre cele mai importante evenimente ale secolului al IX-lea - „chemarea varangilor”, campania împotriva Bizanțului Askold și Dir, cucerirea Kievului de către Oleg. Legenda despre originea alfabetizării slave, inclusă în cronică, se termină cu o declarație importantă pentru conceptul general al Povestea anilor trecuti despre identitatea limbilor „slovene” și ruse - o altă reamintire a locului pajiştile dintre popoarele slave şi slavii dintre popoarele lumii.

În articolele analistice ulterioare este descrisă domnia lui Oleg. Cronicarul citează textele tratatelor sale cu Bizanțul și legendele

populare despre prinț: o poveste despre campania sa împotriva Constantinopolului, cu episoade spectaculoase, fără îndoială de natură folclorică (Oleg se apropie de zidurile orașului în bărci care se deplasează sub pânză pe uscat, își atârnă scutul peste porțile Constantinopolului, „arătând biruință”). Există, de asemenea, o legendă binecunoscută despre moartea lui Oleg. Vrăjitorul a prezis moartea prințului de pe calul său iubit. Oleg a decis: „Nicole este peste tot pe n, nu-l văd mai mult decât atât.” Cu toate acestea, mai târziu află că calul a murit deja. Oleg a râs de prezicerea falsă și a vrut să vadă oasele calului. Dar când prințul a călcat cu piciorul pe „fruntea” (craniul) calului, a fost înțepat de un șarpe care „s-a aplecat” de pe frunte, s-a îmbolnăvit și a murit. Episodul de cronică, după cum știm, a stat la baza baladei lui A. S. Pușkin „Cântecul profetului Oleg”.

Această tradiție este însoțită de un lung extras din Cronica lui George Amartol; referirea la cronica bizantină ar trebui să confirme că uneori profețiile înțelepților păgâni se dovedesc a fi profetice și, prin urmare, introducerea în anale a poveștii morții lui Oleg prezisă de magi nu este condamnabilă pentru un cronicar creștin.

Oleg a fost succedat pe „masa” Kievului de Igor, pe care cronicarul îl considera fiul lui Rurik. Sunt raportate două campanii ale lui Igor împotriva Bizanțului și este dat textul acordului încheiat de prințul rus cu co-împărații bizantini: Roman, Constantin și Ștefan. Moartea lui Igor a fost neașteptată și neglorioasă: la sfatul echipei sale, a mers în țara drevlyanilor pentru a colecta tribut (de obicei tributul era colectat de voievodul său Sveneld). La întoarcere, prințul s-a întors brusc către soldații săi: „Du-te cu tribut la casă și mă voi întoarce, voi arăta din nou”. Drevlyans, auzind că Igor intenționează să colecteze tribut a doua oară, s-au indignat: „Dacă pui un lup (dacă un lup se obișnuiește) într-o oaie, atunci îndură toată turma, dacă nu îl ucizi, așa și deci: dacă nu-l ucidem, atunci vom fi distruși cu toții”. Dar Igor nu a ascultat de avertismentul drevlyanilor și a fost ucis de ei.

Povestea morții lui Igor în anale este foarte scurtă; dar în memoria oamenilor s-au păstrat legende despre modul în care văduva lui Igor, Olga, s-a răzbunat pe drevliani pentru uciderea uzh-ului. Aceste legende

(> ı.ili reprodus de cronicar și citit în „Povestea anilor trecuti” în articolul din 945

După uciderea lui Igor, drevliani au trimis ambasadori la Kiev la Olga cu o propunere de a se căsători cu prințul lor Mal. Olga s-a prefăcut că îi „iubește” pe tinerii ambasadori și le-a ordonat să apară a doua zi, nu călare sau pe jos, ci într-un mod foarte neobișnuit: din ordinul prințesei, oamenii din Kiev urmau să-i aducă pe drevlyan. curtea domnească în bărci. În același timp, Olga ordonă să sape o groapă adâncă lângă turnul ei. Când triumfatorii ambasadori Drevlyansk (ei stau în barcă „mândru”, subliniază cronicarul) au fost aduși la curtea prințului, Olga a ordonat să fie aruncați în groapă împreună cu barca. Apropiindu-se de marginea ei, prințesa a întrebat zâmbind: „Ești onoare?” „Mai rău decât noi (mai rău pentru noi) moartea lui Igor”, au

răspuns Drevlyenii. Și Olga le-a ordonat să adoarmă de vii într-o groapă.

A doua ambasadă, formată din „soți” nobili Drevlyansk, Olga glela a ars în baie, unde ambasadorii au fost invitați să se „spăle”. În cele din urmă, echipa Drevlyanilor, trimisă să o întâlnească pe Olga, pentru a o prezenta onorabil în capitala Mala, prințesa a ordonat să fie ucisă în timpul sărbătorii funerare - o sărbătoare memorială la mormântul lui Igor.

O examinare atentă a legendelor despre modul în care Olga s-a răzbunat pe evrei de trei ori dezvăluie semnificația simbolică a subtextului legendei: fiecare răzbunare corespunde unuia dintre elementele ritului funerar păgân. Dar după obiceiurile de atunci, morții erau îngropați punându-i într-o barcă; răposatului i s-a pregătit o baie, apoi i-a ars cadavrul, în ziua înmormântării se aranja un ospăţ, însoţit de jocuri militare.

Această poveste despre cele trei răzbunări ale Olgăi era deja citită în „Codul inițial”. O altă legendă a fost adăugată la Povestea anilor trecuti - despre a patra răzbunare a prințesei.

După ce a ucis echipa Drevlyanilor, Olga nu a putut totuși să-și ia capitalul - prostul Iskorosten. Apoi prințesa a recurs din nou la viclenie. Ea s-a întors către cei asediați, convingându-i că nu are de gând să le impună tribut grele, așa cum a făcut cândva Igor, ci a cerut o răscumpărare neînsemnată: trei vrăbii și trei porumbei din casă. Drevlyanii nu au ghicit din nou despre înșelăciunea Olgăi și i-au trimis cu ușurință tributul cerut. Apoi, războinicii Olgăi, la ordinul ei, au legat „tser” (tinder ars, ciupercă uscată) de labele păsărilor și le-au eliberat. Păsările au zburat spre cuiburile lor și, în curând, întreg orașul a luat foc. Oamenii care au încercat să fugă au fost capturați de soldații Olgăi. Gak, potrivit legendei, prințesa a răzbunat moartea soțului ei.

În continuare, cronica povestește despre vizita Olgăi la Constantinopol. Olga a venit cu adevărat la Constantinopol în 957 și a fost primită de împăratul Constantin Porphyrogenitus. Cu toate acestea, povestea despre modul în care a „schimbat” (depășit) împăratul este complet legendară: conform lui, Olga a fost botezată la Constantinopol, iar Konstantin a fost nașul ei. Când împăratul a invitat-o să-i devină soție, Olga a obiectat: „Cum vrei să fiu botezat, după ce m-a botezat și eu și m-ai numit fiică?”

Cronicarul fiului lui Igor, Svyatoslav, își descrie cu entuziasm militanța, directitatea cavalerească (se părea că și-a avertizat dinainte dușmanii: „Vreau să merg la tine”), nepretenția în viața de zi cu zi. Cronica povestește despre campaniile lui Svyatoslav

1 A se vedea: Likhachev D.S. Comentarii - În cartea: Povestea anilor trecuti, partea a 2-a. M, - L., 1950, p. 297-301.

la Bizanț: aproape că a ajuns la Constantinopol și și-a asumat, cucerind țările balcanice, să-și transfere capitala la Dunăre, pentru

că acolo, potrivit lui, „acolo este mijlocul pământului”, unde curg toate binecuvântările - metale prețioase, țesături scumpe, vin, cai și sclavi. Dar planurile lui Svyatoslav nu erau destinate să devină realitate: a murit, căzând într-o ambuscadă a pecenegilor la repezirile Niprului.

După moartea lui Svyatoslav, a izbucnit o luptă intestină între fiii săi - Oleg, Yaropolk și Vladimir. Câștigătorul a fost Vladimir, care în 980 a devenit singurul conducător al Rusiei.

În secțiunea „Povestea anilor trecuti”, dedicată domniei lui Vladimir, tema botezului lui Rus ocupă un loc larg. În cronică se citește așa-numita „Cuvântare a Filosofului”, cu care un misionar grec s-ar fi adresat lui Vladimir, îndemnându-l pe prinț să accepte creștinismul. „Discursul Filosofului” a avut o mare însemnătate educațională pentru cititorul vechi rus – a conturat pe scurt întreaga „istorie sacră” și a comunicat principiile de bază ale credinței creștine.

În jurul numelui lui Vladimir au fost grupate diverse legende populare. Ele s-au reflectat și în anale - în amintirile generozității prințului, a sărbătorilor sale aglomerate, la care au fost invitați aproape toți combatanții, despre isprăvile eroilor necunoscuți care au trăit în timpul acestui prinț - despre victoria băiatului kozhemyaka. peste eroul peceneg sau despre bătrân, cu înțelepciunea sa a eliberat orașul Belgorod de sub asediul pecenegilor. Aceste legende vor fi discutate mai jos.

După moartea lui Vladimir în 1015, a izbucnit din nou lupta intestină între fiii săi. Svyatopolk, fiul regimentului Yaro și o călugăriță captivă, pe care Vladimir, după ce și-a ucis fratele, și-a făcut soție, și-a ucis frații vitregi Boris și Gleb. Analele citesc o scurtă poveste despre soarta prinților martiri, despre lupta lui Yaroslav Vladimirovici cu Svyatopolk, care s-a încheiat cu înfrângerea militară a acestuia din urmă și teribila răsplată divină. Când Svyatopolk, învins în luptă, și-a luat zborul, demonul l-a „atacat”, „și slăbindu-și oasele, nu a putut să se încalece pe cai”. Lui Svyatopolk i se pare că o urmărire îl urmărește, își grăbește războinicii, care îl poartă pe targă. „Suntem persecutați de mânia lui Dumnezeu”, Svyatopolk moare în „deșertul” (într-un loc îndepărtat, nelocuit) dintre Polonia și Republica Cehă, iar din mormântul său, potrivit cronicii, „ie... duhoarea răului. ." Cronicarul profită de ocazie pentru a sublinia că moartea cumplită a lui Svyatopolk ar trebui să servească drept avertisment pentru prinții ruși, pentru a-i salva de la reluarea luptei fratricide. Această idee va suna din paginile cronicii de mai multe ori: atât în povestea morții lui Yaroslav, cât și în descrierea luptei dintre fiii săi din anii '70. secolul XI și în povestea orbirii prințului Terebovl Vasilko de către frații săi de sânge - David și Svyatopolk.

72

Catedrala Sofia din Kiev. 1037 Reconstrucţie.

În 1037, analele povestesc despre activitățile de construcție ale lui Iaroslav (în special, așezarea celebrei catedrale Sf. Sofia din Kiev, zidurile cetății cu Poarta de Aur etc.) noapte și zi." Din ordinul său,

numeroși cărturari au tradus cărți din greacă „în scrierea slovenă (adică, rusă)”. De mare importanță este testamentul muribund al lui Iaroslav, plasat în articolul din 1054, prin care îi îndemna pe fiii săi să trăiască în pace, să protejeze pământul „părinților lor și al bunicilor lor”, pe care l-au dobândit „prin marea lor muncă”, să se supună celui mai mare în familia - prințul Kievului.

Înregistrările meteo din Povestea anilor trecuti alternează cu povești și reportaje, uneori doar indirect legate de istoria politică a Rusului, căreia, de fapt, cronica ar trebui să-i fie dedicată. Astfel, articolul din 1051 conține o poveste lungă despre întemeierea Mănăstirii Peșterilor din Kiev. Această temă va fi continuată în Povestea anilor trecuti și mai departe: articolul din 1074 povestește despre moartea starețului acestei mănăstiri Teodosie, sunt date episoade din viața ascetică din mănăstirea lui Teodosie însuși și alți monahi; articolul din 1091 descrie transferul moaștelor lui Teodosie și îl laudă pe sfânt. În articolul din 1068, în legătură cu invazia polovțiană a Rus'ului, cronicarul discută cauzele dezastrelor pământului rusesc și explică „găsirea străinilor” prin pedeapsa divină pentru păcate. Articolul din 1071 citește o poveste despre o răscoală condusă de magi în ținutul Rostov; Totodată, cronicarul vorbește despre intrigile demonilor și mai dă două povești, legate tematic de cea anterioară: despre un novgorodian,

ghicirea unui magician și despre apariția unui vrăjitor în Novgorod.

În 1093, prinții ruși au fost învinși de Polovtsy. Acest eveniment a fost motivul noului raționament al cronicarului despre motivul pentru care Dumnezeu „pedepsește pământul rusesc”, de ce „a devenit mai simplu plânsul pe toate străzile”. O descriere dramatică a suferinței captivilor ruși care rătăcesc, alungați într-o țară străină, „durere, chinuiți, izolați în timpul iernii (suferiți de frig), în foame, și în sete și în necazuri”, cu lacrimi spunând unul față de celălalt: „Az beh aceste orașe”, „Yaz semănând toate (satele) ...” Acest articol, așa cum sa menționat mai sus, poate să fi încheiat Codul inițial.

Ultimul deceniu al secolului al XI-lea a fost plin de evenimente furtunoase. După războaie interne, al căror instigator și participant indispensabil a fost Oleg Svyatoslavich („Povestea campaniei lui Igor” îl numește Oleg Gorislavlich), prinții se adună în 1097 la Lyubech1 pentru un congres, la care decid de acum înainte să trăiască în pace. și prietenie, păstrați bunurile tatălui și nu încălcați moștenirile altora. Cu toate acestea, imediat după congres, a avut loc o nouă atrocitate: prințul Volhynian Davyd Igorevich l-a convins pe prințul Kiev al lui Svyato-polok Izyaslavich că prințul Terebovl Vasilko complotează împotriva lor. Svyatopolk și Davyd l-au atras pe Vasilko la Kiev, l-au capturat și i-au scos ochii. Acest eveniment i-a șocat pe toți prinții: Vladimir Monomakh, potrivit cronicarului, s-a plâns că nu a existat un asemenea rău în Rus „nici sub bunicii noștri, nici sub părinții noștri”. În articolul din 1097 găsim o poveste detaliată despre soarta dramatică a lui Vasilko Terebovskiy; probabil că a fost scrisă special pentru cronică și este inclusă pe deplin în alcătuirea ei.

Nu știm exact cum a arătat partea finală a Povestea anilor trecuti, ediția a doua. În Cronica Laurențiană, textul articolului din 1110 este tăiat artificial: intrarea cronicarului Sylvester1 2 urmează imediat povestea unui semn miraculos din Mănăstirea Peșterilor, care este privit ca înfățișarea unui înger; totodată, în Cronica de la Ipatiev, după descrierea semnului, există o discuție despre îngeri, care, fără îndoială, a fost inclusă în textul original al articolului din 1110, adică ar fi trebuit să fie prezentă în textul celei de-a doua ediții a Povestea anilor trecuti . În plus, nu se știe dacă articolul din 1110 a fost ultimul din această ediție: la urma urmei, postscriptia lui Sylvester spune că el a scris „cărțile cronicarului” în 1116. Întrebarea relației dintre a doua ediție a Poveștii a Anilor trecuti și a treia ediție rămâne controversată. , precum și cu ce fel de text s-a încheiat ediția a doua a Poveștii.

Tipuri de narațiune analistică. O trecere în revistă a compoziției The Tale of Bygone Years confirmă complexitatea compoziției sale și diversitatea componentelor sale, atât ca origine, cât și ca gen. Povestea, pe lângă scurtele înregistrări meteorologice, include textele documentelor și repovestirile legendelor folclorice și poveștile complotului și fragmente din monumentele literaturii traduse.

1 Oraș pe Nipru la vest de Cernigov.

2 Intrarea spune că Sylvester, egumenul „Sfântul Mihail” (adică, Mănăstirea Mihailovski Vydubytsky de lângă Kiev), a scris „cărți de scris” în 6624 (1116), în timpul domniei prințului Vladimir Monomakh.

literatura1. Vom întâlni în el un tratat teologic - „Discursul filozofului”, o poveste hagiografică despre Boris și Gleb, legende paterikovic despre călugării Kiev-Pechersk și un elogiu bisericesc al lui Teodosie al Peșterilor și o poveste relaxată. despre un novgorodian care s-a dus să spună averi unui magician .

Natura genului cronică este foarte complexă; cronica este unul dintre „genurile unificatoare”, subordonând genurile componentelor sale - o poveste istorică, viață, învățătură, un cuvânt lăudabil etc. ca monument al literaturii.

În Povestea anilor trecuti, ca și în orice altă cronică, se pot distinge două tipuri de narațiune - înregistrările meteo propriu-zise și povestirile cronice. Înregistrările meteo conțin rapoarte ale evenimentelor, în timp ce cronicile oferă descrieri ale acestora. În povestea cronică, autorul caută să înfățișeze evenimentul, să aducă anumite detalii specifice, să reproducă dialogurile personajelor, într-un cuvânt, să ajute cititorul să-și imagineze ce se întâmplă, să-i trezească empatia.

Așadar, în povestea despre tânărul care a fugit din Kiev asediat de pecenegi pentru a transmite cererea prințesei Olga guvernatorului Pretich, nu este menționat doar faptul transmiterii mesajului, ci se povestește despre modul în care tineretul. a fugit prin tabăra peceneg cu căpăstru în mână, întrebând despre presupusul cal dispărut (în același timp, nu s-a ratat un detaliu important că tânărul putea vorbi

peceneg), despre cum, ajungând pe malul Niprului, el „a răsturnat porturile” și s-au repezit în apă, cum războinicii lui Pretich au plecat în întâmpinarea lui pe o barcă; se transmite şi dialogul dintre Pretich şi principele peceneg. Aceasta este tocmai o poveste, și nu o scurtă înregistrare a vremii, cum ar fi: „Vyatichi îl învinge pe Svyatoslav și îi aduce un omagiu”, sau „Regina Volodimeraya Anna a murit”, sau „Mstislav a mers la Yaroslav din kozara și din kaso-gy ”, etc. P.

În același timp, cronicile în sine aparțin de două tipuri, în mare măsură determinate de originea lor. Unele povestiri povestesc despre evenimente contemporane cronicarului,

1 Despre sursele Povestea Anilor Apuse, vezi: Shakhmatov A. A. „Povestea Anilor Apuse” și sursele sale.—TODRL. M.-L., 1940, vol. IV.

2 Vezi: Lihaciov D.S. Poetica literaturii ruse vechi. L., 1971, p. 48-50.

3 Despre natura literară a Povestea anilor trecuti, vezi: Eremin I.P. Povestea anilor trecuti ca monument al literaturii.— În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice (etudii și caracteristici). M.-L., 1966; Lihachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică, cap. 7; El este. Omul în literatura Rusiei antice. M.-L., 1970, cap. 2 și 3; Curd O. V. Narațiune intriga în analele secolelor XI-XIII - În cartea: Originile ficțiunii rusești, p. 31-66. Vezi și: Lurie Ya. S. La studiul genului cronică.- „TODRL”. L., 1972, v. XXVII.

altele - despre evenimente care au avut loc cu mult înainte de compilarea analelor, acestea sunt tradiții epice orale, abia ulterior incluse în anale.

Astfel de legende epice se disting, de regulă, prin divertismentul complotului: evenimentele despre care povestesc sunt semnificative sau uimesc imaginația, eroii unor astfel de povești se disting printr-o putere extraordinară, înțelepciune sau viclenie. În aproape fiecare astfel de povești, există un efect surpriză.

Intriga poveștii despre tineretul-kozhemyak este, de asemenea, construită pe surpriză (în articolul din 992). Prințul peceneg, care a luptat cu Rusia, i-a sugerat lui Vladimir să trimită un războinic din armata sa care să-și măsoare puterea cu eroul peceneg. Nimeni nu îndrăznește să accepte provocarea. Vladimir este întristat, dar apoi un anume „bătrân soț” vine la el și se oferă să trimită după fiul său cel mic. Tânărul, potrivit bătrânului, este foarte puternic: „Din copilărie nu este nimeni care să-l lovească” (adică l-a aruncat la pământ). Cumva, își amintește tatăl, fiul, care s-a supărat pe el, „s-a prefăcut cu mâinile” (a sfâșiat pielea pe care o zdrobea în acel moment cu mâinile: tatăl și fiul erau tăbăcării). Tânărul este chemat la Vladimir, iar prințului îi arată puterea - apucă un taur care trece pe lângă el și smulge „pielea din carne, de parcă ar fi avut o mână”. Dar, cu toate acestea, tânărul este „mediu la corp”, și, prin urmare, eroul peceneg care a ieșit cu el la un duel - „mare și teribil” - râde de adversarul său. Aici (ca și în povestea răzbunării Olgăi) surpriza îl

așteaptă pe eroul negativ; cititorul știe despre puterea tânărului și triumfă atunci când kozhemyak este „sugrumat” de mâinile eroului peceneg1.

Într-o altă poveste, nu puterea triumfă, ci viclenia. Articolul din 997 spune cum pecenegii au asediat orașul Belgorod (la sud de Kiev) și au sperat că orășenii sunt pe cale să se predea: în oraș a început o „foamete mare”. Și într-adevăr, la veche, orășenii au luat decizia de a deschide porțile inamicului: „Pe cine să trăiască, pe cine să omoare”, decid oamenii, altfel - foamete inevitabil. Dar un anumit bătrân obscur oferă o ieșire. La sfatul lui, sapă două fântâni, în care pun căzi cu „tsezhe” (vorbitor, din care se fierbe jeleu) și cu „plin” - miere diluată cu apă. Apoi îi invită pe ambasadorii pecenegi în oraș și le spun: „De ce să vă ruinați? Când ne poți opri? (Cum ne poți depăși?) Dacă stai 10 ani, ce ne poți face? Avem mai multă hrană de pe pământ. Trimișii, văzând „fântânile minunate”, au rămas uimiți și și-au convins prinții să ridice asediul orașului.

Stilul epic în cronică. Povești similare ale cronicii sunt unite printr-un stil special, epic de a descrie realitatea.Acest concept reflectă în primul rând abordarea naratorului

1 Rețineți că caracterul popular al poveștii este subliniat de faptul că mâinile profesionale puternice ale tăbăcării, care trebuia să zdrobească pielea, îl ajută să-l învingă pe eroul prăjiturii.

la subiectul imaginii, la poziția autorului acesteia și nu doar la trăsăturile pur lingvistice ale prezentării.

Astfel de povești sunt caracterizate de distracția intriga, lipsa de nume a personajelor (un tânăr-kozhemyak, un bătrân din Belgorod, un locuitor al Kievului care a mers la voievodul Pretich pentru a informa despre decizia Olgăi - în povestea despre asediul Kievului în articolul 968), dialoguri scurte, dar vii; cu concizia generală a descrierii, iese în evidență unele detalii importante pentru dezvoltarea intrigii (un căpăstru în mâna unui tânăr, o descriere detaliată a modului în care au fost construite fântânile „minunate” în povestea jeleului Belgorod).

În fiecare astfel de poveste din centru există un eveniment, un episod și tocmai acest episod alcătuiește caracterizarea eroului, evidențiază trăsătura sa principală, memorabilă; Oleg (în povestea despre campania împotriva țargradului) este, în primul rând, un războinic înțelept și curajos, eroul poveștii despre jeleul Belgorod este un bătrân fără nume, dar înțelepciunea lui, care în ultimul moment a salvat orașul asediat. de către pecenegi, este trăsătura caracteristică care i-a câștigat nemurirea în memoria populară1 2. Poveștile epice sunt caracteristice în principal pentru Povestea anilor trecuți, mai îndeaproape decât alte cronici asociate cu epopeea populară; în cronicile ulterioare apar mult mai rar.

Un alt grup de povestiri a fost întocmit chiar de cronicarul sau de contemporanii săi. Se distinge printr-un mod diferit de narațiune, nu are o completitudine elegantă a intrigii, nu există concizie epică și

generalizare a imaginilor personajelor. În același timp, aceste povești pot fi mai psihologice, mai realiste și mai prelucrate literar, întrucât cronicarul caută nu doar să povestească despre eveniment, ci să-l prezinte în așa fel încât să impresioneze cititorul, să-l facă să se relaționeze cu personajele din poveste într-un fel sau altul. Printre astfel de povești din Povestea anilor trecuti, se remarcă povestea despre orbirea lui Vasilko Terebovlsky (în articolul din 1097).

Pentru a arăta exact modul în care cronicarul atinge un impact artistic, emoțional asupra cititorului, să luăm în considerare două episoade din această poveste.

Prințul Kievului Svyatopolk Izyaslavich, cedând convingerii prințului Volyn Davyd Igorevich, îl invită pe Vasilko la el pentru a-l întemnița și a-l orbi. Vasilko, neștiind represaliile care îl așteaptă, ajunge în „curtea prințului”. Davyd și Svyatopolk îl introduc pe oaspete în „istobka” (colibă). Svyatopolk îl convinge pe Vasilko să rămână în vizită, iar Davyd, care este prezent la această conversație, „sed ca un om mut”: el însuși l-a calomniat pe Vasilko și se teme în inima lui de propria sa intenție răutăcioasă. Când Svyatopolk a ieșit din „sursă”, Vasilko a vorbit cu Davyd, dar „nu era nicio voce în Davyd, nicio supunere”

1 Vezi pentru mai multe detalii: Likhachev D.S. Man in the Literature of Ancient Russia, cap. 3.

2 Cu toate acestea, nu trebuie să avem încredere în „istoricitatea” eroilor acestor legende sau în evenimentele descrise în ele. Deci, de exemplu, în legenda tânărului-kozhemyak, se spune că pe locul duelului său, prințul Vladimir a fondat orașul Pereyaslavl, în timp ce orașul a existat cu mult înainte de acel moment - a fost menționat în acordul lui Oleg cu grecii.

(nu pare să audă ce îi spun ei și nu poate răspunde; acesta este un exemplu foarte rar pentru vechea narațiune rusă din perioada mai veche, când autorul transmite starea de spirit a interlocutorului într-un mod atât de neconvențional) . Dar și Davyd iese din sursă, iar slujitorii prințului se repezi. Cronicarul descrie în detaliu lupta care a urmat: pentru a-l menține pe Vasilko puternic și rezistent cu disperare, îl doboară la podea, îl apăsă cu o scândură scoasă din sobă, se așează pe ea, astfel încât pieptul învinsului Vasilko „crapă”. ”. Orbirea în sine este descrisă la fel de detaliat: este încredințată „păstorului”, astfel încât cititorul este îndemnat să compare Vasilko cu o oaie resemnată care duce la sacrificare.

Toate aceste detalii îl ajută pe cititor să vizualizeze scena teribilă a masacrului calomniului Vasilko și să-l convingă pe cititor că Vladimir Monomakh a avut dreptate când a vorbit împotriva lui Svyatopolk și a lui Davyd.

Cercetătorii apelează adesea la o altă scenă, nu mai puțin expresivă, din aceeași poveste. Vasilko, orb, rănit, este condus pe o căruță. Este inconștient. Însoțitorii (se pare că „băieții”) lui Davyd îi scot

cămașa însângerată și o dau la spălat în satul unde s-au oprit la prânz. Popadya, după ce și-a spălat cămașa, vine la Vasilko și începe să-l plângă, crezând că este deja mort. Vasilko „a auzit (a auzit) plâns și a spus: „Unde sunt? Ei (însoțindu-l) i-au spus: „În orașul Zvizhdeni”. Și cere apă, i-au dat-o și bea apa și intră în suflet și voi fi pomenit, și simt cămașa și zic: „De ce mi-au luat-o de pe mine? Da, în cămașa aceea, a acceptat sângeros moartea și a stat înaintea lui Dumnezeu.

Acest episod este povestit atât de detaliat, cu detalii atât de specifice, încât această scenă evocă încă o dată soarta teribilă a prințului calomniat, trezește simpatie pentru el și dorința lui exprimată de a apărea în fața lui Dumnezeu „în cămașa aceea însângerată”, parcă. , amintește de inevitabila răzbunare, servește o justificare jurnalistică pentru acțiunile complet „pământene” ale prinților care au plecat la război împotriva lui Davyd Igorevici pentru a-i restabili drepturile lui Vasilko asupra moștenirii luate de la acesta.

Astfel, odată cu narațiunea cronică, începe să se formeze un gen special subordonat cronicii - genul povestirii despre crimele princiare. Semnificația socio-politică a acestor povestiri era atât de mare încât autorilor, aparent, s-au preocupat urgent de perfecțiunea formei lor literare, care ar face narațiunea expresivă emoțional, ar justifica cu siguranță poziția părții care a acționat în astfel de povești ca un acuzatorul infracțiunii săvârșite.

Stilul istoricismului monumental în anale. Dacă poveștile analistice, datând din tradițiile folclorice, aveau un stil epic aparte, atunci stilul predominant și atotcuprinzător în analele secolelor XI-XII, precum și în toată literatura din această perioadă, este stilul de istoricism monumental.

Acest stil manifestă dorința vechilor cărturari ruși de a judeca totul din punctul de vedere al sensului general și al obiectivelor existenței umane. Prin urmare, autorii secolelor XI-XIII. străduiește-te să-i înfățișezi doar pe cele mai mari și mai semnificative. Stilul istoricismului monumental se caracterizează în primul rând prin dorința de a vedea subiectul imaginii de la mare distanță.

1 Vezi: Lihachev D.S. Cronicile ruse și semnificația lor culturală și istorică, p. 215-247.

cțiuni: spațială, temporală, ierarhică. Acesta este un stil în care tot ceea ce este mai semnificativ și mai frumos apare monumental, maiestuos, perceput ca din vedere de ochi de pasăre.

Cronicarii (precum și autorii de vieți sau de cuvinte laudative și de învățături) privesc lumea ca de la mare distanță. În această perioadă s-a dezvoltat viziunea panoramică, dorința de a se potrivi în prezentarea diferitelor puncte geografice îndepărtate unele de altele. În anale, acțiunea este transferată dintr-un loc în altul, situat la capătul opus al pământului rusesc. Povestea despre evenimentele din Novgorod este înlocuită cu povestea despre evenimentele de la Vladimir

sau Kiev, apoi sunt menționate evenimentele de la Smolensk sau Galich etc. Această trăsătură a narațiunii analistice se explică nu numai prin faptul că analele se combină de obicei diverse surse, uneori scrise în diferite puncte ale pământului rusesc. Această trăsătură corespunde spiritului narațiunii din acea vreme. Este inerent nu numai analelor, ci și „Instrucțiunii” lui Vladimir Monomakh și Patericonul Kiev-Pechersk și viața lui Boris și Gleb și „cuvinte” sau învățături.

Cu toate acestea, monumentalismul secolelor XI-XIII. are o trăsătură extrem de particulară care o deosebește de ideile noastre moderne despre monumental ca fiind inert, greu, nemișcat. Monumentalismul în literatura rusă veche a fost asociat cu calități complet opuse, în special cu viteza de mișcare pe spații geografice mari. Eroii lucrărilor fac tranziții, se deplasează cu echipele lor dintr-un oraș în altul, de la un principat la altul.

Istoricismul stilului monumental s-a exprimat într-o predilecție deosebită pentru tema istorică. Vechii scriitori ruși s-au străduit să scrie nu despre trecutul fictiv, ci despre trecutul istoric, iar când au descris ceva fantastic (de exemplu, miracole), ei înșiși au crezut în cea mai mare parte în ele și au încercat să inspire cititorii că anumite evenimente s-au întâmplat în realitate. . Literatura de atunci nu cunoaște (sau, mai precis, crede că nu cunoaște) nici persoane fictive, nici evenimente fictive.

În plus, scribii au încercat să conecteze orice eveniment sau personaj istoric cu alte evenimente sau persoane la fel de istorice - să-și amintească strămoșii prințului, „părinții” și „bunicii” săi, să compare eroul sau evenimentul cu eroi sau evenimente similare. cunoscute lor din cronicile bizantine sau din cărțile biblice, să caute și să găsească analogii cu tot ce s-a întâmplat în această lume vastă și unificată în legile ei de bază1.

1 Pentru o descriere a stilului istoricismului monumental, vezi: L și x. iar în D. S. „Povestea campaniei lui Igor” și ideile estetice ale timpului său.- „Literatura rusă”, 1976, nr.2, p. 24-37.

Eticheta literară în cronici. În același timp, literatura din acest timp se distingea prin ceremonialitate. Acest lucru s-a manifestat destul de clar în fenomenul pe care D.S. Likhachev l-a numit etichetă literară.

Eticheta literară, așa cum spune, determină sarcinile literaturii, temele ei, principiile de construire a intrigilor și, în sfârșit, mijloacele vizuale în sine, evidențiind cercul celor mai preferate ture de vorbire, imagini, metafore.

Conceptul de etichetă literară se bazează pe ideea unei lumi de nezdruncinat și ordonat, unde pentru fiecare persoană există un standard special de comportament. În consecință, literatura trebuie să afirme și să demonstreze această lume statică, normativă. Aceasta înseamnă că subiectul său ar trebui să fie în primul rând reprezentarea situațiilor normative: dacă este scrisă o cronică, atunci accentul este pus pe descrierile urcării prințului la tron, bătălii, acțiuni

diplomatice, moartea și înmormântarea prințului. Mai mult, în acest ultim caz, un rezultat ciudat al vieții sale este rezumat într-o descriere necrolog. La fel, hagiografiile trebuie neapărat să povestească despre copilăria sfântului, despre drumul său spre asceză, despre virtuțile sale tradiționale (tocmai tradiționale, aproape obligatorii pentru fiecare sfânt), despre minunile pe care le-a săvârșit în timpul vieții și după moarte etc.

În același timp, fiecare dintre aceste situații, în care eroul cronicii sau al vieții apare cel mai clar în poziția sa oficială de prinț sau sfânt, a trebuit să fie înfățișată în rânduri de vorbire similare, tradiționale: se spunea întotdeauna despre părinți. a sfântului că au fost evlavioși, despre copil - viitorul sfânt, că a ocolit jocurile cu semenii săi, bătălia era povestită în formule tradiționale precum: „și a fost o tăietură de rău”, „unii au fost tăiați, iar alţii au fost ucişi” (adică unii au fost tăiaţi cu săbiile, alţii au fost prinşi) etc. 1 .

Eticheta pătrunde în narațiunea cronicii, mai ales în acea parte a acesteia care este susținută în stilul istoricismului monumental. Cronicarul selectează în aceste cazuri pentru narațiunea sa doar cele mai importante evenimente și fapte de însemnătate statală. Desigur, dacă se cere de la stil și respectarea indispensabilă a anumitor trăsături lingvistice (adică dispozitive stilistice propriu-zise), atunci se dovedește că departe de fiecare rând a analelor se va dovedi a fi o ilustrare a stilului istoricismului monumental.

În primul rând, pentru că diversele fenomene ale realității – și cronica nu s-au putut abține să nu se coreleze cu ea – nu au putut

1 Despre eticheta literară, vezi: Likhachev D.S. Eticheta literară a Rusiei antice (la problema studiului) - „TODRL”. M.-L., 1961, vol. XVIII; El este. Poetica literaturii ruse antice. Ed. al 2-lea. M., 1971, p. 95-122. mier Vezi și: O. V. Curds.Sarcini de studiere a formulelor literare stabile ale Rusiei Antice.- „TODRL”. M.-L.. 1964, v. XX.

se încadrează într-o schemă inventată anterior de situații de etichetă și, prin urmare, cea mai frapantă manifestare a acestui stil o găsim doar în descrierea tocmai a acestor situații: în imaginea sosirii prințului „pe masă” sau a apariției sale într-o campanie. , în descrierea luptelor, în caracteristicile necrologului etc.

În al doilea rând, pentru că în anale, alături de articolele întocmite de cronicar în stilul istoricismului monumental, găsim înregistrări meteorologice și legende populare, care se caracterizează printr-un stil epic diferit discutat mai sus, și povești de zi cu zi.

În stilul istoricismului monumental, de exemplu, se face o prezentare a evenimentelor din vremea lui Iaroslav cel Înțelept și a fiului său Vsevolod. Este suficient să ne amintim descrierea bătăliei de pe Alta, care a adus victoria lui Yaroslav asupra „blestematului” Svyatopolk, ucigașul lui Boris și Gleb (în Povestea anilor trecuți sub 1019). Svyatopolk a venit pe câmpul de luptă „în puterea gravitației”,

Iaroslav a adunat, de asemenea, „multe urlete și a mers împotriva lui la Lto”. Înainte de luptă, Iaroslav se roagă lui Dumnezeu și fraților săi uciși, cerându-le ajutor „împotriva acestui ucigaș urât și mândru”. Și astfel trupele s-au îndreptat una spre alta, „și câmpul lui Letskoe este acoperit cu tapet dintr-o mulțime de urlete”. În zori („soarele răsărit”) „a fost măcelul răului, de parcă n-ar fi fost în Rus’, și prin mâinile lui am sechahus, și coborând de trei ori, ca în vale (văi, goluri).) din sângele soacrei.” Spre seară, Yaroslav a câștigat, iar Svyatopolk a fugit. Iaroslav a urcat pe tronul Kievului, „și-a șters sudoarea cu alaiul său, dând dovadă de victorie și muncă mare”.

Totul din această poveste are scopul de a sublinia semnificația istorică a bătăliei: atât o indicație a numărului mare de trupe, cât și detalii care mărturisesc. înverșunatul bătăliei și un final jalnic - Iaroslav urcă triumfător pe tronul Kievului, obținut de el în muncă militară și în lupta pentru o „cauză dreaptă”. Dar puteți vedea că avem în fața noastră nu atât o relatare a martorilor oculari despre o anumită bătălie, cât o combinație pricepută de motive tradiționale ale intrigii și formule de vorbire care au descris alte bătălii din aceeași poveste a anilor trecuti și cronicile ulterioare: rândul tradițional este „ tăind răul”, finalul tradițional, spunând cine este „învins” și cine „fuge”; de obicei, pentru narațiunea analistică, o indicație a numărului mare de trupe și chiar formulele „parcă în adâncul sângelui soacrei” sau „sudoarea, arătând biruință și mare muncă” se găsesc în descrierile altora. bătălii. Într-un cuvânt, avem în fața noastră unul dintre exemplele imaginii de etichetă a bătăliei.

Cu o grijă deosebită, caracteristicile necrologice ale prinților sunt create în Povestea anilor trecuti. De exemplu, potrivit cronicarului (într-un articol din 1093), prințul Vsevolod Yaroslavich „îl iubea pe Dumnezeu în batjocură, iubea adevărul, avea grijă de săraci (se îngrijea de nenorociți și de săraci), cinstea episcopul și preotul (preoți).), iubind cu dragoste Cernorizeții și făcând o cerere

(obligatoriu) de către ei. Acest tip de cronică necrologică ar fi folosit de mai multe ori de către cronicarii din secolele al XII-lea și din secolele următoare1.

Aplicarea formulelor literare prescrise de eticheta literară. dădea textului cronicii o aromă artistică deosebită: nu efectul de surpriză, ci, dimpotrivă, așteptarea unei întâlniri cu familiarul, familiarul, exprimat într-o formă șlefuită consacrată de tradiție. Aceeași tehnică este binecunoscută folclorului - să ne amintim intrigile tradiționale ale epopeei, trei repetări ale situațiilor complotului în ele, epitete constante și mijloace artistice similare de etichetă. Stilul istoricismului monumental și eticheta literară caracteristică acestuia nu este, așadar, dovada unor posibilități artistice limitate, ci, dimpotrivă, dovada unei conștientizări profunde a rolului cuvântului poetic. Dar, în același timp, acest stil, în mod firesc, a înlăturat libertatea narațiunii intriga, deoarece a căutat să unifice, să exprime diverse situații de viață în aceleași formule de vorbire și motive ale intrigii.

Combinația dintre istoricismul monumental și stilurile epice din Povestea anilor trecuti i-a creat aspectul literar unic, iar influența sa stilistică se va simți clar timp de câteva secole: cronicarii vor aplica sau varia acele formule literare care au fost folosite pentru prima dată de creatorii Poveștii. anilor trecuti, imit-i caracteristicile și, uneori, citează chiar Povestea, introducând fragmente din acest monument în textul său.

„Povestea anilor trecuti” din a doua ediție a fost inclusă în cronica începutului secolului al XI-lea. (care nu a ajuns până la noi), la care datează cronicile Radzivilovskaya și Moscova-Academice3 și prin codul din 1305 (de asemenea, nepăstrat) - a intrat în Cronica Laurențiană, rescrisă în 1377 la Nijni Novgorod pentru prințul Dmitri Konstantinovici4 și în cronicile întocmite la curtea Marilor Duci ai Moscovei și a mitropoliților Moscovei. Cel mai vechi dintre aceste coduri, care a ajuns până în timpurile moderne, a fost Cronica Trinității din 1408; în 1812 a ars, dar a fost publicat

1 Compară, de exemplu, caracterizarea necrologică a lui Vladimir Monomakh: era și „împodobit cu bune moravuri”, „necruțându-și averea, împărțind celor nevoiași”, „respectând surplusul gradului Cernech și al preotului, dându-le acestora. un arici de nevoi”, etc. (Cronica Laurențiană. - PSRL, vol. I. Ed. L. II, 1927, numărul 2, coloana 293-294).

2 Vezi, de exemplu: Prokhorov G. M. „Povestea invaziei lui Batu” în Cronica Laurențiană. - „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII,

Cu. 77-80.

3 Cronica Radzivilov este păstrată în Biblioteca Academiei de Științe a URSS din Leningrad; Lista Moscova-Academică - în Biblioteca de Stat numită după V.I. Lenin din Moscova.

4 Cronica Laurentiană este stocată în Biblioteca Publică de Stat. M. E. Saltykov-Shchedrin la Leningrad.

o parte a textului său1, precum și extrase realizate din această cronică de N. M. Karamzin, ne permit să judecăm că textul Povestea anilor trecuti din Cronica Trinității era foarte apropiat de cel pe care îl cunoaștem din Cronica Laurențiană.

În cronicile întregi rusești ale secolului al XV-lea. textul din Povestea anilor trecuti se dovedește a fi completat cu fragmente din cronicile din Novgorod, în care, după cum am menționat mai sus, a fost păstrat textul Codului inițial. „Povestea anilor trecuti” cu diverse modificări – abrevieri sau completări – începe aproape toate cronicile rusești din secolele XV-XVI.1 2.

Cronica rusă de sud a secolului al XII-lea. Povestea anilor trecuti a adus povestea până în primul deceniu al secolului al XII-lea. În acest secol, scrierea cronicilor a continuat în diferite principate rusești. Cu toate acestea, aceste cronici nu s-au păstrat și știm despre ele

doar din colecții de cronici ulterioare, unde au fost incluse parțial sau integral.

Aflăm despre scrierea cronicilor din Rusia de Sud, de exemplu, din așa-numita Cronica de la Kiev. Această denumire condiționată a fost dată de cercetători articolelor din Letopisețul Ipatiev, care au expus evenimentele din 1117 până la sfârșitul secolului al XII-lea3.

Această parte a cronicii, editată, se crede, la sfârșitul secolului al XII-lea. hegumenul mănăstirii Vydubitsky (lângă Kiev) Moise, este o colecție care a folosit analele mare-ducale de la Kiev, analele lui Pereyaslavl Russky4, cronica familiei Rostislavichs - descendenții prințului Rostislav Mstislavich, nepotul lui Vladimir Monomakh5.

Dacă cronicarii secolului al XI-lea. au căutat să înțeleagă evenimentele din timpul lor pe fundalul istoriei anterioare de secole a Rus’, apoi cronicarii ruși din sud din secolul al XII-lea. cufundaţi cu totul în descrierea vieţii pline de evenimente a principatelor şi a destinelor lor. În Cronica de la Kiev, întâlnim - de cele mai multe ori nu cu povești și legende epice, ci cu înregistrări meteorologice - uneori scurte, alteori foarte detaliate și detaliate, dar care nu posedă totuși o compoziție integrală, fără de care povestea cronicii este de neconceput. Singura excepție de la această tendință generală sunt

1 În 1804 - 1811. la Moscova X. Cebotarev şi N. Cherepanov. Textul cronicii a fost reconstituit; vezi: Priselkov M. D. „Cronica Treimii”. Reconstituirea textului. M.-L., 1950.

2 Informații despre cele mai importante anale care conțin liste din Tale of Times

ani”, sunt date de D. S. Likhachev în cartea: „Povestea anilor trecuti” h 2 p. 149-179. ' ' '

3 Vezi: Cronica Ipatiev.- PSRL, vol. II. M., 1962, coloana. 285 715. Cronica de la Ipatiev s-a păstrat în mai multe exemplare, dintre care cea mai veche este Cronica de la Ipatiev, datată la începutul secolului al XV-lea.

4 Au fost doi Pereyaslavl în Rusia - Pereyaslavl Russian (la sud-est de Kiev), centrul principatului cu același nume (acum orașul Pereyaslavl-Khmelnitsky) și Pereyaslavl Zalessky - în ținutul Rostov (acum orașul Pereyaslavl-). Zalessky, regiunea Yaroslavl).

5 Despre izvoarele Cronicii de la Kiev, vezi: Priselkov M.D. History of Russian cronica writing in the 11th-15th century. L., 1940, p. 44-57; Nasonov A.N. Istoria scrierii cronicilor ruse. XI - începutul secolului al XVIII-lea. M., 1969, p. 80-111; Rybakov B. A. Cronicarii ruși și autorul Povestea campaniei lui Igor. M.. 1972.

povestiri despre crime princiare: o poveste despre uciderea lui Igor Olgovici sub 1147, o poveste despre sperjurul lui Vladimir Galitsky sub 1140-1150, o poveste despre uciderea lui Andrei Bogolyubsky sub 1175;

Povestea despre campania lui Igor Svyatoslavich împotriva lui Polovtsy din 1185 are, de asemenea, un complot complet.

Să ne oprim ca exemplu asupra poveștii uciderii lui Andrei Bogolyubsky. O versiune scurtă (și, după majoritatea savanților, versiunea originală) a acestei povești se găsește în Cronica Laurențiană1, povestea bazată pe ea în Cronica Ipatiev1 2 este mai detaliată și are un mare merit artistic. Este posibil ca compilatorul acestei narațiuni să fi fost Kuzmishche Kiyanin, un martor ocular al evenimentelor tragice.

La începutul poveștii se povestește pe larg evlavia lui Andrei, generozitatea lui, templele construite la comanda lui și decorația lor luxoasă. Această expunere ar trebui să ridice autoritatea prințului în ochii cititorului, să conducă la ideea că uciderea lui nu este doar un act de cruzime și trădare, ci și o represalie împotriva unui om drept, plăcut lui Dumnezeu. După cum este prescris de canonul hagiografic, povestea subliniază că Andrei „a auzit un inamic uciderea în avans”, dar acest lucru nu a stârnit în el decât zel religios. Apoi autorul trece la o relatare directă a evenimentelor din 1175.

În fruntea conspirației se afla un anume Yakim, „slujitorul iubit” al prințului. Ca niște fiare feroce, conspiratorii s-au repezit în „loja” (dormitorul) prințului. Cu toate acestea, sunt cuprinsi de frică, intră în „medush” (cămară) și beau vin, în speranța că hameiul le va da curaj. „Soton să-i amuze în medush și să-i slujească în mod invizibil, maturându-se și devenind din ce în ce mai puternic”, spune cronicarul, sugerând că crima este comisă la instigarea diavolului și sub supravegherea lui directă.

Atunci conspiratorii se apropie de ușa colibei și strigă către prinț: „Doamne! Lord!" Prințul ghicește că în spatele ușilor nu se află Procopius (se pare că unul dintre slujitorii prințului), pentru care se preface unul dintre conspiratori. Dându-și seama că au fost expuși, ucigașii dau jos ușile și sparg sicriul. Prințul vrea să apuce sabia, dar se dovedește că sabia a fost furată în prealabil. Urmează o luptă acerbă - prințul este puternic și rezistă cu înverșunare, conspiratorii „sekosh și (lui) săbiile și sabiile și îi dau ulcere de suliță”. Profitând de faptul că au ieșit conspiratorii, ducându-și la îndeplinire colegul, care a fost rănit în luptă, Andrei părăsește și el cutia și se ascunde sub baldachin. Dar ucigașii îl caută după urmele de sânge de pe trepte și îl ucid. Cadavrul prințului este aruncat la pământ în pridvor, palatul său este jefuit. Văzând asta, Kuzmishche cu un reproș furios

1 Vezi: Cronica Laurentiană.- PSRL, vol. I. M., 1962, coloana. 367-371.

2 Vezi: Cronica Ipatiev.- PSRL, vol. II. M., 1962, coloana. 580-600.

Palatul prințului Andrei Bogolyubsky secolul al XII-lea. Reconstrucție de H. N. Voronin. se întoarce către unul dintre conspiratori, păstrătorul cheilor Ambal, îi cere să-i dea un covor care să acopere

trupul ucisului și îi amintește: „Îți amintești... în care pantalonii (în ce haine) veneau să joace. ? Acum ești în oxamit (oxamit este o țesătură scumpă de mătase) să stai în picioare, iar prințul este gol.

Povestea despre uciderea lui Andrei Bogolyubsky combină momente pur de etichetă (de exemplu, referiri la intervenția diavolului, mențiunea că prințul știa dinainte despre tentativa de asasinat iminentă, monologurile pe care prințul le rostește în momentele cele mai tensionate - în fața ucigașilor) cu detalii și episoade vii, vitale: este suficient să ne amintim conversația prințului cu conspiratorii prin ușa încuiată a concubinei sau scena finală când Kuzmishche Kiyanin o denunță pe menajera Kingpin. Această combinație între „o manieră pur hagiografică” și „o poveste reală, cu o abundență de detalii cotidiene și dialoguri vii” este în mare parte rezultatul prelucrării pe care a suferit-o povestea Cronicii Laurențiane, întocmit într-o manieră livrescă, sub condeiul lui. Kuzmish Kiyanin, pe care cercetătorii, nu fără motiv, îl consideră autorul versiunii , care face parte din Cronica Ipatiev1.

Cu toate acestea, există puține astfel de povești în Cronica de la Kiev. Cea mai mare parte a acesteia este ocupată de articole meteo, foarte lungi, care raportează în detaliu asupra diplomatiei și statului.

1 Vezi: Lihachev D.S. Cronicile ruse și semnificația lor culturală și istorică, p. 242-243.

activități de donație ale prinților, numeroase conflicte armate etc. Cu toate acestea, în această listă detaliată a faptelor și evenimentelor, nu sunt văzute încercări de a crea povești complete.

Pentru Cronica de la Kiev, mai ales pornind de la articolele anilor '40. Secolul al XII-lea, se remarcă o predilecție deosebită a cronicarilor pentru dispozitivele externe, stilistice, caracteristice stilului istoricismului monumental: aici se găsesc constant descrieri tradiționale de etichetă ale bătăliilor, descrieri stereotipe ale înmormântărilor prinților și caracteristicile lor necrologice. Totuși, în general, Cronicii de la Kiev îi lipsește acea armonie compozițională caracteristică Povestea anilor trecuti.

Cronica lui Vladimir-Suzdal Rus secolul al XII-lea. De la mijlocul secolului al XII-lea. rolul în afacerile întregi rusești ale principatului Vladimir-Suzdal devine din ce în ce mai vizibil. Activitatea militară și politică a acestui „teren giratoriu” din trecutul recent nu a putut decât să influențeze renașterea vieții ideologice. Pentru a înlocui înregistrările scurte, despre care se crede că au fost păstrate încă de la începutul secolului al XII-lea. la Rostov și Vladimir vin cronici.

Aceste bolți în sine nu au ajuns la noi, dar au fost reflectate în cronicile ulterioare. Compararea lor a făcut posibil să se stabilească că Letopisețul lui Vladimir de la sfârșitul secolului al XII-lea. păstrat ca parte a Cronicii Laurențiane și setul de la începutul

secolului al XIII-lea - în Cronicile academice Radzivilov și Moscova, precum și în Cronicarul lui Pereyaslavl din Suzdal1 2.

Cronica lui Vladimir a căutat să stabilească autoritatea principatului său și să-și fundamenteze pretențiile de hegemonie politică și ecleziastică în Rus'. De aceea, cronicile lui Vladimir nu s-au limitat la descrierea evenimentelor locale, ci au prezentat o imagine amplă a istoriei întregului pământ rusesc. Evenimentele din sudul Rusiei au fost descrise în principal conform analelor din Pereyaslavl South, cu care prinții Vladimir aveau legături politice puternice.

Cronicarii colecției Vladimir de la sfârșitul secolului al XII-lea, reflectate în Cronica Laurențiană, introduc constant argumente moralizatoare și pioase în narațiunea lor, subliniind că principatul lor se află sub patronajul icoanei patronale - Maica Domnului Vladimir și biserica patronală. - Adormirea Maicii Domnului, unde a fost amplasată această icoană; Poporul lui Vladimir este cel care este glorificat de Dumnezeu pe tot pământul „pentru adevărul lor”. Prinții Vladimir, conform cronicarilor, sunt plini de bine

1 Vezi: Eremin I.P. Cronica de la Kiev ca monument al literaturii.— În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966, p. 98-131.

2 Vezi: Priselkov M.D. Istoria scrierii cronicilor ruse, p. 57-96; Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică, p. 268-280; Nasonov A.N. Istoria scrierii cronicilor ruse, p. 112-167. Cronicarul lui Pereyaslavl din Suzdal a fost publicat de M. Obolensky în 1851.

Catedrala Dimitrie din Mlad im upe. 1194-1197

cinste și înțelepciune, necrologurile lor sunt solemn pompoase, presărate cu citate din Sfânta Scriptură.

Un personaj oarecum diferit are un set de la începutul secolului al XIII-lea, reflectat în Cronica Radzivilov. Conform observațiilor lui M. D. Priselkov, compilatorul său „a aparținut numărului de reformatori ai limbajului scrierii cronicilor”: a înlocuit sistematic cuvintele și frazele învechite, străduindu-se să creeze un stil „modern și ușor de înțeles”. În plus, a omis în narațiune, în opinia sa, știri nesemnificative, de exemplu, informații despre numirile și decesele unor episcopi, despre moartea și înmormântarea prințeselor și prințeselor; când a indicat zilele în care au avut loc evenimentele descrise, a omis informații despre sfinții care erau venerați în aceste zile etc.*.

1 Vezi: Priselkov M.D. Istoria scrierii cronicilor ruse în secolele XI-XV, p. 85-86.

În urcarea la bolta începutului secolului al XIII-lea. Cronica Radzivilov contine peste 600 de miniaturi (desene colorate), care

ilustreaza textul din Povestea anilor trecuti si Cronica lui Vladimir din secolul al XII-lea1, este posibil ca colectia de la inceputul secolului al XIII-lea sa fi fost deja ilustrata. și miniaturi ale Cronicii Radzivilov - copii din miniaturile sale.

Cronica din Novgorod din secolul al XII-lea. Cronica din Novgorod are un cu totul alt caracter. Conform ipotezei lui D.S. Likhachev, după tulburările politice din 1136, în urma cărora prințul a fost evacuat din oraș și Novgorod s-a transformat într-o republică boierească, a fost înlocuită deschiderea cronicii Novgorod „Povestea anilor trecuti”. prin „Codul inițial”, care se distingea printr-un spirit anti-principier, care corespundea dispoziției politice din Novgorod din acea vreme1 2. Scrierea de vară a secolului al XII-lea, care a continuat acest început nou, revizuit al poveștii despre primele secole ale existenței Rusiei, a fost foarte semnificativ diferit de rusul contemporan de sud sau Vladimir-Uzdal. În primul rând, localnicii l-au subliniat: cronicarii din Novgorod vorbesc rar și cumpătat despre evenimentele întregi rusești sau evenimentele din alte țări rusești. Nu a existat nici o retorică bisericească în cronica din Novgorod, care, după cum s-a spus, a distins analele lui Vladimir-Suzdal Rus. De exemplu, dacă cronicarii de acolo, vorbind despre orice fenomene cerești neobișnuite sau despre dezastre naturale, au căutat în mod necesar să le interpreteze în spiritul viziunii bisericești asupra lumii, văzând în ei fie o pedeapsă „pentru păcate”, fie un formidabil sau de bun augur, atunci Cronicarii din Novgorod sunt conciși și de afaceri: despre uraganul, care a avut loc în 1125, cronica relatează: „În aceeași vară, a fost o furtună mare cu tunete și grindină și conacele au fost sfâșiate, iar din sanctuare (biserici) valuri (acoperind bolțile) au fost sfâșiate, turme de vite au fost înecate în Volhov, iar alte două reimashuri sunt în viață, ”se spune despre foametea din 1127:” Și toamna, ucideți gerul (aici: pâine de primăvară) toate și iarnă (iarna), și ar fi foame și ceres iarnă (toată iarna), secară osminka jumătate de grivne.

Cronica din Novgorod din acest timp se remarcă prin stilul său neartificial (aici aproape că nu găsim formule de etichetă în spiritul istoricismului monumental atât de caracteristic scrierii cronicilor din sudul Rusiei), limba democratică, care a păstrat multe cuvinte în dialect și a reflectat particularitățile pronunția locală din Novgorod.

1 Vezi: Radzivilovskaya, sau Cronica Koenigsberg. I. Reproducerea fotomecanică a manuscrisului. Sankt Petersburg, 1902; Podobedova OI Miniaturi ale manuscriselor istorice rusești. Despre istoria scrierii cronicilor faciale rusești. M., 1965, p. 49-101.

2 Vezi: Lihachev D.S. Cronicile ruse și semnificația lor culturală și istorică, p. 202-208.

Cronicile mai vechi din Novgorod au fost reflectate în așa-numita Prima Cronică a Novgorodului în două dintre edițiile (edițiile) ale sale. Ediția mai veche este reprezentată de Lista sinodală a secolelor XIII-XIV. (din pacate defect - fara pornire). Acesta este cel mai vechi manuscris cu un text analistic care a ajuns până la noi. Cele mai vechi

liste ale Primei Cronici din Novgorod a versiunii mai tinere datează de la mijlocul secolului al XV-lea1.

Cronica de la Novgorod a rămas multă vreme izolată de scrierea cronică a altor țări rusești, până în secolul al XV-lea. Bolțile din Novgorod nu vor fi folosite ca una dintre sursele pentru noile anale întregi rusești.

Cu toate acestea, Prima Cronica din Novgorod a fost cea care a reținut în componența sa cel mai interesant monument literar (posibil de origine Kiev) - povestea cuceririi Constantinopolului (Tsargrad) de către „friags” (cruciați) în 1204, în timpul celei de-a patra cruciade. Compilată de un martor ocular al evenimentelor (sau din cuvintele unui martor ocular), această poveste este prima relatare detaliată rusă a evenimentelor din Bizanț, în timp ce naratorul s-a dovedit a fi bine conștient de fundalul politic al evenimentelor și a conturat cu pricepere. toate împrejurările asediului, prinderii și jefuirii Constantinopolului1 2.

4. Elocvența SOLEMNĂ ȘI INSTRUCȚIONALĂ

Între genurile literaturii bizantine, lucrările Părinților Bisericii, teologi și predicatori, au ocupat un loc onorabil. Aceste „cuvinte” și învățături ale autorilor bizantini erau cunoscute pe scară largă în Rus’, și deja în secolul al XI-lea. apar opere originale ale scriitorilor ruși: „Cuvântul despre lege și har” al mitropolitului Ilarion, învățăturile episcopului din Novgorod Luka Zhidiata și starețul mănăstirii Kiev-Pecersk Teodosie3; în secolul al XII-lea Literatura veche rusă este îmbogățită cu astfel de capodopere de elocvență solemnă precum „cuvintele” lui Chiril din Turov.

„Cuvântul Legii și al Harului”. „Predica despre lege și har”, scrisă de preotul de la Kiev Ilarion (viitorul mitropolit), după H. N. Rozov, a fost rostită pentru prima dată de acesta în 1049 în cinstea finalizării construcției structurilor defensive de la Kiev4.

1 Ediție a cronicii, vezi: Novgorod 1 cronică a edițiilor mai vechi și mai tinere. Ed. si cu prefata. A. N. Nasonova. M.-L., 1950.

2 Vezi: Prima cronică din Novgorod, p. 46-49; vezi și textul și traducerea poveștii cu comentarii în cartea: Izbornik. M., 1969, p. 280-289. Pentru poveste, vezi: Meshchersky N.A. Veche poveste rusească despre capturarea Tsargradului de către friag în 1204. - „TODRL”. M.-L., 1954, vol. X.

3 Vezi: Eremin I.P.Moştenirea literară a lui Teodosie al Peşterilor.- „TODRL”, M.-L., 1947, vol. V; Onge. Prelegeri despre literatura antică rusă. Editura Universității de Stat din Leningrad, 1968, p. 63-69.

4 Vezi: Rozov H. N. Lista sinodală a lucrărilor lui Hilarion, un scriitor rus din secolul al XI-lea — Statul Slavia. XXXII, ses. 2, Praga, 1963, p. 147-148. În același loc (p. 152-175) a fost publicat textul Laicului după cel mai vechi exemplar al său. Pentru „Cuvântul” lui Hilarion, vezi și cartea: Likhachev D.S. The Great Heritage. M., 1975 p. 10-21.

Cu toate acestea, sensul „Cuvântului” depășește cu mult genul cuvintelor solemne festive pronunțate în biserică în fața credincioșilor. „Cuvântul” lui Hilarion este un fel de tratat ecleziastic și politic în care țara rusă și prinții săi sunt glorificați.

Cuvântul începe cu un lung discurs teologic. Contrastând Vechiul și Noul Testament, Hilarion susține ideea că Vechiul Testament este o lege stabilită numai pentru poporul evreu, în timp ce Noul Testament este un har care se aplică tuturor popoarelor care au adoptat creștinismul fără excepție. Hilarion revine la acest gând important de mai multe ori; pentru a o confirma, dezvăluie simbolismul imaginilor biblice, reamintește zicerile „părinților bisericii”, cu diverse argumente și argumente își susține teza despre superioritatea creștinismului asupra iudaismului destinat unui singur popor, despre înalta chemare a popoarele creștine.

Această primă parte dogmatică a „Cuvântului” conduce la ideea centrală a lucrării: prințul Vladimir, din propriul impuls (și nu la sfatul sau insistența clericului grec), a făcut o faptă „mare și minunată”. - l-a botezat pe Rus'. Vladimir este „învățătorul și mentorul” țării ruse, datorită căruia „credința plină de har” și „la limbă (poporului) nostru doida rusă”. Rolul lui Vladimir ca botezator al Rusiei crește la o scară universală: Vladimir este „egale la minte”, „egal-iubitor de Hristos” însuși Constantin cel Mare, împăratul celor „două Rome” - est și vest, care, conform tradiției bisericești, a proclamat creștinismul religie de stat în Bizanț și a fost extrem de venerat în imperiu. Faptele egale și meritele egale dau dreptul la respect egal. Așadar, Hilarion îi conduce pe ascultători la ideea necesității de a-l recunoaște pe Vladimir ca sfânt. Îl pune la egalitate cu apostolii Ioan, Toma, Marcu, cărora le aparține meritul de a converti diverse țări și țări la credința creștină.

În același timp, Hilarion caută să glorifice puterea țării ruse și să-i sublinieze autoritatea. Frazeologia unei predici bisericești este uneori înlocuită cu frazeologia laudei analistice: strămoșii lui Vladimir, Igor și Svyatoslav, au devenit faimoși în întreaga lume pentru curajul și curajul lor, „victoriile și puterea”; iar ei stăpâneau nu în „pământul necunoscut”, ci în Rus’, care „este cunoscut și auzit de toate cele patru capete ale pământului”. Și Vladimir însuși nu este doar un creștin credincios, ci un puternic „un singur conducător al pământului său”, care a reușit să cucerească țările vecine „cu lumea, dar cu sabia”.

A treia și ultima parte a Laicului este dedicată lui Yaroslav cel Înțelept. Ilarion îl înfățișează nu numai ca un continuator al preceptelor spirituale ale lui Vladimir, nu doar ca un ziditor zelos de noi biserici, ci și ca un vrednic „viceregе... stăpânire” al tatălui său. Chiar și în rugăciune, Hilarion nu uită de lucrurile lumești,

Mormântul lui Yaroslav cel Înțelept în Catedrala Sf. Sofia din Kiev.

nevoile politice ale Rusiei: se roagă lui Dumnezeu să „alunge” dușmanii, să stabilească pacea, să „îmblânzească” țările vecine, „să facă pe boieri mai înțelepți”, să întărească orașele... obține independența bisericii ruse și a politicii statului rus și când ideea de egalitate a Rusiei în relațiile cu Bizanțul (și nu subordonarea acestuia) a luat cele mai ascuțite forme, influențând chiar și construcția bisericii; de exemplu, în Rus' au fost construite biserici care au fost numite după faimoasele catedrale din Constantinopol: Catedrala Sfânta Sofia din Kiev și Catedrala Sfânta Sofia din Novgorod, bisericile Sfânta Irene și Sfântul Gheorghe din Kiev, Porțile de Aur din Kiev, etc.de parcă ar fi fost un rival al Constantinopolului.

Există o părere întemeiată că Hilarion deține și prima lucrare despre istoria Rusiei: un ciclu de povestiri despre creștinarea Rus’ului, de la care, poate, a început scrierea cronicilor rusești; Acest lucru este evidențiat de paralele textuale aparent numeroase conținute în ambele monumente.

Kliment Smolyatich. „Cuvântul” lui Hilarion nu a fost nicidecum singura lucrare de proză oratorică. La mijlocul secolului al XII-lea. mare autoritate din Rus' s-a bucurat de lucrarea Mitropolitului

1 Vezi: Lihachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică, p. 66-70.

Lita Kliment Smolyatich1, despre care cronica relata că „era scrib și filozof”, care nu se afla încă în țara rusă1 2. Cu toate acestea, știm foarte puține despre Kliment. Era originar din Smolensk, a lucrat la Mănăstirea Zarub de lângă Kiev. În 1146, Marele Duce de Kiev Izyaslav Mstislavich a decis să-l ridice pe Clement la scaunul mitropolitan. Totuși, o încercare de a instala un mitropolit rus fără binecuvântarea Patriarhului Constantinopolului a întâmpinat rezistență din partea unor ierarhi greci ruși; Poziția lui Clement era precară, iar după moartea lui Izyaslav în 1154, a fost nevoit să părăsească scaunul mitropolitan.

Puțin știm despre opera lui Clement. Fără îndoială aparținând lui poate fi considerat începutul „Epistolei către Toma poreclit”. Motivul pentru care a fost scris a fost următoarea împrejurare. Clement, în timp ce coresponda cu prințul de Smolensk Rostislav, l-a jignit cumva pe preotul (preotul) Toma. El i-a reproșat mitropolitului deșertăciunea, în efortul de a se prezenta ca „filosof” și că Clement scrie „din Omir, și de la Aristol (Aristotel), și de la Platon”, și nu mizând pe autoritățile bisericești. Clement a citit public mesajul adversarului său în fața prințului și s-a întors către Thomas cu un mesaj de răspuns, care a ajuns până la noi. Clement apără în ea dreptul de a interpreta Sfânta Scriptură cu ajutorul pildelor – scurte povestiri alegorice.

Această dispută, pe care o putem judeca doar din datele slabe ale „Epistolei” lui Clement, mărturisește totuși atât erudiția lui Clement, căruia i se reproșează că se referă la filozofii antici și Homer, cât și intensitatea indubitabilă a vieții culturale și literare a lui Clement. Rusia la mijlocul secolului al XII-lea.dacă la acea vreme

disputele cu privire la problemele elocvenței solemne și posibilitatea folosirii unor autori antici în predici sau epistole ar putea dobândi o asemenea relevanță și produce o asemenea rezonanță. Din păcate, monumentele de elocvență solemnă și instructivă din secolul al XII-lea. ne sunt aproape necunoscute. Singura excepție fericită este lucrarea remarcabilului predicator de la sfârșitul secolului al XII-lea. Kirill Turovsky.

Kirill Turovsky. „Viața lui Chiril” de mai târziu relatează că a luat jurămintele călugărești devreme, a devenit un reclus (adică a trăit în singurătate într-o chilie) și în timpul retragerii sale „a expus o mulțime de scrieri divine”. Mai târziu, prințul și orășenii l-au implorat pe Chiril să preia scaunul episcopal în orașul Turo.

1 Vezi: Nikolsky N. Despre operele literare ale mitropolitului Kliment Smolyatich, scriitor din secolul al XII-lea. SPb., 1892.

2 Letopisețul Ipatiev sub 1147. În cuvântul filozof, se poate vedea un indiciu că Clement a studiat la Constantinopol și a purtat, parcă, titlul academic de filozof. Vezi despre asta: E. E. Granstrem. De ce mitropolitul Kliment Smolyatich a fost numit „filosof” - „TODRL”. M.-L., 1970, v. XXV.

ve (în nord-vestul pământului Kiev). Chiril a murit nu mai târziu de 1182.

Autoritatea creațiilor lui Chiril a fost atât de mare încât multe dintre „cuvintele” sale au fost incluse în colecțiile „Hrisostom” și „Triumfătorul” împreună cu lucrările lui Ioan Gură de Aur.

Paternitatea unui număr de lucrări inscripționate cu numele lui Chiril din Turov este discutabilă, dar cu un motiv suficient se poate considera că deține „Pilda sufletului și trupului”, „Povestea Sacramentului Alb și a minții” , „Povestea ordinului Chernoris”, opt „cuvinte »de sărbătorile bisericești, treizeci de rugăciuni și două canoane (un ciclu de imnuri pentru a aduce un sfânt)1.

„Pilda sufletului și trupului”, scrisă, după I.P. Eremin, între anii 1160-1169, este un pamflet acuzator împotriva episcopului de Rostov Fiodor (Fedorets)1 2. Pilda se bazează pe povestea unui orb și un om şchiop . Esența sa este următoarea. Un oarecare proprietar al unei vie a pus doi paznici să o păzească: unul era orb, celălalt era șchiop. A calculat că șchiopul nu va putea intra în vie, iar orbul, dacă ar intra, s-ar pierde. Totuși, șchiopul îl va vedea pe hoț, iar orbul îl va auzi. Dar paznicul s-a hotărât să-l depășească pe stăpân: șchiopul s-a așezat călare pe orb și i-a arătat unde să meargă. În acest fel au putut să jefuiască un rezident, dar au plătit scump pentru asta. În pildă, orbul este o alegorie a sufletului, iar șchiopul este o alegorie a trupului. În același timp, sufletul (orbul) este cel care seduce trupul (omul șchiop) la abatere. Chiril de Turovski, interpretând „Pilda”, a permis cititorului să ghicească că episcopul Fiodor este înțeles prin orb, iar prințul Andrei Bogolyubsky prin șchiop. Motivul pentru care a scris pilda a fost încercarea prințului de a înființa o episcopie în Vladimir, independentă de mitropolitul Kievului, pentru

care Fedor a mers la Constantinopol pentru a accepta consacrarea de la patriarhul local și l-a înșelat pe acesta din urmă, spunând că nu există mitropolit la Kiev. - el a murit. Ulterior, înșelăciunea a fost dezvăluită, mitropolitul Kievului l-a excomunicat pe Fedor din biserică, iar încercarea lui Andrei Bogolyubsky de a obține autonomia bisericii față de Kiev a fost condamnată.

Cele mai cunoscute erau „cuvintele” solemne ale lui Chiril, destinate lecturii în biserică de sărbătorile bisericești. În aceste „cuvinte”, Cyril completează și dezvoltă poveștile Evangheliei care le stau la baza cu noi detalii, compune dialogurile personajelor, creând astfel o nouă poveste care să-l prezinte grozav.

1 Cel mai detaliat studiu și publicare a lucrărilor lui Kirill din Turov îi aparține lui I. P. Eremin. Vezi: Eremin I.P. Moștenirea literară a lui Kirill Turovsky, - „TODRL”. M.-L., 1955, v. XI; M.-L., 1956, v. XII; M.-L., 1957, vol. XIII și M.-L., 1958, vol. XV; El este. Oratoriul lui Chiril din Turov.— În cartea: Literatura Rusiei antice, p. I32-143.

2 Studiul monumentului, vezi: Eremin IP Parabola orbului și șchiopului în scrierea veche rusească.- „IORYAS”. L., 1926, v. XXX.

oportunități pentru o interpretare alegorică a sensului acestei sau acelea sărbători.

Principiul artistic principal din „cuvintele” lui Cyril este amplificarea retorică1. „Acesta sau acela subiect cu el”, scrie I. P. Eremin, „intotdeauna variază verbal, se răspândește până când conținutul său este complet epuizat”. Fiecare subiect a fost îmbrăcat sub forma unei tirade retorice, în care se alternează propoziții care sunt sinonime ca sens și de același tip din punct de vedere al structurii sintactice1 2.

Luați în considerare unul dintre „cuvintele” lui Chiril din Turov — „Cuvânt pentru noua săptămână de după Paște”3.

Mirenul începe cu un fel de introducere care explică motivul scrierii sale: „Mare este profesorul și înțelept al povestitorului să ceară bisericii să împodobească sărbătoarea”, dar noi, „săraci de cuvinte” și „înnorat la minte”, Kirill continuă, „nu poate spune decât „ceva” despre vacanță.

Mai departe, autorul caracterizează sărbătoarea Paștilor: când „totul a fost schimbat (schimbat)”: pământul a devenit cer, curățat de murdăria demonică, oamenii au fost reînnoiți, pentru că din păgâni au devenit creștini... Noua săptămână este reînnoirea oameni care au adoptat credința creștină. Chiril din Turovsky pictează o imagine a trezirii de primăvară a naturii: cerul se luminează, eliberat de nori, soarele se ridică la înălțimi și încălzește pământul, vânturile bat încet, pământul dă naștere iarbă verde, sare, bucurându-se primăvara , „miei și uncii” (adică miei și gobi), florile înfloresc și frunzele înfloresc pe copaci... Cu toate acestea, Kirill Turovsky face imediat o paralelă cu fiecare element al acestei descrieri, după care devine clar că

această imagine vie este doar o serie de metafore și comparații menite să ridice, să proslăvească și, ceea ce este mai ales important este să explice credincioșilor anumite dogme ale credinței creștine. Primăvara este credința lui Hristos, „mieii” sunt „oameni blânzi”, „nușii” sunt „slujitori de idoli” ai țărilor păgâne care s-au alăturat sau se vor alătura creștinismului etc.

Fiecare dintre „cuvintele” lui Cyril este un exemplu viu de elocvență festivă, solemnă. Autorul este fluent în arta retorică: fie se adresează publicului, fie transmite intriga Evangheliei sau un concept teologic complex cu ajutorul alegoriilor colorate, așa cum se arată mai sus, apoi se întreabă și își răspunde imediat, se ceartă cu el însuși, se dovedește singur. .

Cercetătorii lucrării lui Cyril din Turov au stabilit de mult timp că atât în alegorii, cât și în metodele de interpretare a acestora și

1 Amplificarea este o tehnică stilistică atunci când un gând este exprimat într-o turnură descriptivă detaliată cu epitete abundente, metafore, comparații etc. etc.

2 Eremin și I.P. Oratoriul lui Chiril din Turov, p. 133-135.

3 Vezi TODRL, vol. XIII, p. 415-419.

în figurile retorice înseși, autorul este departe de a fi întotdeauna original: se bazează pe exemple bizantine, citează sau parafrazează fragmente din „cuvintele” predicatorilor bizantini celebri. Dar, în general, lucrările Episcopului de Turov nu sunt doar compilații din imagini și citate ale altora - sunt o regândire liberă a materialului tradițional, care are ca rezultat o lucrare nouă, perfectă ca formă, educând ascultătorii cu simțul cuvântului. , captivându-i cu armonia perioadelor de vorbire construite ritmic.

Paralelismul sintactic al formelor, utilizarea pe scară largă a rimei morfologice (folosirea unui număr de forme gramaticale similare) în „cuvintele” lui Kirill Turovsky, așa cum spunea, au compensat lipsa poeziei de carte, l-au pregătit pe cititorul rus pentru percepția „împleterii cuvintelor” și a stilului ornamental al secolelor XIV-XVI. Să dăm un singur exemplu. În tirada „(Hristos) introduce sufletul sfinților proorocul în împărăția cerurilor, împarte mănăstirile orașului de munte cu sfântul său, deschide raiul celor drepți, încununează martirii care suferă pentru el...” fiecare dintre cei trei membri ai construcției sintactice (predicat, obiecte directe și indirecte) se dovedește a fi paralel . În plus, modelul său ritmic devine și mai complicat, deoarece obiectul direct, exprimat în construcțiile pasajului de mai sus într-un singur cuvânt, se transformă acum într-o frază, fiecare dintre componentele căreia, la rândul lor, are construcții paralele: „tot ceea ce creează va avea milă de el și va păzi poruncile lui, trimite nobilului nostru prinț sănătate bună trupurilor și sufletelor noastre, mântuirea și biruirea dușmanului... binecuvântează pe toți țăranii, pe cei mici cu cei mari, pe săracii cu cei bogați, pe sclavi. cu cei liberi, cei bătrâni cu coji, iar cei căsătoriți cu fecioare..."

Lucrarea lui Chiril din Turov mărturisește că vechii scribi ruși din secolul al XII-lea. a atins culmile perfecțiunii literare, a stăpânit fluent întreaga varietate de tehnici dezvoltate de retorica antică și dezvoltate de elocvența solemnă clasică a Bizanțului. Kirill Turovsky, după ce a întruchipat în opera sa acele principii de „interpretare a fluxului” pe care Kliment Smolyatich le apăra, l-a urmat în arta utilizării pe scară largă a tehnicii de amplificare retorică.

5. LUCRĂRI LUI VLADIMIR MONOMAKH

În procesul de transplantare a literaturii bizantine și bulgare antice, scribii ruși au achiziționat lucrări reprezentând cele mai diverse genuri ale literaturii și literaturii medievale creștine timpurii.

Cu toate acestea, originalitatea literaturii ruse vechi s-a manifestat, în special, prin faptul că scribii vechi ruși, deja în primele secole ale existenței literaturii lor originale, creează lucrări care se află în afara acestui gen tradițional.

sisteme. Una dintre aceste lucrări este celebra „Instrucțiune” de Vladimir Monomakh[1].

Până de curând, patru lucrări independente erau unite sub acest titlu comun; trei dintre ei îi aparțin într-adevăr lui Vladimir Monomakh: aceasta este de fapt „Instrucțiune”, autobiografie și „Scrisoare către Oleg Svyatoslavich”. Fragmentul final al acestei selecții de texte este o rugăciune, așa cum este stabilit acum, nu aparține lui Monomakh și doar accidental s-a dovedit a fi copiat împreună cu lucrările lui Monomakh. analele, ca și cum ar împărtăși textul articolului cronic al 1096[3].

Vladimir Monomakh (Marele Duce de Kiev în 1113-1125) a fost fiul lui Vsevolod Yaroslavich și al unei prințese bizantine, fiica împăratului Constantin Monomakh (de unde și porecla prințului - Monomakh). Politician și diplomat energic, un campion consecvent al normelor vasalajului feudal, Vladimir Monomakh, atât prin propriul exemplu, cât și prin „Instrucțiunea” sa, a căutat să întărească aceste principii și să-i convingă pe alții să le urmeze. Deci, în 1094, Monomakh a cedat în mod voluntar „masa” Cernigov lui Oleg Svyatoslavich. În 1097, Monomakh a fost unul dintre participanții activi la „snem” (congresul) de la Lyubech, la care prinții au încercat să rezolve problemele controversate ale moștenirii moștenirilor, el a condamnat ferm orbirea lui Vasilko Terebovlsky, amintind în același timp ideea principală. al Lyubech snem: dacă cearta nu se oprește, „și începe fratele să-l omoare pe frate”, atunci „țara rusă va pieri și va învinge pe a noastră, Polovtsy, când vor veni, tulbură țara rusă”. La Dolobsky Snem (în 1103), Monomakh a cerut o campanie comună împotriva Polovtsy, subliniind în același timp că această campanie a fost efectuată în interesul oamenilor de rând - „smerds”, care au suferit cel mai mult de pe urma raidurilor polovtsiene.

„Instrucțiunea” a fost scrisă de Monomakh, se pare că în 1117[4]. În spatele prințului în vârstă era o viață lungă și grea,

1 Textul Învățăturilor a fost publicat ca parte a Povestea anilor trecuți (The Tale of Bygone Years, partea I. M.-L., 1950, pp. 153-167), ca parte a lui Izbornik (M., 1969, p. 146-171), în cartea lui A. S. Orlov „Vladimir Monomakh” (M.-L., 1946).

2 Vezi: Mathyesen R. Observații textuale asupra lucrărilor lui Vladimir Monomakh.- „TODRL”. ' L., 1971, v. XXVI. Chiar și mai devreme, H. N. Voronin a sugerat că rugăciunea îi aparține lui Andrey Bogolyubsky (vezi: Voronin N. N. Despre timpul și locul includerii în analele lucrărilor lui Vladimir Monomakh. - Colecție istorică și arheologică. M., 1962).

3 Vezi: M. D. Priselkov, Istoria manuscrisului Cronicii Laurențiane și edițiile sale.—Uchen. aplicația. LGPI-i. Herzen”, 1939. Departamentul de istorie a URSS, vol. XIX, p. 186-188.

4 Vezi comentariul lui D.S. Likhachev asupra Învățăturii (Povestea anilor trecuti, partea 2. M.-L., 1950, pp. 429-431). Pentru o privire de ansamblu asupra diferitelor puncte de vedere asupra acestei probleme, vezi și cartea: Orlov A. S. Vladimir Monomakh, p. 100-107.

4 dec. 1874

zeci de campanii și bătălii militare, experiență vastă în lupta diplomatică, rătăcire prin diferite destine, unde a fost aruncat de principiul succesiunii pe care l-a apărat prin vechimea în familie și, în sfârșit, onoarea și gloria „mesei” marelui duce. . „Șezut pe o sanie” (adică fiind în ani înaintați, așteptând o moarte iminentă1), prințul putea să spună multe urmașilor săi și să-i învețe multe. Învățătura lui Monomakh este un asemenea testament politic și moral. În spatele cerințelor de a respecta normele moralității creștine: să fii „blând”, să-i asculți pe „bătrâni” și să le supui, „să ai dragoste cu cei exacti (egali) și mai mici”, să nu jignești orfanii și văduvele — sunt vizibile contururile unui anumit program politic. Ideea principală a „Instrucțiunii”: prințul trebuie să se supună fără îndoială „cel mai mare”, să trăiască în pace cu alți prinți, să nu asuprească prinți sau boieri mai tineri; prințul ar trebui să evite vărsarea de sânge inutilă, să fie o gazdă ospitalieră, să nu se complacă în lene, să nu se lase dus de putere, să nu se bazeze pe tiuns (administratorii gospodăriei prințului) în viața de zi cu zi și pe guvernator în campanii, să se afunde el însuși în totul. ..

Dar Monomakh nu se limitează la sfaturi practice și raționament de natură morală sau politică. Continuând tradiția bunicului său - Iaroslav cel Înțelept: - și a tatălui său - Vsevolod Yaroslavich, care „șezând acasă, a învățat (știa, înțelese) limba a 5-a”, Monomakh apare în fața noastră ca un om foarte educat, livresc. „Instrucțiunea” citează în mod repetat Psaltirea, Învățăturile lui Vasile cel Mare, profețiile lui Isaia, Triodul, Epistolele Apostolice. Monomakh dezvăluie nu numai o erudiție considerabilă, ci și o amploare a gândirii, inserând în „Instrucțiune”, alături de instrucțiuni didactice, o descriere entuziastă a ordinii mondiale perfecte, citând, într-o formă ușor modificată, „Șestodnev” de Ioan, Exarh al Bulgariei.

Întărindu-și instrucțiunile și învățăturile prin exemplul personal, Monomakh citează în continuare o listă lungă de „căi și capturi” (adică campanii și vânătoare) la care a participat încă de la vârsta de treisprezece ani. În concluzie, prințul subliniază că în viața sa a urmat aceleași reguli: a încercat să facă totul el însuși, „să nu se odihnească”, să nu conteze pe asociați și slujitori, să nu ofenseze „o puturos urat și o văduvă nenorocită” . „Instrucțiunea” se termină cu o chemare de a nu se teme de moarte nici în luptă, nici la vânătoare, îndeplinind cu vitejie „lucrarea unui om”.

O altă lucrare a lui Monomakh este „Scrisoarea către Oleg Svyatoslavich”. Motivul scrierii sale a fost lupta între princiari, în timpul căreia Oleg l-a ucis pe fiul lui Monomakh - Izyaslav. Fidel principiilor sale de dreptate și „iubire fraternă”, Monomakh găsește în el însuși puterea morală de a acționa nu ca

1 Conform vechiului obicei rusesc, trupul defunctului era dus la mormânt într-o sanie chiar și vara.

„Găcitorul și localul” (adică inamicul și răzbunătorul), ci, dimpotrivă, apelează la Oleg cu un apel la prudență și împăcare. El nu justifică fiul mort, ci doar se plânge că nu a trebuit să se supună „parobkovului” (se pare, tineri combatanți) și „să caute... pe al altcuiva”. Monomakh se străduiește să se asigure că lupta încetează, el speră că Oleg îi va scrie un răspuns „scrisoare... cu adevărul”, își va primi moștenirea „cu bine”, iar apoi, scrie Monomakh, „vom fi mai buni decât înainte ” (adică să fim și mai prietenoși decât înainte.

Această scrisoare lovește nu numai prin generozitatea și spiritul de stat al prințului, ci și cu un lirism sincer, mai ales în acea parte a scrisorii în care Monomakh îi cere lui Oleg să-l lase pe văduva lui Izyaslav să meargă la el, pentru ca acesta, îmbrățișându-și nora. , „și-a plâns soțul”. „Da, după ce și-a încheiat lacrimile cu ea”, scrie Monomakh în continuare, „o voi planta în locul ei și ea va sta ca un porumbel pe un copac sus (uscat) de jeleu”[1].

„Instrucțiunea” lui Vladimir Monomakh este până acum singurul exemplu de instruire politică și morală din literatura rusă veche, creată nu de un duhovnic, ci de un om de stat. Cercetătorii au citat analogii în alte literaturi medievale: „Instrucțiunea” a fost comparată cu „Instrucțiunile” regelui francez Ludovic Sfântul, învățătura apocrifă a regelui anglo-saxon Alfred sau „învățăturile Tatălui” păstrate în biblioteca din ultimul dintre regii anglo-saxoni - Harald, socrul lui Monomakh (Vladimir Monomakh a fost căsătorit cu fiica regelui - Gita)1 2. Dar aceste paralele sunt doar de natură tipologică: opera lui Monomakh este destul de originală, se îmbină armonios, în primul rând, cu natura activității politice a lui Monomakh însuși, care a căutat să întărească principiile „iubirii fraterne” în Rusia, care a luptat pentru respectarea neclintită a îndatoririlor și drepturilor feudale; „Instrucțiunea”, ca mai târziu „Povestea campaniei lui Igor”, se baza nu atât pe tradițiile anumitor genuri literare, cât răspundea nevoilor politice ale vremii sale[3]. Este caracteristic, de exemplu, că, ghidat în primul rând de considerații de natură ideologică, Monomakh și-a

inclus autobiografia în Învățături; ca gen literar, autobiografia va apărea în Rus' abia multe secole mai târziu, în operele lui Avvakum și Epiphanius.

Lucrările lui Monomakh ne permit să judecăm că autorul lor a vorbit fluent în diferite stiluri ale limbii literare și le-a aplicat cu pricepere în funcție de genul și tema operei; acest lucru este vizibil mai ales dacă comparăm partea din prelegere în care

1 O porumbelă care își plânge „soțul” mort pe un copac uscat a fost descrisă în unele versiuni ale Fiziologului.

2 Vezi: Alekseev M. P. anglo-saxon paralel cu „Instrucțiunea” lui Vladimir Monomakh.- „TODRL”. M.-L., 1935, vol. II.

3 Despre „Instrucțiune”, vezi și: Likhachev D.S. The Great Heritage. Opere clasice ale literaturii Rusiei antice. M., 1975, p. 111-131.

Monomakh discută despre norme morale și etice (este scris într-un „stil înalt”, continuând, parcă, stilul citatelor din Biblie și „părinții bisericii” date aici), și partea autobiografică, unde discursul lui Monomakh este aproape colocvial, este neobișnuit de simplu și expresiv.

6. HIGIOGRAFIE

Biserica Rusă a luptat pentru autonomie juridică și ideologică față de Biserica bizantină. De când un rus a fost numit mitropolit în 1051: părintele spiritual al lui Iaroslav cel Înțelept – Hilarion, autoritatea mănăstirilor rusești și, mai ales, Kiev-Pechersk, a crescut din ce în ce mai mult.

Pentru Biserica Rusă a fost extrem de important să realizeze canonizarea propriilor sfinți ruși, o condiție indispensabilă pentru care (cum am menționat mai sus) era prezența unei vieți. Acestea au fost motivele nonliterare ale apariției unor vieți originale în Rus'. Dar, fără îndoială, motivele literare și estetice au jucat și ele un rol semnificativ: cunoașterea hagiografiilor traduse, bizantine și a legendelor paternice ar putea trezi și la scribii ruși dorința de a-și încerca mâna la acest gen.

Cea mai veche viață rusă a fost, se pare, „Viața lui Antonie din Peșteri” - un călugăr care s-a stabilit mai întâi într-o peșteră și, prin actul său, a dat un exemplu pentru întemeierea unui schit de peșteră, care s-a transformat mai târziu în Kievul glorificat. - Mănăstirea Pechersky. Cu toate acestea, „Viața lui Antonie din Peșteri” nu a ajuns până la noi, deși nu există niciun motiv să ne îndoim că a existat1.

În a doua jumătate a secolului al XI-lea. Se creează „Viața lui Theodosius din Peșteri” și două versiuni ale vieții lui Boris și Gleb. Astfel, au fost definite două grupe principale de comploturi hagiografice: unele vieți erau „în întregime dedicate temei unui erou creștin ideal care a părăsit viața „lumească” pentru a-și câștiga viața

„veșnică” (după moarte) prin isprăvi, în timp ce eroii a celuilalt grup de vieți caută să-și justifice comportamentul nu doar un creștin comun, ci și un ideal feudal”1 2.

Viața lui Teodosie din Peșteri. Un exemplu al primului grup de intrigi este „Viața lui Teodosie din Peșteri”3. Viața a fost scrisă de călugărul mănăstirii Kiev-Pechersk Nestor, despre care am vorbit deja mai sus ca compilator al Poveștii anilor trecuti. Există diferite puncte despre momentul creării vieții

1 De exemplu, compilatorul patericonului Kiev-Pechersk se referă la Viața lui Antonie din Peșteri.

2 Adrianova-Peretz V.P. Narațiune intriga în monumentele hagiografice din secolele XI-XIII - În cartea: Originile ficțiunii rusești. L., 1970, p. 91.

3 Pentru textul vieții, vezi cartea: colecția Adormirea Maicii Domnului din secolele XII-XIII. Publicația a fost pregătită de O. A. Knyazsvskaya, V. G. Demyanov, M. V. Lyapon. M., 1971, p. 71-135. Pentru traducerea vieții, vezi cartea: Monumentele literaturii ruse vechi. XI - început. secolul al XII-lea M.. 1978, p. 304 - 391.

de vedere: A. A. Shakhmatov și I. P. Eremin cred că a fost scris înainte de 1088, S. A. Bugoslavsky o datează la începutul secolului XN. Nestor cunoștea bine hagiografia bizantină. Paralele cu unele episoade ale vieții se găsesc în viața sfinților bizantini: Savva cel Sfințit, Antonie cel Mare, Eutimie cel Mare, Benedict etc. dragostea lui Dumnezeu”, se ferește de jocurile cu semenii, frecventează zilnic biserica. Călugărit, Teodosie îi lovește pe cei din jur cu asceză și smerenie; așa că, deja egumen, se îmbracă atât de simplu, încât oamenii care nu-l cunosc pe ascet din vedere îl confundă fie cu „nenorocit”, fie cu „unul din bucătări” (pentru un bucătar de mănăstire). Mulți „de la neveglas” (ignoramus), întâlnindu-l pe Teodosie, râd deschis de „subțirea veșmintei”. Chinuind „carnea”, Teodosie doarme doar stând, nu se spală (l-am văzut doar „spălându-și mâna”). După cum se cuvine unui sfânt, egumenul Peșterilor învinge cu succes „multe regimente de demoni invizibili”, face minuni și află dinainte despre ziua morții sale. Acceptă moartea cu demnitate și calm, reușește să-i instruiască pe frați și să aleagă un nou hegumen pentru ea. La momentul morții lui Teodosie, deasupra mănăstirii se ridică un stâlp de foc, care este văzut de prințul Svyatoslav, care se află în apropiere. Trupul lui Teodosie rămâne nestricăcios, iar oamenii care se întorc la Teodosie cu o rugăciune primesc ajutorul sfântului: unul este vindecat, Teodosie, arătându-se în vis altuia, dezvăluie numele tâlharului care l-a jefuit, al treilea, boier dezonorat. , recâștigă favoarea și favoarea prințului.

Și totuși avem în fața noastră o viață departe de tradițională, construită în strictă concordanță cu canonul hagiografic bizantin1 2. Există multe trăsături în Viața lui Teodosie care o contrazic puternic. Acesta nu este însă un indicator al lipsei de experiență a autorului, care nu a reușit să armonizeze faptele sau legendele despre sfântul cunoscut de el cu schema tradițională de viață, dimpotrivă, aceasta

este o dovadă a curajului și a independenței artistice a scriitorului lui Nestor.

Imaginea Maicii Teodosie este deosebit de neobișnuită pentru viața tradițională. Masculină, puternică, cu o voce aspră, cufundată în preocupările lumești legate de „sate” și „sclavi”, voinice, chiar crudă, își iubește cu pasiune fiul, dar nu se poate împacă cu faptul că băiatul crește un ascet străin de tot ce este pământesc, înstrăinat de lume. Deși autorul vorbește la începutul vieții despre „întregul

1 A se vedea: Bugoslavsky S. A. Cu privire la problema naturii și sferei activității literare, prep. Nestor.- „IORYAS”. Pg., 1915, v. XIX, carte. 1, p. 148-155.

2 Despre canonul bizantin, vezi: Dmitriev L. A. Soarta literară a genului hagiografiilor antice rusești (Canonul slujbei bisericești și narațiunea complot).- Literaturi slave (VII Congresul Internațional al Slavilor. Varșovia, august 1973). M., 1973.

evlavie” a maicii Teodosie, ea rezistă cu toată puterea gândurilor evlavioase ale fiului ei. O enervează zelul religios al lui Teodosie, i se pare umilitor că refuză cu încăpățânare să poarte „haine ușoare”, preferându-le zdrențe; lanțurile găsite pe trupul flăcăului o înfurie. Probabil, toate acestea erau trăsăturile adevăratei mame a lui Teodosie, iar Nestor nu a considerat posibil să le schimbe de dragul tradiției hagiografice, mai ales că inflexibilitatea severă a femeii a declanșat și mai clar hotărârea băiatului Teodosie. „să se trădeze lui Dumnezeu”.

Dar atractivitatea stilului literar al lui Nestor nu constă numai în dorința lui de a desena caracteristicile vii ale personajelor, ci și în capacitatea de a crea iluzia autenticității chiar și în descrierea episoadelor fantastice, dintre care sunt atât de multe în viață.

Iată, de exemplu, cum este descris unul dintre miracolele săvârșite de Teodosie. Deținătorul cheilor, convingându-l pe stareț că în mănăstire „medush” (cămară) nu a mai rămas miere, îi spune lui Teodosie că chiar „a răsucit (a răsturnat) butoiul și l-a pus pe față”. Aceste cuvinte ar trebui să-l convingă pe Teodosie (și în același timp pe cititorul vieții sale) că într-adevăr nu a mai rămas nici măcar o picătură de miere. Și cu atât mai uimitor este miracolul creat de Teodosie: cheii, la cererea repetată a egumenului, merge la medusa și, spre uimirea lui, vede că butoiul gol pe care îl răsturnase anterior a fost pus înapoi și umplut la plină de miere.

Într-un alt caz, butoiul de jos gol anterior, conform rugăciunii lui Teodosie, este umplut cu făină, în timp ce este atât de multă, încât chiar se revarsă peste marginea butoiului de jos pe pământ. Acest detaliu face vizibilă imaginea reprezentată, iar cititorul, împins de puterea imaginației, crede în adevărul miracolului descris.

Viețile lui Boris și Gleb. Mostre ale unei alte vieți Tnnà - martyria (povestea sfântului martir) sunt două vieți scrise pe complotul martiriului lui Boris și Gleb. Una dintre ele („Citind despre viața și

distrugerea... a lui Boris și Gleb”), precum „Viața lui Teodosie din Peșteri”, a fost scrisă de același Nestor1, autorul altuia, numită „Povestea și Pasiunea”. şi Lauda Sfântului Mucenic Boris şi Gleb”1 2, necunoscut. Nu există un consens în rândul cercetătorilor cu privire la momentul în care a fost scris Povestea - la mijlocul secolului al XI-lea. sau la începutul secolului al XII-lea – şi, prin urmare, înainte sau după „Lectura despre viaţă şi distrugere” scrisă de Nestor3.

1 „Lectură despre Boris și Gleb” a fost publicată de I. I. Sreznevsky („Povestea sfinților Boris și Gleb”. Lista Silvestrovsky din secolul XIV. Sankt Petersburg, 1860) și D. I. Abramovici (Viețile sfinților martiri Boris și Gleb). şi servicii numite după Pg., 1916).

2 Forma gramaticală a cazului genitiv al numărului dual este folosită aici (adică „... lauda a (doi) sfinți martiri Boris și Gleb”).

3 Literatura despre „Povestea” și „Lectura” este foarte vastă. Să amintim doar cele mai semnificative lucrări din ultimii ani: Voronin N. N. „Anonim” Legenda lui Boris și Gleb, timpul, stilul și autorul său.- „TODRL”. M.-L., 1957, v. XIII; Eremin I.P. „Povestea” lui Boris și Gleb.- În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice’ (etudii și caracteristici). M.-L., 1966; El este. Viețile prinților Boris și Gleb. – În cartea: Eremin IP Lecturi despre literatura rusă veche. L.. 1968.

102

O sărbătoare cu ocazia construcției de către Prințul Izyaslav a unei biserici în cinstea lui Boris și Gleb. Miniatura din colecția Sylvester. secolul al XIV-lea (TSGADA).

Crearea cultului bisericesc al lui Boris și Gleb a urmărit două scopuri. Pe de o parte, canonizarea primilor sfinți ruși a ridicat autoritatea bisericească a Rus’ului, a mărturisit că Rus’ a fost „cinstit înaintea lui Dumnezeu” și a fost cinstit cu „sfinții săi”. Pe de altă parte, cultul lui Boris și Gleb avea un sens politic extrem de important: a „sfințit” și a afirmat ideea de stat, care a fost proclamată de mai multe ori, potrivit căreia toți prinții ruși sunt frați și, în același timp, a subliniat obligația de a „subjuga” prinții mai tineri celor mai mari. Este exact ceea ce au făcut Boris și Gleb: l-au ascultat fără îndoială pe fratele lor mai mare Svyatopolk, onorându-l „în locul tatălui său”, iar el a abuzat de smerenia lor frățească.

Să luăm acum în considerare mai detaliat evenimentele reflectate în Povestea lui Boris și Gleb. Conform versiunii cronice (în Povestea anilor trecuți sub 1015), după moartea lui Vladimir, unul dintre fiii săi, prințul specific Svyatopolk Pinsk (conform altor surse, Turov), a pus mâna pe marele tron și a plănuit să-și omoare fraţilor pentru a „prelua singur puterea Rusiei”.

Prima victimă a lui Svyatopolk a fost prințul Boris de Rostov. Vladimir, cu puțin timp înainte de moarte, l-a trimis cu echipa sa

1 Această idee a fost formulată clar în testamentul cronic al lui Iaroslav cel Înțelept (sub 1054): „Iată, încredințez masa fiului meu mai mare și fratelui tău Izyaslav... ascultă asta, ca și cum mă vei

asculta.” Vezi: Lihaciov D.S. Câteva întrebări despre ideologia feudalilor în literatura secolelor XI-XIII.- „TODRL”. M.-L., 1954, vol. X, p. 87-90.

103

Ucigașii transportă cadavrul lui Gleb. Miniatura din colecția Sylvester. secolul al XIV-lea (TSGADA).

împotriva pecenegilor. Când vestea morții tatălui său a venit lui Boris, „echipa îndepărtată” a fost gata să forțeze tronul tânărului prinț, dar Boris a refuzat, deoarece nu a vrut să ridice mâinile împotriva fratelui său mai mare și și-a declarat gata să onorează-l ca pe un tată. Apoi echipa îl părăsește pe Boris. A rămas doar cu un mic detașament din „tinerii” săi și a fost ucis la ordinul lui Svyatopolk.

Apoi Svyatopolk trimite un mesager prințului Gleb de Murom, îndemnându-l să vină la tatăl său bolnav cât mai curând posibil. Gleb, nebănuind înșelăciune, merge la Kiev. La Smolensk, ambasadorul din Iaroslav îl ajunge din urmă cu o veste groaznică: „Nu pleca, tatăl tău a murit, iar fratele tău a fost ucis de Svyatopolk”. Gleb își plânge amarnic tatăl și fratele. Aici, lângă Smolensk, a fost depășit de asasini trimiși de Svyatopolk. Din ordinul lor, bucătarul princiar „a scos un cuțit, măcelând pe Gleb”.

Yaroslav Vladimirovici intră în lupta împotriva fratricidului, se întâlnește cu Svyatopolk pe malul Niprului. Dis-de-dimineață, războinicii lui Yaroslav traversează râul și „întoarce barca de pe țărm” pentru a lupta pentru victorie sau a muri, atacă armata lui Svyatopolk. Urmează o bătălie, în care Svyatopolk este învins. Adevărat, cu ajutorul regelui polonez Boleslav, Svyatopolk reușește să-l expulzeze temporar pe Iaroslav din Kiev, dar în 1019 armata lui Svyatopolk a fost din nou învinsă, iar el însuși fuge dincolo de granițele Rusiei și moare într-un loc necunoscut „între Lyakhy și Cehia. ." „Legenda” povestește, s-ar părea, despre aceleași evenimente, dar sporește semnificativ aroma hagiografică, se caracterizează printr-o emotivitate crescută și convenționalitate deliberată.

104

Înmormântarea lui Gleb. Miniatura din colecția Sylvester.

secolul 15 (TSGADA).

Luptele feudale în Rus' la acea vreme erau o întâmplare destul de comună, iar participanții la aceste conflicte au acționat întotdeauna ca calculul, ambiția, experiența militară sau talentul diplomatic i-au îndemnat; în orice caz, au luptat cu înverșunare, apărându-și drepturile și viața. Pe acest fundal, supunerea lui Boris și Gleb, așa cum este descrisă în povestea cronicii, este deja neobișnuită în sine, dar în Povestea ea îmbracă forme complet hipertrofiate. Așadar, după ce a aflat despre tentativa de asasinat care i se pregătește, Boris nu numai că nu se gândește la mântuire, ci, dimpotrivă, își așteaptă cu blândețe soarta și se roagă lui Dumnezeu să-i ierte lui Svyatopolk păcatul fratricidului, prin urmare, deoarece au fost, prezice moartea

pentru el însuși, și Svyatopolk implementarea cu succes a planului său răutăcios.

Comportamentul lui Gleb nu este mai puțin neașteptat: când ucigașii cu săbiile scoase sar în barca lui și prințul rămâne cu câteva clipe înainte de moarte, reușește să rostească trei monologuri și să se roage. În tot acest timp, ucigașii așteaptă cu răbdare, ca înghețați cu săbiile ridicate deasupra victimei lor.

IP Eremin a atras atenția și asupra unei astfel de contradicții în narațiune. Boris este tabără lângă Kiev, dar în „Povestea” se menționează de trei ori că este pe drum, „mergând” la fratele său. Pentru a admite această contradicție, după cum crede I.P. Eremin, autorul a fost îndemnat de logica poveștii: fidel datoriei sale de vasal, Boris a trebuit să meargă la Kiev, dar în acest caz părea să urmeze sfaturile echipei: „Du-te, stai pe masă pentru Kiev”, ceea ce este contrar naturii imaginii. Iar Boris „plimbă” și rămâne pe loc în același timp*. Boris este ucis de trei ori: mai întâi l-au lovit cu sulițele

1 Vezi: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice, p. 25.

pânza cortului, apoi se cheamă unul pe celălalt să „termine comportamentul” (adică să-l ucidă pe Boris), când acesta, rănit, sare din cort și, în cele din urmă, aflăm că doar pe parcurs, din nou rănit , dar încă în viață, Boris Vikingii trimiși de Svyatopolk ucid cu săbiile.

Un alt detaliu caracteristic. Cercetătorii au acordat atenție imaginii lirice a „tineretului fără apărare al lui Gleb”, care le cere milă ucigașilor săi, „cum cer copiii”: „Nu mă răni... Nu mă răni! ” (adică „nu atinge”, „pleacă”)1. Acesta este un instrument pur literar. Într-adevăr, dacă acceptăm versiunea cronică a istoriei lui Vladimir, atunci cel mai tânăr dintre fii la momentul morții sale ar fi avut cel puțin 27 de ani: Boris și Gleb sunt considerați fiii săi de la o bulgară, adică s-au născut pe vremea când Vladimir era încă păgân. Din momentul botezului prințului și al căsătoriei cu prințesa bizantină Anna și până la moartea sa în 1015, au trecut 27 de ani, la vremea aceea, așadar, atât Boris, cât și Gleb nu erau deloc tineri, ci războinici maturi.

I. P. Eremin a citat un alt exemplu de „tribut involuntar adus genului”: Boris apare în The Tale ca un martir al credinței, deși Svyatopolk, desigur, nu și-a amenințat credința1 2.

Svyatopolk, dimpotrivă, personifică răul, care trebuie să fie neapărat prezent în viață ca o forță cu care sfântul luptă cu succes sau, dimpotrivă, luptă în mod condamnat. Svyatopolk este crud și viclean și nici măcar nu încearcă să-și justifice acest rău pentru el însuși, ci, dimpotrivă, își exprimă disponibilitatea de a „adăuga fărădelege la fărădelege”. El reușește să-i omoare pe Boris, Gleb și Svyatoslav, la început pentru a-l învinge pe Yaroslav. Dar răzbunarea divină este inevitabilă, iar Svyatopolk blestemat (cu acest epitet va rămâne pentru totdeauna în literatura rusă antică ca un substantiv comun constant pentru un răufăcător) este învins într-o luptă decisivă, în frică,

obsedat de boală („oasele lui sunt un labirint). ”, susține cronicarul), fuge și moare într-un loc necunoscut. Din mormântul lui iese o duhoare.

În ciuda tributului incontestabil adus genului hagiografic, în reprezentarea evenimentelor și mai ales în caracterizarea eroilor, „Povestea” nu putea fi recunoscută ca o viață exemplară. Este prea documentar și istoric. De aceea, după cum crede I. P. Eremin, Nestor se hotărăște să scrie o viață diferită, satisfăcând mai mult cerințele cele mai stringente ale monumentului canonic clasic al acestui gen3.

„Lectura” de Nestor, într-adevăr, cuprinde toate elementele necesare vieții canonice: începe cu o introducere extinsă, cu o explicație a motivelor pentru care autorul decide să înceapă să lucreze asupra vieții, cu un scurt rezumat al istoriei lumii din Adam la botezul lui Rus'. În partea hagiografică propriu-zisă, Nestor, după cum cere genul, povestește despre anii copilăriei lui Boris și Gleb, despre evlavia care i-a deosebit pe frați chiar și în copilărie și tinerețe; în povestea morții lor, elementul hagiografic este și mai intensificat: dacă în „Povestea” Boris și Gleb plâng, cer milă, atunci în „Lectură” acceptă moartea cu bucurie, se pregătesc să o accepte ca pe un suferință solemnă și intenționată de la naștere. În „Lectură”, tot în concordanță cu cerințele genului, există și o poveste despre minuni care au loc după moartea sfinților, despre

1 Eremin I.P. Literatura Rusiei Antice, p. 21-22.

2 Vezi: Eremin I.P. Literatura Rusiei Antice. Cu. 20.

Vezi: Eremin IP Lecturi despre literatura antică rusă, p. 21.

„găsirea” de gumă a moaștelor lor, despre vindecarea bolnavilor la mormântul lor.

Dacă comparăm Viața lui Teodosie din Peșteri, pe de o parte, și Povestea, și mai ales Lectura despre Boris și Gleb, pe de altă parte, vom observa diverse tendințe care disting monumentele comparate: dacă în Viața lui Teodosie al Peșterilor, „detaliile realiste” au spart canoanele hagiografice, apoi în viața lui Boris și Gleb canonul, dimpotrivă, prevalează și în unele cazuri denaturează vitalitatea situațiilor descrise și veridicitatea descrierii personajelor. Cu toate acestea, Povestea, într-o măsură mai mare decât Lectura, se remarcă prin lirismul său deosebit, care este mai ales pronunțat în monologurile muribunde ale lui Boris și mai ales Gleb, care plânge tatăl și fratele său și se teme sincer de moartea iminentă.

Abstracția în vieți. Literatura hagiografică se caracterizează printr-o altă trăsătură, care va fi mai ales pronunțată mai târziu, în literatura hagiografică din secolele XIV-XV, dar se face simțită deja în viața secolelor XI-XII. Această caracteristică este abstractizarea. Esența sa este că autorul evită în mod deliberat certitudinea, acuratețea, orice detalii care ar indica particularitatea, singularitatea situațiilor descrise. Acesta nu este un accident, ci o dorință semnificativă de a considera viața unui sfânt, așa cum ar fi,

în afara timpului și spațiului, ca un standard al standardelor etice, etern și omniprezent. Deci, de exemplu, în „Viața lui Teodosie din Peșteri” se povestește despre lupta interprinciară din 1073 (când prinții Vsevolod și Svyatoslav l-au expulzat pe Marele Duce de Kiev Izyaslav) în următoarele expresii: conform cărnii , ca două războaie (război) pentru a crea un singur frate mai mare, iubitor de Hristos și cu adevărat iubitor de Dumnezeu Izyaslav. Același taco ai fost alungat atât de mult din oraș, și unul a venit în orașul t...”. Vedem că nici numele prinților - oponenții lui Izyaslav, nici Kiev (se numește doar „orașul capitală”), nu sunt numite, iar lupta feudală în sine este descrisă numai ca rezultat al instigării diavolului. Tendința de abstractizare se caracterizează prin omiterea numelor, numirea oamenilor în funcție de statutul lor social („un anume boier”, „acest soț” sau „un anume strateg”; în acest ultim caz, termenul grecesc „strateg” este folosit în locul numelui rusesc obișnuit „voievod”), omiterea numelor geografice, a datelor exacte etc. Cu toate acestea, în literatura hagiografică a Rusiei Kievene, această tendință abia începe să se manifeste, își va găsi expresia cea mai deplină, ca deja amintit, mai târziu – în secolele XIV-XV. *.

1 Vezi: „Lihaciov D.S. Poetica literaturii ruse vechi. Ed. al 2-lea, adaugă. „L., 1971, p. 123-136.

7. KIEV-PECHERSKY PATERIK

Paterik-urile erau culegeri de povestiri despre viața călugărilor din anumite localități sau mănăstiri. Cel mai vechi dintre patericonurile rusești a fost patericonul Mănăstirii Peșterilor din Kiev. Mănăstirea a fost întemeiată la mijlocul secolului al XI-lea, iar deja în Povestea anilor trecuti sub 1051 există o poveste despre întemeierea mănăstirii și într-un articol din 1074 despre unii dintre asceții ei. Cu toate acestea, „Kyiv-Pechersky Paterikon” a fost creat mult mai târziu și s-a bazat pe corespondența care a avut loc între ei la începutul secolului al XI-lea. Episcopul Vladimir Simon și călugărul Kiev-Pecersk Policarp, deși ei, la rândul lor, se pare că au folosit înregistrările păstrate chiar în mănăstire.

Simon și Policarp au fost tunsurați la Mănăstirea Peșterilor din Kiev, amândoi erau cărturari educați și talentați. Dar soarta lor s-a dovedit diferit: Simon a devenit mai întâi stareț al uneia dintre mănăstirile Vladimir, iar apoi în 1214 a preluat scaunul episcopal la Suzdal și Vladimir. Policarp a rămas în mănăstire. Ambițiosul călugăr nu a vrut să-și accepte poziția, care, după cum credea, nu corespundea cunoștințelor și abilităților sale, și cu ajutorul unor patroni influenți - Prințesa Verkhuslav-Anastasia, fiica lui Vsevolod Cuibul Mare și fratele ei Yuri - a început să solicite scaunul episcopal. Dar Simon, către care prințesa a apelat pentru sprijin, nu a aprobat aspirațiile ambițioase ale lui Policarp și i-a scris un mesaj în care își denunța demnitatea și îl îndemna să fie mândru de faptul că era ascet într-o mănăstire atât de faimoasă. Simon a însoțit acest mesaj cu povestiri despre niște călugări Kiev-Pecersk, pentru ca aceste povești să-i aducă aminte lui Policarp de tradițiile glorioase ale mănăstirii și astfel să-i liniștească spiritul răzvrătit. Epistola lui Simon și

următoarele nouă povești despre călugării Mănăstirii Peșterilor din Kiev au fost una dintre temeliile viitoarei Peșteri din Kiev Patericon.

O altă parte importantă a monumentului a fost mesajul lui Policarp către starețul Akindin, în care Policarp a raportat că în cele din urmă a decis să-și ducă la îndeplinire planul de lungă durată și să povestească despre viața și „minunile sfinților Peșterilor”. Scrisoarea este urmată de unsprezece povești despre asceți.

Aparent, undeva la mijlocul secolului XI. epistolele lui Simon și Policarp (împreună cu poveștile care le însoțesc) au fost combinate și completate cu alte monumente care povestesc despre aceeași mănăstire: „Viața lui Teodosie din Peșteri” și lauda pentru el, scrisă de Simon „Cuvânt despre creație”. a Bisericii Peșterilor”, etc.

Astfel, a fost construit treptat un fel de monument, care a primit mai târziu numele de „Patericon Kiev-Pechersk”. La noi a ajuns ediția Arseniev a patericonului, creată la începutul secolului al XV-lea. din iniţiativa Episcopului Tverului

108

Arsenie; Ediția teodosiană, datând, probabil, la mijlocul secolului al XV-lea, și două ediții cassiene, întocmite în anii 60. secolul 15 chiar în mănăstirea Kiev-Pechersk.

Semnificația literară și ideologică a patericonului a fost excepțional de mare. El nu numai că a rezumat dezvoltarea hagiografiei ruse din secolele XI-XII, dar, povestind despre trecutul glorios al celebrei mănăstiri, a trezit un sentiment de patriotism întreg rusesc, în anii groaznici ai jugului mongolo-tătar a amintit. a vremurilor de prosperitate și putere a Rusiei Kievene.

Există multe motive tradiționale de patericon în poveștile Peșterilor din Kiev Patericon: călugării drepți fac minuni, luptă cu succes cu gândurile și ispitele lumești, înving demonii și își expun cele mai ingenioase intrigi. Totuși, toate aceste conflicte fantastice se desfășoară pe fundalul vieții reale monahale, sunt corelate cu adevărate evenimente politice din Rusia Kieveană din secolele XI-XII, alături de portretele idealizate ale asceților Kiev-Pecersk, personaje vii ale prinților cruzi, lacomi. apar negustori, judecători nedrepți. Și călugării înșiși nu sunt toți și nu întotdeauna impecabil de virtuoși; sunt copleșiți de invidie, dragoste de bani, adesea se reproșează și se ceartă.

Așadar, în legenda lui Prokhor Lebednik, se povestește cum a furnizat oamenilor înfometați din Kiev pâine coaptă din quinoa, dar care părea atât de dulce, de parcă ar fi fost „cu miere”. Cu toate acestea, dacă cineva a furat această pâine de la Prokhor, atunci s-a dovedit a fi amară, ca pelinul. Apoi Prokhor a strâns „sang” (cenusa, cenusa) din celule si l-a transformat in sare, pe care a distribuit-o si celor in nevoie. Acest lucru i-a revoltat pe comercianți, care intenționau să profite de creșterea costului proviziilor. Ei se plâng de Prokhor prințului Sfântului Regiment1 2, iar acesta, sfătuindu-se cu boierii săi, ia sarea lui minunată de la Prokhor, sperând că „va câștiga avere”. Dar sarea se transformă în cenușă. În a treia zi, prințul

ordonă să fie aruncată cenușa, iar aceasta devine din nou sare, pe care orășenii nevoiași o desfășoară cu bucurie. Este ușor de văzut sub ce formă neatractivă apare în acest fișier

1 Ediție a patericonului: Paterik al Mănăstirii Peșterilor din Kiev. SPb., 1911 (ediția a II-a Kassian și Arseniev publicată); Abramovici D. I. Kiev-Pechersk Patericon. Introducere. Text. Acceptări. Kiev. 1930 (a doua ediție Kassian publicată). Pentru o traducere în rusă modernă, vezi cartea: Proza artistică a Rusiei Kievene în secolele X-XIII. M., 1957, p. 149-226. Despre edițiile patericonului Kiev-Pechersk, vezi: Abramovici D. I. Cercetări asupra patericonului Kiev-Pechersk ca monument istoric și literar.- „IORYAS". 1901, vol. VI, carte. 3-4; 1902. vol. VII, carte. 1-4.

2 Evenimentele au loc, conform legendei, în timpul războiului intestin, când prinții Svyatopolk Izyaslavich și Davyd Igorevich l-au momit și l-au orbit pe Vasilko Terebovskiy (aceste evenimente sunt spuse în Povestea anilor trecuti sub 1097).

Gende și prințul, și consilierii lui și negustorii lacomi din Kiev.

O altă legendă povestește despre călugărul Grigorie. Hoții ajung la el, dar el îi trimite într-un somn adânc, care durează cinci zile. Grigore îi obligă pe alți hoți să stea nemișcați două zile, în timp ce aceștia lânceesc sub greutatea fructelor furate. Călugării care trec pe acolo sunt privați la început de posibilitatea de a-i vedea pe hoți, iar când în cele din urmă observă, nu îi pot muta. Apoi se povestește cum același Grigorie, pe malul Niprului, se întâlnește cu prințul Rostislav Vladimirovici, care se îndrepta spre mănăstire pentru a primi o binecuvântare înainte de a merge la polovțieni. Războinicii domnești își bat joc de călugăr, „aruncând cuvintele de rușine". Grigore le reproșează și prevestește moartea în apă. Înfuriat de cuvintele călugărului, prințul exclamă îngâmfat: „Cunoști moartea din apă, știind să rătăci (înoate) în mijlocul ei" - și îi ordonă lui Grigorie să fie legat și înecat în Nipru. Frații l-au căutat fără succes timp de două zile pe călugărul dispărut, iar abia în a treia zi cadavrul său - cu o piatră la gât și în „haine" umede - se găsește ca prin minune într-o chilie închisă. Iar prințul Rostislav, care a poruncit să se ocupe de Grigorie, chiar se îneacă la trecerea de la Trepol1.

Curioasă este și povestea despre călugărul Fiodor. A suferit mult din cauza intrigilor demonilor, care i s-au arătat sub chipul prietenului său, călugărul Vasily, și s-au certat între ei. În cele din urmă, reușește să-i învingă pe demoni și chiar să-i oblige să-l slujească: fie au măcinat cinci căruțe de cereale în timpul nopții, la ordinul lui, fie au transferat bușteni grei de pe malul Niprului la munte, livrați de-a lungul râului. pentru a reface bisericile și chiliile care au suferit de pe urma incendiului și, în același timp, și-au descompus scopul propus: pentru podele, acoperișuri și pereți. Dar această lume fantastică a miracolelor se dovedește a fi strâns împletită cu lumea oamenilor reali și a relațiilor umane. În primul rând, demonii îi îndeamnă pe „purtătorii" angajați să transporte bușteni la mănăstire pentru a „strânge răzvrătirea" asupra lui Fedor și, după ce l-au mituit pe judecător, să-i ceară plata pentru munca făcută de demoni. În al

doilea rând, demonul îi apare boierului prințului Kiev sub forma lui Vasily și raportează despre o comoară bogată, despre care Fedor o știe. Boyarin îl aduce pe Vasily imaginar prințului Mstislav Svyatopolchich. El decide să ia în stăpânire comoara; după ce a pornit, „ca o capcană sau un anumit războinic este puternic”, cu mulți soldați, îl apucă pe Fyodor și îl trădează la chinuri teribile, întrebând despre locul în care sunt ascunse comorile, prietenul lui Fiodor, Vasily, este supus la aceleași torturi. Ambii călugări mor după ce au fost torturați. Adevărat, răzbunarea divină îl depășește pe prinț - se presupune că este ucis de aceeași săgeată cu care l-a rănit de moarte pe Vasily1 2.

1   Povestea despre moartea lui Rostislav Vladimirovici în timpul traversării Stugnei se află în articolul din 1093 „Povestea anilor trecuti”; moartea lui Rostislav este menționată și în Povestea campaniei lui Igor.

2   Povestea anilor de altădată menționează în articolul din 1097 moartea lui Mstislav, dar nu leagă în niciun fel moartea sa de pedeapsa pentru masacrul călugărilor Kiev-Pechersk.

Dar, totuși, altceva: prinții și boierii de la Kiev, după adunarea, nu se opresc nici la uciderea călugărilor, îndemnați de mândria sau lăcomia lor. Aureola de evlavie, care, așa cum a susținut același „Paterik”, a înconjurat Mănăstirea Kiev-Pechersk, și aureola de evlavie creștină a prinților Kievului se estompează complet. Ideea, desigur, nu este „istoricitatea” legendelor, ci natura relației dintre mănăstire și mireni, care într-un fel sau altul înfățișează legendele patericane.

Intrigile poveștilor despre călugării Kiev-Pechersk sunt foarte distractive. Acest lucru a fost remarcat de A. S. Pușkin într-o scrisoare către P. A. Pletnev, vorbind despre „farecul simplității și al ficțiunii” al legendelor despre făcătorii de minuni de la Kiev1. Ele combină tehnici hagiografice adecvate cu tehnicile narațiunii analistice; contrar convențiilor canonului hagiografic, din când în când se strecoară detalii realiste, trăsături ale personajelor vii. Astfel, Patericonul Kiev-Pechersk a fost o etapă importantă în dezvoltarea povestirii în literatura Rusiei antice1 2.

8. ,,   MERCELE” LUI ABOB DANIEL

„Călătoriile” în literatura rusă antică erau lucrări care descriau călătoriile în Palestina, Orient sau Bizanț. Cel mai vechi dintre monumentele acestui gen este „Călătoria” stareţului Daniel3.

Știm foarte puține despre Daniel însuși. A fost starețul uneia dintre mănăstirile rusești, situată, se crede, în regiunea Cernihiv. Daniel și-a făcut călătoria la începutul secolului al XII-lea: conform unor fapte istorice menționate de el, putem presupune că s-a aflat în Palestina (mai precis, în regatul Ierusalimului care exista pe teritoriul cucerit de la arabi de către cruciați).) în 1106-1108.

În drum spre Palestina, Daniel a vizitat Constantinopolul, Efesul și insula Cipru. Daniel a petrecut 16 luni chiar în Palestina. A locuit în mănăstirea Sf. Savvas (lângă Ierusalim), dar a călătorit în diferite

părți ale regatului; era în cetăţile Ierihon, Betleem, Galileea, pe lacul Tiberiade. Daniel a fost însoțit de un anumit călugăr care era „denmi bătrân și velmi livresc” (adică, bine citit și cunoscător). Desigur, Daniel, ca pelerin4, înainte

1 Vezi: Pușkin A. S. / Poly. col. cit., vol. XIV. M.-L., 1941, p. 163.

2 Vezi: Adrianov a-Peretz V.P. Sarcini de studiere a „stilului hagiografic” al Rusiei Antice.- „TODRL”. M.-L., 1964, v. XX, p. 51-63; Ea este. Narațiune intriga în monumentele hagiografice din secolele XI-XIII - În cartea: Originile ficțiunii rusești. L., 1970, p. 101-107.

3 Pentru cea mai bună ediție a Călătoriei, vezi cartea: Viața și călătoria lui Danilo, Țările Ruse ale Hegumenului 1106-1107. Ed. M. E. Venevitinova.—În cartea: Colecția Palestiniană Ortodoxă, vol. I. SPb., 1885, nr. 3 și 9.

4 Numele pelerinului se datorează faptului că, conform obiceiului, cei care au vizitat Palestina aduceau cu ei o ramură de palmier în patria lor.

dintre toate, erau interesați de sanctuare — locuri de interes sau monumente pe care tradiția bisericească le asocia cu numele lui Iisus Hristos sau cu personaje biblice. El descrie iazul în care Hristos i-a vindecat pe „slăbit”, piatra pe care a fost ridicată crucea cu Hristos răstignit, peștera în care stătea trupul său pe „lavitsa” (banca) după răstignire etc. În același timp, Daniel nu numai că enumeră priveliștile pe care le-a văzut, dar își amintește imediat și povestește pe scurt poveștile Vechiului Testament și Evangheliei asociate cu acestea, dezvăluind familiaritatea nu numai cu cărțile biblice canonice, ci și cu legendele apocrife.

Daniel în descrierile sale se străduiește să fie exacte, creează un fel de ghid pentru viitorii pelerini. El indică direcția în care ar trebui să se deplaseze în anumite locuri memorabile și raportează foarte clar distanțele până la ele: „Din acea piatră, un arcaș bun poate trage” sau: „Și eu sunt de la zidul orașului, ca dacă un soț se va încrede cu o piatră mică”. Daniel descrie în detaliu structurile arhitecturale, decorarea lor: acea biserică, scrie el, „are 8 stâlpi mari (groși) de marmură și este pavată cu scânduri de marmură albă”; „Templul a fost creat roșu”, spune un alt templu, „ca pe un stâlp și cu un vârf acoperit cu musiye” (acoperit cu mozaicuri).

Cu toate acestea, examinând cu evlavie „pământul dorit și locurile sfinte” unde Hristos „a îndurat patimile noastre de dragul păcătoșilor”, Daniel nu rămâne indiferent față de natura Palestinei. El admiră fertilitatea pământului ei, pe care „grâul și orzul se naște destul de bine: unul pentru toți și ia 90 de cad”, descrie grădini în care „pomii de legume (fructe) sunt prolifici - smochine (smochine) și agodicie și măslini. (măsline)”. Descrierea râului Iordan, pe care Daniil îl compară cu râul Snov (în regiunea Cernihiv), este curioasă: un mal al Iordanului este „răsucit”, celălalt este „copertă”, curentul este rapid, „apa este noroioasă”. și dulce de băut”; „Toată lumea este

ca Iordanul până la râul (râul) Viselor: atât curge mai late, cât și mai adânci și viclene (întortocheate) și repede, ca un râu din nou”,

Îl descrie cu moderație pe Daniel viața lui în Palestina și viața Ierusalimului. regate. El vorbește doar întâmplător despre drumurile de munte pe care tâlharii sarazini îi așteaptă pe călători, notează că a reușit să ajungă în orașul Tiberiade doar datorită faptului că a intrat în armata regelui Ierusalimului Baldwin. Un singur episod este descris în detaliu. În timpul serviciului divin, regele l-a condus cu cinste pe Daniel printr-o mulțime de pelerini („ripirea oamenilor cu violență și crearea ca o stradă... și tako putea trece prin oameni”), dar Daniel și-a atribuit această onoare nu lui însuși, ci lui respect pentru Rus' pe care îl reprezintă. Daniel subliniază că s-a simțit în Palestina drept trimisul întregii țări ruse și își exprimă

îi pasă de ea, desigur, în forme naturale pelerinului - el aprinde lămpi în biserici și „în toate locurile sfinților”, îndrumă „să se roage pentru prinții și prințesele ruși și pentru copiii lor, pentru episcopi și stareți, boieri, copiii lor spirituali şi pentru toţi creştinii Rusiei.

VL Yanin a atras atenția asupra următorului fapt. Daniel, relatând despre „pomenirile” prinților, prințeselor și boierilor ruși — au slujit în total 90 de liturgii — numiză decât câteva nume domnești. Cercetătorul a reconstituit forma inițială a acestei liste de prinți și a stabilit că pentru Daniel însăși selecția numelor, și chiar succesiunea în care sunt date, are sens: el numește nouă prinți care au constituit „acea coaliție supremă care a hotărât să fie în întregime rusă. treburilor şi a dirijat dezvoltarea politică a statului” . Daniil, conchide V. L. Yanin, „a fost un stareț rus în înțelesul înalt al acestui termen și, amintindu-și de prinți, a slujit liturghia pentru sistemul de relații care s-a dezvoltat la congresele domnești de la începutul secolelor XI-XII, văzând în ea un remediu pentru ceartă, devastarea pământului rusesc și războaie fratricide”1.

Cu toate acestea, întrebarea rămâne neclară în ce circumstanțe a avut loc călătoria lui Daniel: mențiunea numeroșilor săi însoțitori, lipsa constrângerilor sale de bani și, în sfârșit, acele semne necondiționate de respect pe care regele Baldwin le-a arătat lui Daniel - toate acestea au dat motive să presupunem că Daniel era într-unul sau altul într-o oarecare măsură era un reprezentant al pământului rusesc, a ajuns în Palestina cu niște puteri diplomatice sau bisericești-organizatorice și, în orice caz, nu era un pelerin obișnuit1 2.

Popularitatea „Călătoriei” stareţului Daniel în scrierea antică rusă a fost excepțional de mare, dovadă cel puțin de faptul că aproximativ o sută de exemplare ale acestei lucrări au ajuns până la noi.

9. „UN CUVÂNT DESPRE REGIUNEA LUI IGOREV”

Povestea campaniei lui Igor a fost descoperită de celebrul colecționar de manuscrise antice rusești, contele A. I. Musin-Pușkin, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Din acel moment, a început un studiu intens al acestui monument remarcabil al literaturii ruse antice. În prezent,

bibliografia cărților și articolelor despre „Povestea campaniei lui Igor”, publicate în rusă, ucraineană, belarusă și alte limbi ale popoarelor țării noastre, precum și în diverse

1 A se vedea: Yanin V. L. Relații inter-principale în epoca Monomakh și „Călătoria lui Hegumen Daniel” - „TODRL”. M.-L., 1960, v. XVI, p. 130-131.

2 A se vedea: V. V. Danilov.Despre caracterizarea „Călătorii” stareţului Daniel.- „TODRL”, M.-L., 1954, vol. X, p. 92-94.

DIN

țări ale lumii, are mai mult de o sută de articole1.

Cercetătorii au analizat textul Laicului, meritele sale artistice, limbajul, au luat în considerare conceptul ideologic al monumentului, perspectiva istorică a autorului său, au aflat circumstanțele descoperirii manuscrisului Laic și principiile publicării acestuia. Majoritatea acestor probleme sunt în prezent studiate suficient de profund și cuprinzător.

Istoria descoperirii și publicării Cuvântului. Primele rapoarte tipărite despre Lay aparțin lui M. M. Kheraskov, poet și dramaturg și H. M. Karamzin. În 1797 M. M. Kheraskov, într-o notă la textul poeziei sale „Vladimir”, a spus: „Recent, a fost găsit un manuscris numit: „Cântecul campaniei lui Igor”, compus de un scriitor necunoscut. Se pare că de multe secole înaintea noastră, Bayan este menționat în el - un cântăreț rusesc. În același an, în revista Spectateur du Nord (Observatorul Nordului), publicată la Hamburg de emigranții francezi, H. M. Karamzin a publicat o notă care, în special, spunea: „Acum doi ani, în arhivele noastre a fost descoperit un fragment din o poezie numită „Cântec pentru războinicii lui Igor”, care poate fi comparată cu cele mai bune poezii ossiene și care a fost scrisă în secolul al XII-lea de un scriitor necunoscut.

Cu toate acestea, se poate susține că „Cuvântul” a devenit cunoscut lui A. I. Musin-Pușkin puțin mai devreme decât 1794-1795. P. N. Berkov a exprimat o presupunere solidă că, în articolul „Ceva despre proprietatea înnăscută a gândurilor rusești”, publicat în numărul din februarie al revistei „Spectator” pentru 1792, editorul său P. A. Plavilshchikov a avut în vedere „Cuvântul” când a afirmat că „Chiar și în zilele lui Iaroslav, fiul lui Vladimirov, existau poezii poetice în cinstea lui și a copiilor săi”1 2 și a subliniat că, în ciuda ruinei după „invazia barbară a tătarilor”, „aceste rămășițe prețioase încă există. în depozitele de carte ale vânătorilor de rarități antichitatea rusă și, poate, Rusia le va vedea în curând”3. Pentru aceiași ani

1 Principalele lucrări bibliografice despre „Campania Povestea lui Igor” sunt următoarele: „Campania Povestea lui Igor”. Bibliografia publicațiilor, traducerilor și studiilor. Comp. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1940; „Povestea campaniei lui Igor”. Index bibliografic. Comp. O. V. Danilova, E. D. Poplavskaya, I. S. Romanchenko. Ed. si cu intrare. Artă. S. K. Shambinago. M., 1940; „Povestea campaniei lui Igor”. Bibliografia publicațiilor, traducerilor și studiilor. 1938-1954. Comp. L. A. Dmitriev. M.-L., 1955; Begunov Yu. K. „Povestea

campaniei lui Igor” în critica literară străină (scurtă recenzie) .- În cartea: De la „Povestea campaniei lui Igor” la „Don liniștit”. sat. Artă. la cea de-a 90-a aniversare a lui N.K. Piksanov. L., 1969. Pentru o trecere în revistă a principalelor lucrări despre Povestea campaniei lui Igor publicate în ultimii 25 de ani, vezi: L. A. Dmitriev..- „TODRL”, L., 1976, vol. XXXI.

2 Aceste cuvinte pot fi considerate un ecou al frazei „Cuvinte” despre Boyan, care a compus cântece „bătrânului Yaroslav, curajosului Mstislav... roșului Romanov și Svyatoslavlich”.

3 Berkov P. N. Note despre istoria studiului „Povestea campaniei lui Igor” - „TODRL”, M.-L., 1947, vol. V, p. 135-136.

114

întrucât momentul descoperirii „Cuvântului” este indicat şi de următorul fapt. L. I. Musin-Pușkin a făcut o copie a textului rus vechi al Laicului pentru Ecaterina a II-a, care era interesată de istoria Rusiei în acei ani. Textul Laicului a fost însoțit de traducere și note. În aceste note, el a folosit scrierile istorice ale Ecaterinei însăși, care au fost publicate în 1793. Deoarece nu există referințe la ediția tipărită în note, se pare că copia lui Catherine a Lay a fost făcută înainte de 17931.

Cum a ajuns manuscrisul laicului în colecția contelui A. I. Musin-Pușkin? Contele însuși a susținut că a dobândit „Cuvântul” printre alte cărți de la arhimandritul mănăstirii Spaso-Yaroslavl'Joil. Recent s-a putut stabili că colecția, care includea „Cuvântul”, aparținea Mănăstirii Spaso-Iaroslavl, a fost trecută în inventarul cărților sale scrise de mână, dar nu mai târziu de 1788, așa cum se indică în inventar, a fost „dată”. departe” (în inventarul anului următor că manuscrisul este deja listat ca „distrus pentru degradare”). Dat, aparent, fie direct, fie prin Joel-A. I. Musin-Pușkin1 2.

În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea. A. I. Musin-Pușkin, împreună cu arhiviștii A. F. Malinovsky și N. N. Bantysh-Kamensky, pregătesc Laic pentru publicare. A fost publicată în 18003. Cu toate acestea, doisprezece ani mai târziu, întreaga colecție bogată de manuscrise antice rusești care au aparținut contelui, inclusiv colecția cu Laici, a pierit în incendiul Moscovei în timpul invaziei lui Napoleon. În același timp, o parte din tirajul primei ediții a Laicului a pierit; în prezent, aproximativ 60 de exemplare ale acestuia sunt păstrate în depozite de stat și persoane private4.

Moartea singurului manuscris al laicului care a supraviețuit până în timpurile moderne a creat dificultăți semnificative în studierea monumentului. Compoziția colecției nu a fost suficient de clară, data acesteia nu a fost stabilită, s-a dovedit că editorii nu au transmis cu acuratețe textul original al Laicului, într-o serie de cazuri nu au putut citi corect ortografiile individuale sau nu au observat evidente. greșeli de tipar. A fost nevoie de mult pentru a rezolva aceste probleme.

1 Vezi: G. N. Moiseeva, Cronograful Spaso-Yaroslavl și Povestea campaniei lui Igor. L., 1976, p. 72-73.

2 Ibid., p. 51-59.

3' Vezi: „Cântec ioic despre campania împotriva Polovtsy-ului specific prințului de Novagory-da-Seversky Igor Svyatoslavich, scris în vechea limbă rusă la sfârșitul secolului al XII-lea, transcris în dialectul folosit astăzi”. Moscova, în tipografia Senatului. 1800. Cuvântul a fost retipărit fototipic de mai multe ori.Vezi una dintre cele mai bune reproduceri din carte: Dmitriev J1. A. Istoria primei ediții a Campaniei Povestea lui Igor. Materiale și cercetare. M.-L., 1960, p. 77-132.

4 A se vedea: Dmitriev L. A. Istoria primei ediții a Povestea campaniei lui Igor, p. 17-56; El este. 175 de ani de la prima ediție a Campaniei Povestea lui Igor, p. 12.

efortul mai multor generaţii de cercetători ruşi şi sovietici.

Compoziția colecției Musin-Pușkin. Compoziția colecției este raportată în nota introductivă la ediția din 1800. Totuși, acolo sunt date numai numele monumentelor din jurul „Cuvântului” și au fost determinate în funcție de diferite tipuri de date indirecte, în special cu ajutor de extrase din poveștile cuprinse în colecție, citate de H. M. Karamzin în a sa Istoria statului rus. S-a stabilit acum cu suficientă probabilitate că colecția a fost deschisă de cronograful ediției comune din 16171, apoi a fost citită Prima cronică din Novgorod a ediției pentru juniori1 2, prima ediție a Povestea Regatului Indiei3, cea mai veche ediție. din Povestea lui Akira cel Înțelept, Campania Povestea lui Igor „Și prima ediție a” faptele lui Devgheniev”. Compoziția colecției în sine este extrem de caracteristică: Cuvântul este înconjurat de monumente sau ediții foarte rare în scrierea rusă. Așadar, nu au mai ajuns la noi copii ale primei ediții a Povestea Regatului Indiei, prima ediție a Poveștii lui Akira cel Înțelept este cunoscută doar într-o listă mai completă (secolul al XV-lea) și două incomplete (secolul al XV-lea). și secolele XVII); „Faptul lui Devgen” este cunoscut doar în trei liste ale secolelor XVII-XVIII, în timp ce traducerea sa a fost efectuată cel târziu în secolul al XIII-lea.

Informațiile despre data colectării erau contradictorii. Editorii au indicat doar că manuscrisul „este foarte vechi în scrisul său de mână”. Ortografia textului „Cuvântului” și a fragmentelor din „Povestea lui Akira cel Înțelept”, cunoscută nouă din extrasele lui N. M. Karamzin, indică faptul că manuscrisul aparține unei epoci nu mai târziu de sfârșitul secolului al XVI-lea. Dar prezența în aceeași colecție a unui cronograf din secolul al XVII-lea. sugerează că această colecție este o escortă, adică un manuscris compus din două părți, dintre care una conține un cronograf, din secolul al XVII-lea, cealaltă este o anale și povești, dintr-o perioadă anterioară4.

A fost foarte important să încercăm să stabilim cât de exact a fost transmis textul în limba rusă veche al Laicului de către editori. Descoperirea П. P. Pekarsky în 1864 a copiei Catherinei a făcut posibilă compararea textului din această copie

1 Vezi: O. V. Curds. Despre problema datării colecţiei Musin-Puşkin cu Campania Povestea lui Igor.- „TODRL”. L., 1976, v. XXXI, p. 138-140; Moiseeva G. N. Cronograf Spaso-Yaroslavl și „Povestea campaniei lui Igor”, p. 28-33.

2 Vezi: Lihaciov D.S. Despre cronica rusă, care se afla în aceeași colecție cu Povestea campaniei lui Igor - „TODRL”. M.-L., 1947, vol. V; Moiseeva G. N. Cronograf Spaso-Yaroslavl și „Povestea campaniei lui Igor”, p. 41-42.

3 Vezi: Speransky M.N. Legenda regatului indian.—. Ipo Ryas, 1930, vol. III, carte. 2.

4 Vezi: O. V. Curds. Despre problema datării colecţiei Musin-Puşkin cu „Povestea campaniei lui Igor”, p. 159-164.

ediția a II-a, s-a dovedit că există un număr mare de discrepanțe între aceste texte. Studiul copiei lui Catherine, extrase din Lay realizate de A. F. Malinovsky și extrase din Lay de N. M. Karamzin1 și o analiză a principiilor de publicare a cuvintelor din secolul al XVIII-lea, (semantice („unități de text”), editori, în spiritul timpului lor, a permis abateri semnificative în transmiterea ortografiilor, adică a ortografiei manuscrisului vechi rusesc.

În plus, uneori editorii nu au reușit să citească și să reproducă textul corect și nu au înțeles întotdeauna sensul cuvintelor individuale. Acesta a fost motivul pentru care în prima ediție a Laicului au existat multe lecturi care nu erau clare în sens, așa-numitele „locuri întunecate”, la a căror decodare cercetătorii Laicului lucrează de un secol și un jumătate. Erorile editorilor erau relativ ușor de corectat3, dar manuscrisul laicului, ca orice manuscris antic rusesc, conținea, fără îndoială, propriile „locuri întunecate” - rezultatul erorilor de scriitori sau a deteriorării textului din listele laicilor care precedat pe Musin-Puşkin. Nu sunt foarte multe astfel de „locuri întunecate”, dar se pare că nu vor fi corectate până nu se va găsi o altă listă a monumentului4.

Că Layul ne este cunoscut într-o singură listă nu ar trebui să fie surprinzător. Într-o singură listă, „Instrucțiunea lui Vladimir Monomakh” a ajuns până la noi, în două — „Cuvântul despre distrugerea pământului rus”; o serie de monumente, în special monumente create înainte de invazia mongolo-tătară, ne sunt cunoscute doar din date indirecte, deoarece nu a supraviețuit nici o singură listă a acestora (de exemplu, „Viața lui Antonie din Peșteri”), multe dintre ele. monumentele din acest timp au ajuns până la noi în liste rare și foarte ulterioare, precum, de exemplu, „deyanyea lui Devgheniev”.

„Povestea campaniei lui Igor” și monumente ale literaturii antice ruse. Cu toate acestea, raritatea listelor laicilor nu a împiedicat faptul că acest monument a influențat alte monumente ale literaturii ruse antice. Prima descoperire importantă în această zonă a fost făcută încă din 1813 de K. F. Kalaidovich. A găsit la Pskov

1 Vezi: Dmitriev L. A. Istoria primei ediții a Campaniei Povestea lui Igor; El este. N. M. Karamzin și „Povestea campaniei lui Igor" — „TODRL". M. L., 1962, vol. XVIII.

2 L și Xachev D.S. Istoria pregătirii pentru tipărire a manuscrisului „Povestea campaniei lui Igor" la sfârșitul secolului al XVIII-lea — „TODRL", M.-L., 1957, vol. XIII.

3 Așadar, în loc de „separare" în prima ediție, s-a citit „a duce în afară", în loc de „a se îmbrăca" - „a îmbrăca", în loc de „kmeti" - „a meti", etc. Vezi pentru mai multe detalii: Lihaciov D. S. Studiu „Cuvinte despre campania lui Igor" și întrebarea autenticității ei.- În cartea: „Povestea campaniei lui Igor" — un monument al secolului XII. M.-L., 1962, p. 8-11.

4 De exemplu, fraza rămâne neclară: „Pe bologna, sălbăticiile din Kisan nu vor coborî în marea albastră" sau expresia: „și du-te la culcare" și altele.

în Apostol (o carte care conține epistolele și faptele apostolice) o postscripție din 1307, care reflectă cunoașterea autorului său cu textul laicului. Dacă „Cuvântul" spune că sub Oleg Gorislavichi „este semănat și întins cu ceartă, viața nepotului lui Dazhd-Dumnezeu va pieri, în revolta domnească tot poporul se va micșora" 1, atunci postscriptul spune: „Sub acești prinți , se seamănă și crește cu ceartă, tânără viața noastră, în prinții căreia, și vânturile unui om iute. Fără îndoială, ceea ce avem în fața noastră nu este o coincidență textuală întâmplătoare, ci o reelaborare de către scribul apostolului a unui citat din Povestea campaniei lui Igor1 2.

Dar laicii au avut cea mai mare influență asupra poveștii bătăliei de la Kulikovo, Zadonshchina. A imita o altă lucrare, a o cita sau a parafraza era în obiceiul scribilor medievali. La fel a făcut și autorul Zadonshchina. Dar, folosind în povestea sa despre victoria rușilor asupra tătarilor povestea înfrângerii lui Igor de către polovțieni și luând ca model o lucrare cu imagini vii neconvenționale și limbaj complex, compilatorul Zadonshchina nu a făcut întotdeauna față cu succes. cu sarcina lui. În primul rând, imaginile individuale ale Layului s-au dovedit a fi complet deplasate în Zadonshchina, un monument scris pe un subiect complet diferit. De exemplu, dacă în „Cuvânt" se spune despre Bui Tur al lui Vsevolod - „să stea pe grapă, coșuri să urle cu săgeți", atunci în „Zadonshchina" din episodul zborului tătarilor fraza este complet de neînțeles: „Deja mai mult decât un tur pentru apărare." În al doilea rând, există multe lecturi și fraze obscure în Zadonshchina, care pot fi înțelese doar comparându-le cu Povestea campaniei lui Igor. Deci, expresia „Zadonshchina" „să nu fim străpunși de gând, ci de pământuri" (sau într-o altă listă: „dar fii treaz cu gânduri și pământuri") devine de înțeles doar în comparație cu expresia „Cuvinte": pe pământ. " Astfel, analiza textului „Zadonshchina" nu lasă nicio îndoială că „Cuvântul" a fost folosit de autorul său3.

În plus, au fost găsite și alte exemple de influență a textului „Povestea campaniei lui Igor” asupra textului monumentelor literare antice rusești. „The Word” a influențat aparent „The Tale of

1 În continuare, „Cuvântul” este citat din ediția din „Seria mare a bibliotecii poetului” (L., 1967).

2 Vezi polemica pe această temă: Adrianov a-Peretz V.P.A fost povestea campaniei lui Igor cunoscută la începutul secolului al XIV-lea - „Literatura rusă”, 1965, nr.2; 3 și m și N A. A. Postscript la „Apostolul” din Pskov din 1307 și „Povestea campaniei lui Igor” - „Literatura rusă”, 1966, nr. 2; F. Ya. Pe ipoteza lui A. A. Zimin. - „Literatura rusă”, 1966, nr. 2.

3 A se vedea: D. S. Lihaciov. Trăsături de imitație a „Zadonshchinei” (cu privire la problema atitudinii „Zadonshchinei” față de campania Povestea lui Igor). - „Literatura rusă”, 1964, nr. 3; T o r o g o v O. V. „Povestea campaniei lui Igor” și „Zadonshchina” - În cartea: „Povestea campaniei lui Igor” și monumente ale ciclului Kulikovo. Pe problema timpului scrierii Laicului. M.-L., 1966.

Biserica Mijlocirii de pe Nerl. 1165

Akira cel Înțelept” în revizuirile ei ulterioare din secolul al XVII-lea1, precum și pe unele liste din „Poveștile bătăliei Novgorodienilor cu Suz-Daliani”1 2.

Controversa despre momentul scrierii Laicului. În literatura de cercetare a laicilor, un loc semnificativ îl ocupă controversele despre autenticitatea monumentului sau despre momentul realizării acestuia.

Neîncrederea în antichitatea laicilor a apărut după distrugerea manuscrisului într-un incendiu în 1812. Au existat mai multe motive pentru apariția unei „viziuni sceptice” asupra antichității laicilor. În primul rând, la începutul secolului al XIX-lea. oamenii de știință știau prea puține despre literatura Rusiei Antice și, prin urmare, Laica li se părea nefiresc de perfectă pentru nivelul de cultură artistică a Rusiei Kievene3. În al doilea rând, „locurile întunecate” obscure ale „Cuvintelor” erau jenante, abundența de cuvinte de neînțeles în el, pe care la început au încercat să le explice folosind materialul altor limbi slave. Dar principalul motiv pentru apariția neîncrederii în „Cuvânt” a fost acea tendință în istoriografia rusă de la începutul secolului al XIX-lea, care se numește „școala sceptică”. Îndoiala cu privire la autenticitatea Laicului a fost doar un episod parțial în această tendință: „scepticii” au pus la îndoială și vechimea cronicilor rusești, colecția de legi antice rusești - „Adevărul rusesc”, scrierile lui Chiril din Turov etc. 4.

La mijlocul secolului al XIX-lea. după descoperirea Zadonshchina, cea mai veche dintre listele cunoscute a cărei date datează de la sfârșitul secolului al XV-lea, ei au încetat să se îndoiască de antichitatea laicilor. Cu toate acestea, în anii 90. din același secol, Louis Leger a emis ipoteza că nu autorul Zadonshchina a fost cel care a imitat Laic, ci, dimpotrivă, Lay este o imitație a Zadonshchina. Această

presupunere a fost dezvoltată de L. Leger în lucrările savantului francez, academicianul A. Mazon, iar mai târziu în lucrările istoricului sovietic A. A. Zimin. A. A. Zimin credea că Layul a fost scris pe baza Zadonshchina în secolul al XVIII-lea. iar autorul său a fost Joel Bykovsky, Yaroslav-

1 Acest lucru a fost observat și de V.N.

Cu. 270); pentru mai multe detalii, vezi: O. V. Curds, „The Falcon of Three Washes” în The Tale of Akira the Wise.— În cartea: Questions of the Theory and History of Language. sat. Art. dedicat memoriei lui B. A. Larin. L., 1969.

2 Vezi: Dmitriev L. A. Reminiscențe ale „Povestea campaniei lui Igor” în Monumentul literaturii din Novgorod.— În cartea: Patrimoniul cultural al Rusiei antice. Origini, formare, tradiții. M., 1976.

3 Este caracteristic faptul că A. S. Pușkin, care nu se îndoia de vechimea și autenticitatea laicilor, a scris în 1830: „Din păcate, nu avem literatură antică. În spatele nostru este stepa întunecată ... ”(Pușkin A. S. Sobr. Op.,

vol. XI. M.-L., 1949, p. 184), iar patru ani mai târziu a revenit la același gând: „Povestea campaniei lui Igor” se ridică ca un monument solitar în deșertul literaturii noastre antice” (ibid., p. 268). „Descoperirea” literaturii ruse antice de către filologia rusă a avut loc mai târziu - la mijlocul secolului al XIX-lea.

4 A se vedea: Lihachev D.S. Studiu al poveștii campaniei lui Igor și chestiunea autenticității ei, p. 17-23.

arhimandrit gky, de la care A. I. Musin-Pușkin a dobândit colecția cu „Cuvântul”1.

Studii ulterioare ale întregii sume de probleme ridicate în ipoteza lui A. A. Zimin: relația dintre laic și Zadonshchina, limba și stilul laicului, istoria descoperirii colecției și publicării laicului de A. I. Musin-Pushkin , caracteristicile personalității și lucrările lui Joil Bykovsky - au confirmat în mod clar autenticitatea și vechimea Laicului1 2.

Baza istorică a intrigii „Povestea campaniei lui Igor”. Să luăm în considerare evenimentele din 1185 așa cum ni se înfățișează în fața povestirii cronicii3.

23 aprilie 1185 Igor Svyatoslavich, prințul de Novgorod Seversky4, a pornit în campanie împotriva lui Polovtsy. Fiul său Vladimir, care a domnit în Putivl, și nepotul său Svyatoslav Olgovich din Rylsk au mers și ei cu el. Pe drum, li s-a alăturat al patrulea participant la campanie, fratele lui Igor Vsevolod, prințul Trubcevsky. Eclipsa de la 1 mai 1185 (descrisă în detaliu în Cronica Laurențiană) i-a alarmat pe prinți și soldați: au văzut în el. un semn rău, dar Igor și-a convins camarazii de arme să continue campania. Cercetașii trimiși înainte au adus și vești proaste: Polovtsy nu mai putea fi luat prin surprindere,

așa că trebuie fie să loviți imediat, fie să vă întoarceți. Dar Igor a considerat că, dacă se întorc acasă fără a accepta bătălia, se vor condamna la rușine „mai mult decât... moarte” și a continuat spre stepa polovtsiană.

În dimineața zilei de vineri, 10 mai, ei i-au învins pe Polovtsy și și-au capturat vezh-ul (corturi, vagoane). După această victorie, Igor era pe cale să se întoarcă imediat înapoi, până când alte detașamente polovțene au sosit la timp. Dar Svyatoslav Olgovici, care îl urmărea departe pe Polovtsy în retragere, s-a opus, referindu-se la oboseala cailor săi. Rușii au petrecut noaptea în stepă. În dimineața următoare, sâmbăta, au văzut că erau înconjurați de regimente polovtsiene - „au adunat asupra lor întreg pământul polovtsian”, așa cum spune Igor în povestea cronică. O bătălie aprigă a continuat în toată dimineața de sâmbătă și duminică. În mod neașteptat, detașamentele de kovuis (războinici turci dăruiți pentru a-l ajuta pe Igor de Yaroslav Chernigov-

1 Pentru o listă a lucrărilor lui A. A. Zimin, vezi: L. A. Dmitriev. L., 1976, v. XXXI, p. 6.

2 Vezi: Likhachev D.S. „Povestea campaniei lui Igor” și Scepticii.— În cartea: Marea moștenire. M., 1975; El este. Când a fost scrisă Povestea campaniei lui Igor? (Întrebarea autenticității ei.) - În cartea: „Povestea campaniei lui Igor”. Ese istoric și literar. M., 1976.

3 Cea mai detaliată poveste despre campanie este cuprinsă în Cronica Ipatiev (PSRL, vol. II. M., 1962, coloanele 636-651), în Cronica Laurentiană (PSRL, vol. I. M., 1962, col. 396-400).) campania este povestită într-un mod mai scurt, unele detalii din această versiune a cronicii se consideră a fi inexacte. Vezi: Rybakov B. A. „Povestea campaniei lui Igor” și contemporanii săi. M., 1971, p. 202-293.

4 Oraș din estul regiunii moderne Cernihiv.

Victoria trupelor ruse asupra Polovtsy. Miniatura Cronicii Radzivilov. secolul 15 (INTERZICE).

degresare); Igor, care a încercat să le oprească zborul, s-a îndepărtat de regimentul său și a fost luat prizonier. Armata rusă a suferit o înfrângere completă. Doar cincisprezece „soți” au putut să treacă prin inelul Polovtsy până în Rusia1.

După ce l-au învins pe Igor, Polovtsy au ripostat: au devastat malul stâng al Niprului, au asediat Pereyaslavl Sud, pe care prințul Vladimir Glebovici l-a apărat eroic, au capturat orașul Rimov, au ars închisoarea (fortificațiile) de lângă Putivl . La o lună după înfrângere (după cum sugerează B. A. Rybakov), Igor a reușit să scape din captivitate. Acestea sunt evenimentele din 1185 consemnate în anale.

Conținutul ideologic al Cuvântului. Cu toate acestea, autorul Laicului a transformat acest episod privat, deși tragic în consecințele sale, al războaielor ruso-polovțene într-un eveniment de amploare integrală rusească; Nu întâmplător îl cheamă să-l ajute pe Igor nu numai pe acei prinți care au fost direct interesați de acest lucru, deoarece destinele lor ar putea deveni obiectul unui raid polovtsian, ci și pe prințul Vladimir-Suzdal Vsevolod Cuibul Mare. Autorul Laicului subliniază cu insistență ideea principală a lucrării: unitatea prinților este necesară în lupta împotriva

1 Locația exactă a râului Kayala, unde a avut loc bătălia cu Polovtsy, a fost de mult contestată. Vezi, de exemplu, una dintre cele mai recente lucrări pe această temă: Hetman M. F. Pe urmele prințului Igor.- „TODRL”. L., 1976, v. 31. (care conține și literatura principală despre amplasarea râului Kayala).

locuitorii stepei, este necesar să se oprească luptele și „care” - războaie între domnii feudali individuali, în care părțile în război au atras și Polovtsy. Autorul Laicului nu se opune relațiilor feudale ale vremii sale, care afirmau un sistem specific (cu toate consecințele dăunătoare ale fragmentării Rus'ului), el se opune doar luptei civile, invadărilor asupra pământurilor străine („aceasta este al meu, și acesta este al meu”), îi convinge pe prinți de necesitatea de a trăi în pace și de a se supune necondiționat seniorului în funcție - Marele Duce de Kiev. Prin urmare, victoriile lui Svyatoslav din Kiev sunt atât de glorificate în Laic. El se adresează cu reproș lui Igor și Vsevolod, care au pornit „să-și caute gloria pentru ei înșiși”, este cel care condamnă cu amărăciune „incompetența domnească”. Autorul Laicului încearcă să sublinieze poziția dominantă a lui Svyatoslav chiar și prin faptul că, spre deosebire de legăturile de familie reale, prințul Kievului în Lay își numește verii - Igor și Vsevolod - „fii” (nepoți), iar autorul însuși îi numește „tată” (Igor și Vsevolod au trezit răul pe care „tatăl lor, Svyatoslav, groaznicul mare al Kievului, dormea deja”) *, deoarece el este stăpânul lor, șeful feudal.

Aceeași idee - necesitatea unității prinților - este, de asemenea, supusă digresiunilor istorice ale laicilor: autorul îl condamnă pe Oleg Gorislavich (schimbarea patronimului real al prințului în acest epitet de reproș - Svyatoslavich!), „Forjarea răzvrătirii” , în care amintește cu mândrie de vremea lui Vladimir Svyatoslavich - vremea unității Rusiei, apoi, ca și acum, „stindardele lui Rurik și prietenii lui Davy-dovi” se despart. Această idee patriotică persistentă și clar exprimată a laicului a fost formulată de K-Marx: „esența poemului este chemarea prinților ruși la unitate chiar înainte de invazia hoardelor mongole înseși”1 2.

Natura artistică a Layului este deosebită. Aceasta nu este o poveste militară în sensul propriu al termenului. Autorul nu povestește în detaliu despre evenimentele din 1185, el vorbește despre ele, le evaluează, le consideră pe fundalul unei perspective istorice ample, aproape pe fundalul întregii istorii a Rusiei. Aceste caracteristici de gen ale Lay-ului sunt cele care determină originalitatea compoziției sale și sistemul imaginilor sale.

Compoziție „Cuvinte”. „Cuvântul” începe cu o introducere amplă, în care autorul îl amintește pe bătrânul cântăreț „slav” Boyan, înțelept și iscusit, dar totuși declară că nu va urma această tradiție în opera sa, își va conduce „cântecul” „conform la epopeele din acest timp și nu conform intenției lui Boyan.

1 În povestea despre campania lui Igor din Cronica Ipatiev, Svyatoslav îi numește pe Igor și Vsevolod „frați”.

2 Marx K., Engels F. Soch., v. 29, p. 16.

După ce a determinat intervalul cronologic al narațiunii sale („de la vechiul Vladimer la actualul Igor”), autorul vorbește despre planul îndrăzneț al lui Igor de a „aduce” regimentele sale pe pământul Polovtsian, „să bea coiful lui Don”. El, parcă, „încercă” maniera poetică a lui Boyan la tema sa („Nu o furtună pe care șoimii au adus-o pe câmpurile întinse - turmele din Galiția aleargă la Marele Don” sau: „Komoni nechează pentru Sula - glorie răsunătoare în Kiev”) 1.

În tonuri vesele, autorul desenează întâlnirea lui Igor și Vsevolod Buy Tur, caracterizează cu entuziasm „kmeteys” (războinici) îndrăzneți ai poporului Kursk. Cu atât este mai ascuțit contrastul cu povestea ulterioară despre semnele teribile care au marcat începutul campaniei lui Igor și care prevestesc deznodământul său tragic: aceasta este o eclipsă de soare și sunete neobișnuite de rău augur în tăcerea nopții („noapte gemând o pasăre ubudi cu o furtună"), și comportamentul tulburător al animalelor și „clic” Diva1 2. Și, deși prima victorie este descrisă mai jos, care a adus trofee bogate prinților ruși, autorul revine din nou la subiectul prevestirilor formidabile ale viitoarei înfrângere („zorii sângeros vor spune lumii, norii negri vin din mare...”).

Povestea celei de-a doua bătălii fatale pentru Igor este întreruptă de digresiunea autorului - o amintire a vremurilor lui Oleg Svyatoslavich. Acest excursus istoric ridică un subiect, la care autorul Layului va reveni de mai multe ori - subiectul luptei civile distructive, din cauza căreia prosperitatea tuturor rușilor piere ("nepotul Dazhdbozh"). Dar acele bătălii sângeroase ale trecutului nu pot fi comparate cu bătălia lui Igor împotriva regimentelor polovtsiene din jurul lui: „din zori până seara, din seară până în lumină, săgeți încinse zboară, sabii sumbre împotriva coifurilor...”. Și deși bătălia are loc în îndepărtata stepă polovtsiană - „într-un câmp necunoscut”, dar consecințele înfrângerii lui Igor îl vor afecta pe Rus - „strâns (durere) care urcă peste țara rusă”. Natura însăși deplânge înfrângerea lui Igor: „iarba este fără înțepături, iar copacul s-a plecat până la pământ cu etanșare”.

Și din nou, lăsând pentru o vreme povestea despre Igor, autorul Layului povestește despre necazurile întregului ținut rusesc, spune că prinții ruși înșiși sunt de vină pentru ei, care au început să „forjeze sediția” asupra lor. Numai în unirea tuturor forțelor ruse împotriva nomazilor este o garanție a victoriei, iar un exemplu în acest sens este înfrângerea pe care Svyatoslav de la Kiev a provocat-o lui

Polovtsy, când Hanul Polovtsian Kobyak a fost capturat și „căzut” „în grila Svyatoslavl. "

Mai departe, în „Cuvântul” vorbește despre visul profetic al lui Svyatoslav, prezicându-i durerea și moartea. Boierii interpretează visul: prevestirile rele au devenit deja realitate, „doi sori au murit-cost” - Igor și Vsevolod au fost învinși și capturați. Svyatoslav se adresează „fiilor” săi cu un „aur”.

1 Unii comentatori atribuie aceste două fraze „cântului” lui Boyan.

2 Potrivit majorității cercetătorilor, diva este o creatură fantastică.

124

Sabia este un simbol al puterii princiare. Miniatura Cronicii Radzivilov. secolul 15 (INTERZICE).

într-un cuvânt, cu lacrimi amestecate”; le reproșează căutarea neglijentă a gloriei, campania intempestivă, se plânge de „handicapitatea” prințului.

Autorul „Mirenului”, parcă ar continua gândul lui Svyatoslav, se adresează celui mai influent dintre prinții ruși, le gloriifică vitejia și puterea, cheamă să mijlocească „pentru ofensa din acest timp”, „pentru rănile lui Igor” . Dar vremea victoriilor glorioase pentru mulți dintre ei este deja în trecut, iar motivul pentru aceasta sunt războaiele interne, „sedițiile”. „Înclinați-vă bannerele (sau altfel: nu ridicați bannere când vă pregătiți pentru o campanie), ascundeți-vă săbiile tocite, pentru că ați pierdut deja gloria bunicilor voștri”, apelurile către prinții ruși se încheie cu acest apel. Și așa cum obișnuia autorul să-și amintească vremurile lui Oleg Svyatoslavich, acum se întoarce la vremea unui alt prinț la fel de războinic, Vseslav de Polotsk. De asemenea, nu a obținut victoria, în ciuda succeselor temporare („punge” aurul mesei Kiev, „deschide porțile Novugradului”, „zdrobește gloria lui Yaroslav”) și chiar și a unor calități supranaturale (este capabil de mișcare rapidă, el are „lucruri ale sufletului”).

Apoi „Cuvântul” se îndreaptă din nou către soarta lui Igor. În Putivl, Iaroslavna se roagă forțelor naturii să-și ajute soțul, să-l salveze din captivitate. Este caracteristic că în această bocetă lirică, construită pe modelul lamentării populare, există motive sociale caracteristice întregului monument: Iaroslavnei îi pasă nu numai de soțul ei, ci și de „urletele” lui, ea amintește de gloriosul

125

campaniile lui Sviatoslav de la Kiev împotriva Hanului Kobiak. Plângerea Iaroslavnei este strâns legată de povestea ulterioară a evadării lui Igor din captivitate. Natura îl ajută pe Igor: râul Doneț vorbește prietenos cu prințul, corbii, corbii și magpiele tăc pentru a nu dezvălui urmăritorii unde se află fugari, ciocănitorii le arată drumul, privighetoriile se încântă cu cântece.

Disputa dintre hanii Konchak și Gza despre ce să facă cu fiul capturat al lui Igor, Vladimir, continuă această poveste, plină de simboluri preluate din lumea vieții sălbatice, despre zborul prințului: Igor zboară „șoim” în patria sa, iar hanii. hotărăște soarta „șoimului”. Este de remarcat faptul că aici, ca și în alte locuri ale monumentului, sunt combinate două tipuri de metafore - simboluri militare („șoim” - un războinic îndrăzneț) și simboluri folclorice, în acest caz, datând din simbolismul cântecelor de nuntă, unde mirele este „șoim”, iar mireasa - „fată roșie”, „lebădă”1.

Autorul Laicului „împletește neîncetat gloriile ambelor sexe ale acestui timp”, adică, vorbind despre prezent, își amintește trecutul, căutând acolo exemple instructive, căutând analogii. El își amintește fie de Vladimir Monomakh, fie de Oleg Svyatoslavich, fie de Vseslav Polotsky. În același rând, se pare, există o frază, al cărei sens încă provoacă controverse: „Rek Boyan și Khodyn Svyatoslavl, compozitorul din vechile zile ale lui Yaroslavl: „Koganul lui Olgov vrea! Este greu pentru capul tău, cu excepția umărului tău, rău pe corp, cu excepția capului tău, „Țări rusești fără Igor”. Cercetătorii au schimbat ortografia primei ediții, unde scria: „Rek Boyan și se mută la Svyatoslavl, cântărețul din vechiul timp al Iaroslavlului...”, crezând că aici sunt numiți doi cântăreți - Boyan și Khodyna. Apoi, această frază poate fi tradusă după cum urmează: „Boyan și Khodyna Svyatoslavovs, compozitorii din vechea vreme a lui Yaroslavov, au spus: „Soția lui Oleg Kogan! ..” confirmarea naturii istorice și culturale. Există toate motivele să credem că Boyan a fost un cântăreț de tip skaldic (nu este vorba despre naționalitatea sa, ci despre maniera sa artistică; prezența scaldilor (cântăreți-poeți) norvegieni la curtea lui Yaroslav este un fapt istoric). Și pentru cântăreții de tip scaldic, era tipic să interpreteze cântece sau saga împreună: un cântăreț termină o frază începută de altul3. Dacă interpretarea de mai sus a frazei este corectă și aici avem doi cântăreți - Boyan și Khodyna, atunci acesta este un alt exemplu,

1 Vezi: Adria nova - Peretz V.P. Literatură și folclor rusesc veche. L., 1974, p. 117-118.

2 A se vedea: Solovyov A. V. Opt note la „Lay of Igor’s Campaign” - „TODRL”. M.-L., 1964, v. XX, p. 374-376.

3 A se vedea: Sharypkin D.M. „Rek Boyan and Khodyna ...” (Despre poezia Skalds în The Tale of Igor's Campaign) - colecția scandinavă, XVIII. Tallinn, 1973; El este. Boyan în „Povestea campaniei lui Igor” și poezia skaldurilor.- „TODRL”. L., 1976, v. XXXI.

când autorul Lay-ului caută analogii în trecut, amintind un fel de „abren” al lui Boyan și Khodyna, adresat (cum credeau V.N. Peretz și A.V. Solovyov) soției prințului Oleg Svyatoslavich.

Epilogul Laicului este festiv și solemn: Igor, întors în Rus', ajunge la Kiev, la marele Svyatoslav; „Țările sunt fericite, distracție cu grindină”. Un toast în cinstea prințului încheie „Cuvântul”.

Cuvinte de gen. Compoziția lui Lay este neobișnuită pentru o poveste istorică. Vedem că în centrul atenției autorului nu este atât o poveste consecventă despre evenimentele campaniei în sine, cât mai degrabă raționarea despre ea, evaluarea actului lui Igor, gândirea la motivele „strângerii” și tristeții care a cuprins întreaga rusă. aterizează în prezent, abordând evenimentele din trecut cu victoriile și nenorocirile sale. Toate aceste trăsături ale Laicului ne conduc la întrebarea despre genul monumentului. Această întrebare este cu atât mai importantă cu cât în literatura rusă veche, cu sistemul său strict de genuri, Laicul (ca și o serie de alte monumente) apare, așa cum ar fi, în afara sistemului genurilor. A. N. Robinson și D. S. Likhachev compară „Cuvântul” cu genul așa-numitei „chanson de gesture” - „cântece despre fapte”, în acest caz, analogii cu acesta sunt, de exemplu, „Cântecul lui Roland” sau alte lucrări similare ale epopeei feudale vest-europene.

The Lay combină epicul și începuturile literare. „Epopeea este plină de apeluri la apărarea țării...”, scrie D.S. Lihaciov. începutul” 1 2.

Poetica Cuvântului. Poetica laicului este atât de particulară, limbajul și stilul său sunt atât de colorate și originale, încât la prima vedere poate părea că laic este complet în afara sferei tradițiilor literare din Evul Mediu rusesc.

În realitate, nu este așa. În descrierea prinților ruși și în special a personajelor principale ale Laicului - Igor și Vsevolod - vom găsi trăsături ale stilurilor deja familiare nouă din narațiunea analistică: epopeea și stilul istoricismului monumental. Oricât de nesăbuită ar merita condamnarea campaniei lui Igor, eroul însuși rămâne pentru autor întruchiparea vitejii princiare. Igor este curajos, plin de „spiritul armelor”, setea „de a bea cu coiful Marelui Don”, conceptul de onoare militară („mai bine să fii tatat (tocat) decât să fii plin”) îl fac. dispreţui

1 Vezi: Robinson A. N. Literatura Rusiei Kievene printre literaturile medievale europene (Tipologie, originalitate, metodă) - Literatura slavă. VI Congresul Internațional al Slaviștilor. Rapoartele delegației sovietice. M., 1968; Likhachev D. S. „Povestea campaniei lui Igor” și procesul de formare a genului în secolele XI-XIII - „TODRL”. L., 1972, v. XXVII.

2 Likhachev D. S. „Povestea campaniei lui Igor” și procesul de formare a genului, p. 72.

jură pe un semn de rău augur - o eclipsă de soare. Fratele lui Igor, Vsevolod, și războinicii săi Kuryan sunt la fel de cavalerești: sunt răsuciți sub țevi, prețuiți sub coifuri, hrăniți cu vârful unei sulițe, caută onoare în lupte și glorie prințului.

În general, stilul istoricismului monumental se manifestă în „Laic” într-un mod divers și profund. Acțiunea The Lay se desfășoară pe o arie vastă de la Novgorod cel Mare în nord până la Tmutorokan (pe Peninsula Taman) în sud, de la Volga la est până la Galich și Carpați la vest. Autorul Laicului menționează în apelurile sale către prinți multe

puncte geografice ale țării ruse, gloria lui Svyatoslav se extinde cu mult dincolo de granițele sale - la germani, cehi și venețieni. Protagoniștii Laicului văd ținutul rusesc parcă cu „viziune panoramică”, parcă de la mare înălțime. Așa este, de exemplu, apelul Yaroslavnei din Putivl nu numai la soare și vânt, ci și la îndepărtatul Nipru, care îl poate prețui pe iubitul ei soț din captivitatea Polovtsiană. Iaroslav Osmomysl își guvernează principatul și în limitele cu accent „spațial”, susținând munții Ugriei, „curți vâslând până la Dunăre”. Lupta cu Polovtsy în sine capătă proporții la nivel mondial: norii negri, simbolizând dușmanii Rusiei, vin chiar din mare.

Am vorbit deja despre istoricismul laic, de asemenea o trăsătură caracteristică istoricismului monumental. Atât evenimentele, acțiunile, cât și însăși calitățile eroilor laici sunt evaluate pe fundalul întregii istorii a Rusiei, pe fundalul evenimentelor nu numai din secolul al XII-lea, ci și din secolul al XI-lea.

În cele din urmă, stilul istoricismului monumental include, fără îndoială, ceremonialul, eticheta laicului. Nu întâmplător se vorbește atât de des despre forme ceremoniale de artă populară precum gloriile și bocetele. Și prinții înșiși în „Cuvânt” sunt înfățișați în poziții ceremoniale: „intră în etrierul de aur” (pornește la o campanie), ridică sau, dimpotrivă, „aruncă” steagul (care simboliza și mersul într-o campanie). sau înfrângerea în luptă); după prima victorie, Igor este prezentat cu trofee - un steag stacojiu, un steag alb, un franjuri stacojiu, un ras de argint (suliță). Capturarea lui Igor este raportată ca o acțiune ceremonială: prințul este transplantat din șa domnească de aur în șaua unui sclav (koshcheevo)1.

Principiile stilului istoricismului monumental determină, de asemenea, o trăsătură atât de caracteristică a laicului, cum ar fi digresiunile autorului, excursiile istorice, în care ideea principală a laicului este de obicei evidențiată cel mai proeminent - condamnarea luptei princiare, reflecția asupra durerilor pământul rusesc, căruia îi este supus

1 A se vedea pentru mai multe detalii: Lihaciov D.S. „Povestea campaniei lui Igor” și ideile estetice ale vremii sale.- „Literatura rusă”, 1976, nr. 2; - despre simbolurile de etichetă în „Laic”, vezi și: Lihaciov D.S. Originile orale ale sistemului artistic „Povestea campaniei lui Igor” - În cartea: „Povestea campaniei lui Igor”. Culegere de studii și articole. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1950.

raiduri polovtsiene. De aceea autorul întrerupe povestea despre bătălia de la Igor cu Polovtsy chiar la apogeu și se întoarce la amintirile vremurilor la fel de furtunoase și tragice ale lui Oleg Gorislavici pentru Rus'; între povestea căderii „steagurilor lui Igor” și descrierea prinderii lui Igor, se plasează o discuție amplă a autorului despre consecințele înfrângerii: cu această ocazie a țării - germani și venețieni, greci (bizantini) și Cehi - se spune mai devreme decât despre visul lui Svyatoslav, pe care, judecând după simbolism, l-a văzut în acea noapte fatidică în care Igor a fost învins.

Într-un cuvânt, digresiunile autorului înlocuiesc (și deplasează în mod deliberat și voit) cursul real al evenimentelor, deoarece scopul autorului nu este atât de a spune despre ele, binecunoscute contemporanilor săi, cât de a-și exprima atitudinea față de ele și de a reflecta asupra lor. Ce s-a întâmplat. După ce am înțeles aceste trăsături ale construcției parcelei Lay, vom vedea că nu are sens să discutăm despre ce moment și unde exact i-a surprins eclipsa de soare pe Igor și Vsevolod și cu cât de exact Lay remedia acest moment, despre dacă Polovtsy a colectat. tribut „în conformitate cu albul curții" sau cât de oportun a fost să-i cerem ajutor lui Igor, prințul Vsevolod cel Mare, care se străduia deja să se amestece în afacerile din sudul Rusiei. The Lay nu este documentar, este epic, nu povestește atât despre evenimente, cât reflectă asupra lor.

Epicitatea Laicului este de un fel aparte. Este adiacent elementelor cărții. Raționamentul autorului, apelurile la ascultători, precum și „ceremonialitatea" discutată mai sus, sunt toate trăsături neîndoielnice ale naturii „bookish" a Laicului. Dar un alt element coexistă armonios cu el - elementul folclor. Acest element s-a reflectat, după cum am menționat deja, în „gloriile" și mai ales în „plânsul" monumentului (plângerea Iaroslavnei, plânsul soțiilor rusești, plânsul mamei lui Rostislav). Dar mențiunile de glorie și lamentări și chiar prezența în spirit a folclorului necondiționat al Iaroslavnei nu epuizează elementul de folclor din Laic. În ea vom găsi, de asemenea, hiperbolizare tipică folclorului (Vsevolod poate stropi Volga cu vâsle și poate scoate Donul cu căști; Bui Tur Vsevolod, așa cum ar fi, întruchipează o armată întreagă - el zdrăngănește cu „săbii haraluzhny", zdrobește căștile inamicilor cu „sabii fierbinți"); Folclorul sunt imaginile sărbătorii de luptă, și câmpul de luptă, identificate cu pământul arabil pașnic, și imaginile lupului, turului, șoimilor, cu care sunt comparați eroii Layului; autorul folosește și epitete constante caracteristice folclorului. Dar, în același timp, autorul cărții The Lay, așa cum scria V.P. Adrianov-Peretz, „a găsit material pentru construirea unui stil artistic de neîntrecut în expresivitate în limbajul acela popular, care în secolul al XII-lea. a ascuns în sine oportunități uriașe de dezvoltare și în geniul poetic deja elaborat

5 Legea. 1874

oameni prin intermediul unui bogat tezaur de poezie orală"1. Observarea poeticii laicului, care îmbină trăsăturile poeticii de carte, apropiate de poetica cuvântului solemn, oratoric, și poetica folclorului, ne conduce, de asemenea, la concluzia despre natura specială de gen a laicului, care a fost discutat mai sus.

O trăsătură caracteristică a poeticii laicului este coexistența a două planuri în ea - o reprezentare realistă (istoric-documentară) a personajelor și evenimentelor și o descriere a lumii fantastice a forțelor ostile „rușilor". Acestea sunt prevestiri de rău augur: o eclipsă de soare, forțe ale naturii ostile lui Igor sau care îl avertizează de necazuri, și fantasticul Div și Fecioara-Resentiment și personificați Karna și Zhlya.

Multe episoade din The Lay au o conotație simbolică, incluzând astfel de schițe aparent naturaliste precum menționarea lupilor care urlă în râpe sau a păsărilor care așteaptă hrana în pădurile de stejari pe câmpul de luptă.

Natura este implicată activ în soarta lui Igor, în soarta pământului rusesc: iarba se lasă de milă și, dimpotrivă, îl ajută cu bucurie pe Igor, care evadează din captivitate, pe Doneț și pe păsările care trăiesc în plantațiile de coastă. .

Acest lucru nu înseamnă că nu există o reprezentare a naturii ca atare în Laic. Dar este caracteristic că în ea, ca și în alte monumente antice rusești, nu există un peisaj static: lumea înconjurătoare apare înaintea cititorului în mișcare, în fenomene și procese. „Cuvântul” nu spune că noaptea este strălucitoare sau întunecată — „se estompează”, culoarea apei râului nu este descrisă, dar se spune că „râurile curg noroioase”, Dvina „curge ca o mlaștină” , Sula nu mai „curge cu pâraie de argint” ; malurile Donețului nu sunt descrise, dar se spune că Donețul pune iarbă verde pentru Igor pe malurile lui de argint, îl îmbracă cu ceață caldă la umbra unui copac verde etc.1 2.

S-a remarcat că „sistemul artistic al Laicului este construit în întregime pe contraste”3. Unul dintre aceste contraste este

1 Adrianov-Peretz V.P. Literatura istorică a secolului XI - începutul secolului al XV-lea și poezia populară.- În cartea: Adrianov-Peretz V.P. Literatura și folclor rusesc veche. L., 1974, p. 43. Despre elementul folclor din „Cuvânt” vezi şi: Adrianov-Pereţ V.P. „Povestea campaniei lui Igor” şi Poezia populară orală.— În carte: Adrianov-Pereţ V.P. Literatura şi folclor rusesc veche. L., 1974, p. 99-119, iar capitolul de L. A. Dmitriev despre „Povestea campaniei lui Igor” în cartea: Literatura și folclor rusesc (secolele XI-XVIII). L., 1970, p. 36-54.

2 Cu toată concizia schițelor faunei sălbatice din „Cuvânt”, autorul său este surprinzător de precis în alegerea cuvintelor, definind, de exemplu, sunetele făcute de animale sau păsări, înfățișând succint obiceiurile lor etc. Vezi despre aceasta : Charlem a n N. V. Dintr-un comentariu real la Povestea campaniei lui Igor.- „TODRL”. M.-L., 1948, vol. VI; El este. Note ale unui naturalist la „Povestea campaniei lui Igor” - „TODRL”. M.-L., 1951, v. VIII; El este. Note la „Campania Cuvântul lui Igor” - „TODRL”. M.-L., 1955, vol. XI etc.

3 L și Xachev în D.S. Un cuvânt despre campania lui Igor Svyatoslavich - În cartea: „Cuvântul despre campania lui Igor”. Biblioteca Poetului. Gri mare. Ed. al 2-lea. L. 1967, p. 20.

există un contrast între imagini-metafore: soarele (lumina) și întunericul (noaptea, întuneric). Această opoziție este tradițională atât pentru literatura antică rusă, cât și pentru folclor1. În „Cuvântul” se realizează în mod repetat în diverse imagini. Igor este „lumina strălucitoare”, iar Konchak este „corbul negru”, în ajunul bătăliei, norii negri vin din mare, vor să acopere 4 sori. Într-un vis profetic, Svyatoslav vede că este acoperit cu „papolomă neagră”

(deoarece corpul defunctului era de obicei acoperit), i-au turnat vin albastru (negru) și „minciuni cu mărgele (gri)” s-au grăuntat toate. noapte. Răspunsul boierilor a fost construit în același sistem metaforic: „E întuneric pe 6 în ziua a 3-a; doi sori s-au estompat (s-au estompat), ambii stâlpi purpuri s-au stins (s-au stins) ... luna tânără, Oleg și Svyat-glory, au fost acoperite de întuneric. Pe râul de pe Kayala, întunericul acoperea lumina. Dar când Igor se întoarce din captivitate la Rus, din nou „soarele strălucește în ceruri”.

Ritmul Cuvântului. Cercetătorii au acordat de multă atenție ritmului „Cuvântului” și pe această bază au încercat în repetate rânduri să-l considere un monument poetic. Ritmul este cu siguranță prezent în monument, este deliberat, face parte din sarcinile artistice ale autorului, dar acesta încă nu este vers, ci tocmai proză ritmică; în plus, fragmentele ritmice din „Cuvânt” alternează cu fragmente în care ritmul este fie diferit, fie absent cu totul. Aceste trăsături ale „Cuvântului” mărturisesc încă o dată apartenența sa la școala literară a secolului al XII-lea, căci în el regăsim aceleași trăsături ale prozei ritmice ca și în alte monumente ale acestui timp („Predica despre lege și har” a lui Hilarion), „cuvinte” Kirill Turovsky și alții). Astfel de trăsături sunt repetarea unor construcții sintactice similare și monotonia (când fragmentele adiacente ale textului încep la fel sau în mod similar) și un „echilibru ritmic” special, când „mai multe unități sintactice scurte sunt înlocuite cu una sau două lungi; mai multe lungi se incheie cu una sau doua scurte.

O caracteristică a limbajului „Cuvintelor” este dorința autorului, așa cum a menționat, de exemplu, L. A. Bulakhovsky, „de a combina cuvinte cu sunet similar”, de a recurge la un fel de scriere sonoră (vezi, de exemplu: „ei geme noaptea; călcă în picioare regimentele murdare ale Polovtsy-kyi .. . peste câmp; strâns la ei tuli zatche; laș... rouă ").

Limba „Cuvinte”. Limba laicilor merită un studiu atent, nu numai ca limbaj al unei opere de artă, dar

1 Vezi: Adrianov a-Peretz V.P. Eseuri despre stilul poetic al Rusiei antice. M.-L., 1947, p. 20-41.

2 Vezi: Lihaciov D.S. „Povestea campaniei lui Igor”. Eseu istoric și literar, p. 114.

3 Bul áxoRCKHH L. A. Despre textul original al Povestea campaniei lui Igor.— ZERO (Proceedings of Department of Literature and Language of the Academy of Sciences of the URSS), 1952, vol. XI, nr. 5, p. 443.

iar ca exemplu de limbă literară rusă a secolului al XII-lea. Acest lucru este cu atât mai important cu cât în conceptul de sceptici, afirmația despre discrepanța dintre limbajul Campaniei Povestea lui Igor și limba timpului său ocupă un loc foarte important. „Limba este cel mai periculos lucru care se joacă fără înțelegere și discreditează monumentul”, a scris academicianul A. S. Orlov, argumentând cu scepticii, precum modernismele, galicismele, romantismele... se vor prăbuși de la sine, ca o ficțiune nejustificată, iar cei fără principii. , jocul amator se va termina.

În studiile slovei, o mare atenție a fost acordată analizei vocabularului său, căutării de paralele lexicale și semantice cu lexemele slovei în monumentele literaturii ruse antice și analizei structurii gramaticale. și ortografia lui Slovo. Un rezultat foarte valoros al cercetărilor efectuate în acest domeniu până în anii douăzeci ai secolului nostru este cuprins în monografia lui V.N. a structurii lexicale a monumentului, aparținând lui S. P. Obnorsky3, și secțiuni despre limbajul „Cuvintelor" din cursuri de istoria limbii literare ruse de L. P. Yakubinsky și B. A. Larin4 și articole despre compararea structurii gramaticale și lexicale a „Cuvintelor" și „Zadonshchina 5, precum și numeroase lucrări dedicate lexemelor și frazelor individuale ale Slovo-ului.

Cel mai important loc în studiul limbii „Cuvintelor" îl ocupă monografia lui V. P. Adrianova-Peretz, în care cercetătorul, folosind un material extins, a extras în principal din monumentele literaturii și scrierea antică rusă din secolul al XI-lea- al XIII-lea, a reușit să arate cât de fluent a fost autorul „Cuvintelor" „prin toate mijloacele vorbirii antice ruse, cu cât de priceput și oportun a ales din bogățiile sale cele mai potrivite modalități de exprimare pentru fiecare dintre elementele conținutului complex. de munca lui, cât de organic le-a îmbinat în a lui

1 Orlov A. S. Cuvântul despre regimentul Igor. Ed. al 2-lea. M.-L., 1946, p. 212-213.

2 Vezi: V. N. Peretz, „The Lay of Igor's Campaign"—o amintire a feudalului! Ucraina - Secolul XII al Rusiei. Kigw, 1926.

3 Vezi: Obnorsky S.P. Eseuri despre istoria limbii literare ruse din perioada mai veche. M.-L., 1946, p. 132-198.

4 Vezi: Sunt cubanez L.P. Istoria limbii ruse vechi. M., 1953, p. 320-327; Larin B. A. Prelegeri despre istoria limbii literare ruse (X - mijlocul secolului al XVIII-lea). M., 1975, p. 145-178.

5 Vezi: Vinogradova VL Natura secundară lexicală a „Zadonshchina" în comparație cu „Povestea campaniei lui Igor" - „TODRL". M.-L., 1956, v. XII: Kotlyarenko A. N. Analiza comparativă a unor trăsături ale structurii gramaticale a „Zadonshchina" și „Povestea campaniei lui Igor".- În cartea: „Povestea campaniei lui Igor" și monumentele ciclului Kulikovo. M.-L., 1966.

stil individual cu adevărat unic. Cartea lui V.P. Adrianov-Peretz este valoroasă prin faptul că arată nu numai prezența lexemelor „Cuvântului" în sine cu aceleași semnificații în alte monumente ale epocii sale, ci și faptul că „Cuvântul" îndeplinește normele lingvistice. a timpului său și în construcții, ture, imagini poetice.

Materialul adunat de cercetător nu lasă nicio îndoială că Laic aparține literaturii de la sfârșitul secolului al XII-lea. Valabilitatea acestui punct de vedere a fost confirmată și de cercetările lui V. Yu.

Franchuk, care a remarcat asemănarea neîndoielnică a frazeologiei laicului și frazeologia Cronicii de la Kiev1 2.

Alături de monografia lui V.P. Adrianov-Peretz, trebuie menționată o altă lucrare fundamentală - „Dicționar-Cartea de referință” în mai multe volume „Povestea campaniei lui Igor”, care interpretează întreaga compoziție lexicală a Laicului; în același timp, fiecare semnificație a cuvântului interpretat este ilustrată prin exemple preluate din câteva sute de surse - monumente ale literaturii și scrierii de afaceri antice ruse, monumente de folclor, înregistrări ale dialectelor populare. În plus, „Dicționarul” este o colecție a celor mai semnificative comentarii asupra textului „Cuvinte” - informații istorice despre eroii operei, informații despre istoria și semnificația cuvintelor individuale folosite în monument, un set de interpretări ale „locurilor întunecate”3.

În ultimele decenii, au apărut multe articole și note care raportau paralele lexicale și poetice cu lecturile Laicului (articole de B. A. Larin, N. A. Meshchersky, D. S. Likhachev, V. P. Adrianov-Peretz, S. I. Kotkova și alții)4, acesta pare foarte important să comparăm limba „Cuvintelor” cu limba dialectelor populare5.

Toate aceste observații duc în cele din urmă la concluzia incontestabilă că Layul aparține cercului acelor lucrări ale literaturii ruse antice care au fost create în Rusia Kieveană în perioada celei mai mari înfloriri a scrierii și culturii sale - în ajunul mongolo-tătarilor. invazie, la sfârşitul secolului al XII-lea.

1 Adrianov a-Perets V.P. „Povestea campaniei lui Igor” și Monumente ale literaturii ruse din secolele XI-XIII. L., 1968, p. 43.

2 Vezi: V. Yu. Franchuk. Ar fi putut Piotr Borislavici să creeze „Povestea campaniei lui Igor”? (Observații asupra limbajului „Cuvintelor” și Cronicii Ipatiev.) - „TODRL”. L., 1976, v. XXXI.

3 Vezi: „Dicționar-carte de referință „Cuvinte despre campania lui Igor”. Comp. V. L. Vinogradova. Emisiune. 1 (A—D). M.-L., 1965; emisiune 2 (D—Spear). L., 1967; emisiune 3 (Navă—Curentă). L., 1969; emisiune 4 (O-P). L., 1973; emisiune 5 (P-C). L., 1978.

4 Pentru o trecere în revistă a lucrărilor despre limbajul „Cuvintelor”, vezi: Tvorogov O. V. Mova „Cuvinte despre campania lui Igor” (pidbags i zavdannya vyvchennya) .- „Movoznavstvo”, 1975, nr. 6.

5 Kozyrev V. A. Alcătuirea vocabularului „Cuvinte despre campania lui Igor” și vocabularul dialectelor populare moderne — „TODRL”. L., 1976, v. XXXI.

Momentul scrierii Laicului și întrebarea autorului său. Studii recente au demonstrat în mod convingător că Layul ar fi putut fi scris la scurt timp după evenimentul descris în el - campania lui Igor împotriva polovtsienilor. Natura prezentării, abundența de indicii din monument care sunt de înțeles doar contemporanii evenimentelor, actualitatea unor probleme tocmai pentru sfârșitul secolului al XII-lea - toate

acestea nu ne permit să acceptăm ipotezele acelor oameni de știință (D.N. Alshits, L.N. Gumilyova) care a propus datarea monumentului la al XIII-lea V. Cu toate acestea, încercările continuă să găsească o modalitate de a data cu mai multă acuratețe laici în ultimele decenii ale secolului al XII-lea. Unii cercetători cred că monumentul ar fi putut fi creat cel târziu la 1 octombrie 1187, momentul în care Iaroslav Osmomysl a murit, deoarece este menționat în Laic ca în viață. Cu toate acestea, știm că apelurile către prinți sunt retorice în monument, iar autorul s-ar putea adresa lui Iaroslav chiar și după moartea sa: la urma urmei, în timpul campaniei și prinderii lui Igor, acesta era încă în viață. De remarcat este considerația că toastul proclamat la sfârșitul Laicului în onoarea lui Vsevolod Svyatoslavich nu a putut fi potrivit după moartea acestui prinț și a murit în 1196 și, prin urmare, Laicul a fost scris cel târziu la această dată. Cu toate acestea, întrebarea cu privire la datarea exactă a monumentului este încă deschisă.

Nu mai puțin complicată este întrebarea autorului Laicului. Numeroase încercări de a stabili cine anume a scris această lucrare, în esență, s-au rezumat la căutarea unor contemporani ai campaniei cunoscute de noi care ar putea scrie Mirenul. Dar nu avem date indirecte sau directe care să ne permită să acordăm preferință vreunuia dintre acești autori ipotetici. Este caracteristic faptul că B. A. Rybakov, creatorul celei mai detaliate ipoteze despre autorul Layului, își rezumă observațiile astfel: „Este imposibil să se dovedească irefutabil că Lay of Igor's Campaign și cronica tribului Mstislav (un fragment al Cronicii de la Kiev.— O. T.) au fost de fapt scrise de aceeași persoană. Este și mai dificil de confirmat că această persoană a fost tocmai miile de la Kiev Peter Borislavich. Aici probabil vom rămâne pentru totdeauna pe tărâmul ipotezelor. Dar asemănarea izbitoare, uneori transformându-se în identitate, a aproape tuturor trăsăturilor ambelor lucrări (ținând cont de diferența de gen) nu ne permite să renunțăm complet la ideea unui singur creator al acestor două opere-creații la fel de strălucitoare. deschis.

Cu toate acestea, autorul fără nume poate fi caracterizat: a fost un om cu o perspectivă istorică largă, excelent

1 A se vedea: Demkov și N. S. Cu privire la întrebarea timpului scrierii „Povestea campaniei lui Igor” - „Buletinul Universității de Stat din Leningrad”, 1973, nr. 14, nr. 3, p. 73.

2 Rybakov B. A. Cronicarii ruși și autorul Povestea campaniei lui Igor. M., 1972, p. 515.

versat în revoltele politice complexe ale timpului său, un patriot care a reușit să se ridice peste îngustimea intereselor principatului său până la înălțimea intereselor întregi rusești, un scriitor talentat, cunoscător și cunoscător al monumentelor originale și traduse rusești antice. cărți și în același timp bine conștienți de arta populară orală. Doar o combinație a tuturor cunoștințelor sale, aptitudinilor, gustului artistic înalt, simțul profund al cuvântului și ritmul i-au permis să creeze o operă care a fost gloria literaturii ruse antice din perioada mai veche.

Cuvântul și literatura veche rusă. Se pune firesc întrebarea: de ce laicii, ale căror merite literare erau atât de apreciate în vremurile moderne, au trecut neobservate în literatura rusă veche și, în special, de ce tradiția sa scrisă de mână este atât de săracă?

Este dificil să dăm un răspuns cert la această întrebare, dar se pot face o serie de considerații, având în vedere informațiile noastre despre literatura rusă veche în general și despre soarta monumentelor rusești vechi individuale în tradiția manuscrisului. În primul rând, lucrările au avut propria lor soartă individuală: în condițiile Evului Mediu, mai ales în condițiile realității ruse din secolele XI-XIII, perioada războaielor feudale, raidurile polovtsiene și apoi devastatoarea invazie mongolo-tătară, lucrarea fie a dispărut complet din cauza listelor morților, fie a căzut în uitare, deoarece listele rare supraviețuitoare ale acesteia puteau, dintr-un motiv sau altul, să rămână necunoscute mult timp. În al doilea rând, după invazia mongolo-tătară, laica și-a pierdut relevanța politică, era neconvențional în formă, dificilă în limbaj - acesta ar putea fi și motivul pentru care vechii scribi ruși nu s-au străduit în mod deosebit să înmulțească listele supraviețuitoare ale laicilor. Li s-a adresat din când în când: fie copistul „Apostolului” Pskov Diomid (Domid), apoi autorul „Zadonshchina”, apoi copistul „Povestea lui Akira cel Înțelept”. În al treilea rând, a fost consacrat unui eveniment relativ nesemnificativ și, în plus, nu a vorbit despre el, ci doar a discutat despre el ca cunoscut.

Cuvântul în noua literatură rusă. Dar în timpurile moderne, Slovo a făcut o impresie uriașă cititorilor ruși. Poeții ruși, literalmente încă din primii ani după publicarea lui The Lay, au găsit în el material recunoscător pentru imitații și variații ale temelor antice rusești, încercări nesfârșite au început să găsească cel mai bun echivalent poetic al marelui monument al antichității. Dintre traducerile secolului al XIX-lea, cele mai bune au fost, fără îndoială, traducerile lui V. A. Jukovski (evaluate pozitiv de A. S. Pușkin), M. D. Delarue, A. N. Maikov, L. Mei; la începutul secolului nostru, poezii bazate pe motivele Laicului au fost create de A. A. Blok, iar Laicul a fost tradus de K. D. Balmont. Traduceri excelente aparțin traducătorilor și poeților sovietici - S. V. Shervinsky, V. Stelletsky, G. Storm, I. Novikov,

135

N. Zabolotsky şi alţii1. Povestea campaniei lui Igor este, de asemenea, cunoscută pe scară largă în traducerile în limbile popoarelor URSS, a fost tradusă în ucraineană de M. Rylsky, în belarusă de Y. Kupala, în georgiană de S. Chikovani. Există traduceri ale lui The Lay făcute în străinătate, monumentul a fost tradus în engleză, bulgară, maghiară, spaniolă, germană, poloneză, română, sârbo-croată, turcă, finlandeză, franceză, japoneză și alte limbi1 2.

Să rezumam câteva rezultate ale dezvoltării literaturii ruse în secolele al XI-lea - începutul secolului al XIII-lea.

Să începem cu literatura tradusă. Datorită corespondenței din originale bulgare și traducerilor directe din greacă și din alte limbi, Rus' a

adoptat multe dintre genurile literaturii bizantine (sau, mai corect, literatura intermediară slavă comună), și, în același timp, a perceput-o în cele mai bune modele clasice. . Rusia a învățat cărți biblice și liturgice, patristică, în ambele forme - elocvență solemnă și instructivă, hagiografie (vieți și patericons), literatură apocrifă extinsă, genuri enciclopedice: diverse feluri de „selecții", „întrebări și răspunsuri" etc. Monumente de cronografie bizantină, literatura de științe naturale, liste cu „Shestodnev", „fiziolog", „Topografia creștină" de Kosma Indikoplova au devenit cunoscute Rusiei. La dispoziția scribilor ruși au fost și diverse exemple de narațiune istorică - „Alexandria", „Istoria războiului evreiesc" și monumente care sunt de fapt fictive, de exemplu, „Povestea lui Akira cel înțelept".

Faptul că o parte semnificativă a moștenirii literare bizantine a devenit cunoscută în Rus' ne-ar da în sine motive să vorbim despre introducerea Rus'ului în cultura europeană de cel mai înalt nivel. Dar educația nu este creativitate. Există o mare diferență între un școlar erudit și un om de știință: primul doar studiază, al doilea se creează singur, bazându-se pe realizările predecesorilor săi. Aceasta a fost exact situația cu literatura rusă deja în primele secole ale existenței sale: nu numai că a studiat și a înțeles, ci și a creat ea însăși noi valori culturale și istorice.

Pe parcursul secolului al XI-lea. bogata si expresiva limba literara rusa veche s-a format in sfarsit. Nu era veche

1 Vezi: V. I. Steleckiy, „Povestea campaniei lui Igor" în traduceri și aranjamente literare. — În cartea: „Povestea campaniei lui Igor". Traduceri și sugestii poetice. Sub conducerea generală a lui V. Rzhiga, V. Kuzmina și V. Stelletsky. M., 1961; Dmitriev L.A. „Povestea campaniei lui Igor" și literatura rusă.— În cartea: Povestea campaniei lui Igor. Ed. al 2-lea. L., 1967.

2 Vezi: Eremin I. P. „Povestea campaniei lui Igor" în poezia rusă, ucraineană și belarusă.— „Uchen. aplicația. Leningrad. un-ta", 1948, Nr. 90. Ser. philol. științe, voi. 13.

limba slavă, transferată mecanic pe un nou pământ, și nu fosta limbă slavă estică a epocii pre-alfabetizate - odată cu nașterea literaturii, s-a format o nouă limbă literară cu relații complexe între elementele lingvistice slavona veche și slava estică atât la nivel lexical și semantic și la nivel gramatical. Această limbă fie a apărut sub forma unei limbi literare neutre, fie a dezvăluit, datorită diversității sale genetice, posibilități bogate de gen și nuanțe stilistice.

Ceva asemănător s-a întâmplat în literatură. Ideea nu este că literatura rusă originală a apărut, că în secolele XI-XII. în Rus' apar propriile lor modele de „cuvinte" solemne și învățături bisericești, propriile lor vieți și nuvele patericon, propriile cronici și anale și în faptul că în toate genurile literare de vârf, vechii cărturari ruși nu sunt în niciun caz. imitatori, copiand modelele altora cu constiinciozitate studenteasca. „Viața lui Theodosius" și „Povestea lui Boris și Gleb" se disting prin maniera lor individuală,

neconvențională, care mărturisește înalta pricepere și talent literar al autorilor lor; Povestea anilor trecuti nu seamănă cu cronica bizantină – este originală atât ca formă, cât și prin natura surselor folosite, cât și prin stilul de prezentare, mai vioi, relaxat și mai figurat decât stilul cronicilor bizantine.

Chiar și traducătorii din Rusia veche au găsit o oportunitate de competiție creativă cu autorul originalului, oportunitatea de a completa, decora, „îmbunătăți” stilul și modul său de narațiune, așa cum am văzut în exemplul traducerii „Istoriei evreilor”. Război".

Până la începutul secolului al XIII-lea. Literatura veche rusă ne apare în fața noastră destul de matură. În aproape fiecare gen, au fost create lucrări originale, care ar putea servi ca modele demne de imitat și pot determina dezvoltarea ulterioară a acestui gen pe pământul rus. Atuurile literaturii ruse au inclus astfel de capodopere care stau în afara sistemelor de gen, precum „Instrucțiunea” lui Vladimir Monomakh sau „Povestea campaniei lui Igor”. Stilurile literare s-au dezvoltat, iar vechii scribi ruși nu erau inferiori în arta cuvântului autorilor bizantini sau bulgari; un exemplu în acest sens este înalta pricepere literară a lui Chiril din Turov, autorul Povestea campaniei lui Igor, autori de legende despre călugării Kiev-Pechersk.

Nu numai Kiev și Novgorod, ci și Vladimir, Smolensk, Cernigov, Galich, Pereyaslavl Yuzhny și multe alte orașe ale Rusiei au devenit centrele afacerilor cu carte, scrisului de cronici, au posedat mai multe

1 Vezi: V. V. Vinogradov, Principalele probleme ale studierii formării și dezvoltării limbii literare ruse vechi. – Studii de lingvistică slavă. M., 1961; Filin F. P. Despre originile limbii literare ruse.- „Probleme de lingvistică”, 1974, nr. 3.

mi biblioteci. Dezvoltarea intensivă a vieții urbane a fost o garanție de încredere a secularizării în continuare a culturii, extinzând cercul nu numai al oamenilor alfabetizați, ci și al oamenilor cu o educație largă. Într-un cuvânt, începutul secolului al XIII-lea. a promis atât culturii antice ruse în general, cât și literaturii în special cele mai favorabile perspective de dezvoltare.

LITERATURĂ

Literatura de traducere. Istrin V. M. Eseu despre istoria literaturii ruse antice din perioada pre-Moscova (secolele 11-13). pg., 1922; Eremin I.P. Despre influența bizantină în literaturile bulgare și veche rusă din secolele IX-XII - În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. L., 1966; Meshchersky N. A. Arta traducerii Rusiei Kievene - „TODRL”. M.-L., 1958, v. XV; El este. Surse și compoziție ale scrierii antice traduse slavo-ruse din secolele XI-XV. (Tutorial). L., 1978; Robinson A. N. Literatura Rusiei Kievene printre literaturile medievale europene. Tipologie, originalitate, metodă.– În cartea: Literatura slavă. VI Congresul Internațional al Slaviștilor. M., 1968; Originile ficțiunii rusești. Apariția genurilor narative intriga în literatura rusă veche. L., 1970, cap. 3, 4.

Culegeri de zicale, patericoni. Pentru o trecere în revistă a paterik-urilor, a se vedea: Feder VR Information about Slavic translation pateriks.— În cartea: Ghid pentru descrierea manuscriselor slavo-ruse pentru Catalogul consolidat al manuscriselor stocate în URSS. M, 1976, nr. 2, partea 1; Despre patericonul egiptean, vezi: Eremin I.P. La istoria poveștii traduse în limba rusă veche.- „TODRL”. M.-L., 1936, vol. III; Sinai Patericon. Publicația a fost pregătită de V. S. Golișenko, V. F. Dubrovina. M., 1967; Petrov N. I. Despre originea și alcătuirea Prologului tipărit slavo-rus. Kiev, 1875; Preobrazhensky V. slavo-rus Skete patericon. Kiev, 1909; Semenov V. A. Înțelepciunea lui Menander după listele rusești. SPb., 1892; El este. Spune ale lui Isihie și Barnaba după listele rusești. SPb., 1892; El este. Vechea Albină Rusă conform listei de pergament.- SORYAS, vol. LIV, Nr. 4. Sankt Petersburg, 1893; Izbornik al Marelui Duce Svyatoslav Yaroslavich 1073 Sankt Petersburg, 1880; nu a fost finalizată ediția tipografică a textului Izbornik cu textul paralel grecesc (vezi: Izbornik al Marelui Duce Svyatoslav Yaroslavich din 1073. - CHOIDR, 1882, cartea 4). Despre „Izbornik” din 1073, vezi: Rozov N. N. Cel mai vechi „Izbornik” bulgaresc și tradiția manuscrisă a acestuia.- „CÂMPURI”, 1969, vol. XXVI11, nr. 1; și, de asemenea, Sat. articole despre compoziția, designul și tradiția scrisului de mână a colecției: Izbornik Svyatoslav 1073, M., 1977.

Apocrife

Monumente ale literaturii ruse renunțate. Colectat și publicat de N. S. Tikhonravov, vol. 1 - II. SPb.—M., 1863. Monumente ale literaturii antice ruse, ed. G. Kushelev - Bezborodko. Emisiune. III; Cărți „false” și „repudiate” din antichitatea rusă, culese de A.P.Pypin. SPb., 1862 (Texte ale „Umblării Fecioarei prin chinuri”. „Povești din câte părți a fost creat Adam”, „Convorbiri ale celor trei sfinți” etc.); Lavrov P.A. Texte apocrife. SPb., 1899 (Texte din „Cuvintele lui Metodie din Patara”, „Prima Evanghelie a lui Iacov”, „În cele douăsprezece vineri”, „Apocalipsele lui Baruc”. „Evangheliile lui Toma”. .

Cercetare. Porfiryev I. Ya. Legende apocrife despre persoanele și evenimentele Vechiului Testament conform manuscriselor Bibliotecii Solovetsky. Kazan, 1872; SPb., 1877; El este. Legende apocrife despre persoane și evenimente din Noul Testament conform manuscriselor Bibliotecii Solovetsky. Kazan, 1873; SPb., 1890; Tikhonravov NgS. Cărțile renunțate ale Rusiei antice.- În cartea: Lucrările lui N. S. Tikhonravov, vol. I. M .. 1898, p. 127-255; P y p și n A. N. Pentru a explica articolul

138

despre cărțile „false”. Cronica studiilor Comisiei arheografice (1861). SPb., 1862, nr. eu, p. 1-55; Vezi și: Belobrova O. A. Ficțiune de traducere a secolelor XI-XIII - În cartea: Originile ficțiunii rusești. L., 1970,

Cu.   143-154; Meshchersky N. A. Apocrife în scrierea antică slavo-rusă (Vechiul Testament Apocrypha).— În cartea: Linii directoare pentru descrierea manuscriselor slavo-ruse pentru Catalogul consolidat al manuscriselor stocate în URSS. M., 1976, nr. 2, partea I; Yatsimirsky

A.I. Recenzie bibliografică a apocrifelor în scrierea slavă de sud și rusă. Apocrife ale Vechiului Testament. Pg., 1921, nr. eu.

Povești de traducere

Ediții de texte și cercetări. Meshchersky N.A. „Istoria Războiului Evreiesc” de Josephus Flavius în traducere veche din rusă. M.-L., 1958 (Cercetare, text și traducere); Is'trin V.M. Alexandria Cronografelor Ruse. M., 1893. Studiul Alexandriei cronografice cu publicarea textului edițiilor sale; Fragmente din „Alexandria” cu traducere în limba rusă modernă, vezi cartea: „Izbornik” (Colecție de opere de literatură din Rusia antică). M., 1969; Actul lui Kuzmina V.D. Devgen. M., 1962; Grigoriev A. D. „Povestea lui Akira cel Înțelept”. Cercetări și texte. M., 1913.

Cronici. Istrin V. M. „Cărți ale lui Georgy Mnikh temporare și figurative”. „Cronica lui George Amartol” într-o traducere antică slavo-rusă. Text, studiu și dicționar, vol. I-III. Pg.-L., 1920-1930; Curds O. V. Cronografe vechi rusești. L., 1975, cap. 1; Udaltsova 3. V. Cronica lui Ioan Malala în Rusia Kievană.- Anuarul arheografic pentru 1965. M., 1966; Shustorovich E. M. traducere slavonă veche a cronicii lui John Malala. Istoria studiului.- Ceasul bizantin, vol. 30, M., 1969.

Literatura stiintelor naturii. Karneev A. Materiale și note despre istoria literară a fiziologului. OLDP (Societatea iubitorilor de literatură antică), vol. XCII. SPb., 1890. Texte şi cercetări; O carte vorbită de Kozma Indikoplova. OLDP, vol. XXXVI, Sankt Petersburg, 1886; Vezi și: Ilyushina L.A. Topografia creștină a lui Kozma Indikoplova.— În cartea: Ghid pentru descrierea manuscriselor slavo-ruse ... M., 1976, nr. 2, partea 1.

„Povestea anilor trecuti”

Texte. Povestea anilor trecuti, partea I. M., 1950.

Cercetare. Povestea anilor trecuti, partea a II-a. M., 1950. (Articole și comentarii de D.S. Lihaciov); Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, cap. 3, 5, 6, 8, 9; Şahmatov A.A. Cercetări privind cele mai vechi anale ruseşti. LZAK vol. XX. Sankt Petersburg, 1908; El este. „Povestea anilor trecuti”, vol. I. Parte introductivă. Text. Note. LZAK, 1916, nr. XXIX; Priselkov M.D. Istoria scrierii cronicilor ruse în secolele XI-XV. L., 1940, p. 16-44; Curds O. V. „Povestea anilor trecuti” și „Codul inițial”. Comentariu textual.- „TODRL”. L., 1976,

vol. XXX; Vezi și secțiunea „Povestea anilor trecuti” din cartea lui D. S. Lihaciov „Marea moștenire” M., 1975; Vezi secțiunea despre Povestea anilor trecuti din cartea: Originile ficțiunii rusești. L., 1970, cap. eu; Vezi cap. 2 în carte: Likh a-chev D. S. Omul în literatura Rusiei antice. M., 1970.

Proza oratorică a secolelor XI-XIII.

Texte: Rozov N. N. Lista sinodală a operelor lui Hilarion, un scriitor rus din secolul al XI-lea. Slavia. Praha, 1963. Rocnik XXXII, Seăit 2,

ss. 141-175 (Textul cuvântului „Despre lege și har”); Eremin I.P.Moștenirea literară a lui Teodosie al Peșterilor.- „TODRL”. M.-L., 1947, v. V (Texte de învățături și mesaje); Eremin I. P. Moștenirea literară a lui Kirill Turov

- „TODRL”, M.-L., I956, τ. XII; τ. XIII. M.-L., 1957; τ. XV. M.-L., 1958.

Cercetare. Adrianov-Peretz V.P. Om în literatura educațională a Rusiei Antice - „TODRL”. L., 1972, v. XXVII; Eremin I.P. Moștenirea literară a lui Kirill Turovsky.- „TODRL”. M.-L., 1955, or. XI, p. 342-367; El este. Oratoriul lui Chiril din Turov.— În cartea: Eremin IP Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Nikolsky N. Despre operele literare ale mitropolitului Kliment Smolyatich, scriitor din secolul al XII-lea. SPb., 1892; Vezi secțiunea despre „Cuvântul despre lege și har” al mitropolitului Ilarion din cartea: Lihachev D.S. The Great Heritage. M., 1975.

Învățăturile lui Vladimir Monomakh

Pentru ediția textului, vezi cartea: Povestea anilor trecuti, partea I. M.-L., 1950 (sub 1096).

Cercetare. Lihaciov D.S. Mare moștenire. M., 1975; Orlov A. S. Vladimir Monomakh. M.-L., 1946.

Vieți ruși antici

Adrianov-Peretz V.P. Sarcini de studiere a „stilului hagiografic” al Rusiei Antice.—„TODRL”. M.-L., 1964, or. XX; Ea este.La întrebarea cercului de lectură al scriitorului antic rus.- „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII; Originile ficțiunii rusești. L., 1970, cap. 2; A b r a m o v i h D. I. Viața Sf. Boris și Gleb și servicii pentru ei. Pg., ORYAS, 1916; Eremin I.P. Povestea lui Boris și Gleb.— În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; El este. La caracterizarea lui Nestor ca scriitor.— În cartea: Eremin IP Literature of Ancient Rus'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Colecția Adormirea Maicii Domnului din secolele XII-XIII. Ed. S. I. Kotkova. M., 197 L (Texte din „Viața lui Boris și Gleb”, „Viața lui Teodosie din Peșteri”), „Paterik al Mănăstirii Peșterilor din Kiev”. SPb., 1911 (ediția a II-a Kassian și Arseniev publicată); Abramovici D. I. Kiev-Pechersk Patericon. Kiev, 1931 (a doua ediție Kassian publicată); Pentru o traducere în rusă modernă, vezi cartea: Proza artistică a Rusiei Kievene în secolele XI-XIII. M., 1957, p. 149-226.

Stareţul „mergător” Daniel

Cercetare. Danilov V.V. Despre caracterizarea „Călătorii” stareţului Daniel.- „TODRL”. M.-L., 1954, or. X; Despre trăsăturile de gen ale rătăcirilor antice rusești - „TODRL”. M.-L., 1962, or. XVIII.

„Povestea campaniei lui Igor”

Text y. Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1950; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Enter, articol de L. A. Dmitriev și V. L. Vinogradova. Pregătirea textului și comentariilor de L. A. Dmitrieva. L., 1952; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Enter, articol de D. S. Lihachev. Comp. și prep. texte de L. A. Dmitriev și D. S. Lihaciov. Notă. O. V. Tvorogova și L. A. Dmitrieva. a 2-a ed. L., 1967.

Cercetare. Adrianov-Peretz V.P. „Povestea campaniei lui Igor” și monumente ale literaturii ruse din secolele XI-XII. L., 1968; Demko O-in și N. S. Cu privire la întrebarea timpului scrierii „Cuvintele campaniei lui Igor” - „Știri. LGU. Ser. „Istoria limbii. și lit., vol. 3, 1974, nr. 14; Dmitriev L. A. Istoria primei ediții a „Povestea campaniei lui Igor”. Materiale și cercetare. M.-L., 1960; Dmitriev L. A. 175 de ani de la prima ediție a campaniei Povestea lui Igor. Câteva rezultate și sarcini ale studierii „Cuvântului” - „TODRL”. L., 1976,

140

iXXXI; Likhachev D. S. „Povestea campaniei lui Igor” - prologul eroic al literaturii ruse. L., 1967; El este. „Povestea campaniei lui Igor”. M., 1976; El este. „Povestea campaniei lui Igor” și cultura timpului său. L., I978; Despre r-Ί o în A. S. „Povestea campaniei lui Igor”, ed. a II-a, add. M. - L., 1946; Peretz V. •Povestea campaniei lui Igor” — o amintire a feudalului! Rus ucrainean secolul al XII-lea. Kiev, 1926; Rybakov B. A. Cronicarii ruși și autorul Povestea campaniei lui Igor. M., 1972; El este. „Povestea campaniei lui Igor” și contemporanii săi. M., 1971; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. sat. cercetări și articole. M., 1950; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Bibliografia publicațiilor, traducerilor și studiilor. Comp. V. P. Adrianrva-Peretz. M.-L., 1940; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Index bibliografic. Comp. O. V. Danilova, E. D. Poplavskaya, I. S. Romanchenko. Ed. și cu o introducere, un articol de S. K. Shambinago. M., 1940; Un cuvânt despre regimentul lui Igor. Bibliografia publicațiilor, traducerilor și studiilor. 1938 -1954. Comp. L. A. Dmitriev. M. - L., 1955; Popov P. N. La bibliografia „Cuvinte despre campania lui Igor” - CÂMPURI. M., 1956, v. XV. emisiune 3, p. 268-271; Dicționar-carte de referință „Cuvinte despre campania lui Igor”. Comp. V. L. Vinogradova. M. ~ L., 1965-1978, nr. 15.

Din lucrări generale despre literatura acestei perioade

Adrianova-Peretz V.P. Omul în literatura educațională a Rusiei Antice.- „TODRL”. L., 1972, v. XXVII; „Izbornik Svyatoslav 1073”. sat. articole. M., 1977; R o m a n o v B. A. Oameni şi obiceiuri ale Rusiei antice. Eseuri istorice ale secolelor XI-XIII. a 2-a ed. M. - L., 1966.

Capitolul 2. LITERATURA AL DOILEA SFORTUL AL XIII-lea - SFÂRȘITUL SECOLULUI XIII

În 1223, pe Kalka, un mic râu din stepele polovtsiene, nu departe de Marea Azov, a avut loc prima ciocnire între ruși și mongolo-tătari. Din cauza inconsecvenței acțiunilor prinților ruși care au luat parte la această bătălie, trupele ruse au fost învinse. Bătălia de la Kalka nu a servit drept lecție pentru prinții ruși: dezacordurile feudale, lipsa unei conduceri unificate în lupta împotriva invadatorilor au dus în

cele din urmă la victoria mongolo-tătarilor și la stabilirea jugului mongolo-tătar în Rus'.

În iarna anului 1237, o forță uriașă a mongolo-tătarilor, condusă de nepotul lui Genghis Khan, Batu, a invadat principatul Ryazan. Apelul prinților din Ryazan către prințul Vladimir Yuri Vsevolodovich și prințul de Cernigov Mihail Vsevolodovich cu un apel de a se opune în comun invadatorilor străini a rămas fără răspuns, iar poporul Ryazan a fost forțat să lupte cu inamicul numai pe cont propriu. Și astfel, pe rând, unul după altul, principatele Rusiei de Nord-Est au fost mai întâi capturate, iar mai târziu Sud-Vest (Kievul a căzut în 1240).

Cucerirea ținuturilor rusești de către Batu, care a avut loc în bătălii sângeroase, a fost însoțită de înfrângerea și distrugerea orașelor și satelor. Cruzimea și nemilosirea nomazilor în raport cu soldații ruși, cu populația civilă se remarcă în toate poveștile despre invazia Batu din Rus'. Aceste relatări din surse rusești sunt confirmate de informațiile istoricilor și scriitorilor din alte țări1. Invazia mongolo-tătară a provocat daune grave culturii ruse. Pierderile umane au fost excepțional de mari. Multe orașe din nord-estul și sudul Rusiei au fost distruse sau arse, în timp ce monumente de arhitectură, lucrări de artizanat și artă plastică și cărți au pierit. Dușmanii au distrus fără excepție populația acelor orașe care le-au rezistat și i-au dus pe toți artizanii la Hoarda lor. O serie de meșteșuguri au încetat să mai existe. Toate construcțiile din piatră s-au oprit pentru o vreme

1 istoric arab de la începutul secolului al XIII-lea. Ibn-al-Asir, caracterizand invazia mongolo-tătară drept o nenorocire care nu a avut nimic asemănător în istorie, în special, a scris că cuceritorii „nu le-a fost milă de nimeni, ci au bătut femei, bărbați, bebeluși” (vezi: Tizenhausen) . V.V. Culegere de materiale legate de istoria Hoardei de Aur, vol. I. SPb., 1884, p. 2).

Invazia Rusiei de către Batu. Incendiu în Catedrala Adormirea Maicii Domnului în 1238. Miniatura Cronicii Frontului. al 16-lea secol (INTERZICE).

ashimydlfl lgivp".

p<lli#"itn^y"</ng^4<4u, il|iimsmm tyzhg^4o44di>is^a^. HwițHifayțttab wttMttrtA psii/pu * nlommd*NSh4l4

(prima biserică de piatră după capturarea Rus'ului a fost construită în Novgorod chiar la sfârşitul secolului al XIII-lea).

După ce a capturat și subjugat pământurile rusești în puterea sa, Batu a invadat Europa de Est, intenționând să cucerească toate statele europene. Dar slăbite de lupta pentru Rus', trupele sale nu au fost în stare să ducă la îndeplinire aceste planuri. La sfârșitul anului 1242, Batu s-a întors înapoi spre est. S-a stabilit pe Volga de Jos, unde a apărut un nou stat - Hoarda de Aur cu capitala la Sarai. Pământurile rusești au căzut în dependență de vasal de Hoardă.

Teritoriul Novgorod-Pskov Rus nu a fost devastat, dar aici în anii 40. secolul al XIII-lea a avut loc o luptă acerbă cu invadatorii germano-suedezi.

Rolul pe care l-a jucat Rus în istoria paneuropeană, luând asupra sa prima lovitură a hoardelor mongolo-tătare, ești bine

143

A. S. Pușkin a replicat: „Rusiei i s-a atribuit un destin înalt7... Câmpiile sale nemărginite au absorbit puterea mongolilor și au oprit invazia lor chiar la marginea Europei; va / vars n-au îndrăznit să-i lase pe Rusui înrobiți în spatele lor și s-au întors în stepele răsăritului lor. Iluminismul în curs de dezvoltare a fost salvat de o Rusie sfâșiată și pe moarte../”1.

Înfrângerea în lupta împotriva invadatorilor și politica de împărțire a Rusiei dusă de invadatori au accelerat procesul de fragmentare feudală și separarea principatelor individuale. Dar, în același timp, ideea necesității de a uni ținuturile rusești a devenit din ce în ce mai matură, care și-a găsit cea mai vie întruchipare în monumentele literare. Această idee a fost susținută de conștiința unității limbii (în prezența dialectelor locale), a unității religiei, a unității istoriei și a rudeniei etnice, conștiința că tocmai lipsa de unitate a principatelor ruse a fost cea care a dus la înfrângerea și instaurarea stăpânirii străine.

În ciuda tuturor pierderilor și încercărilor îndurate, din punct de vedere spiritual, poporul rus nu a fost nici distrus, nici înrobit. Lupta împotriva invadatorilor a provocat o ascensiune a patriotismului. Iar tema patriotică devine tema principală a literaturii secolului al XIII-lea. Eroismul și curajul militar, fidelitatea față de datorie, dragostea pentru pământul propriu, glorificarea măreției și puterii de odinioară a prinților și principatelor ruși, durerea pentru morți, durerea și simpatia pentru toți cei care sunt supuși umilinței de către sclavi - toate acestea sunt reflectate. în anale și în hagiografie și în monumente de elocvență solemnă. Sună ascuțit în lucrările secolului al XIII-lea. tema necesității unei puteri princiare puternice, vrăjile princiare și inconsecvența acțiunilor împotriva dușmanilor sunt aspru condamnate. Idealul unui conducător puternic este un prinț - un războinic și un om de stat înțelept. În amintirile trecutului, Vladimir Monomakh este înfățișat ca un astfel de prinț, iar Alexandru Nevski printre prinții contemporanilor săi.

1. CRONICĂ

Fragmentarea feudală a Rus'ului, care s-a intensificat mai ales în anii jugului mongolo-tătar, a contribuit la fragmentarea analelor întregi ruseşti şi la dezvoltarea analelor locale, regionale. Acest lucru a dus la două consecințe. Pe de o parte, orizonturile cronicarilor s-au restrâns într-o oarecare măsură. Pe de altă parte, apariția cronicilor regionale a contribuit la includerea materialelor locale în cronică. În același timp, în scrierea cronică rusă, timp de multe secole (de la 11 la 16), tradiția a fost ferm stabilită de a începe narațiunea cu Povestea anilor trecuti. Acest sub-·

1 Guns n A. S. Poli. col. cit., vol. XI. M.-L., 1949, p. 268 (Articolul „Despre nesemnificația literaturii ruse”). O idee similară a fost repetată în termeni apropiați de Pușkin într-o scrisoare către P. Ya. Chaadaev în 1836 (vezi ibid., vol. XVI).

s-a menţinut conştiinţa unităţii Rus'ului. Cronicile își conduc propria poveste despre întreaga istorie a întregului pământ rusesc. Astfel, ei au amintit de unitatea tuturor principatelor ruse, au trezit amintiri despre trecutul glorios și fosta putere a Rusiei.

Dezvoltarea cronicilor locale nu a dus la autolimitarea cronicilor doar de interesele unei regiuni date, a unui pământ dat, nu a transformat cronicile în lucrări regionale înguste. Cronicarii locali au folosit constant în munca lor materialul cronicilor altor principate. Este departe de a fi întotdeauna posibil să se urmărească și să se explice modalitățile și natura interacțiunii dintre analele diferitelor principate, chiar războindu-se între ele, dar existența unei astfel de interacțiuni este incontestabilă.

Invazia nomazilor a încetinit dezvoltarea scrierii cronicilor. Dar chiar și în cei mai grei ani ai jugului mongolo-tătar, acesta continuă să existe. Din orașele distruse, scrierea cronicilor este transferată în altele, deși nu atât de intens condusă în principatele care au supraviețuit înfrângerii.

Înainte de a trece la o analiză a celei mai interesante cronici literar-interesante a perioadei luate în considerare, cronica galico-volină, să caracterizăm pe scurt cronica Rusiei de Nord-Est.

Cronica de la Rostov. După înfrângerea lui Vladimir Zalessky de către hoardele lui Batu în 1237, cronica marelui ducal a trecut de la Vladimir la Rostov. În istoria analelor de la Rostov, așa cum sugerează D.S. Likhachev, un rol important l-a jucat prințesa Maria, soția prințului Rostov Vasilko, care a fost ucis în timpul invaziei Batu din 1238, fiica prințului Cernigov Mihail Vsevolodovici, care a fost ucis în Hoardă în 1246.

În 1262, un val de revolte împotriva Hoardei a cuprins orașele Rostov. Codul analistic creat după aceste evenimente, definit de D.S. Likhachev drept codul analistic al Mariei, „este tot impregnat de ideea necesității de a susține cu fermitate credința și independența patriei. Această idee a determinat atât conținutul, cât și forma cronicii. Cronica Mariei reunește în componența sa o serie de povești despre martiriul prinților ruși, care au refuzat orice compromis cu cuceritorii lor. Narațiunile de acest fel includ: povestea morții soțului Mariei Vasilko Konstantinovich în 1238 în bătălia de pe râul orașului, povestea transferului trupului marelui duce al lui Vladimir Yuri Vsevolodovich la Vladimir (a fost ucis în bătălie asupra orașului, iar trupul său de pe câmpul de luptă a fost mai întâi transferat la Rostov, apoi la Vladimir), o înregistrare sub 1246 despre uciderea din Hoarda lui Mihail Cernigov, tatăl Mariei.

Povestea despre Iuri Vsevolodovici subliniază nu numai priceperea militară a prințului (el respinge propunerea de a captura

1 Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, p. 285.

145

cikov să le suporte, spunând că „războiul este glorios lu^e este lumea frigului.” — „Mai bine un război bun decât o pace rea”)1, dar și că moartea lui este suferință pentru credința creștină.

Ideea devotamentului nemărginit față de datorie și credință este și mai pronunțată în povestea despre Vasilka și în înregistrarea morții lui Mihail Cernigovski - ei nu trădează ortodoxia și nu sunt de acord să recunoască credința „murdară” a invadatorilor. . O astfel de interpretare a cauzelor morții prinților ruși în anii jugului mongolo-tătar ar fi trebuit să fie percepută nu numai ca o ispravă a suferinților pentru credință, HQ, ci și ca un act curajos pentru onoarea rusului. teren. Capturat pe Vasylok, dușmanii încearcă să-l oblige să-și recunoască obiceiurile „viloase”, „să fie în voia lor și să lupte cu ei”. Dar prințul nu cedează nici convingerii, nici amenințărilor: „Nu-mi veți lua credința creștină, dacă voi fi în mare necaz”. Mihail Cernigovski, chemat la Hoardă, refuză „să se închine pe foc și peste cap”, pentru care „a fost ucis de cei răi”.

În disponibilitatea de a-și sacrifica viața pentru credința creștină, în refuzul de a recunoaște zeii „murdari” heterodocși și de a se închina în fața lor, a existat un protest împotriva asupririi sclavilor în general.

Povestea despre Vasilka din cronica luată în considerare se încheie cu laude la adresa lui, în care apare imaginea ideală a principelui: boierii sunt afectuoși. Nimeni din boieri, care l-au slujit și i-au mâncat pâinea și i-a băut paharul și a primit daruri, nu putea fi cu un alt prinț pentru dragostea lui, ci să-și iubească slujitorii în exces, curajul și mintea trăiesc în el, adevăr și adevăr umblător cu el, fii mai viclean în toate și mult mai capabil.

În povestea evenimentelor din 1262, după care s-a întocmit cronica Mariei, citim o denunțare furioasă a unui anume călugăr Izosima, care s-a predat invadatorilor și i-a ajutat. Acest denunț a fost un fel de opoziție a trădătorului față de eroii care au fost martirizați, dar au rămas credincioși patriei lor: Izosima piere și el, dar moartea lui este mizerabilă și fără glorie. Când au început revoltele împotriva Hoardei, „atunci”, scrie cronicarul, „acest nelegiuit Zosima a fost ucis și în orașul Iaroslavl. Fii corpul lui ca un câine și un corb.”

Cronica lui Ryazan. Informațiile despre analele Ryazan nu au ajuns la noi. Cu toate acestea, se poate susține că în acest principat, care a luat prima lovitură de la Batu, s-au păstrat cronici locale. Analele Ryazan, conform cercetătorului acestui număr V. L. Komarovich1 2, au fost compilate aproape de evenimentele anilor '30. secolul al XIII-lea timp. Despre existența acestei bolți și timpul ei

1 „Cronica Laurențiană. - PSRL. vol. I. M., 1962, coloana. 465-471.

2 Komarovich V.L. Cronica Ryazan din secolul al XIII-lea - „IRL”. M.-L., 1945, vol. II, partea I, p. 74-77.

compilația arată că povestea venirii forțelor lui Batu în Rus', aproape toate cronicile cunoscute în prezent, inclusiv cele mai vechi: Novgorod I și Cronicile Laurențiane, încep cu Ryazan și este în episodul care povestește despre soarta. din Ryazan că te simți „observator direct și chiar participant la evenimentele descrise. O trăsătură caracteristică a acestei bolți este denunțarea vinovăției prinților: din cauza refuzului lor de a prefera interesele cauzei comune predilecțiilor personale, soldații ruși, în ciuda eroismului lor, nu au putut rezista dușmanilor. Această tendință acuzatoare este cel mai vizibilă în povestea despre capturarea lui Ryazan de către Batu.

Cronicarul exclamă cu amărăciune că, chiar înainte de invazia lui Batu, „Domnul ne-a luat puterea și a pus în noi confuzie și furtună și frică și înfricoșare pentru păcatele noastre” * 2. „Nedumerire” - nebunie , neglijarea intereselor comune în scopuri egoiste, și a fost motivul fragmentării acțiunilor prinților în fața unui pericol formidabil. În povestea codului Ryazan despre invazia Batu, s-au reflectat și unele tradiții epice orale despre regiunea Batu. Nomazii, care au intrat în țara Ryazan, și-au trimis ambasadorii la prinții Ryazan - „soția unei vrăjitoare (vrăjitoare) și doi soți cu ea”, cerând „zecimi (zecimi) în toate: în oameni și în prinți și la cai, în fiecare zecime”. (În Prima cronică din Novgorod a ediției mai tinere, s-a adăugat: „în alb 10, în negru 10 și în maro 10, în roșu 10 și în piebald 10.” Legende orale despre invazia lui Batu din Ryazan și povestea analistică din Ryazan Analele acestui eveniment au stat ulterior la baza „Povestea devastării Ryazanului de către Batu”, ceea ce face ca ipoteza lui V.L. Komarovich despre prezența analelor în Ryazan să fie foarte probabilă.

Cronica Galicia-Volyn. Principatul Galicia-Volyn era situat în sud-vestul Rus'ului. În sud-vest și vest, principatul Galiția-Volyn se învecina cu Ungaria și Polonia, la est se aflau principatele Kiev și Turov-Pinsk. Principatul Galiția-Volyn a fost unul dintre cele mai bogate principate rusești și a jucat un rol important în viața politică a Rusiei Antice. (Să ne amintim apelul la prințul galic Yaroslav Vladimirovici Osmomysl din Povestea campaniei lui Igor, care oferă o imagine vie a puterii militare și politice a prințului galic.)

Istoria principatului Galiția-Volyn a fost plină de evenimente de războaie intra-feudale, remarcate printr-o luptă deosebit de acerbă între prinți și boierii locali, care reprezentau o mare forță politică. În secolul al XIII-lea. necazurile interne au fost complicate de ciocniri continue cu inamicii externi (Ungaria,

„Komarovich V. L. Ryazan cronică din secolul al XIII-lea - „IRL”. M.-L., 1945, vol. II, partea I, p. 75.

2 Novgorod I cronica edițiilor de seniori și juniori. M.-L., 1950, p. 75.

Polonia). Războaiele intra-feudale și lupta împotriva invadatorilor străini au fost însoțite de proteste în masă ale orășenilor și zgârieturi atât împotriva noilor veniți neinvitați, cât și împotriva boierilor locali. Toate aceste evenimente sunt reflectate în Cronica Galicia-Volyn. Cronica Galiția-Volyn, creată în secolul al XIII-lea, a ajuns până la noi ca parte a Cronicii Ipatiev, unde este citită imediat după Cronica de la Kiev (începând cu 1200). Cronica Galicia-Volyn din Cronica Ipatiev este împărțită în două părți: prima (până în 1260) este dedicată descrierii vieții și faptelor prințului galic Daniil Romanovici și istoriei principatului galic, a doua povestește despre soarta lui. principatul Vladimir-Volyn și prinții săi (fratele lui Daniil - Vasilko Romanovici și fiul acestuia din urmă, Vladimir Vasilkovici), acoperind perioada 1261-1290. Atât prima cât și a doua parte a Cronicii Galiția-Volyn sunt texte independente care diferă de la fiecare altele în orientare ideologică şi stilistic1.

Prima parte a Cronicii Galiția-Volyn, „Cronicerul lui Daniel al Galiției”, se încheie cu un scurt raport despre moartea lui Daniel și laude reținute pentru el. Un astfel de final nu corespunde cu restul naturii relației cronicarului cu Daniel. Pe baza acestui fapt, L. V. Cherepnin a ajuns la concluzia că „Cronicul lui Daniel al Galiției” a fost întocmit în timpul vieții acestui prinț și că scurte relatări despre ultimii săi ani și moartea nu aparțin galeții, ci cronicilor lui Vladimir-Volyn ” 1 2. Timpul compilației „Cronicul Daniel al Galiției” L. V. Cherepnin se referă la 1256-1257. Cronica a fost creată la scaunul episcopal din orașul Kholm.

„Cronicul lui Daniel al Galiției” a fost o singură lucrare integrală. Una dintre caracteristicile acestei „Cronici” a fost absența unei grile meteorologice caracteristice cronicilor. Acest lucru se explică prin faptul că în „Cronicul lui Daniel al Galiției” avem în fața noastră o narațiune istorică de o formă mai integrală, mai coerentă decât o cronică. Datele disponibile acum în Cronicar, începând cu prima - „în vara anului 6709 (1201)”, au fost inserate mai târziu, probabil de întocătorul listei Ipatiev. În același timp, acestea au fost aranjate arbitrar și sunt, de regulă, eronate, aleatorii, aproximative3. De bază-

1 Principalele studii asupra problemelor legate de timp și loc al întocmirii cronicii, trăsăturile sale ideologice și stilistice: Cherepnin L. V. „Cronicerul lui Daniel al Galiției” - „Note istorice”, 1941, nr. 12, p. 228-253; Eremin I.P. Cronica Volyn 1289-1290. ca monument al literaturii.— În cartea: Eremin IP Literature of Ancient Rus'. M.-L.. 1966, p. 164-184.

2 Cherepnin L. V. „Cronicerul lui Daniel al Galiției”, p. 230.

3 Pentru prima dată, această caracteristică a „Cronicarului Daniel al Galiției” a fost stabilită de M. S. Grushevsky. Vezi: Gr u sh e in s k and y M. Chronology of pod_y Galitsko-Volinsky* litoiiiisi.— În cartea: Notes of the Spider Association im. Shev chenka. Lviv, 1901, vol. XLI. Cu. 1-72.

Ideea comună a „Cronicarului Daniel” este lupta principelui împotriva boierilor răzvrătiți, denunțarea răzvrătirii boierilor. A doua temă centrală a Cronicarului este tema gloriei armelor rusești și a pământului rusesc.

La baza „Cronicarului Daniil al Galiției”, așa cum a stabilit L. V. Cherepnin, a fost povestea din Galicia despre soarta minorilor Daniil și Vasilko Romanovich, copiii prințului Roman Msti-Slavich, „Povestea bătăliei de la Kalka. ", scrisă de un participant la luptă, povestea luptei lui Daniel cu boierii feudali, "Povestea bătăliei de la Batu", o poveste despre călătoria lui Daniel în Hoardă pentru a se închina în fața Batu, un ciclu de povești militare despre lupta împotriva yotvingienilor, cronici locale, documente oficiale, monumente ale literaturii traduse. În „Cronică” toate aceste izvoare formau o narațiune unică integrală, unite atât prin ideile principale ale acestui monument, cât și stilistic.

Autorul „Cronicarului Daniel al Galiției” consacră o parte semnificativă din „Cronicarul” său descrierii luptei lui Daniel pentru masa domnească galică cu boierii galici, cu feudalii maghiari și polonezi. Începându-și povestea despre aceste evenimente, el spune: „Să începem să spunem armate de nerăbdare și munci mari și războaie dese, și multe revolte, și răscoale dese și multe răzvrătiri”1. Dar el nu se limitează la evenimente legate doar de istoria principatului galic, ci acordă atenție și soartei întregului pământ rusesc.

Din diverse povești despre Daniel, imaginea unui războinic curajos și curajos, a apărut un conducător înțelept și puternic. Una dintre caracteristicile pe care autorul le dă eroului său înfățișează în mod viu nobilimea și priceperea militară a prințului - „Bebo (era) îndrăzneț (curajos) și curajos, din cap până în picioare nu avea niciun viciu”. Dar aici, cronicarul povestește despre Daniel că se va pleca în fața lui Batu din Hoardă. Și aici Daniel se află în rolul umilitor al unui umil slujitor al lui Batu, în mâinile căruia atât onoarea, cât și viața prințului.

Preocuparea pentru principatul său îl face pe Daniel să meargă la Hoardă, deși știe că acolo îl așteaptă o umilință rușinoasă și poate chiar moartea. În drum spre Hoardă, Daniel vizitează Mănăstirea Vydubitsky și cere să se roage pentru el. Văzând cu ochii săi nenorocirile și asuprirea pe care le suferă poporul rus din cauza invadatorilor, Daniil „începe să se întristeze mai mult (și mai mult) în suflet”.

Când prințul a apărut în fața lui Batu, l-a întâlnit cu aceste cuvinte: „Danilo, de ce nu ai venit de mult? Și acum ai venit, altfel este bine.” În prima parte a acestui apel - reproș și amenințare, în a doua - iertarea plină de har. Apoi Batu îl întreabă pe prinț dacă bea „lapte negru, băutura noastră, koumuz (koumiss) de iapă”? Daniel răspunde: „Nu am băut până acum,

1 Textul cronicii Galicia-Volyn este citat din publicația: Cronica Ipatiev, - PSRL, vol. II. M., 1962, coloana. 715-938.

acum îmi porunci să beau”. La aceasta, Batu, cu o batjocură evidentă, spune: „Ești deja Totarinul nostru, bea băutura noastră”.

. În ciuda conciziei acestui dialog, avem o imagine expresivă a umilinței și umilinței prințului puternicului principat galic în fața Hoardei Hanului. Un detaliu puternic al acestui episod este definiția lui koumiss ca „lapte negru”; în această frază aparent ciudată („negru” — aici în sensul de rușinos, sumbru, întristat) și dispreț față de sclavi, și o expresie de smerenie forțată: prințul trebuie să bea acest lapte „negru”.

Mai târziu, Daniel este încă onorat — ei îi aduc un „chum” (oală) de vin și îi transmit cuvintele milostive ale lui Batu: „Nu ești obișnuit (nu ești obișnuit) să bei lapte, bea vin!” Dar aceasta este bunăvoința indulgenței patronatoare, stăpânul față de subordonat. Și cronicarul exclamă cu tristețe: „O, cinstea tătarilor este mai rea decât răul” - și așa dezvoltă acest gând îndurerat: „Danilov Romanovici, fostul mare prinț, care a stăpânit pământul rusesc, Kiev și Volodimer și Galich cu frații iar alte țări, acum stau în genunchi și se numește iobag, și vrea tribut, nu-și prețuiește stomacul (nu știe dacă va rămâne în viață), și vin furtuni. O, onoare tătară cea rea! Tatăl său a fost rege în țara rusă, chiar a cucerit ținutul Polovtsian și a luptat împotriva tuturor celorlalte țări. Fiul lui nu acceptă onoarea, atunci cine altcineva poate accepta? Răutatea și lingușirea lor nu are capăt.” Raportând întoarcerea lui Daniel din Hoardă, naratorul descrie sentimentele care i-au cuprins în acest fel pe fiii săi. Daniel și fratele său: „Și plângeți pentru greșeala lui și a fost mare bucurie pentru sănătatea lui”.

Această poveste nu l-a umilit pe Daniel, nu i-a diminuat demnitatea de războinic și prinț în ochii cititorului rus. Dar contrastul cu care Daniel a apărut aici în comparație cu imaginea acestui prinț, care a apărut în fața ochilor cititorului din toate celelalte povești despre el, a subliniat cu o forță deosebită tragedia pământului rusesc aservit.

„Cronicul lui Daniel al Galiției” se deosebește de toate celelalte lucrări ale literaturii ruse antice prin strălucirea sa deosebită, vivacitatea descrierilor bătăliilor, armele militare și o aromă cavalerească aparte. Dragostea autorului pentru temele militare, pentru scenele de luptă se manifestă clar în minuțiozitatea și admirația cu care descrie ținutele militare, armurile, armele, în modul în care înfățișează aspectul general al trupelor, mișcarea acestora. „Și urlă tuturor călăreților care au coborât și s-au înarmat, izo (din) tabără. Protejează-i ca un zori, dar căștile lor ca soarele răsare, cu o suliță a lor tremurând în mâini, ca tremurând pe mulți (ca o trestie), trăgători (arcași) amândoi (pe ambele părți) mergând și ținând Rozhantsi (arbalete) în mâinile lor și care și-au pus propriile lor împotriva săgeților împotriva militarilor (împotriva dușmanilor). Danilov stă pe un cal și urla (războinici) se îmbracă. Toate acestea ^ ne îngăduie să vedem în autorul Cronicarului Da

750

Niil Galitsky" al unui bărbat strâns legat de afacerile militare, sugerează că a fost un combatant din cel mai apropiat cerc al

prințului. Autorul cărții Cronicarul este un om de înaltă cultură a cărții, familiarizat cu operele din literatura tradusă, căruia îi place să-și arate abilitățile de scris. De aici o asemenea abundență în text de forme complexe de carte (folosirea frecventă a categoriei gramaticale „dativ independent”), înfrumusețari stilistice, comparații detaliate, exclamații retorice.

De asemenea, trebuie menționat că autorul Cronicarului cunoaște bine tradițiile epice orale, inclusiv cele polovtsiene. Epopeea polovtsiană stă la baza faimoasei povești despre hanul polovtsian Otrok. Otrok, în timpul luptei lui Vladimir Monomakh cu polovțienii, a fugit din stepele polovțene „la Obez (în Abhazia) dincolo de Porțile de Fier”. Când Vladimir Monomakh a murit, Khan Syrchan a trimis un „gudtsa” Orya (gudets - un cântăreț care își însoțea penisul cântând la fluier - un instrument cu coarde) la Otrok. Syrchan îl trimite pe Orya să-l cheme pe Otrok să se întoarcă în patria sa. Spune-i, îi spune trimisului său, „cuvintele mele” despre moartea lui Vladimir Monomakh, „cântă-i cântece polovtsiene”. Dacă Otrok, în ciuda convingerii și a cântecelor polovtsiene, nu vrea să se întoarcă, atunci, spune Syrchan Orya, „da-i (Otrok) să miroasă (miros) poțiuni (ierburi) numite evshan (pelin).” Persuasiunile și cântecele nu funcționează asupra Copilului. Sau îi dă flăcăului pelin. „Umflat” (inhalând în sine) mirosul de iarbă din stepele sale natale, Otrok, „plângând”, a spus: „Da, este mai bine să mănânci pe pământul tău cu un os, tratați-l bine cu ființa glorioasă a altcuiva. ” - și a decis să se întoarcă în patria sa 1

Academicianul A. S. Orlov a făcut o descriere succintă și potrivită a autorului „Cronicarului Daniel al Galiției”: „În narațiunea galițiană, se simte constant un scriitor educat, diplomat și combatant militant, care iubește sunetul și zgomotul armelor, un curtean. și un fel de „cavaler”, care a înțeles istoria ca pe un lanț de războaie și rebeliuni”1 2.

Caracteristicile de gen ale „Cronicarului Daniel al Galiției” vor fi reflectate în continuare în literatura Rusiei de Nord-Est în biografia unui alt prinț și om de stat războinic celebru - în „Povestea vieții lui Alexandru Nevski”.

„Volyn Chronicle”, după „Cronicerul lui Daniel al Galiției”, după I. P. Eremin, „de la început până la sfârșit este opera aceluiași autor... Ei mărturisesc la o mână.

1 Acest complot a fost folosit în celebrul poem de A. Maikov „Emshan”.

2 Orlov A.S. Literatura rusă veche a secolelor XI-XVI*. M.-L., 1937, p. 118.

atât conţinutul cronicii cât şi întreaga sa structură literară. „Volyn Chronicle” a fost compilată ca o singură lucrare integrală în anii '90. secolul al XIII-lea. În ea, ca și în „Cronica lui Daniel al Galiției”', nu exista nicio metodă de prezentare a evenimentelor strict pe an – „o grilă potrivită”. Dar, spre deosebire de „Cronicar”, narațiunea din „Cronica Volyn” este menținută strict în ordine cronologică. Cu această

caracteristică și trăsăturile sale stilistice, Cronica Volyn este mai aproape de tradițiile cronicii de la Kiev din secolul al XII-lea decât Cronicarul lui Daniel al Galiției. Cronica Volyn se deosebește de aceasta din urmă printr-o mai mare simplitate a prezentării. Interesele principatului Volyn ies în prim-plan în această cronică; în comparație cu Cronicarul lui Daniel al Galiției, are un caracter mai local.

O atenție deosebită în „Cronica Volyn" este acordată prințului Vladimir Vasilkovici. Este un domn-domn ideal, cronicarul subliniază înțelepciunea, dreptatea, faptul că se bucură de dragostea prinților, a boierilor și a întregului popor. Un sentiment sincer de dragoste și simpatie este pătruns de povestea Cronicii Volyn despre boala și moartea lui Vladimir Vasilkovici.

Cronicarul descrie în detaliu boala grea de lungă durată a prințului, ultimele sale zile și moartea. Vladimir Vasilkovici își îndură suferințele cu curaj și smerenie. În ciuda bolii sale, el nu părăsește viața activă a prințului-domn al pământului său: face testament, negociază cu diverși prinți, ia tot felul de decizii care vizează binele principatului Volyn.

Suferința prințului, gravitatea bolii sale sunt dezvăluite cititorului și prin imaginea sentimentelor oamenilor din jurul prințului. Iată cum, de exemplu, cronicarul descrie sosirea prințului Kondrat la Vladimir Vasilkovici: Și intră și înclină-te înaintea lui. Și plângând mare (puternic, amar) văzându-i durerea și deznădejdea trupului său roșu (frumos).

Moartea prințului provoacă durere și tristețe universală, nu numai toți locuitorii ținutului Volyn, ci și „germanii, și surozheții și novgorodienii" se întristează pentru el. După plânsul prințului decedat, laudele se citesc în anale. Descriind cronica de la Rostov, l-am lăudat pe prințul Vasilko Konstantinovici. Laudele aduse prinților în articolele necrologistice despre ei sunt apropiate unele de altele prin caracterul și stilul lor, dar, în același timp, fiecare dintre astfel de laude are propriile sale nuanțe, sunt introduse detalii care le conferă un ton aparte, originalitate. În laudă lui Vladimir Vasilkovici, sunt subliniate mintea, învățarea, moralitatea înaltă.

Unicitatea artistică a episoadelor individuale, a poveștilor, a întregii lucrări este dată de imaginile găsite cu succes de autor, care fac o impresie puternică asupra cititorului prin detalii. Iată un exemplu de unul dintre detaliile atât de vii din povestea despre Vladimir Vasilevici.

1 Cronica Eremin I.P. Volyn 1289-1290, p. 174. M. S. Grushevsky credea că „Cronica Volyn" este o combinație de texte scrise de trei cronicari (Grush e.v s k și y M. Istoria literaturii ucrainene, τ. III. Kiev-Lviv, 1923, pp. 180-203). Potrivit lui V. T. Pashuto, „Cronica Volyn" este opera a doi cronicari (Pashuto V. T. Eseuri despre istoria Galiciei-Volyn Rus. M., 1950, pp. 101-133). După cum notează I. P. Eremin, ambele puncte de vedere „nu sunt susținute de text".

După moartea prințului, pământurile sale ar trebui să meargă la fratele său Mstislav, despre care există un „rând” (acord) între prinți. Dar există și alți pretendenți pentru moștenirea prințului muribund (el nu avea copii). Fiul vărului lui Vladimir Vasilkovici, prințul Iuri Lvovici, îi cere lui Vladimir să-i dea Berestye (Bretul modern). Vladimir îl refuză pe Iuri, spunându-i ambasadorului său: „Nu pot strica rândul pe care l-am încheiat (încheiat) cu fratele meu Mstislav”. După ce a încheiat negocierile cu ambasadorul Yuri, Vladimir își trimite credinciosul servitor Ratsha la Mstislav pentru a-și avertiza fratele despre pretențiile lui Yuri Lvovich. Și, întărindu-l pe Mstislav în dreptul său de a moșteni, îndemnându-l să nu cedeze nimic și pe nimeni din ceea ce moștenește după el, Vladimir Vasilkovici, „ia în mână paie din patul tău”, îi cere lui Ratsha să-i dea fratele său acest smoc de paie. și spune-i: „Frate, acea piatră de hotar (acest buchet bătrân) de paie a dat (trimiterea ție) – nu-l da în stomacul meu (după moartea mea) nimănui”.

Cercetătorii „Cronicii Volyn” au exprimat diverse presupuneri despre autorul acesteia. Dar toate identificările presupușilor autori cu diverse persoane din anturajul lui Vladimir Vasilkovici menționate în anale (scribul Fedoreț, care și-a scris scrisorile pe moarte în numele prințului, episcopul lui Vladimir-Volyn Yevstigney) sunt prea ipotetice. Prin urmare, cea mai convingătoare declarație pe această temă a lui I.P. Eremin: „Despre autorul Cronicii Volyn, se poate spune cu încredere doar că a fost un susținător înflăcărat al prințului Vladimir Vasilkovici, a fost la curent cu toate evenimentele domniei sale și a cunoscut personal. el că era bărbat era bine citit, stăpânind bine practica și tradițiile scrisului de cronici – probabil un călugăr local sau un preot.”

Nu sa oprit în Rus' în secolul al XIII-lea, interesul pentru istoria lumii. Aparent, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. în Galicia-Volyn Rus, a fost alcătuit un amplu cod cronografic, care cuprindea texte biblice, fragmente din Cronica lui George Amartol, un text aproape complet al mai multor cărți din Cronica lui Ioan Malala, Alexandria Cronografică a primei ediții, Istoria Războiul evreiesc” de Josephus Flavius. Acest set a acoperit evenimentele istoriei antice de la „crearea lumii” până la capturarea Ierusalimului de către Tit în anul 70 d.Hr. e.1 2.

Cronicile create în anii invaziei mongolo-tătare, povestirile cronice și legendele din acest timp sunt sursele informațiilor noastre despre evenimentele acelor ani. Dar nu sunt mai puțin valoroase ca monumente ale gândirii sociale ale epocii, ca opere de literatură. În fața noastră nu este doar o descriere a acestui sau aceluia eveniment, nu o declarație rece de fapt,

1 Cronica Eremin I.P. Volyn 1289-1290, p. 183.

2 Avem o idee despre acest cod cronologic din două liste ulterioare ale acestuia: conform cronografului Archiv (sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea) și cronografului Vilna (mijlocul secolului al XVI-lea). Vezi: I str în V. M. „Alexandria” a cronografelor rusești. M., 1893, p. 317-352; Meshchersky N.A. „Istoria Războiului Evreiesc” de Josephus Flavius în traducere veche din rusă. M.-L., 1958.

dar şi aprecierea sa, cronicarul îşi exprimă atitudinea faţă de ceea ce se descrie. Cronicile regionale se disting prin trăsături locale, în unele cazuri continuând tradițiile mai vechi ale cronicilor întregi rusești (Kiev) și locale, în altele introducând ceva nou. Dar toate cronicile, într-o măsură mai mare sau mai mică, se caracterizează prin dorința de a evidenția evenimente care țin nu numai de această regiune, de acest principat, ci și de întregul pământ rusesc.

2. „RUGAȚIUNEA” DANIEL SHARPENER

Una dintre întrebările centrale ale literaturii ruse antice a fost problema rolului prințului în viața țării. Necesitatea unei puteri princiare puternice ca condiție pentru o luptă reușită împotriva dușmanilor externi, depășirea contradicțiilor interne a fost recunoscută cu tărie de cei cărora le păsa de soarta țării.

Ideea unei puteri princiare puternice se află în centrul uneia dintre cele mai interesante lucrări ale literaturii ruse antice - „Rugăciunea” de Daniil Zatochnik. Acest monument este remarcabil nu numai prin orientarea sa ideologică, trăsăturile sale literare, ci și prin misterul său. Există încă întrebări deschise despre momentul creării sale, despre cine este Daniil Zatochnik. Diferiți cercetători rezolvă problema relației dintre cele două ediții principale ale lucrării în moduri diametral opuse.

O ediție are titlul „Cuvântul” de Daniil Zatochnik, cealaltă – „Rugăciunea” de Daniil Zatochnik. „Cuvântul” se adresează prințului Yaroslav Vladimirovici, „Rugăciunea” - lui Yaroslav Vsevolodovich. În textul „Cuvintelor”, prințul este numit „fiul marelui țar Vladimir.” Deci, cel mai probabil, vechiul scrib rus a putut numi doar unul dintre fiii lui Vladimir Monomakh. Dar nu a avut un fiu, Yaroslav. O serie de cercetători consideră că „Iaroslav” este o greșeală în titlu și în loc de acest nume ar trebui să fie fie Yuri Dolgoruky, fie Andrei Dobry (fiii lui Vladimir Monomakh). În acest caz, „Cuvântul” este datat nu mai târziu de anii 40-50. secolul al XII-lea (Iuri Dolgoruky a murit în 1157, Andrei cel Bun - în 1141)1 2. Destinatarul Rugăciunii, conform celor mai mulți cercetători, este fiul Marelui Duce Vsevolod al III-lea Cuibul Mare - Iaroslav Vsevolodovici, care a domnit în Pereyaslavl de Suzdal din 1213 până la 1236 .

Cu toate acestea, există o ipoteză conform căreia „Cuvântul” -

1 Textele „Rugăciunii” și „Cuvinte” sunt citate din ediția: „Cuvânt” de Daniil Zatochnik după ediții din secolele XII și XIII. și modificările acestora. Pregătit pentru publicare de H. N. Zarubin. L., 1932.

2 Pentru cele mai convingătoare argumente în favoarea ipotezei care leagă Cuvântul de Andrey Dobry, vezi: Skripil M.O. The Word de Daniil Zatochnik.—TODRL. M.-L., 1955, vol. XI, p. 80-&3.

revizuirea ulterioară a „Supplicaţiei”1. În ciuda literaturii extinse cu argumentarea ambelor puncte de vedere, întrebarea a ceea ce este primar - „Cuvântul” sau „Supplicația” rămâne deschisă.

Cea mai semnificativă diferență dintre „Rugăciune” și „Cuvânt” este în orientarea lor ideologică. În ambele ediții, puterea și puterea prințului și puterea domnească sunt în egală măsură lăudate. Atitudinea față de boieri din „Cuvânt” și „Rugăciune” este foarte diferită. În Lay, principele nu se opune boierilor. În „Rugăciunea” se subliniază puternic superioritatea domnitorului asupra boierilor.

În povestea analistică despre bătălia de la Vozha din 1378, este menționat numele lui Daniil Ascuțitorul. Aici se spune despre un anume preot care a fost exilat „în închisoare pe lacul Lache, unde se afla Danilo Prizonierul”1 2. Această mențiune însă nu rezolvă întrebarea cine este Daniil Prizonierul. Cel mai probabil, ea însăși se întoarce la „Cuvântul” sau „Rugăciunea” și mărturisește doar popularitatea acestei lucrări în Rusia antică. Nici măcar nu putem fi siguri dacă a existat cu adevărat Daniel, care dintr-un motiv oarecare și a căzut odată în dizgrația prințului său și se afla pe lacul Lacha (orașul Kargopol este situat pe malul de nord al lacului). Cuvântul ascuțitor în sine este, de asemenea, neclar: poate însemna atât „prizonier”, cât și „ipotecat”. Tot felul de ipoteze „biografice” despre Daniel care există în literatura științifică și populară sunt, de regulă, foarte subiective. Obiectiv, din tot materialul atât din Laic, cât și din Rugăciune, din autocaracteristicile autorului, reiese clar că nu aparținea clasei conducătoare. Daniel aparținea categoriei „milostivilor” domnești, care proveneau din cele mai diverse straturi de oameni dependenți3.

Lucrarea lui Daniil Zatochnik este o selecție de aforisme, fiecare dintre ele sau un grup dintre ele poate fi perceput ca un text complet independent. De exemplu: „Dacă (dacă) cineva vede o persoană întristat, cum să bei apă rece într-o zi fierbinte”; „Aurul este zdrobit (topit) de foc, iar omul de nenorocire”; „Moleve (mol), prinții, hainele (hainele) mănâncă și tristețea unei persoane”, etc. Dar toate aceste aforisme separate, într-o formulare verbală extrem de concisă, care transmit înțelepciunea lumească, sunt unite prin starea de bine.

1 Această ipoteză a fost cel mai susținută și dezvoltată de N. K. Gudziy în articolul „Ce mediu social a aparținut Daniil Zatochnik?” (în cartea: Colecția de articole pentru a 40-a aniversare a academicianului A. S. Orlov. L., 1934), precum și în capitolul scris de N. K. Gudziy, dedicat acestui monument, din istoria academică a literaturii ruse („IRL „ . M.-L., 1945, τ. II, partea I. Literatura anilor 1220-1560, pp. 35-45) și în manualul său (Gudz și y N. K History of Ancient Russian Literature, ed. I, M., 1938; ed. a 7-a, M., 1966).

2 Bolta de cronică a Moscovei de la sfârșitul secolului al XV-lea.—PSRL, τ. XXV. M.—L., 1949, p. 200.

3 Vezi: Lihaciov D. S. Fundamentele sociale ale stilului „Moleniya” de Daniil Zatochnik.—„TODRL”. M.—L., 1954, τ. X, p. 106-119.

în spatele lor se află imaginea lui Daniil Ascuțitorul. Adevărurile eterne și generale devin vicisitudinile destinului unei singure persoane, chiar a acestui Daniel. Acest lucru dă monumentului aspectul nu al unei colecții de aforisme individuale, ci al unei narațiuni despre soarta specifică a unei anumite persoane. Nu știm dacă o astfel de construcție a operei este un dispozitiv literar conștient sau dacă un Daniel adevărat a povestit, folosind aforisme împrumutate și compuse de el însuși, despre soarta sa și a desenat o imagine ideală a prințului-domnic. În orice caz, putem spune că avem în fața noastră o operă de un înalt nivel literar care reflectă clar viața reală.

Autorul acestei lucrări împrumută pe scară largă aforisme din cărțile Scripturii (Psalmi, pilde ale lui Tsisus Sirakh, pilde ale lui Solomon etc.), folosește Povestea lui Akira cel Înțelept, Stoslovețiii lui Ghenady, el cunoaște Povestea anilor trecuti. În același timp, cele mai diverse aspecte ale vieții rusești din acea vreme s-au reflectat atât în Laic, cât și în Rugăciune. Daniel folosește pe scară largă vocabularul de zi cu zi, pentru a construi comparații, metafore, se bazează pe fenomenele vieții de zi cu zi. Și în fața noastră apar schițe convexe ale vieții și obiceiurilor epocii.

Gândindu-se la modalități de a ieși din sărăcie, Daniel vede o cale de ieșire - în căsătoria cu o mireasă bogată. Acest lucru îl face să se gândească la răutatea feminină (un subiect foarte popular în scrierea antică rusă). În special, se acordă mult spațiu acestui subiect în „Cuvânt". Daniel folosește aici atât sursele cărților, cât și, așa cum spune el însuși, „pilele lumești" (adică, zicale seculare). Umorul plin de viață și înțelepciunea lumească a acestor maxime (Daniel nu se opune femeilor în general, ci doar unui tip special de „soție rea" urâtă de el) creează o imagine concretă a relațiilor de familie ale epocii. „Soțiile stau la biserică rugându-se lui Dumnezeu și maicii Domnului și ce vrei să înveți (ce vrei să înveți), dar învață de la soții tăi acasă. Iar voi, bărbați, conduceți-vă nevestele după lege (ține-ți nevestele în lege), pentru că e greu să găsești (căci nu e ușor să găsești) soții bune.

Discută despre perspectiva de a merge la o mănăstire pentru a se salva de greutățile lumești, Daniel spune că este mai bine să mori decât ipocrit, din cauza dorinței de a-și îmbunătăți situația financiară luând vălul. Iar autorul își ilustrează ideea cu un tablou expresiv al ipocriziei monahale: bunătatea".

În lucrarea luată în considerare, înalta cultură de carte a autorului, buna sa cunoaștere a monumentelor literaturii traduse și originale se îmbină cu succes cu marea sa conștientizare a „înțelepciunii lumești". Nu se teme de abundență

conduce „pilele lumești", nu evită vocabularul de zi cu zi. După cum notează D. S. Likhachev, „Daniel, parcă, își etalează grosolănia, reducerea deliberată a stilului, fără să fie jenat de vocabularul de zi cu zi" L

Această trăsătură a stilului lui Daniil Zatochnik se explică nu numai prin faptul că Daniil este un reprezentant al păturilor inferioare ale

societății, o persoană dependentă, ci și prin poziția literară a autorului. Nepoliticonia deliberată a lui Daniel, glumele lui se întorc la tradițiile bufonilor.

Combinația dintre înaltul livresm cu glumele bufoniste, zicările instructive cu „pilele lumești” din opera lui Daniil Zatochnik conferă acestui monument o originalitate aparte. „Rugăciunea” particulară și atitudinea ei față de persoana umană. În mod ironic asupra lui însuși, lăudându-l exorbitant pe prinț (în spatele acestor laude se simte grotesc ascuns), Daniil pune mai presus de orice puterea intelectuală a unei persoane, susține demnitatea umană. O persoană înțeleaptă, aflată într-o situație de suferință, fără speranță, încercând să iasă în oameni, nu poate și nu trebuie să-și compromită demnitatea umană, să iasă împotriva conștiinței sale. Este de remarcat faptul că subliniind în toate modurile posibile puterea puterii domnești, Daniel observă că, oricât de puternic ar fi prinț, faptele sale depind de „membrii dumei” din jur - consilieri: „Prinții mei, domnii! Aceasta nu este marea pentru a scufunda navele, ci vânturile; nu focul irita fierul (nu focul topeste fierul), ci umflarea pungii (ci umflarea blanurilor); La fel, prințul însuși nu cade într-un lucru (în necaz), ci introduce gânduri. 3 Gândind cu o minte bună, prințul va obține o masă înaltă, dar gândind cu o minte atrăgătoare, va fi lipsit de una mai mică.

Daniil Zatochnik este un intelectual rus străvechi care simte cu intensitate răul timpului său, încearcă să găsească o cale de ieșire din ele, susține recunoașterea demnității umane, indiferent de statutul social și de proprietate al unei persoane. O caracterizare subtilă și exactă a lui Daniil Zatochnik ca scriitor a fost dată de V. G. Belinsky: „Oricine a fost Daniil Zatochnik, se poate concluziona, nu fără motiv, că aceasta a fost una dintre acele personalități care, spre nenorocirea lor, sunt prea deștepte, prea înzestrate. știu prea multe și, neștiind să-și ascundă superioritatea de oameni, jignesc mediocritatea mândră; a căror inimă o doare, mistuită de râvna pentru fapte străine de ei, care vorbesc unde* ar fi mai bine să tacă și tac acolo unde este avantajos să vorbească; într-un cuvânt, una dintre acele personalități pe care oamenii mai întâi le laudă și le prețuiesc, apoi se strâng față de lume și, în cele din urmă, după ce au murit, încep din nou să le laude.

1 Likhachev D.S. Fundamentele sociale ale stilului Rugăciunii.- „TODRL”. M.-L., 1954, vol. X, p. 111.

2 Belinsky V. G. Poezia populară rusă.— Poly. col. soch., vol. V. M., 1954 p. 351.

3. POVESTI DESPRE INVAZIA MONGOLO-TATARILOR IN RUSIA.

„Povestea bătăliei de la Kalka”. Având în vedere istoria analelor secolului al XIII-lea, am vorbit deja despre reflectarea amplă în anale a evenimentelor asociate cu invazia lui Batu și stabilirea jugului mongolo-tătar. Să ne oprim acum asupra unor monumente individuale de acest fel.

Prima ciocnire cu invadatorii, bătălia de pe râul Kalka din 1223, premergătoare Batyevshchina, este subiectul unei povestiri analistice, cea mai extinsă formă a căreia este citită în Prima cronică din Novgorod. Comparând acest tip de poveste cu versiuni mai scurte ale acesteia, se poate crede că într-o formă lungă există câteva completări ulterioare făcute când povestea a fost inclusă în Prima Cronica din Novgorod, dar în general acest text „a păstrat în forma sa cea mai completă populara Povestea Rusiei de Sud despre bătălia de la Kalka, compilată aproape imediat după înfrângerea rușilor între 1223 și 1228. Aparent, un participant la Bătălia de la Kalka a compilat și o poveste despre acest eveniment, care este inclusă în „Cronicul lui Daniel al Galiției”, considerat de noi mai sus. Accentul acestei povești este prințul Daniel (avea 22 de ani pe atunci), care luptă atât de altruist încât nici măcar nu simte rănile de pe corp. Să luăm în considerare mai detaliat „Povestea bătăliei de la Kalka” conform textului Primei Cronici din Novgorod 1 2.

Povestea Bătăliei de la Kalka începe (în toate versiunile sale) cu cuvinte despre apariția neașteptată a numeroase și formidabile trupe ale unui popor necunoscut până atunci. Aceasta este o pedeapsă trimisă de Dumnezeu pentru păcatele oamenilor. O astfel de interpretare a cauzelor invaziei mongolo-tătare a Rus'ului, din punctul de vedere al istoriosofiei religioase, este caracteristică tuturor monumentelor de origine carte.

Autorul povestirii relatează despre înfrângerea de către mongoli-tătari a popoarelor vecine cu ținuturile rusești: yases, obezi, kasogi și polovtsians. Înfrângerea ținuturilor polovtsiene, în opinia sa, este răzbunarea Polovtsy pentru toate necazurile pe care le-au provocat poporului rus.

Prinții ruși decid să se opună dușmanilor necunoscuți până acum, ca răspuns la cererile Polovtsy: rămășițele Polovtsy învinși au venit la Rus și roagă prinții să mijlocească pentru ei, avertizând că, în timp, inamicul va cădea pe pământurile rusești: „Țara noastră a fost luată astăzi (azi) și dimineața (mâine) va fi luată. Tătarii își trimit ambasadorii la prinții ruși pentru a-i descuraja de la campanie. Ei propun să încheie o alianță împotriva polovțienilor, care, după cum spun ambasadorii, „ți-au făcut mult rău, aceeași diviziune și noi batem

1 Likhachev D.S. Chronicle news about Alexander Popovich.- „TODRL”. M.-L., 1949, vol. VP, p. 23.

2 Vezi: Novgorod Prima cronică a edițiilor mai vechi și mai tinere. M.-L., 1950, p. 61-63.

(pentru asta ii batem). Dar prinții ruși rămân fideli cuvântului lor: ambasadorii tătari sunt bătuți, iar trupele ruse pleacă în campanie. Cu toate acestea, lipsa unanimității dintre prinți anulează priceperea militară a soldaților ruși.

Evenimentele de pe Kalka s-au desfășurat astfel. Apropiindu-se de râu, forțele rusești combinate au tabărat. Mongol-tătarii au atacat brusc „tagărele prinților ruși (prinți ruși)”, iar aceștia din urmă, neavând

timp să „acționeze împotriva tătarilor”, au luat fugă. Mstislav din Kiev, ale cărui detașamente stăteau la o parte de tabăra principală, pe un deal muntos, „văzând tot răul, nemișcându-se de la locul lor”.

Faptul că Mstislav din Kiev nu a luat parte la bătălia generală cu propriile sale forțe a determinat atât rezultatul întregii bătălii, cât și propria sa soartă. După ce s-au îngrădit cu un gard de țăruși, detașamentele lui Mstislav s-au pregătit pentru apărare. Dar au putut dura doar trei zile. Toți soldații capturați au fost uciși, iar prinții (cu Mstislav mai erau doi prinți) au fost supuși unei execuții dureroase și rușinoase - au fost zdrobiți de o platformă de lemn pe care s-au ospătat învingătorii.

Povestea se încheie cu cuvintele că tătarii i-au urmărit pe ruși până la Nipru, că șase prinți au fost uciși, iar dintre războinici doar „al zecelea a venit acasă”. Înfrângerea de la Kalka a provocat durere generală pe pământul rus.

„Povestea bătăliei de la Kalka” a fost scrisă în tradiția cronicilor militare rusești din secolul al XII-lea. Într-un text foarte mic, autorul poveștii a reușit să transmită toate împrejurările pregătirilor prinților ruși pentru război, negocierile lor cu polovțienii și ambasadorii mongolo-tătarilor, a vorbit despre modul în care soldații ruși au mărșăluit spre Kalka, a descris plin de culoare detaliile bătăliei nefaste.

„Povestea bătăliei de la Kalka” a păstrat poporului rus amintirea amară a acestui eveniment timp de multe secole. A fost copiat în mod repetat și revizuit în diverse cronici. A servit drept sursă pentru menționarea acestui eveniment în alte monumente literare dedicate luptei poporului rus împotriva jugului mongolo-tătar.

În cronicile ulterioare, diferite versiuni ale „Povestea bătăliei de la Kalka” sunt combinate într-o singură narațiune, include detalii care nu se află în edițiile timpurii ale lucrării. Unele dintre aceste completări se întorc la legendele epice despre invazia mongolo-tătarilor. Aceste legende au fost rezumate în cronica de la Rostov din secolul al XV-lea, care se reflectă cel mai bine în Codurile prescurtate și în Colecția Tver.

„Un cuvânt despre distrugerea pământului rusesc”. „Povestea distrugerii pământului rusesc” a ajuns la noi în două liste și nu ca un text independent, ci ca o introducere la prima ediție a Povestea vieții lui Alexandru Nevski.

1 O listă este Arhiva de Stat a Regiunii Pskov, Colecția Mănăstirii Pskov-Pechersky (F. 449), nr. 60 (secolul al XV-lea): a doua este Depozitul antic al IRLI al Academiei de Științe a URSS, P IV, pe. 24, nr. 26 (sec. XVI).

Țara rusească” este un fragment dintr-o lucrare mai completă dedicată descrierii dezastrelor grave care au lovit pământul rus.

Unii cercetători au văzut în „Cuvântul pierzării” o parte introductivă a biografiei seculare neconservate a lui Alexandru Nevski. Dar o comparație a stilului „Cuvintelor pierzării” cu stilul „Povestea vieții lui Alexandru Nevski” mărturisește independența acestor lucrări și timpul diferit al apariției lor. Unificarea acestor texte este un fapt al istoriei lor literare de mai târziu.

Numele menționate în „Cuvântul pierzării” și contextul în care se găsesc aceste nume („înaintea actualului Iaroslav și înaintea fratelui său Iuri, prințul Volodimerski”1), ecouri ale legendelor despre Vladimir Monomakh și ale unor trăsături din Rusia de Sud în monumentul oferă motive de a crede că „Cuvântul despre pierzare” a fost scris de un autor de origine rusă de sud în nord-estul Rusiei cel târziu în 1246 („actualul” Yaroslav - Yaroslav Vsevolodovich - d. 30 septembrie 1246). Titlul monumentului (se citește într-o singură listă) și fraza pe care se rupe textul („Și în zilele tale țăranii (creștinii) sunt bolnavi de la marele Iaroslav până la Volodimer...”) dau motive pentru a defini acest lucru. lucrare ca răspuns al unui autor necunoscut către noi.invazia tătarilor mongoli. Cel mai probabil, „Cuvântul de pierzare” a fost scris între 1238-1246.

Pasajul care a ajuns la noi din „Cuvântul pierzării” este fie o introducere, fie prima parte a unei lucrări despre „pierderea pământului rus” - despre ororile batuevismului, despre înfrângerea principatelor ruse. Descrie cu entuziasm frumusețea și bogăția anterioară a pământului rusesc, fosta sa putere politică. Acest caracter al introducerii în text, care trebuia să spună despre durerile și necazurile țării, nu este întâmplător. Această trăsătură a „Cuvântului despre distrugerea pământului rus” găsește o corespondență tipologică cu operele literaturii antice și medievale, în care există laudă pentru măreția și gloria țării natale. Cercetătorul V. V. Danilov, care a studiat această problemă, a ajuns la concluzia că „Cuvântul de pierzare” „nu se apropie de nicio lucrare patriotică din alte literaturi, ci doar de cele asemănătoare în ceea ce privește condițiile apariției lor, când patria scriitorului a suferit de războaie, lupte civile și arbitrar” 12.

Autorul „Cuvântului pierzarii” admiră frumusețea și măreția pământului rusesc: „O, țara Rusiei este strălucitoare și frumos decorată. Și ești surprins de multe frumuseți: ești surprins de multe lacuri, râuri și comori (izvoare) la nivel local

1 Textul este citat din publicația: Yu. M. - L., 1965, p. 156-157.

2 Danilov V. V. „Cuvântul distrugerii pământului rus” ca operă de artă. — „TODRL”. M.-L., 1960, v. XVI, p. 137-138.

(venerat local), munți abrupți... diverse fiare, păsări fără numere... „Țara rusească este „împodobită” nu numai cu frumusețile și darurile naturii, este renumit și pentru „prinți formidabili, boieri cinstiți, mulți nobili”.

Dezvoltând tema „prinților îngrozitori (puternici)” care au cucerit „țările pogane”, autorul „Cuvântul pierzarii” desenează o imagine

ideală a prințului rus - Vladimir Monomakh, în fața căruia au tremurat toate popoarele și triburile din jur: Polovtsy, „Lituania”, maghiari, „germani (în acest context, suedezii). Chiar și împăratul bizantin, „zhur (kir - „maestrul” grecesc) Manuel Tsaregorodsky”, i-a trimis cadouri lui Vladimir Monomakh, astfel încât acesta „să nu ia Tsaregorod”. Această imagine exagerată a „teribilului” Mare Duce a întruchipat ideea unei puteri princiare puternice, pricepere militară. În contextul invaziei mongolo-tătare și al înfrângerii militare a țării ruse, o amintire a forței și puterii lui Monomakh a servit drept reproș prinților moderni și, în același timp, ar fi trebuit să inspire speranța pentru un viitor mai bun. Nu este o coincidență că „Cuvântul pierzarii” a fost plasat înainte de începutul „Povestea vieții lui Alexandru Nevski”: aici Alexandru Nevski, un contemporan al Batyevshchina, a acționat ca un prinț formidabil și mare.

„Povestea distrugerii pământului rusesc” este apropiată ca structură poetică și ideologic de „Campania Lay a lui Igor”. Ambele monumente se caracterizează printr-un patriotism înalt, un sentiment sporit al identității naționale, exagerarea forței și priceperea militară a prințului-războinic, o percepție lirică a naturii și structura ritmică a textului. Ambele monumente sunt apropiate și o combinație de plângere și laudă în ele, laudă a fostei măreții a țării rusești, plângere despre necazurile sale în prezent. Ambele lucrări au formule stilistice comune, imagini poetice asemănătoare. Caracterul titlului se potrivește. Expresia „Cuvinte despre campania lui Igor” „De la vechiul Vladimir la actualul Igor...” este paralelă cu expresia „Cuvinte despre moarte” - „De la marele Yaroslav și la Volo-dimer și până la actualul Yaroslav ... ". Autorii ambelor lucrări folosesc adesea numele colectiv al popoarelor: „Lituania, Deremela, Khinova” - „Lituania, Mordva, Vyada, Korela”. Alte revoluții paralele pot fi remarcate 1.

„Povestea campaniei lui Igor” a fost un apel liric la unitatea prinților ruși și a principatelor ruse, răsunat înainte de invazia mongolo-tătară. „Cuvântul despre distrugerea pământului rus” este un răspuns liric la evenimentele acestei invazii.

„Povestea devastării lui Ryazan de Batu”. „Povestea devastării Ryazanului de către Batu” nu este o descriere documentară a luptei poporului Ryazan în 1237 cu inamicul care a invadat principatul. Printre

1 Pasaje similare dintre „Povestea campaniei lui Igor” și „Povestea distrugerii pământului rusesc” sunt discutate în detaliu în articolul lui A.V. M.-L., 1958, or. XV, p.

109-113.

6 dec. 1874

161

multe nume ale participanților la luptă sunt necunoscute conform surselor cronice. Potrivit Povestirii, prinții care muriseră deja până în 1237 se luptau cu Batu (de exemplu, Vsevolod Pronsky, care a murit în 1208, David de Murom, care a murit în 1228), a murit Oleg Krasny, care a rămas de fapt în captivitate până în 1252 și a murit în 1258.

Aceste abateri de la datele istorice indică faptul că „Povestea” a putut fi scrisă doar la ceva timp după evenimentul în sine, când faptele reale au fost generalizate epic în mintea oamenilor. Generalizarea epică a lucrării este evidențiată și de faptul că toți prinții Ryazan, participanți la bătălia cu Batu, sunt uniți într-o singură armată eroică și sunt numiți frați în Povestea. În același timp, timpul creării Poveștii nu poate fi prea îndepărtat de evenimentul căruia îi este dedicat. Aparent, „Povestea” a apărut nu mai târziu de mijlocul secolului al XIV-lea. Acest lucru, scrie D. S. Likhachev, „este evidențiat și de acuratețea trăirii evenimentelor invaziei Batyev, care nu a fost netezită și atenuată de timp, și de o serie de detalii caracteristice care ar putea fi amintite doar de generațiile următoare”[1] .

Considerăm „Povestea devastării Ryazanului de către Batu” printre monumentele secolului al XIII-lea dedicate invaziei mongolo-tătare, deoarece reflectă legendele epice despre sosirea lui Batu la Ryazan, dintre care unele ar fi putut fi create la scurt timp după. 1237. În plus, în „Povești” sunt, așa cum am subliniat deja, coincidențe cu povestea analistică a codului Ryazan, scrisă de un participant la evenimentele din 1237.

„Povestea Devastării lui Ryazan de către Batu” este percepută ca o lucrare independentă, deși în tradiția manuscrisului antic rusesc face parte dintr-un set format din texte care povestesc despre icoana Sfântului Nicolae. Această icoană a fost adusă în ținutul Ryazan din Korsun (Chersonez), oraș în care, conform uneia dintre legende, a fost botezat Vladimir I și unde au trăit mulți ruși înainte de invazia mongolo-tătară. Această compilație include: 1) o poveste despre istoria transferului în principatul Ryazan din orașul Zarazsk (acum Zaraysk) a imaginii lui Nikola din Korsun de către „slujitorul” acestei icoane, Eustathius, 2) „Povestea a Devastării Ryazanului de către Batu”, 3) „Genealogia” icoanelor „slujitorilor”.

Prima poveste a bolții se bazează pe complotul, răspândit în literatura medievală, despre transferul unui altar (cruce, icoană, relicve etc.) dintr-un loc în altul. Acest complot tradițional de aici este strâns legat de situația istorică premergătoare invaziei Batu.

Povestea despre transferul imaginii începe cu desemnarea timpului evenimentului - „în a treia vară după bătălia de la Kalsk”1 2. Ev

1 Vezi: Likhachev D.S. „Povestea devastării Ryazanului de către Batu”.— În cartea: Povești militare ale Rusiei antice. M.-L., 1949, p. 139-140.

2 Textul este citat din publicația: Likhachev D.S. Povestea lui Nikol Zarazsky (texte) - „TODRL”. M.-L., 1949, vol. VII, p. 282-301.

Nikola apare de mai multe ori într-un vis și cere de la „slujitorul” său să-și transfere icoana de la Korsun la Ryazan. D. S. Likhachev răspunde la întrebarea de ce Nikola l-a „condus” atât de persistent pe Eustathius la Ryazan din Korsun: stepe și a tăiat Korsun din nordul Rusiei. Să ne amintim că călătoria lui Eustace se referă la „a treia

vară* după bătălia de la Kalki” și că Nikola „interzice” lui Eustace să treacă prin periculoasele stepe polovtsiene. Nu întâmplător și pentru nou; Ryazan a fost ales ca o locație mai sigură pentru „patronul” comerțului, Nikola. Legăturile Ryazan cu Caucazul de Nord și coasta Mării Negre au fost urmărite de mult timp.

Eustace, după multe nenorociri, ajunge în sfârșit pe ținutul Ryazan. Sfântul Nikola i se înfățișează prințului din Ryazan Fedor Yuryevich (conform cronicilor, un astfel de prinț este necunoscut) și, poruncindu-i să-și întâlnească solemn icoana, îi prezice prințului că el, viitoarea soție și fiul său vor găsi „împărăția lui cer". Povestea despre transferul imaginii lui Nikola se încheie cu o narațiune despre împlinirea profeției lui Nikola. Fyodor Yurievich a fost ucis în 1237 „de către țarul fără Dumnezeu Batu pe râul din Voronezh”. Soția lui Fiodor, Prințesa Evpraksia, după ce a aflat despre moartea soțului ei, s-a repezit împreună cu tânărul ei fiu Ivan „din templul ei înalt” și s-a prăbușit cu el. De atunci, icoana Korsun a lui Nikola a început să fie numită „Infecțioasă”, „de parcă (de când) binecuvântata prințesă Eupraxea cu fiul ei Prințul Ivan s-ar infecta”. Din punct de vedere complot, această poveste despre transferul imaginii lui Nikolin este legată de următoarea „Povestea devastării Ryazanului de către Batu”, din care aflăm cum și de ce a fost ucis prințul Fyodor Yuryevich Batu, ce necazuri a suferit pământul Ryazan din cauza Batu.

„Povestea” începe într-o manieră cronică: „În vara anului 6745 (1237) ... Țarul fără Dumnezeu Batu a venit în țara rusă ...” Urmează cuvinte apropiate de povestea cronică despre sosirea lui Batu la Ryazan. că Batu cere de la Ryazan în zecime pentru toți, se raportează că Marele Duce al Vladimir a refuzat să meargă în ajutorul poporului Ryazan.

Marele Duce de Ryazan Yuri Ingorevich, nefiind ajutor de la Prințul lui Vladimir, se consultă cu acoliți și decide să-l îndemne pe Batu cu daruri. „3 cadouri și o rugăciune grozavă pentru ca * pământul Rezan să nu se lupte”, fiul lui Yuri Ingorevich Fedor Yuryevich vine la Batu, cu un mesaj despre a cărui soartă se încheie povestea transferului imaginii lui Nikola. După ce a acceptat cadourile, Batu „măgulitor” (fals) promite că va cruța principatul Ryazan. Cu toate acestea, el le cere prinților Ryazan „fiice sau surori pe patul lui”. Unul dintre nobilii Ryazan, din spate

1 Likhachev D.S. „Povestea devastării Ryazanului de Batu”, p. 126.

aparent, Batu a raportat că Fyodor Yuryevich avea o prințesă „dintr-o familie regală și cu un corp delicat este roșu (frumos) alb”. La cererea lui Batu de a „vedea frumusețea” soției lui Fiodor, prințul, „râzând”, îi spune: „Dacă (dacă) ne veți birui, atunci veți începe să dețineți soțiile noastre”. Furios de răspunsul obrăzător al lui Fiodor, Batu ordonă ca prințul și toți cei care au venit cu el să fie uciși. Aproape în aceleași cuvinte ca și în povestea despre transferul imaginii lui Nikola, este raportată moartea lui Eupraxia și a fiului ei.

Aceasta este expunerea „Povestea”. Și, deși la prima vedere, acest episod este independent, este strâns legat de întreaga intriga a lucrării: încercările de a potoli inamicii, de a se împăca cu ei sunt fără scop - în acest caz, va trebui să vă supuneți complet voinței lor. Singura cale de ieșire este să lupți cu inamicii invadatori, chiar dacă această luptă Yi nu duce la victorie. Expunerea „Poveștii” cu dezvoltarea ulterioară a complotului este legată de apelul lui Yuri Ingorevich la prinții și soldații din Ryazan, când vestea morții lui Fiodor Yuryevich a venit la Ryazan: „„Loviți-ne cu moartea pentru a cumpăra o burtă decât într-o voință murdară de a fi”. Acest apel de a lupta cu inamicul exprimă ideea principală a tuturor episoadelor lucrării - moartea este mai bună decât sclavia rușinoasă. Cuvintele lui Yuri Ingorevici amintesc de apelul lui Igor Svyatoslavich din „Povestea campaniei lui Igor” către soldații săi înainte de a începe o campanie: „„Ei bine, aș fi tras (ucis) să fiu, tandru, plin de ființă”. Aproape că există o dependență directă a Poveștii de Lay. Cel mai probabil, această coincidență se explică prin aceeași idee de onoare militară, patriotism înalt și patos civic a ambelor lucrări.

Ryazanienii întâlnesc forțele lui Batu „aproape de limita (granițele) Rezanilor” și le atacă ei înșiși. „Și castronul a început să lupte din greu și cu curaj, iar tăierea a fost rea și îngrozitoare.” Rușii luptă atât de curajos încât până și Batu îi este „frică”. Dar forțele inamicului sunt atât de mari încât pentru un Ryazan există o mie de adversari și la fiecare doi Ryazan se luptă „cu tine (zece mii)”. Nomazii înșiși se minunează de „cetatea și curajul” poporului Ryazan și îi depășesc cu greu. După ce a enumerat pe nume prinții uciși, autorul Poveștii spune că toți ceilalți „rezani îndrăzneți și plini de viață” „au murit și au băut în egală măsură o singură ceașcă de moarte”.

După ce a distrus armata lui Yuri Ingorevich, Batu „a început să lupte împotriva pământului Rezan și a poruncit să bată, să taie și să ardă (arde) fără milă”. După un asediu de cinci zile, trupele lui Batu au capturat Ryazan și au distrus toți locuitorii: „Nici o singură persoană vie a rămas în oraș: toți au murit oricum și au mâncat o singură ceașcă muritor”. Tăcerea care a venit după o luptă aprigă și un masacru sângeros („nu există nici geamăt, nici plâns”) caracterizează în mod expresiv nemilosirea inamicului. Aceeași idee este subliniată de cuvintele că nu este cine să plângă morții: „Și nici tatălui și mamei despre copii, nici copiilor despre tată și mamă, nici fratelui despre frate, nici generația următoare, dar toți împreună zac morți.”

După ce l-a învins pe Ryazan, Batu a mers la Suzdal și Vladimir, „dorind să cucerească țara rusă”. În acest moment, „un anume dintre nobilii Rezan”, Evpatiy Kolovrat, se afla la Cernigov. După ce a aflat despre necazurile care s-au abătut asupra principatului Ryazan, Evpaty „gnasha în curând” la Ryazan, dar era prea târziu. Apoi, după ce a adunat o echipă de „o mie șapte sute de oameni, pe care Dumnezeu i-a păstrat - primul se afla în afara orașului”, Evpaty s-a repezit „în urma regelui fără Dumnezeu și abia l-a condus în ținuturile Suzdalst”. Războinicii lui Yevpatiy au început să-i bată pe dușmani cu un curaj atât de disperat încât ei „stasha erau beți sau frenetici” și „cred (credeau) că sunt morți”.

Atacul lui Yevpaty asupra hoardelor nenumărate din Batu cu o echipă mică de ryazanieni care au supraviețuit accidental se termină cu înfrângere. Dar aceasta este o înfrângere eroică, simbolizând priceperea militară, puterea și curajul dezinteresat al soldaților ruși. Dușmanii au reușit să-l omoare pe „gigantul puternic” Yevpatiy, „începând să-l lovească (împușcă în el) și nenumărate[1] (mii de) vicii (tunuri berbec)”. Ca un erou epic, Yevpaty a ucis un număr imens de „(cei mai buni) războinici deliberați ai Batyevs”, unii „la podea (în jumătate) oprire”, iar alții „până la marginea șeii”. Cumnatul Batu Khostovrul, care s-a lăudat că l-a luat în viață pe Yevpaty, a tăiat „până la podea până în șa”. Asemenea eroilor, războinicii din detașamentul Evpaty luptă și ei.

Elementul folk-epic este resimțit nu doar în imaginile lui Evpaty și ale combatanților săi, ci și în întregul caracter al acestui episod. Câțiva ryazanieni, „epuizați de rănile lor”, soldații lui Batu au reușit să-i captureze în viață. La întrebarea lui Batu, cine sunt și de către cine au fost trimiși, captivii răspund în spiritul tradiției populare epice: „Trimis de prințul Ingvar Ingorevich Rezansky, regele are puterea de a te onora și de a te onora și te onorează.” Ei îi roagă „cu umilință” lui Batu să nu „fie jignit” de ei: sunteți atât de mulți, spun ei, încât nu avem timp să „toarnăm pahare peste marea putere-oaste a tătarilor”. Acest episod se încheie cu fraza că Batu „s-a mirat de răspunsul lor înțelept”.

Batu și guvernatorii săi sunt forțați să recunoască curajul fără margini și curajul fără precedent al soldaților ruși. Privind la învinsul Yevpaty, prinții și guvernatorii din Batu spun că nu au „văzut niciodată oameni atât de îndrăzneți și plini de viață” și nici măcar de la părinții lor nu au auzit de asemenea războinici curajoși care să fie ca „oameni înaripați și care nu au moarte, așa că călărie puternică și curajoasă, byashesya: unul cu o mie și doi cu tine. Batu, întorcându-se către Yevpaty, exclamă: „Dacă un astfel de om m-ar sluji, l-ar ține de inima lui”. Soldații supraviețuitori din detașamentul lui Evpaty sunt eliberați nevătămați cu trupul eroului. Atacul echipei Evpatiev asupra inamicului este răzbunare pentru ruina Ryazanului și pentru Ryazan mort.

În urma episodului despre Evpatiy, se povestește despre sosirea de la Cernigov la Riazan a singurului (conform Poveștii) rămas.

1 Întunericul este o mie.

Prințul Ryazan Ingvar Ingorevich, care era în viață. La vederea devastării teribile de la Ryazan și a morții tuturor oamenilor apropiați, Ingvar Ingorevich, „a țipat jalnic, ca o trâmbiță de rati, dând un glas tare, ca un dulce argan difuzat”. Disperarea lui este atât de mare încât cade la pământ, „parcă mort”. Ingvar Ingorevich îngroapă rămășițele morților și îi plânge. Strigătul lui Ingvar Ingorevich, atât în imagini, cât și în frazeologie, este aproape de bocetele populare. Autorul cărții The Tale a folosit pe scară largă legendele epice orale despre invazia lui Batu în Ryazan în lucrarea sa. Baza epică este cel mai vizibilă în povestea despre Evpatiy Kolovrat. Există o opinie în știință că episodul despre Yevpaty este o inserare în textul literar a

unui cântec epic despre Yevpaty Kolovrat1. Dar atât povestea despre Evpatiy, cât și povestea despre soarta prințului Fiodor, soția și fiul său ca parte a „Poveștii” sunt părți organice ale unei narațiuni integrale, unificate. Și toate aceste părți sunt ferm unite de o singură idee, ideea unei apărări dezinteresate și curajoase a patriei de invazia inamicului, un singur gând: „“ Este mai bine pentru noi să cumpărăm o burtă. prin moarte decât într-o voință murdară de viață. Acest sens de bază al „Poveștii” a făcut din ea o poveste despre eroismul și măreția spiritului uman.

La sfârșitul „Poveștii” a urmat „Lauda familiei prinților Ryazan”: „Acești suverani ... byashe (erau) o familie iubitoare de Hristos, iubitoare de frați, roșu (frumos) la față, ochi strălucitori, ochi amenințători, mai curajoși decât măsuri, ușoare la inimă, la boieri afectuoși, primitori la vizitatori (oaspeți), sârguincioși la biserici, ospătați (generosi), dornici de distracții de patronaj (distracții suverane - vânătoare), iscusiți în treburile militare. , maiestuos pentru frații lor și pentru ambasadorii lor. Având o minte curajoasă, rămânând în adevăr-adevăr, păstrând puritatea spirituală și trupească fără viciu ... „În „Lauda familiei prinților Ryazan”, care a subliniat meritele umane, spirituale, de stat, imaginea ideală a prinților ruși a fost prezentate, iar morții erau întruchiparea acestor prinți ideali din Ryazan. „Lauda” se remarcă mai ales prin priceperea sa literară și verbală. Această abilitate de scriere poate fi remarcată în alte părți ale lucrării. Caracterul literar al „Poveștii” se manifestă și prin faptul că îmbină folclorul și genurile literare de glorie și lamentare. Combinarea acestor două genuri într-o singură operă este inerentă doar monumentelor literare. O astfel de combinație de glorie și plângere este caracteristică unui număr dintre cele mai remarcabile monumente ale literaturii ruse antice: „Lay of Igor’s Campaign”, „Lauda lui Roman Mstislavich Galitsky”, „Lay of Distruge of the Russian Land”1. 2.

1 Vezi: Putilov B.N. Cântec despre Evpaty Kolovrat.- „TODRL”. M.-L., 1955, vol. XI, p. 118-139.

2 Vezi: Lihaciov D.S. Cuvântul despre regimentul lui Igor Svyatoslavich.- În carte: Cuvântul despre regimentul lui Igor. L., 1967, p. 33-35 (Biblioteca poetului. Serie mare, ediția a II-a).

„Povestea devastării lui Ryazan de către Batu” este una dintre capodoperele literaturii ruse antice. Descrierea invaziei lui Batu din Ryazan are un caracter intriga. Cititorul urmărește evoluțiile cu o atenție intensă. El empatizează cu tragedia a ceea ce se întâmplă și cu dedicația eroică a oamenilor din Ryazan. „Povestea” este pătrunsă de un patriotism profund, iar acest lucru nu putea decât să-i entuziasmeze pe cititorii ruși vechi. Patriotismul „Poveștii” este apropiat și de înțeles pentru cititorii timpurilor moderne. Puterea artistică a Poveștii constă în sinceritatea cu care autorul descrie eroismul poporului Ryazan, în simpatia cu care vorbește despre necazurile ținutului Ryazan. „Povestea” se remarcă prin înaltă perfecțiune literară. Acest lucru, în special, s-a manifestat prin faptul că autorul a reușit să îmbine într-o singură narațiune integrală de natură eroică episoade și motive epice orale cu înaltă cultură a cărții la origine.

Povești cronice despre asediul și distrugerea orașelor rusești. Descrierea luptei eroice a poporului rus cu forțele lui Batu a ajuns până la noi în povești despre apărarea altor orașe care au fost atacate și învinse. Acestea sunt fie scurte înregistrări analistice despre capturarea unui oraș de către mongolo-tătari, fie mici povești analistice. În toate, se poate simți povestea martorilor oculari din Batyevshchina. Așa, de exemplu, raportând despre apropierea Mon-Golo-Tătarilor de Kolomna, cronicarul exclamă: „Și cine, fraților, nu plânge de asta, cine ne-a lăsat în viață (cei dintre noi care au supraviețuit), cât de mult a nevoi (forțate) și moarte amară podyasha. Și când am văzut asta, ne-am înspăimântat și am plâns suspinând zi și noapte pentru păcatele noastre.

Descrierea asediului și capturării lui Vladimir de către mongolo-tătari este disponibilă atât în Cronicile Lavrentiev, cât și în Cronicile Ipatiev. Cea mai detaliată relatare a Cronicii Laurențiane. Invadatorii s-au apropiat de oraș într-un moment în care Marele Duce al lui Vladimir Yuri Vsevolodovici cu o parte din echipă a mers la râul orașului. Pentru a-i intimida pe asediați, dușmanii l-au adus sub zidurile orașului pe fiul lui Iuri Vsevolodovici, capturat de ei în timpul cuceririi Moscovei, prințul Vladimir Iurievici, fratele prinților Vsevolod și Mstislav Iurievici, pe care Iuri Vsevolodovici i-a lăsat în Vladimir în loc de se. Episodul cu Vladimir Yurievich face o impresie nu mai puțin tragică decât povestea despre capturarea orașului de către nomazi. Nefericitul captiv este adus cu forța de dușmani la Porțile de Aur ale lui Vladimir, orașul natal al prințului. Ei îi întreabă pe Vladimir zâmbind: „Îl cunoști (îl recunoști) pe prințul tău?” * 2. Pe zidurile orașului sunt frații săi, trupa rămasă în oraș, orășenii. Ei văd rușinea și umilirea prințului, dar nu-l pot ajuta în niciun fel. În imaginea unui tânăr prinț captiv, poporului lui Vladimir li se prezintă personificarea destinului care îi așteaptă: moartea, suferința, sclavia.

Vezi: PSRL, τ. I. M„ 1962, stlb. 515.

2 Cronica Lavrentievskaya.— PSRL, τ. I. M., 1962, stlb. 515-519.

Povestea despre căderea orașului, ca și episodul cu Vladimir Yuryevich, este pătrunsă de un sentiment de dezamăgire și deznădejde față de soarta poporului din Vladimir. Hoardele de invadatori înconjoară orașul din toate părțile. După ce au stat ceva timp sub zidurile lui Vladimir (în acest timp reușesc să captureze Suzdal), încep să se pregătească pentru asalt: gard de noapte (pentru o noapte) în jurul întregului oraș. Cei asediați nu renunță la luptă. Vsevolod și Mstislav se întorc către soldați: „Frate, noi (noi) trebuie să murim înaintea Porților de Aur pentru Sfânta Născătoare de Dumnezeu și pentru dreapta credință, mai jos (decât) în voia lor de a fi”. (Amintiți-vă de apelul lui Yuri Ingorevich către oamenii din Ryazan din „Povestea devastării Ryazanului de către Batu”: „Este mai bine pentru noi să cumpărăm o burtă cu moarte decât într-o voință murdară.”)

Soarta apărătorilor orașului, disponibilitatea lor de a merge la moarte sigură sunt dezvăluite într-un astfel de episod. După cuvintele pe care

tătarii au înconjurat orașul în timpul nopții, citim: „Și a doua zi dimineața (dimineața) când prințul Vsevolod și Vladyka Mitrofan au văzut asta, de parcă (că) aș fi luat deja orașul (cel orașul ar fi luat), și a intrat în biserică în Sfânta Născătoare de Dumnezeu și a tuns totul într-o imagine îngerească de la Vladyka Mitrofan. A fi tonsurat în „chipul îngeresc” - cel mai înalt rang monahal - însemna o renunțare completă la lume, iar un astfel de ritual era săvârșit asupra oamenilor de rang neclerical chiar înainte de moartea unei persoane, când nu mai exista speranta de recuperare. Dușmanii au izbucnit în oraș din toate părțile și iau rapid stăpânire pe el. În Biserica Maicii Domnului (Catedrala Adormirea Maicii Domnului), pe jos (la etaj, în hore), s-a ascuns principesa cu nurorile și copiii și „mulți boieri și oameni”. Cotropitorii care au izbucnit în oraș „au bătut și au deschis ușile bisericii și au târât (târât) schelele de lângă biserică și în biserică și au aprins-o și au înăbușit (s-au înăbușit) de căldura mare tot ce există, iar alții au murit. cu foc, iar alții cu armele până la capăt omorâți.

Un alt fel de poveste cronică despre capturarea orașului Kozelsk de către mongolo-tătari, păstrată în Cronica Ipatiev. Această poveste ilustrează curajul disperat și curajul nemărginit al poporului rus.

Trupele lui Batu, care au ajuns în micul oraș Kozelsk, au stat sub zidurile acestui oraș timp de șapte săptămâni. Când a început atacul asupra orașului, locuitorii din Kozelsk au decis în unanimitate să nu renunțe și să lupte până la urmă. Bătălia a fost atât de sângeroasă, încât despre tânărul prinț dispărut al lui Kozelsk Vasily „și (unele) verbe (spun), ca (că) s-a înecat în sânge”. După această bătălie, războinicii Batu „nu-l îndrăznesc (orașul Kozelsk) să numească (nume) orașul Kozlesk, dar orașul este rău” 1

1 Cronica Ipatiev.- PSRL. t. H. M., 1962, coloana. 780-781.

Sub 1240, o poveste despre asediul Kievului este plasată în Cronica lui Hypatiev. Deosebit de expresiv în această poveste este descrisă „mulțimea mulțime” de dușmani care au venit la zidurile orașului: glasul scârțâitului căruțelor sale (datorită scârțâitului căruțelor trupelor lui Batu), mulțimea zelului său. vellud (datorită vuietului a numeroase cămile), și nechezatului din glasul turmelor calului său (din cauza nechezatului turmelor de cai) ”1. Cu o serie de detalii vii, este descrisă capturarea Kievului. „Opriți demonul... zi și noapte” asediatorii au tras „din viciile (armele de asediu)” ale orașului, astfel încât „zidurile au fost dărâmate”. În spargerile zidurilor orașului, invadatorii se luptă cu oamenii din Kiev. În timpul nopții, „cetățenii au creat haite de alte orașe în apropierea Sfintei Născătoare de Dumnezeu (lângă Biserica Maicii Domnului)”. În biserica însăși, atât de mulți oameni s-au refugiat „și cu bunurile lor” încât „zidurile bisericii au căzut odată cu ei de la povara”. Kievul a fost capturat. iar populația sa a fost exterminată fără milă. Trebuie menționat că săpăturile arheologice de la Kiev confirmă înfrângerea teribilă a orașului și distrugerea în masă a populației civile de către invadatori1 2.

Poveștile despre asediul și moartea orașelor ne-au adus nu numai relatări ale martorilor oculari despre nemiloșia cuceritorilor, descrieri despre moartea diferitelor, mari și mici, orașe antice rusești și dezastrele trăite de poporul rus în acei ani grei. . În fața noastră, în aceste povești, apare o imagine expresivă a curajului, dăruirii și patriotismului poporului rus.

„Povestea lui Mercur din Smolensk”. Este de remarcat faptul că chiar și în acele orașe care nu au fost atacate direct de Batu, au fost create legende despre eliberarea miraculoasă a orașului din acest dezastru datorită mijlocirii puterilor superioare. Una dintre astfel de legende legendare din timpul invaziei mongolo-tătarilor ne-a fost adusă de Povestea lui Mercur din Smolensk. Această legendă a apărut la Smolensk, unde trupele lui Batu nu au venit.

Ca poveste, legenda eliberării lui Smolensk de la invazia lui Batu a fost încadrată nu mai devreme de sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea. Două tipuri de „Povestea lui Mercur din Smolensk” au ajuns până la noi. Nu sunt înrudiți direct unul cu celălalt, dar independent unul de celălalt, ambele tipuri de „Povești” se întorc la aceeași legendă. Prima specie, păstrată într-o singură listă a secolului al XVII-lea, este cea mai apropiată de legendă. Al doilea tip de poveste, care a ajuns la noi într-un număr mare de liste, este reprezentat de mai multe ediții3.

Intriga „Poveștii” în prima sa formă se dezvoltă după cum urmează. Povestea începe cu cuvintele că un tânăr pe nume Mercur a trăit în Smolensk. Era frică de Dumnezeu și se ruga mult. În acest moment, pe pământul rusesc, revărsând

1 Cronica Ipatiev.- PSRL, vol. II, M., 1962, coloana. 784-785.

2 Vezi: Tolochko П. P. Kievul antic. Kiev, 1976, p. 191-202.

3 Studiu monografic al „Poveștii” cu publicarea textelor sale, vezi. Beletsky L. T. Istoria literară a „Povestea lui Mercur din Smolensk”. Cercetări și texte. Pg., 1922. Vezi și: Legenda Buslaev F. Smolensk despre Sf. Mercur și Povestea de la Rostov a lui Petru, Prințul Ordei - „Eseuri istorice despre literatura și arta populară rusă”. Sankt Petersburg, 1861, vol. II, p. 155-198; Kadl u bovsky A. Eseuri despre istoria literaturii ruse antice a vieții sfinților. Varșovia, 1902, p. 44-107.

„Sânge nevinovat”, „ca apa”, este Batu. Forțele lui Batu se apropie de Smolensk. Maica Domnului i se înfățișează sacristanului Mănăstirii Pechersky suburbane, îi spune să-l găsească pe Mercur și să-l aducă la ea. Sacristanul execută comanda. Maica Domnului îl binecuvântează pe Mercur pentru ispravă. Înarmandu-l cu o sabie, ea îi spune să meargă în tabăra Batu și să atace cu îndrăzneală inamicul. Când va ucide forțele lui Batu, în fața lui va apărea un războinic frumos, căruia Mercur trebuie să-și dea sabia. Războinicul îi va tăia capul lui Mercur cu această sabie, iar acesta, ținându-și capul în mână, se va întoarce la Smolensk și va fi îngropat aici cu cinste în biserica ei (Fecioarei). Totul se întâmplă așa cum a prezis Maica Domnului.

Cu modificări separate, cu completări semnificative și inserții de carte-retorică, acest complot se repetă în a doua formă a Poveștii. Aici Mercur este numit un roman nobil care a venit la Smolensk la timp. Capul lui Mercur este tăiat nu de un războinic frumos, ci de fiul „uriașului” inamic, care a fost lovit de Mercur. Potrivit acestui tip de Povestea, după înmormântare, Mercur îi apare sacristanului și spune că arma lui ar trebui să fie atârnată peste mormântul său - îl va scăpa pe Smolensk de dușmani.

Existența altor versiuni ale poveștilor legendare despre Mercur din Smolensk este evidențiată de povestea lui I. A. Bunin „Valea uscată”. O icoană veche a lui Mercur din Smolensk este menționată aici și se spune că, „după ce i-a învins pe tătari, sfântul a adormit și a fost decapitat de dușmani”

Este dificil acum să decidem cum era legenda legendară originală despre Mercur din Smolensk. Dar încă ne putem face o idee generală despre ea pe baza textelor din Povestea. Această legendă a reflectat oroarea și durerea trăite de poporul rus și motivele epice ale luptei eroice a poporului împotriva sclavitorilor în anii invaziei și jugului mongolo-tătarilor. Mercur, în ciuda naturii hagiografice-religioase a acestei imagini, apare în ambele tipuri de lucrări ca un erou epic: el singur bate forțele inamicului. Batu, speriat de puterea miraculoasă a lui Mercur, „într-o echipă mică” fuge de pe zidurile Smolenskului în Ungaria, unde moare. S-ar putea crede că în forma originală a poveștii legendare, elementul epic a fost exprimat și mai clar.

4. LUCRĂRI DE SERAPIE LUI VLADIMIRSKY

Invazia mongolo-tătară s-a reflectat și în genul oratoric, unul dintre principalele genuri ale literaturii ruse antice.

Un maestru remarcabil al acestui gen în secolul al XIII-lea. a fost Serapion lui Vladimir. Informațiile biografice despre Serapion sunt foarte rare. Se știe că până în 1274 a fost arhimandritul Mănăstirii Peșterilor din Kiev, iar din 1274 până în 1275 (anul morții sale) a fost episcopul lui Vladimir. Serapion a fost numit în eparhia din Vladimir Zalesky la inițiativa mitropolitului Kirill, o persoană foarte educată a timpului său, care a participat la compilarea Cronicarului Daniel al Galiției și a biografiei lui Alexandru Nevski. Atât Serapionul lui Vladimir, cât și mitropolitul Kiril aparțin cercului acelor figuri din secolul al XIII-lea care legau culturile Rusiei de Sud-Vest cu Rusia de Nord-Est.

Cinci „Cuvinte” ale lui Serapion au ajuns la noi. Dar din descrierea dată lui Serapion de către cronicar, raportând într-o înregistrare sub 1275 despre moartea sa, și din scrierile lui Serapion însuși, este clar că ei

1 Bunin I. A. Lucrări adunate în 9 volume, v. 3. M., 1965, p. 140.

s-a scris mult mai mult, atât „Cuvinte”, cât și „Învățături”. Tema principală a „Cuvintelor” lui Serapion este dezastrele care s-au abătut

asupra pământului rus ca urmare a invaziei mongolo-tătarilor, care este pedeapsa lui Dumnezeu care a căzut asupra Rusiei pentru păcatele oamenilor. Conform conceptului de Serapion, numai pocăința, auto-îmbunătățirea morală pot salva pământul rusesc. Claritatea dezastrelor descrise în „Cuvintele” lui Serapion care s-au abătut asupra pământului rus, profunzimea sentimentelor spirituale ale autorului, trăind cu toți oamenii greutățile patriei sale, au dat „Cuvintelor” sale un mare sens patriotic.

Patru „Cuvinte” lui Serapion din cinci care au ajuns până la noi au fost compilate de el în 1274-1275 în Vladimir S One, „Despre execuțiile lui Dumnezeu și armatele”, cel mai probabil la scurt timp după înfrângerea Kievului de către Batu în 1239-1240.

Toate „Cuvintele” lui Serapion reprezintă, parcă, un singur ciclu în care autorul, cu durere în inimă, descrie dezastrele invaziei inamice și cheamă oamenii în fața unui pericol formidabil să părăsească conflictele interne, se eliberează de propriile vicii și neajunsuri. Serapion condamnă în „Cuvinte” sale „vrăjmășie”, prin care înțelege lupta civilă a prinților, „nemulțumirea moșiei” — dorința de profit, „rezistență” — cămătă și „orice tâlhărie”1 2.

Atât tema generală, centrală pentru toate „Cuvintele” lui Serapion — violența mongolo-tătară —, cât și problemele particulare asupra cărora el se ocupă în „Cuvintele” sale îi sunt dezvăluite nu în raționamente abstracte, retorice, ci în schițe convingătoare de viață. În același timp, înalta cultură de carte a autorului, arta sa scrisă și talentul literar sunt vizibile peste tot.

Patosul, solemnitatea, dramatismul narațiunii lui Serapion despre necazurile care s-au abătut asupra poporului rus se realizează prin alternarea de propoziții scurte paralele sintactic care alcătuiesc o lungă serie sinonimă, prin construirea de fraze sub formă de întrebări, care conferă „Cuvintelor” sale un caracter aparte. ritm: „... Și pământul nostru. Am creat o risipă, și cetățile noastre au fost captivate, și am stricat sfintele biserici, ne-am bătut pe părinți și pe frați, pe mamele și surorile noastre în profanarea celor dintâi”; „Nu este pământul nostru luat captiv? Părinții și frații noștri nu vor cădea curând pe pământ ca cadavre? Soțiile și copiii noștri nu au fost duși în captivitate? Nu vă lăsați înrobiți de cei dintâi care au părăsit un deal cu muncă de la altul

1 Omul de știință francez M. Gorlin credea că toate „Cuvintele” lui Serapion. cu excepția celor din urmă, au fost scrise de Serapion nu în 1274 - 1275, ci mai devreme, în timpul șederii sale la Kiev (M. Gorlin. Serapion de Wladimir, prédicateur de Kiev. - Revue des études slaves, t. 24, Paris, 1948, pp. 21-28). N. K. Gudziy a arătat în mod convingător netemeinicia acestei presupuneri (Gudziy N. K. Unde și când a decurs activitatea literară a lui Serapion lui Vladimir? - „CÂMPURI”. M., 1952, vol. XI, numărul 5, pp. 450-456).

2 Textele sunt citate după ediţie: Petukhov E. Serapion Vladimirsky - predicator rus al secolului al XIII-lea. SPb., 1888. Aplicaţii, p. 1 - 15.

tribal? Acum, până la vârsta de 40 de ani, langoarea și chinul se apropie, iar pericolele grele nu se vor opri asupra noastră, ne vor mângâia burta (a vieții noastre). Și nu ne putem mânca pâinea până la dulceață. Și suspinul și întristarea noastră ne usucă oasele"; „Atunci aduceți asupra noastră limba (oamenii) nu este milostivă, limba este înverșunată, limba nu cruță frumusețea una (tinerilor), infirmitatea bătrânului, a copiilor tineri."

Ideea generală și sensul general al imaginilor desenate de Serapion despre violența comisă de invadatori, dezastrele suferite de oameni în toate „Cuvintele" sunt similare, dar imaginile specifice, detaliile individuale variază peste tot. Nu mai puțin vii și pline de viață sunt acele locuri din lucrările lui Serapion, unde el stă în chestiuni de natură morală, vorbește despre ignoranță și superstiție. Deci, de exemplu, condamnând represaliile crude împotriva persoanelor suspectate de vrăjitorie, Serapion ridiculizează în mod convingător, sarcastic nesimțirea unor astfel de acțiuni: din nou) vrăjitoria vieții se înmulțește? Atunci chiar (dacă) tu crezi asta, atunci de ce (de ce) îi ard (ei - Magii)? Roagă-te și cinstesc Eu, daruri și adu-le, să (să) zidească lumea: să vină ploaia, să aducă căldură, să spui pământului să rodească!

„Cuvintele" lui Serapion sunt un exemplu de înaltă artă a cuvântului. Ei continuă tradițiile unor astfel de maeștri ai acestui gen de literatură rusă antică precum Hilarion și Kirill Turovsky. Spre deosebire de operele acestor scriitori secolele XI-XII. în „Cuvintele" lui Serapion lui Vladimir, impresiile directe ale evenimentelor timpului său sunt mai pronunțate, se disting prin simplitate și claritate a prezentării.

5. HIGIOGRAFIE

O trăsătură caracteristică a hagiografiei a fost dorința de a se conforma în lucrările hagiografice cu cerințele canoanelor de gen dezvoltate de istoria veche de secole a genului hagiografic. Aceste canoane au conferit hagiografiilor un caracter retoric abstract. Cu toate acestea, realitatea istorică, tendințele politice, tradițiile orale, faptele reale ale vieții eroului vieții au încălcat canoanele genului. Viața a adus jurnalismul, diversitatea literară și fascinația complotului în monumentele hagiografice. Viețile sfinților sunt forma literaturii bisericești care s-a apropiat cel mai mult de literatura seculară, istorică și jurnalistică și în care ideile opoziționale și eretice, influența apocrifelor și a legendelor populare, puteau fi exprimate cel mai ușor.

Pentru perioada luată în considerare în istoria literaturii ruse antice, această tendință a fost cel mai vizibilă în viața prinților. În timp ce păstrează o serie de imagini de etichetă-hagiografie, se transformă verbal în vieți princiare

au fost permise abateri de la canon, încălcări ale clișeelor de gen. Acest lucru s-a datorat faptului că eroul vieții nu era un ascet al bisericii, ci un om de stat, în plus, în viețile domnești scrise la

acea vreme s-au reflectat evenimentele jugului mongol-tătar. În perioada analizată, este creată „Povestea vieții lui Alexandru Nevski”, un remarcabil comandant și om de stat al acelei epoci. Apar vieți domnești în care cutare sau cutare prinț apare ca un suferind pentru credința ortodoxă, martirizat în Hoardă.

„Povestea vieții lui Alexandru Nevski”. Alexandru Iaroslavici (născut în jurul anului 1220, murit în 1263) din 1236 până în 1251 a fost prinț de Novgorod, iar din 1252 până în 1263 mare duce de Vladimir. Atât în anii de domnie la Novgorod, cât și fiind Marele Duce, Alexander Yaroslavich a condus lupta Rusiei împotriva invadatorilor germano-suedezi.

În 1240, cavalerii suedezi au invadat ținuturile de nord-vest ale Rusiei. Au intrat în râul Neva cu nave și s-au oprit la gura afluentului său, râul Izhora (în prezent, satul Ust-Izhora de lângă Leningrad se află în acest loc, conform altor idei, Lavra lui Alexander Nevsky). La 15 iunie 1240, cu un mic alai, Alexandru Iaroslavici a atacat forțele inamice și a câștigat o victorie strălucitoare asupra unui inamic numeros. De aici și porecla lui Alexandru - Nevsky. În 1241-1242. Alexandru Nevski a condus lupta împotriva trupelor cavalerilor livonieni, care au capturat ținuturile Pskov și Novgorod. Pe 5 aprilie 1242, pe gheața lacului Peipsi a avut loc o bătălie decisivă, care s-a încheiat cu înfrângerea completă a invadatorilor - celebra bătălie de gheață.

Înțelegând inutilitatea acțiunilor militare împotriva Hoardei de Aur în circumstanțele acelei vremuri, Alexandru Nevski a menținut relații pașnice cu Hanul Hoardei de Aur, ducând o politică de unire a ținuturilor Rusiei de Nord-Est și Nord-Vest și de întărire a Rusiei. mare putere ducală. A călătorit în Hoardă de mai multe ori, a reușit să obțină eliberarea rușilor de obligația de a furniza trupe hanilor mongolo-tătari. Alexandru Nevski s-a bazat în mare măsură pe forțele oamenilor de rând în protejarea ținuturilor rusești de inamicii externi, ceea ce, totuși, nu l-a împiedicat să suprime cu brutalitate acțiunile anti-feudale ale maselor (înfrângerea revoltei de la Novgorod din 1259).

Alexander Nevsky, ca om de stat înțelept și mare comandant, este dedicat Povestea vieții lui Alexandru Nevski. Această lucrare a fost scrisă în Mănăstirea Nașterea Domnului din Vladimir, unde a fost înmormântat domnitorul (a murit întorcându-se dintr-o călătorie la Hoardă).

1 Sub Petru I, rămășițele lui Alexandru Nevski au fost transferate la Sankt Petersburg.

mod de a descrie ciocnirile militare, dispozitivele stilistice individuale și unele unități frazeologice, „Povestea vieții lui Alexandru Nevski” este apropiată de „Cronicul lui Daniel al Galiției”. Conform ipotezei convingătoare a lui D.S. Likhachev, acest lucru se datorează faptului că mitropolitul Kirill a participat la realizarea ambelor lucrări. „Fără îndoială”, scrie cercetătorul, „Cyril a fost implicat în compilarea biografiei lui Alexandru. Ar putea fi și

autorul, dar, cel mai probabil, a ordonat viața unuia dintre scribii galici care locuia în nord. Faptul că Chiril a fost implicat în alcătuirea „Cronicerului Daniel al Galiției” a fost argumentat în detaliu de L. V. Cherepnin* -1280.

Alături de asemănarea Povestea vieții lui Alexandru Nevski cu Cronicarul lui Daniel al Galiției, există și o diferență semnificativă de gen între aceste lucrări: biografia lui Alexandru Nevski este o operă de gen hagiografic3. Acest lucru se reflectă într-o serie de trăsături caracteristice ale lucrării. În primul rând, în prefață, în conformitate cu canoanele genului, autorul vorbește despre sine cu o înjosire de sine emfatică, folosind formulări de etichetă: „Az (eu), subțire Și păcătos, gândindu-mă puțin, încerc (îndrăznesc) să scrie viaţa Sfântului Principe Alexandru..."4. În al doilea rând, în spiritul hagiografiei, autorul a relatat la începutul narațiunii sale despre nașterea și părinții lui Alexandru: „Fii născut dintr-un tată milostiv și bărbătesc, și chiar blând, marele prinț Iaroslav și din mama Teodosie. .” În al treilea rând, povestea unui miracol care a avut loc după moartea lui Alexandru are un caracter hagiografic pronunțat. În sfârşit, în textul lucrării în sine se fac în mod constant digresiuni de natură bisericească-retorică şi se citează rugăciunile prinţului.

Povestea despre Alexandru Nevski trebuia să arate că, în ciuda subordonării principatelor ruse față de mongolo-tătari, prinți au rămas în Rusia, al căror curaj și înțelepciune pot rezista dușmanilor țării ruse, iar priceperea lor militară inspiră frică și respect în popoarele din jur. Chiar și Batu

„Likhachev D. S. Tradiția literară galică în viața lui Alexandru Nevski. - „TODRL”. M.-L., 1947, vol. V, p. 52.

2 Vezi: Cherepnin L. V. „Cronicerul lui Daniel al Galiției”, p. 245-252.

3 Neobișnuită pentru hagiografii, combinarea elementelor unei narațiuni militare cu cele religioase bisericești din Povestea vieții lui Alexandru Nevski a servit drept bază pentru ipoteza conform căreia se crede că biografia seculară a prințului se află la inima textului existent din Povestea vieții lui Alexandru Nevski. Cu toate acestea, încercările de a izola această biografie seculară de textele existente nu au avut succes.

4 Textul este citat din publicația: Begunov Yu.K. Monumentul literaturii ruse din secolul al XIII-lea „Cuvântul despre distrugerea pământului rus”. M.-L., 1965, p. 159-180.

recunoaște măreția lui Alexandru. Îl cheamă pe Alexandru la Hoardă: „Alexander, cântărește, ca Dumnezeu să mă supună multe limbi Ești singurul care nu vrea să se supună puterilor mele! Dar dacă vrei să-ți păstrezi (păstrezi) pământul, atunci vino curând la mine și vezi cinstea împărăției mele. După ce s-a întâlnit cu Alexandru, Batu le spune nobililor săi: „Cu adevărat, spun că nu există nimeni ca acest prinț”.

Autorul Povestea vieții, despre care vorbește direct la începutul povestirii sale, l-a cunoscut pe prinț, a fost martor la treburile sale de stat și la isprăvile armelor: „Sunt un martor al vârstei (vieții) lui. Hagiografii scriu adesea în lucrările lor despre unde au obținut informații despre viața eroului din povestea lor. Dar în astfel de rapoarte, autorul vieții, de regulă, vorbește despre starea reală a lucrurilor: a aflat despre sfânt fie din poveștile contemporanilor sfântului, fie din înregistrările supraviețuitoare despre el, fie dintr-o viață anterioară. al acestui sfânt, sau ca contemporan sau student al lui. Cel mai rar în textele hagiografice este mesajul autorului că el însuși l-a cunoscut pe sfânt; iar formularea „Povestea vieții lui Alexandru Nevski” – „Sunt un previzibil...” – nu este înregistrată în nicio altă viață. Prin urmare, avem toate motivele să vedem în această frază a Poveștii un mesaj documentar, explicat evident prin implicarea Mitropolitului Kirill în alcătuirea Poveștii.

Atât imaginea reală a eroului, apropiată autorului, cât și sarcinile puse de autor în opera sa, au conferit monumentului hagiografic o aromă militară aparte. Sentimentul de simpatie vie al naratorului pentru Alexandru Nevski, admirația pentru activitățile sale militare și de stat au determinat sinceritatea și lirismul deosebit din Povestea vieții lui Alexandru Nevski.

Caracteristicile lui Alexander Nevsky în Povestea vieții sunt foarte diverse. În conformitate cu canoanele hagiografice, sunt subliniate „virtuțile bisericești” ale acestuia. Autorul spune că despre prinți precum Alexandru Nevski, profetul Isaia a spus: „Prințul este bun în țări - tăcut, politicos, blând, modest - este după chipul lui Dumnezeu". El „era un iubitor de Jerelia și un iubitor de răutăți și iubea un cerșetor. Mitropoliții și episcopii sunt cinstiți și ascultători de ei, ca însuși Hristos.

Și, în același timp, Alexandru, maiestuos și frumos ca înfățișare, curajos și invincibil comandant: „Ochii lui sunt mai mult decât alți oameni (imaginea lui este mai frumoasă decât toți ceilalți oameni), iar vocea lui este ca o trâmbiță printre oameni” , „nu am găsit niciodată un adversar la fel în luptă”. În acțiunile sale militare, Alexandru este rapid, altruist și fără milă. După ce a primit vestea despre sosirea suedezilor pe Neva, Alexandru, „inflamat cu inima”, „într-o echipă mică” se grăbește la inamic. Se grăbește atât de mult încât nu are timp

1 Vezi: I. P. Eremin, „Viața lui Alexandru Nevski.” – În cartea: Proza artistică a Rusiei Kievene în secolele XI–XIII. M., 1957, p. 355.

da, „trimite un mesaj tatălui tău”, dar novgorodienii nu au timp să-și adune forțele pentru a-l ajuta pe prinț. Rapiditatea lui Alexandru, îndrăzneala sa militară sunt caracteristice tuturor episoadelor care vorbesc despre isprăvile militare ale prințului. Aici apare în fața cititorului ca un erou epic.

Combinarea într-o singură narațiune a unui plan „bisericesc” și chiar mai clar exprimat „secular” este o trăsătură stilistică, originalitatea Povestea vieții lui Alexandru Nevski. În ciuda acestei diversități și,

s-ar părea, chiar și a inconsecvenței caracteristicilor lui Alexandru, imaginea lui este întreagă. Această integralitate este creată de atitudinea lirică a autorului față de eroul său, de faptul că Alexandru pentru autor nu este doar un erou-comandant, ci și un om de stat înțelept. Pentru dușmanii pământului rus, el este îngrozitor și fără milă: „soțiile Moabului” (aici tătari) își sperie copiii, spunând - vine Alexandru! În propriul său pământ, prințul Alexandru - „Judecă orfanul și văduva în adevăr, milostiv, bun cu casa lui”. Acesta este idealul unui prinț înțelept - un conducător și comandant.

În episodul „Povestea vieții”, dedicat bătăliei de pe Neva, se povestește despre șase eroi care s-au remarcat în luptă, care „au luptat puternic (au luptat)” alături de Alexandru Nevski. Primul dintre ei, Tavrilo Alexii, a mers pe un cal de-a lungul pasarelei către o navă inamică, a căzut în Neva cu calul său, a coborât nevătămat și a continuat să lupte. Al doilea, Novgorodian Zbyslav Yakunovich, a ucis o mulțime de inamici cu un topor de luptă. Al treilea, Polovtsy Yakov, a ucis inamicul cu o sabie. Al patrulea, Novgorodian Misha, „distruge trei corăbii ale romanilor (suedezi)”. Al cincilea, „din tineri, pe nume Sava”, a doborât „marele cort cu cupolă de aur” al conducătorului suedezilor, „trupele lui Alexandrov, care au văzut căderea cortului, s-au bucurat”. Al șaselea, Ratmir, care a luptat pe jos, a murit „de multe răni”.

Această poveste, Povestea vieții, se pare că s-a bazat pe o legendă oral-epopee despre bătălia de pe malul Nevei, poate un cântec eroic despre șase oameni curajoși. Includerea unei asemenea povestiri în textul hagiografic s-a datorat caracterului eroic-epic al acestui monument hagiografic. Dar, cu toate acestea, specificul genului s-a făcut simțit și în acest episod - autorul cărții Povestea vieții a enumerat doar numele eroilor și, pe scurt, într-una sau două fraze, a raportat despre isprava fiecăruia dintre ei.

Partea finală a Poveștii vieții este pătrunsă de o solemnitate deosebită și, în același timp, de lirism sincer - o poveste despre ultimele zile ale prințului și moartea sa.

Alexandru s-a dus la Hoarda la Han, „pentru a-i ruga pe oameni de necaz”, deoarece pentru poporul rus în acea vreme era „nevoie mare de la un străin” - „porunci să lupți cu tine însuți”. După cum sa menționat mai sus, Alexandru a reușit să obțină eliberarea rușilor de obligația de a intra în forțele militare ale mongolo-tătarilor. Raportând că în drum de la Hoardă, prințul

s-a îmbolnăvit, artor, înainte de a scrie despre moartea prințului, își revarsă sentimentele într-o exclamație îndurerată: „O, vai de tine, bietul om! Cum ai putut să scrii moartea stăpânului tău! Cum nu va cădea zenitul tău (cum nu vor cădea ochii tăi) cuplat (împreună) cu lacrimi! Cum poate inima ta să nu se rupă (smulse) din rădăcini! Căci un om își poate părăsi tatăl, dar nu este puternic (imposibil) să părăsești binele stăpânului: de-ar fi (dacă ar fi posibil), și s-ar urca în sicriu cu el! După mesajul despre ziua morții lui Alexandru, sunt citate cuvintele mitropolitului Kirill și ale oamenilor din Suzdal, când le-a ajuns vestea tristă: Mai mult un astfel de prinț nu

se va găsi niciodată pe ținuturile Suzdal! Preoți și diaconi, chernoriztsi, săraci și bogați, și tot poporul i-au spus ahu-ului: „Deja murim!”

„Povestea vieții” se încheie cu o poveste despre un miracol „minunat” și „demn de amintit”, care se presupune că s-a întâmplat în timpul înmormântării prințului. Când au vrut să pună o „scrisoare de adio” în mâna mortului Alexandru, el „însuși, ca și când ar fi viu, a întins mâna și a luat scrisoarea din mâna mitropolitului”.

Autorul cărții Povestea vieții lui Alexandru Nevski, în ciuda naturii hagiografice a operei pe care a creat-o, descriind faptele de arme ale prințului, a folosit pe scară largă atât legendele epice militare, cât și poetica poveștilor militare. Acest lucru i-a dat posibilitatea de a reproduce în monumentul hagiografic o imagine vie a prințului - apărătorul patriei, comandantul, războinicul. Și până în secolul al XVI-lea. „Povestea vieții lui Alexandru Nevski” a fost un fel de standard pentru imaginea prinților ruși atunci când își descriu faptele militare.

„Viața lui Mihail Cernigov”. Având în vedere analele de la Rostov, am spus că în analele din 1263 ale Prințesei Marya, printre poveștile despre martiriul prinților ruși în timpul Batuyevshchina, a existat o înregistrare a uciderii din 1246 în Hoarda tatălui Mariei, prințul Cernigov. Mihail Vsevolodovici. Chiar și în timpul vieții Prințesei Marya (a murit în 1271), pe lângă înregistrarea analistică, a fost compilată o scurtă viață de prolog1 - o legendă despre uciderea lui Mihail Cernigov și a boierului său Teodor în Hoardă 1 2.

După „găsirea unui străin pe pământul rus”, s-a spus în acest prolog „Viața”, prinții ruși „au început să fie chemați” să se încline în fața lui Batu în Hoarda 3. Acolo, prinții ruși au fost nevoiți să „trece prin focul (trece între focurile aprinse) și închinați-vă la soare și la idol” 4.

1 Prologul era o colecție de eseuri și cuvinte hagiografice și moral-educative, care erau aranjate în funcție de zilele fiecărei luni. Prologurile au inclus ediții scurte ale vieților - proloage.

2 Potrivit lui N. Serebryansky, scurtul prolog de la Rostov „Viața lui Mihail din Cernigov” a fost scris într-o perioadă în care Maria și fiii ei au stabilit venerația bisericească pentru Mihail și pentru boierul său Teodor și au construit o biserică în cinstea lor la Rostov. Vezi: Serebryansky N. Vechea vie domnească rusă. M., 1915, p. 111.

3 Textul este citat din publicația: Ser.e bryansky N. Old Russian princely lives. Aplicații, p. 50-51.

4 Ritul de trecere între focurile aprinse era obligatoriu pentru toți străinii care veneau în Hoardă. Era un ritual special: se credea că cel care trecea nevătămat printre focurile aprinse nu putea să-i facă rău hanului.

Prințul de Cernigov, care a apărut în Hoardă la ordinele lui Batu, trebuie să îndeplinească și el acest rit. Mihail este gata să se încline în fața lui Batu, „pentru că (ca),” spune, „Dumnezeu îi încredințează împărăția acestei lumini”, dar refuză să meargă printre focuri și să se închine zeilor tătari, pentru că el consideră acest lucru un ultraj asupra credinței creștine. Pentru aceasta, nobilul Batu Yeldega ordonă să „chinuiască” prințul cu „diverse chinuri” și să-i taie capul. Isprava stăpânului său va fi urmată de boierul Teodor, care l-a însoțit la Hoardă. Moartea unui prinț și a unui boier în Hoardă este interpretată în Viață ca o ispravă și suferință pentru credință. Povestea se termină cu un mesaj despre modul în care Prințesa Marya și fiii ei construiesc o biserică și un apel către sfinți să se roage pentru prinții Rostov, nepoții lui Mihail, Boris și Gleb, și „să conducă pașnic împărăția lor mulți ani și din nevoia (asuprirea) semănă pe cel murdar eliberează” .

Această scurtă viață de prolog a stat la baza unui număr de ediții ulterioare lungi ale Vieții lui Mihail de Cernigov. Prima dintre aceste ediții, al cărei autor este numit în titlul „părinte” (adică preot) Andrei, a fost întocmită cel târziu la sfârșitul secolului al XIII-lea - începutul secolului al XIV-lea. În versiunea lui Andrey, apar o serie de detalii, care detaliază și completează intriga de mai sus, întreaga poveste devine mai dramatică și mai psihologică.

Așa este, de exemplu, transmis aici episodul culminant al Vieții - povestea nedorinței prințului Mihail de a îndeplini un rit păgân. În momentul în care Mihail Vsevolodovici vine la Hoardă, Andrei povestește, nepotul său, prințul Boris de Rostov și mulți alți ruși sunt acolo. Toți îl convinge pe prințul Cernigov să se supună voinței lui Batu, promițând că acceptă penitența bisericească pentru prinț.Boierul Teodor se teme că persuasiunea va zgudui hotărârea prințului de a suferi pentru credință: amintindu-și „dragostea femeilor (iubirea soției) și mângâierea copiilor”, prințul va ceda și se va supune cerințelor khanului2. Dar Michael este ferm și decide să-și îndeplinească datoria până la capăt. Scoțându-și mantia princiară elegantă, Mihai o aruncă la picioarele celor care îl convingă și exclamă: „Primește slava acestei lumi, o vrei”. În acest moment, un mesager din Batu Yeldeg s-a apropiat de Michael și Theodore, care se opriseră la focurile rituale. El îi transmite prințului cuvintele khanului că, dacă prințul trece prin foc și se înclină în fața zeilor săi, va rămâne în viață și va reveni la domnia sa, dacă nu, va muri. Auzind refuzul lui Mihail, Yeldega îi spune prințului: "Michael, știind trezește-te (ști) - ești mort!" Mai mult, cu detalii dramatice, se povestește cât de brutal au fost uciși Michael și Theodore.

Deja în forma sa scurtă, de prolog, Viața lui Mihail de Cernigov nu a fost o poveste abstractă despre suferința unui sfânt pentru credința sa, ci o poveste despre moartea unui prinț rus din Hoardă pentru credințele sale religioase. Moartea pentru credință în acele condiții avea caracterul unui protest politic. Complicația dramei intrigii într-o versiune îndelungată, introducerea de noi detalii care încetinesc desfășurarea acțiunii, au făcut ca acest monument să fie o poveste și mai arzătoare despre cruzimea aservitorilor și mândria neclintită a prințului rus, care își sacrifică viața pentru cinstea pământului său. O astfel de poveste avea o mare însemnătate patriotică: cerea

ireconciliabil cu invadatorii mongolo-tătari, slăviți, ridicând la rangul de sfinți pe cei care nu făceau compromisuri cu ei.

„Viețile” asceților Bisericii. Viețile asceților bisericii, scrise în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, pot fi caracterizate în general ca monumente care urmează canoanele genului hagiografic mai strict decât viețile domnești din aceeași perioadă. Exemple aici sunt Viața lui Avraam de Smolensk, compilată de un anume Efraim la mijlocul secolului al XIII-lea și prima ediție a Vieții lui

1 Pocăința este o pedeapsă bisericească sub formă de post, prosternare, pelerinaj etc., impusă de biserică, mai rar de cei care cred în ei înșiși după ce au săvârșit un păcat, pentru a se ruga, ispăși păcatul prin pocăință.

d Textul este citat din publicație: Serebryansky N. Old Russian princely lives. Aplicații, p. 55-58.

Varlaam Khutynsky”, datând din a doua jumătate - sfârșitul secolului al XIII-lea. (autor necunoscut).

Viața lui Avraam de Smolensk începe cu o introducere retorică generală și se termină cu o laudă la fel de retorică a sfântului. Autorul „Vieții” vorbește despre el însuși cu respectarea tuturor formulelor de înjosire de sine a autorului. Efrem vorbește despre faptele biografiei lui Avraam într-un mod abstract și generalizat, folosind clișee hagiografice, deși a fost un elev al lui Avraam și a putut auzi despre calea vieții lui de la sine. În conformitate cu aceste clișee stilistice, autorul scrie că Avraam s-a născut „din mă voi întoarce la părintele meu”, că în tinerețe „nu merge la jocuri cu ger”, că în mănăstire era „la muncă și în priveghere și în foame zi și noapte” și etc.'.

Conținutul principal al „Viața lui Avraam din Smolensk” este o poveste despre munca sa de predicare din Smolensk și despre ciocnirile sale cu clerul local și locuitorii din Smolensk. Despre aceste evenimente importante nu numai din viața lui Avraam, ci și din oraș în general, evenimentele sunt spuse în aluzii, alegoric. Este imposibil să decidem din această poveste de ce Avraam a stârnit o asemenea ostilitate atât din partea clerului, cât și a poporului Smolensk, cum a reușit să evite amenințarea cu pedeapsa fizică care planează asupra lui. Cu toate acestea, faptul acestor lupte intra-bisericești este foarte important. El subliniază că biserica însăși era departe de a fi unită.

„Viața lui Varlaam Khutynsky”, dedicată lui Varlaam, fondatorul mănăstirii Khutynsky de lângă Novgorod, oferă într-o formă concisă informații de bază despre calea de viață a acestui novgorodian (în lumea lui Varlaam - boierul Alexei Mihailovici) . Și ca trăsătură caracteristică a genului hagiografic trebuie remarcate următoarele. „Viața lui Varlaam Khutynsky” a fost scrisă de un hagiograf din Novgorod, această viață este de alt tip decât viața de la Smolensk - este foarte scurtă. Și, în ciuda acestui fapt, în „Viața lui Varlaam Khutynsky” sunt folosite aceleași locuri obișnuite hagiografice ca și în „Viața lui Avraam de Smolensk”.

Pe vremea când era întocmit prima ediție a „Viața lui Varlaam Khutynsky”, în tradiția orală din Novgorod circulau povești legendare despre Varlaam de natură romanistică de basm. Dar astfel de povești au început să fie incluse în textul hagiografic scris mai târziu - în edițiile ulterioare ale acestei „Vieți”. În secolul al XIII-lea. hagiograful nu a îndrăznit încă să includă episoade de natură cotidiană, fabulos de legendară, în viața unui ascet bisericesc1 2.

În timpul invaziei lui Batu și a instaurării jugului mongolo-tătar, principala trăsătură distinctivă a literaturii ruse a fost patriotismul ridicat. Atât cronicarii, cât și Serapion al lui Vladimir, și hagiografii au văzut în victoria mongolo-tătarilor pedeapsa lui Dumnezeu, care s-a abătut asupra poporului rus pentru păcatele înaintea lui Dumnezeu. Dar din poveștile acelorași cronicari despre Batuevism, din „Povestea devastării lui Ryazan de către Batu” devine evident că în mintea oamenilor calea spre mântuirea de violența inamicului nu era văzută în pocăință și rugăciuni. , dar în luptă activă. Prin urmare, caracterul eroic s-a manifestat clar în literatura perioadei luate în considerare. În povestirile cronice, în „Povestea vieții lui Alexandru Nevski” și mai ales în „Povestea devastării lui Ryazan de către Batu”, priceperea militară și curajul fără margini se opun puterii și cruzimii inamicului.

1 Textul este citat din ediția: Viața călugărului Avraam din Smolensk și slujirea lui. Pregătit pentru publicare de S. P. Rozanov. SPb., 1912., p. I-24.

2 Pentru mai multe detalii, vezi: L. A. Dmitriev, Basmele Hagiografice ale Nordului Rusiei ca monumente literare ale secolelor XIII-XVII. L., 1973.

Soldații ruși, curajul și abnegația tuturor poporului rus.

A doua temă principală a literaturii întregului secol al XIII-lea este ideea unei puteri princiare puternice. În anii luptei împotriva unui inamic extern și a intensificării fragmentării feudale, această temă a avut și o mare semnificație națională și patriotică: problema unui prinț puternic care ar putea conduce lupta împotriva dușmanilor externi era de o importanță capitală pentru soarta viitoare. a statului rus. În Hoarda de Aur de la sfârșitul secolului al XIII-lea. a început să dezvolte procesul de dezintegrare a autocrației. In Rus', desi foarte incet, s-a petrecut fenomenul opus - se desfasura formarea unui singur stat. Începutul acestui proces a fost pus în anii fragmentării feudale și a jugului mongolo-tătar. Un rol progresiv în dezvoltarea acestui proces l-au jucat monumentele literare dedicate temei puterii princiare puternice.

În secolul al XIII-lea. dezvoltarea genurilor tradiționale ale literaturii ruse antice a continuat. Chiar mai intens decât în secolul al XII-lea, colecțiile analistice cuprind povestiri care, deși sunt subordonate întregului conținut al analelor, au în același timp un caracter intrigator în sine. Acestea sunt cronici despre lupta împotriva mongolo-tătarilor, despre moartea prinților ruși în Hoardă,

laude către prinți. În tradițiile genului se creează viețile sfinților, asceții bisericii. În același timp, apar o serie de lucrări care depășesc cadrul tradițional de gen.

D. S. Likhachev notează că „noile genuri se formează în cea mai mare parte la joncțiunea dintre folclor și literatură.” Personajele semiliterare, semi-folclorice sunt „Cuvântul despre distrugerea pământului rus” și „Rugăciunea lui Daniil Zatochnik”. Ambele lucrări nu pot fi corelate cu genurile tradiționale.

„Cronicerul lui Daniel al Galiției” se distinge printr-o serie de astfel de trăsături care îl pun într-o poziție specială printre monumentele cronice - nu este atât o cronică, cât o biografie princiară.

Povestea vieții lui Alexandru Nevski, conform principalelor trăsături ale genului, aparține genului hagiografic. Dar în multe privințe se desprinde de canoanele de gen, apropiindu-se mai mult de genul biografiilor princiare și direct de Cronicarul lui Daniel al Galiției.

„Povestea devastării lui Ryazan de Batu” este inclusă în ciclul de povești despre Nikol Zarazsky, care, potrivit lui D.S. Likhachev, este apropiat ca caracter de cronici: „Are caracterul unei „bolte” – în acest caz , o „varietate” de diverse povestiri Ryazan , formate în timpuri diferite și în timpuri diferite asociate cu icoana Sfântului Nicolae Zarazsky „1 2. Dar aceasta nu mai este o cronică, nu o vară-

1 Lihachead. C. Originalitatea traseului istoric al literaturii ruse din secolele X-XVII.- „Literatura rusă”, 1972, nr.2, p. 13.

2 Likhachev D.S. „Povestea lui Nikol Zarazsky” - „TODRL”. M.-L., 1949, vol. VII, p. 257.

codul nostru, iar asemănarea sa cu analele se manifestă în principal pe plan extern. În același timp, totul în ansamblu și în părțile sale constitutive individuale, această lucrare nu poate fi numită o poveste istorică, deși partea principală, centrală a ciclului - „Povestea devastării lui Ryazan de către Batu” - este dedicată. la un eveniment istoric important. Avem în fața noastră, parcă, doar o poveste istorică independentă în curs de maturizare, deja „desprinsă” din anale, dar cumva încă legată de ea. Și aceasta este caracteristica de gen, noutatea de gen a „Povestea ruinei din Ryazan de Batu”.

Putem spune, așadar, că în secolul al XIII-lea. în procesul literar are loc o formare intensivă de noi fenomene în măruntaiele acestor genuri tradiţionale. Și cele mai izbitoare monumente ale acestei perioade, deși sunt încă legate prin multe fire de canoanele genurilor tradiționale, în esență, sunt deja fenomene de gen noi.

LITERATURĂ

Texte. Pentru textul Cronicii Galicia-Volyn, vezi edițiile Cronicii Ipatiev (PSRL, vol. II. Sankt Petersburg, 1908, M., 1962); Zarubin N. N. Cuvântul lui Daniil Ascuțitorul după edițiile secolelor XII și XIII.

și modificările acestora. L., 1932; Povestea bătăliei de la Kalka. — Prima cronică din Novgorod a edițiilor senior și junior. M., 1950.

Cercetare. Cherepnin L.V. Cronicarul lui Daniel al Galiției.—Note istorice, 1941; Nr. 12. Voronin H. N. Daniil Zatochnik.— În cartea: Literatura rusă veche și legăturile ei cu vremurile moderne. M., 1967; Gudziy N. K. Cărui mediu social a aparținut Daniil Zatochnik? - Sat. articole, la 40 de ani de la uch. activitate A. S. Orlova. L., 1934; Guss despre în V. M. Baza istorică a „Rugăciunii lui Daniel Ascuțitorul” - „TODRL”. M.-L., 1949; vol. VII; Likhachev D.S. Fundamentele sociale ale stilului „Rugăciunii” de Daniil Zatochnik. - „TODRL”. M.-L., 1954; v. X; S to r şi p şi l M. O. Cuvântul lui Daniil Zatochnik.- „TODRL”, M.-L .. 1955; vol. XI; Vezi și secțiuni despre Daniil Ascuțitorul din carte: Romanov B. A. Oameni și obiceiuri ale Rusiei antice. M.-L., 1966; L și Xachev în știrile D.S. Chronicle despre Alexander Popovich - „TODRL”. M.-L., 1949; vol. VII; Beletsky L. T. Istoria literară a „Povestea lui Mercur din Smolensk”. Cercetări și texte. - SORYAS, vol. XCIX, K<> 8 Pg., 1922.

„Un cuvânt despre distrugerea pământului rusesc”

Texte și studii. Begunov Yu.K. Monumentul literaturii ruse din secolul al XIII-lea. „Un cuvânt despre distrugerea pământului rusesc”. M.-L., 1965; Gudziy N. K. Despre „Cuvântul despre distrugerea pământului rus.” -ț- „TODRL”. M.-L., 1956; vol. XII; Danilov V. V. „Cuvântul distrugerii pământului rus” ca operă de artă.— „TODRL”. M.-L., 1960; vol. XVI; Meshchersky N. A. La reconstituirea textului „Cuvinte despre distrugerea pământului rus.”— Vestn. Leningrad. universitate Ser. lang. și lit., 1963, nr. 14, nr. 3; Solovyov A. V. Note la „Cuvântul despre distrugerea pământului rus” - „TODRL”. M.-L., 1958; vol. XV; Tikhomirov M. N. Unde și când a fost scris „Cuvântul despre distrugerea pământului rusesc” - „TODRL”, M.-L., 1951, vol. VIII.

„Povestea devastării lui Ryazan de Batu”

Text și cercetare. Likhachev D.S. Poveștile lui Nikol Zarazsky (texte) .- „TODRL”. M.-L., 1949; vol. VII; Povești militare ale Anticilor

Rus'. M.-L., 1949; Komarovich V. L. La istoria literară a poveștii despre Nikol Zarazsky.- „TODRL”. M.-L., 1947; τ. V; Likhachev D.S. Soarta literară a „Povestea devastării Ryazanului de către Batu” în primul sfert al secolului al XV-lea.— În cartea: Cercetări și materiale despre literatura veche rusă. M., 1961; Putilov B.N. Cântec despre Evpatiy Kolovrat.- „TODRL”. M.-L., 1955; τ. XI.

Lucrări de Serapion lui Vladimir

Texte și studii. Petukhov E. Serapion Vladimirsky, predicator rus al secolului al XIII-lea. SPb.. 1888; Gudziy N. K. Unde și când a avut loc activitatea literară a lui Serapion lui Vladimir? — „CÂMPURI”, •g. XI. M., 1952, nr. 5; Kolobanov V. A. Activitatea socială și literară a lui Serapion Vladimirsky. Abstract dis. pentru competitie om de știință, diplomă, doctorat. philol. Științe. L. - Vladimir, 1962.

„Viața lui Alexandru Nevski”

Texte. Begunov Yu.K. Monumentul literaturii ruse din secolul al XIII-lea. „Un cuvânt despre distrugerea pământului rusesc”. M.-L., 1965; Mansikka V. „Viața lui Alexandru Nevski”. Analiza edițiilor și a textului. SPb., 1913.

Cercetare. Serebryansky N.I. Trăiește vechi princiar rus. M., 1915; Likhachev D.S. Tradiția literară galică în „Viața lui Alexandru Nevski” - „TODRL”. M.-L., 1947, or. v.

„Viața lui Mihail Cernigov”

Serebryansky N.I. Trăiește vechi princiar rus. M., 1915.

„Viața lui Abraham Smolensky”

Viața lui Avraam de Smolensk și serviciul pentru el. Pregătit pentru publicare de S.P. Rozanov. SPb., 1912; Serebryansky N.I. Trăiește vechi princiar rus. M., 1915; Klyuchevsky V. O. Old Russian Life of the Saints ca sursă istorică. „M., 1871.

capitolul 3

În secolul al XIV-lea, ca și în perioada anterioară, a continuat o luptă acerbă pentru primatul politic și economic între principatele ruse. Luptele interne au fost benefice pentru Hoardă, deoarece au subminat forțele care puteau rezista opresiunii cuceritorilor. Hanii Hoardei au aprins această luptă internă între prinții ruși, au folosit-o pentru a suprima revoltele populare spontane împotriva aservitorilor.

Prințul, care a intrat la masa domnească, a trebuit să primească o sancțiune pentru aceasta în Hoardă - o etichetă (document special scris) pentru domnie. Prințul rus, care a primit o etichetă pentru a domni în Marele Ducat al lui Vladimir, a fost cel mai în vârstă dintre restul prinților ruși. Rivalitatea pentru eticheta mare ducal, care a avut loc între cei mai puternici prinți din punct de vedere politic și economic, a fost uneori însoțită de asasinarea unuia dintre rivalii din Hoardă și s-a întâmplat în mod repetat ca compatriotul său să devină vinovat pentru moartea unui prințul rus în Hoardă.

Până la sfârșitul secolului XIII - începutul secolului XIV. în nord-estul Rusiei, Principatul Moscova este prezentat printre cele mai puternice. Prinții Moscovei intră cu energie în lupta pentru primatul printre principii ruși și, în legătură cu aceasta, pentru titlul de Mare Duce al Vladimir. Principalii rivali în această luptă la începutul secolului al XIV-lea. erau prinți Tver și Moscova. Sub dominația ideologiei bisericești, sprijinul bisericii a fost de mare importanță pentru ei. Moscova a obținut cel mai mare succes în întărirea alianței cu biserica. În anii 20. secolul al XIV-lea Sub domnitorul Moscovei Ivan Danilovici Kalita, Mitropolitul Rusiei Petru s-a mutat din Vladimir la Moscova. Moscova devine centrul bisericesc al tuturor ținuturilor rusești.

Jugul mongolo-tătar a împiedicat dezvoltarea politică și socio-economică a țării, dar nu a putut opri procesul istoric.

La sfârșitul secolului XIII - începutul secolului XIV. începe o revigorare treptată a producției artizanale, comerțul dintre oraș și mediul rural este restaurat și extins, are loc o creștere a comerțului și a așezărilor meșteșugărești. Aceste procese determină înflorirea afacerii de construcții în Rusia în secolul al XIV-lea, mai ales la mijlocul -

183

sfarsitul acestui secol. În Novgorod, Pskov și Tver sunt construite temple și fortificații de piatră. În 1326, construcția din piatră a început la Moscova. Sub Ivan Kalita, în Kremlin au fost construite simultan patru biserici de piatră. În 1366-1367 a fost construit zidul de piatră albă al Kremlinului din Moscova.

Activitatea de scriere de cărți, care a fost mult subminată de invazia mongolo-tătară, este, de asemenea, reînviată: în timpul înfrângerii orașelor ruse de către invadatori, multe cărți scrise de mână au pierit, jugul mongolo-tătar a dus la o scădere a alfabetizării în rândul populatie. Reînvierea culturii cărții a fost favorizată de apariția în Rus' în a doua jumătate - sfârșitul secolului al XIV-lea. hârtie, un material de scris mai ieftin decât pergamentul care exista înainte.

Până la începutul secolului al XIV-lea. Relațiile întrerupte între țările rusești și alte țări încep să fie restabilite. Pelerinajul la Ierusalim și Constantinopol este reînviat, în legătură cu aceasta, genul de „plimbare” popular în Rusia Antică - descrieri ale călătoriilor și locurilor vizitate de pelerini - prinde viață.

În perioada în care Rusia era condusă de mongolo-tătari, când jugul străin a devenit un fenomen constant, aproape obișnuit, stilul istoricismului monumental continuă să existe, dar această existență nu este marcată de nicio înflorire, nici de vreo mare și strălucitoare. manifestări separate.

În general, trebuie spus că în literaturile de tip tradiționalist medieval (adică literaturile în care tradiția și eticheta literară joacă un rol dominant), schimbarea stilurilor literare nu are loc „catastrofal”, într-o perioadă strict definită de timp, cum este cazul în literatura modernă. Stilurile literare din literatura medievală nu se înlocuiesc deloc unul pe altul, ci cresc treptat unul din celălalt. Caracteristicile noului stil se dezvoltă încet în măruntaiele vechiului.

În secolul al XIV-lea. pătrunderea în operele literare rusești a emotivității este în creștere. Dacă în perioada anterioară o puternică și maiestuoasă emotivitate a invadat lucrările despre invazia mongolo-tătară, combinată în aceste lucrări cu grandiozitatea epică a evenimentelor tragice, și s-a creat un fel de „emoționalitate monumentală”, acum, în epoca plictisitoarei și opresiunea străină cotidiană, când, potrivit expresiei cronicar, și „pâinea nu a intrat în gură de frică”, începutul liric, emoționant se leagă de teme mai mici –

teme care vorbeau despre anumite evenimente ale dominației străine „constituite”: despre curajul oamenilor care au murit în Hoardă pentru patria și credința lor, despre revoltele populare. Visul unei vieți mai bune, al unor țări fericite îndepărtate, al unui paradis pământesc care există undeva, ocupă un loc tot mai mare în literatură. Emoționalitatea intră și în literatură cu un interes trezit pentru cei dragi.

184

evenimentele prezentului, cu teme locale, regionale. Inevitabil, monumentalismul, atât de caracteristic perioadei anterioare, își pierde temeiul în însuși conținutul lucrărilor, se manifestă mai slab, nu se mai deosebește în atâta consistență și unitate a expresiei stilistice ca înainte.

1. CRONICĂ

În natura scrierii cronicilor, nu există în acest moment schimbări semnificative sau fenomene noi, în comparație cu cea anterioară. Începutul secolului al XIV-lea. Lista sinodală a Primei Cronici din Novgorod este datată - o colecție de mai multe cronici anterioare ale Novgorodului, completată cu intrări până la momentul întocmirii Listei sinodale (aceasta este cea mai veche listă de cronici rusești care a supraviețuit; a doua cea mai veche listă este Cronica Laurentiană din 1377). La sfârșitul secolului XIII - prima jumătate a secolului XIV. apar noi centre ale analelor. De la sfârşitul secolului al XIII-lea. înregistrările analistice încep să fie păstrate la Tver și Pskov și în anii 1920. secolul al XIV-lea scrierea cronicilor se naște la Moscova.

Cronica Tver. Apariția scrierii cronicilor în Tver este asociată cu construcția aici, în 1285, a unei biserici patronale - Catedrala Schimbarea la Față a Mântuitorului, din piatră albă. În anii perioadei de glorie politică a Tverului, cronica lui Tver a fost scrisă intens, în anii tulburărilor politice s-a stins sau s-a oprit cu totul. Scrierea cronică a lui Tver s-a reflectat în așa-numita colecție Tver și în cronicarul Rogozhsky[1].

Colecția Tver și cronicarul Rogozhsky care au ajuns de fapt la noi se bazează pe codul Tver, întocmit în 1375. și colecția Tver). Codul din 1375 a fost precedat de codurile cronice create anterior la Tver, a căror sursă inițială a fost Codul întocmit în 1305, când prințul de Tver Mihail Yaroslavich, primul dintre prinți care purtau titlul de „Mare Duce al tuturor”. Rus'”, a primit masa Marelui Voievod la Vladimir. Monumentele cronicii de la Tver se caracterizează printr-un interes deosebit pentru temele combaterii violenței străine.

În istoria scrierii cronicilor ruse, un loc deosebit de important îl ocupă codul din 1305, care a combinat codurile cronice atât ale Rusiei de sud, cât și ale Rusiei de Nord-Est (Pereyaslavl Russian, Vladimir,

1 A se vedea: PSRL, vol. XV. M., 1965. Pentru o schiță a istoriei cronicii Tver, vezi: Nasonov A.N. Cronica monumentelor principatului Tver. Experiența reconstituirii cronicii tverene din secolul al XIII-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea - Izv. Academia de Științe a URSS. Departament, umanist. Științe, 1930, vol. VII; nr. 9, p. 709 - 738; nr. 10, p. 739-772. Mai târziu, Nasonov a descoperit al treilea

monument al cronicii de la Tver - un fragment de cronică pentru anii 1318-1348. Vezi: Nasonov A.N.Despre materialul analistic Tver în manuscrisele secolului al XVII-lea.Anuarul arheografic pentru 1957. M., 1958, p. 30-40.

185

Rostov, Tver). „În raport cu scrierea cronică ulterioară...”, notează Y. S. Lurie, „codul din 1305 acționează ca un fel de unic nucleu, baza întregii prezentări a cronicii din cele mai vechi timpuri până la începutul secolului al XIV-lea.”1 Textul codului din 1305 a ajuns la noi într-o copie din 1377, făcută din acesta pentru prințul Suzdal-Nijni Novgorod Dmitri Konstantinovici în așa-numita Cronica Laurențiană.

Cronica Pskov. Cronica de la Pskov, care a ajuns până la noi, datează din vremea nu mai devreme de sfârșitul secolului al XV-lea. Dar unele anale din Pskov fuseseră deja reflectate în analele întregi rusești de la mijlocul secolului al XV-lea. (în așa-numitul cod al 1448, vezi p. 212). Aceasta mărturisește existența cronicilor în Pskov într-o perioadă mai timpurie decât cronicile din Pskov care au ajuns până la noi. Cercetătorii atribuie momentul apariției cronicii locale din Pskov a doua jumătate a secolului al XIII-lea - începutul secolului al XIV-lea.

Cultura de carte din Pskov la acea vreme era la un nivel destul de ridicat. Acest lucru se datorează legăturilor culturale dintre Pskov și Novgorod și proximității Pskovului de statul lituano-rus. Această din urmă împrejurare a contribuit la pătrunderea în Pskov a monumentelor scrise ale Rusiei Kievene și principatului Galiția-Volyn. Dovada convingătoare a cunoașterii cărturarilor din Pskov cu literatura Rusiei Kievene este intrarea scribului Mănăstirii Pskov Panteleimon Domid în 1307 în „Apostol” (cartea faptelor și epistolelor apostolice), copiată de el cu un citat din „ Povestea campaniei lui Igor”. Postscriptul lui Domid reflectă o trăsătură specifică a scrisului pskov în general: scribii pskov obișnuiau să facă diverse înregistrări de zi cu zi și de zi cu zi pe marginea textelor rescrise. În același timp, ei nu au fost constrânși de faptul că înregistrările care reflectă interesele obișnuite ale vieții de zi cu zi erau făcute pe cărțile liturgice. Un scrib pskovian, notează academicianul A. S. Orlov, a scris „despre o pauză în muncă pentru cină, despre faptul că o crusta a depășit („o, zgârie!”) Și trebuie să mergeți la baie, „spălarea muștelor” sau de ce aveți nevoie \< mergeți la Zryakovitsy” (un sat suburban din Pskov) sau că „se naște un porc (purceli) în memoria lui Varvara (în ziua memorialului lui Varvara) ...” 1 2 etc.

Aceste trăsături specifice scrisului pskovesc - legătura cu literatura de la Novogorodsk, familiaritatea cu literaturile ruse de sud și de vest și alfabetizarea lituaniană, un fel de democrație și interes pentru fenomenele cotidiene ale vieții - au determinat trăsăturile structurii și stilului cronicilor din Pskov3.

1 Lurie Ya. S. Cronici întregi rusești din secolele XIV-XV. L., 1976, p. 34.

2 Orlov A. S. Literatura rusă veche a secolelor XI-XVI. M.-L., 1937, p. 230-231.

3 Vezi: Adrianova-Peretz V. P. Literatura Pskov secolele XIII-XIV. Anale.—Cartea B: „IRL”, Vol. II, cap. I.M.—L., 1945, p. 134-138.

Scrierea cronicilor din Pskov a fost de natură seculară și oficială, deși centrul lucrării de cronică a fost biserica patronală a orașului - Biserica Treimii, scrierea cronicilor a fost efectuată în coliba posadnikului, iar cronica a fost păstrată în așa- numit cufă — arhiva bisericii1. Dar nu era atât o biserică, cât o instituție civilă a vechiului Pskov: documentele orașului și ale indivizilor, tot felul de rapoarte etc. au fost păstrate în cufăr.Toate aceste materiale au fost implicate în întocmirea înregistrărilor analistice. Acest lucru a dat cronicii din Pskov un caracter de afaceri, practic. Motivele religioase bisericești ocupă puțin spațiu în conținut și stil. Cronica de la Pskov constă în principal din înregistrări documentare oficiale laconice (de exemplu: „În vara anului 6811 (1303). Era o iarnă caldă, fără zăpadă, iar pâinea îi era dragă lui Velmi. În aceeași vară, Izboresk a fost pus într-un loc nou. ” 1 2). Alături de astfel de înregistrări, există, deși mai puțin frecvent, descrieri mai detaliate ale ciocnirilor militare dintre Pskov și inamicii externi.

Cronica Moscovei. Originea scrierii cronicilor la Moscova este asociată cu numele prințului Ivan Danilovici Kalita și al mitropolitului Petru. Compilarea primei cronici de la Moscova este probabil datată din 1340. Se baza pe înregistrările familiei Cronicarului Ivan Kalita (prima înregistrare a acestui Cronicar este despre nașterea fiului lui Kalita, Semyon, în 1317) și Cronicarul mitropolitului Petru, care s-a mutat la Moscova din Vladimir3.

„Cronica” adusă de Petru a continuat să se desfășoare la Catedrala Adormirea Maicii Domnului, care a fost fondată de Petru în 1326 și în care a fost înmormântat după propria sa voință (Petru a murit la sfârșitul anului 1326, iar construcția catedralei a fost terminat în 1327). Aceasta este etapa inițială a cronicii de la Moscova. Caracterul integral rusesc al cronicii de la Moscova va începe să dobândească la sfârșitul secolului XIV - prima jumătate a secolului XV.

„Povestea lui Shevkala”. „Povestea lui Shevkal” este dedicată răscoalei care a izbucnit la Tver în 1327 împotriva baskak-ului hanului4 Chol-khan (Shevkala, Shchelkan). Chol Khan a fost ucis și toată Hoarda care se afla în Tver în acel moment a fost ucisă. „Povestea” a ajuns la noi ca parte a analelor și este reprezentată de mai multe tipuri. În plus față de Povestea, un cântec istoric popular despre Shchelkan Dudentevich este dedicat aceluiași eveniment.

Cea mai veche vedere a „Poveștii” este citită în Rogozhsky Le

1 Vezi: Nasonov A. N. Din istoria cronicii din Pskov.- „Însemnări istorice”. M., 1946, nr. 18, p. 255-294.

2 Cronici din Pskov, nr. I. M.-L., 1941, p. 14.

3 Vezi: M. D. Priselkov, Istoria scrierii cronicilor ruse în secolele XI–XV. L., 1940.

4 Baskaks - oficiali trimiși din Hoardă în orașele și principatele rusești cucerite de mongolo-tătari; erau însărcinaţi cu încasarea tributului şi socoteala populaţiei.

topist și în așa-numita colecție Tver, adică în analele care reflectau analele Tver. „Povestea” este inclusă în cronică în mod mecanic - textul său este întrerupt de alte intrări în cronică, în articolele de cronică alăturate apar știri duplicate (adică relatări repetate despre aceleași fapte). Acest lucru sugerează că Povestea a existat inițial ca o lucrare independentă.

Povestea despre Shevkala în poveste începe cu mesajul că prințul Alexandru Mihailovici de Tverskoy a primit o etichetă în Hoardă pentru marea domnie a lui Vladimir. Incitați de diavol, tătarii au început să-i spună țarului lor că, dacă nu l-ar ucide pe „Prințul Alexandru și pe toți prinții Rusiei”, atunci nu va avea „putere asupra lor”1. Shevkal, „conducătorul tuturor răului” și „distrugătorul creștin”, îi cere țarului să-l trimită în Rus’, lăudându-se că i-a ucis pe toți prinții ruși și l-a adus „plin” Hoardei. „Și regele i-a poruncit să facă tacos”. Când Shevkal a venit la Tver, el l-a alungat pe prinț „de la curtea lui și el însuși a stat împotriva marelui prinț în curte cu multă mândrie și furie și a ridicat o mare persecuție împotriva creștinilor cu violență și tâlhărie, bătăi și batjocuri”. Tveriții îl roagă pe prinț să-i protejeze, dar prințul nu îndrăznește să se certe cu Shevkala și îi cheamă pe tverichieni să aibă răbdare. Totuși, oamenii nu vor să suporte violența inamicului și așteaptă „ca vremea” (ocazie oportună) să se opună dușmanilor.

Odată, „în ziua de 15 august, la jumătate de oră, când se scoate licitația” (adică dis-de-dimineață, când au început să se adune la târg oamenii din satele din jur), tveritinul, diacon. , „porecla lui Dudko”, „tătar” a fost luat „o iapă tânără și foarte grasă”, pe care a condus-o la un loc de adăpare la Volga. Dudko „a început foarte mult să bea (strigă)”: „O, bărbați de tferstia, nu trădați!” Acest strigăt al tveritului jignit a servit drept semnal pentru o răscoală împotriva năvălitorilor: „și lovind toate clopotele, și stasha seara, și tot orașul s-a întors (s-a ridicat). A început masacrul angro al tătarilor, astfel încât nu a mai rămas nici măcar un „mesager” în oraș - un mesager care ar putea informa Hoarda despre masacr.

Cu toate acestea, vestea celor întâmplate a ajuns curând atât la Moscova, cât și la Hoardă. Ciobanii tătari, care-și păşteau caii pe câmpul din afara orașului, „prinzând cel mai bun armăsar”, au reușit să scape din mânia poporului Tver. Ei au fost cei care au spus Hoardei și Moscovei despre moartea lui Shevkal. Ca răzbunare, țarul Hoardei a trimis o armată la Tver, condusă de guvernatorul Fedorchuk. Tver a fost devastat și jefuit, prințul Alexandru Mihailovici a fugit la Pskov.

Începutul „Poveștii” - o poveste despre cum și de ce Shevkal a mers la Tver - diferă ca caracter general și stil de partea sa principală. Acest lucru sugerează că principalul

1 Textul este citat din ediția: Cronicarul Rogozhsky.- PSRL, vol. XV. M., 1965, coloana. 42-44.

o parte din „Povestea” - o poveste despre violența lui Shevkal și revolta - a fost scrisă mai devreme și a reprezentat un text independent. Mai târziu, i s-a adăugat o introducere.

Judecând după detaliile care sunt raportate în partea principală a Poveștii, se poate presupune că aceasta se întoarce la o tradiție orală înregistrată la scurt timp după răscoală, posibil din cuvintele unui martor ocular și a unui participant direct la aceste evenimente. Aparent, originea orală, populară explică și interpretarea în „Povestea” a poziției prințului, care el însuși nu îndrăznește să vorbească împotriva violatorilor.

Pe lângă „Povestea lui Shevkal”, care a ajuns la noi ca parte a diferitelor cronici, tradiția orală a păstrat și un răspuns epic despre răscoala populară din 1327 împotriva sclavilor. Acesta este cântecul istoric „Despre Shchelkan Dudentevich”. Acest cântec are și mai multe varietăți.

Compararea diferitelor versiuni ale cântecului despre Shel-Kan face posibil să vă faceți o idee despre forma sa originală, să ridicați problema relației cântecului cu „Povestea”1. În cântec, precum și în diferite tipuri de Povestea, s-au păstrat astfel de reminiscențe istorice care mărturisesc apariția ei la scurt timp după evenimentul în sine1 2. Cu toate acestea, cântecul le luminează puțin diferit față de Povestea, iar alte personaje acționează în aceasta. În cântec, apărătorii orașului sunt frații îndrăzneți Borisovichi – Tverskoy tysyatsky și fratele său3, iar prințul nu este menționat deloc.

Cântecul, ca și Povestea, se hrănește cu povești orale despre Shevkal, dar în ambele cazuri aceste povești provin din surse diferite. Prin urmare, nu există nicio legătură directă sau indirectă între povești și cântec. Coincidențele dintre ele se explică prin faptul că la baza diferitelor lucrări este același eveniment istoric. „Povestea lui Shevkal” de tip antic cu cântecul istoric „Despre Shchelkan Dudentevich” este unită de atitudinea lor față de revolta împotriva dușmanilor: eroul, răzvrătindu-se împotriva tătarilor și zdrobind invadatorii, în ambele lucrări este poporul . Și cântecul în acest sens exprimă mai consecvent și mai puternic aprecierea oamenilor asupra evenimentului: dușmanii din el sunt înfățișați cu un strop de satiră, moartea lui Schelkan este umilitoare și rușinoasă („Unul apucat de păr, iar celălalt de picioarele, Și apoi l-au rupt”), iar finalul cântecului, contrar realității istorice, optimist -

1 Pentru o descriere detaliată a diferitelor versiuni ale cântecului și analiza lor comparativă, vezi: Putilov B. N. Folclor istoric și cântec rusesc din secolele XIII-XVI. M.-L., 1960, p. 116-131.

2 Vezi: Voronin H. N. „Cântecul clicului” și răscoala de la Tver din 1327 – „Jurnal istoric”, 1944, nr. 9, p. 75-82.

3 Vezi: Lurie Ya.S.Rolul lui Tver în crearea statului naţional rus. – „Uchen. aplicația. Leningrad. un-ta”, 1939, Nr. 36. Ser. ist. Științe, p. 107. Vezi și articolul lui H. N. Voronin „Cântecul clicului și răscoala Tver din 1327”.

nimeni nu a suferit pentru uciderea lui Shchelkan: „Aici a murit. Nu a fost găsit nimeni”.

„Povestea lui Shevkal” și cântecul lui Shchelkan au exprimat protestul popular împotriva opresiunii mongolo-tătarilor, mărturisind lipsa de voință a oamenilor muncii de a se împacă cu dominația Hoardei. Însăși apariția în acești ani a unor astfel de monumente și cântece literare a avut o mare semnificație patriotică.

2. HIGIOGRAFIE

În prima jumătate a secolului al XIV-lea. în hagiografie, ca și în scrierea cronică, trebuie remarcate aceleași fenomene ca și în perioada anterioară. Sunt scrise și vieți domnești și vieți ale conducătorilor bisericii. Viețile princiare continuă tradițiile atât tipului eroic al acestor vieți (Povestea Pskov din Dovmont), cât și viețile prinților care au suferit în Hoardă (Povestea lui Mihail din Tverskoy). Una dintre cele mai vechi lucrări ale literaturii moscovite, Viața mitropolitului Petru, aparține celui de-al doilea tip de hagiografie al vremii luate în considerare.

„Povestea lui Dovmont”. În 1266, prințul Dovmont a sosit la Pskov împreună cu alaiul său „și cu toată familia sa”1 2, care fugise de acolo ca urmare a conflictelor civile princiare. La Pskov, Dovmont a fost botezat, luând numele de Timotei la botez și a devenit prințul Pskov. Anii domniei lui Dovmont au fost marcați de acțiunile de succes ale lui Pskov împotriva Lituaniei și a Ordinului German, inamicii externi originari ai pskoviților. După moartea sa (1299), Dovmont-Timofey a fost recunoscut drept sfânt din Pskov pentru isprăvile sale militare. Povestea spune despre domnia lui Dovmont din Pskov și despre isprăvile sale militare.

Nu avem informații exacte despre momentul creării Povestea din Dovmont. Unii cercetători cred că a fost scrisă la începutul secolului al XIV-lea3, alții o datează în a doua jumătate - sfârșitul secolului al XIV-lea4.

„Povestea lui Dovmont” este inclusă în cronicile din Pskov, dar este greu de spus dacă a fost destinată de la bun început cronicii sau dacă a fost inclusă acolo mai târziu. Cu toate acestea, există toate motivele să credem că Povestea a fost scrisă în aceleași cercuri literare în care a fost scrisă cronica Pskov. Acest lucru este evident din faptul că între „Povestea” și cronicile detaliate despre faptele militare ale pskoviților există multe în comun în stilul și metodele de descriere.

1 Poezii rusești antice culese de Kirshe Danilov. M. - L., 1958, p. 32.

2 Textul este citat din publicația: Cronicile Pskov. M., 1955, nr. 2, p. 82-87.

3 Vezi: Engelm an A. Cercetări cronologice în domeniul istoriei ruse și livoniene în secolele XПI și XIV. SPb., 1858, p. 44-93.

4 Vezi: Serebryansky N. Old Russian princely lives, p. 274.

190

Bătălia de la Neva, 1240. Miniatura Cronicii Frontului. al 16-lea secol (GPB).

Imagini separate, bucăți întregi din textul Povestea lui Dovmont se întorc la Povestea vieții lui Alexandru Nevski. Pe această bază, cercetătorul din Povestea lui Dovmont, N. Serebryansky, a considerat că este doar „o copie literară bună dintr-un original foarte bun, dar viața lui Dovmont nu are aproape nicio semnificație literară independentă”1. Nu se poate fi de acord cu o asemenea opinie. Utilizarea textelor din alte monumente pe o parcelă similară în lucrarea originală este o metodă tradițională de antică

1 Vezi: Serebryansky N. Old Russian princely lives, p. 274.

191

literatura rusă. Împrumutând imagini individuale, situații, fragmente de text din Povestea vieții lui Alexandru Nevski pentru a descrie isprăvile eroului său, autorul Povestea lui Dovmont a vrut doar să exalte Dovmont în special, pentru a arăta că Dovmont este asemănător cu Alexander Nevsky. atât în aparenţă cât şi în fapte. În același timp, Povestea lui Dovmont este originală și originală în multe privințe.

Prima jumătate a poveștii, care descrie raidul lui Dovmont, care a devenit deja prințul Pskovului, în Lituania, bătălia de la Rakovor, bătălia de pe râul Miropovna, nu depinde de mostre literare și este plină de ecouri ale legendele eroice ale martorilor oculari și ale participanților la aceste evenimente. În unele cazuri, putem simți originea oral-epică, baza eroic-cântec a episoadelor din Povestea. Acest lucru se manifestă în vocabular, în ture individuale și în ritmul narațiunii. Lituanienii, urmărind pe Dovmont, „vreau să yati și moartea crudă cu mâinile lui, iar oamenii din Pskov și-au tăiat săbiile”. Adresându-se pscovienilor înainte de luptă, când a trebuit mai întâi să vorbească cu ei împotriva dușmanilor, Dovmont spune: „Fraților, bărbați din Pskov, care este bătrân, apoi tatăl și cine este mai tânăr decât acel frate; Ți-am auzit curajul în toate țările; iată, fraţilor, viaţa (viaţa) şi moartea sunt înaintea noastră; fraţi bărbaţi din Pskov, trageţi pentru Sfânta Treime1 şi pentru sfintele biserici, pentru patria voastră.

„Povestea” este impregnată de eroism militar, cu reținere, dar cu demnitate, subliniază priceperea militară a pskoviților. Alături de exaltarea poetică, monumentul se caracterizează prin eficiența și caracterul documentar inerent literaturii din Pskov. Textul conține întorsături de dialect local, se folosesc epitete poetice populare („o

sută de corturi în pădurea curată”, „munti de netrecut”, „copii mici” etc.).

„Povestea Dovmontului” este un exemplu viu de literatură din Pskov, o lucrare originală și originală, care, în același timp, este strâns legată de literatura altor principate ale Rusiei Antice.

Povestea lui Mihail Iaroslavici din Tverskoy. În noiembrie 1318, în timpul luptei politice dintre prinții de la Tver și Moscova pentru posesia mesei marelui prinț Vladimir din Hoardă, prințul de Tver, Mihail Yaroslavich, a fost ucis de mașinațiunile prințului Moscovei Iuri Danilovici. Povestea lui Mihail Iaroslavici de Tverskoy, scrisă la sfârșitul anului 1319-începutul anului 1320 de un martor ocular al morții principelui1 2, este dedicată acestui eveniment, cel mai probabil autorul ei a fost starețul Alexandru al Mănăstirii Tver Otroch. Această „Povestea” în caracterul și genul său se învecinează cu „Viața lui Mihail Cernigov” considerată de noi. Dar dacă „Viața lui Mihail Cernigov” subliniază

1 Trinity Cathedral este biserica patronală din Pskov.

2 Vezi: V. A. Kuchkin, Povestea lui Mihail Tverskoy. Cercetări istorice și textologice. M., 1974.

caracterul religios al faptei prințului (se duce la Hoardă pentru a denunța „credința nelegiuită”), apoi în Povestea lui Mihail Iaroslavici cauza morții prințului este interpretată diferit.

Prințul de Tver, ca și prințul de Cernigov, mergând la Hoardă, știe că acolo îl așteaptă moartea, dar el merge acolo pentru a evita pericolul Hoardei care atârnă peste principatul său, pentru a se jertfi pentru binele pământului său. Când boierii și fiii prințului, care sunt gata să meargă la Hoardă în locul lui, îi oferă lui Mihail Iaroslavici să stea acasă, acesta spune: „Vedeți, copilul meu, de parcă regele nu vă cere, copiii mei. , nici oricine altcineva, dezvoltare (cu excepția) mine, dar capul meu vrea. Dacă mă abat undeva, atunci patrimoniul meu va fi plin și mulți creștini vor fi bătuți;

Isprava lui Mihail Yaroslavich este de natură civilă. În imaginea lui, a apărut un prinț-conducător idealizat. Spre deosebire de Mihail Tverskoy, prințul Iuri Danilovici al Moscovei a acționat ca un aliat al Hoardei și un inamic al ținutului Tver. Condamnarea prințului Moscovei este vizibilă mai ales în ultimul episod al poveștii despre cum a fost ucis Mihail Tverskoy. Temnik (liderul militar) Kavgady și Yuri Danilovici conduc până la corpul gol al prințului ucis, întins pe pământ. Kavgady apare în „Povestea” ca acuzatorul principal și dușmanul insidios al prințului. Și așa, chiar și el, „văzând că trupul gol este învins”, „cu furie” îi spune prințului Moscovei: „Nu este fratele tău mai mare, ca un tată, dar de ce stă întins așa trupul lui gol?” (În ediția distribuită a Poveștii se spune și mai ascuțit: „Layash cu furie.”) Punând cuvinte de condamnare împotriva lui Yuri în gura lui Kavgady, autorul a vrut astfel să sublinieze josnicia actului prințului Moscovei.

Sfârșitul laconic al „Poveștii”, corespunzător întregului spirit al operei, este acel detaliu strălucitor al narațiunii care subliniază cu succes ideea principală a operei și

1 Textul este citat din ediția: Cronica Sofia I. - PSRL, τ. V. SPb., 1851, p. 207-215. Cercetătorul Poveștii, V. A. Kuchkin, împarte toate textele sale în două tipuri principale, unul ca parte a cronicilor, al doilea ca parte a colecțiilor. Ca parte a cronicilor, textul cel mai apropiat de forma originală a Poveștii a ajuns la noi în Cronica Sophia I a versiunii senior și în cronicile Tver (cronicarul Rogozhsky și colecția Tver). „În același timp”, scrie V. A. Kuchkin, „Povestea morții lui Mihail în Sophia I. Cronica versiunii senior a păstrat trăsături mai vechi decât textul cronicarului Rogozhsky” (p. 129). Totuși, așa cum a demonstrat V. A. Kuchkin, în raport cu „Povestea” de tip analistic, textul din colecții, numit de cercetător Ediția lungă a „Poveștii”, este originalul. În partea sa principală, ediția extinsă este foarte apropiată de textul Cronicii Sophia I a versiunii mai vechi. Întrucât Ediția lungă nu a fost publicată, ne referim la textul Cronicii Sophia I, ținând cont de citatele din listele scrise de mână ale Ediției lungi a Povestea lui Mihail Tverskoy disponibile în cartea lui V. A. Kuchkin.

7 dec. 1874

193

mărturiseşte clar perfecţiunea sa literară. Se povestește despre transportul trupului lui Mihail: „Și l-a așezat (prințul Mihail) pe o scândură mare (pe o scândură largă), și l-a pus pe o căruță, și l-a înfășurat strâns pe șerpi (legați cu frânghii) și l-a transportat peste tot. râu recomandat de Adzh, ariciul se numește (care înseamnă în rusă) Mâhnire: acum, fraților, există o astfel de durere la acea oră, după ce a văzut moartea necesară (violentă) a stăpânului său, Prințul Mihai.

Povestea de la Tver despre Mihail Yaroslavich, cu tema sa și natura dezvoltării sale, nu a putut decât să entuziasmeze cititorul rus.

Creat la Tver, „Povestea lui Mihail Yaroslavich din Tverskoy” a intrat ferm în analele Moscovei. Însă cronicarii moscoviți au simțit tendințele anti-moscove ale Poveștii și, din ediție în ediție a cronicilor lor, au îndepărtat sau au reluat tot ceea ce l-a pictat pe Iuri Danilovici într-o lumină nefavorabilă, excluzând atacurile anti-Moscova ale autorului. „Povestea lui Mihail Iaroslavici” a căpătat caracterul unei povești despre moartea unui prinț rus pentru pământul rus din Hoardă, care în cele din urmă corespundea adevărului istoric obiectiv.

Ediția originală a Vieții Mitropolitului Petru. „Viața mitropolitului Petru”^ a fost scrisă cel mai probabil în prima jumătate a anului 1327 de un autor apropiat mitropolitului și marelui duce al Moscovei. Inițiatorul creării acestei vieți a fost Ivan Kalița: a fost necesar să se prezinte sfinților și să se slăvească pe cel care a transferat scaunul mitropolitan de la Vladimir la Moscova. Viața după exemplul miracolelor care se presupune că au început să se întâmple imediat după moartea lui Petru trebuia să confirme sfințenia mitropolitului.

Viața mitropolitului Petru a avut o mare însemnătate politică și jurnalistică. Alegerea lui Petru de Dumnezeu s-a manifestat într-o viziune miraculoasă a mamei sfântului încă dinainte de nașterea lui; de-a lungul vieții, el a fost însoțit de patronajul special al lui Dumnezeu. Și acest sfânt ales de Dumnezeu, Mitropolitul Întregii Rusii din toate orașele țării rusești preferă „un oraș al cinstitei blândețe, chemând Moscova”1 2, în care vrea nu numai să trăiască, ci și să fie îngropat (el însuşi începe să-şi construiască un mormânt în Catedrala Adormirea Maicii Domnului) . La momentul morții lui Petru, Marele Duce nu se afla la Moscova. Murind, Mitropolitul, prin al miilea Protasie, binecuvântează pe Ivan Danilovici Kalita și pe toți urmașii săi.

Viața Mitropolitului Petru l-a proslăvit nu numai pe sfânt, ci a slăvit într-o măsură mai mică Moscova și pe Marele Duce al Moscovei. Ea a afirmat sfințenia și alegerea lui Dumnezeu a orașului, care în viitorul apropiat avea să devină același cu care a fost Kievul la originile istoriei ruse - orașul principal și centrul tuturor țărilor și orașelor rusești.

1 Vezi: V. A. Kuchkin, „Povestea morții mitropolitului Petru”, TODRL, vol. XVIII. M.-L., 1962, p. 59-79. Înainte de cercetările lui V. A. Kuchkin, episcopul Prokhor de Rostov a fost considerat autorul Vieții mitropolitului Petru. Numele lui Prochorus este în titlul celei de-a doua ediții a Vieții. Dar, așa cum arată V. A. Kuchkin, nu se referă la textul „Vieții”, ci la „Lectura pentru memoria Mitropolitului Petru” care urmează „Vieții”, compilată și citită de Prokhor la Catedrala Vladimir în 1327, la care Petru a fost canonizat (declarat oficial sfânt).

2 Textul este citat din ediția: Macarius. Istoria Bisericii Ruse, vol. IV, carte. I. Sankt Petersburg, 1866, p. 308-312.

3. POVEȘTI traduse

În anii invaziei mongolo-tătare și ai jugului, legăturile Rus’ului cu centrele de cultură străine s-au complicat, dar nu au fost complet întrerupte, dovadă fiind pătrunderea unor monumente literare traduse individuale în Rus’ de Nord-Est. si in aceasta perioada. Am vorbit mai sus despre literatura bulgară ca literatură intermediară pentru literatura Rusiei Kievene. Acum, pe lângă literatura bulgară, literatura de pe coasta dalmată a Mării Adriatice devine o astfel de literatură intermediară. Aici s-au încrucișat culturi slave, bizantine și romanice (prin Italia). În a doua jumătate a secolelor XIII și XIV. monumente literare de origine răsăriteană pătrund şi ele în Rus'. Unele dintre ele pot fi traduse direct din originalele orientale.

Lucrările traduse, care există motive pentru a data din a doua jumătate a secolelor XIII-XIV, corespund stării de spirit a epocii. Acestea erau monumente cu caracter utopic și escatologic. Pe de o parte, ei reflectau visele existenței unor astfel de pământuri în care domnește dreptatea, viața curge liniștită și este plină de prosperitate, iar pe de altă parte, transmiteau un sentiment tulburător de teamă și incertitudine al unei persoane în față. de necazurile și nenorocirile din jurul lui, dezamăgirea în fundamentele morale și etice ale

societății... Aceste lucrări se caracterizează prin hiperbolizarea atât a principiilor pozitive, cât și a celor negative. Ele trezesc cititorului un sentiment de admirație, surprinde diversitatea și minunile lumii și, în același timp, creează o stare de spirit alarmantă a nesemnificației unui simplu muritor în fața necunoscutului și a pericolelor care îl pândesc. .

„Povestea Regatului Indian”. Din cele mai vechi timpuri, au circulat povești despre India ca o țară minunată locuită de creaturi extraordinare și nemăsurat de bogată. Exista o legendă că India era condusă de puternicul conducător Ioan, care era atât rege, cât și preot (preot). În viziunea Evului Mediu, India îndepărtată și misterioasă este o țară fericită în care oamenii nu cunosc nevoia și nu există ceartă. Aceste idei fantastice și utopice despre India sunt reflectate în legendarul „Mesaj” al țarului Ioan către împăratul bizantin Manuel. Originar din Bizanț în secolul al XII-lea, acest „Mesaj” în revizuire latină a stat la baza traducerii slave, care probabil datează din secolul al XIII-lea. Listele rusești de legende datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea. iar prin secolul al XVII-lea.

Legenda pictează o imagine colorată a Indiei îndepărtate. Tot ceea ce o persoană poate visa în viața personală de zi cu zi (cu condiția

1 Eshatologia este un set de idei religioase și mistice despre sfârșitul lumii și destinele finale ale omenirii.

valoare, bogăție, abundență a tot ce este în jur, încredere în prezent și viitor), tot ceea ce îți poți dori în viața publică a țării tale (un conducător puternic, o armată invincibilă, un proces echitabil etc.) este în această țară. . Și toate acestea nu numai că există, ci sunt prezentate într-o formă fabulos de exagerată. Ioan scrie în „Epistola” sa că el este rege peste regi, iar „3000 de regi și Grădina Zoologică”1 îi sunt subordonați, că împărăția lui „este aceasta: să mergi într-o țară timp de 10 luni, iar în alta este slab lapte, pentru că acolo va fi țesut cerul cu pământul”. Camerele regale sunt grandioase și nici măcar nu pot fi comparate cu cele pământești obișnuite („Am o curte așa: 5 den se plimbă în jurul curții mele...”) etc., etc. Regatul indian este locuit, cu excepția oamenilor obișnuiți. , cele mai incredibile ființe umane (coarnute, cu trei picioare, cu multe brațe, cu ochii în piept, jumătate oameni, jumătate fiare etc.). Lumea animală a acestei țări este la fel de diversă și fantastică (se oferă o descriere a diverselor animale și păsări și obiceiurile lor), comorile găsite în adâncurile și râurile țării sunt extraordinare. India are de toate și, în același timp, nu există „nici un hoț (hoți), nici un tâlhar, nici o persoană invidioasă, în afara (pentru că) pământul meu”, scrie regele Ioan, „este plin de tot felul de bogății”.

Superioritatea de neatins a lui Ioan asupra acelor conducători adevărați pe care cititorul medieval i-a putut compara, cu regele și presbiterul Indiei legendare, s-a manifestat nu numai în descrierea miracolelor, a bogăției și a puterii acestei țări, ci și în introducerea acestei țări. Descriere. Se spune aici că, dacă regele grec Manuel cumpără o „haratya” (pergament) cu banii primiți din

vânzarea regatului grecesc, atunci o descriere a tuturor bogățiilor și priveliștilor Indiei nu se va potrivi pe o astfel de haratya.

Unele imagini din „Povestea Indiei” coincid cu epopeea despre Ducele Stepanovici. Duce, care a ajuns la Kiev „din India aceea de la bogați”, se laudă cu bogăția pământului său1 2. După ce a plecat în India la porunca prințului Vladimir, Ilya Muromets și Dobrynya Nikitich, pentru a verifica lăudăroșia ducelui, sunt convinși că el are dreptate și vezi că le este imposibil să descrie bogăția Indiei. După trei ani și trei zile au descris doar hamuri de cai, mama lui Duke, „cea mai onorabilă văduvă Malfa Timofeevna”, le spune:

O, voi, țărani, da evaluatori! Te duci în oraș la Kiev, La dacă prințului lui Vladimir, îi spui prințului Vladimir, El va vinde orașul Kiev pe hârtie, Și pe cerneală va vinde tot orașul Cernihiv, Și apoi va veni să descrie orfani. ' burtici.

1 Textul este citat din ediția: Izbornik (Colecție de opere de literatură din Rusia Antică). M., 1969, p. 362-369.

2 epopee. Biblioteca Poetului. Seria mare. Ed. al 2-lea. L., 1957, p. 354-365.

AH Veselovsky și V. M. Istrin au explicat coincidența legendei și a epopeei prin faptul că atât epopeea despre Duce, cât și „Mesajul” lui Ioan se întorc la o sursă comună - la epopeea bizantină. Este posibil, însă, cu nu mai puține motive să presupunem că „Legenda Regatului Indiei” a influențat epopeea.

La prima vedere, descrierea minunilor Indiei din legendă este fabuloasă, distractivă. Cu toate acestea, fabulozitatea „Poveștii” reflecta atât vise sociale, cât și cele de zi cu zi, și idei despre măreția și diversitatea lumii corespunzătoare epocii.

„Povestea lui Macarie din Roma”. Chiar mai frumos decât India de basm, paradisul trebuie să fi părut oamenilor din Evul Mediu, peste mintea cărora domina ideologia bisericească. Și au vrut să vadă acest paradis pe pământ. Prin urmare, în literatura medievală a fost foarte. căutarea unui paradis pământesc este populară. Povestea apocrifă a lui Macarius din Roma este dedicată căutării unui paradis pământesc. A luat naștere în Bizanț, a venit în Rus’, se pare, nu mai târziu de începutul secolului al XIV-lea. (o listă timpurie datează din secolul al XIV-lea).

Povestea este în două părți. Prima este o poveste despre călătoria grea a trei călugări care și-au propus să caute locul în care „raiul se află aproape de pământ”1. A doua este o poveste despre viața pustnicului Macarie al Romei, cu care cei trei Rătăcitori s-au întâlnit la sfârșitul călătoriei lor.

În căutarea unui paradis pământesc, mărșăluind spre locul în care cerul se întâlnește cu pământul, trei călugări rătăcitori ocolesc India și trec printr-o serie întreagă de țări ciudate. Aici se întâlnesc oameni și animale asemănătoare celor despre care se povestește în Povestea

Regatului Indian. La fel ca eroul „Alexandriei” – Alexandru cel Mare, ajung în locuri în care păcătoșii suferă chinuri. Ei ajung la stâlpul pe care Alexandru cel Mare și-a lăsat inscripția: „Alexandru, regele Macedoniei, a ridicat acest stâlp, plecând de la Calcedon și învingându-i pe perși”. Toate aceste descrieri, influențate de „Povestea Regatului Indian” și „Alexandria”, sunt pictate cu o culoare sumbră. Ele provoacă atenția și entuziasmul intens al cititorului pentru soarta eroilor, deoarece aceștia din urmă sunt amenințați în mod constant de tot felul de pericole. Doar patronajul divin și ghizii miraculoși trimiși de la Dumnezeu (porumbel, căprior) îi ajută pe călători să depășească în siguranță toate dificultățile călătoriei lor.
,

Sfârșitul călătoriei lungi și periculoase a celor trei călugări este chilia lui Macarie. După ce a aflat de la rătăcitori despre scopul călătoriei lor, Macarius spune că este imposibil să pătrunși în paradisul pământesc, deoarece din pătrunderea oamenilor muritori născuți „din păcatul unei femei”, paradisul este păzit de paznici formidabili așezați de Dumnezeu: , iar capul este o altă creatură, iar rutsi este ca gheața (gheața) și arma le arde în mâini.

Un paradis pământesc există, dar chiar și pentru oamenii drepți, sfinții lui Dumnezeu în această viață pământească, este de neatins.

Povestea lui Macarius despre el însuși este o narațiune hagiografică despre un pustnic neprihănit. Aici este raportat pe scurt despre plecarea lui din lume, viața în deșert și prietenia cu animalele sălbatice, ispita, căderea și pocăința.

„Povestea celor 12 vise ale regelui Shahaishi”. „Povestea celor douăsprezece vise ale regelui Shah-ishi” se întoarce la o sursă din est. Această sursă este necunoscută, dar motive similare ca caracter și conținut au fost găsite într-o legendă tibetană, o poveste budistă și într-o serie de alte monumente orientale1 2. „Cuvântul” a devenit

1 Textul este citat din publicația: Tikhonravov N. Monumentele literaturii ruse renunțate, vol. II. M?, 1863, p. 59-77.

2 Vezi: Veselovsky A. N. „Povestea celor douăsprezece vise ale lui Shahaishi conform manuscrisului secolului al XV-lea.” – SORYAS AN, 1879, vol. XX, nr. 2, p. 1-3; Rystenko A.V. „Legenda celor 12 vise ale țarului Mamer” în literatura slavo-rusă. Odesa, 1904; Kuznetsov B.J. „Povestea celor douăsprezece vise ale lui Shahaisha” și legătura ei cu monumentele literare ale Orientului.- „TODRL”. L., 1976, v. XXX, p. 272-278.

cunoscut în ţările iugoslave şi de aici a venit la Rus', sau a fost tradus direct din originalul răsăritean. Această problemă nu a fost încă rezolvată. La fel de incertă este și întrebarea cu privire la momentul când lucrarea a apărut pe pământ rusesc. Probabil - secolele XIII-XIV. (cea mai veche listă cunoscută este din secolul al XV-lea). „Visele regelui Shahaishi” din listele supraviețuitoare sunt împărțite în două ediții. În multe liste regele se numește Mamer. În acele liste

în care numele regelui este Shahaishi, Mamer este numele filozofului care interpretează visele regelui.

Visele lui Shahaishi, potrivit lui Mamer, simbolizează „timpul rău” care va veni în viitorul îndepărtat. Fiecare vis prezintă distrugerea tuturor fundamentelor, declinul moravurilor, o viață dezastruoasă, sărăcirea tuturor, legile „când va veni acel timp rău”, copiii vor înceta să se supună părinților și bătrânilor lor, nestăpânirea și licențiul vor domni, chiar și natura. își va schimba obiceiul - toamna va trece în iarnă, iar iarna va trece în primăvară, la mijlocul verii va fi iarnă etc., etc.

Imaginile eshatologice sumbre ale soartei viitoare a lumii erau larg răspândite în literatura medievală. Aceste teme apocaliptice au apărut de obicei în vremuri dificile pentru soarta statului. Natura „Povestea celor douăsprezece vise ale lui Shakhaishi” corespundea stării de spirit din vremurile dificile ale invaziei mongolo-tătarilor. Este semnificativ faptul că mai târziu acest monument a fost folosit pe scară largă în cărțile Vechilor Credincioși persecutați de guvernul țarist.

Interesul cititorului rus vechi pentru cunoașterea lumii, visele sale de o viață dreaptă și prosperă pe pământ, reflecțiile filozofice asupra nevoii de fericire pământească pentru toți oamenii au găsit un răspuns cert în operele literare similare poveștilor luate în considerare. Aceste întrebări au fost ridicate și în monumentele originale. În special, legendele despre existența unui paradis pământesc și-au găsit reflectarea originală în mesajul arhiepiscopului de Novgorod Vasily către episcopul de Tver Fyodor.

4. MESAJE

„Mesajul arhiepiscopului de Novgorod Vasily către domnul lui Tfersky Theodore despre paradis”. „Mesajul” arhiepiscopului de Novgorod Vasily Kaliki (1331-1352) către episcopul de Tver Fiodor cel Bun despre un paradis pământesc este citit în Cronicile Sophiei Prima și Învierea de sub 13473.

Vasily îi scrie „Mesajul” lui Tver, după ce a aflat despre „cearta” care a apărut în rândul locuitorilor din Tver cu privire la problema existenței paradisului. „Spuneți”, se întoarce el către Fiodor, „paradisul a pierit, Adam a fost în el” și există doar un paradis „mental” (adică, Fiodor crede că nu există paradis pământesc, ci există doar paradis ca spiritual, categorie morală). Vasily nu este de acord cu astfel de idei despre paradis și dovedește existența unui paradis pământesc.

1 A. N. Veselovsky crede că „Cuvântul” se întoarce direct la originalul răsăritean; AI Sobolevsky o consideră o traducere din limba greacă; AV Rystenko se retrage din Serbia; V. M. Istrin - de pe coasta dalmată.

2 Textul este citat din publicația: A. N. Veselovsky „Povestea celor douăsprezece vise ale țarului Shahaishi” bazată pe un manuscris din secolul al XV-lea – SORYAS AN, 1879, vol. XX, nr. 2, p. 4-10.

3 A se vedea: PSRL, vol. VI. SPb., 1853, p. 87-89 (Adăugiri); PSRL, vol. VII. SPb., 1856, p. 212-214. Textul este citat din Cronica Sophia I (PSRL, vol. VI).

198

Inițiala - litera X - sub forma unui tânăr care bea dintr-un corn. Psaltirea Novgorod. secolul al XIV-lea (GPB).

nei^ytlkm

OLA PLCG

LALNT kgikg

JÇBAA1

JLL Jïm ittgi

hm/yattg

Vasily își bazează dovada pe datele diferitelor texte, bazându-se pe larg pe numeroase monumente ale literaturii apocrife pentru aceasta și pe mărturia „martor” a martorilor oculari.

Dovezile lui Vasile, naive din punct de vedere modern, vorbesc despre cel mai mare respect al vechilor cărturari ruși pentru cuvântul scris, despre existența pe scară largă în Novgorod a poveștilor orale ale marinarilor-călători din Novgorod despre ținuturi îndepărtate și misterioase, a căror realitate ascultătorii nu se îndoiau.

Faptul că paradisul există este dovedit, potrivit lui Vasile, de Sfintele Scripturi și de o serie de texte patristice. Nicăieri nu se spune că paradisul pământesc a pierit. A fost creat de Dumnezeu și „toate lucrările lui Dumnezeu sunt nepieritoare”. Acest lucru este adevărat nu numai în cuvinte, ci și în fapte, de care Vasile, după cum spune el, a fost convins cu propriii ochi: când era la Ierusalim, atunci „ochii lui” au văzut curmale sădite de Hristos, care „până astăzi au nu a murit sau a putrezit”, am fost un „văzător pentru sine” la aceasta, spune el, că porțile orașului închise de Hristos „până în ziua de azi sunt nedeschise”. Toate

199

aceasta, după convingerea sinceră a lui Vasily, dovedește incontestabil că paradisul pământesc este și o realitate. Există, de asemenea, martori direcți ai existenței pe pământ atât a raiului, cât și a iadului, aceștia sunt marinari din Novgorod. „Chinuri”, adică iadul, „și acum sunt în vest”, scrie Vasily: „Mulți copii ai novgorodienilor mei au văzut asta: pe marea care respira, un vierme care nu doarme, scrâșnirea dinților și un râu de fulgere. Morg, și acea apă intră în iad și pachetele ies de trei ori pe zi. Această descriere plină de culoare a Oceanului Arctic („mare care respiră”, adică o mare în care există flux și reflux) a reflectat atât legendele mării aspre nordice, cât și înțelegerea legendară a fenomenelor naturale misterioase

(mareele - apa intră și iese din lumea interlopă) . Parcă novgorodienii vedeau locul unde se află paradisul pământesc.

În „Mesajul” său, Vasily transmite o legendă poetică despre un paradis pământesc la care au ajuns novgorodienii. Paralele cu acest complot pot fi urmărite într-o serie de alte literaturi, dar legenda repovestită de Vasily poartă o amprentă strălucitoare a originii locale din Novgorod. La fel ca în povestea despre „marea care respiră”, această legendă reflecta poveștile fantastice ale marinarilor din Novgorod despre rătăcirile lor. O furtună de yuma (turnele) i-a dus pe novgorodieni departe în larg, spre munți, pe care, conform poveștilor participanților acestei călătorii, o compoziție pe tema bisericii, „deesis”1 2 Întregul loc a fost iluminat de o lumină inexprimată și cântec jubilant se auzea din spatele munților. Constructorii de corăbii au trimis la munte, văzând ce este în spatele munților, cu un strigăt de bucurie, împreunându-și mâinile, fug. Apoi unul dintre mesageri este legat de picior cu o frânghie pentru a-l ține. Când este tras înapoi în barcă, este mort. Novgorodienii cu frică înoată departe de acest loc. Vasily îi numește pe „vidoks” care au spus această poveste „Moislav și Yakov” și, ca dovadă a veridicității și adevărului poveștii lor, observă că chiar și „în zilele noastre” „copiii și nepoții” lui Moislav și Yakov sunt „buni - sănătoși”.

Spre deosebire de monumentele traduse pe tema căutării unui paradis pământesc, de natură hiperbolice, exagerat de fantastică, în „Mesajul” lui Vasily totul este mai simplu, mai vital, parcă „documentar”. Cu povestea sa, Vasily nu numai că demonstrează corectitudinea concepțiilor sale filozofice și teologice cu privire la problema existenței paradisului pe pământ, dar transmite și o poveste distractivă. Și în spatele acestuia se poate simți patriotul local

1 Despre caracterul tipic novgorodian al acestei imagini din „Mesajul” lui Vasily, vezi cartea: Lihaciov D.S. Novgorod cel Mare. M., 1959, p. 62.

2 Deesis, sau deisis (greacă), înseamnă „rugăciune”. Această compoziție îl înfățișează pe Hristos judecând oamenii după sfârșitul lumii. Maica Domnului, pe de o parte, și Ioan Botezătorul, pe de altă parte, mijlocesc pentru păcătoși, rugându-se lui Hristos pentru milă. Alți sfinți pot fi, de asemenea, înfățișați în deesis.

Inițiala - litera M - sub formă de pescari. Psaltire. secolul al XIV-lea (GPB).

pitotr- çam-*i<h

utl

tizm - nu eroi apocrifi ai trecutului îndepărtat din țări străine, ci novgorodienii, ai căror copii și nepoți sunt încă în viață, au ajuns în paradisul pământesc.

Literatura primelor trei sferturi ale secolului al XIV-lea. atât ca gen, cât și ca subiect, continuă tradițiile din perioada anterioară.

Apar noi centre de scriere a cronicilor, se creează vieți, se scriu epistole și învățături, iar în scris există monumente ale literaturii traduse.

În perioada analizată se dezvoltă dezvoltarea care a luat naștere la sfârșitul secolului al XIII-lea. cronica lui Tver și Pskov. Există o cronică a Moscovei, care în viitor, odată cu creșterea și întărirea puterii politice a Moscovei, va dobândi un caracter integral rusesc. În 1305, a fost întocmit un cod de cronică, care pentru toate scrierile cronice ulterioare va sta la baza prezentării istoriei Rusiei din cele mai vechi timpuri până la începutul secolului al XIV-lea.

Lucrările hagiografice, al căror timp poate fi atribuit începutului - prima jumătate a secolului al XIV-lea, în general continuă vechile tradiții ale acestui gen, dar, în același timp, se remarcă o creștere a politicii și publicismului în hagiografie. .

201

începuturi cochete. „Viața Mitropolitului Petru” are un caracter politic acut. În Povestea lui Mihail Yaroslavich din Tver, sunetul civic al vieții princiare-mar-tiriya este ascuțit. Tradițiile vieții princiare de tip eroic din Povestea Dovmontului capătă un caracter local și sunt simplificate într-o anumită măsură.

Stăpânirea mongolo-tătară, care a cântărit foarte mult pe poporul rus, a determinat alegerea operelor traduse care existau la acea vreme în Rus'. Există un interes din ce în ce mai mare pentru monumentele eshatologice, pentru lucrări care vorbesc despre pământuri fericite, prospere, despre căutarea paradisului pe pământ. Tema căutării paradisului pământesc a fost, de asemenea, dedicată lucrării originale rusești - „Mesajul” arhiepiscopului Novgorod Vasily. Cu toate acestea, nu numai disperarea și visele irealizabile despre pământuri extraordinare și paradisul pământesc au stăpânit mințile oamenilor din acea epocă. Povestea lui Dovmont a avut un caracter eroic, Povestea lui Shevkala a fost dedicată luptei poporului împotriva tiranilor tătari mongoli.

În perioada analizată se constată, deși nu prea semnificativă, dar totuși o interacțiune sporită a literaturii cu tradițiile locale, orale la origine, o mai mare pătrundere a elementelor democratice în literatură. Acest lucru se manifestă în natura cronicii de la Pskov, în trăsăturile Poveștii din Dovmont. Apropierea de viziunea asupra lumii a maselor poate fi remarcată în „Povestea lui Shevkal”. „Mesajul” lui Vasily, scris pe complotul mondial, avea o colorare locală pronunțată din Novgorod, se distinge prin interesul autorului pentru legendele novgorodienilor obișnuiți.

Stilul istoricismului monumental nu suferă modificări semnificative în perioada luată în considerare în comparație cu perioada anterioară. Dar totuși, acest stil devine mai puțin sublim, într-o oarecare măsură simplificat, „aterizat”. În literatura rusă veche, așa cum s-a menționat mai sus, trăsăturile noului stil se dezvoltă treptat, în profunzimea vechiului. O astfel de perioadă de „tranziție” a fost primele trei sferturi ale secolului al XIV-lea. În acest moment, se maturizau premisele unui stil expresiv-emoțional, care a înlocuit

stilul istoricismului monumental și este caracteristic următoarei epoci din istoria literaturii ruse antice.

LITERATURĂ

Text. Colecția Tverskoi și cronicarul Rogozhsky.— PSRL, voi. XV. M., 1965; Cronicile din Pskov. M.—L., 1941, vyp. 1; Povestea lui Shevkale.— PSRL, vol. XV.. M., 1965; Povestea lui Dovmonte.— Cronici din Pskov. M., 1955, vp. 2, p. 82-87; Povestea lui Mihail Yaroslavich Tverskom.— PSRL, voi. V. Spb., 1851, p. 207-215; Macarius. Istoria Bisericii Ruse, vol. IV, cap. 1. Spb., 1866, p. 308-312; Speransky M. N. Povestea Imperiului Indian.— „IpoRYAS”, 1930·, vol. III; Opțional. M., 1969, p. 362-369; Tikhonravov H.S. Monumentele literaturii ruse respinse, vol. II. M., 1863, p. 59-77;

Epistola arhiepiscopului de Novgorod Vasily către amanta lui Tfersky Theodore despre paradis.- PSRL, τ. VI. SPb., 1853, p. 87-89.

Cercetare. Nasonov A.N. Cronică monumente ale principatului Tver. Experiența reconstituirii cronicii tverene din secolul al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea - Izv. Academia de Științe a URSS, Dep. gumă. științe”, 1930, or. VII, nr. 9, 10; Lurie Ya. S. Cronici întregi rusești din secolele XIV-XV. L., 1976; Adrianov-Perets V.P. Literatura din Pskov secolele XIII-XIV. Cronica.- În carte: IRL, τ. II, partea 1. M.-L., 1945; Nasonov A. N. Din istoria cronicii din Pskov.- „Însemnări istorice”, nr. 18. M., 1946; Adrianov-Peretz V.P. Literatură și folclor rusesc veche. L., 1974, p. 48-52; Voronin N. N. „Cântarea lui Shel-Kan” și răscoala de la Tver din 1327 — „Jurnal istoric”, 1944, nr. 9; Serebryansky N. Trăiește domnesc vechi rus. M., 1915; Kuchkin V. A. Poveștile lui Mihail Tverskoy. Cercetări istorice și textologice. M., 1974; El este. „Legenda morții mitropolitului Petru” — „TODRL”. M.-L., 1962, vol. XVIII, p. 59-79; Veselovsky A.N. Cuvântul despre cele douăsprezece vise ale lui Shakhaisha conform manuscrisului secolului al XV-lea - SORYAS AN, 1879, vol. XX, nr. 2, p. 4 -10; Ry stenko A. V. Legenda celor 12 vise ale țarului Mamer în literatura slavo-rusă. Odesa, 1904; Kuznetsov B. Í. „Povestea celor douăsprezece vise ale lui Shahaishi” și legătura ei cu monumentele literare ale Orientului.- „TODRL”. L., 1976, v. XXX, p. 272-278.

Capitolul 4. LITERATURA DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIV - PRIMA JUMATĂȚĂ A SECOLULUI XV

În a doua jumătate a secolului XIV - prima jumătate a secolului XV, cu. urmași ai lui Ivan Kalita, Moscova acționează din ce în ce mai mult ca un centru care unește principatele Rusiei de Nord-Est. Deja în acest moment, începe să joace rolul unui oraș care conduce procesul de formare a statului centralizat rus. Lupta Moscovei pentru supremație cu regiunile rivale a avut loc într-o atmosferă de ciocniri continue cu inamicii externi - cu Hoarda și cu Marele Ducat al Lituaniei. Semnificația puterii mare-ducale de la Moscova ca singura forță reală capabilă să conducă unificarea ținuturilor rusești împrăștiate și să ofere o respingere organizată Hoardei s-a manifestat cel mai clar în anii 70-80. secolul al XIV-lea

Din 1359 până în 1389, masa Marelui Duce al Moscovei a fost ocupată de nepotul lui Ivan Kalita, Dmitri Ivanovici, sub care a avut loc întărirea politică și economică a Moscovei. În acel moment, luptele intestine s-au intensificat în cadrul Hoardei, ceea ce a dus la slăbirea acesteia și a favorizat lupta Rusului împotriva opresiunii tătarilor mongoli. Moscova a încetat de fapt să plătească tribut Hoardei.

Pentru a restabili dominația zdrobită a Hoardei, mongolo-tătarii iau măsuri decisive. Temnik (liderul militar) Mamai, care a preluat puterea în Hoardă în timpul conflictelor civile, trimite o armată mare la Moscova în 1378. În bătălia de pe râul Vozha, forțele Marelui Duce al Moscovei au învins inamicul. Aceasta a fost prima înfrângere serioasă a mongolo-tătarilor de la înființarea jugului. Doi ani mai târziu, în 1380, a avut loc grandioasa bătălie de la Kulikovo. Sub conducerea lui Mamai, hoardele și detașamentele sale de mercenari s-au mutat în principatul Moscovei. Ca și în bătălia de pe Vozha, rușii au ieșit în întâmpinarea lui Mamai. În alianță cu Moscova, multe principate specifice ale Rusiei de Nord-Est au ieșit împotriva inamicului. Bătălia, care s-a încheiat cu victorie pentru ruși, a avut loc pe Don (de unde și porecla lui Dmitri Ivanovici - Donskoy), pe câmpul Kulikovo.

Bătălia de la Mamaev a demonstrat rolul principal al principatului Moscovei și al Marelui Duce al Moscovei în nord-estul Rusiei, a relevat superioritatea militară a forțelor combinate ale principatelor ruse asupra inamicului. Bătălia de la Kulikovo a avut o mare semnificație națională și patriotică: a determinat

ascensiunea conștiinței de sine națională a insuflat încrederea că rușii ar putea răsturna jugul mongolo-tătar urat. În 1382, la doi ani după bătălia de la Kulikovo, hanul Tokhtamysh a atacat Moscova. Moscova a fost învinsă, iar plata tributului Hoardei a fost reluată. Dar nici invazia Tokhtamyshev, nici raidurile ulterioare ale mongolo-tătarilor nu au zguduit importanța dominantă a Moscovei și a Marelui Duce al Moscovei în viața politică a țării. Este semnificativ faptul că, lăsând moștenire Marele Ducat fiului său cel mare Vasily, Dmitri Ivanovici Donskoy a acționat independent de Hoarda de Aur.

La sfârşitul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea, concomitent cu unirea ţinuturilor din jurul Moscovei, în limitele principatului Moscovei însuşi, datorită împărţirii teritoriului între principii-moştenitori, numărul de apanaje au crescut. Prinții – proprietarii destinelor erau subordonați Marelui Duce. Autoritățile mari ducale au căutat să-i transforme în votchinnici privilegiați, obligați să slujească. Aceasta a dus la izbucnirea unui război feudal în al doilea sfert al secolului al XV-lea, care a durat aproape 30 de ani. În acest război, forțele de reacție ale opoziției princiare și boierești s-au ciocnit cu puterea în creștere a Marelui Duce al Moscovei. Pe lângă principii specifici, principatul Tver și republica boierească Novgorod au participat activ la lupta împotriva Moscovei. Acest război feudal a fost de natură grea, crudă, complicată de lupta continuă cu Hoarda. În cele din urmă, forțele progresiste pentru

această etapă istorică au triumfat: opoziția domnească și boierească a fost învinsă, iar puterea Marelui Duce de Moscova a fost întărită.

Toate cele mai importante evenimente istorice ale epocii sunt reflectate în monumentele literare ale vremii.

Într-o măsură sau alta, dezvoltarea culturii umane este asociată cu întărirea și îmbogățirea principiului personal din ea. Schimbările în formațiunile istorice marchează etapele eliberării omului. Omul din epoca feudalismului se eliberează de puterea clanului, apoi, în perioada Renașterii, de puterea corporațiilor și moșiilor, mai târziu se străduiește să se elibereze de opresiunea clasei. Aceasta corespunde diferitelor forme de „descoperire a omului", valorilor personalității umane.

Literatura veche rusă din epoca feudalismului timpuriu a fost asociată cu eliberarea omului de sub puterea clanului și a tribului. Devenind parte a unei corporații feudale, o persoană își realizează puterea. Eroul operelor literare din această perioadă este un membru al unei corporații feudale, un reprezentant al clasei sale. Acesta este un prinț, un călugăr, un episcop, un boier și, ca atare, este înfățișat în toată măreția sa, demnitatea corporativă. De aici natura monumentală a imaginii unei persoane.

205

Cât de mult în perioada feudalismului timpuriu, în secolele 10-11, demnitatea unei persoane ca membru al unei corporații a fost apreciată, dă o idee despre Adevărul Rusiei, unde o insultă cu mânerul unei săbii, o sabie plată, o lovitură cu un corn sau un castron au fost considerate de câteva ori mai ofensatoare decât „albastru" sau o rană sângeroasă, deoarece exprimau dispreț extrem pentru inamic.

Dar aici vine o perioadă din istoria Rusiei când o persoană începe să fie apreciată indiferent de apartenența sa la o corporație medievală. Există o nouă „descoperire a omului" - viața lui interioară, virtuțile sale interioare, semnificația sa istorică etc. În Occident, această descoperire a avut loc odată cu dezvoltarea relațiilor marfă-bani. Banii, în timp ce înrobeau un om, în alte privințe l-au eliberat de puterea corporației. Banii, în principiu, puteau fi dobândiți de oricine și dădeau putere asupra altora. Banii au spart barierele corporative și au făcut inutilă noțiunea de onoare corporativă.

În Rusia, condițiile pentru eliberarea individului de sub puterea corporației au fost create, pe de o parte, de creșterea economică, dezvoltarea comerțului, meșteșugurilor, ceea ce a dus la ascensiunea „orașelor comune" - Novgorod și Pskov și, pe de altă parte, prin faptul că, în condiții de anxietăți militare constante și încercări morale severe ale jugului mongolo-tătar, calitățile interioare ale unei persoane erau din ce în ce mai apreciate: rezistența sa, devotamentul față de patrie și prinț, capacitatea de a rezista moral acelor ispite de exaltare, care au fost oferite din belșug de puterea străină, încercând să se bazeze pe trădători. Puterea domnească pune în față lideri militari demni de calitățile lor, administratori capabili etc., indiferent de originea lor și de apartenența la o corporație. După cum vom vedea mai târziu, cronica notează negustorii Surozh care au

reprezentat apărarea Moscovei în timpul invaziei lui Tokhtamysh, descrie isprava unui simplu păstrător de chei al Catedralei Adormirea Maicii Domnului din Vladimir, care nu a dat comori bisericești dușmanilor, şi constată tot mai mult activitatea populaţiei, în special a orăşenilor, în viaţa statului.

De aceea, în literatură, și mai ales în literatura hagiografică, care dezvăluie viața interioară a unei persoane, se acordă din ce în ce mai multă atenție sferei emoționale, literatura este interesată de psihologia unei persoane, de starea sa de spirit. Aceasta duce la expresivitatea stilului, la dinamismul descrierilor.

În literatură se dezvoltă un stil expresiv-emoțional, iar în viața ideologică „tăcerea”, rugăciunea solitară săvârșită în afara bisericii, mergând în pustie într-un schit, devine din ce în ce mai importantă. Această izolare a individului, plecarea sa din societate corespundea și în acele condiții spiritului principiului personal în curs de dezvoltare.

1 Vezi pentru mai multe detalii: Lihaciov D.S. Renașterea în Evul Mediu.- „Literatura rusă”, 1973, nr.4.

Toate aceste fenomene nu pot fi identificate cu Renașterea, deoarece religia a dominat cultura spirituală a Rusiei Antice până în secolul al XVII-lea. În secolele XIV-XV. secularizarea vieții și a culturii este încă departe; eliberarea individului are loc în Rus' în limitele religiei. Aceasta este perioada inițială a procesului, care, dezvoltându-se în condiții favorabile, trece de obicei în Renaștere, aceasta este Pre-Renaștere.

Atenția la viața interioară a unei persoane, demonstrând fluiditatea a ceea ce se întâmplă, variabilitatea a tot ceea ce există, a fost asociată cu trezirea conștiinței istorice. Istoria nu mai era reprezentată doar sub forma unor simple succesiuni de evenimente. În mintea oamenilor de la sfârșitul secolelor XIV-XV. însăși natura epocii se schimba, iar acest lucru se manifesta în primul rând în raport cu jugul străin. A sosit momentul idealizării erei independenței Rusiei. Gândirea se îndreaptă către ideea de independență, artă - la lucrările Rusiei pre-mongoleze, arhitectura - la clădirile epocii independenței și literatură - la lucrările secolelor XI-XIII: la Povestea Anii trecuti, la Predica despre lege și har a mitropolitului Ilarion, „Povestea campaniei lui Igor”, etc.

Astfel, pentru Pre-Renașterea rusă, Rus' a perioadei de independență, pre-mongolă Rus', a devenit, parcă, „propria ei antichitate”.

Toată literatura medievală s-a caracterizat prin fenomenul abstracției - generalizarea fenomenelor descrise, dorința de a dezvălui în realitate generalul în loc de individual, spiritual în loc de material, sensul interior, religios, al fiecărui fenomen. Metoda medievală de abstracție capătă o semnificație deosebită în epoca Pre-Renașterii ruse, ea determină trăsăturile imaginii psihologiei umane. D. S. Likhachev a definit această trăsătură a literaturii pre-renascentiste ruse drept „psihologism abstract”. „Centrul de atenție al scriitorilor

de la sfârșitul secolului XIV - începutul secolului XV. stările psihologice individuale ale unei persoane, sentimentele sale, răspunsurile emoționale la evenimentele din lumea exterioară s-au dovedit a fi. Dar aceste sentimente, stările individuale ale sufletului uman, nu sunt încă unite în caractere. Manifestările separate ale psihologiei sunt descrise fără nicio individualizare și nu se adaugă psihologiei. Principiul obligatoriu, unificator - caracterul unei persoane - nu a fost încă descoperit, individualitatea unei persoane este încă limitată de atribuirea ei simplă la una dintre cele două categorii - bine sau rău, pozitiv sau negativ.

Fenomene prerenascentiste în viața culturală a țării, trezite la început - prima jumătate a secolului al XIV-lea, cu un

1 Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse din secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 91. Pentru detalii despre Pre-Renașterea rusă și trăsăturile sale, vezi această lucrare a lui D. S. Lihachev și cercetările sale: Poetics of Old Russian Literature. Ed. al 3-lea. M., 1979; Omul în literatura Rusiei antice. Ed. al 2-lea. M., 1970.

Apostol Andrei. Detaliu al frescei Catedralei Adormirea Maicii Domnului din Vladimir, pictată de Andrei Rublev. secolul 15

cu forţa s-au făcut cunoscuţi la sfârşitul secolului — prima jumătate a secolului al XV-lea. Creșterea conștiinței naționale după bătălia de la Kulikovo a contribuit la înflorirea culturii, a trezit un interes sporit în trecut, a trezit dorința de a reînvia tradițiile naționale, întărind în același timp comunicarea culturală a ținuturilor rusești cu alte state. Legăturile tradiționale ale Rusiei cu Bizanțul și țările slave de sud sunt reînnoite.

reînviat în prima jumătate a secolului al XIV-lea. construcția monumentală din piatră de la sfârșitul secolului capătă o amploare largă. O perioadă de glorie specială la sfârșitul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea. ajunge la artele plastice, unde ideile prerenascentiste s-au manifestat cel mai clar. La sfârșitul secolului al XIV-lea - chiar începutul secolului al XV-lea. Remarcabilul artist medieval Theophanes grecul lucrează în Rus', în a cărui operă idealurile pre-renascentiste au găsit o întruchipare strălucitoare. Teofan Grecul a pictat bisericile din Novgorod, Moscova și alte orașe din nord-estul Rusiei. Frescele lui Teofan Grecul și acum uimesc prin măreția, dinamismul, semnificația și severitatea personajelor înfățișate de el.

La sfârșitul secolului al XIV-lea - primul sfert al secolului al XV-lea. lucrarea marelui artist rus Andrei Rublev a continuat. Activitățile sale sunt legate de Moscova și de orașe și mănăstiri din apropierea Moscovei. Andrei Rublev, împreună cu Feofan Grecul și Bătrânul Prokhor, au pictat Catedrala Buna Vestire a Kremlinului din Moscova (1405). Împreună cu Daniil Cherny (prietenul său constant), a realizat fresce și pictat icoane în Catedrala Adormirea Maicii Domnului din Vladimir (1408) și în Catedrala Treimii din Mănăstirea Treime-

Serghie (1424-1426). Pe vremea lucrării lui Andrei Rublev în Mănăstirea Treime-Serghie, faimoasa sa „Trime” datează. Opera lui Andrei Rublev se remarcă prin umanism profund și umanitate.

„Pictura din acest timp”, scrie D. S. Likhachev, referindu-se în principal la fresce, „s-a îmbogățit cu teme noi, intrările sale au devenit mult mai complicate, conțin multă narațiune, evenimentele sunt interpretate psihologic, artiștii se străduiesc să descrie experiențele personajelor. , subliniază suferința, tristețea, melancolia, frica sau bucuria și emoția extatică. Comploturile sacre sunt interpretate mai puțin solemn, mai intim, mai obișnuit.

Ascensiunea generală a iluminismului, trezirea aspirațiilor pentru o explicație rațională a fenomenelor naturale au dus la apariția mișcărilor raționaliste în orașe. La sfârşitul secolului al XIV-lea. erezia lui Strigolnikov apare la Novgorod. Strigolniki a respins ierarhia bisericească și riturile bisericești, unii dintre ei, aparent, nu credeau în doctrina învierii morților și în esența divină a lui Hristos. Discursurile lor sunau din motive sociale.

Perioada de glorie culturală la sfârșitul secolelor XIV-XV. a contribuit la extinderea legăturilor culturale dintre ținuturile rusești cu Bizanțul și țările slave de sud (Bulgaria, Serbia). Călugării ruși au vizitat des și multă vreme mănăstirile din Athos și Constantinopol, o serie de figuri slave de sud și grecești s-au mutat în Rus'. Printre persoanele care au jucat un rol major în literatura rusă de la sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, trebuie numiți bulgarii Cyprian și Grigory Tsamblak și sârbul Pakhomiy Logofet. Un număr mare de manuscrise și traduceri sud-slave au apărut în Rus' în perioada analizată. Literatura rusă a interacționat îndeaproape cu literatura Bizanțului și a țărilor slavilor din sud.

1. CRONICĂ

La sfârșitul secolului XIV - prima jumătate a secolului XV. cronica se dezvoltă foarte puternic. În acest moment, au fost create numeroase bolți analistice. Compilatorii de coduri colectează, procesează și

1 Lihaciov D.S. Cultura Rusiei în vremea lui Andrei Rublev și a lui Epifanie cel Înțelept. M.-L., 1962, p. 116.

paid-vchlivininis kvshem ^ayaip^pd·

£M«(AH·M··IK4α ·M« kMIH^Φ'· pKUltMK·

, M* A I H l Λ η ȘI LI A η niț η <Λtft η MΊ ■««

*A*pu I*L*P|PD«aLIVShp·* LIN PL|A«DNSHYA1 I? i a «»< i t i r · 4 tffi η η « wt ш yag* ι t i- η a η 1l И'Я m anL/g ·* I Ш aìrftLAf arm u a a i « a » CKaЙi iuAiMiuiM pmauyaigayash '^4HapAЯm anL/g ·* I Ш «SA(netAt«țt«ta»AjrirnA itili auШЯЯKA«p*»H«| »»*<* 4Й Msh< ri lUBV ¿MI pilajshgmt ? жмм Ì«#A'«t»aA >W4a4nazh<y g dy d; $ tt t m À-ttf

pyutnciitpyvChiiCh yal tyanam faur gd« ι· t л tt ian ·« aALL «Uà1 yaasyagia*y ¿T«tA

Scrisoare din Cronica Lavrentiev. 1377 (GPB).

tsdgyagin*p* < »* ♦ și nii

• ЯИЛЛГТ» HtlM PANI MINA t«9«nt<4l*S Λ « rv|l iishimimiiI'PKiai, t · H П» ИИЯ-ЯИ4Я | tu "U"

ei editează anale locale în funcție de interesele politice pe care unul sau altul cod analistic compilat a fost chemat să le îndeplinească.

De o semnificație ideologică fundamentală a fost tradiția păstrată a scrierii cronicilor de a include în partea inițială a codului, povești despre istoria Rusiei Kievene - „Povestea anilor trecuti” sau selecții din aceasta. Datorită acestui fapt, istoria fiecărui principat a devenit o continuare a istoriei întregului pământ rusesc.

dacă și marii prinți ai acestor principate erau moștenitorii principilor Kieveni. Redactorii de cronici folosesc analele diferitelor principate, includ în anale povești non-analiste, vieți, monumente și documente publicistice. Moscova devine centrul scrierii cronicilor rusești și, ceea ce este deosebit de important, scrierea cronicilor din Moscova capătă un caracter integral rusesc.

Cronica Laurentiană. Letopisețul Laurențian1 poartă numele călugărului Lavrenty, care a copiat-o împreună cu asistenții săi în 1377 în Principatul Suzdal-Nijni Novgorod, despre care există o intrare corespunzătoare în cronică. Astfel, aceasta este o copie a cronicii de la sfârșitul secolului al XIV-lea care a ajuns cu adevărat până la noi. Dar evenimentele descrise în ea au fost aduse abia până în 1305. Cronica Laurențiană este o copie a codului din 1305 1 2, care a fost deja menționat mai sus. Crearea unei astfel de copii în 1377 a avut o mare semnificație ideologică și politică și a fost de actualitate.

Cronica a început cu Povestea anilor trecuti, care povestea despre fosta măreție a pământului rusesc. Componența Cronicii Laurențiane a inclus „Instrucțiunea” lui Vladimir Monomakh, prințul, care în Rusia Antică era idealul unui om de stat înțelept și un conducător militar curajos. Această lucrare a cerut uitarea nemulțumirilor personale și a conflictelor interne în fața pericolului din partea inamicilor externi ai pământului rusesc3. Narațiunea din anale despre evenimentele anilor 30. secolul al XIII-lea avea un caracter patriotic sublim: deși prinții ruși au murit într-o luptă inegală, toți s-au opus cu curaj și unanimitate mongolo-tătarilor.

Sfârșitul anilor 70 Secolul al XIV-lea, când a fost scrisă Cronica Laurențiană, a fost ajunul bătăliei de la Kulikovo, o perioadă de agravare a relațiilor dintre Moscova și Hoardă. Cronica era destinată prințului Suzdal-Nijni Novgorod, un aliat al Marelui Duce al Moscovei. Astfel, copia realizată în 1377 din bolta anului 1305 a avut scopul de a ridica patriotismul, de a-i determina pe principii ruși să lupte activ împotriva tătarilor.

Cronica Moscovei. Primul cod analistic al Moscovei, despre care ne putem forma o idee concretă, este codul Mitropolitului Moscovei Ciprian 1408 (1409) Lista acestui cod a fost cronica în pergament a Treimii, care a murit în

1 Despre textul Cronicii Laurentian, vezi: Priselkov M.D. Laurentian Chronicle (istoria textului). aplicația. Leningrad. un-ta", 1939, Nr. 32. Ser. ist. științe, voi. 2, p. 76-142; Nasonov A. N. Cronica Lavrentiev și Cronica Marelui Duce Vladimir din prima jumătate a secolului al XIII-lea - „Probleme ale studiilor surselor". M., 1963, nr. 11.

2 A se vedea: Lurie Ya. S. Cronici întregi ruse din secolele XIV-XV. L., 1976, cap. 1.

3 „Instrucțiunea" lui Vladimir Monomakh a fost păstrată doar ca parte a Cronicii Laurențiane. Niciuna dintre cronicile care au ajuns până la noi, datând din codul din 1305, nu are în componența sa „Instrucțiunile" lui Monomakh.

Incendiul de la Moscova din 18121. Codul din 1408 (1409) a început să fie întocmit la inițiativa și, poate, cu participarea directă a mitropolitului Ciprian, și a fost finalizat după moartea acestuia (decedat în 1406).

Codul analistic al lui Cyprian este primul cod analistic integral rusesc în sensul deplin al cuvântului. Ciprian, Mitropolitul Întregii Rusii, pentru a întocmi un cod analistic, a avut ocazia să ceară anale de la toate principatele ruse subordonate lui în termeni bisericești, inclusiv cele care făceau pe atunci parte a Marelui Ducat al Lituaniei. Analele din Tver, Nijni Novgorod, Veliky Novgorod, Rostov, Ryazan, Smolensk și, desigur, toate analele anterioare ale Moscovei au fost folosite în codul ciprian . În plus, au fost incluse informații despre istoria Lituaniei. Sursele implicate în compilarea codului au fost procesate nesemnificativ. Dar, cu toate acestea, codul lui Ciprian a avut o tendință pro-Moscova; se caracterizează printr-un ton didactic, jurnalistic.

Studiind textele cronicilor Novgorod IV și Sofia I care au ajuns până la noi, cercetătorii scriiturii de cronici rusești au ajuns la concluzia că se bazează pe un cod amplu, numit condiționat. „Codul lui 1448"1 2. Până de curând, majoritatea oamenilor de știință implicați în istoria scrierii cronicilor rusești, după A. A. Șahmatov, au definit codul anului 1448 ca fiind codul lui Novgorod. Ya. S. Lurie, dezvoltând ipoteza lui M. D. Priselkov, a ajuns la concluzia că codul din 1448 nu era Novgorod, ci întregul rus, întocmit la curtea metropolitană din Moscova la sfârșitul anilor 40. Această boltă a fost o revizuire a boltei lui Cyprian3.

Cronica Tver. Analele principatului Tver, ai cărui prinți, după cum sa menționat mai sus, au fost principalii rivali ai prinților Moscovei în lupta pentru vechime, după înfrângerea Tverului în 1375 de către Marele Duce al Moscovei Dmitri Ivanovici, sunt întrerupte temporar. În 1382,

cronica Tver a reluat și nu s-a oprit până când Tver și-a pierdut independența. În această perioadă, cronica din Tver a atins apogeul în timpul domniei Marelui Duce Tver Boris Alexandrovici (1425-1461). Cronica de la Tver încearcă să arate că Tver joacă un rol principal în istoria Rusiei, că Tver este un bastion al luptei împotriva jugului mongolo-tătar, iar Tver

1 Textul Cronicii Trinității a fost restaurat de M. D. Priselkov pe baza extraselor din acesta de N. M. Karamzin, pasaje separate din această cronică publicate înainte de incendiu, date din Cronicile Lavrentiev, Simeon și Învierea. Vezi: Priselkov' M. D. Trinity Chronicle. Reconstituirea textului. M.-L., 1950. În prezent, cronicarul Vladimir și cronica rusă occidentală (belarusă I) pot fi implicate în restaurarea Cronicii Trinității. Vezi: Lur'e Ya. S. Cronica Trinității și Cronica de la Moscova din secolul al XIV-lea - „Discipline istorice auxiliare", τ. VI. L., 1974, p. 84-91.

2 Pentru prima dată, A. A. Șahmatov a susținut o astfel de datare a acestui cod.

3 A se vedea: Lurie Ya. S. Cronici întregi ruse din secolele XIV-XV, p. 67=-121.

Biserica lui Theodore Strati iaga din Novgorod. 1361

mari prinți, lideri militari experimentați și oameni de stat înțelepți sunt demni să devină autocrați ai țării ruse.

Cronica Novgorod. În perioada analizată, cronica lui Novgorod își pierde caracterul democratic anterior, caracterul local și începe să pretindă semnificația întregii ruse. Ca și în cronica de la Moscova, cronica de la Novgorod include monumente non-cronice cu caracter narativ, istoric și politic, menite să confirme rolul deosebit al Novgorodului în istoria țării ruse, să opună Moscovei Novgorod, antichitatea Novgorod. Această tendință a scrierii cronicilor din Novgorod se explică prin agravarea luptei politice și ideologice dintre Moscova și Republica Boierească Novgorod la sfârșitul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea. Aceste tendințe ale cronicii din Novgorod au devenit cele mai acute atunci când Evfimy al II-lea (din 1429 până în 1458) a ocupat catedrala arhiepiscopală din Novgorod.

Trebuie menționat că arhiepiscopul de Novgorod a jucat un rol important în viața ideologică a orașului. Sub Euthymius al II-lea din Novgorod, materialele despre istoria orașului au fost adunate intens, legendele legendare și istorice au fost reînviate, s-a desfășurat o muncă intensivă de cronică la curtea suveranului și au fost create noi coduri de cronică.

„Cronicar elen și roman". Interesul cititorilor ruși pentru istoria lumii, așa cum sa menționat mai sus, a fost satisfăcut de monumentele genului cronografic. Cronografele sunt culegeri compilatoare de

povestiri din istoria diferitelor țări și popoare ale lumii, începând din timpurile biblice. Reprezentarea cronografică a istoriei, spre deosebire de anale, era de natură mai narativă. Poveștile cronografelor sunt foarte adesea nuvele de basm-fantastice sau instructive moral. În articolele cronografice există mult mai mult material fabulos și anecdotic decât în anale; trăsătura lor distinctivă a fost dorința de moralizare, moralizare.

Descriind diferența dintre narațiunea cronografică și cronică, D.S. Lihachev scrie: „Pentru cronicar, cel mai important lucru a fost adevărul istoric. Cronicarul a apreciat caracterul documentar al înregistrărilor sale, a păstrat cu grijă evidențele predecesorilor săi, a fost un istoric prin excelență. Compilatorul Cronografului a fost, dimpotrivă, un scriitor. Nu era interesat de sensul istoric, ci instructiv al evenimentelor.

La momentul luat în considerare, prima și a doua ediție a Cronicarului lui Ellinsky și Rimsky sunt compilate din monumentele genului cronografic. O. V. Tvorogov referă momentul întocmirii celei de-a doua ediții la mijlocul secolului al XV-lea. Se întoarce, după ipoteza sa, la ediția arhetipală, întocmită, se pare, în secolul al XIII-lea. În comparație cu protograful său, Cronicarul Elen din a doua ediție este completat cu o serie de texte suplimentare. Principalele surse de adăugiri au fost: „Cronograf după marea expunere”, „Alexandria” din a doua ediție, „Viața lui Constantin și Elena”, „Legenda construcției Sophiei din Tsaregradskaya”, „Legenda lui Teofil ”, etc.1 2. Se folosesc informații din cronicile rusești. Includerea în cea de-a doua ediție a Cronicarului Elen a unor texte extinse de natură intriga, combinarea pricepută a diverselor surse într-o singură narațiune, au întărit latura literară și distractivă a acestei ample compilații despre istoria lumii.

Întărirea în continuare a intrigii, amuzamentul narațiunii are loc în Cronograful rus la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea.

1 Lihachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică, p. 346. Vezi şi: O. V. Curds. Despre istoria genului cronograf.— TODRL. L., 1972, voi. XXVII, p. 203-226.

2 Vezi: O.V. Curds.Cronografe vechi rusești. L., 1975, cap. 1 și 5.

2. HIGIOGRAFIE

Ca și în perioadele anterioare, alături de scrierea cronică, hagiografia rămâne unul dintre principalele genuri literare, chiar dacă în perioada luată în considerare, acest gen atinge o mare dezvoltare și suferă o serie de schimbări importante.

Totodată, la sfârşitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea, în ţările slave (Bulgaria, Serbia şi Rus'), a înflorit stilul expresiv-emoţional, despre care am amintit deja mai sus. Reflectând conceptul filozofic general, datorat fenomenelor pre-renascentiste, în fiecare țară acest stil, care se întoarce la tradițiile bizantine, a

primit o întruchipare deosebită. Cel mai viu expresiv-emoțional, stilul panegiric s-a manifestat în lucrările genului hagiografic.

În apariția și dezvoltarea stilului panegiric în Rus', comunicarea culturii cărții rusești cu cultura cărții din Bulgaria și Serbia a avut o importanță nu mică. Dar apariția acestui stil în Rus’ nu se poate explica doar ca urmare a influenței literaturilor slave de sud asupra rusului (așa-numita „a doua influență slavă de sud”). Procesul de formare și dezvoltare a stilului panegiric a avut loc în comunicarea reciprocă a culturilor slave între ele. Un rol important în acest proces l-au avut și legăturile acestor țări cu curentele culturale bizantine, atât direct, cât și (aparent, într-o măsură și mai mare) în centrele culturale slavo-bizantine: mănăstirile din Constantinopol, Salonic, Sfântul Munte. (Athos)[1].

În hagiografia rusă, primele manifestări ale stilului expresiv-emoțional sunt asociate cu numele de mitropolit Cyprian. În cea mai completă și în același timp cea mai originală formă, stilul expresiv-emoțional este prezentat în opera lui Epifanie cel Înțelept. Al treilea reprezentant al acestui curent literar a fost Pahomius Logofet.

Ciprian. Kiprian, un bulgar de naționalitate, era o persoană foarte educată. A primit o educație bisericească și de carte în patria sa, în Bizanț și pe Muntele Athos. A fost strâns legat prin prietenie personală și creativă cu semenii și conaționalul său Evfimiy Tarnovskiy (1320-1402), patriarhul bulgar, fondatorul și teoreticianul stilului panegiric în literatura bulgară, reformatorul ortografiei limbii bulgare.

1 Vezi: Lihaciov D.S. Cultura Rus' pe vremea lui Andrei Rublev şi Epifanie cel Înţelept. M.-L., 1962; Mosh și n V. A. Despre periodizarea relațiilor literare ruso-slave de sud din secolele X-XV - „TODRL”. M.— L., τ. XIX, 1963, p. 28-106; Duychev I.S. Centre de comunicare și cooperare bizantino-slavă.- „TODRL”. M.-L., 1963, or. XIX, p. 107-129; Dmitri-e în L.A. Probleme nerezolvate ale originii și istoriei stilului expresiv-emoțional al secolului al XV-lea - „TODRL”. M.-L., 1964, or. XX, p. 72-89.

În 1375, prin hotărârea Catedralei Patriarhale din Tsargrad, Ciprian a fost numit mitropoliților lituanieni, cu drept de moștenire, după moartea Mitropolitului Alexei, Mitropolia Întregii Rusii. Din 1378, anul morții lui Alexei, câțiva concurenți au luptat pentru scaunul mitropolitan din All Rus', la care participă activ și Ciprian. S-a stabilit în cele din urmă pe masa metropolitană a Rusiei din Moscova, sub fiul lui Dmitri Donskoy, în 1390.

Ciprian a început să se angajeze în activități literare și de carte în timpul șederii sale pe Muntele Athos și nu a oprit-o decât în ultimele zile ale vieții sale (m. 1406). După cum am menționat mai sus, el a jucat un rol important în crearea primului cod analistic integral rusesc, a fost angajat în traduceri din limba greacă, corespondența cărților și a compus texte pentru slujba bisericii.

În timpul luptei pentru masa metropolitană, Ciprian recurge la literatură ca mijloc de luptă politică. Din inițiativa lui și, se pare, cu participarea sa directă, se creează Povestea lui Mityai, îndreptată împotriva principalului rival Ciprian în această luptă. Considerațiile politice și jurnalistice au dictat și crearea de către Ciprian a unei noi ediții a Vieții mitropolitului Petru, principala operă literară a lui Ciprian. El scrie acest eseu în anii '80. al XIV-lea, adică în anii luptei pentru mitropolit vezi 1 2.

Ciprian a luat ca bază a operei sale „Viața Mitropolitului Petru” în ediția din 1327. Mica viață originală, scrisă pe scurt, simplu, fără înfrumusețari retorice, sub condeiul lui Ciprian a crescut semnificativ în volum și a căpătat un design literar magnific. . Ciprian însuși a definit sarcina literară a operei sale într-o scurtă introducere în viața sa, spunând că opera sa este o laudă pentru Petru, pentru că este „nedrept” să lași viața „un astfel de sfânt” „nedecorată”3. În conformitate cu canoanele genului, Cyprian a adăugat o introducere și o concluzie, care nu erau în forma originală a vieții.

Ediția cipriană a vieții lui Petru se învecinează cu viețile stilului panegiric. Dar, în primul rând, opera lui Cyprian a urmărit scopuri politice și jurnalistice. Aici, chiar mai ascuțit decât în ediția din 1327, este subliniată măreția Moscovei, semnificația ei integral rusească ca centru politic și ecleziastic al țărilor rusești. Ciprian în „Viața” sa nu numai că l-a lăudat pe Petru și pe prințul Moscovei, ci și-a confirmat și dreptul la metropola întregii Rusii. În soarta lui Cyprian au existat multe asemănări cu

1 Vezi: G. M. Prokhorov, Povestea lui Mityai. (Rus și Bizanț în epoca bătăliei de la Kulikovo.) L., 1978.

2 Vezi: Dmitriev L. A. Rolul și semnificația mitropolitului Ciprian în istoria literaturii antice ruse.- „TODRL”. M.-L., 1963, vol. XIX p. 215-254.

3 Text op. de ed.: VMC, decembrie, zilele 18-23. M., 1907, coloana. 1620-1646.

soarta lui Petru (rivalitatea cu alți candidați la mitropolie, ciocniri cu adversarii după numire și mitropoliții, veniți la Moscova din Lituania), și deja prin aceasta el, așa cum spunea, se echivala cu Petru. În lauda finală „Viața” a lui Petru, Ciprian povestește în detaliu despre istoria numirii sale în metropolă, înfățișându-l pe Petru drept protector și patron. În această „autobiografie” a vieții lui Ciprian a lui Petru s-a reflectat o nouă atitudine în literatură față de începutul autorului.

„Viața mitropolitului Petru” a lui Ciprian a fost în primul rând de natură jurnalistică. Dar în construcție, în imagini separate, în limbaj, abordează lucrări de stil expresiv-emoțional.

Epifanie cel Înțelept. Botează s-a născut la Rostov în prima jumătate a secolului al XIV-lea. În 1379 a devenit călugăr într-una dintre mănăstirile de la Rostov. Mai târziu a lucrat la Mănăstirea Treime-

Serghie. Epifania a vizitat Ierusalimul și Muntele Athos, probabil a călătorit în jurul Estului. A murit în anii 20. secolul 15 Pentru erudiția și priceperea sa literară a primit porecla „Înțelept”. Epifania deține două vieți din Peru: „Viața lui Ștefan din Perm”, scrisă de el în 1396-1398, și „Viața lui Serghie din Radonezh”, scrisă între 1417-1418.

În introducerea autorului în Viața Mitropolitului Petru, Ciprian, așa cum s-a menționat mai sus, spune că viața ar trebui să servească drept podoabă pentru sfânt. „Viața lui Ștefan din Perm” a lui Epifanie poate servi ca exemplu de decorare a vieții, laudă verbală către sfânt.

În această lucrare, punctele de vedere ale lui Epifanie cu privire la sarcinile operei literare ale hagiografului au fost reflectate cel mai pe deplin și clar. Cuvintele obișnuite nu pot exprima măreția faptelor asceților pentru slava lui Hristos, dar autorul poveștii despre sfânt este o persoană pământească. Și astfel, chemând ajutor pe Dumnezeu, bazându-se pe patronajul sfântului pe care îl laudă, hagiograful se străduiește să folosească mijloacele obișnuite de limbaj în așa fel încât cititorul să aibă o idee despre sfântul ca o persoană de tip spiritual diferit față de alți oameni. Prin urmare, pretenția lingvistică nu este un scop în sine, ci un mijloc prin care autorul poate glorifica în mod adecvat eroul poveștii sale.

Hagiograful de la începutul vieții sale (care este caracteristic mai ales monumentelor din stilul panegiric) vorbește despre abilitățile sale de scriere cu un grad extrem de înjosire de sine. Iată ce scrie Epifanie într-una din tiradele de acest fel: „Sunt nepoliticos la minte și neștiutor la cuvinte, având mintea și meseria proastă, n-am fost la Atena din tinerețe și n-am învățat de la filozofii lor. fie țesut retoric, fie verbe vitiane, nici conversațiile lui Platon, nici ale lui Arrestotel nu sunt câștigate (nu a stăpânit), nici filozofia, nici viclenia nu sunt aptitudini, ci pur și simplu.

2Î7

plin de îndoieli.” Mărturisirile autorului în necunoașterea lor, ignoranța, în simplitatea lor contrazic restul textului lucrării, în care se manifestă pe deplin erudiția, erudiția și capacitatea de a stăpâni tehnicile retorice. Acesta este un dispozitiv literar iscusit, toate îndreptate spre același scop - de a glorifica, înălța pe sfânt. Dacă autorul vieții, strălucind în opera sa atât cu arta de învățătură, cât și cu arta retorică, nu se sătura să-și repete nesemnificația, atunci cititorul și ascultătorul vieții ar fi trebuit să se simtă mai ales neînsemnat în fața măreției sfântului. În plus, confesiunile autorului despre ignoranța și neputința sa literară, contrazicând textul propriu-zis scris de același autor, ar fi trebuit să creeze impresia că tot ce este scris este un fel de revelație divină, un aflux de sus.

În Viața lui Ștefan din Perm, Epifanie dobândește o adevărată virtuozitate în lăudarea lui Ștefan. Alegerea mijloacelor poetice, structura compozițională a textului la Epifanie este un sistem literar strict gândit, atent lucrat1 2. Dispozitivele poetice tradiționale ale hagiografiei medievale sunt complicate, îmbogățite cu noi nuanțe. Numeroase amplificări3, înșirarea unei comparații pe alta, enumerarea

în șiruri lungi de metafore tradiționale variate, ritmul vorbirii și repetările sonore conferă textului o solemnitate, emotivitate și expresivitate deosebite. Iată, de exemplu, una dintre caracteristicile eroului, începând cu înjosirea de sine a autorului: „Da, și sunt păcătos și nerezonabil și urmând cuvintele laudelor tale, țese cuvântul și rodește cuvântul și cinstește. mintea cu cuvântul, iar din cuvinte lauda se strânge și dobândește și zboară în pachete de verb: ce să te mai numesc? - Conducătorul greșitului (ghid pierdut), găsitorul (salvatorul) care a murit, mentorul înșelat (ispitit), liderul cu mintea orbită, curățătorul profanat, exactorul (colecționarul) irosit, frica de militari, mângâietorul trist, hrănătorul celui flămând, cel care dăruiește solicitant, pedepsitorul (mentorul) lipsit de sens...”, etc.

În primul dintre citatele citate întâlnim expresia „împletire retorică”, în al doilea – „împletire a cuvântului”. Aceasta este o definiție a naturii muncii scrise, ca „cuvinte de țesut”,

1 Viața Sfântului Ștefan, Episcop de Perm, scrisă de Epifanie cel Înțelept. Ediţia Comisiei Arheografice. SPb., 1897.

2 Vezi: O. F. Konovalova.Stil panegiric al literaturii ruse de la sfârşitul secolului XIV - începutul secolului XV (bazat pe Viaţa lui Ştefan din Perm, scrisă de Epifanie cel Înţelept). Abstract pentru competitie om de știință, Ph.D. philol. păianjen. L., 1970.

3 Amplificarea (din lat. amplificatio - extensie) este tehnica folosită în literatură și elocvența oratorică pentru injectarea elementelor omogene ale vorbirii: definiții, sinonime, comparații, contraste etc.

1}IIЛН0П

■ SGPrVKKA. #Я4IМвIз^р»Ж4ГЛч|К4 Ch((<П0ЯИдГ· 1iЫIiI6^мIi(9пIцI9КН g .l ·' ' D--~v£

bgpsh <^shyigg^gpapnslabteYaG í itmyim ^n^oti^f vgl^zhngp/J ^IEc^ngpn j)u(íf5n^iji¡Aitno^b^i^·

A·

Epifanie cel Înțelept este viața lui Serghie de Radonezh. Miniatura secolului al XVI-lea. (GBL).

repetat în mod repetat de Epifanie, reflectă cu succes sofisticarea ornamentală, verbală a stilului lui Epifanie și stilul expresiv-emoțional în general.

„Țeserea” laudei către sfânt este scopul și sarcina principală a Vieții lui Ștefan din Perm. Dar, cu toate acestea, în acest magnific panegiric lăudabil pentru educatorul ținutului Perm, există atât schițe de viață, cât și fapte specifice istorice. Aceste aspecte ale „Vieții” se remarcă

mai ales în descrierile vieții Permilor, în poveștile despre idolii lor, despre arta lor de vânătoare, în raționamentul Bobotezei despre relația dintre Moscova și Perm. Partea centrală, cea mai extinsă a „Vieții” - povestea luptei lui Stefan cu vrăjitorul Perm Pam - este de natură intriga, plină de schițe de zi cu zi, scene live.

A doua lucrare a lui Epifanie cel Înțelept – „Viața lui Serghie din Radonezh” – este mai narativă decât „Viața lui Ștefan din Perm”, din punct de vedere stilistic este mult mai simplă, mai saturată de material factual. O serie de episoade din „Viața lui Serghie” au o conotație lirică deosebită (o poveste despre copilăria flăcăului Bartolomeu - viitorul Serghie, episod care povestește despre cererea părinților lui Serghie de a nu merge la mănăstire până la moartea lor). , ca să fie cineva care să-i ajute la bătrânețe etc.) .

Dacă în „Viața lui Ștefan din Perm” Epifania s-a arătat a fi un stilist virtuoz, atunci în „Viața lui Serghie” a apărut, de altfel, ca un maestru al povestirii. „Viața lui Sergius” a fost foarte populară în rândul cititorilor medievali și a ajuns până la noi într-un număr mare de liste.

Pahomius Logothete. În lucrările lui Epifanie cel Înțelept, stilul expresiv-emoțional a atins apogeul dezvoltării sale creatoare. În persoana celui de-al treilea reprezentant al acestui stil în hagiografie, Pahomius Logothetes, a găsit un maestru care i-a dat un caracter oficial bisericesc-religios. Viețile scrise de Pahomius au devenit modele formale pentru toată hagiografia oficială ulterioară. Nu putem nega capacitatea literară a lui Pahomius, a fost un scriitor foarte prolific și experimentat. Acesta nu este primul scriitor profesionist din Rusia: cronica relatează că Pakhomiy a primit o remunerație pentru operele sale literare și a fost invitat pentru lucrări literare în diferite centre de scriere de carte. Scribii medievali au admirat măiestria hagiografică a lui Pahomius. Însă opera lui Pahomie a fost de natură rațională, a urmărit scopul unificării prezentării în monumentele literaturii hagiografice, aducând textele acestora în conformitate cu cerințele formale ale canonului de gen.

Un străin din Serbia, Pahomy Logofet și-a început cariera literară în anii 1930. secolul 15 în Novgorod, lângă Novgorod-

Așezarea Teritoriului Perm. Miniatura Cronicii Frontului. al 16-lea secol (INTERZICE).

Arhiepiscopul Eufemia II. În viitor, a vizitat Moscova, Mănăstirea Trinity-Sergius, Mănăstirea Belozersky și s-a întors din nou la Novgorod. Pahomiy a murit, se pare, în anii '80. secolul 15 Peru Pachomius deține mai multe vieți originale, dintre care cea mai bună este „Viața lui Cyril Belozersky”. Pe lângă vieți, el a scris o serie de cuvinte laudative și slujbe către sfinți. Activitatea principală a lui Pahomius ca hagiograf a constat în reelaborarea hagiografiilor deja existente pentru a face aceste hagiografii mai retorice, mai potrivite cu canoanele de gen1.

După cum notează V. O. Klyuchevsky, Pakhomiy Logofet „a stabilit cu fermitate metode constante, monotone pentru a descrie viața sfântului și pentru a-l glorifica în biserică și a dat hagiografiei ruse multe exemple ale aceluia stil chiar, oarecum rece și monoton, care era ușor de imitat. cu cel mai limitat grad de erudiţie”1 2.

3. MONUMENTELE LITERATURII PANEGIRICE

„Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei”. „Povestea vieții și odihnei marelui duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei” în stilul său poate fi atribuită monumentelor hagiografice ale stilului expresiv-emoțional. Aceasta este o laudă a faptelor lui Dmitri Donskoy, despre care autorul Laicului, cu auto-umilire caracteristică genului, declară la sfârșitul lucrării sale: Stilistic și compozițional, Cuvântul este aproape de lucrările lui Epifanie cel Înțelept4.

Momentul scrierii Laicului este datat în diferite moduri. Majoritatea cercetătorilor au atribuit creația sa anilor 90. al XIV-lea, crezând că a fost scris de un martor ocular al morții și înmormântării

1 Pentru un studiu monografic despre Pahomius, vezi: Yablonsky V. Pakhomiy Serb and his hagiographic writings. Sankt Petersburg, 1908; vezi și: Orlov G. Pokhomiie Srbin și N]'egova knizhevna delatnost lângă Veliky Novgorod. - Aplicați pentru evidența contabilă.]'ezik, istorie] şi folclor, carte. XXXVI, Sf. 3-4. Beograd, 1970.

2 Klyuchevsky V.O. Old Russian Life of the Saints ca sursă istorică. M., 1871, p. 166.

3 Textul este citat din ediția: Cronica Novgorod IV.- PSRL, vol. IV,

partea 1. L., 1925, numărul. 2, p. 351-366.

4 Vezi: Adrianov-Peretz.V. P. Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei.- „TODRL”. M.-L., 1947, vol. V, p. 73-96. După ce a dezvoltat ideea lui V.P. Adrianov-Peretz despre apropierea Laicului de opera lui Epiphanius, A.V. Soloviev a ajuns la concluzia că Laicul a fost scris de Epiphanius în anii 90. al XIV-lea, înainte de a scrie viețile lui Stefan și Sergius. A se vedea: Soloviev A.V. Epiphanius cel Înțelept ca autor al „Cuvântului despre viața și odihna marelui duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei” - „TODRL”. M.-L, 1961, v. XVII, p. 85-106.

prinț (decedat în 1389). V.P. Adrianov-Peretz datează monumentul în anii 20. Secolul al XV-lea, M. A. Salmina - sfârșitul anilor '40. al XV-lea, legând apariția sa cu compilarea codului în 14481. Toate datele sunt ipotetice și nu este încă posibil să se acorde preferință niciuna dintre ele.

Informațiile biografice despre Dmitry Donskoy și datele istorice sunt de puțin interes pentru autor. La început, se subliniază continuitatea lui Dmitri în raport cu Marele Duce Vladir I și faptul că este „rudă” a

sfinților prinți Boris și Gleb. Sunt menționate bătălia de pe Vozha și bătălia Mamaev. Atât în aceste părți ale „Cuvântului vieții”, cât și în altele, unde sunt implicate unele evenimente specifice; nu este atât o poveste despre ei, cât sunt date caracteristicile lor generalizate. Conținutul principal al Lay-ului sunt tirade lăudabile către Dmitri și reflecții filozofice, foarte complexe ale autorului asupra măreției prințului. Comparându-și eroul cu personajele biblice, scriitorul subliniază superioritatea eroului său asupra lor („Te voi asemăna cu Avram? Dar prin credință voi deveni ca el, dar prin viață îl voi depăși mai mult decât atât” etc.) . În aceeași serie de comparații, Dmitri apare ca cel mai mare conducător al istoriei lumii cunoscute.

Deosebit de proeminentă în Lay este plânsul soției lui Dmitri Donskoy, prințesa Evdokia, impregnată de lirism profund. Ea reflecta influența capriciului văduvei poporului. Plângerea lui Evdokia a fost foarte populară printre vechii cărturari ruși, care au făcut adesea revizuiri ale acesteia în poveștile despre moartea prinților.

Natura și conținutul „Lay on the Life and Repose of Dmitri Ivanovich ...” a predeterminat stilul „Power Book of the Royal Genealogy”, unul dintre importantele monumente ideologice literare ale secolului al XVI-lea 1 2. Prin natura stilului său panegiric cu „Cuvântul despre viață și odihnă” se învecinează îndeaproape cu „Cuvântul de laudă către Prințul de Tver Boris Alexandrovici”.

Călugărul Foma „Un cuvânt de laudă către Prințul de Tver Boris Alexandrovici”. Un monument al literaturii tverene de la mijlocul secolului al XV-lea, „Cuvântul de laudă către Prințul de Tver Boris Alexandrovici” de călugărul Toma este un exemplu viu de stil expresiv și emoțional. Această lucrare, cu splendoarea și solemnitatea ei, cu niște dispozitive literare, este apropiată de „Lay of Life”. Dar Toma, chiar mai departe decât autorul „Cuvântului vieții”, se îndepărtează de genul hagiografic și sporește semnificativ publicismul operei sale. „Cuvântul” călugărului Toma este o laudă adusă măreției și puterii prințului din Tver Boris Alek-

1 A se vedea: Salmina M.A. „Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei” - „TODRL”, M.-L., 1970, vol. XXV, p. 81 - 104.

2 Vezi: Orlov A.S. Literatura rusă antică din secolele XI-XVI. M.-L., 1937, p. 216.

Sandrovici (1425-1461) și Principatul Tver. Nu știm nimic despre călugărul Toma. „Cuvântul” a fost scris de el pe la 1453’.

Cuvântul este împărțit în patru părți. Din punct de vedere tematic și compozițional, fiecare dintre ele este independent. Sunt uniți printr-o singură idee și unitate de stil.

Ideea unică și de bază a tuturor părților lucrării este ideea că prințul Boris Alexandrovich de Tver este un „suveran autocrat” 1 2 demn să devină șeful întregului pământ rus. Este împodobit cu toate virtuțile, îi pasă de bunăstarea supușilor săi, este un lider militar

curajos și priceput. La fel ca autorul Povestea vieții și a prezentării lui Dmitri Ivanovici, călugărul Foma, comparând prințul Boris Alexandrovici de Tver cu figuri ale istoriei lumii și personaje biblice, își pune eroul deasupra lor.

Foma în lucrarea sa caută să sublinieze acordul complet dintre Tver și Moscova, să convingă cititorul că prietenia domnește între Boris Alexandrovici și Marele Duce al Moscovei Vasili cel Întunecat. Prințul de la Tver joacă rolul principal și patronativ în această unire. Raportând despre logodna fiului lui Vasil, viitorul Ivan 111, cu fiica sa Boris, călugărul Foma exclamă: Dar doi suverani sunt uniți împreună.

The Lay este pompos, sublim și retoric. Și în același timp, în spatele pasajelor retorice construite cu pricepere, se simte un sentiment uman viu, drama situațiilor. Iată, de exemplu, o poveste despre sosirea lui Vasili cel Întunecat, orbit și alungat din timpul domniei Moscovei, de la Vologda la Tver. După ce s-au întâlnit, ambii prinți plâng. Vasily, atins de mila lui Boris, și Boris, îndurerat de umilirea prințului Moscovei: „Înainte de a-l vedea pe fratele tău, Marele Duce Vasily, arătos și arătos și cinstit de demnitatea suverană, și acum un umilitor și cerșetor, dar profanat de frații săi”. Plâng și soțiile prinților. Plânsul continuă la masă: „Și când trebuiau să mănânce sau să bea sau să se bucure, apoi s-au oferit să plângă într-un loc de bucurie”.

Raționamentul lui Thomas despre scris este interesant. Toma își vede datoria, ca persoană neîmpovărată cu griji legate de casă și familie, despre treburile militare, în nevoia de a-l glorifica pe prinț. El ar trebui să scrie laudele sale către prinț și povești despre faptele sale nu pentru cei care sunt martori la stăpânirea înțeleaptă a prințului, ci pentru „noi născuți”, pentru ca atunci când „ating măsura curajului lor”, să cunoască „cel domnia Marelui Duce Boris Alexandrovici” . O astfel de definiție a sarcinii literare a operei este interesantă nu numai pentru înțelegerea atitudinilor autorului despre Foma, ci și pentru înțelegerea psihologiei scrierii antice rusești în general: autorul scrie în urma proaspătă a evenimentelor pentru posteritate. Acest lucru confirmă încă o dată corectitudinea poziției acelor cercetători ai literaturii ruse antice care cred că în Rusia antică descrierile evenimentelor au fost create, de regulă (dar nu întotdeauna), la scurt timp după evenimentele în sine.

„Cuvântul” călugărului Toma mărturisește perspectiva literară largă a autorului său. Se pot numi o serie de monumente de timpuri diferite și de natură diferită, imaginile și turele pe care le-a folosit Thomas. Iată „Povestea anilor trecuti” și „Cuvântul legii și grației” de Hilarion și „Cuvintele” lui Chiril din Turov și „Viața lui Alexandru Nevski”, precum și lucrările ciclului Kulikovo și o serie de alte monumente.

1 Toate informațiile istorice din Lay nu sunt ulterioare acestei date. Vorbește despre zborul lui Shemyaka la Novgorod, dar nu raportează moartea lui (d. 17 iulie 1453).

2 Călugărul Toma „Un cuvânt de laudă despre nobilul Mare Duce Boris Alexandrovici”. Mesaj H. P. Lihaciov. Editura OLDP, 1908. Iată un articol amplu al lui H. P. Lihaciov despre monument. Vezi şi: Lurie Ya

S. Rolul lui Tver în crearea statului naţional rus.— „Uchen. aplicația. Leningrad. un-ta”, 1939, Nr. 36. issue. 3, p. 85-109.

224

„Cuvântul” călugărului Toma reflecta ideile de a crea un stat rus autocratic, dar idealul autocratului de aici a fost prințul Tver, în raport cu care Marele Duce al Moscovei a acționat în calitate de junior. Prin urmare, „Cuvântul” călugărului Toma nu a fost inclus în literatura oficială de la Moscova și ne-a supraviețuit într-o singură listă doar datorită unui accident fericit.

4. POVESTILE LEGENDARE

Poveștile legendare-istorice, care s-au răspândit în secolul al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea, din punct de vedere al genului, stau în pragul vieții și al poveștii. Asociate cu o singură persoană și combinate într-un singur text, au fost percepute și desemnate ca vieți. Aceasta este natura vieții arhiepiscopului Ioan de Novgorod. În același timp, o serie de episoade din viața unui sfânt sunt uneori independente, apar independent de viață și abia mai târziu introduse în ea ca legende legendare și istorice. Aceasta este natura multor episoade ale ediției larg răspândite din Viața lui Varlaam Khutynsky. Evenimentele reale din poveștile legendare-istorice primesc o interpretare legendare-mistică. Mai jos considerăm ca exemplu al acestui gen un ciclu de legende legendare și istorice despre arhiepiscopul Novgorod Ioan.

Ciclul de legende despre Ioan de Novgorod. Arhiepiscopul de Novgorod a jucat întotdeauna un rol important în viața politică și ideologică a Novgorodului. Primul arhiepiscop de Novgorod (înainte de el, cel mai înalt ierarh bisericesc din Novgorod avea rang de episcop) a fost Ioan. Ioan (anii arhiepiscopiei - de la 1165 până la 1186) a fost foarte popular printre novgorodieni atât în timpul vieții sale, cât și după moartea sa, iar cu numele său sunt asociate mai multe legende care au apărut în momente diferite.

„Legenda bătăliei de la Novgorod și Suzdal”. Complotul acestei „Povești” a fost campania împotriva Novgorodului din 1170 de către Suzdali sub conducerea lui Mstislav (fiul lui Andrei Bogolyubsky), care s-a încheiat cu victoria novgorodienilor. „Povestea” se bazează pe o legendă orală și pe o scurtă înregistrare analitică a acestui eveniment din Prima Cronica din Novgorod. Ca operă scrisă, a apărut în anii 40-50. XIV v.1.

Novgorod este asediat de Suzdal. Arhiepiscopul Ioan se roagă noaptea în chilia sa pentru mântuirea orașului. Aude o voce care îi poruncește să aducă icoana Maicii Domnului din Biserica Ilyinskaya (Biserica Mântuitorului de pe Ilyin, pictată la sfârșitul secolului al XIV-lea de Teofan Grecul) în „viziera” orașului. În timpul năvălirii orașului de către Suzdal, săgețile lovesc icoana, așezată pe zidul orașului și cu fața către asediatori, aceasta își întoarce fața

1 Vezi: L. A. Dmitriev, Poveștile hagiografice ale nordului rusesc ca monumente ale literaturii secolelor XIII-XVII. L., 1973, p. 129-131.

8 Legea. 1874

225

Suzdalieni la zidurile asediului Novgorod. Miniatura Cronicii Frontului. al 16-lea secol (GPB).

ff#

la oras1 si striga. Oamenii din Suzdal sunt acoperiți de întuneric și se bat singuri.

„Povestea” oferă o descriere colorată a procesiunii cu icoana, când aceasta este purtată pe zidurile orașului asediat. Aroganța și mândria poporului Suzdal sunt subliniate de cuvintele că, chiar înainte de capturarea orașului, au împărțit străzile Novgorod între ei pentru a jefui și a ucide locuitorii. Lacrimile Fecioarei, ca să nu cadă la pământ, Ioan le adună în felonionul său (casula).

Toate aceste imagini vii au făcut o impresie puternică asupra cititorilor și ascultătorilor Poveștii, așa cum o evidențiază în mod elocvent reflectarea acestei intrigi în artele plastice.

1 D.S. Likhachev dă o explicație reală a acestui detaliu al legendei. Icoana semnului Fecioarei (a supraviețuit până în zilele noastre și se află în Muzeul Novgorod) este atașată de toiag. În timpul asediului, ea, ca icoană patronală ___ apărătoare a orașului, a fost dusă la zidul orașului. În dei-ul ei

o săgeată a lovit cu adevărat (urma a fost păstrată), iar din impactul ei icoana se putea întoarce cu ușurință în jurul axei sale.

226

stve din Novgorod antic. Trei icoane din a doua jumătate a secolului al XV-lea au ajuns până la noi. „Bătălia Novgorodienilor cu Suzdaliani”, care sunt capodopere ale picturii antice rusești. În consecință, ele descriu toate episoadele din Povestea.

„Legenda călătoriei lui Ioan din Novgorod pe un demon la Ierusalim”. Legenda călătoriei fabuloase a lui Ioan pe un demon a apărut, aparent, foarte devreme, dar momentul creării „Poveștii”, bazată pe această legendă, nu poate fi stabilit cu precizie (probabil nu mai târziu de 1440, când Ioan a fost recunoscut). ca sfânt venerat local).

Odată, în timpul unei rugăciuni de noapte în chilia lui Ioan, demonul a hotărât să-l sperie și să-i distragă atenția de la o lucrare de binefacere: s-a urcat în lavoarea sfântului și a început să stropească acolo. Ca recompensă pentru eliberare, demonul îl livrează pe Ioan la Ierusalim într-o singură noapte și îl întoarce la Novgorod. Demonul îi cere lui John să nu spună nimănui despre această călătorie. Totuși, John izbucnește, fără să-și spună, totuși, numele. Demonul se răzbune pe sfânt pentru asta: fie sub prefața unei fecioare își părăsește chilia în fața novgorodienilor, apoi când eminenti novgorodieni îl vizitează pe Ioan, demonul „visează” îi face să vadă în chilia arhiepiscopului accesorii de îmbrăcăminte pentru femei. . Novgorodienii

își acuză păstorul spiritual de curvie și decid să-l alunge din orașul lor. John este pus pe o plută și această plută este lansată de-a lungul Volhovului. Dar pluta, necontrolată de nimeni, plutește împotriva curentului către Mănăstirea Sf. Gheorghe. Convinși de nevinovăția lui Ioan și că toate suspiciunile lor sunt calomnii demonice, novgorodienii, mergând de-a lungul țărmului urmând pluta, îl roagă pe John să se întoarcă la Novgorod 3.

Legenda despre Ioan, care l-a blestemat pe demon cu semnul Crucii și l-a forțat să se slujească, se întoarce la folclorul de basm al Rusiei Antice 4. Acest motiv fabulos-legendar este larg răspândit în folclorul mondial.

„Povestea” reflectă trăsăturile vieții din Novgorod, aroma locală se manifestă în mod clar. „Legenda” se distinge prin dinamism, claritatea intrigii, descrierea realistă a evenimentelor. Doar faptul în sine este minunat, dar este transmis cu detalii vitale și reale. Aceasta aduce povestea călătoriei lui John pe un demon mai aproape de un basm. Descrierea răzbunării demonului este aproape de basm atât prin umor, cât și prin viclenia sa deosebită.

1 O icoană se află în Muzeul Novgorod (cea mai bună), alta este în Muzeul Rusului din Leningrad, iar a treia este în Galeria Tretiakov din Moscova. Vezi: Porfiridov N. G. Novgorod antic. M.-L., 1947, p. 296; Pictura icoană Lazarev V.N. Novgorod. M., 1969, p. 35-36, fila. 51-53.

2 Un vechi lavoar de cupru, despre care se presupune că îi aparține lui John, a supraviețuit până în vremea noastră (situat în Muzeul Novgorod, în Catedrala Nikolo-Dvorishchensky).

3 Textul „Poveștii” a fost publicat în cartea: „Izbornik” (Colecție de lucrări de literatură din Rusia Antică). M., 1969, p. 404-413.

4 Motivul unui demon blestemat de cruce și care servește o persoană este reflectat în Noaptea de dinainte de Crăciun de N. V. Gogol.

Episodul cu demonul închis într-un vas se regăsește în vechea „Viața lui Avraam de Rostov” rusă (secolul al XV-lea). Povestea despre răzbunarea demonului, similară într-o serie de situații cu partea corespunzătoare a poveștii despre călătoria lui Ioan pe demon, este în vechea poveste rusă „Despre Vasile, episcopul de Murom” (mijlocul secolului al XVI-lea).). Ambele monumente sunt secundare în raport cu „Povestea lui Ioan din Novgorod”.

„Legenda găsirii moaștelor lui Ioan”. Această legendă despre Ioan are cel mai pronunțat caracter bisericesc-religios. Povestește despre descoperirea miraculoasă a mormântului uitat al lui Ioan sub arhiepiscopul Novgorod Euthymius al II-lea. O piatră căzută a străpuns o gaură într-o lespede aflată pe podeaua templului și acolo a fost găsit trupul nepieritor al unui sfânt necunoscut. Mai târziu, sfântul îi apare în vis arhiepiscopului Eutimie și îi anunță cine este.

„Legenda găsirii relicvelor lui Ioan” a apărut în anii 40.

secolul al XV-lea   și a fost una dintre acele măsuri ideologice ale lui Euthymius al II-lea, care urmărea scopul de a revigora și reînvia antichitățile din Novgorod.

„Legenda Bisericii Buna Vestire”. Această „Povestea”, asociată și cu numele lui Ioan, a fost creată în mănăstirea Buna Vestire din Novgorod nu mai devreme de 1310 și nu mai târziu de începutul

al XVI   -lea.1.

Ioan și fratele său Grigorie, folosind banii rămași după moartea părinților, au început să construiască o biserică de piatră în Mănăstirea Buna Vestire. Din lipsă de bani, construcția a trebuit să fie oprită. Frații se roagă Maicii Domnului, iar ea le dă aur și argint pentru a finaliza construcția. Acest motiv tradițional creștin al darului divin apare în Povești ca un miracol de basm. Argintul și aurul sunt aduse fraților în saci prinși de șa de un cal fabulos, apărând în fața fraților fără călăreț după apelul lor la Maica Domnului. Acest cal ajutător, deși trimis la frați de providența divină, seamănă cu o sivka-burka magică, care apare brusc la chemarea unui erou de basm și la fel de instantaneu dispare, după ce i-a îndeplinit porunca.

„Povestea bătăliei de la Novgorodieni cu suzdalienii” a ajuns la noi ca parte a colecțiilor și a fost inclusă în „Viața lui Ioan din Novgorod”, creată în anii 70. Secolul XV 1 2.

„Povestea călătoriei pe un demon” și „Povestea descoperirii moaștelor lui Ioan” au supraviețuit doar ca parte a vieții lui Ioan. Povestea Bisericii Buna Vestire este reprezentată de un număr restrâns de liste și, de regulă, sub forma unei anexe la textul Vieții.

O trăsătură caracteristică a legendelor legendare-istorice din Novgorod este „documentarul” lor deosebit. Ei nu sunt

1   ^m· Dmitriev L. A. Obiceiuri ale nordului rusesc, p. 170–

2   Ibid., p. 162-165.

Bătălia de la novgorodieni cu suzdalienii în 1170. Icoana secolului al XV-lea. (GRM).

Și-

Bătălia de la Kulikovo 1380. Miniatura Cronicii Aversului. al 16-lea secol (INTERZICE).

1 "*" LL e /*. *   *»I ·»G

Hf rxo0n "l^ f nizdt ^ in im9 & 3D44 £ o4 * < l4i" g; g^lty^y^o^^zhnllntnvdshy. tg¿E frTtÚ^tY^HHArfO^íl^AHAA^ÒúH^AKfnib

X "J4attflf*OO^LLN <HUfi

corelate doar cu persoane și evenimente istorice specifice, dar sunt confirmate și de „documentații materiale”: icoana Semnului Fecioarei, lavoarul lui Ioan.

Legendele legendare și istorice ale Novgorodului antic au ajuns până la noi, de regulă, ca parte a vieții sfinților, ca parte a cronicilor din Novgorod. După cum notează D.S. Likhachev, cele mai populare, larg răspândite legende legendare, cunoscute de toată lumea, „nu era nevoie să înregistrăm și să introduceți în manuscrise... Doar nevoia de a introduce cutare sau cutare legendă în cult, în anale, pentru a o procesa. literar ar putea să-l salveze de la uitare”. Acest lucru dă motive să se afirme că în tradiția orală și, eventual, în înregistrările care nu au ajuns până la noi, a existat un număr mare de legende legendare, dintre care doar o mică parte a fost păstrată sub formă de legende legendare și istorice. .

1 IRL, voi. II, cap. I.M.–L., 1945, p. 261.

230

5. CICLU MONUMENTAL KULIKOVSKY

Victoria câștigată de ruși asupra mongolo-tătarilor pe câmpul Kulikovo a făcut o impresie uriașă nu numai asupra contemporanilor acestui eveniment epocal din istoria Rusiei, dar multă vreme a interesat și a entuziasmat poporul rus chiar și după 1380. Aceasta explică faptul că o serie de monumente literare sunt dedicate bătăliei de la Mamaev, create în momente diferite, care au fost copiate și prelucrate de vechii scribi ruși de-a lungul mai multor secole.

Lucrările ciclului Kulikovo sunt diferite ca caracter și stil. Poetica „Zadonshchina”, povestea cronică originală documentar-istorică, ediția lungă a povestirii cronice, în mod jurnalistic, și, în cele din urmă, plină de eroism militar, ecouri ale folclorului, care acoperă în detaliu toate evenimentele „Legendei lui Mamaev”. Luptă".

„Zadonshchina”. „Zadonshchina” a fost deja menționat mai sus în legătură cu „Povestea campaniei lui Igor”. Pe lângă semnificația sa literară independentă și faptul că acest monument este dedicat unui eveniment atât de semnificativ din istoria Rusiei, precum Bătălia de la Kulikovo, „Zadonshchina” este, de asemenea, importantă pentru noi ca o dovadă incontestabilă a antichității și autenticității „Povestea campaniei lui Igor”.

Momentul cel mai probabil al creării „Zadonshchina” este anii 80 - chiar începutul anilor 90. secolul al XIV-lea „Zadonshchina” este un răspuns la bătălia de la Kulikovo care a apărut sub influența directă a evenimentului.

„Zadonshchina” a ajuns la noi în șase liste, dintre care cea mai veche (lista Euphrosynus) datează din anii 1470, iar cea mai recentă - la sfârșitul secolului al XV-lea. „Zadonshchina” este numele lucrării în cauză din lista Euphrosynus. În alte liste, se numește „Povestea Marelui Duce Dmitri Ivanovici și a fratelui său

1 Un argument convingător în favoarea întâlnirii cu „Zadonshchina” cel târziu la începutul anilor '90. secolul al XIV-lea citat de academicianul M.N. Tikhomirov. Enumerând orașele care au primit vestea înfrângerii „urâtului” pe câmpul Kulikovo, autorul „Zadonshchina” printre centrele lumii ortodoxe numește capitala regatului bulgar - Tarnovo. Tarnovo în 1393 a fost capturat și învins de turci. Firește, vorbind despre gloria victoriei asupra „urâtului”, autorul nu ar include în lista sa orașul aflat sub jugul „urâtului”. Astfel, „Zadonshchina” nu ar fi putut fi scrisă mai târziu de 1393 (vezi: Tikhomirov M.N. Moscova antică (secolele XII-XV). M., 1947, p. 203). M. A. Salmina, ultimul cercetător al problemei de datare a „Zadonshchina”, atribuie momentul apariției sale perioadei de după sfârșitul anilor 40. al XV-lea, deoarece, în opinia ei, „Zadonshchina” a fost influențată de Cronica lungă a bătăliei de la Kulikovo, pe care o datează de la sfârșitul anilor 40. secolul 15 (Vezi: Salmina M.A. Cronica bătăliei de la Kulikovo și „Zadonshchina”. - În cartea: „Povestea campaniei lui Igor” și monumente ale ciclului Kulikovo. M.-L., 1966, pp. 344-384). Datarea Cronicii lungi a lui M. A. Salmina este ipotetică. Și mai controversată este problema dependenței „Zadonshchina” de povestea cronicii, mai ales că textul original al „Zadonshchina” nu a ajuns la noi și este reconstruit pe baza listelor sale ulterioare.

231

Prințul Vladimir Andreevici. Lista Efrosinovsky este o revizuire prescurtată a textului original lung, care nu a ajuns, în restul listelor textul este plin de erori și distorsiuni. Mai jos vom recurge la reconstrucția textului „Zadonshchina”, compilat pe baza datelor din toate listele lucrării1.

În „Zadonshchina” este exprimată atitudinea poetică a autorului față de evenimentele din Bătălia de la Kulikovo. Povestea lui (ca în Povestea campaniei lui Igor) este transferată dintr-un loc în altul: de la Moscova la Câmpul Kulikovo, din nou la Moscova, la Novgorod, din nou la Câmpul Kulikovo. Prezentul este împletit cu amintirile trecutului. Autorul însuși și-a descris opera ca fiind „milă și laudă față de Marele Duce Dmitri Ivanovici) și fratele său, prințul Vladimir Ondreevici”, „Măla” este un strigăt pentru morți, „Lauda” este glorie pentru curajul și priceperea militară a rușii.

Întregul text al „Zadonshchina” este corelat cu „Povestea campaniei lui Igor”: aici este repetarea unor pasaje întregi din „Lay”, și aceleași caracteristici și dispozitive poetice similare. Dar apelul autorului „Zadonshchina” la „Povestea campaniei lui Igor” este creativ. Luând „Cuvântul” ca model pentru opera sa, el, după cum scrie D.S. Likhachev, nu a avut în vedere o simplă imitație a stilului modelului său, „ci o comparație complet conștientă a evenimentelor din trecut și prezent, evenimente descrise în Campania Povestea lui Igor” , cu evenimentele realității contemporane. Ambele sunt contrastate simbolic în Zadonshchina1 2. Aceste comparații au arătat clar că dezacordul în acțiunile prinților (cum era cazul Lay) duce la înfrângere, în timp ce unirea tuturor pentru a lupta cu inamicul este o garanție a victoriei. În același timp, această comparație a arătat că a venit un alt timp și nu mai erau rușii, ci „tătarii murdari, busormanii” care au fost învinși.

Comparația trecutului cu prezentul, evenimentele descrise în „Cuvântul” cu evenimentele din 1380, merge chiar de la început și de-a lungul textului. Deja în introducere, această comparație este exprimată clar și are un sens profund. Începutul necazurilor țării rusești, autorul conduce de la nenorocita bătălie de pe Kayala și de pe Kalka: dușmanii lui Rus „pe râul de pe Kayala au învins familia Afet (adică rușii). Și de acum înainte țara rusă este mohorâtă, iar de la Kalatsky rati (bătălia Kalka) până la Mamaev, bătălia este strânsă și acoperită de tristețe. După victoria asupra lui Mamai, a fost un moment de cotitură în arbitru

1 Reconstrucția textului „Zadonshchina” a fost întreprinsă de către cercetătorii acestui monument de mai multe ori. Folosim textul tipărit în carte: „Izbornik” (Culegere de opere de literatură a Rusiei Antice). M., 1969, p. 380-397.

2 Vezi: Likhachev D.S. National identity of Ancient Russia. M.-L., 1945, p. 76.

232

fie țara rusă: „Să coborâm, frați și prieteni și fii ai Rusiei, vom face cuvânt cu cuvânt, ne vom bucura țara rusă și vom arunca (lepădă, aruncă) tristețe asupra țării răsăritene”.

Descriind performanța lui Dmitri Donskoy într-o campanie, autorul cărții Za-Donshina spune că „soarele este clar pentru el în Est (est) și strălucește și spune calea”. În Povestea campaniei lui Igor, marșul trupelor lui Igor într-o campanie este însoțit de o eclipsă de soare („Apoi Igor s-a uitat la soarele strălucitor și și-a văzut tot urletul din el în întuneric”). Vorbind despre mișcarea forțelor lui Mamai către câmpul Kulikovo, autorul „Zadonshchina” oferă o imagine a fenomenelor naturale sinistre: „Și deja nenorocirile lor (tătarii) pășunesc (pândesc) păsări înaripate, zboară sub nori, corbi adesea. răcnește, iar galitsi (socile) își vorbesc, vulturii se strică, iar lupii (lupii) urlă amenințător, iar vulpile zac pe oase. În Lay, aceleași semne de rău augur însoțesc mișcarea armatei ruse.

Să notăm câteva trăsături ale poeticii „Zadonshchina” care îi sunt caracteristice și o deosebesc de „Povestea campaniei lui Igor”. În „Zadonshchina” există mult mai multe imagini ale planului bisericesc-religios decât în „Cuvântul”: „Pentru pământul pentru Rusia și pentru credința țărănească”, „care ai pășit în etrierul tău de aur și ia-ți sabia în dreapta. mâna și roagă-te lui Dumnezeu și mamei sale cele mai curate”, etc. Autorul „Povestea campaniei lui Igor” a apelat la mijloacele poeticii populare orale și le-a procesat creativ, creând propriile sale imagini poetice originale bazate pe material folclor. Autorul Zadonshchina simplifică multe dintre aceste imagini, mijloacele sale poetice, care se întorc la poetica artei orale, sunt mai aproape de prototipurile lor. O serie de epitete originale ale „Zadonshchina” sunt în mod clar de origine folclorică: expresia „astfel este cuvântul”, „Don rapid”, „pământ umed” și altele, tipice pentru stilul epic.

„Zadonshchina” se remarcă prin stilul său variat: părțile poetice ale textului sunt întrerupte de cele prozaice, care amintesc de documentele

de afaceri în natura lor. Este foarte probabil ca această variație să se explice prin starea listelor monumentului care au ajuns până la noi: părți ale textului, apropiate ca stil de proza documentară de afaceri, pot fi atribuite straturilor ulterioare și nu reflectă autorul. textul lucrării.

Este în general acceptat că „Zadonshchina” a fost scris de Zephanius Ryazanets: acest nume, ca și numele autorului său, este numit în titlul a două liste ale lucrării. Cu toate acestea, Zephanius Ryazanets este numit și autorul „Poveștii bătăliei Mamaev” într-o serie de liste ale ediției principale a „Poveștii”. Numele lui Zephanius Ryazanets este menționat și în textul „Zadonshchina”, iar natura acestei mențiuni este de așa natură încât în Zephanius Ryazanets ar trebui să se vadă cel mai probabil nu autorul „Zadonshchina”, ci autorul unor poetice. lucrare despre bătălia de la Kulikovo care nu a ajuns până la noi, care, indiferent unul de celălalt, a profitat și autorul cărții „Zadonshina”,

233

și autorul cărții Povestea bătăliei de la Mamaev. Nu avem nicio informație despre Zephanius Ryazanets, cu excepția menționării numelui său în „Zadonshchina” și în „Povestea bătăliei Mamai”.

„Zadonshchina” este un monument literar interesant, creat ca răspuns direct la cel mai important eveniment din istoria țării. Această lucrare este, de asemenea, remarcabilă prin faptul că reflecta ideea politică avansată a timpului său: Moscova ar trebui să fie în fruntea tuturor țărilor rusești, iar unitatea prinților ruși sub conducerea Marelui Duce al Moscovei servește drept garanție a eliberării. a ţinutului rus din dominaţia mongolo-tătară.

Cronica bătăliei de la Kulikovo. Povestea cronică despre Bătălia de la Kulikovo a ajuns la noi în două forme: scurtă și lungă. O scurtă poveste de cronică face parte din cronici, provenind din analele lui Cyprian (Trinity Chronicle). Povestea cronică îndelungată în forma sa cea mai veche este reprezentată de cronicile Novgorod IV și Sofia 1, adică ar fi trebuit să fie în protograful acestor cronici.

Într-o scurtă poveste analistică, scrisă, aparent, în apropierea evenimentului (în orice caz, nu mai târziu de 1408-1409 - momentul întocmirii Codului lui Cyprian), principalele informații istorice despre bătălia de la Kulikovo sunt transmise. Furios pe prințul Moscovei pentru înfrângerea de pe râul Voja, Mamai, în fruntea unei armate mari, merge la Rus, „deși cucerind pământul rusesc”1 2. Marele Duce al Moscovei Dmitri Ivanovici iese în întâmpinarea fortele lui Mamai. În spatele Donului este o bătălie sângeroasă care a durat toată ziua. Rușii sunt învingători. Mamai „în echipă mică” (cu un număr mic de soldați) fuge. Sunt enumerate numele prinților și guvernatorului ruși uciși. Dmitri Ivanovici, „în picioare pe oase”, îi laudă pe soldații ruși. Rușii cu pradă bogată se întorc acasă. Mamai, după ce și-a adunat „puterea reziduală”, va intra din nou în război împotriva Marelui Duce al Moscovei. Dar Khan Tokhtamysh se opune lui Mamai însuși. Mamai este învinsă și moare, Tokhtamysh domnește în Hoardă.

În fața noastră este o listă scurtă de evenimente în ordinea lor cronologică. Cea mai mare parte a lucrării este dedicată celor întâmplate după bătălia de la Kulikovo. Despre bătălia în sine

1 Ipoteza că, pe lângă lucrările ciclului Kulikovo care au ajuns până la noi, a existat o „Povestea bătăliei de la Mamaev”, care s-a reflectat atât în „Zadonshchina”, cât și în „Povestea”, neconservată. lui A. A. Şahmatov. A se vedea: Shakhmatov A. A. Recenzia lucrării lui S. K. Shambinago - Povestea bătăliei de la Mamaev. SPb., 1910. Presupunerea că Sofony Ryazanets nu putea fi autorul „Zadonshchina”, ci a fost autorul „Povestea bătăliei de la Mamaev”, este fundamentată de R. P. Dmitrieva. Vezi: Dmitrieva R.P. Zephanius a fost autorul Zadonshchina? - „TODRL”. L., 1979, v. XXXIV, p. 18-25.

2 Textul este citat din ediția: Cronicarul Rogozhsky.- PSRL, vol. XV. M., 1965, coloana 139-141.

se spune pe scurt, cu formulele generale ale narațiunilor militare: „Și tapetul s-a împiedicat, și timp de o oră bătălia a fost puternică și zdrobind răul”. Câteva detalii, totuși, sunt în această nuvelă. Deci, de exemplu, se relatează că rușii i-au alungat pe dușmani „la râu până la Mechi și acolo mulți dintre ei au fost bătuți, iar prietenii au fost înfundați în apă și în potop”. Atitudinea autorului față de cele descrise și aprecierile sale sunt exprimate în epitete-caracteristici scurte ale rușilor și tătarilor, în maxime despre ajutorul lui Dumnezeu pentru ruși. Mamai este „fără Dumnezeu, rău, murdar”, Dmitri merge împotriva dușmanului „pentru sfintele biserici și pentru credința creștină ortodoxă și pentru toată țara rusă”, „Dumnezeu să-l ajute pe marele prinț Dmitri Ivanovichi)”, dușmanii „persecută”. mânia lui Dumnezeu”, etc. P.

O cronică lungă este de câteva ori mai lungă decât una scurtă. Textul scurtului text a intrat complet în el cu unele modificări textuale în partea inițială și în repetarea literală a celei de-a doua părți, principală a narațiunii. Într-o cronică lungă, apar o serie de date noi de natură istorică. Se vorbește despre adunarea trupelor ruse la Kolomna, sosirea prinților Andrei Olgerdovici de Polotsk și Dmitri Olgerdovici de Bryansk în ajutorul prințului Moscovei, se raportează că un mesaj a fost trimis Marelui Duce de la starețul Sergius pe câmpul de luptă. , se povestește despre trecerea forțelor ruse peste Don, bătălia este descrisă mai detaliat , se spune că Marele Duce a luptat înaintea tuturor și că „toată armura lui a fost bătută și ulcere, dar nu a fost ulcer pe trupul lui”1. Sunt raportate o serie de alte detalii, sunt menționate nume care nu sunt denumite în scurta cronică. Cu toate acestea, creșterea textului povestirii în forma sa lungă nu se datorează atât includerii de informații istorice suplimentare în ea și unei prezentări mai detaliate a acestora, cât din motive literare.

Autorul unei lungi cronici include în lucrarea sa ample argumente retorice despre evenimentele pe care le descrie, folosind pentru aceasta texte bisericești-religioase. În lunga cronică, rolul lui Dmitri Ivanovici al Moscovei ca apărător al ortodoxiei ruse este îmbunătățit semnificativ, armata rusă, ca armată creștină, se opune trupelor „tătarilor nelegiuiți” mai brusc și mai pronunțat,

caracteristicile negative ale acestea din urmă sunt întărite și extinse. Autorul include mai multe rugăciuni ale lui Dmitri în textul lucrării, detaliază și extinde descrierea asistenței divine pentru trupele ruse. Într-o formă scurtă a poveștii, s-a raportat doar că Oleg Ryazansky a vorbit de partea lui Mamai. Într-o cronică lungă, această temă este dezvoltată pe scară largă. Autorul se întoarce la Oleg de mai multe ori,

1 Textul este citat din publicația: Povestea bătăliei de la Kulikovo. M., 1959. Ser. „Monumente literare”, p. 29-40.

dă detalii despre relațiile sale cu Mamai, izbucnește în mod repetat în lungi invective împotriva prințului Ryazan. El îl denunță pe Oleg de trădare, îl amenință cu pedepsele care îl așteaptă, îl compară pe prințul Ryazan cu Iuda și Svyatopolk blestemat.

Până de curând, cercetătorii considerau că o scurtă cronică este o abreviere a uneia lungi. M. A. Salmina, care s-a ocupat special de această problemă, a arătat convingător că o nuvelă este primară în raport cu una lungă. În opinia ei, a fost compilată o lungă poveste analistică pentru codul din 1448, de la care datează analele Novgorod IV și Sofia I (pentru mai multe detalii despre acest cod, vezi mai jos).

Aproape toate datele istorice suplimentare ale cronicii lungi în comparație cu cea scurtă își găsesc corespondența în „Povestea bătăliei de la Mamaev”. Este în general acceptat că „Povestea” a fost creată pe baza unei cronici lungi și, prin urmare, a apărut mai târziu decât a fost scrisă această cronică. Cu toate acestea, nu există dovezi convingătoare pentru această afirmație. Și nu există mai puține motive pentru a afirma contrariul, și anume, că îndelungata poveste a cronicii a fost scrisă într-un moment în care Povestea exista deja, iar Povestea a influențat lunga poveste a cronicii. De asemenea, este posibil ca unele coincidențe între „Povestea” și povestea lungă a cronicii să poată fi explicate prin influența asupra diferitelor monumente a ciclului Kulikovo a „Povestea bătăliei de la Mamaev” care nu a ajuns până la noi, existența din care a presupus A. A. Şahmatov. Această întrebare aparține problemelor nerezolvate ale istoriei literaturii ruse antice și necesită cercetări suplimentare.

„Legenda bătăliei Mamaev”. „Legenda bătăliei de la Mamaev” este cel mai extins monument al ciclului Kulikovo. În ea, ne-a ajuns cea mai detaliată relatare a evenimentelor din Bătălia de la Kulikovo.

„Povestea” descrie pregătirile pentru campanie și „ordonarea” regimentelor, repartizarea forțelor și stabilirea sarcinii lor militare în fața detașamentelor. Povestea descrie în detaliu mișcarea trupelor ruse de la Moscova prin Kolomna către câmpul Kulikovo. Iată o listă a prinților și guvernatorilor care au luat parte la bătălie, povestește despre trecerea forțelor ruse peste Don. Doar din Povestea știm că rezultatul bătăliei a fost decis de regimentul sub conducerea prințului Vladimir Serpukhovsky: înainte de începerea bătăliei, a fost împușcat și un atac neașteptat din flancuri și din spate asupra inamicului care a spart. dispoziţia rusă i-a provocat o înfrângere zdrobitoare. Din

„Povestea” aflăm că Marele Duce a fost șocat de obuz și găsit inconștient după încheierea bătăliei. Aceste

1 Vezi: Salmina M.A. Cronica bătăliei de la Kulikovo și „Zadonshchina”.

detalii și o serie de altele, inclusiv epice legendare (povestea duelului înainte de începerea bătăliei dintre eroul-călugăr Peresvet și eroul tătar, episoade care povestesc despre ajutorul sfinților ruși etc.), ne-au adus doar „Povestea masacrului lui Mamaev”.

„Povestea” a fost rescrisă și revizuită în mod repetat, până la începutul secolului al XVIII-lea, și a ajuns până la noi în opt ediții și un număr mare de variante. Popularitatea monumentului în rândul cititorului medieval ca „a patra” lucrare (destinată lecturii individuale) este evidențiată de un număr mare de liste de avers (ilustrate cu miniaturi) ale acestuia1. Protagonistul poveștii este Dmitri Donskoy. „Povestea” nu este doar o poveste despre bătălia de la Kulikovo, ci și o lucrare dedicată laudei Marelui Duce al Moscovei. Autorul îl înfățișează pe Dmitri ca un comandant înțelept și curajos, subliniind priceperea și curajul său militar. Toate celelalte personaje ale operei sunt grupate în jurul lui Dmitri Donskoy. Dmitri este cel mai mare dintre prinții ruși, toți sunt asistenții săi credincioși, vasali, frații săi mai mici.

În Povestea, mitropolitul Cyprian binecuvântează campania lui Dmitri Ivanovici. De fapt, Ciprian nu a fost la Moscova în 1380. Aceasta nu este o greșeală a autorului Poveștii, ci un dispozitiv literar și publicistic. Din motive jurnalistice, autorul Poveștii, care și-a propus să deseneze o imagine ideală a Marelui Duce al Moscovei, conducătorul și șeful tuturor forțelor ruse, a trebuit să ilustreze alianța puternică a prințului Moscovei cu Mitropolitul din Moscova. Toate Rus'. Și într-o operă literară, el putea, contrar adevărului istoric, să povestească despre binecuvântarea lui Dmitri și a armatei sale de către Mitropolitul Ciprian, cu atât mai mult cu cât formal Ciprian era într-adevăr la acea vreme Mitropolitul Întregii Rusii.

În timpul bătăliei de la Kulikovo, prințul Ryazan Oleg și prințul lituanian Jagiello, fiul prințului lituanian Olgerd, care a murit în 1377, au intrat într-o alianță cu Mamai. În Povestea, care descrie Evenimentul din 1380, Olgerd este numit aliatul lituanian al lui Mamai. Ca și în cazul lui Cyprian, aceasta nu este o greșeală, ci un dispozitiv literar și jurnalistic conștient. Pentru o persoană rusă de la sfârșitul secolului XIV - începutul secolului XV, și în special pentru moscoviți, numele de Olgerd a fost asociat cu amintirile campaniilor sale împotriva principatului Moscova. Era un dușman insidios și periculos al Rusului, despre militari, a cărui viclenie a fost relatată în articolul necrolog analistic despre moartea sa. Prin urmare, l-au putut numi pe Olgerd un aliat al lui Mamai în loc de Jagail doar într-un moment în care acest nume era încă bine amintit ca numele unui inamic periculos.

1 Pentru primele liste ale „Tales of the Mamaev Battle” vezi: Dmitriev L.A. Miniatures of the „Tales of the Mamaev Battle” - „TODRL”. M.-L.,

1966, v. XXII, p. 239-263; El este. Prima listă a Londrei „Tales of the Mamaev Battle” - „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII, p. 155-179.

Moscova. Mai târziu, o astfel de schimbare a numelor nu avea sens.

Numindu-l pe Olgerd un aliat al lui Mamai, autorul Povestea a întărit astfel atât sunetul jurnalistic, cât și artistic al operei sale: cei mai insidioși și periculoși dușmani s-au opus Moscovei, dar au fost și învinși. Înlocuirea numelui prințului lituanian a avut și o altă conotație: prinții Andrei și Dmitri Olgerdovichi, copiii lui Olgerd, au acționat în alianță cu Dmitri. Datorită faptului că Olgerd a apărut în Povestea, s-a dovedit că chiar și propriii săi copii i s-au opus, ceea ce a întărit și claritatea jurnalistică și a intrigii lucrării.

Mamai, dușmanul pământului rusesc, este înfățișată de autorul Poveștii în tonuri puternic negative. Dacă Dmitry este un început luminos, capul unei fapte bune, ale cărei fapte sunt conduse de Dumnezeu, atunci Mamai este personificarea întunericului și a răului - diavolul stă în spatele lui. Principiul psihologismului abstract în acest caz se manifestă foarte clar.

Natura eroică a evenimentului descris în „Povestea” l-a determinat pe autor să apeleze la tradițiile orale despre bătălia de la Mamaev. Cel mai probabil, episodul de luptă unică înainte de începerea bătăliei generale a călugărului Mănăstirii Treime-Serghie din Peresvet cu eroul tătar se întoarce la tradițiile orale. Baza epică se simte în povestea despre „testul semnelor” de Dmitri Volynets; În noaptea dinaintea bătăliei, experimentatul voievod Dmitri Volynets și Marele Duce pleacă pe câmp între trupele ruse și tătare, iar Volynets aude pământul strigând „în doi” - despre soldații tătari și ruși: vor fi mulți uciși. , dar totuși rușii vor învinge1 2. Tradiția orală, probabil, se află în centrul mesajului Poveștii că Dmitri, înainte de luptă, a îmbrăcat armuri princiare pe iubitul său guvernator Mihail Brenk, iar el însuși, în hainele unui simplu războinic cu o bâtă de fier, a fost primul care s-a grăbit în luptă.

Influența poeziei populare orale asupra „Poveștii” se regăsește în folosirea de către autor a unor mijloace vizuale, datând din metodele artei populare orale. Războinicii ruși sunt comparați cu șoimii și șoimii, rușii îi bat pe inamici „ca o pădure clonată, ca iarba de la coasă se întinde”. Ca o reflectare a influenței folclorului, poate fi privită plânsul Marii Ducese Evdokia după despărțirea de prinț, părăsind Moscova pentru a lupta cu tătarii. Deși autorul dă

1 Este caracteristic că deja în perioada timpurie a istoriei literare a monumentului, în unele ediții ale Poveștii, numele de Olgerd a fost înlocuit în conformitate cu adevărul istoric cu numele de Jogaila. Vezi mai multe despre asta: Dmitriev L. A. Despre datarea „Povestea bătăliei Mamaev” - „TODRL”. M.-L., 1954, or. X, p. 185-199.

2 Povești despre bătălia de la Kulikovo. M., 1959. Monumente literare, p. 43-76.

Regimentul prințului Vladimir Serpuhov pe câmpul Kulikovo înainte de bătălie. Miniatura pentru „Povestea bătăliei de la Mamaev”. Lista Londrei. Secolul al XVII-lea

această plângere este sub forma unei rugăciuni, totuși se poate observa și reflectarea elementelor de plângere populară în ea.

Descrierile armatei ruse sunt imagini vii și imaginative. Poate că autorul Poveștii a experimentat aici influența poeticii cronicii gallego-voline: „Armura fiilor ruși, ca apa legănată în toate vânturile. Sholoma aurit pe capete, ca zorii dimineții la ora găleții, strălucind, yalovtsi (steaguri) coifurilor (pe coifuri) ale lor, ca o flacără de foc arat. În descrierile imaginilor naturii se remarcă un anumit lirism și dorința de a lega aceste descrieri cu starea de spirit a evenimentelor. Unele dintre remarcile autorului sunt profund emoționale și nu lipsite de veridicitate vitală. Povestind, de exemplu, despre rămas-bun de la soțiile soldaților care părăsesc Moscova pentru luptă, autorul scrie că soțiile „în lacrimi și exclamații ale inimii nu pot scoate niciun cuvânt” și adaugă că „însuși marele prinț a fost un putin frica de lacrimi, fara a da lacrimi varsate de dragul poporului.

239

Autorul Poveștii a folosit pe scară largă imaginile și mijloacele poetice ale Zadonshchina. Interacțiunea acestor monumente a fost de natură reciprocă: în listele ulterioare ale „Zadonshchina” există inserții din „Povestea masacrului de la Mamaev”.

Întrebarea vremii când a fost scrisă Povestea este extrem de ipotetică și, în ciuda numeroasei literaturi dedicate acesteia (în special, multe lucrări pe acest subiect au apărut recent), ea rămâne în domeniul ipotezelor. Atribuim momentul scrierii acestei lucrări primului sfert al secolului al XV-lea. Interesul deosebit pentru bătălia de la Kulikovo în acest moment poate fi explicat prin relațiile nou agravate cu Hoarda și, în special, prin invazia lui Edigey în Rus' în 1408. Invazia lui Edigey, al cărei succes a fost explicat prin insuficienta coeziunea prinților ruși, lipsa unanimității între ei, trezește ideea necesității de a restabili unitatea sub conducerea Marelui Duce al Moscovei pentru a lupta cu un inamic extern. Această idee este cea principală din „Povestea”

Trebuie remarcat faptul că, oricât de mai târziu decât evenimentul în sine, „Legenda” este datată (și anume, o astfel de tendință este tipică pentru o serie de lucrări recente pe această problemă)1 2, este incontestabil că „Povestea Bătălia Mamaev” a reflectat povești despre epopeea Kulikovo din timpul evenimentului însuși, bazate pe mărturiile participanților și ale martorilor oculari.

„Legenda bătăliei de la Mamaev” a fost deja de interes pentru cititori, deoarece descria în detaliu toate circumstanțele bătăliei de la Kulikovo. Cu toate acestea, aceasta nu este singura atracție a lucrării. În ciuda unei note semnificative de retorică, „Legenda bătăliei de la Mamaev” are un caracter pronunțat în intriga. Nu numai evenimentul în sine, ci și soarta indivizilor, dezvoltarea vicisitudinilor intrigii i-au făcut pe cititori să se îngrijoreze și să

empatizeze cu ceea ce este descris. Și într-o serie de ediții ale monumentului, episoadele intriga devin mai complicate și cresc în număr. Toate acestea au făcut din Legenda bătăliei de la Mamaev nu doar un monument istoric și jurnalistic, ci și o operă fascinantă de complot.

1 A se vedea: Dmitriev L.A. Despre datarea „Povestea masacrului lui Mamaev” În opinia noastră, datarea „Povestea lui

Bătălia de la Mamaev” de I. B. Grekov, care referă momentul apariției monumentului la a doua jumătate a anilor 90. secolul al XIV-lea După cum arată I. B. Grekov, acest lucru este evidențiat de orientarea ideologică și politică a Poveștii și de realitățile operei. Cercetătorul crede că includerea mitropolitului Cyprian printre participanții la epopeea Kulikovo sugerează că „Povestea” a fost creată în timpul vieții lui Cyprian și poate chiar cu participarea sa directă (Grekov I. B. Despre versiunea originală a „Povestea lui Masacrul de la Mamaev „. - „Studii slavone sovietice”, 1970, nr. 6, p. 31).

2 Vezi: Salmina M.A. „Povestea cronică” despre bătălia de la Kulikovo și „Zadonshchina”.— În cartea: „Povestea campaniei lui Igor” și monumente ale ciclului Kulikovo. M.-L., 1966, p. 344-384; Ea este e. Cu privire la problema întâlnirii cu „Povestea bătăliei Mamaev” - „TODRL”. L., 1974, v. XXIX, p. 98-124; Runners Yu.K. Pe baza istorică a „Povestea bătăliei Mamaev” .- În cartea: „Povestea campaniei lui Igor” și monumentele ciclului Kulikovo. M.-L, 1966, p. 477-523; Mingalev V.S. „Legenda bătăliei de la Mamaev” și sursele sale. Abstract, dis. pentru competitie om de știință, Ph.D. ist. Științe. M. ~ Vilnius, 1971.

"

6. POVEȘTI DESPRE RAIDILE MONGOLO-TATARE ÎN Rus' DUPĂ BĂTĂTAIA DE LA KULIKOV

„Povestea invaziei Moscovei de către Tokhtamysh”. După înfrângerea lui Mamai pe câmpul Kulikovo, Khan Tokh-tamysh a preluat puterea în Hoardă. Dându-și seama că victoria asupra lui Mamai poate schimba radical atitudinea prinților ruși față de Hoardă, Tokhtamysh întreprinde o campanie împotriva Moscovei. Din cauza inconsecvenței acțiunilor prinților ruși, a sângerării trupelor ruse după bătălia de la Kulikovo, a erorilor de calcul tactice, Moscova a fost capturată de tătari și supusă unei înfrângeri brutale. După ce a petrecut puțin timp în Moscova capturată, Tokhtamysh s-a întors la Hoardă, ruinând principatul Ryazan pe parcurs, în ciuda faptului că prințul Ryazan l-a ajutat pe Tokhta-mysh în timpul înaintării trupelor la Moscova.

Invazia lui Tokhtamysh este subiectul unei cronici reprezentate de mai multe specii.

În codul de cronică din 1408, după cum putem judeca din cronicile care au ajuns până la noi, datând din acest cod (de exemplu, după cronicarul Rogozhsky), a fost citită o scurtă cronică. În bolta din 1448, după cum arată cronicile supraviețuitoare care datează din această boltă

(Novgorod al IV-lea, Sofia I și un număr de altele), a existat o cronică lungă1.

Cronologia și corelarea bolților indicate sunt de așa natură încât cea mai probabilă este primatul κρέτκοΑ din istoria cronică1 2. Nu este însă exclusă o relație inversă. În unele cazuri, într-o nuvelă, se poate vedea o abreviere a unui text original mai complet (adică textul unei povestiri lungi). Detaliile invaziei Tokhtamyshev, care sunt prezente în lunga poveste a cronicii și absente în cea scurtă, nu sunt speculații târzii, ci dovada unui contemporan și chiar a unui martor ocular a ceea ce este descris. Povestea lungă din punct de vedere stilistic este un singur text solid. Astfel, nu avem mai puține motive să vedem într-o nuvelă o prescurtare a uneia lungi. Adică, se poate presupune că „Povestea invaziei lui Tokhtamysh pe Moscova” a fost creată independent de anale și a intrat mai târziu în codurile analistice: într-o formă prescurtată în codul din 1408 și integral - în codul din 1448 O scurtă cronică cu unele permutări și ușoare variații textuale, este complet inclusă în Spațios.

Povestea îndelungată începe cu cuvinte despre semnele cerești, care „au manifestat (prevăzut) venirea rea a lui Takhta-myshevo în țara rusă”3. Tokhtamysh pleacă într-o campanie la Rus' în secret, rapid și brusc. În ciuda acestui,

1 Există și alte tipuri de povestiri analistice despre invazia lui Tokhtamysh, mai târziu în aparență decât aceste două tipuri ale acestei lucrări. Deci, de exemplu, în cronica Yermolinsky, se citește o abreviere a „Poveștii” lungi.

2 articol special M. A. Salmino. Vezi: S a l m i n a M. A. „Povestea invaziei lui Tokhtamysha”.— „TODRL”, L., 1979, τ. XXXIV, p. 134-151.

3 Textul este citat prin publicație: Cronica Novgorod IV.— PSRL, τ. IV, cap. I. L., 1925, voi. 2, p. 326-339.

««dn^^l^nkdg^/s/iЖБ/K^llngp^^ naANAanchshLshshm rtjiwM ipdogi ftftí<tyt*gíAúãl - G Ж&ЬШ (CW f Л fri bttjf ti aumnati^AÂ^yf^ â^ntititi^ â^ntititi^ ^4МДИt^Й^ГТ^//#4|1Гa4/«1НП^«€ЛЧ fictif IytybiUlAntCify^ I''

Campania lui Tokhtamysh împotriva Moscovei în 1382. O miniatură a Cronicii Luminate. al 16-lea secol (INTERZICE).

prințul Moscovei află din timp despre campania sa. Cu toate acestea, Dmitri Donskoy nu reușește să adune trupe și pleacă din Moscova pentru Kostroma. Orașul, în spatele zidurilor de piatră cărora nu doar moscoviții caută protecție, ci și locuitorii din zonele înconjurătoare care au venit aici, așteaptă cu nerăbdare inamicul. Asediul de trei zile al Moscovei nu aduce succes asediatorilor. În a patra zi, cu „discursuri false și o pace mincinoasă”, tătarii îi convin pe moscoviți că dacă deschid „porțile orașului” și ies la han „cu cinste și cu daruri”, vor primi „pace și dragoste” de la el. Înșelăciunea reușește - dușmanii pătrund în oraș. Descriind în detaliu masacrul crud al invadatorilor cu locuitorii, înfrângerea teribilă a orașului, autorul exclamă: ; și din nou într-o oră viziunea i s-a schimbat,

Moscova Tokhtama-nigm în 1382. Miniatura din „Cronica de gheață .muía. al 16-lea secol (INTERZICE).

NANN · HttAAAiHÏtAttmAVW . H<AA*Sh

fíAr^AíM^rhmfAHÚ **^X*Y*fnfr*',

& HAГ£A

întotdeauna luat, biciuit și ars, și nu există nimic care să-l vezi ... „Lunga“ Povestea invaziei lui Tokhtamysh la Moscova „este unul dintre cele mai interesante monumente ale literaturii ruse antice, în care, ca în nicio altă lucrare, de acest timp, rolul oamenilor în evenimente. Povestea despre asediul orașului spune despre rezistența curajoasă a tuturor orășenilor. În același timp, autorul notează cu amărăciune că trebuie să se confrunte în treburile militare cu un inamic mult mai experimentat. Iată cum, de exemplu, este descrisă arta arcașilor tătari: „behu bo au arcași mult mai catifelați: ovi (unii) dintre ei merită să fie împușcați, iar prietenii se reped în curând (la fugă), studiază creatura , și inii, pe cai borzo goanind (la plin galop), pe ambele mâini și haite înainte și înapoi, repede, cu raza de demon al păcatului, trăgând. Dar printre orășeni, fără experiență în afaceri militare, există adevărați eroi. Despre unul dintre

243

Autorul „Poveștii” le povestește în detaliu unor astfel de eroi. „Moskvi-tin, un producător de pânze, pe nume Adam, care se afla deasupra porților lui Flor Lavrsky (în locul actualului turn Spassky al Kremlinului), după ce a observat, după ce a numit un singur Totar, deliberat și glorios, care era cel fiul unui oarecare prinț al Ordinului, a încordat o săgeată care se trăgea de la sine, dar a lăsat-o în zadar (deodată), rănindu-și inima mâniată cu ea și în curând i-a provocat moartea; iată, ciuma (tristețea) era mare pentru toți tătarii, de parcă regele însuși ar fi fost rece (trist) în privința asta.

La începutul povestirii sale despre asediul Moscovei, autorul descrie în mod viu evenimentele care au avut loc în oraș. În urma Marelui Duce, care plecase spre nord pentru a aduna trupe, boierii „deliberați” s-au repezit din oraș, iar mitropolitul Ciprian părăsește și Moscova. Oamenii îi împiedică pe mitropolit și pe boieri să scape din Moscova. Autorul nu aprobă astfel de acțiuni ale oamenilor de rând, spunând despre ei că sunt „răzvrătiți, oameni nebunești, oameni sedițioși”. Cu toate acestea, nu exprimă simpatie pentru mitropolit și boierii plecați din Moscova.Cea mai mare simpatie a autorului acestei lucrări, necunoscută nouă, se bucură „oaspeții” - negustori, negustori. Acest lucru este dovedit nu numai de faptul că eroul apărării Moscovei se dovedește a fi „făcătorul de pânze” Adam, ci și de o serie de alte detalii. Tokhtamysh, toți au fost capturați, iar bunurile lor au fost luate) . Vorbind despre ruina Moscovei, autorul consideră necesar să remarce în mod deosebit moartea, alături de vistieria domnească și moșia boierilor, averea negustorului.

În legătură cu evenimentele descrise, autorul vorbește de mai multe ori despre sine la persoana întâi: „Și prințul Oleg de Ryazansky ... dacă nu este bine pentru noi, dar ajută-ți domnia”, „Vai pentru mine! Este groaznic să-l aud, dar a fost mai groaznic să-l vezi atunci.

Toate acestea dau motiv să vedem în autor o persoană apropiată mediului comercial, un moscovit, un martor ocular al evenimentelor pe care le-a descris, o persoană care nu depinde nici de cronicile domnești, nici mitropolitane. Strălucirea poveștii, care combină descrieri vii și vii ale evenimentelor reale cu pasaje retorice, repetări stilistice, antiteze mărturisesc abilitățile remarcabile de scris ale autorului Povestea invaziei Moscovei a lui Tokhtamysh, necunoscută nouă.

„Povestea lui Temir-Aksak”. În 1395, trupele lui Timur au invadat principatele ruse. Timur (Tamerlane, Timur-Leng) - comandant din Asia Centrală, din 1370 până în 1405 - emir al statului, a cărui capitală era Samarkand. Armata numeroasă și bine organizată a lui Timur a purtat războaie neîntrerupte de cucerire, remarcate printr-o cruzime extraordinară. Deja numele lui Timur a îngrozit țările din Asia și Europa. După o luptă încăpățânată cu Tokhtamysh, Timur a învins Hoarda de Aur și a adus-o sub stăpânirea sa. Și după înfrângerea Hoardei de Aur, acest formidabil cuceritor a venit la Rus'. Trupele lui Timur, după ce au capturat Principatul Yelets, s-au apropiat de granițele ținutului Ryazan. După ce a stat ceva timp (două săptămâni) la granița cu ținuturile Ryazan, Timur și-a oprit campania și a părăsit ținuturile rusești.

Expediție în Rusia Temir-Aksak 1395 O miniatură în bolta cronică din față. al 16-lea secol (INTERZICE).

ГПАГΰψí 'NLl

tlgdAKbiliiimshiiЖ ^iCвл4ч<>ГП4^1Hi||II ,   mtAtttÿb

(Нмсуд sep. Шшд.и4д*»и (каиай^/и/гн и/илшшк/иа decât пSi.^/Ii> gm & rpi ishlj <lil*xsi <£ dy

ПíΚΛíΣΜ ПΑ1/ïα»Г4í/M^ LM'G* L l#4«4

Povestea lui Temir-Aksak este dedicată poveștii campaniei împotriva Rusului de către forțele lui Timur-Temir-Aksak și eliberării pământului rus de cuceritorul formidabil. care a ajuns la noi în mai multe ediții și variante, atât ca parte a cronicilor, cât și ca parte a colecțiilor.

Ultimul cercetător al acestei Povești, V. P. Grebenyuk, se referă la timpul formei sale originale la perioada cuprinsă între 1402-14081. Dintre textele publicate ale Poveștii, cel mai apropiat de textul original este textul citit în Cronica Sofia II.

La începutul „Poveștii” se relatează despre „gem” din Hoardă și despre sosirea lui Temir-Aksak1 2. Apoi există o poveste despre cine este Temir-Aksak și de ce este numit așa. Temir-Aksak, aflăm din această poveste, „la început nu s-a născut un rege, nici un fiu de regi, nici un trib de rege, nici un prinț, nici un boier, ci dintr-un simplu din

oameni slabi . .. dar în fapt el este nemiloasă, un prădător și un furiș, un tâlhar... „Proprietarul Temir-Aksa-

1 Vezi: Grebenyuk V.P. „Povestea lui Temir-Aksak” și soarta ei literară în secolele XVI-XVII.— În cartea: Literatura rusă la cumpăna a două epoci (XVII-începutul secolului al XVIII-lea). M., 1971, p. 185-206.

2 Cronica Sofia II. - PSRL, vol. VI. SPb., 1853, p. 124-128.

245

ka „pentru temperamentul rău” l-a alungat de sine. „Nu avem mâncare”, a început să fure Temir-Aksak. Odată, când a furat o oaie, a fost prins, bătut până la moarte și i s-a rupt piciorul. Temir-Aksak „și-a reforjat piciorul rupt cu fier, o șchiopătare atât de nevoiașă; Din acest motiv, Temir-Aksak a fost poreclit, Temir a fost numit fier, iar Aksak era șchiop... un șchiop de fier ar fi împins. Mai departe se povestește cum Temir-Aksak a adunat mai întâi o mică bandă din aceiași oameni disperați ca și el, apoi s-au adunat tot mai mulți oameni în jurul lui, astfel încât în cele din urmă a început să cucerească ținuturile și a început să fie numit rege.

Povestea despre Temir-Aksak, care este prima jumătate a Poveștii, este de origine legendară. În Povestea, această poveste trebuia să opune legitimitatea puterii prinților ruși, Marele Duce al Moscovei, ilegalității conducătorilor Hoardei.

A doua parte a „Poveștii” vorbește despre pregătirile de la Moscova pentru sosirea așteptată a unui inamic redutabil, transferul solemn al icoanei Fecioarei de la Vladimir la Moscova și zborul lui Temir-Aksak din țara rusă. Pentru a proteja Moscova de pericol, ei decid să transfere Icoana Vladimir a Maicii Domnului la Moscova. Această icoană, transportată la timp de la Kiev la Vladimir de către Andrei Bogolyubsky, a fost considerată icoana patronală a întregului pământ rusesc1. „Povestea” descrie rămas bun de la icoana de la Vladimir „cu lacrimi și plâns”, primirea ei solemnă la Moscova de către întreaga populație. Și așa, „în care zi icoana Preacuratei Maicii Domnului a fost adusă de la Volodimer la Moscova, în acea zi Temir-Aksak, împăratul s-a speriat și s-a speriat, îngrozit și încurcat și l-a atacat cu frică și cutremur. , și frica a intrat în inima lui și groaza era în sufletul lui; în oasele lui era tremur.” Și, stăpânit de această frică și tremur, Temir-Aksak a fugit cu armata sa din țara rusă.

Principalul impuls ideologic al „Poveștii” a fost de a arăta cum prințul și mitropolitul Moscovei au făcut ceea ce trebuia prin transferul icoanei de la Vladimir la Moscova, pentru a demonstra favoarea specială a acestei icoane miraculoase pentru Moscova, pentru a sublinia semnificația integrală rusească. al Moscovei. Toate acestea au avut un mare sens politic nu numai pentru acest episod istoric, ci și pe termen lung de întărire a semnificației întregi rusești a Moscovei.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pe baza diferitelor ediții și versiuni ale „Poveștii”, a fost creată o mare compilație „Legenda Icoanei Maicii Domnului Vladimir”. Pe lângă Povestea lui Temir-Aksak, autorul acestei lucrări a recurs la o serie de alte surse.

Literatura secolului XIV - prima jumătate a secolului XV. reflectă evenimentele și ideologia vremii unificării principatelor Rusiei de Nord-Est în jurul Moscovei, formarea poporului rus și plierea treptată a statului centralizat rus.

Principalele genuri de literatură, ca și în perioadele anterioare, sunt cronicile și hagiografia. Genul mersului este reînviat. Se răspândește genul poveștilor legendare-istorice, care apropie genul hagiografic de narațiunea intriga. Atât ca parte a analelor, cât și independent de anale, sunt create povești și legende istorice, cel mai larg reprezentate de monumentele ciclului Kulikovo.

Scrierea cronicilor în această perioadă se dezvoltă intens, semnificația politică și jurnalistică a cronicilor este în creștere. Scrisul de vară capătă un caracter integral rusesc, iar centrul ei a devenit

1 Păstrată acum în Galeria Tretiakov, Moscova.

Vânturile din Moscova. Cronicile includ un număr mare de materiale din analele tuturor pământurilor rusești, completate cu o varietate de materiale non-analistice - povești, legende, vieți, documente. Scrisul cronicilor devine un instrument ideologic puternic în lupta politică pentru unificarea ținuturilor rusești din jurul Moscovei, pentru crearea unui singur stat centralizat.

Fenomenele prerenascentiste ale epocii se fac simtite cu o forta deosebita in hagiografie. Interesul pentru o persoană, pentru lumea sa spirituală duce la creșterea principiului subiectiv în literatură, la dorința de a descrie starea psihologică a unei persoane. În hagiografie apare un stil expresiv-emoțional.

Interesul pentru lumea interioară a eroului nu duce încă la încercări de a portretiza un personaj uman individual. Dezvăluirea stării psihologice, a experiențelor emoționale ale eroului nu devine o reflectare a unei anumite personalități umane, ci rămâne o expresie abstractă a acelor calități ale unei personalități care ar fi trebuit să-i fie inerente ca reprezentant al unei anumite clase, ca purtător de bine sau de rău. Aceasta explică simplitatea, caracterul unilateral al descrierii personajelor și comportamentul lor. Dar totuși, în unele detalii, desenând cutare sau cutare imagine generalizată, scriitorii introduc și elemente de o anumită concretețe, individualitate.

Un loc special în istoria literaturii din perioada analizată îl ocupă monumentele ciclului Kulikovo. Lucrările incluse în acest ciclu sunt remarcabile nu numai prin faptul că un eveniment atât de semnificativ din istoria Rusiei s-a reflectat în ele, ci și prin semnificația lor literară. „Zadonshchina” a reînviat tradițiile poetice ale celui mai mare monument al literaturii ruse antice - „Povestea campaniei lui Igor”; „Povestea bătăliei de la Mamaev” a început un nou tip de narațiune istorică - o poveste extinsă non-cronică despre un eveniment istoric, o poveste care combină elemente hagiografice, eroice militar,

retorice și jurnalistice, combinate cu dorința de a prezenta evenimentul descris într-o prezentare plină de acțiune.

Trăsături caracteristice ale literaturii secolului XIV - prima jumătate a secolului XV. va găsi o dezvoltare ulterioară și o înflorire și mai mare în a doua jumătate a secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea.

LITERATURĂ

/ Dmitriev L. A. Probleme nerezolvate ale originii și istoriei stilului expresiv-emoțional al secolului al XV-lea - „TODRL". M.-L., 1964, or. XX; L i-Xachev în D.S. Cultura Rus' pe vremea lui Andrei Rublev şi Epifanie cel Înţelept (sfârşitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea). M.-L., 1962; El este. Prerenaşterea în Rus' la sfârşitul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea - În cartea: Literatura Renaşterii şi problemele literaturii mondiale. M., 1967; El este. Câteva sarcini de studiere a celei de-a doua influenţe sud-slave în Rusia.– În cartea: Cercetare

rio Critica literara si folclor slavi. Rapoartele oamenilor de știință sovietici la al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor. M., 1960; Mosh și N V. Despre periodizarea relațiilor literare ruso-slave în secolele X-XV - „TODRL". M.-L., 1963, vol. XIX.

scrierea cronicilor

Curds O. V. Cronografe vechi rusești. L., 1975, cap. I și V (Cronicar elen și roman); Despre Cronica Trinității și Cronica Laurențiană, vezi secțiunile din carte: Lurie Ya. S. Cronicile All-Russian din secolele XIV-XV. L., 1976. Ch. I. Textul Cronicii Trinității, vezi: Cronica Trinității Priselkov M.D. Reconstituirea textului. M.-L., 1950; El este. Cronica secolului al XIV-lea - În cartea: Sat. articole despre istoria Rusiei dedicate lui S. F. Platonov. pg., 1922; El este. Cronica Laurentiană (istoria textului).– „Uchen. aplicația. Leningrad. universitate. Nr 32. 1939. Ser. istorie, științe. emisiune 2.

Hagiografia și monumentele literaturii panegirice

Texte. Viața Sfântului Ștefan, Episcop de Perm, scrisă de Epifanie cel Înțelept. Ed. Comisia arheologică. Ed. V. G. Druzhinina. SPb., 1897; Viața lui Serghie de Radonezh.- PDPI. SPb., 1897, nr. 69; Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei - PSRL, vol. IV, partea I. L., 1925, numărul. 2; VMC, decembrie, zilele 18-23. M., 1907 (Viața Mitropolitului Petru).

Cercetare. Klyuchevsky V. O. Old Russian Life of the Saints ca sursă istorică. M., 1871; Konovalova O. F. Funcții figurative și emoționale ale epitetului din „Viața lui Ștefan din Perm" – „TODRL". M.-L., 1974; v. XXVIII; Trikhin V. A. Originalitatea de gen a operelor lui Epifanie cel Înțelept.– În cartea: Probleme de tipologie și istorie a literaturii ruse. Perm, 1976; Adrianov-Peretz V.P. „Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei." - „TODRL". M.-L., 1947, vol. V; Antonova M. F. „Un cuvânt despre viața și

moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei". (Întrebări de atribuire și gen.) - „TODRL". M.-L., 1974, v. XXVIII; Salmina M. A. „Un cuvânt despre viața și moartea Marelui Duce Dmitri Ivanovici, țarul Rusiei", - „TODRL". M.-L., 1970, v. XXV.

Scrierile lui Pahomius Logothetes

Yablonsky V. Pahomiy Serb și scrierile sale hagiografice. Sankt Petersburg, 1908; Dmitriev L. A. Rolul și semnificația mitropolitului Ciprian în istoria literaturii antice ruse (la relațiile literare ruso-bulgare din secolele XIV-XV) - „TODRL" M.-L., 1963, vol. XIX; Dmitriev L. A. Povești hagiografice din nordul Rusiei ca monumente ale literaturii secolelor XIII-XVII. L., 1973.

Povestea bătăliei de la Kulikovo

Texte: Poveștile bătăliei de la Kulikovo. Publicația a fost pregătită de: M. N. Tikhomirov, V. F. Rzhiga, L. A. Dmitriev. Textul „Zadonshchinei" vezi și în cartea: Izbornik (colecția de opere de literatură a Rusiei Antice). M., 1969. Pentru cronica despre Bătălia de la Mamaev, vezi: PSRL, vol. IV, partea I. Pg., 1915, nr. 1. Povestea invaziei Moscovei de către Tokhtamysh: PSRL, vol. IV. Partea I. L., 1925, numărul. 2, p. 326-339. Povestea lui Temir-Aksak.- PSRL. v. XXIV. Pg., 1921 (Litografie tipografică).

248

Cercetare. Shambinago S.K. Poveștile bătăliei de la Mamaev. Sankt Petersburg, 1906; Shakhmatov A. A. Recenzie a eseului de S. K. Shambinago „Povestea bătăliei de la Mamaev". SPb., 1910; Dmitriev L. A. Idei publicistice ale „Povestea bătăliei Mamaev" .- „TODRL". M.-L., 1955, or. XI; S al mina M. A. Cu privire la problema datării „Povestea bătăliei Mamaev" - „TODRL". L., 1974, voi. XXIX; Mingalev V.S. Povestea cronicii este sursa „Povestea bătăliei de la Mamaev." — „Proceedings of Moscow. Institutul de Istorie și Arhive, 1966, v. 24, nr. 2; Grekov I. B. Pe versiunea originală a „Povestea bătăliei Mamaev" - „Studii slave sovietice", 1970, nr. 6; L și Xachev D.S. Caracteristici de imitație a „Zadonshchina". Cu privire la problema atitudinii „Zadonshchina" față de „Povestea campaniei lui Igor" - „Literatura rusă", 1964, nr. 3; Nazarevky A. A. "Zadonshchina" în studiile din ultimul deceniu. - "TODRL". M.-L., 1956, or. HP; Putilov B. N. Bătălia de la Kulikovo în folclor - „TODRL". M.-L., 1961, vol. XVП; „Povestea campaniei lui Igor" și monumente ale ciclului Kulikovo. Pe problema timpului scrierii Laicului. M., 1966.

Capitolul 5. LITERATURA A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XV

În a doua jumătate a secolului al XV-lea. s-a format un stat rus unificat. Novgorod și vastul ținut Novgorod (adiacent Mării Albe și Oceanului Arctic), Tver, Yaroslavl și alte ținuturi, precum și Vyazma, Gomel, Cernigov, recapturate din statul lituanian, au fost anexate Moscovei; la începutul secolului al XVI-lea. statul rus includea și Pskov, Ryazan și Smolensk.

Formarea statelor naționale unificate, distrugerea fragmentării feudale, întărirea puterii monarhice sunt caracteristice secolului al

XV-lea. nu numai Rus': același lucru s-a întâmplat la acea vreme în Anglia, Franța, Spania, Scandinavia și alte state. Și cam în același timp sunt Renașterea (Renașterea) și Reforma în Occident. Renașterea (Renașterea) a însemnat, în primul rând, victoria direcției seculare (umaniste) în cultură asupra bisericii, pătrunderea pe scară largă a comploturilor seculare (inclusiv cele comice și satirice) din folclor în scris, un apel la pre- Cultura creștină a Greciei și Romei. Puțin mai târziu, în cadrul Bisericii Catolice de Vest apare o mișcare largă - Reforma (în Germania, Anglia, țările din nord, parțial în Franța și Polonia), al cărei rezultat principal a fost distrugerea mănăstirilor și a monahismului, simplificarea și traducerea în limbi (în loc de latină veche) slujbă bisericească.

A fost conectat în viața rusă din secolele XV-XVI. formarea unui singur stat cu mișcări de renaștere (umaniste) și de reformă? Schimbări politice din secolele XV-XVI. a coincis cu schimbări profunde în cultura rusă. Secolul al XV-lea este perioada de glorie a arhitecturii ruse. Kremlinul de piatră din Moscova, care a ajuns până la noi, este aproape întreaga creație de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Pictura icoană se dezvoltă (la sfârșitul secolului al XV-lea a lucrat remarcabilul pictor Dionisie). Cele mai importante schimbări au loc în aceeași perioadă în scrisul rusesc: pergamentul scump este în sfârșit înlocuit cu hârtie mai ieftină; în manuscrise de hârtie nu mai vechi de secolul al XV-lea. aproape toate monumentele literaturii laice ruse antice au ajuns până la noi. Am remarcat deja trăsăturile Pre-Renașterii (Pre-Renașterii) în cultura rusă a secolului al XIV-lea. Până la sfârșitul secolului al XV-lea. unele fenomene în rusă

O foaie cu textul „Călătoria lui Daniel Stareț”, scrisă de scribul mănăstirii Kirillo-Belozersky Euphrosyn. secolul 15 (GPB).

literatura face direct ecou Renașterii și Reformei în Occident.

În secolul al XV-lea - și mai ales în a doua jumătate a acestui secol - numărul operelor de ficțiune seculară dintre monumentele scrise ale Rusiei Antice crește brusc. Există traduceri (cel mai adesea adaptări rusești ale textelor sud-slave) ale romanelor cavalerești și de aventuri medievale; apar primele monumente de ficțiune rusă originală.

Știm chiar și numele unui iubitor, colecționar și copist al unei astfel de literaturi seculare. A fost călugăr al Mănăstirii Kirillo-Belozersky, un remarcabil scriitor de carte de la sfârșitul secolului al XV-lea. Euphrosyn. De mâna lui Euphrosynus, cele mai vechi liste cunoscute nouă despre „Zadonshchina”, „Poveștile regatului indian” au fost rescrise, în propriile sale manuscrise se găsesc o serie de monumente ale narațiunii complotului din secolul al XV-lea: „Solomon și Kitovras”, „Alexandria”, „Povestea lui Dracula”, versuri poetice împotriva beției etc. Într-o serie de cazuri, se pare, însuși Euphrosynus a alterat monumentele care i-au căzut în mâini, alcătuind propriile versiuni de cronicari, cronografi etc. Știind bine că multe dintre

dintre monumentele obținute de el sunt considerate „neprofitabile” și „false” și chiar incluse în liste speciale de „cărți renunțate” întocmite de biserici, Euphrosynus a rescris totuși aceste monumente, sfătuindu-și cititorii să nu le citească în „colecție” (colecția)) și să nu le arăți „mulți”. Euphrosynus nu a fost, aparent, un eretic sau un adversar al bisericii, dar gama de interese ale acestui scrib a depășit cu mult limitele indicate de ideologia oficială a bisericii. În manuscrisele lui Euphrosynus există și legende despre ținuturi utopice în care locuiesc oameni binecuvântați - rahmani, care nu au „nici rege, nici nobil tatba (furt), nici tâlhărie...”'.

Secolul al XV-lea este vremea răscoalelor eretice în Rus'. Deja la sfârșitul secolului XIV - prima jumătate a secolului XV. la Novgorod și Pskov apare erezia „strigolnikilor”, îndreptată împotriva lăcomiei clerului și a numirii în funcții bisericești „pentru mită” (pentru mită). Numele acestei erezii, aparent, se datorează faptului că susținătorii ei nu au recunoscut tonsura monahală anterioară și și-au „tuns” din nou. erezia Novgorod-Moscova este larg răspândită. Novgorod și Pskov, unde a apărut inițial erezia, erau „orașe libere”, republici feudale, unde masele de oameni erau foarte active și jucau un rol important în viața politică. Apoi erezia s-a răspândit la Moscova și în alte orașe. Ereticii nu doar că au căutat să reformeze biserica, ci și-au arătat un mare interes pentru cultura seculară; printre cărțile care erau în circulație printre eretici se aflau monumente ale literaturii antice. Unul dintre principalii eretici, grefierul Fyodor Kuritsyn, care era responsabil de politica externă sub Ivan al III-lea, a fost autorul tratatului filozofic și gramatical Epistola Laodiceană.

Cea mai importantă trăsătură a ereziei Novgorod-Moscova de la sfârșitul secolului XV - începutul secolului XVI. a existat o negare a monahismului și a mănăstirilor (ereticii s-au referit la Biblie, unde nu există nicio idee despre monahism), precum și o critică a dogmei trinității (conform căreia Dumnezeu este unul și, în același timp, trinitate, formată din Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt) și cultul „lucrurilor create” (icoane). Unii dintre cei mai îndrăzneți reprezentanți ai ereziei au mers atât de departe încât au negat viața de apoi, adică la vederi de natură aproape atee.

1 Despre Euphrosyn, vezi: Lurie Ya. S. Activitățile literare și culturale și educaționale ale lui Euphrosyn la sfârșitul secolului al XV-lea - „TODRL”, M.-L., 1961, vol. XVII, p. 130-168; Dmitrieva R. P. Tehnici de editare de către autor a cărții scriitorului Efrosin (cu privire la problema caracteristicilor individuale ale listei Kirillo-Belozersky a „Zadonshchina”).—- În cartea: „Povestea campaniei lui Igor” și monumentele lui ciclul Kulikovo. M.-L., 1966, p. 264-291.

2 În literatura științifică, a fost propusă și o altă explicație pentru originea numelui strigolniki - prin numele artizanilor implicați în tunsul pânzei (cf .: Likhachev D.S. Cu privire la problema originii numelui Pskov-ului). Eretici din Novgorod „strigolniki” .- În colecția de rapoarte și mesaje a Societății Lingvistice Universitatea Kalinin, 1974, vol. IV, pp. 130-132).

3 Pentru surse despre istoria mișcărilor eretice, vezi cartea: Kazakova N. A. Lurie Ya. S. Mișcările eretice anti-feudale în Rusia în secolele XIV - începutul XVI-lea. M.-L., 1955.

Influența ereziei asupra culturii de la sfârșitul secolului al XV-lea. a fost semnificativ. În Epistola lui Laodicea de Fiodor Kuritsyn, s-a afirmat că sufletul uman este „autocratic”, iar credința îl protejează (protejează). Dar ce înseamnă această „autocrație”? Într-un monument apropiat de Epistola lui Laodicea, se spunea că „autocrația” unei persoane se realizează în „alfabetizare” (educație). Opera lui Kuritsyn, poate, a fost cel mai vechi monument al ficțiunii rusești antice cunoscut de noi - „Povestea lui Dracula”.

Mișcarea eretică din Rus' a primit de ceva vreme sprijinul Marelui Voievod, care el însuși a căutat să ia marile exploatații funciare ale mănăstirilor. Dar, în cele din urmă, erezia părea periculoasă și pentru puterea princiară. Cei mai proeminenți conducători ai bisericii de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea s-au opus ereticilor - starețul mănăstirii Volokolamsk Iosif Volotsky și călugărul mănăstirii Kirillo-Belozersky Nil Sorsky. Opera literară a acestor autori diferă mult ca caracter: Iosif Volotsky a fost în primul rând un polemist, un denunţător al ereticilor; Neil Sorsky era mai interesat de îmbunătățirea vieții monahale, examinând starea psihologică internă a călugărilor. Cu toate acestea, în lupta împotriva ereticilor au fost uniți, iar Nil Sorsky l-a ajutat chiar pe Joseph să scrie principala sa lucrare antieretică, Iluminatorul.

Mișcarea de reformă timpurie din Rusia nu a avut succes, deoarece la baza mișcărilor de reformă din Evul Mediu târziu (după cum se poate vedea din istoria Europei de Vest) au fost orașele și orașele rusești din secolele XV-XVI. erau subdezvoltate. În 1504 mișcarea eretică a fost zdrobită și ereticii au fost executați. Elementele umaniste separate în cultura rusă nu au dus la Renașterea în Rus'.

Această împrejurare trebuie luată în considerare pentru a înțelege soarta literaturii ruse în a doua jumătate a secolului al XV-lea. iar în secolul al XVI-lea.

1. NARATARE ISTORICĂ

Principalele monumente ale narațiunii istorice în secolul al XV-lea, ca și în perioada anterioară, au fost cronicile - coduri ale istoriei ruse.

Cronici ale secolului al XV-lea? Spre deosebire de codurile analistice din anii precedenți, codurile din secolul al XV-lea. au ajuns până la noi nu numai în liste ulterioare, ci adesea în compoziția lor originală sau în ediții apropiate în timp. Comparând aceste ediții între ele, putem restabili cu suficientă acuratețe sursa lor comună - codul cronicii.

Cel mai remarcabil monument al scrierii cronicilor ruse din secolul al XV-lea, care a influențat toate scrierile ulterioare, integral rusești și din Novgorod, a fost codul care stă la baza a două cronici (Sofia I

și Novgorod IV) și este numit în mod convențional codul din 1448 în literatura științifică. Nu știm data exactă

253

scriind acest cod, dar a fost întocmit în orice caz după 1418-1425. (la care ajunge textul coincident al ambelor cronici), în timpul unei lupte acerbe pentru tron în principatul Moscovei dintre Marele Duce Vasily al II-lea (Întunecat) și verii săi. Și tocmai această luptă l-a făcut pe cronicarul, redactorul codului (probabil era legat de unul dintre mitropoliții întregii Rusii), să se opună mai ales cu hotărâre luptei interprincipale - „ura frățească”, să cheme la unitate în lupta împotriva nu a fost încă răsturnat jugul mongolo-tătar, unind pe scară largă cronica Novgorodului și a Rusiei de Nord-Est (Vladimir-Moscova) în codul său. Deja în analele secolelor anterioare, știrile din viața altor principate vecine erau citate în mod constant, dar acestea erau tocmai știri individuale, adesea foarte sărace (în cronicile Vladimir-Moscova s-a raportat foarte puțin despre evenimentele din viața lui Novgorod, în cronicile din Novgorod și mai puțin despre afacerile lui Vladimir Suzdal; analele lui Tver și Pskov s-au dezvoltat separat). Compilatorul codului din 1448 a fuzionat cu adevărat cronicile Novgorod și Vladimir-Moscova, adăugând inserții mari din analele lui Tver și Pskov, știrile Suzdal și Rostov. Am menționat deja povestea lui Mihail Cernigov, poveștile de la Tver despre Mihail Iaroslavici, despre Shchelkan, povestea Pskov despre Dovmont, povestea Novgorod despre bătălia de la Lipitsa. Toate aceste povestiri au fost introduse în cronica integral rusească tocmai în codul din 1448, iar din acesta au fost împrumutate în alte cronici din secolele XV-XVI. Potrivit unor surse necunoscute, compilatorul codului în 1448 a introdus figura legendară a bătrânului Novgorod Gostomysl în povestea despre așezarea slavilor, el a creat, conform mai multor surse (Novgorod, Vladimir, sudul, posibil Rostov), povesti rezumate despre bătălia de pe Kalka (cu menționarea eroului Alexander Popovich și a morții cu el „10 viteji”) și invazia lui Batu. Pentru prima dată în bolta din 1448, au apărut povești lungi despre lupta împotriva tătarilor sub Dmitri Donskoy - despre bătălia de la Kulikovo și invazia lui Tokhtamysh, viața lui Dmitri Donskoy. Luând ca bază o poveste scurtă și pur faptică a Cronicii Trinității despre Bătălia de la Kulikovo, compilatorul codului din 1448 a subliniat în special rolul perfid al lui Oleg Ryazansky ca răufăcător „distrugător de moarte”, „avocatul lui Besermensky”. (Musulman) - i s-a opus imaginea „umilului” și evlaviosului Dmitry. Nuvela inițială despre invazia lui Tokhtamysh din 1382 a fost supusă acelorași modificări: în ea au fost introduse detalii specifice ale apărării orașului, de exemplu: o poveste despre un simplu locuitor al orașului, un producător de pânze Adam, care, văzând un nobil. Tătar din zidul orașului, împușcat dintr-o arbaletă „rănit în inima lui este furios”, o descriere a trădării tătarilor, care au prins orașul prin înșelăciune.

Prin toate povestirile codului din 1448, împrumutate din alte coduri sau introduse pentru prima dată în anale, unul

254

gândire – despre necesitatea de a abandona „ura fraternă” și despre unirea împotriva unui dușman exterior. - De aceea, povestea scurtă a

colecțiilor anterioare despre uciderea lui Svyatopolk de către frații săi Boris și Gleb a fost înlocuită aici cu un text hagiografic detaliat, o condamnare a intrușilor care s-au opus „hrănitoarei și stăpânului” lor a fost inserată în povestea despre uciderea lui Andrei Bogolyubsky, povestea bătăliei de la Lipitsa a fost completată cu un discurs fictiv boier Tvorimir despre necesitatea de a asculta fratele său mai mare; viața lui Mihail Yaroslavich din Tverskoy și alte povestiri insert din 1448 au fost impregnate de același spirit. toate acestea aveau un înțeles politic ascuțit.

Întocmit chiar înainte de încheierea definitivă a războiului feudal, codul din 1448 destul de curând după apariția sa a început să sufere modificări. Textul acestui cod a fost transmis cel mai îndeaproape de cronica Sofia I; totuși, ultima parte a codului, care spunea despre războiul feudal și a fost compilată, după cum s-ar putea presupune, într-un spirit conciliant, a fost deja modificată în Cronica Sofia I. După victoria lui Vasili cel Întunecat, întregul sfârșit al codului din 1448, descriind domnia sa și lupta cu rivalii, a fost aruncat (ediția mai veche) sau mult redus (ediția mai tânără). Alte schimbări au avut loc în Cronica Novgorod IV. Această cronică a fost întocmită la Novgorod, care a luat acum o poziție ostilă Moscovei și a dat adăpost rivalului învins al lui Vasily cel Întunecat - Dmitry Shemyaka. Multe completări pur Novgorod au fost făcute aici la textul principal al codului din 1448 (despre posadniks Novgorod, evenimente din oraș), poveștile mari întregi rusești au fost prescurtate 1.

Prin anii 70 ai secolului XV. includ primele cronici pe care ni le avem la dispoziție ale Marilor Duci ai Moscovei.

Cea mai veche dintre ele este o colecție de la începutul anilor 70, care a apărut ca parte a cronicilor Nikanorovskaya și Vologda-Perm. După ce a întemeiat codul din 1448, cronica mare-ducală a îndepărtat cu grijă referințele conținute în textul său despre modul în care novgorodienii au invitat și alungat în mod voluntar prinți care nu i-au plăcut: prinț) aici este indicat peste tot că un astfel de prinț „vine la Novgorod” sau „pleacă Novgorod”. În plus, în codul marelui ducal de la începutul anilor 70, a apărut o poveste despre lupta lui Vasily al II-lea pentru tron, plină de simpatie pentru acest prinț. Deosebit de vie (poate bazată pe memoriile lui Vasily the Dark însuși) este povestea conspirației adversarului său Dmitri Shemyaka și Ivan Mozhaisky, care l-au capturat pe Vasily în 1446. Vasily s-a refugiat în biserica Mănăstirii Treimi, dar, fără speranță pentru dreptul de azil, a plecat de acolo, „strigând, rugându-se, sufocându-se, lipindu-se”, dar Ivan Mozhaisky i-a aruncat scurt pe unul dintre boierii săi: „Ia-l. Vasily a fost aruncat într-o sanie „goală” (dezcoperită) și dus la Moscova pentru orbire1 2.

În 1479, a fost elaborat un nou cod mare-ducal al Moscovei. Acum Novgorod fusese deja anexat în sfârșit la Moscova; spre deosebire de codul de la începutul anilor '70, codul de la Moscova din 1479 nu a ascuns existența

1 Cronica Sofia 1 publicată: PSRL, τ. V-VI. Sankt Petersburg, 1851-1853 (cu treceri); PSRL, τ. V, ed. al 2-lea. L., 1925 (nu complet). Cronica Novgorod IV: PSRL, τ. IV. Pg.-L., 1915-1925.

2 Letopiseţul Nikanorov publicat: PSRL, vol. XXVII. M.-L., 1962, p. 17-161; Cronica Vologda-Perm: PSRL, τ. XXVI. M.-L., 1959.

fostele libertăți ale Novgorodului, dar le-a remarcat direct și le-a condamnat: „Așa este obiceiul blestemat al puturoșilor trădătorilor”. Bolta Moscovei din 1479 s-a încheiat cu o poveste despre anexarea finală a Novgorodului și construcția templului principal. Moscova - noua Catedrală Adormirea Maicii Domnului1.

Pe lângă scrierea cronică mare ducală de la Moscova în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, scrierea cronică locală (până în anii 70 - Novgorod, până în anii 80 - Tver și până în secolul al XVI-lea inclusiv - Pskov) scrierea cronică, precum și cronici independente de puterea marelui duce, a continuat să existe. , condus, cel mai probabil, în orice mănăstiri. Cea mai frapantă dintre aceste cronici este cronica Yermolinskaya, singura listă care a ajuns până la noi a fost, se pare, întocmită din ordinul proeminentului arhitect și antreprenor din Moscova Vasily Yermolin (lucrările de construcție efectuate de el sunt enumerate aici). Cronica lui Yermolinsky și cronicile similare (Coduri prescurtate de la sfârșitul secolului al XV-lea) se bazau în mod evident pe un cod compilat în Mănăstirea Kirillo-Belozersky în 1472. Acest cod nu era ostil unificării statului rus de către prinții Moscovei; dimpotrivă, îl considera pe prințul Moscovei „marele ospodar (suveran) din întreaga floarea-soarelui (univers)”, dar el a condamnat aspru cruzimea prințului și abuzul guvernatorului său. Deci, aici se povestește cum Dmitry Shemyaka, care a fugit la Novgorod după înfrângerea sa, a fost otrăvit la instigarea unui funcționar din Moscova de către propriul său bucătar: bucătarul i-a dat o „poțiune într-un pui” (otravă în interiorul unui pui fiert) ; când Vasily cel Întunecat a fost informat despre uciderea dușmanului său, el i-a acordat cu bucurie heraldului un nou rang. S-a mai spus despre modul în care Vasily Întuneric a tratat fără milă nobilii prințului Serpukhov întemnițați de el - le-a ordonat să „execuțe, să bată și să tortureze și să tragă caii” (adică să tragă caii legați de coadă). Dar descrierea anexării ținuturilor Yaroslavl, pe care Marele Duce și-a luat-o pentru sine, dându-le prinților Yaroslavl în locul acestui pământ în alte țări îndepărtate, a fost deosebit de clară în cronica Ermolinskaya. Cronicarul a început povestea despre acest lucru ca și cum dintr-un subiect complet diferit - a povestit cum moaștele sfinților locali „au apărut” (adică au fost găsite) în Iaroslavl, cum aceste moaște au început să „ierte” (adică, să se vindece de boli pe măsură ce sa le ierte pacatele lor) multi bolnavi si schilozi. Dar apoi cronicarul a notat că acești „făcători de minuni nu au apărut definitiv tuturor prinților din Iaroslavl: și-au luat rămas bun de la moșiile lor pentru totdeauna”. El a adăugat în mod ironic că la acea vreme a apărut un „nou făcător de minuni” în Iaroslavl - vicegerentul Marelui Duce, ale cărui „minuni” sunt imposibile, „să-l noteze, nu să-l șteargă”, pentru că el este „în carne care există tsyashos” (ultimul cuvânt a fost criptat - înseamnă „diavol”)1 2. Partea inițială a codului Kirillo-Belozersky din 1472 (înainte de 1425) nu a fost păstrată în cronica Ermolinskaya: a fost aproape complet înlocuită în această cronică printr-un text apropiat de codul Moscovei din 1479. Dar o idee despre această parte a lui Kirillo-Belozersky Bolta Belozersky este dată de bolți abreviate de la sfârșitul secolului al XV-lea: aici, de exemplu,

mai pe deplin decât în cronicile Sofia I și Novgorod IV, sunt prezentate legendele de la Rostov despre eroii Alexandru Popovici și Dobryn, cărora li se atribuie participarea nu numai la bătălia de la Kalka, ci și la bătălia de la Lipice din 1216.

Un alt cod analistic independent, compilat la sfârșitul anilor 80 ai secolului al XV-lea, a ajuns la noi ca parte a cronicilor Sophia II și Lvov. Această boltă l-a criticat aspru pe Marele Voievod Ivan al III-lea, în special pentru încercările sale de a înlătura capul bisericii, Mitropolitul Terenty, de pe tronul mitropolitan, dar bolta în sine nu era o cronică a mitropolitului: însuși mitropolitul a fost criticat aici (pentru respectul insuficient pentru înmormântările predecesorilor săi). O serie de monumente literare au fost incluse în colecție, inclusiv Călătoria dincolo de cele trei mări a lui Afanasy Nikitin. În bolta anilor 80. a fost condamnată asuprirea de către Ivan al III-lea a fraților săi prinți și a boierilor din Tver, ajutorul pe care Ivan al III-lea

1 Bolta Moscovei 1479 (editată în anii 90 ai secolului al XV-lea) din: PSRL, voi. XXV, M.—L.. 1949.

2 Cronici Ermolina se regăsesc: PSRL, vol. XXIII. Spb., 1910; Scurte bolți de la sfârșitul secolului al XV-lea: PSRL, vol. XXVII. M.—L., 1962, p. 163-367.

25€

i-a dat hanului Crimeea, care a jefuit Kievul (care făcea atunci parte din statul lituanian), ezitarea lui Ivan al III-lea în timpul ultimei invazii a hanului Hoardei tătarilor Akhmat. Când Ivan al III-lea, neîndrăznind să lupte, s-a întors la Moscova, cetățenii moscoviți au început să mormăiască pe prinț, care îi trădează „regelui (hanului) și tătarilor”. Temându-se „cetăţenilor cu gândul la capturarea răului” (adică că orăşenii ar avea planuri împotriva lui), Ivan al III-lea a fost nevoit să se opună hanului (care a pus capăt jugului tătar în 1480) *.

La sfârşitul anilor '80 ai secolului XV. scrierea cronică independentă în statul rus (cu excepția Pskov) a încetat; toate analele rusești de atunci au început să vină de la puterea mare-ducală de la Moscova 1 2.

Povești cronice despre victoria asupra Novgorodului. Din cronicile secolului al XV-lea. merită o atenție deosebită poveștile despre victoria asupra Novgorodului din 1471. Mai multe astfel de povești au ajuns până la noi. Două dintre ele sunt din Moscova: povestea colecției Marelui Duce și „Cuvinte alese din scrierile sfinte” separate.

Unul dintre ei, numit „Cuvinte alese din scrierile sfinte despre adevăr și smerenie, un arici creează (care a creat) un făcător de evlavie, credinciosul Mare Duce Ivan Vasilyevici al Întregii Rusii...” servește ca o completare la codul din 1448. și completează Cronica Sophia I, celălalt este plasat în bolta mare-ducală de la începutul anilor '70. (Cronicile Nikanorovskaya și Vologda-Perm) și Codul Moscovei din 1479.

În plus, a fost păstrată și povestea Novgorod despre aceste evenimente. În poveștile de la Moscova, găsim trăsături care amintesc de Viața lui

Alexandru Nevski sau de povestea cronică despre Bătălia de la Kulikovo. Dușmanii (novgorodienii) sunt mândri și „furiați”, uitând de învățăturile biblice; Marele Voievod (Ivan al III-lea) plânge, vărsă lacrimi, se roagă lui Dumnezeu și numai când se revarsă paharul îndelungatei sale răbdari, intră în luptă; victoria trupelor mare-ducale are trăsăturile unui miracol și se realizează cu ajutorul divin. În „Cuvintele aleșilor”, „seducția diavolească” a novgorodienilor este dovedită, în special, de faptul că liderul lor este „soția blestemata” - văduva primarului Marfa Boretskaya, despre care restul analele nu raportează aproape nimic și cine a devenit cunoscut istoricilor și scriitorilor („Marfa Posadnitsa” este menționată constant în literatura științifică și de ficțiune a secolelor XIX-XX) tocmai din „Cuvintele aleșilor”. În Cuvintele Aleșilor, minunile însoțesc întregul drum al trupelor moscovite prin ținutul Novgorod: prin voia lui Dumnezeu, mlaștinile se usucă, moscoviții pătrund pe râuri curgătoare, novgorodienii, la vederea armatei Marelui Duce, ezită „ca beat” și ia zborul. Ei sunt speriați de „puterea invizibilă a Dumnezeului celui viu și ajutorul marelui Arhanghel Mihail,

1 Cronica Sofia II: PSRL, vol. VI. SPb., 1853 (o poveste despre 1480 - p. 230-231); Cronica din Lviv: PSRL, vol. XX, partea 1-2. SPb., 1910-1914.

2 Despre cronicile secolului XV. vezi: Lurie Ya. S. Cronici atot-rusilor din secolele XIV-XV. L., 1976.

guvernatorii forțelor cerești”; pretutindeni, chiar și acolo unde nimeni nu-i urmărește, novgorodienii aud teribilul „yasak” (strigăt) al regimentelor mari ducale: „Moscova!”

În povestea bolților mare-ducale, trăsăturile miracolului nu sunt atât de clar exprimate, dar și aici schema poveștii este aceeași; Novgorodienii înșiși raportează despre natura miraculoasă a victoriei, spunând că, pe lângă trupele moscovite, au văzut „alte regimente” - „și o astfel de groază ne-a atacat (ne-a) și frica este îmbrățișată, iar tremurul ne este plăcut. .” O oarecare diferență între poveștile despre războiul cu Novgorod și poveștile despre bătălia de la Kulikovo și povești similare au constat, totuși, în faptul că acolo „necreștinii” și persecutorii creștinismului au acționat de obicei ca dușmani; dar cronicarul a asigurat că novgorodienii, după ce au încheiat un acord cu prințul catolic lituanian (împotriva Marelui Duce), au căzut astfel în „latinism” (catolicism) și „apostazie”.

Victoria Moscovei asupra lui Novgorod a fost povestită într-un mod complet diferit în Cronica Novgorodului, compilată cu puțin timp înainte de anexarea Novgorodului la statul rus (la sfârșitul Cronicii Novgorod IV, care continuă compilarea din 1448). Novgorodienii nu au văzut niciun semn de miracol în victoria Marelui Duce; au găsit motivele înfrângerii lor nu în cer, ci pe pământ. Arhiepiscopul de Novgorod, căruia, conform obiceiului local, i-a fost subordonat konyitsa, nu a îndrăznit „să ridice mâna împotriva Marelui Duce”. A existat și o trădare directă: un susținător al Marelui Duce, un anume

Upadysh, a pironit cu fier 5 tunuri Novgorod. Atrăgând discordie și „răzvrătire” în orașul natal, cronicarul a povestit cum în timpul bătăliei novgorodienii „au țipat” la „oamenii lor mari”, fie cerând o bătălie decisivă, fie referindu-se la lipsa armelor: „Az (eu) sunt un tânăr, am irosit (sărăcit, am un dezavantaj) cu un cal și armură „1.

Cronograf rusesc. Interes pentru istoria lumii, care nu dispăruse în Rus' din secolul al XI-lea, când au apărut traduceri ale cronicilor bizantine la dispoziția scribilor ruși: Cronicile lui George Amartol și Cronicile lui Ioan Malala, la cumpăna dintre 15-16. secole. a primit o dezvoltare deosebită. În acest moment, un cod cronografic extins este Cronograful rus, care în diferitele sale ediții continuă să existe și să corespundă până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Prima ediție a Cronografului rusesc 1 2 conținea o prezentare a istoriei lumii de la crearea lumii până în 1453, anul în care Constantinopolul a fost cucerit de turci și Imperiul Bizantin a încetat să mai existe.

Aproximativ jumătate din textul Cronografului este ocupat de o scurtă repovestire a cărților biblice (din care sunt preluate în principal povești și informații despre istoria vechiului stat israelo-evreiesc), apoi

1 PSRL, τ. IV, partea I. L., 1925, numărul. 2, p. 446-449.

2 Punctul de vedere al lui A. A. Șahmatov asupra creării primei ediții a Cronografului rus c. 1442 este acum revizuit. Vezi: Kloss B. M. Despre momentul creării cronografului rusesc.- „TODRL”. L., 1971, voi. XXIV; Curds O. V. Cronografe vechi rusești. L., 1975, p. 190-192. Într-o recenzie a acestei cărți, B. M. Kloss și-a exprimat opinia că prima ediție a Cronografului a fost compilată în 1516-1522. („Istoria URSS”, 1977, nr. 3, p. 183).

Vorbește despre istoria țărilor din Orient, istoria Romei și mai ales în detaliu despre Bizanț. În partea finală a Cronografului sunt citite informații despre istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XV-lea și, de asemenea, vorbește despre istoria Bulgariei și a Seibia. Cronograful include o revizuire oarecum prescurtată a Cronograficului „Alexandria” (cu completări din „Alexandria” Serbiei), „Povestea Războiului Troian”.

Cronograful a fost de mare interes nu numai ca monument al istoriografiei, ci și ca operă literară. Scriitorii ruși au fost impresionați în special de poveștile despre împărații bizantini, extrase de compilatorul Cronografului rus din traducerea Cronicii bizantine a lui Constantin Manase - stilul emoționant de prezentare, caracterizarea vie a personajelor istorice, bogăția narațiunii. cu poze uimitoare. Toate aceste trăsături ale narațiunii cronografice vor avea ulterior o mare influență asupra stilului și modului narațiunii istorice rusești, de exemplu, asupra istoriei Kazanului sau asupra poveștii Timpului Necazurilor - despre evenimentele de la începutul secolului al XVII-lea.

„Povestea Constantinopolului”1 2. „Povestea Constantinopolului”, al cărei autor s-a numit „păcătosul și fărădelege Nestor-Iskander”, a fost

un monument deosebit al narațiunii istorice. În secolul al XVI-lea. „Povestea” a fost inclusă în partea suplimentară a Cronografului rus din 1512; dar a venit și într-o formă separată.

Povestea Constantinopolului a fost dedicat celui mai important eveniment din istoria mondială a secolului al XV-lea - căderea definitivă a Imperiului Bizantin și cucerirea capitalei Constantinopolului (Constantinopolul) de către turci în 1453. Autorul poveștii și-a spus că a copilăriei) a fost capturat de turci și a fost convertit la mahomedanism. El spune povestea asediului din două puncte de vedere - turcii care asediau orașul și grecii care îl apără. Este greu de spus în ce măsură informațiile autorului despre sine corespund realității, dar originea timpurie a poveștii (a doua jumătate a secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea) este dincolo de orice îndoială.

Trăsăturile caracteristice ale „Povestea Constantinopolului” sunt dinamismul și claritatea narațiunii. În același timp, povestea asediului orașului, care a durat șase luni, autorul se reduce la scurte scene - o descriere a celor cinci sau șase zile cele mai intense ale apărării sale.

Narațiunea începe cu o descriere a asaltului asupra orașului, care are loc în a 14-a zi a asediului. Turcii bombardează orașul, urcă pe ziduri; apar lupte corp la corp. Lupta continuă până la întuneric; turcii sunt nevoiți să se retragă; apărătorii obosiți cad într-un somn de moarte.

1 Pentru o descriere a stilului cronografului rus, a se vedea: Likhachev D.S. Cronici rusești - și semnificația lor culturală și istorică, p. 331-354; T v o r o-gov O. V. La istoria genului cronograf.- „TODRL”. L., 1972; v. XXVII.

2 Pentru textul povestirii vezi: Povești rusești din secolele XV-XVI. M.-L., 1958, p. 55-78. Cf .: Speransky M.N.Poveşti şi legende despre capturarea Constantinopolului de către turci.- „TODRL”, M.-L., 1954, vol. X, p. 138-165; Skripil M. O. „Istoria” despre capturarea Constantinopolului de către turci Nestor Iskander.- „TODRL”. M.-L., 1954, vol. X, p. 166-184.

Turcii pregătesc din nou un asalt, dar noi forțe apar în oraș; „Fryag Zustunei” (italianul Giustiniani) vine în ajutorul Constantinopolului împreună cu soldații săi (Nestor-Iskander îi spune „600 de viteji”), singurul care a răspuns cererii de ajutor a Cezarului (împăratului Constantin). El devine adevăratul conducător al grecilor în timpul celui de-al doilea asalt. Un tun uriaș, pe care au contat turcii, strică cea mai vulnerabilă parte a zidului orașului, a cărui protecție a fost preluată de Zustunei. Însă noaptea, Zustunei reușește să reducă decalajul construind un zid de lemn. Dimineața, turcii au tras din nou și au distrus zidul, dar Zustunei, „punându-și tunul”, a tras în spate, iar „verdele” (culpa) a explodat la marele tun turcesc. Sultanul înfuriat strigă „yagma” (asalt!) și dă orașul inamicului pentru jaf în avans. Are loc din nou luptele corp la corp, iar asediatorii se retrag, iar apărătorii orașului cad într-un somn mort.

Al treilea asalt asupra orașului începe din nou cu bombardarea acestuia de la un tun mare, întărit cu cercuri de fier, dar încă de la prima împușcătură „s-a ghemuit (s-a așezat) în multe părți”. Asediatorii umplu șanțurile și rostogolesc rondele - turnuri de zid, dar în acest moment orășenii aruncă în aer mine - „vase verzi”, iar turcii zboară în aer. Acest eșec îl deprimă pe sultan și el decide deja să „se retragă în felul său”, dar grecii înșiși fac pasul greșit, oferindu-i sultanului pace și dezvăluind astfel slăbiciunea lor. Războiul se reia.

În timpul celui de-al patrulea asalt, turcii reușesc să distrugă cea mai mare parte a zidului. De data aceasta, apărătorii orașului nu pot închide breșa; nu reușesc decât să construiască un „bashta” (turn) în spatele locului ruinat. Turcii invadatori aproape că îl ucid pe Zustunei, care este salvat de grecul „stratig” (comandant). Dar când turcii cu strigăte de victorie se repezi în oraș, grecii pun în mișcare tunuri, instalate „în secret” în „bashte”. În luptă intră și Cezarul însuși, care singur, „având o sabie în mână”, îi alungă pe dușmani în gol și îi doboară din oraș.

Enervați de eșecul celei de-a patra încercări, turcii pregătesc o nouă „yagma” - un asalt general. Și în acest moment are loc un eveniment care marchează moartea iminentă a capitalei: o flacără emană de la ferestrele bisericii Sfânta Sofia și se ridică la cer. Patriarhul îi explică Cezarului că acest semn înseamnă plecarea duhului sfânt din Constantinopol. În timpul celui de-al cincilea asalt, apărătorii, s-ar părea, nu mai au nicio speranță, dar Cezarul și Zustunei nu socotesc încă lupta încheiată - „pentru că nu am ajuns încă la ceasul judecății (ora judecății nu a totuși vine - moarte)”.

Turcii reușesc să spargă „bashta” construită de Zustunei, iar când încearcă să o „creeze” din nou, mingea de piatră îl lovește în piept. Dar dușmanii reușesc să-l ridice pe Zustunei și, abia „odihnindu-se de boală”, reia construcția.

260

adică „bashty”. Cu toate acestea, miezul rătăcit îl lovește din nou pe erou. Regele plânge pe muribunzii Zustunei, dar nu se încurcă și iarăși, pentru ultima oară, îi dă afară pe turci din oraș.

Chiar și în ajunul căderii orașului, moartea lui nu pare inevitabilă: sultanul se gândește din nou la ridicarea asediului. Dar „întuneric mare” se îngroașă peste oraș și cade o ploaie sângeroasă, marcând moartea Constantinopolului.

Vine ziua căderii Constantinopolului. În ciuda convingerii rudelor sale, Cezarul se grăbește în ultima bătălie pe străzile Hoardei și moare sub săbiile turcilor. Așa se adeverește vechea predicție despre Constantinopol: „Constantin a fost creat și haitele (sno-a) Konstantin a murit” (primul împărat care a domnit la Constantinopol a fost Constantin cel Mare, ultimul - Kon-tantin XI). Povestea se încheie cu o descriere a pasului solemn al sultanului în oraș și o profeție despre viitoarea eliberare a Tsargradului de către „familia blondă”.

„Povestea Constantinopolului”, bogată în detalii de fapt, s-a bazat în mod evident pe amintirile adevărate ale unui martor ocular sau ale unor martori oculari (în acest sens, poveștile autorului despre el însuși ca contemporan și participant la evenimente merită atenție). Dar, în același timp, povestea dezvăluie o influență clară a „poveștilor militare” rusești - „Povestea distrugerii lui Ryazan > Atyem”, etc. Ne întâlnim aici cu turnuri stilistice caracteristice acestor povești („măcelul este mare și teribil”, cel puternic”, etc.), deși, spre deosebire de majoritatea poveștilor rusești, nu există nicio diferență puternică în descrierea părților în conflict - nu există o condamnare necondiționată a „orice” (turci) și a ascuțitului lor. opoziție față de creștini și greci); autorul tratează ambii beligeranți cu respect. În genul său, Povestea Constantinopolului este un monument al narațiunii istorice și, în același timp, este o poveste, asemănătoare celor care, după cum vom vedea, ocupă un loc important în literatura rusă din a doua jumătate a secolului al XV-lea. .

2. HIGIOGRAFIE

Vieți din a doua jumătate a secolului al XV-lea. sunt strâns legate de viețile perioadei precedente. Tradițiile lui Epifanie cel Înțelept au fost dezvoltate de hagiografi de-a lungul întregului secol al XV-lea; unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai acestei tradiții, Pahomius Logofet, a continuat să lucreze până la sfârșitul sec. Cu toate acestea, pentru literatura hagiografică din a doua jumătate a secolului al XV-lea. cu toate acestea, unele trăsături noi sunt caracteristice, necunoscute hagiografiei perioadei precedente.

În scrierea celei de-a doua jumătate a secolului al XV-lea. există, pe de o parte, vieți „neîmpodobite” scrise, aparent, de martori vii ai vieții unor personalități importante ale bisericii ca material pentru hagiografie, iar pe de altă parte, vieți-povești bazate pe povești și legende care au circulat oral. tradiţie.

261

Primul tip de hagiografie include, de exemplu, o notă despre ultimele zile ale vieții stareţului mănăstirii Borovsky Pafnuty, scrisă de însoțitorul său de chilie (slujitorul din chilie) Innokenty.

Aceasta este o poveste ingenuă, foarte vie și veridică despre boala și moartea ctitorului și șefului celei mai mari mănăstiri, strâns asociată cu puterea marelui duce. Grijile nu l-au părăsit complet pe acest bătrân imperios și activ, dar deja simte că mai este „o altă chestiune... urgentă” în față: distrugerea „souzei” (unirii) sufletului și trupului. Se mai duc la el cu afaceri; nu mai vrea să primească vizitatori, dar omulețul Innokenty, tremurând în fața oamenilor influenți, îl deranjează pe bătrân cu cererile lor. "Ce crezi?" exclamă Pafnutie, enervat și deloc „smerit” (cum trebuie să fie un sfânt). Timp de 60 de ani, după spusele lui Pafnutiy, el s-a ocupat de „lumea și omul lumesc, prințul și boierii”, „amestecându-se” în treburile lor. „Dar noi nu știm (nu știu): pentru ce? Acum știu (înțeles) - nu am niciun beneficiu din toate acestea!

Veridicitatea acestei imagini a unui bătrân muribund este veridicitatea unui „document uman”, o înregistrare conștiincioasă a faptelor și

discursurilor adevărate ale unei persoane din secolul al XV-lea. Dar capacitatea descoperită de Inocențiu de a surprinde și repara detalii vii, vorbirea plină de viață a fost foarte importantă pentru literatura secolelor următoare - și nu numai hagiografică, ci și istorică și narativă.

„Viața lui Mihail Klopsky". „Viața lui Mihail Klopsky" din Novgorod nu a fost o înregistrare a unui martor ocular, ca o notă a lui Innokenty, ci o poveste bazată pe legende orale despre viața și miracolele sfântului nebun din Novgorod care a simpatizat cu prinții Moscovei. Dar nici această viață nu seamănă cu viețile tradiționale ale sfinților: este mult mai mult ca un roman de basm.

Neobișnuit pentru literatura hagiografică a fost chiar începutul vieții - nu a început cu o poveste despre nașterea și creșterea unui sfânt, ca majoritatea vieților, ci cu o descriere a apariției neașteptate și misterioase a unui erou fără nume în mănăstirea Klopsky. , nu departe de Novgorod. În fața noastră se află, parcă, un complot „închis", provocând nedumerire și curiozitate firească a cititorului.

La sfârșitul zilei lui Ivanov în noaptea nopții, preotul Ignatie a apărut în chilia sa din mănăstire, dar s-a dovedit a fi descuiată și în ea „bătrânul stă pe un scaun, iar în fața lui arde o lumânare. " Preotul uluit s-a dat înapoi și l-a adus în chilie pe starețul Teodosie; celula de data aceasta era închisă. Privind prin fereastră, starețul îl salută pe străin cu o rugăciune; străinul a răspuns cu aceeași rugăciune; aceasta s-a repetat de trei ori. „Cine ești tu, ești bărbat sau demon? Cum te numești? întrebă după aceea starețul. „Ești om sau demon? Care e numele tău? străinul a repetat aceeași întrebare. Hegumenul a întrebat a doua oară: „Ești bărbat sau demon?" Străinul și-a repetat din nou cuvintele; același lucru s-a întâmplat a treia oară. Spărgând ușa chiliei, starețul a început să tămâie; bătrânul se apără

1 Nota lui Innokenty a fost publicată în cartea: Klyuchevsky V. O. Old Russian Lives of the Saints ca sursă istorică. M., 1871, p. 439-453.

tone de fum de cădelniță, dar s-a semnat cu semnul crucii. Aceasta l-a liniştit pe stareţ, iar străinul a fost primit în mănăstire. Secretul originii sale a fost dezvăluit abia mai târziu, când principele Konstantin Dmitrievich, care a ajuns în [mănăstire, le-a spus călugărilor că străinul este un om nobil, un „proprietar" (socru) al prințului 1.

Mihail Klopsky a fost un prost sfânt, iar acest lucru a justificat în mare măsură natura excentrică, uneori comică a poveștilor despre el. Această trăsătură a vieții leagă „Viața lui Mi-ail" cu literatura seculară de această natură, despre care vom vorbi mai târziu, de exemplu, cu legendele lui Solomo-e și Kitovras, unde „fiara sălbatică" Kitovras, precum Mihail, vede prin „prezentul și viitorul interlocutorilor săi și ascunde înțelepciunea profundă în spatele „prostia". Structura neobișnuită a „Vieții lui Mihai" a fost simțită de cititori și editorii ulterioare ai vieții. În secolul al XVI-lea. când această viață a fost inclusă în cea mai mare colecție de literatură bisericească „Marele Menaion al Che-ii", a fost refăcută. Redactorii au

încercat, în primul rând, să distrugă intriga neobișnuită, „închisă” a vieții, în care narațiunea începea, parcă, de la mijloc (odată cu sosirea bătrânului necunoscut în mănăstire), și textul. au început să fie prezentate în secvența obișnuită a literaturii de viață și fără niciun secret. Editorii, totuși, și-au exprimat dezamăgirea de faptul că nu știau „de unde vine această lampă minunată” și cine erau părinții ei, dar imediat au explicat că nu a fost un străin care s-a ghemuit în mănăstirea Klopsky, ci „ acest minunat Mihai” Hotărând să părăsească lumea și să găsească un loc potrivit pentru aceasta, din aceasta a fost exclus acel dialog extraordinar, cu care a început prima ediție a vieții, când Mihai a repetat întocmai cuvintele starețului care i-au fost adresate. Editorul a explicat pur și simplu că Mihail a fost „același lucru” (a spus el) că a auzit hegumenul. Au fost refăcute și restul scenelor: afișarea evenimentelor, prezentarea lor dramatică au fost înlocuite cu descrierea lor.

Astfel, în secolul următor, s-a dezvăluit atitudinea discretă a cărturarilor față de un tip de vieți special, „complot”, căruia îi aparținea „Viața lui Mihai”. Dar ce fel de viață avea susținătorii săi. Acest lucru este dovedit și de existența altor vieți, în centrul cărora se afla un erou neobișnuit, a cărui înțelepciune se dezvăluie pe neașteptate celor din jur și cititorului. Așa a fost, de exemplu, „Viața Sfinților Murom Petru și Fevronia”, care a ajuns până la noi în ediția secolului al XVI-lea, dar în ideea sa inițială, s-a format, probabil, încă din secolul al XV-lea.

„Povestea lui Peter Ordynsky”. Povestea vieții, bazată pe tradiția orală, a fost și „Viața lui Petru, țareviciul din Ordynsko

1 Vezi: Povestea vieții lui Mihail Klopsky. Pregătirea textelor și articolului I: A. Dmitrieva. M.-L., 1958.

merge". Eroul vieții este cuviosul prinț tătar Petru, care a trăit în Hoardă, a auzit acolo predica arhiepiscopului venit „la tătari” și a fost botezat sub numele de Petru. Petru s-a stabilit la Rostov, iar în vis i s-au arătat apostolii, i-au dat doi saci de aur și i-au poruncit să construiască o biserică cu acești bani. Apostolii i s-au arătat și ei în vis episcopului de Rostov și i-au poruncit să-l ajute pe Petru. Dar pentru construcție, Petru are nevoie de permisiunea prințului local de la Rostov, iar prințul cere atâtea monede de aur pentru pământul pentru templu, astfel încât să poată acoperi întreaga parcelă cedată lui Petru. Peter este de acord, dobândește un teren cu un lac pe el, îl sapă într-un șanț de șanț conform obiceiului Hoardei și așează atât de mulți bani de-a lungul granițelor terenului său (luând-o din pungi magice) încât umplu „căruțele” trimise de prinț (care) și care. După construirea templului, Petru urmează să se întoarcă la Hoarda sa, dar prințul îl convinge să se căsătorească și să rămână în țara Rostov; după moartea lui Petru „în adâncul bătrâneții” pe pământul dat lui de domnitor, s-a zidit o mănăstire. Restul vieții este dedicat poveștii despre soarta acestei mănăstiri și a urmașilor lui Petru Ordinski și o descriere a disputelor dintre mănăstire și cetățenii din Rostov din cauza lacului situat pe terenul mănăstirii 1.

Iar intriga acestei povești, unde nu există martiriu și suferință pentru credința obișnuită pentru viață, iar imaginile sale individuale sunt departe de viețile tradiționale. Figura prințului Rostov, care i-a cedat lui Petru pământ pentru biserică și mănăstire, este foarte ciudată. Spre deosebire de evlaviosul prinț tătar, acesta este un politician prudent și viclean. Pentru a „îngrozi" pe Petru și pe Episcopul de Rostov înainte de apariția apostolilor, el tratează cu batjocură, glumând clar cu prințul: „Vladyka vă va aranja o biserică, dar nu vă voi da un loc". do? Ferit de grijile lumești, Petru răspunde cu umilință: „Prin poruncă, prințe, voi cumpăra de la tine sfinții apostoli, dacă harul tău va excomunica din această țară". Auzind aceste cuvinte și văzând pungile în mâinile lui Petru, prințul decide să se „excomunica", adică să scoată cât mai mult folos din „oroarea" interlocutorilor săi - să câștige mai mulți bani (ceea ce reușește). Comportamentul în continuare al prințului, care a decis să-l țină în locul său pe prințul tătar botezat, are același caracter practic și politic: înțelegeți pentru voi mireasă?

Fără îndoială, cel mai important motiv al poveștii se întoarce la folclor - yenul exorbitant solicitat de prinț pentru o bucată de pământ, iar îndeplinirea miraculoasă de către Petru a acestei condiții puse în fața lui. Povestea celei de-a doua părți a vieții, care vorbește despre disputele legate de lacul mănăstirii, se întoarce și la folclor. Această dispută

1 Vezi: Povestea lui Peter Ordynsky.- În cartea: Povești rusești din secolele XV-XVI, p. 98-105.

începe cu un fel de competiție între pescarii orașului și mănăstirii (Petrovsky): „prinzătorii" mănăstirii prind pește „mai mult decât prinzătorii orașului": lovtsi, chinuind mult, skudevahu (rămas fără nimic). Jigniți pentru „prinzătorii" lor, urmașii prințului decid să-i priveze pe urmașii lui Petru (proprietari ai pământului mănăstirii) de dreptul de pescuit, referindu-se la faptul că strămoșul lor i-a cedat pământul lui Petru, dar nu și lacul. Rezolvarea acestei dispute se dovedește din nou a fi de obicei fabuloasă, iar ambasadorul țarului tătar acționează ca un judecător corect. Îi întreabă pe prinții Rostovi dacă pot scoate apa din pământul dat lui Petru. „Apa noastră este patria, domnule, dar nu o putem scoate, domnule", răspund prinții. „Dacă nu poți elimina apa, atunci cum o numești pe a ta?" : - decide ambasadorul.

La fel ca „Viața lui Mihail Klopsky", hagiografic „Povestea lui Petru Hoarda" a fost supus unor modificări în secolul următor. Redactorii au fost stânjeniți, de exemplu, de imaginea neobișnuită a prințului Rostov, patronul lui Petru. Dacă în versiunea originală a vorbit despre dorința sa de a „excomunica" mai mulți bani de la prințul tătar, atunci în modificările ulterioare el însuși a oftat „îngrozit" despre viziunea lui Petru și a domnului, deși i-a cerut în continuare prințului o exorbitantă. răscumpărare pentru pământul lui. Dorința lui de a-l păstra pe Petru la Rostov a fost explicată nu prin calcule, ci din motive evlavioase - teama că Petru din Hoardă nu se va abate de la creștinism.

Dar acestea erau deja modificări ulterioare ale poveștilor hagiografice. În secolul XV. Poveștile hagiografice erau un tip destul de comun de hagiografie: divertismentul lor intriga, umorul, folclorul și motivele cotidiene - toate acestea le-au adus mai aproape de poveștile seculare din secolul al XV-lea.

3. POVESTI

Poveștile secolului al XV-lea, spre deosebire de cele anterioare, vorbesc nu numai despre evenimente istorice și figuri celebre ale istoriei ruse, ci și despre o mare varietate de oameni în ale căror vieți au loc unele evenimente interesante pentru cititor. Acestea erau opere de ficțiune, asemănătoare ca construcție cu proza artistică din timpurile moderne. Monumente translaționale de acest tip erau cunoscute înainte în Rus' (de exemplu, „Povestea lui Akira cel înțelept"), dar în secolul XV. sunt mai multe decât înainte și, mai important, apar monumente rusești originale de acest tip.

Alexandria sârbească. Dintre poveștile traduse care au apărut în Rusia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, așa-numita „Alexandria" sârbă ar trebui numită în primul rând,

265

un roman despre viața și aventurile lui Alexandru cel Mare. Acest roman a pătruns în Rus' în secolul al XV-lea. și a devenit mai popular decât Chronographic - „Alexandria" (care făcea parte din bolțile cronografice).

Cea mai veche copie rusească a „Alexandriei" sârbească a fost copiată de mâna călugărului mănăstirii Kirillo-Belozersky Efrosin. „Alexandria" sârbească se pare că a revenit la originalul grecesc din secolele XIII-XIV, dar a pătruns în Rus' în versiunea sud-slavă (sârbă). „Alexandria" sârbească se deosebea de Cronografic printr-o serie de caracteristici semnificative. Alexandru în „Alexandria" sârbească a fost creditat cu cucerirea Romei și a Ierusalimului; regele de aici vizitează Troia și își amintește de eroii Iliadei lui Homer, dar în același timp onorează pe unicul zeu și întreține prietenia cu profetul biblic Ieremia. Trăsăturile romanului medieval au fost, de asemenea, întărite semnificativ în „Alexandria" sârbească: un loc important a fost ocupat aici de tema (complet necunoscută Cronografic „Alexandria" și alte legende despre țarul Alexandru) a iubirii lui Alexandru și Roxana: Alexandru îi spune mamei sale că a fost această „iubire de femeie", „i-a împușcat" inima, l-a determinat pentru prima dată să se gândească la „casă" lui; când moare, Roxanne se sinucide.   La

Povestea începe cu o descriere a nașterii „miraculoase" a lui Alexandru: tatăl său, ca în Cronografic „Alexandria", nu este regele macedonean Filip, ci regele egiptean - magicianul Nectanav (Nektaneb); deja la naștere, Alexandru i s-a prezis că va fi un rege „floarea-soarelui", mare „evlavie și bucurie și înțelepciune", dar nu va trăi mai mult de 40 de ani.

După moartea lui Filip, Alexandru devine „autocrație", cucerește „Athena cea Înțeleaptă" și alte țări grecești, iar apoi începe un război cu regele persan Darius.

Alexandru în roman se pune în mod constant în situații dificile, ca și cum ar provoca soarta - „își aruncă capul pe spate”, în cuvintele generalilor săi. Se îmbracă în hainele altora, acționând fie ca unul dintre asociații săi, fie ca propriul său ambasador. El acționează mai ales cu îndrăzneală când îl vizitează pe Darius însuși sub masca unui ambasador macedonean în ajunul bătăliei decisive cu perșii. Ambasadorul imaginar la sărbătoarea lui Darius, bând paharul de vin servit lui, apoi îl ascunde sub haine - „în măruntaiele lui”. Când, după ce i-a înșelat pe perși, Alexandru părăsește în grabă palatul, cupele ascunse se dovedesc a fi o trecere pentru el, asigurând zborul nestingherit: „Ia această cupă, ține-o! Regele Darei mi-a trimis paznici

1 Vezi: Alexandria. Un roman despre Alexandru cel Mare bazat pe un manuscris rusesc din secolul al XV-lea. Publicația a fost pregătită de M. N. Botvinnik, Ya. S. Lurie și O. V. Tvo-rogov. M.-L., 1965.

Bătălia dintre Alexandru cel Mare și Regele Por. Miniatura pentru „Alexandria”. secolul al 17-lea (INTERZICE).

verditi (adică a stabili, a verifica paznicii), le spune repede „portarilor”, iar aceștia, crezându-l, l-au lăsat să iasă din oraș.

Povestea venirii lui Alexandru la Darius este urmată de o descriere a bătăliei decisive dintre ei. Darius este învins, iar propriii săi consilieri perfid, după ce l-au străpuns pe rege cu săbiile și l-au „despicat”, îl lasă pe drum. Alexandru îl găsește acolo, îl ia pe umeri și îl duce la palatul regal. Dacă în scenele care descriu aventurile și acțiunile lui Alexandru, discursurile personajelor erau concise și expresive, atunci în scenele care descriu sentimente puternice, personajele vorbesc sublim și voluminos: Darius, găsit de Alexandru abia în viață, rostește un discurs „respirând. puțin”, dar aceasta nu îi reduce spațialitatea și grandilocvența; la final, Darius, „plângând mult”, îi dă de soție lui Alexandru fiica sa Roxana și moare. Alexandru s

„cu mare cinste” îl îngroapă pe Darius și își execută ucigașii. După ce l-a învins pe Darius, Alexandru îl învinge cu succes și pe regele indian Por, apoi pornește într-o călătorie prin ținuturi ciudate. În timpul acestor călătorii, el vizitează, printre altele, peștera morților, unde își întâlnește foștii adversari învinși - Darius și Por.

Întorsături neașteptate în soarta eroului nu au putut decât să excite cititorul „Alexandria”. Neștiind încă deznodământul iminent al aventurilor lui Alexandru, cititorul „Alexandriei” a trăit aceste aventuri, îngrijorat și bucurat când s-au încheiat fericit. Dar, în același timp, motivul fragilității și fragilității realizărilor umane a fost repetat constant în roman. Succesele obținute cu o astfel de muncă și pericole, în cele din urmă, nu au dus la nimic - eroului i-a fost prezis o moarte timpurie de la naștere, iar el nu a putut să o evite. În timpul rătăcirilor sale, Alexandru îi vizitează pe rahmanii (brahmanii) care trăiesc în apropierea paradisului, care sunt numiți

„înțelepții Nago”, pentru că sunt „naga”, adică sunt complet lipsiți nu numai de haine, ci și de orice proprietate și „orice proprietate”. pasiune". Regele generos s-a oferit să le dea orice lucru care nu este în pământul lor. „Dă-ne, țar Alexandra, nemurirea: murim pentru (căci murim)!” exclamă Rahmanii. „Nu sunt nemuritor; ce fel de nemurire vă voi da?” răspunde regele. Alexandru însuși nu are singurul lucru de care aveau nevoie Rahmanii. „Du-te în pace, Alexandra, după ce ai primit (dobândit) pământul, du-te și tu însuți la nud (ea)”, îi spune bătrânul rahmanilor în despărțire. Această temă apare din nou și din nou în roman. „Despre înțeleptul Alexandru dintre oameni”, întreabă Darius în peștera morților, „și și tu ești condamnat să fii cu noi?” Și la sfârșitul romanului, profetul Ieremia, care i s-a arătat lui Alexandru în vis, îl anunță despre moartea sa iminentă, iar comandantul organizează o recenzie de rămas bun pentru trupele sale. Descrierea acestei recenzii pe patul de moarte este una dintre cele mai puternice scene din roman. Războinicii lui învingători trec pe lângă comandantul sortit morții; Vin greci, macedoneni, egipteni, toate popoarele incluse în armata lui. Privindu-le, Alexandru scutură din cap * și spune: „Vedeți toate astea? Toți vor intra în subteran!”

Deși momentul morții lui Alexandru este prezis din timp, cauza acesteia este neașteptată. Alexandru este otrăvit în mod perfid de trădătorul său majordom Vrinush, care visează să devină succesorul regelui. La fel ca relatarea morții lui Darius, relatarea ultimelor zile ale lui Alexandru este sensibilă și grandilocventă. Regele otrăvit devine „rag” (se răcește) și începe să „tremure”, dar totuși face lungi discursuri, adresându-se generalilor săi, Roxannei și chiar ticălosului Vrinush. Când moare, Roxana își plânge „soarele macedonean” și se măcelează peste sicriul soțului ei. După moarte, Alexandru și Roxana sunt înmormântați împreună (într-un singur „stâlp”).

268

Ideea principală, suflată constant și foarte expresiv prin toată această narațiune, este ideea inutilității oricărei măreții pământești. Cu toate acestea, pentru cititorul, care, fiind un geniu, putea aprecia curajul și noblețea eroului și putea să se îndrăgostească de el, soarta postumă a lui Alexandru a rămas încă neclară. Autorul l-a făcut pe Alexandru un susținător al monoteismului, dar tot nu a îndrăznit să-l transforme în creștin. Va merge eroul în rai sau în iad? Editorul ediției ruse a făcut o adăugare caracteristică, care nu era în textele grecești și slave de sud - a spus că după moartea lui Alexandru, un „aggel” a apărut și i-a luat sufletul. Dar unde să fie dus mai exact sufletul unui veli-oro, dar al unui rege nebotezat? Această întrebare a rămas ascunsă pentru cititor.

Povești troiene. „Alexandria” nu a fost singurul monument din literatura antică rusă care se întoarce în cele din urmă la tradiția antică. Sfârșitul secolului al XV-lea-începutul secolului al XVI-lea este timpul [mai multor legende detaliate despre Războiul Tronului. Până în secolul al XV-lea Povestirea miturilor troianului Ikla era cunoscută în cartea a cincea a Cronicii lui Ioan Malala, dar această carte, după cum s-ar putea crede, nu a primit o răspândire largă în literatura revner-rusă. În secolul XV. în Rus' devine cunoscută în traducerea bulgară) Cronica bizantină a lui Constantin Lanassia, care povestește în detaliu despre evenimentele care au precedat războiul

troian (se numește de obicei „Pilda • Kralekh”). Compilator al cronografului rusesc la începutul secolului al XVI-lea. și-a creat „Povestea despre creația și capturarea Troiei”, combinând în ea texte separate din textul principal al Cronicii Lanassiei și din „Pilda Kralekh-ului”. Această poveste a fost inclusă într-unul dintre capitolele ediției Chronograph din 1512 și a fost, de asemenea, copiată în colecții ca o lucrare separată.

La începutul secolelor XV-XVI, se pare, din ediția tipărită germană de la sfârșitul secolului al XV-lea. a fost tradus un alt yuman extins despre războiul troian, scris la sfârșitul secolului al XIII-lea. sicilianul Guido de Columna. În romanul lui Guido a fost descrisă în detaliu redistoria războiului troian (campania argonauților, extragerea de către Iason a unei rune de aur în Colhida cu ajutorul vrăjitoarei Medeea, prima devastare a Troiei de către Iason și Hercule), grecul. campanie împotriva Troiei și capturarea orașului după un asediu de zece ani, iar apoi soarta eroilor principali Războiul Troian - Agamemnon, Ulise (Ulise), Iirra. În romanul lui Guido, alături de descrierile de bătălii, lupte, trucuri de război și isprăvi ale eroilor, un loc semnificativ este ocupat de „comploturi romantice” caracteristice romanelor medievale cu char: povestește despre dragostea lui Medeea și Jason, Iaris și Helen, despre frivolul iubit al dreviciului troian Troilus Briseis, despre dragostea lui Ahile pentru fiica lui Priam Joliksene. Aceste subiecte erau rare în literatura rusă antică, cu excepția deja menționată „Alexandria” sârbă, dar au trezit un interes neîndoielnic în rândul cititorilor - toate aceste intrigi

269

a supraviețuit chiar și în scurte revizuiri ale „Istoriei troiene” a lui Guido, care a apărut deja în secolul al XVI-lea, dar a devenit mai ales răspândită mai târziu - în secolul al XVII-lea. G

Poveștile lui Solomon și Kitovras. „Alexandria” sârbească și „Istoria troiană” au fost exemple de literatură „înaltă”, cavalerească, care a pătruns în scrisul rusesc în secolul al XV-lea. Dar în aceeași perioadă au pătruns și în Rus' o serie de monumente de altă natură, comică, apropiate de arta populară orală a Evului Mediu. Unul dintre primele exemple ale acestui gen au fost poveștile regelui Solomon și a fiarei Kitovras, menționate în listele medievale de cărți (indexuri) interzise, dar deja de la sfârșitul secolului al XV-lea. incluse în „Palei explicative” din limba rusă veche (expunerea poveștilor biblice cu interpretarea lor) 1 2.

Prototipul legendelor medievale despre Solomon a fost povestea biblică despre modul în care regele Solomon a rezolvat o dispută între două femei, fiecare dintre ele declarandu-se mama aceluiași „băiețel”. Regele a poruncit să fie tăiat pruncul în jumătate; când una dintre femei a fost de acord că ar fi mai bine să renunțe la pruncul rivalului ei decât să-i permită moartea, regele și-a dat seama imediat că otsa era adevărata mamă a copilului. După modelul acestei legende biblice, au fost create „Judecățile lui Solomon” apocrife, care nu au fost incluse în Biblie, ci au căzut în „Palea explicativă”. Într-una din „Instanțe” s-a povestit despre trei persoane care s-au acuzat reciproc de faptul că unul dintre ei, în timp ce ceilalți dormeau, a furat „cheros” (poșetele) cu aur pe care le-a găsit. S-au întors la Solomon,

iar el le-a spus o pildă. O anumită fată s-a logodit cu un tânăr care a plecat într-o țară străină și a uitat de ea. Timpul a trecut, tatăl a decis să se căsătorească cu fata, dar aceasta i-a mărturisit celui de-al doilea logodnic că este deja logodită. Mirele a fost de acord să meargă cu mireasa la primul ei logodnic și a eliberat-o pe fată de acest cuvânt. La întoarcere, un tâlhar i-a atacat pe tineri, dar când fata i-a spus povestea, i-a lăsat nevătămați. După ce a ascultat pilda, unul dintre ascultători a recunoscut cea mai bună faptă a primului mire, altul a celui de-al doilea, iar al treilea l-a lăudat pe tâlhar, dar a spus că tot trebuie să le ia bunurile de la miri. „Prietene, vrei să mănânci prada altcuiva, ai luat Cherosul...” - a spus Solomon3.

Legendele despre Kitovras se alătură poveștilor despre Solomon, dar aici regele are un rival, chiar depășindu-l în înțelepciune? Aceste povești spun că atunci când

1 Pentru studiul și publicarea textului lucrărilor despre războiul troian, vezi cartea: Povești troiene. Romane cavalerești medievale despre războiul troian bazate pe manuscrise rusești din secolele XVI-XVII. Pregătirea textului și articolului de O. V. Tvorogova. Comentariile lui M. N. Botvinnik și O. V. Tvorogov. L., 1972.

2 „Legenda lui Solomon și Kitovras” vezi în cartea: „Izbornik” (Colecție de lucrări de literatură din Rusia Antică). M., 1969, p. 370-375.

3 „Curțile lui Solomon”, vezi, în cartea: Monumentele literaturii ruse renunțate, culese de N. S. Tikhonravov, τ. I. Sankt Petersburg, 1863, p. 259-265.

Kitovras. Detaliu al porților Korsun ale Catedralei Sf. Sofia din Novgorod: secolul al XIV-lea.

Regele Solomon a decis să construiască Ierusalimul/Templul, a avut nevoie de ajutorul „fiarei ogar” Kitovras (un centaur fabulos, jumătate fiară, jumătate om) pentru asta. Nesperand sa-l convinga, boierii lui Solomon l-au prins pe Kitovras cu viclenie. Au umplut fântânile cu vin și miere; Kitovras a băut din ei, iar când a adormit, boierii, înlănțuindu-l, l-au dus la rege. Kitovras prins surprinde pe toți cu comportamentul său: râde când vede în târg un bărbat care își alege ghetele de șapte ani, și un ghicitor stând la pământ, și plânge la vederea unei nunți; atunci se dovedește că cumpărătorul cizmelor mai are de trăit doar șapte zile; o moarte iminentă îl așteaptă pe mire, dar ghicitorul nu știe că o comoară este îngropată sub locul în care stă. Kitovras vă spune cum să obțineți piatra shamir, care este necesară pentru tăierea plăcilor viitorului templu. Templul este construit, dar regele își exprimă îndoielile cu privire la înțelepciunea lui Kitovras, deoarece înțelepciunea nu a salvat „fiara ogar” din captivitatea oamenilor. Atunci Kitovras îi cere regelui să scoată lanțurile de la el și îl aruncă pe Solomon până la capătul lumii, unde înțelepții și cărturarii trebuiau să-l găsească. De atunci, regele i-a fost atât de frică de Kitovras, încât chiar și noaptea patul său era păzit de 60 de viteji războinici.

Pe lângă această legendă despre Kitovras, mai multe povești despre el au ajuns până la noi. În colecția scriitorului de carte Kirillo-Belozersky Euphrosynus,

271

o poveste scurtă, dar foarte interesantă, în care capturarea lui Kitovras a fost explicată prin acțiunile soției sale trădătoare, pe care această „fiară ogar” i-a ascuns la ureche. Dar soția lui a reușit totuși să-i spună „tânărelui, iubitului ei” despre locația fântânilor din care a băut apă Kitovras; după aceea / s-a turnat vin în ele. Întâlnirile dintre Kitovras și Solomon au fost descrise diferit aici. „Ce este mai modelat (cel mai frumos) din lume șapte?” a întrebat regele. „Totul este mai bun decât propria voință”, a răspuns Kitovras, grăbit, „a rupt totul și a sărit în voia lui>?. A treia poveste despre Kitovras, păstrată doar în liste nu mai devreme de secolul al XVII-lea, include și tema înșelăciunii feminine, dar Solomon, nu Kitovras, este victima acesteia. Cu ajutorul vrăjitorului, Kitovras o răpește pe soția lui Solomon. Solomon merge după ea, dar din cauza trădării soției sale cade în mâinile lui Kitovras. Regele este trimis la „shibalitsa” (spanzurătoare), dar el cere permisiunea să cânte la corn. La tripla chemare a cornului lui Solomon apare armata lui; regele eliberat îl execută pe Kitovras, soția sa și vrăjitorul 1.

Nu există nicio evaluare a imaginii lui Kitovras în poveștile despre el: nu putem spune dacă această creatură este bună sau rea. El îl ajută pe Solomon să construiască un templu și, de asemenea, îl aruncă până la marginile pământului. Cititorul trebuia să decidă singur cum să se relaționeze cu un astfel de personaj principal din poveste.

Stephanite și Ikhnilat. Absența unei moralități clar exprimate și sfârșitul povestirii asociate cu aceasta este, de asemenea, caracteristică unui alt monument care a pătruns în scrierea rusă din slava de sud în a doua jumătate a secolului al XV-lea - cartea de fabule „Stephanit și Ikhnilat”1. 2. Structura intrigii a acestei cărți a fost destul de complexă. Derivată din epopeea fabuloasă arabă „Kalila și Dim-na” (și prin aceasta — până la indianul „Panchatantra”), această lucrare, ca și colecția „O mie și una de nopți”, a fost un ciclu romanesc sau, mai degrabă, un grup. a unor astfel de cicluri, unde în textul poveștilor principale include și altele mai scurte — inserate. Deja în greacă, și apoi în traducerea slavă de sud, locul cel mai important dintre aceste intrigi a fost ocupat de povestea a două animale: în versiunea arabă - Kalila și Dimna, în versiunea greco-slavă - Stephanite și Ikhnilat (în textul arabo-grec aceștia erau șacali, în slavă — nedefinit „fiare”). Această poveste a ocupat primele două capitole ale ciclului; capitolele ulterioare, cu alte povești, au fost tăiate treptat și uneori pur și simplu aruncate. Intriga principală a capitolelor despre Stephanite și Ikhnilat, care a dat numele întregului ciclu, este următoarea. O căruță trasă de „viței” (boi) călărea prin pădure; unul dintre viței s-a blocat într-o mlaștină. Proprietarul căruței nu a scos Taurul, l-a lăsat și a plecat. Dar Taurul nu a murit, ci, după ce a ieșit din mlaștină, a început să mănânce iarbă suculentă, a devenit

1 Vezi: Monumente ale literaturii antice ruse. Cărți false și repudiate din antichitatea rusă, culese de A. N. Pypin. SPb., 1862, nr.

III, p. 59-61. Comparați: Iaroșenko-Titova. L. V. „Povestea luării soției lui Solomon” în tradiția manuscriselor rusești din secolele XVII-XVIII - „TODRL”. L., 1974, v. XXIX, p. 257-273.

2 Ediția și studiul „Stephanit și Ikhnilat” vezi p carte: „Stephanit și Ikhnilat”. Carte medievală de fabule bazată pe manuscrise rusești din secolele XV-XVII. Publicația a fost pregătită de O. P. Likhacheva și Ya. S. Lurie. Pe. din greaca E. E. Gran-strem și V. S. Shandrovskaya. L., 1969.

grasa si puternica. vuietul lui puternic răsună în pădurea în care domnește Leul, dar acest rege al stării bestiale nu dezvăluie deloc „curajul, curajul și virtutea” inerente regilor din Alexandria și istoriei troiene. Dimpotrivă, el este „înălțător și mândru și sărac în înțelepciune”. În jurul regelui sunt curteni lingușitori, iar două fiare înțelepte Stephanit și Ikhnilat trăiesc departe de curtea regală, în dizgrație. vuietul misterioasei „fiare zgomotoase” îl sperie pe Leul; contrar obiceiului său, nici nu comite nicio „violență”. „Smecher în suflet” Ikhnilat vine la Leu și îi promite că va afla despre sursa groaznicului vuiet.

Cu toată prostia lui, Leul nu se bazează prea mult pe loialitatea supușilor săi. După ce l-a trimis pe Ikhnilat cu ordin să afle cine urlă în apropiere, Leo se pocăiește imediat de actul său: Ikhnilat, crede Leo, a fost odată „cel mai înțelept” dintre consilierii regelui, apoi a căzut în dizgrație; dacă acum află că „fiara cu voce mare” este mai puternică decât Leul, „îi va fi repartizat și îi va anunța incapacitatea (slăbiciunea) mea”. Și chiar și atunci când Ikhnilat se întoarce la el și raportează că creatura misterioasă s-a dovedit a fi Taur și nu poate fi nici un rău din partea lui, Leul continuă să se teamă - fiara necunoscută nu a atins-o pe neînsemnatul Ikhnilat, dar cine știe cum va reacționa. către Regele Leu.

Vițelul vine la curte, iar regele renunță pentru un timp la bănuielile sale. Îl face pe Taur consilierul său principal; vicleanul Ikhnilat se trezește din nou fără muncă. Apoi decide să folosească suspiciunea stăpânului său și să-l calomnească pe Taur. Trezește suspiciunile lui Leu față de Taur și suspiciunile lui Taur față de Leu. Regele și preferatul lui se întâlnesc; fiecare îl suspectează pe celălalt și fiecare dezvăluie intenții ostile. Leul ucide Taurul.

Apoi, pocăitul Leu, sub influența celor apropiați, îl judecă pe Ikhnilat. Ikhnilat și aici dezvăluie inventivitate și inteligență. El este de acord că, „ca un prieten al lui Leu”, i-a exprimat bănuielile „despre Telzi”. Dar cine poate dovedi că Ikhnilat l-a calomniat în mod deliberat pe Taur? Poate că l-a suspectat sincer de trădare? Nu degeaba Ikhnilat își compară acuzatorii cu medicii incompetenți: niciunul dintre ei nu este capabil să-i prezinte acuzații certe. „Cineva din boieri” cere lui Ikhnilat propriile sale mărturisiri sincere; Mama lui Leu numește fiara vicleană „sprețuită și furioasă”; Tsarev „protomager” (bucătar șef) se referă la faptul că Ikhnilat „ochiul stâng imat este mic și întunecat (microbit)” și când „coboară (în jos) își pleacă capul” - toate acestea, potrivit lui, sunt semne a unui calomnior. Ikhnilat neagă cu ușurință aceste acuzații și chiar îl condamnă pe

bucătar pentru faptul că el însuși nu arată mai bine decât Ikhnilat - acoperit cu „cruste împuțite” și chiar îndrăznește să stea în fața regelui și să atingă mâncarea regală cu mâinile. „Dacă nu răspund despre mine (dacă nu mă susțin”, spune Ikhnilat, „cui să-i răspund durerea despre mine?” Și el „răspunde-

273

ciripește” în așa fel încât să facă proști pe toți acuzatorii săi. Rezultatul procesului fiarei rele nu se dovedește deloc a fi un triumf al dreptății. Leul, care l-a ucis pe Taur din o suspiciune goală, se dovedește a fi nu un judecător corect, ci un despot cu voință slabă, supus influenței altcuiva. „Lev a văzut violența mamei sale, le-a poruncit să-l omoare pe Ikhnilat”, se termină povestea procesului lui Ikhnilat.

Alte fabule și povești pe care le spun eroii cărții unul altuia în multe feluri seamănă cu povestea lui Stefanit și Ikhnilat. Așadar, într-una dintre povești se povestește despre un leu bătrân care nu mai putea prinde el însuși animale și cerea ca ei înșiși să-i aducă zilnic unul dintre ele să mănânce. Sortul a căzut asupra iepurii, care a invitat restul animalelor să le salveze de leu. A apărut în fața regelui fără o fiară însoțitoare și cu întârziere. Furios de așteptare și un leu flămând, el a explicat că târa „iepurele prietenului său” la el pentru a fi mâncat, dar pe drum un alt leu i-a atacat și a luat victima, deși i s-a spus cui este destinat. Regele a cerut să i se arate răpitorul. Iepurele l-a condus la o fântână adâncă și i-a arătat „baldachinul” (reflexia) unui leu și al unui iepure de câmp lângă el. Leul înfuriat a sărit în fântână și s-a înecat.

Regele-leu bolnav, care nu mai este capabil să prindă animale, apare într-o altă fabulă falsă. Printre supușii săi se numărau un lup, o vulpe, un corb și o cămilă „străină” care s-a rătăcit până la ei. Neputând convinge leul să se ocupe de cămilă, lupul, vulpea și corbul au recurs la un truc: fiecare dintre ei s-a oferit ca pradă leului, iar restul au respins această hrană ca necomestabilă. Mizând pe același rezultat, cămila s-a lăudat cu „dulceața” cărnii sale și s-a oferit și el însuși în jertfă. „Ai spus adevărul despre vellude!” au exclamat ceilalţi şi l-au făcut bucăţi.

Este ușor de observat o trăsătură comună a tuturor acestor povești - în toate triumful puternic asupra celor slabi și nu dreptul, ci viclenia îi poate învinge. Spre deosebire de majoritatea monumentelor literaturii ruse antice, în Stephanite și Ikhnilat, în esență, nu există caractere cu adevărat pozitive (și complet negative). În povestea principală a ciclului, Stefanit nu participă la faptele insidioase ale lui Ikhnilat și îl descurajează de la ele, dar încă apreciază înțelepciunea prietenului său și îi este sincer devotat. În versiunea greco-slavă a poveștii (spre deosebire de versiunea arabă), viața lui Stephanit se termină tragic: șocat de întemnițarea lui Ikhnilat, el se sinucide chiar înainte de execuția prietenului său, „mergând să bea otravă și să moară (a murit)”. La aflarea morții lui Ștefanit, Ikhnilat plânge amar: „Nu se cuvine pentru mine, vorbire, deja burta (viața) astăzi, căci așa este prietenul credincios și iubitor al celor care au pierdut!” Această caracteristică complică și

mai mult imaginea lui Ikhnilat: el este, de asemenea, capabil de sentimente nobile.

Construcția poveștii principale a ciclului Stephanite și Ikhnilat, precum și construcția majorității fabulelor inserate, au fost astfel diferite de acele povești în care toate personajele au fost împărțite în eroii și ticăloșii săi. În multe privințe, „mică broșură Ikhnilat” (cum o numeau ei în Rus’) semăna cu o altă lucrare despre o fiară vicleană - un roman despre Lys (Renard, Reinecke-Fuchs), popular în Europa occidentală medievală.

274

Natura neobișnuită a lui Stephanite și Ikhnilat în comparație cu majoritatea monumentelor literaturii ruse antice a dus la faptul că cititorii au avut atitudini diferite față de această carte.

Textul lui „Stephanit și Ikhnilat” a apărut în Rus’ în secolul al XV-lea și deja în acel moment s-a încercat completarea fabulelor ciclului cu morala bisericească-ascetică, care nu decurgea din fabulele în sine. Așa că, într-una dintre fabule, se povestea despre o macara, căreia îi era greu să prindă pește. „Cu multe necazuri se cuvine să intrăm în împărăția cerurilor”, a „explicat” comentatorul (deși în povestea ulterioară nu era vorba deloc despre „durerile” macaralei și mântuirea sufletului său, ci despre cum a hotărât să depășească peștele). Alte interpretări au fost de același caracter. Dar au existat și alți cititori și cărturari ruși care au aruncat din manuscris toate interpretările morale ale predecesorilor lor (și, în același timp, unele raționamente morale care erau în textele grecești și arabe). Astfel, povestea a dus o viață activă în scris - a avut cititori pretențioși care au căutat să „îmbunătățească” textul, au fost alții care au considerat astfel de „îmbunătățiri” de prisos.

Alături de povestea tradusă, care a fost ferm adoptată de scrierea rusă în secolul al XV-lea, în această perioadă au fost create și povești originale în Rus'. Aceste povești erau foarte diverse în conținut și caracter. Printre acestea s-au numărat povești despre evenimente istorice reale și relativ recente (aproape de deja menționată „Povestea bătăliei de la Mamaev”) și narațiuni istorice legendare și lucrări care pot fi considerate primele monumente ale ficțiunii ruse.

„Povestea Babilonului”. Legenda Orașului Babilon, care a apărut în scrierea rusă încă din secolul al XV-lea, s-a răspândit în secolele următoare, alături de o serie de monumente publicistice care glorificau măreția statului rus. Dar în forma sa inițială, „Povestea” nu era un monument jurnalistic, ci mai degrabă un monument narativ. Aici s-a povestit despre modul în care țarul ortodox Leukia-Basile a decis să obțină din Babilon „semne” aparținând celor trei tineri sfinți (menționați în Biblie) - Onania, Ozaria și Misail. El a trimis trei tineri - grecul Gugriy, „Obezhan” Yakov și Rusyn Lavr. Această alegere nu este întâmplătoare, așa cum reiese din narațiunea ulterioară. Ambasadorii ajung în ruinele Babilonului, pline de „viață” (iarbă) și se trezesc în fața unui șarpe uriaș adormit. Deasupra șarpelui este o inscripție scrisă în trei limbi - greacă, „Obez” și rusă, pentru a o citi, și este nevoie de trei mesageri care vorbesc aceste limbi. Din semnătură, ei învață cum să se cațere peste șarpe și să ajungă la

comoară. În palatul regal părăsit, ei găsesc coroanele regelui Nebucadnețar, pietre prețioase și pahare, beau din pahare și se îmbată. La întoarcere, unul dintre ei, „Obezhanin” Yakov, atinge un șarpe - „și ridică solzii pe șarpe, ca valurile mării”. Ambasadorii reușesc să alerge la cai și să-și pună bagajele pe ei, dar în acest moment șarpele se trezește și scoate un fluier din care cad, „ca morții”. Acțiunea este transferată

275

în alt loc unde regele grec Vasile îşi aşteaptă solii. Fluierul șarpelui zboară 15 zile mai târziu în tabăra lui Vasile și îl aruncă pe el și armata lui morți la pământ. Regele șocat crede că ambasadorii săi sunt morți, dar decide să-i aștepte câteva zile. Iar în a 16-a zi, când expiră toate perioadele de așteptare, trei ambasadori care au reușit să se trezească, „parcă dintr-un vis”, vin la rege și îi aduc coroane și „semne din Babilon”.

Prin natura sa, „Povestea Babilonului” este un monument destul de complex și eterogen. Aceasta este atât o legendă despre obținerea „semnelor” regale, asociată cu povestea biblică despre trei tineri, cât și, în același timp, o poveste care trebuia să atragă cititorul prin amuzamentul aventurilor eroilor săi, ale căror nume (Gugriy, Yakov și Lavr) nu aveau un caracter istoric, nimic din ceea ce vorbeau cititorului și suna ca numele eroilor unui basm (sau opere de artă ale timpurilor moderne). Modul de prezentare în Povestea este și el eterogen: uneori seamănă cu stilul sec al rapoartelor ambasadei („am călătorit trei săptămâni în Babilon”, „au fost (au fost) lângă Babilon timp de 15 zile”), uneori este o poveste plină de viață; Narațiunea în ansamblu se desfășoară la persoana a treia, dar într-un caz naratorul trece la persoana întâi: „noi, luând (luând) din paharul aceluia, eram mai veseli (beți)” 1.

Astfel, „Povestea Babilonului” este un fel de monument al genului de tranziție: de la legendă la povestire. În soarta ulterioară a monumentului, caracterul său legendar a jucat un rol important - a fost inclus în colecția hagiografică „Marele Menaion din Chetia”, legată de legendele politice din secolul al XVI-lea.

„Povestea bătrânului care a cerut mâna fiicei țarului”. Un personaj și mai tipic de basm a fost „Povestea bătrânului care a cerut mâna fiicei țarului”.

Intriga poveștii este simplă. Ea povestește cum un anumit bătrân a fost stânjenit de cuvintele Evangheliei după Matei: „Bate (ciocăni) – vi se va deschide (deschis), cereți – vi se va da, căutați – veți descoperi”. A ajuns în camerele regale și a „împins” ușile; regele l-a lăsat să intre. Încântat de confirmarea primei părți a cuvintelor Evangheliei, bătrânul îl întreabă pe rege: „O, rege, doamne! Ai o fiică (fiică) - dă-mi-o! „Dimineață îți voi da un răspuns, bătrâne”, răspunde la fel de scurt regele. El nu refuză cererea bătrânului, ci se oferă să primească mai întâi „o piatră prețioasă semiprețioasă”. În peștera unui pustnic mort din Lukomorye, bătrânul găsește un vas de sticlă în care „ceva mormăie, ca muștele”. În vas a fost găsit un demon, sigilat cu o cruce pusă deasupra (motiv care se regăsește și în literatura hagiografică, cf. legenda călătoriei lui Ioan pe demon). Bătrânul a fost de acord să

„elibereze” demonul din vas dacă i-a promis că îi va lua „o piatră uşoară preţioasă” din mare. Demonul, care a devenit uriaș, ca un stejar mare, „sare în mare”, l-a înfuriat, „vânturi mari și un bou

1 Pentru textul celei mai vechi versiuni a „Povestea Babilonului”, vezi cartea: S kr i-pil Md O. „Povestea Orașului Babilonului” - „TODRL”, τ. IX; republicată în cartea: Povești rusești din secolele XV-XVI, p. 85-87. M.-L., 1953, p. 130-142. În prezent n. F. Drobenkova pregătește o publicație științifică și un studiu al monumentului.

puternic de noi”, a scos piatra și i-a dat-o bătrânului. Bătrânul l-a întrebat pe demon dacă poate să se micșoreze din nou pentru a se urca în vas - demonul s-a micșorat și „sări în mână” (palma); bătrânul l-a „pecetluit” din nou cu o cruce. Sfârșitul poveștii este neașteptat pentru cititor. Conform promisiunii sale, regele, după ce a primit o „piatră prețioasă” de la bătrân, a fost de acord să-i dea „fiica lui”. Dar bătrânul o refuză pe fiica regală - a vrut doar să verifice adevărul cuvintelor Evangheliei. „Fiica ta (fiica) este a ta și o piatră prețioasă este a ta”, îi spune el regelui și se întoarce în deșert.

În Povestea Bătrânului, dualitatea naturii sale este simțită chiar mai clar decât în Povestea Babilonului. În exterior, povestea are un înțeles instructiv - confirmă cuvintele Evangheliei „împingeți - vi se va deschide, cereți - vi se va da, căutați - veți găsi". Dar, în realitate, evenimentele din poveste corespund doar formal acestei învățături: comportamentul regelui nu confirmă deloc cuvintele „cere – vi se va da”, căci el este de acord să satisfacă cererea bătrânului numai dacă bătrânul rezolvă. o sarcină evident imposibilă - să obții comori de pe fundul mării; pentru a o rezolva, bătrânul trebuie să apeleze la demon pentru ajutor. Intriga poveștii - rezolvarea unei probleme dificile cu ajutorul unui asistent minunat - este în mod clar fabuloasă.

Cititorii poveștii despre bătrân, precum cititorii lui Stephanit și Ikhnilat, au perceput această poveste în moduri diferite. Unii dintre ei erau stânjeniți de lipsa de nume a personajelor (un bătrân necunoscut, rege, demon), obișnuit pentru basm, dar neobișnuit pentru scrierea antică rusă și au venit cu nume pentru ele; alții erau stânjeniți de fapta bătrânului care îl înșelase pe demon și căutau o explicație pentru acest act (într-o versiune, bătrânul cere chiar iertare demonului).

„Povestea bătrânului” a răsunat binecunoscut cititorului rus al secolului al XV-lea. povești despre un străin care a apărut (sau a fost adus) la curtea regală și a fost capabil să îndeplinească o sarcină aparent imposibilă. Cu aceste trăsături, eroul „Poveștii” semăna cu eroii unor monumente traduse precum „Solomon și Kitovras” (Kitovras) și „Stephanit și Ikhnilat” (Ikhnilat), dar „Povestea / Despre bătrân” nu mai aparținea. tradus, dar la monumentele originale rusești. Cele mai izbitoare exemple ale poveștii originale rusești din acest timp au fost Povestea lui Dracula și Povestea lui Basarga.

„Povestea lui Dracula”. Povestea lui Dracula s-a bazat pe legende despre prințul mutian (valah, român) de la mijlocul secolului al XV-lea. Vlad Tepes (Dracula), celebru pentru cruzimea sa. Astfel de legende au existat și au fost consemnate în țările vecine Țării Românești – Ungaria și Germania. „Povestea lui Dracula” rusă a fost compilată în anii 80. secolul 15 membru al ambasadei Rusiei, care a călătorit în acești ani în Moldova și Ungaria. Cel mai probabil, autorul său a fost Fyodor Kuritsyn, șeful ambasadei, un om de stat proeminent și un eretic în opiniile sale. Dar Povestea Rusă a lui Dracula nu a fost o traducere a poveștilor străine despre el, la fel cum textele străine nu se întorceau la povestea rusă. Baza comună a tuturor poveștilor despre Dracula sunt anecdotele orale despre el, scrise în diferite moduri în rusă, italo-maghiară și nu.

1 Cercetările și publicarea „Povestea bătrânului care a cerut mâna fiicei țarului” vezi: H. N. Durnovo. Legenda demonului întemnițat în literatura bizantină și veche rusă.– În cartea: Antichități. M., 1907 (Proceedings of the Slavic Commission of the Moscow Archaeological Society, vol. IV, numărul I).

texte germane; Rusă „Povestea lui Dracula” - prelucrare originală a intrigilor „rătăcitoare” C

„Povestea lui Dracula” nu a fost percepută în Rus’ ca o poveste istorică; timpul, împrejurările domniei și adevăratul nume al personajului său principal Dracula - Vlad Țepeș - nu a fost menționat de autor, care l-a numit Dracula, porecla (balaur, diavol), prin care acest prinț era cunoscut în afara Țării Românești. .

Povestea începe cu un scurt mesaj că „în țara Mutyansk” a existat „un guvernator creștin pe nume Dracula în limba vlashesky (română), iar al nostru este diavolul” și că acest guvernator era „rău înțelept” atât ca nume, cât și ca in mod de viata. Autorul își conduce povestea, ca în Viața lui Mihail Klopsky, nu de la începutul vieții personajului principal, ci de la mijloc: vorbește despre sosirea ambasadorilor turci la Dracula care au refuzat să-și scoată „șapca” (pălării). Au spus că este „legea” țării lor. „Vreau să vă confirm legea, dar fiți tari”, declară Dracula și poruncește să-și întindă pălăriile la cap cu un „cuie de fier”. După aceea, se povestește războiul lui Dracula cu regele turc, în timpul căruia l-a învins pe rege de mai multe ori și l-a acoperit cu „rușine”. Ceea ce urmează este o serie de anecdote despre „înțelepciunea diabolică” a lui Dracula. Descrie eșecul lui Dracula în războiul cu suveranul vecin - regele maghiar „Mateash” (Matei Corvin) și șederea sa în captivitate în Ungaria. Cu prețul abandonării Ortodoxiei și trecerii la „latinism”, Dracula și-a recăpătat coroana și a intrat din nou în război cu turcii. În acest război, a murit: în timpul bătăliei s-a despărțit de oștirea sa, „de bucurie a urcat pe munte”; Soldații valahi, confundându-și suveranul cu un turc, l-au înjunghiat cu sulițe.

Ca și poveștile lui Solomon și Kitovras, „Povestea lui Dracula” a constat în principal din episoade separate și, ca și în „Solomon și Kitovras”, o astfel de construcție fragmentată nu a însemnat deloc absența unei singure teme. Episod după episod, el a pictat „răutatea”

guvernatorului Mutyansk - un fel de combinație de cruzime sofisticată cu inteligență. Aceste episoade erau un fel de anecdote, multe dintre ele construite ca ghicitori care aveau un sens metaforic. Dracula nu numai că execută oamenii care au căzut în mâinile lui, ci îi testează, iar subiecții lent, „ineleganți” (nu destul de vicleni), care nu știu cum să „răspundă împotriva mașinațiilor sale” plătesc tragic pentru „ineleganța” lor. . Acest lucru se vede cel mai clar în episodul cu cerșetorii. După ce a adunat „un număr nenumărat de cerșetori și străini (rătăcitori)” în toată țara sa și i-a tratat cu „marele templu”, Dracula întreabă: „Vrei să te creez fără durere în această lume și nu vei avea nevoie de nimic (nu vei experimenta

1 Vezi: Povestea lui Dracula. Cercetare și pregătire de texte Ya. S. Lurie. M.-L., 1964.

are nevoie)?" Neînțelegând al doilea sens sinistru al cuvintelor sale, cerșetorii sunt de acord cu entuziasm. Dracula îi eliberează „de sărăcie” și „de boală”, ardându-i într-un „templu” încuiat. Dracula face la fel cu regele turc: el promite să-l „slujească”; regele turc, care a înțeles aceste cuvinte la propriu, „velmi bucuros”; Dracula distruge posesiunile turcești și îl informează pe rege că „cât a putut, doar eu l-am slujit”. Primul episod al poveștii este construit pe aceeași ambiguitate. Dracula le promite ambasadorilor turci să le „confirme” (întărească) obiceiul de a nu-și scoate pălăria nimănui și „confirmă” acest lucru prin cui cu cuie pălăriile ambasadorilor turci la cap.

Motivul calvarului care străbate toate aceste episoade este unul dintre motivele preferate ale literaturii și folclorului medieval. Acest motiv era bine cunoscut literaturii ruse antice: la fel de „elegant” și la fel de crud ca și Dracula, Olga i-a „testat” pe ambasadorii Drevlyeni în Povestea anilor trecuti ; motivul testului se regăsește și în Povestea lui Akira cel înțelept.

Care a fost sensul Povestea lui Dracula, ce a vrut să spună autorul, prezentându-i cititorului eroul său „rău înțelept”? Intriga din Povestea lui Dracula, ca și complotul lui Solomon și Kitovras și Stephanite și Ikhnilat, nu poate fi redus la nicio concluzie sau învățătură certă. Dracula comite nenumărate atrocități, arde pe săraci, execută călugări, femei, meșteri care i-au făcut butoaie pentru comori ascunse; ia masa printre ţăruşii pe care se descompun „cadavrele morţilor”. Dar duce și o luptă cu turcii, o luptă eroică și, fără îndoială, provocând aprobarea cititorului, și moare în această luptă, urăște „răul”, distruge furtul și înființează în statul său o instanță corectă și imparțială, din care nici bogaţii, nici nobilii.

O caracterizare complexă a lui Dracula, care combină „cruzimea nemaivăzută cu dreptatea”, a fost dată în secolul al XV-lea. de un alt autor care a scris despre el, umanistul italian Bonfini, care a locuit în Ungaria. Dar, spre deosebire de cronica lui Bonfini, Povestea lui Dracula nu a fost un monument jurnalistic, ci un monument fictiv - prin urmare, autorul său nu și-a exprimat evaluarea despre erou într-o formă directă, ci a desenat o imagine foarte neobișnuită și viu caracteristică a acestui prinț. Dracula nu este doar un răufăcător,

dar, în același timp, nu arată ca un conducător drept, care ar fi trebuit să fie bun și evlavios în monumentele medievale. Dracula este un monstru vesel care își testează victimele (astfel de monștri au fost descriși în unele povești populare). Destul de neobișnuit pentru o poveste hagiografică sau eroică de război, Dracula a fost chiar mai aproape de personajele principale ale ficțiunii traduse decât eroul din Povestea bătrânului. Înțelept și crud a fost Kitovras în Solomon și Kitovras; inteligent și viclean - Ikhnilat în „Stephanit și Ikhnilat”. Autojustificările lui Dracula despre

uciderea cerșetorilor sau executarea ambasadorilor amintea în multe privințe de raționamentul viclean al lui Ikhnilat în timpul procesului său.

La fel ca atunci când citea „Solomon și Kitovras” și „Stephanit și Ikhnilat”, cititorul însuși a trebuit să decidă cum să se relaționeze cu un astfel de erou.

Acest lucru a condus la faptul că percepția acestei povești a fost chiar mai diversă decât percepția altor monumente similare. În secolul al XVI-lea. Povestea lui Dracula nu a fost rescrisă și a dispărut din tradiția manuscrisului - acest lucru s-a datorat (împreună cu motivele generale ale dispariției poveștilor seculare, pe care le vom discuta în capitolul următor) parțial faptului că povestea a descris prea deschis cruzimea puterii „ formidabile”. În secolul al XVII-lea povestea a reapărut în scris, dar în multe liste a fost alterată, încercând să simplifice imaginea complexă și dublă a lui Dracula - a fost transformat fie doar într-un crud, fie doar într-un conducător înțelept.

„Povestea lui Basarga și a fiului său Borzosmysl”. Construcția parcelei Povestea lui Basarga și fiul său Borzosmysl nu este la fel de complicată ca construcția Povestea lui Dracula. Aceasta nu este o combinație de povestiri și anecdote, ci, în esență, o nuvelă detaliată1.

Se povestește cum negustorul Basarga împreună cu fiul său în vârstă de șapte ani, Borzosmysl, au pornit într-o călătorie din Constantinopol; o furtună i-a adus corabia în cetatea Antiohia. Regele necredincios, latinul Nesmeyan, care domnește în acest oraș, cere lui Basarga să ghicească trei ghicitori, altfel negustorul va trebui să se convertească la credința latină sau să fie executat. Întorcându-se pe navă după o conversație cu țarul Nesmeyan, „plângând și plângând amar” și așteptându-se „de la regele morții”, Basarga își găsește fiul jucând „jocuri pentru copii”: fiul călărește pe punte „pe un copac” (băț), „ca pe un cal”, ca atare este obiceiul (obiceiul) copiilor, jocul este creat. Dar, în timp ce joacă „jocuri pentru copii”, tânărul Borzosmysl se dovedește a nu fi copilaresc înțelept: invită tinerii să rezolve ghicitorile regale. Basarga îl ia cu el pe Borzosmysl și el rezolvă cu adevărat ghicitorile lui Nesmeyan. Prima dintre ele: „Cât de departe este de la est la vest (răspunsul este ziua călătoriei soarelui)”, a doua: „Ce naiba scade o zecime în timpul zilei și ajunge peste noapte (răspunsul este că ziua o zecime din apa din mari, rauri si lacuri se usuca de la soare, iar noaptea ajunge). Pentru a rezolva cea de-a treia

ghicitoare („ce să facă „ca neamurile murdare să nu râdă... de un creștin ortodox”), flăcăul cere să-i dea haine împărătești și o sabie și să adune tot poporul din Antiohia. El îi întreabă pe antiohieni ce credință vor să creadă. „Vrem, domnule, să credem în Sfânta Treime!” - „strigă” toți oamenii „cu un glas”. „Atunci a treia ta ghicitoare este rezolvată! Nu râdeți, murdarele, nouă, creștinii ortodocși

1 Vezi: Povestea lui Dmitri Basarga și a fiului său Borzosmysl. Cercetarea și pregătirea textelor M. O. Skripil. L.., 1969.

S.U.A!" - spune „creierul”, îi taie capul regelui rău, eliberează Antiohia și el însuși devine rege în ea.

În caracterul său, intriga unică din Povestea lui Basarga este similară cu episoadele anecdotice din Povestea lui Dracula; se bazează și pe rezolvarea ghicitorilor: eroul este testat și iese din el cu onoare, după ce și-a depășit adversarul. Povestea lui Basarga se bazează pe una dintre cele mai comune intrigi ale folclorului și literaturii mondiale, de obicei menționată în folclor 1 ca o anecdotă despre „împărat și stareț” (acest complot a fost reflectat, în special, în balada „Regele”. și Păstorul”, traducere de S. Ya - Marshak). La fel ca în toate poveștile din acest complot, ghicitorile domnitorului crud sunt ghicite aici nu de persoana căreia i se cere (negustorul Basarga), ci de „simpletonul” care îl înlocuiește, care în acest caz se dovedește a fi copilul de șapte ani Borzosmysl.

Spre deosebire de Povestea lui Dracula, în Povestea lui Basarga, evaluarea personajelor este clară și lipsită de ambiguitate: simpatia cititorului, desigur, este în întregime de partea „băiețelului” înțelept care l-a învins pe regele infidel. Totuși, și aici, natura distractivă a narațiunii a prevalat clar asupra edificarii. Călare pe un băț de-a lungul punții navei, Borzomysl nu semăna deloc cu eroii hagiografici obișnuiți care respingeau jocurile copiilor și „distracția pustietă”; Acest erou nu s-a încadrat în cadrul narațiunii istorice obișnuite.

Poveștile traduse și originale, care au devenit destul de răspândite în scrierea rusă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, au rupt în multe privințe tradițiile literaturii din secolele precedente. Aceste povești au introdus teme noi și neobișnuite (intrigile istoriei și mitologiei antice, tema „iubirii femeilor”, interpretată fără condamnarea morală tradițională), noi eroi. Fictivitatea deliberată a personajelor literare nu era caracteristică literaturii medievale. cititorii secolului al XV-lea erau încrezători în istoricitatea eroilor literaturii narative, de exemplu: Alexandru cel Mare, împăratul Constantin și comandantul Zustunei, probabil că nu se îndoiau de istoricitatea lui Dracula, dar deja Nesmeyan, bătrânul fără nume din „Povestea bătrânului”. „, trei „tineri” din „Povestea Babilonului”, Basarga și Borzosmysl trebuiau să le amintească mai degrabă de eroii unui basm decât de personaje istorice. Situația era și mai complicată cu astfel de povești, în care eroii erau, evident, creaturi fabuloase, precum Kitovras, sau animale care se comportau ca niște oameni, în Stephanite și Ikhnilat. În ceea ce privește structura lor, Solomon și Kitovras, și în special Stephanite și Ikhnilat, ar fi trebuit să le

reamintească cel mai îndeaproape cititorilor educați în lumina medievală.

1 Vezi: Anderson W. The Emperor and the Abbot. Istoria unei anecdote populare, vol. I. Kazan, 1916.

pilde rare, religioase, unde imaginile și acțiunile eroilor aveau un caracter simbolic. Dar acestea nu erau pilde, și anume povești despre animale, iar când unii cărturari au încercat să interpreteze fără echivoc fabulele lui „Ștefanitus și Ikhnilat” și le-au adăugat învățături, ei evident au stricat și denaturat acest monument.

Poveștile apărute în literatura rusă în a doua jumătate a secolului al XV-lea se distingeau printr-o altă trăsătură importantă. Aceste povești au fost conduse de intriga: ideile autorului conținute în ele au fost exprimate nu sub forma unei predici directe, ci indirect prin desfășurarea evenimentelor care s-au întâmplat cu personajele. Astfel, tema principală a „Alexandriei” - mortalitatea oricărei persoane - a fost dezvăluită cititorilor de la sine, pe măsură ce povestea s-a dezvoltat. Simpatizând cu eroul, experimentând isprăvile sale îndrăznețe, cititorul a ajuns totuși la concluzia că toate succesele sale strălucitoare s-au dovedit în cele din urmă a fi inutile - moartea inevitabilă încă îl pândește pe rege. Într-o serie de povestiri ale secolului al XV-lea. imaginile personajelor erau complexe din punct de vedere psihologic, iar evaluarea lor nu era clară: Kitovras, Ikhnilat și chiar „răul înțelept” Dracula nu erau nici eroi, nici doar ticăloși. Sfârșitul „Solomon și Quito-vras”, „Stephanite și Ikhnilat” și „Povestea lui Dracula” nu au avut nici un sens clar; nu a fost o sărbătoare a dreptății.

Construcția complotului unui număr de povestiri traduse și originale din a doua jumătate a secolului al XV-lea. le-a distins cu claritate de majoritatea monumentelor literaturii ruse antice, unde idealurile principale erau de obicei exprimate de autor în propria persoană - direct, direct și fără ambiguitate. Dar o asemenea construcție, pe de altă parte, a apropiat aceste povești de narațiunea orală, de un basm popular, în care și intriga a jucat un rol important - o poveste despre aventurile unui erou - și unde evident eroi fictionali, uneori zâne - animale de poveste, au apărut. Puțin legat de literatura tradițională bisericească, multe povești din secolul al XV-lea. reflecta „poveștile lumii” care s-au răspândit în literatura occidentală a Evului Mediu târziu și a Renașterii. „Alexandria”, „Legendele Troiei”, „Solomon și Kitovras”, „Stephanite și Ikhnilat”, „Dracula”, „Basarga” - toate aceste monumente sunt în multe privințe similare cu operele de literatură din Europa de Vest din secolul XIV- secolele XVI. Acesta nu a fost rezultatul unui împrumut direct; asemănarea s-a explicat prin faptul că atât în Europa de Vest, cât și de Est, legendele orale „rătăcitoare” au început să fie scrise pe hârtie, trecute de la folclor la literatură; au apărut și traduceri ale ciclurilor de fabule orientale (ca „Stephanit și Ikhnilat”).

În a doua jumătate a secolului al XV-lea. Literatura din Rusia s-a dezvoltat pe o cale în multe privințe similară cu dezvoltarea

literaturii în Occident. În secolul XV. Drumurile lor, după cum vom vedea, s-au depărtat brusc.

Călătorie dincolo de trei mări de Afanasy Nikitin. „Călătorie dincolo de trei mări” a negustorului din Tver Afanasy Nikitin este un monument care se află singur în literatura secolului al XV-lea. Cu trăsăturile lor exterioare

acest monument semăna parțial cu „plimbarea” (descrieri ale călătoriilor pelerinilor) prin „țara sfinte” care exista încă din secolul al XII-lea, sau descrieri ale călătoriilor către catedralele bisericești. Dar călătoria lui Nikitin nu a fost un pelerinaj pe un pământ creștin, ci o călătorie de afaceri în îndepărtata India și nu putea fi privită ca o faptă pioasă.

Călătoria lui Afanasy Nikitin în India la sfârșitul anilor '60 - începutul anilor '70. secolul 15 nu a fost întreprinsă în numele cuiva - a fost călătoria unui comerciant din inițiativa lui personală. Plecând spre „Ținutul Shirvan” (Nordul Caucazului) cu scrisori de călătorie de la suveranul său, prințul de Tver, Nikitin a vrut să se alăture caravanei negustorului moscovit Vasily Papin, dar i-a fost dor de el. Lângă Astrahan, Nikitin și tovarășii săi au fost jefuiți de tătarii Nogai; au apelat la Derbent pentru ajutor prințului local și ambasadorului lor de la Moscova, care sosise mai devreme, dar nu au primit niciun ajutor. „Și am plâns și ne-am despărțit pe alocuri: cine are în Rus’, și s-a dus la Rus’, și cine trebuie, și s-a dus unde l-au luat ochii”1.

Printre cei care aveau datorii în Rus' și cărora drumul spre casă a fost închis din cauza pericolului de ruină și robie se număra și Afanasy Nikitin. „Ochii l-au purtat” de la Derbent la Baku, de acolo în Persia, de acolo prin Gurmyz și „Marea Indiei” în India. Îndreptându-se spre India din „multe nenorociri”, Nikitin, se pare, nu a obținut niciun succes comercial acolo. Bunurile pe care Afanasy spera să le vândă în India, calul pe care l-a adus cu mare dificultate, i-au adus mai multe probleme decât venituri: hanul musulman i-a luat acest cal, cerând ca Nikitin să se convertească la islam și doar ajutorul unui persan familiar. negustorul l-a ajutat pe călătorul din Tver să-și returneze proprietatea. Când Nikitin, după șase ani de la începutul rătăcirii sale, s-a întors cu mare dificultate la Rus', a fost cu greu mai în stare să-și achite datoriile decât la începutul călătoriei. Singurul fruct al călătoriilor lui Nikitin au fost însemnările lui.

Păstrată în colecția de la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, precum și într-o cronică independentă a anilor 80. (Sophia II - Cronica din Lviv) Călătoria lui Nikitin dincolo de trei mări a fost un monument complet neoficial; din această cauză a fost lipsită de trăsăturile tradiţionale caracteristice literaturii bisericeşti sau laice oficiale. Doar câteva trăsături îl legau de „mersul” și „pelerinii” secolelor precedente: enumerarea punctelor geografice cu indicații ale distanțelor dintre ele, un indiciu al bogăției unei anumite țări.

1 Călătorie dincolo de cele trei mări de Afanasy Nikitin. 1466-1472 Ed. al 2-lea.

M.-L., 1958 (cartea conține un articol de V.P. Adrianov-Peretz „Afanasy Nikitin – Călător-Scriitor”).

283

În ansamblu, „Mersul” lui Nikitin a fost un jurnal de călătorie, note despre aventurile sale, care povesteau despre care autorul habar nu avea cum se vor sfârși: ; atunci Dumnezeu știe ce se va întâmpla... Nu știu drumul, chiar și kamo (unde) voi merge din Gundustan... ”Ulterior, Nikitin s-a îndreptat totuși spre Rus’ și a găsit drumul” din Gundustan”, pentru exemplu, iar aici înregistrarea rătăcirilor sale urmează exact cursul călătoriei și se termină la sosire la. Kafu (Feodosia).

Scriindu-și impresiile într-o țară străină, negustorul din Tver spera probabil că „Călătoria” sa va fi citită cândva de „frații creștini ruși”; temându-se de ochi neprieteni, a notat cele mai riscante gânduri nu în rusă. Dar toți acești cititori au fost prevăzuți de el în viitor, poate după moarte (cum s-a întâmplat). Între timp, Nikitin a scris pur și simplu ceea ce a simțit cu adevărat: „Și aici este o țară indiană, și oamenii merg toți goi... Și au mulți copii, iar bărbații și femeile sunt toți goi și toți negri: Eu au mulți oameni, dar se minunează de omul alb..."

Aflându-se într-o țară străină, comerciantul din Tver nu înțelegea totul în mediu. La fel ca majoritatea oamenilor care s-au găsit în străinătate, el era gata să vadă în orice, chiar și în cel mai neobișnuit caz, manifestarea unor obiceiuri locale deosebite. O oarecare credulitate a autorului este evidențiată și de poveștile sale despre pasărea gukuk care emite foc din gură și despre maimuță - „prințul maimuță”, care are propria sa armată și care trimite o armată mare adversarilor săi.

Dar acolo unde Afanasy Nikitin nu s-a bazat pe poveștile interlocutorilor săi, ci pe propriile sale observații, punctul său de vedere s-a dovedit a fi corect și sobru. India, văzută de Nikitin, nu semăna deloc cu țara plină de „tot felul de bogății” din „Povestea Regatului Indiei”, unde toată lumea este fericită și „nu există nici hoț, nici tâlhar, nici invidios. persoană." India, văzută de Nikitin, este o țară îndepărtată, cu o natură aparte și cu obiceiuri proprii, dar ca structură este aceeași cu toate ținuturile cunoscute de călătorul rus: sărace), iar boierii sunt puternici, buni și. velmi magnific. Nikitin și-a dat seama clar diferența dintre cuceritori - „Besermenii” și populația principală - „Gundustanii”. De asemenea, a observat că hanul musulman „călărește pe oameni”, deși „are mulți elefanți și cai buni”, iar „gundustanții sunt toți pietoni... și toți sunt goi și desculți”. Un străin lipsit de drepturi, jignit de hanul „Besermensky”, Nikitin le-a spus „indienilor” că el „nu este un besermenian”; a remarcat, nu fără mândrie, că „indienii”, ascunzându-și cu grijă viața de zi cu zi de musulmani, de el, Atanasie, nu „s-au ascuns (ascuns) în nimic, nici despre natură, nici despre comerț, nici despre rugăciune (rugăciune).), nici despre alte lucruri, nici zhonul lor nu a învățat să se ascundă.

.. Cu toate acestea, în ciuda simpatiei sale pentru „oamenii rurali goi” din India, Nikitin, desigur, era trist și singur într-o țară străină. Tema dorului de casă este, probabil, tema principală a Călătoriei. Această temă este prezentă nu numai în cuvintele lui Nikitin că nu există nicio țară în lume ca pământul rusesc, „deși boierii pământului rusesc sunt nedrepți” (această remarcă a fost afirmată în turcă pentru orice eventualitate), ci și în alte locuri. unde dorul de patrie nu se reflectă direct, ci indirect. Nikitin îi certa pe „câinii besermen”, care l-a asigurat că în India „există o mulțime de bunuri noastre” (adică, bunuri potrivite pentru vânzare în Rusia) și l-a îndemnat să facă această călătorie dificilă, se plânge de costul ridicat: „ Dar trăiesc în Gundustan, străini toate sobina (cash) sunt cicatrici, totul este scump pentru ei: unul este o persoană, uneori merg să mănânc pentru o zi pentru o jumătate de treime din Altyn, dar nu am băut vin ... „Principalul nenoroc care l-a asuprit cel mai mult pe Nikitin a fost distanța față de limba sa maternă și de credință, care pentru el era indisolubil legată de viața obișnuită. Nikitin a fost asuprit nu numai de încercările directe de a-l converti la islam, ci și de incapacitatea de a respecta obiceiurile patriei sale într-o țară străină: „Dar nu este nimic la mine, nicio carte, dar am luat cărți cu mine din Rusia. , altfel dacă m-au jefuit, i-au luat... » Limba turcă, pe care Nikitin o folosea în India, a început treptat să-și înlocuiască limba maternă din memorie. Deosebit de expresive în acest sens sunt „gândurile” în care a căzut Nikitin după ce unul dintre interlocutorii săi „besermenieni” i-a spus că nu pare să fie un „besermenian”, dar nici nu cunoștea creștinismul: „Dar am căzut în multe gânduri. și rekoh în sine (și-a zis): vai de mine, blestemat, de parcă m-aș fi rătăcit din calea cea adevărată... Doamne Dumnezeul Atotputernic, Făcătorul cerului și al pământului! Nu-ți întoarce fața de la slujitorul tău, ca și cum aș fi întristat... Domnul meu, ollo primul zeu, ollo tu, kareem ollo, ragim ollo, kareem ollo, ragimello (în arabă: mântuiește-mă, Doamne, al meu Dumnezeu) ... „Ultimele legături cu țara natală sunt întrerupte: începând cu un apel către zeul creștin, Nikitin (poate imperceptibil pentru el însuși) trece la rugăciunea musulmană.

Scrise pentru el însuși, însemnările lui Nikitin sunt unul dintre cele mai individuale monumente ale Rusiei Antice: îl cunoaștem pe Afanasy Nikitin, ne imaginăm personalitatea lui incomparabil mai bună decât personalitatea majorității scriitorilor ruși din cele mai vechi timpuri până în secolul al XVII-lea. Natura autobiografică și lirică a Călătoriei dincolo de trei mări, care transmite experiențele emoționale și starea de spirit a autorului, au fost trăsături noi în literatura rusă antică, caracteristică secolului al XV-lea. În imediatitatea și concretetatea sa, „Călătorie dincolo de trei mări” seamănă cu nota mai sus menționată a lui Innokenty despre ultimele zile din viața lui Pafnuty Borovsky. Dar, desigur, Afanasy Nikitin este o figură mult mai strălucitoare și mai interesantă decât Innokenty. Caracterul personal al Călătoriei, capacitatea autorului ei

pentru a ne dezvălui starea sa de spirit, lumea sa interioară — cu toate aceste trăsături, jurnalul lui Afanasy Nikitin are ceva în comun cu cel mai mare monument al literaturii antice ruse, scris două secole mai târziu — „Viața protopopului Avvakum”.

LITERATURĂ

Lucrări generale. Originile ficțiunii rusești. L., 197:0; Shakhmatov A. A. Revizuirea cronicilor din secolele XIV-XVI. M.-L, 1938; Lurie Ya. S. Cronici întregi rusești din secolele XIV-XV, L., 1976; El este. Lupta ideologică în jurnalismul rus de la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea. M.-L., 1960; Kazakova N. A., Lur'e Ya. S. Mișcări eretice anti-feudale

XIV - începutul secolelor XVI. M.-L., 1955; Colecţiile Dmitrieva R. P. Chet'i

secolul al XV-lea ca gen.- „TODRL”. L., 1972, v. XXVII.

Texte. Leonid. Povestea Constantinopolului de Nestor Iskander din secolul al XV-lea. Monumente ale scrierii antice.- OLDP. SPb. 1886; Povești rusești XV—

secolul al XVI-lea M.-L., 1958; Tikhonravov N.S. Poveștile țarului Solomon.— Cronica literaturii și antichităților rusești, vol. IV, otd. 2. M., 1862, p. 112-121. Povestea lui Petru, Prințul Ordei.- În cartea: Povești rusești din secolele XV-XVI. M.-L., 1958;

Cercetare: Skripil M. O. „Istoria” despre capturarea Constantinopolului de către turcii din Nestor-Iskander.- „TODRL”. M.-L., 1954, vol. X; Speransky M.N. Povești și legende despre capturarea Tsargradului de către turci (1453) în scrierea rusă din secolele XVI-XVII.- „TODRL”. M.-L., 1954; v. X; 1956; vol. XII; Skripil M. O. Legenda Babilonului.- „TODRL”. M.-L., 1953, vol. IX; Droblenko într-un H. F. Referitor la natura genului „Povestea Babilonului” — „TODRL”. L., 1969, v. XXIV; Călătorie dincolo de trei mări de Afanasy Nikitin. 1466-1472 M.-L., 1948; Ed. a II-a, adaugă. și refăcut. M.-L., 1958; Klyuchevsky V. O. Old Russian Life of the Saints ca sursă istorică. M., 1871; Povestea vieții lui Mihail Klopsky. Pregătirea textelor și articolului de L. A. Dmitriev. M.-L., 1958, Alexandria. Un roman despre Alexandru cel Mare bazat pe un manuscris rusesc din secolul al XV-lea. Publicația a fost pregătită de M. N. Botvinnik, Ya. S. Lurie și O. V. Tvorogov. M.-L., 1965; Vaneeva E. I. La studiul istoriei textului „Alexandriei” sârbești (pe materialul listelor Leningrad din secolele XV-XVII).- „TODRL”. L., 1976, v. XXX; Povești troiene. Romane cavalerești medievale despre războiul troian bazate pe manuscrise rusești din secolele XVI-XVII. Pregătirea textului și articolului de O. V. Tvorogov, comentarii de M. N. Botvinnik și O. V. Tvorogov. L., 1972; Stephanite și Ikhnilat. Carte medievală de fabule bazată pe manuscrise din secolele XV-XVII. Publicația a fost pregătită de O. P. Likhacheva și Ya. S. Lurie. Traducere din greaca. E. E. Granstrem și V. S. Shandrovskaya. L., 1969; Povestea lui Dmitri Basarga și a fiului său Borzosmysl. Cercetare și pregătire de texte de M. O. Skripil. L., 1969; Povestea lui Dracula. Cercetarea și pregătirea textului Ya. S. Lurie. M.-L., 1964; Lurie Ya. S. Încă o dată despre Dracula și machiavelianism.- „Literatura rusă”, 1968, nr.1; Durnovo N. N. Legenda demonului întemnițat în literatura

bizantină și veche rusă.– În cartea: Antichități. Proceedings of the Slavic Commission of the Moscow Archaeological Society, vol. IV. M., 1907, nr. eu.

Capitolul 6. LITERATURA SECOLULUI XVI

1. PRINCIPALELE FENOMENE IDEOLOGICE ALE SECOLULUI XVI

Secolul al XVI-lea este momentul formării definitive și întăririi statului centralizat rus. În această perioadă, arhitectura rusă, pictura a continuat să se dezvolte și a apărut tipărirea cărților. În același timp, secolul al XVI-lea a fost o perioadă de centralizare rigidă a culturii și literaturii - diferite colecții de cronici au fost înlocuite cu o singură cronică mare ducală (mai târziu regală) integral rusească, a fost creată o singură colecție de literatură ecleziastică și parțial laică - „Marele Menaion din Chetiya” (adică volume lunare ^ pentru lectură - material de lectură aranjat pe lună). Învinsă la începutul secolului al XVI-lea, mișcarea eretică a luat naștere din nou la mijlocul secolului al XVI-lea - după marile revolte populare din anii '40. Încă o dată, erezia a fost înăbușită cu brutalitate. Unul dintre ereticii secolului al XVI-lea. nobilul Matei Bașkin a tras o concluzie îndrăzneață din predica evangheliei a iubirii față de aproapele că nimeni nu are dreptul să dețină „robii lui Hristos”, și-a eliberat toți iobagii. Ereticul - iobag Theodosius Kosoy a mers și mai departe, declarând că toți oamenii sunt egali, indiferent de naționalitate și religie: „toți oamenii sunt una cu Dumnezeu, și tătarii, d germanii și alte limbi”. Theodosius Kosoi a scăpat din închisoare în Rusia lituaniană, unde și-a continuat predicarea, devenind prieten apropiat cu cei mai curajoși protestanți polono-lituanieni și vest-europeni.

Mișcărilor anti-feudale li se opune yugiya ideologică oficială. Formarea acestei ideologii poate fi urmărită încă din primele decenii ale secolului al XVI-lea. Cam în același timp, la începutul anilor 1920. al acestui secol apar două monumente ideologice cele mai importante: „Mesajul asupra coroanei lui Monomakh” de Spiridon-Zavva și „Mesajul către astrologi” al bătrânului Pskov Fiyufei.

„Mesajul coroanei monomahului” și „Legenda prinților lui Vladimir”. „Mesajul despre coroana lui Monomakh” al lui Spiridon-Zavvy a descris o legendă care a jucat un rol crucial în dezvoltarea ideologiei oficiale a statului autocratic rus. Aceasta este o legendă despre originea dinastiei princiare conducătoare în Rus' de la împăratul roman - „Augusta-ke-arya” și despre confirmarea drepturilor sale dinastice de către „Monomakh Enets”, care ar fi primit de prințul Kiev Vladimir Mono. -iakh de la împăratul bizantin. Bazele acestei legende sunt

Biserica Înălțarea Domnului din satul Kolomenskoye. 1536

Dili înapoi în secolul al XV-lea. și, eventual, au fost asociate cu revendicările pentru „coroana regală” prezentate la mijlocul secolului al XV-lea. Tver Marele Duce Boris Alexandrovici. În 1498, nepotul lui Ivan al III-lea Dmitri (care descendea de la prinții din Tver pe partea maternă) a fost declarat co-conducător al bunicului său și încoronat cu

„șapca lui Monomakh”. Astfel, a apărut pentru prima dată o coroană, cu care suveranii ruși au început ulterior să se căsătorească. Probabil că deja existau câteva legende care justifică această nuntă, dar cea mai veche prezentare scrisă a unor astfel de legende cunoscută de noi este „Mesajul despre coroana lui Monomakh” de Spiridon-Sava. Călugăr Tver, numit în secolul XV. la Constantinopol, Mitropolitul Întregii Rusii, nerecunoscut de Marele Voievod al Moscovei și ulterior întemnițat, Spiridon Savva a fost un om educat pentru vremea lui. Și-a început „Epistola despre coroana lui Monomakh” cu o prezentare a istoriei biblice și

împărțirea universului sub „August-Cezar”, în care orașele de pe râurile Vistula și Neman au mers la ruda lui Prus; un descendent al lui Prus s-a dovedit a fi Rurik, care a descins astfel „din familia regelui roman Augustus”. Mai departe, a fost descrisă legenda chemării varangilor și s-a spus despre campania lui Vladimir Monomakh împotriva Constantinopolului și primirea sa de la împăratul coroanei regale, „crabul” (sicriul) care a aparținut lui August Cezar și alte cadouri. Această poveste se transformă oarecum neașteptat în genealogia prinților lituanieni, care se dovedesc a fi descendenții „sclavului stabil” Gegiminik, care l-a slujit pe prințul din Tver Alexandru Mihailovici, care a restaurat pământul rus după invazia Batu. Astfel, legenda despre originea suveranilor ruși din „August Caesar” a fost asociată aici cu legendele dinastice din Tver.

Pe baza „Mesajului despre coroana lui Monomakh” a fost creat unul dintre monumentele populare ale secolului al XVI-lea - „Legenda prinților lui Vladimir”. Textul său era în general asemănător cu textul „Mesajului” lui Spiridon, dar „Genealogia prinților lituanieni” a fost evidențiată într-un articol special, iar rolul atribuit de Spiridon prinților din Tver a fost transferat prințului Moscovei. Yuri Danilovici și descendenții săi; la final a fost menționată victoria lui Dmitri Donskoy asupra lui Mamai.

În 1547, a avut loc un eveniment important în istoria statului rus: tânărul Mare Duce Ivan al IV-lea a fost încoronat cu „șapca de Monomakh” și declarat „rege al întregii Rusii”. În acest sens, a fost alcătuit un „Chinez al nunții” special, în introducerea la care a fost folosită „Legenda prinților lui Vladimir”. Ideile „Poveștii” au fost expuse în monumente diplomatice, reflectate în analele și „Cartea puterilor” din secolul al XVI-lea. iar în Genealogia Suverană. Au pătruns chiar și în artele vizuale: pe ușile „locului regal” (gardul pentru tronul lui Ivan al IV-lea) din Catedrala Adormirea Maicii Domnului din Moscova sunt sculptate scene din Povestea prinților lui Vladimir.

Teoria „Moscova – a treia Roma” de bătrânul Philotheus. În jurul anului 1524, bătrânul (călugăr senior) al Mănăstirii Peșterilor Pskov, Filofei, a scris un „Mesaj către astrologi”, adresat funcționarului Misyur Munekhin și îndreptat împotriva doctorului și filosofului german care a slujit la curtea lui Vasily al III-lea, latinul (catolic) Nikolai Bulev (Byulov), care i-a distribuit lui Russ almanah german cu predicții astronomice și astrologice. Protestând împotriva acestui fapt, Filofey a exprimat o opinie destul de răspândită în jurnalismul

rus despre păcătoșenia întregii lumi latine (catolice) și că atât „prima Romă”, cât și „a doua Roma” (Constantinopol) au căzut în erezie și au încetat să mai fie centre ale lumii creștine... Ele sunt înlocuite de regatul rus - „a treia Roma”: „Doi ubo

1 Vezi: Dmitrieva R.P. Legenda prinților lui Vladimir. M.-L., 1955.

10 Legea. 1874

Roma a căzut, iar al treilea este în picioare și nu va mai fi al patrulea.” Aceeași idee este exprimată în alte două mesaje care au fost găsite în tradiția manuscrisului cu numele Filotheus și adresate marilor duceți Vasily Ivanovici și Ivan Vasilyevici ; totuși, destinatarii-principi sunt menționați doar în listele târzii (nu mai devreme de secolul al XVII-lea), și nu știm care sunt aceste liste: alte mesaje ale lui Filotheus, sau modificări ulterioare ale „Epistolei către astrologi” 1 2. Dar oricâte mesaje ar scrie Philotheus, el a fost cel care a creat teoria „Moscova – a treia Roma”. Această teorie s-a bazat pe unele idei exprimate încă din secolul al XV-lea. Cu puțin timp înainte de cucerirea Constantinopolului de către turci, împăratul și patriarhul bizantin, dorind să primească ajutor din partea Occidentului, au convenit să unească Biserica Ortodoxă Greacă cu cea latină, catolică. Dar unirea bisericească nu a salvat Constantinopolul, iar în 1453 a fost cucerit de turci. În Rusia, unirea nu a fost recunoscută, iar cucerirea Tsargradului a fost considerată pedeapsa lui Dumnezeu pentru greci pentru respingerea ortodoxiei. În 1492, mitropolitul Zosima, care era apropiat de eretici, a declarat că acum „primii” – grecii – erau înlocuiți cu „ultimii” – rușii și a numit Moscova „noul oraș al lui Constantin”. Spre deosebire de Zosima, Filoteu a fost un adversar al mișcărilor eretice și nu s-a gândit la nicio reformă a structurii bisericii, dar a dat și mai multă lățime ideii de „Moscova - noul oraș al lui Constantin”, declarând Moscova. centrul spiritual al întregii lumi creștine.

„Povestea glugii albe”. Ideea trecerii la Rus a regaliei (semne simbolice de demnitate) care au aparținut fostelor capitale ale lumii a fost dezvoltată într-un alt monument - în Povestea Klobukului Alb.

Această poveste a ajuns până la noi în două ediții, scurtă și lungă; o scurtă ediție a fost păstrată în listele secolului al XVI-lea, versiunea lungă nu a fost mai devreme de secolul al XVII-lea. Originea târzie a ediției lungi este evidențiată de faptul că ea (sub forma unei „predicții”) menționează introducerea patriarhiei în Rusia, care a avut loc abia în 1589. Ediția scurtă nu menționează patriarhia, dar a fost scris cu greu mai devreme de mijlocul secolului al XVI-lea...: în 1564, la un consiliu bisericesc, s-a menționat că nu există nicio „scriptie” care să explice de ce arhiepiscopii din Novgorod poartă un klobuk alb. „Povestea glugii albe” (probabil bazată pe unele legende orale din secolul al XV-lea) a fost, evident, „scriptura” care a dat răspunsul la această întrebare.

Povestea vorbește despre un klobuk alb (ținută preoțească) prezentat de primul rege creștin Constantin Papei Silvestru. După ce biserica din Roma a căzut în erezie, papa, din ordinul unui înger care i s-a arătat

în vis, a trimis klobuk la patriarhul Constantinopolului. Dar „tânărul strălucitor” (îngerul) i s-a arătat și patriarhului și i-a poruncit să trimită gluga la Novgorod: „Vechea (veche) Roma a căzut de la slavă și de la credința lui Hristos prin mândrie și propria sa voință, dar în noua Roma, care se afla in Konstyantinegrad, prin violenta agariana ^ musulmana) si credinta crestina va pieri;

1 Epistolele lui Philotheus au fost publicate în cartea: Malinin V. Bătrân al Mănăstirii Elizarov Philotheus și mesajele sale. Kiev, 1901 (Anexe).

2 Comparați: Goldberg A. L. Trei „epistole ale lui Philotheus” (Experiența analizei textuale).– „TODRL”, vol. XXIX, p. 68-97.

în a treia Roma, ariciul este pe pământul rusesc, harul Duhului Sfânt este înălțat. Aceasta reflectă clar ideea exprimată de Filoteu despre „a treia Rome”, deși noul centru al Ortodoxiei nu este Moscova, ci Novgorod1.

În ediția îndelungată a Povestea Klobucului alb, s-au făcut referiri la primirea de către suveranii ruși a regaliei lui Monomakh (șapci și barm), împrumutate din Povestea prinților lui Vladimir. Legenda Babilonului din secolul al XV-lea a suferit o modificare similară. La sfârșitul secolului al XVI-lea - începutul secolului al XVII-lea. a luat naștere un ciclu literar, incluzând, alături de „Povestea Babilonului”, și „Pilda Babilonului”, în care este menționată „Șapca lui Monomah” primită de prinții ruși. Astfel, aceste monumente de mai târziu se dovedesc a fi legate de „Povestea prinților lui Vladimir”.

În toate aceste monumente era comună ideea, care a devenit treptat baza de nezdruncinat a ideologiei oficiale, despre rolul special al Rusiei ca singura țară ortodoxă care a supraviețuit într-o lume care pierduse adevăratul creștinism.

În 1551, la Moscova a avut loc un consiliu bisericesc, ale cărui hotărâri au fost publicate într-o carte specială, constând în întrebări regale și răspunsuri de consiliu la aceste întrebări; Au fost 100 de capitole în această carte. De aici și numele acestei cărți și chiar catedrala care a produs-o. Catedrala Stoglavy a aprobat ca neclintit și definitiv cultul bisericesc care se dezvoltase în Rus' (înființarea Stoglavului, după cum vom vedea, a jucat ulterior un rol important în timpul schismei bisericești din secolul al XVII-lea). În același timp, hotărârile Consiliului Stoglavy au fost îndreptate împotriva oricăror învățături reformatoare-eretice. Într-un mesaj către „părinții” Catedralei Stoglavy, Ivan cel Groaznic i-a îndemnat să apere credința creștină „de lupii care distrug sufletele și de toate mașinațiile dușmanului”. Consiliul a condamnat citirea și distribuirea de „cărți de blasfemie” și de „cărți renunțate eretice”, s-a opus „skomorokhs” (bufoni), „calomieri și argani și guselniki și râs” și împotriva pictorilor de icoane care nu scriu „din eșantioane antice”, ci „gândirea de sine”.

O serie de evenimente literare generale ale secolului al XVI-lea au fost legate de politica ideologică oficială a lui Ivan cel Groaznic în

perioada Catedralei Stoglavy. Printre astfel de activități se numără compilarea „Stoglav” și monumente remarcabile ale scrisului precum „Marele Menaion din Chetia” și „Domostroy”.

1 Pentru textul din Povestea lui Klobuk alb, vezi Universitetskiye Izvestiya. Kiev, 1912, nr. 8, p. 36-40 (Ediție scurtă; publicație de A. A. Nazarevsky) ; Monumente ale literaturii ruse antice. SPb., 1860, nr. eu, p. 287-300 (Ediție variată; publicație de N. I. Kostomarov). Unii cercetători consideră că cea mai scurtă ediție a poveștii este cea mai veche, în timp ce alții consideră că este versiunea lungă, referindu-se la sfârșitul secolului al XV-lea. (vezi: Rozov H. N. Povestea klobuc-ului alb din Novgorod ca monument al jurnalismului integral rusesc din secolul al XV-lea - „TODRL”. M.-L., 1953, IX; Demkov a N. S., Dmitrieva R. P. ., Salmina M. A. The principalele lacune în studiul textual al poveștilor originale rusești vechi.-- „TODRL”, M.-L., 1964, τ.XX, pp. 149-150).

29 in

„Marele Menaion din Chetia”. „Marea Menaia a Chetiilor” (lecturi lunare) au fost întocmite sub îndrumarea Arhiepiscopului de Novgorod, mai târziu Mitropolit al Întregii Rusii Macarie. Codul grandios pe care l-a creat a constat din douăsprezece volume - câte unul pentru fiecare lună a anului. Acest cod a ajuns la noi în trei versiuni - Menaions Sophian, compilat încă din anii 30 - începutul anilor 40, și Menaions Dormition și Royal de la începutul anilor 50. Fiecare volum cuprindea viețile tuturor sfinților a căror amintire este sărbătorită într-o anumită lună și toată literatura legată direct sau indirect de acești sfinți. Potrivit lui Macarius, „Marele Menaion al celor Patru” ar fi trebuit să includă nu numai viețile, ci, în general, „toate cărțile celor patru” (adică, destinate citirii), „care se găsesc în țara rusă”. Codexul creat de Macarius cuprindea, alături de vieți, scrierile grecilor „părinți ai bisericii” (patristică), literatură bisericească-polemică (de exemplu, cartea lui Iosif Volotsky împotriva ereticilor - „Iluminatorul”), biserica hărți și chiar lucrări precum „Topografia creștină” (descrierea lumii) de Cosmas Indikoplo-va, povestea „Barlaam și Ioasaf”, „Legenda Babilonului”, etc. permise de citit în Rusia. Pentru a ne imagina volumul acestei colecții, trebuie să țineți cont de faptul că fiecare dintre volumele sale uriașe (format full sheet) conține aproximativ 1000 de coli. Dimensiunile sale sunt atât de mari încât, deși de la mijlocul secolului al XIX-lea. până la începutul secolului al XX-lea. a fost realizată o ediție științifică a Menaionului, nu a fost încă finalizată C

„Domostroy”. Dacă „Stoglav” conținea normele de bază ale cultului bisericesc și ritualurile din Rus’, iar „Marele Menaion din Chetia” a determinat cercul de lectură al unei persoane ruse, atunci „Domostroy” a oferit același sistem de norme de interior, domestic. viaţă. Ca și alte monumente ale secolului al XVI-lea, Domostroy s-a bazat pe o tradiție literară anterioară. Această tradiție a inclus, de exemplu, un monument atât de remarcabil al Rusiei Kievene ca „Instrucțiunea lui Vladimir Monomakh”. De multă vreme în Rusia s-a predicat soorniki, constând în învățături și comentarii separate asupra problemelor vieții de zi cu zi („Izmaragd”, „Hrisostom”). În secolul al XVI-lea. a existat un monument numit „Domostroy” (adică regulile de organizare a căminului) și constând din trei părți: despre închinarea la biserică și

puterea regală, despre „structura lumească” (relațiile în cadrul familiei) și despre „casă”. structura” (economie). Prima ediție a lui Domostroy, compilată înainte de mijlocul secolului al XVI-lea, conținea (când descrie viața de zi cu zi) scene foarte vii * din viața de la Moscova, de exemplu, povestea

1 Vezi: „Marele Menaion al Chetiilor”, cules de Mitropolitul Macarie. SPb. - M., 1868-1917. „Marile Menaions ale Chetiilor” au fost publicate pentru septembrie, octombrie, noiembrie (1-25), decembrie (1-24 și 31), ianuarie (1-11) și aprilie.

despre femei-proxeneți care stânjenesc „suverani” căsătoriți A doua ediție a „Domostroy” datează de la mijlocul secolului al XVI-lea, este asociată cu numele lui Sylvester, un preot care făcea parte dintr-un cerc restrâns al celor mai influenți și apropiati regele persoanelor, care a fost numit mai târziu (în scrierile lui A. M. Kurbsky, aproape de acest cerc) „Rada aleasă”. Această ediție a Domostroy s-a încheiat cu un mesaj de la Sylvester către fiul său Anfim1 2. În centrul Domostroy se află o gospodărie separată din secolul al XVI-lea, o „ferme” închisă în sine. Această economie este situată în interiorul orașului și reflectă mai degrabă viața unui oraș bogat, decât a unui boier-proprietar. Acesta este un proprietar zelos, o persoană „casnică” care are „membri ai gospodăriei” și „slujitori” - iobagi sau slujitori angajați. El achiziționează toate obiectele principale de pe piață, combinând activitățile de comerț și meșteșuguri cu cămătăria. El se teme și onorează țarul și autoritățile – „cel care se împotrivesc domnitorului, cel care se opune purtării lui Dumnezeu”.

Sylvester a eliminat din Domostroy cele mai vii scene de zi cu zi care au fost citite în prima ediție, dar a păstrat tema principală: severitatea și severitatea vieții interioare, „lucrarea” obligatorie pentru membrii familiei, economie și chiar zgârcenie, avertisment împotriva pericolului. relațiile cu lumea exterioară, cea mai strictă păstrare a tuturor secretelor casnice. Moderația și prudența sunt prescrise în orice; în special, și cu pedeapsa corporală a soției, copiilor și slujitorilor: „bate politicos cu biciul, ținându-se de mână... dar nu ar fi mânie, dar oamenii nu ar ști și nu ar auzi...”

Crearea „Stoglavei”, „Marea Menaia Chetii”, „Domostroy” a avut ca scop in mare masura sa preia controlul asupra dezvoltarii culturii si literaturii. Potrivit cunoscutului istoric al literaturii H. S. Tikhonravov, aceste evenimente „ne vorbesc cu voce tare despre excitarea principiilor protectoare în mișcarea mentală a Rusiei moscovite în secolul al XVI-lea”3. Controlul asupra culturii și literaturii a căpătat un caracter deosebit de strict în timpul oprichninei lui Ivan cel Groaznic, înființată în 1564. Țarul, în cuvintele adversarului său Kurbsky, „și-a închis regatul ca o fortăreață infernală”, împiedicând pătrunderea literaturii de la Occidentul, unde la acea vreme Renașterea și Reforma. În circumstanțe care nu sunt complet clare, tipărirea cărților, care a început în anii 1950 și 1960, a încetat. al XVI-lea; Rusă

1 Pentru textul primei ediții a „Domostroy”, vezi: „Domostroy” conform listei OIDR. M., 1882, p. 73-75.

2 Textul celei de-a doua ediții a „Domostroy” vezi: „Domostroy” conform listei Konshinsky și altele asemenea. Pregătit pentru publicare de A. Orlov. M., 1908. Despre „Domostroy” vezi: Zimin A. A. I. S. Peresvetov şi contemporanii săi. Eseuri despre istoria gândirii sociale și politice rusești la mijlocul secolului al XVI-lea. M., 1958, p. 55-57 și 64-70; Adrianov-Peretz V.P. La întrebarea cercului de lectură al vechiului scriitor rus.- „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII, p. 24-29.

3 Tikhonravov N. S. Works, vol. I. M., 1898, p. 92-93.

primul tipografi Ivan Fedorov a fost nevoit să se mute în Rusia de Vest (Ostrog, apoi Lvov)

Dar schimbarea direcției de dezvoltare a culturii ruse în secolul al XVI-lea. nu a însemnat sfârşitul acestei dezvoltări. Secolul al XVI-lea a fost o perioadă nefavorabilă pentru dezvoltarea ficțiunii – ceea ce atunci se numea „povestiri neprofitabile”. O serie de povești cunoscute în secolul al XV-lea au încetat să mai fie copiate în secolul al XVI-lea - așa a fost soarta lui Stephanite și Ikhnilat, Povestea lui Dracula, se pare că și Alexandria și poveștile lui Solomon și Kitovras. Dar au continuat să se dezvolte povești cu caracter istoric și instructiv ecleziastic, „utile” din punctul de vedere al ideologiei oficiale. Apar o serie de monumente hagiografice (hagiografice) - în cadrul „Mării Menaii a Cheţilor” şi în afara acestora. Scrierea cronicilor, deși centralizată, a fost condusă cu mare grijă până la mijlocul anilor 1960. al 16-lea secol Noul, mai ales caracteristic secolului al XVI-lea, a fost de asemenea folosit pe scară largă. tip de literatură – jurnalism laic, discutând cele mai importante probleme ale administrației publice.

2. HIGIOGRAFIE

Unul dintre principalele tipuri de scriere ale secolului al XVI-lea. a rămas hagiografia – literatura vieții sfinților. În secolul al XVI-lea. au fost canonizați, declarați sfinți, recunoscuți de întreaga Biserică Rusă, multe persoane care înainte fuseseră venerate doar în anumite țări și principate, precum și o serie de conducători bisericești din trecutul recent.

Viețile secolului al XVI-lea au ajuns până la noi atât în texte separate, cât și în culegeri și, ceea ce este deosebit de caracteristic acestei perioade, ca parte a marilor bolți - patericons și Marele Menaion al Cititorilor. Multe dintre viețile acestei perioade au fost dedicate sfinților care au întemeiat mănăstiri la sfârșitul secolelor al XV-lea și al XVI-lea.

O serie de monumente ale literaturii hagiografice din secolul al XVI-lea. asociat cu Mănăstirea Volokolamsk, al cărei fondator, Iosif Volotsky, a fost principalul „denunțător” al ereziei Novgorod-Moscova. Viețile din Volokolamsk au fost combinate într-un set special de „povestiri ale foștilor părinți (părinți)” ale mănăstirilor Borovsky și Volokolamsk - „Volokolamsk Patericon”. Autorul său a fost nepotul și

asociatul lui Joseph Volotsky, scriitorul și pictorul de icoane Dosifey Toporkov 1 2.

Tradițiile hagiografice ale iosefiților, adepții lui Iosif Volotsky, au fost continuate de mitropolitul Macarie. Macarius a fost primul

1 Vezi: Tihomirov M. N. Cultura rusă a secolelor X—XVIII. M., 1968, p. 292-345; Zernova A. S. Începutul tipăririi cărților. M." 1947.

2 Vezi: Volokolasky Paterik. Seminar de literatură rusă veche pentru cursuri superioare pentru femei. M., 1915, nr. 5.

inițial călugăr al aceleiași mănăstiri Borovsky, unde și-a început activitățile Iosif Volotsky. După cum știm deja, „Marile Menaions ale Chetiilor”, create sub conducerea sa, trebuiau să acopere întregul cerc de lectură al oamenilor din secolul al XVI-lea, dar se bazau tocmai pe hagiografie. În același timp, în ciuda dimensiunii enorme a „Marea Menaia”, acestea cuprindeau departe de toate viețile cunoscute literaturii ruse până în secolul al XVI-lea. Alcătuitorii „Marea Menaia” au dat preferință clară vieților „împodobite”, asemănătoare celor întocmite în secolul al XV-lea. Pahomius Logothete. Viața lui Mihail Klopsky din secolul al XV-lea, scrisă într-un stil neobișnuit pentru hagiografie, a fost revizuită semnificativ de unul dintre redactorii Marii Menai, Vasily Mikhailovici Tuchkov; începutul său neașteptat este înlocuit de o introducere hagiografică tradițională etc.'.

Pe lângă viețile incluse în „Volokolamsk Patericon” și „Marele Menaion din Chetia”, o serie de vieți au continuat să fie create și rescrise separat. Așadar, în colecții separate, s-a păstrat Viața lui Petru Ordinskiul, mult alterată în Marea Menaia. Era în secolul al XVI-lea. a apărut ediția unui monument literar atât de remarcabil al Rusiei Antice precum viața lui Petru și Fevronia, care a ajuns până la noi.

„Povestea lui Petru și Fevronia”. Povestea hagiografică a lui Petru și Fevronia, care a ajuns până la noi, este o lucrare a scriitorului și publicistului secolului al XVI-lea. Yermolai-Erasmus 1 2. Informațiile biografice despre acest scriitor sunt foarte rare. La mijlocul secolului al XVI-lea. a venit la Moscova din Pskov și a devenit protopop al catedralei palatului din Moscova, iar la începutul anilor '60. a luat jurămintele de călugăr (sub numele de Erasmus) și, eventual, a părăsit capitala. Cea mai semnificativă lucrare publicistică a lui Erasmus a fost tratatul „Domnul și topografia pământului pentru regii binevoitori”. În acest eseu, Yermolai-Erasmus a exprimat ideea de „ratai” (țărani) ca bază a întregii societăți: „La începutul tuturor, este nevoie de esența ratai: de la ei există pâine din muncă, din acestea se hrănește toate lucrurile bune (mai ales cele bune) .. ... și toată țara (țara) de la rege la cei simpli. Având în vedere inegalitatea socială, în care „rataiul” își hrănește stăpânii, un fenomen inevitabil, Yermolai și-a propus totuși să stabilească cu fermitate cuantumul cotizațiilor țărănești și să-i protejeze pe țărani de opresiunea inspectorilor și colectorilor de stat. O astfel de decizie, în opinia sa, ar duce la o scădere a tulburărilor țărănești - „orice rebeliune” 3.

1 Vezi: L. A. Dmitriev, Poveștile hagiografice ale nordului rusesc ca monumente ale literaturii secolelor XIII-XVII. L., 1973, p. 264-265.

2 Disputa cu privire la momentul scrierii textului Poveștii care a ajuns până la noi s-a soluționat acum grație descoperirii autografului Poveștii (vezi: Povestea lui Petru și Fevronia. Pregătirea textelor și cercetărilor de R.P. Dmitrieva. L., 1979, p. 95-118).

3 Vezi: Rzhiga VF Activitate literară a lui Yermolai-Erasmus, LZAK. L., 1926, p. 103-200.

H aHHfit lg^rLmipH f fffi^uif f^wnk fintjXntkAshi. irgi' ¡ttlptUÀ <GN . Л/'Гь СльгЛ tfn<A tifili ¿4

***> /■* » *tj»**4 /.«·, t, r 1 V,f ,”

I^AA/H FíMàÇ/í/K) , a>lI/AX|>|,

PrkmSi k aça tacifif

«U

Fevronia la războaie. Miniatura la „Povestea lui Petru și Fevronia”. HVP c. (LOII).

Alături de monumentele jurnalistice, Yermolai-Erasmus a creat și altele hagiografice - Povestea episcopului din Ryazan Vasily (inclusă ulterior în Viața prințului Konstantin de Murom) și Povestea lui Petru și Fevronia, bazate, evident, pe povestea hagiografică din secolul al XV-lea. secol.

Existența unei povești despre Petru și Fevronia, compilată înainte de sfârșitul secolului al XV-lea, este dovedită de faptul că o slujbă bisericească din secolul al XV-lea dedicată prințului Murom Petru, care a învins șarpele, și înțeleapei sale soții Fevronia, cu care Petru a fost îngropat într-un singur sicriu, a fost păstrat. Evident, intriga principală a poveștii a luat contur chiar înainte de Yermolai-Erasmus.

Intriga este aceasta. Un șarpe a luat forma soțului ei pentru a zbura la soția înțeleptului țar Pavel. Șarpelui i se opune fratele lui Pavel Petru, care îl învinge; dar din sângele șarpelui, stropind -

1 Vezi: Skripil M. O. „Povestea lui Petru și Fevronia” (texte).- „TODRL”. M.-L., 1949, vol. VII; republicată în cartea: Povești rusești din secolele XV-XVI, p. 108-115.

Fevronia îi dă servitorului medicament pentru prinț. Miniatura la „Povestea lui Petru și Fevronia”. secolul al 17-lea (LOI I).

gâtul pe Petru, se îmbolnăvește - corpul lui este acoperit de cruste. Petru este vindecat de înțeleapta țărancă Fevronia; drept recompensă, ea îi cere prințului ca soț.

Intriga povestirii ecou multe lucrări ale folclorului rus și mondial; s-a reflectat și în izvoarele scrise ale Evului Mediu. În celebra poveste vest-europeană (celtică, franceză) a lui Tristan și Isolda, povestea începe și cu victoria eroului (Tristan) asupra șarpelui (balaurului); eroina (Isolda) îl vindecă.

Cu toate acestea, coincidența intriga din „Povestea lui Petru și Fevronia" cu „Tristan și Isolda" subliniază și mai mult diferențele dintre ele în interpretarea personajelor. „Povestea lui Petru și Fevronia", spre deosebire de legenda lui Tristan și Isolda, nu este o poveste despre dragoste, nu despre pasiunea atotcuceritoare a eroilor, ci despre o viață de căsătorie fidelă, iar motivul principal al acestei povești este mintea eroinei poveștii, capacitatea ei de a „schimba" (pentru a depăși) interlocutorii lor este o trăsătură care o apropie pe Fevronia de cronica Olga din Povestea anilor trecuti.

297

Fevronia apare în poveste după ce bolnavul Petru, în căutarea unui leac, trimite „să caute doctori" în toată țara Ryazan. Tinerețea (slujitorul) prințului în timpul acestor percheziții ajunge în satul Laskovo și vede o fată în spatele unui țesut; un iepure sare în fața ei. La întrebarea tineretului, unde sunt restul locuitorilor casei, ea răspunde că părinții ei au mers „împrumutat (împrumutat) să plângă", iar fratele ei a trecut „prin picioarele lui în vederea navi (să privească moartea). în ochi)". Băiatul nu poate desluși aceste cuvinte misterioase, dar fata îi explică că părinții s-au dus să-l plângă pe defunct: când vor muri, vor plânge și ei pentru ei, ceea ce înseamnă că plâng după un împrumut; fratele ei este apicultor, scoate miere din copaci și se uită la picioarele lui ca să nu se desprindă și să moară. Convins de înțelepciunea Fevronia (așa se numește fetița), flăcăul îi cere să-și vindece prințul. Fevronia este de acord, dar cu condiția ca Peter să o ia de soție.

Cum să înțelegem această condiție? Cititorul, care a perceput povestea doar ca pe o viață, iar în Fevronia a văzut în primul rând pe sfântă, a putut vedea aici manifestarea înțelepciunii ei - știa dinainte că Petru era destinat soțului ei. Dar oamenii crescuți cu basme populare, unde apare adesea o astfel de condiție, ar putea percepe acest motiv într-un mod diferit - într-un sens pur cotidian. Trăind în satul ei Laskovo, Fevronia cu greu l-a putut vedea pe Peir înainte ca acesta să se întoarcă la ea pentru un leac. Cititorul are, desigur, impresia că nu dragostea l-a atras pe Pyotr Fevronius (legenda lui Tristan și Isolda menționează o poțiune magică de dragoste), ci doar dorința de a nu rata fericirea cuiva.

Fevronia descoperă, de asemenea, aceeași minte și capacitatea de a „schimba" interlocutorul în timpul negocierilor cu Peter. La început, prințul a încercat să o „ispitească" pe Fevronia: i-a trimis o bucată de in și i-a cerut să țese din ea „o srachitsa (cămașă) și port și un căpăstru". Dar Fevronia răspunde absurdului cu absurd1; ea este de acord să îndeplinească cererea lui Petru, cu condiția ca prințul să-i

pregătească un războaie de țesut dintr-o așchie. Desigur, Peter nu poate face acest lucru și, prin urmare, îi refuză cererea. După ce s-a vindecat, Peter încearcă să-și încalce promisiunea de a se căsători cu o țărancă. Dar Fevronia a ordonat prudent să-și lubrifieze toate ulcerele, cu excepția unuia, iar trădarea lui Petru duce la faptul că din „acea crustă încep să se desprindă multe cruste pe corpul lui”; pentru vindecarea finală, Petru trebuie să-și îndeplinească promisiunea.

Petru se căsătorește cu Fevronia, dar boierii pământului Murom nu vor ca o țărancă să le fie prințesă. Ea este de acord să părăsească Murom, dar cu condiția să i se permită să ia

1 O astfel de infirmare a absurdului de către o altă absurditate la fel de evidentă este caracteristică literaturii medievale. De exemplu, Akir a făcut același lucru în Povestea lui Akira cel înțelept.

ce intreaba ea. Boierii sunt de acord și prințesa întreabă: „numai soția prințului meu Petru”.

Împreună cu Peter și Fevronia, unii dintre apropiații lor navighează de la Murom pe o navă. Printre ei se numără un oarecare bărbat căsătorit care, instigat de un demon, „s-a uitat (s-a uitat) la sfânt cu un gând”. Atunci Fevronia l-a sfătuit să scoată și să bea apă dintr-o parte a navei, apoi pe cealaltă. „Această apă este egală sau este doar mai dulce?” l-a întrebat ea. Mi-a răspuns că apa este aceeași. „Și există o singură natură feminină. De ce ți-ai părăsit soția, gândește-te la a altcuiva! a explicat Fevronia.

Cum trebuie înțelese aceste scene? La fel ca povestea căsătoriei lui Petru cu Fevronia, ele pot fi percepute în moduri diferite: atât ca un indiciu al înțelepciunii eroinei, cât și ca dovadă a vicleniei sale deosebite. Fevronia prevede că boierii proști nu vor înțelege ce anume le va cere prințesa de la ei și astfel îi „schimbă”. La fel, răspunsul ei către coleg indiscret de pe navă nu este în mod deschis instructiv, ci glumeț; una dintre eroinele Decameronului lui Boccaccio (ziua I, nuvela 5) a răspuns într-un mod asemănător hărțuirii nemodeste a regelui francez.

Expulzarea lui Petru și Fevronia nu a durat mult: boierii răzvrătiți nu au putut să-și păstreze puterea, iar Petru și Fevronia au fost chemați din nou la Murom.

Scena finală a poveștii este profund poetică. La bătrânețe, eroii sunt călugări tunsurați împreună și vor să moară și ei împreună. Peter este primul care simte apropierea morții și o numește pe Fevronia „otiți”. Fevronia brodează „aer” - țesătura pentru sfântul potir. Îi cere soțului ei să aștepte. Dar Peter abia aștepta. Apoi coase doar fața sfântului, înfige un ac în țesătură, „înșurubați-l cu un fir, ea shiashe (brodat) cu el”, și moare împreună cu soțul ei.

După moartea lui Peter și Fevronia, ei încearcă să-i îngroape separat, dar în mod miraculos ambii eroi ajung într-un singur sicriu.

„Povestea lui Petru și Fevronia” a fost strâns legată de folclor, ea face, de asemenea, ecoul „comploturilor rătăcitoare” ale literaturii mondiale. Dintre basmele rusești, povestea amintește cel mai mult de basmele „În vârstă de șapte ani” și „Fata cu părul scurt”, care vorbește și despre căsătoria unei persoane nobile cu o țărancă, care își dovedește înțelepciunea prin rezolvarea problemelor dificile; aici există și un motiv al expulzării eroinei, luând cu ea ceea ce îi este mai drag - soțul ei 1. Dar în basmele rusești (păstrate doar în evidențele timpurilor moderne) nu există niciun motiv al bolii și vindecării unui soț nobil. Este evident însă că acest motiv a fost prezent și în intriga folclorică folosită de Yermolai-Erasmus. Într-una dintre nuvelele din Decameronul, Bock

1 Compară: Dmitrieva R.P. Despre structura poveștii lui Petru și Fevronia.—TODRL. L., 1976, v. XXXI. Cu. 247-270.

caccio (ziua a III-a, nuvela 9) eroina (Gillette de Narbonne) drept recompensă pentru vindecarea regelui francez îl primește pe unul dintre curteni ca soț. O căsnicie inegală îi aduce durere și exil, dar înțelepciunea eroinei, ca în legenda rusă, o ajută să obțină victoria. Același complot a fost folosit de Shakespeare în comedia All's Well That Ends Well. Evident, combinația dintre motivele căsătoriei inegale și vindecarea eroului de către eroină era cunoscută și de folclorul rus din secolele XV-XVI. Sfârșitul poveștii despre Petru și Fevronia este asociat și cu motive folclorice și seamănă din nou cu Tristan și Isolda - acolo și dragostea personajelor se dovedește a fi mai puternică decât moartea (din mormântul lui Tristan crește o tufă de spini, legând-o cu mormântul Isoldei).).

Natura neconvențională a „Povestea lui Petru și Fevronia” hagiografică a făcut-o evident inadecvată pentru canoanele hagiografice din secolul al XVI-lea. „Povestea lui Petru și Fevronia”, deși creată concomitent cu versiunea finală a „Marele Menaion al Cheților”, (Adormirea Maicii Domnului și Menaia Regală), nu a fost inclusă în componența lor. Motivele folclorice ale povestirii, laconismul ei, absența trăsăturilor de etichetă - toate acestea au făcut-o străină de școala hagiografică a mitropolitului Macarie. Dar aceleași trăsături fac din Povestea lui Petru și Fevronia unul dintre cele mai bune monumente literare ale Rusiei Antice.

3. NARATARE ISTORICĂ

În secolul al XVI-lea. cronica toată rusă s-a unit. Cronicile puteau fi întocmite atât în mitropolit, cât și în biroul marelui duce, dar toate înregistrările despre evenimentele curente erau de natură uniformă și oficială. Abia mai târziu, dacă politica Marelui Duce s-a schimbat, unele dintre aceste știri au fost modificate într-un mod nou.

Din secolul al XVI-lea două mari anale rusești au ajuns până la noi - Nikonovskaya și Voskresenskaya; pe baza lui Nikonovskaya, a fost compilat un cod facial în mai multe volume din secolul al XVI-lea. Odată cu scrierea cronică integrală rusească, la Pskov se continuă scrierea cronică locală; cronicari individuali au fost adunați și la Novgorod și în nord, în ținutul Dvina, la Kholmogory.

După înfrângerea mișcărilor eretice în 1504, învingătorii ereticilor, „bisericești militanti”, a căror principală cetate a fost mănăstirea Volokolamsk fondată de Iosif Volotsky, au început să joace un rol important în dezvoltarea literaturii ruse; după moartea lui Iosif, ucenicul său, Daniel, a devenit egumen al mănăstirii Volokolamsk; în 1522 Daniel a fost ridicat la rangul de mitropolit – capul bisericii ruse. În aceiași ani, cu participarea directă a lui Daniel, s-au întocmit două cronici apropiate una de alta: Letopisețul Ioasaf, care acoperă anii de la 1437 la 1519 (se numește Letopisețul Ioasaf deoarece cronica a aparținut mai târziu fostului Mitropolit Ioasaf), și cronica, care mai târziu a primit numele Nikonovskaya de la istorici. Cronica Nikon era extrem de mare ca volum și complexă ca compoziție; la alcătuirea lui s-au folosit analele de la începutul secolului al XV-lea, apropiate de cea a Treimii, analele Tver și Novgorod, codul cronicii copiat în mănăstirea Volokolamsk etc.. Dar în ultima sa parte, conturând

300

KtléJhÛfAMKItt^H^ffhnAuJIUJdntl

(ГДГЛугил'шГ. ¿ПуМЧ(nplM$ГШИ*

mie 'ifTKrflirojț'O'ifrnM чгпшм^i П|Г4ЛИО1Д<» ГГЗ^НИМ . ¿OK'fHírrin't «sleliFushp^nkd^Gkioll·» .

/М4 ÍMIC«VOHQ» НИМГЦГ^iIsKвЖ'ЖГ^упШ Г^ЛДН Н4М*у^Á^r»MICM . ППМНИИ /Mtfyrbir^HÇrrrJ ЛН^СГПМ ЛГАЧИв . *'íy^íÓM0irTWA3f/M4M<y^A^riHf(*I . /¿f^nicÏHçÎfà ГП0Л>^4ДН0«^4ГГПД<I

Ambasada Indiei la Moscova în 1533 Miniatura unei cronici personale

în boltă al 16-lea secol (GPB).

istoria începutului secolului al XVI-lea, cronica Nikon a transmis cronica mare-ducală oficială.

Ceva mai târziu, în anii 1930 al 16-lea secol (în timpul copilăriei lui Ivan al IV-lea și a „stăpânirii boierești”), a apărut o cronică, care a primit numele Învierea în știință. Cronica Învierii a fost întocmită la curtea Marelui Duce, iar baza sa a fost Codul Marelui Duce al Moscovei de la sfârșitul secolului al XV-lea.

La mijlocul secolului al XVI-lea, în anii reformei lui Ivan al IV-lea, a Catedralei Stoglavog și a cuceririi Hanatului Kazan, a fost creat un cronicar special și oficial, care slăvește tânărul suveran, care acceptase coroana regală câteva. cu ani înainte. A fost numit „Cronicerul Începutului Regatului Țarului și Marelui Duce Ivan Vasilievici”. Curând acestui cronicar i s-a alăturat o parte anterioară extinsă, bazată pe cronica Nikon din anii 20.

Așa a apărut cea de-a doua ediție a Nikon Chronicle, adusă în anii 50. al XVI-lea.1.

În anii 60. al 16-lea secol ultima și cea mai oficială ediție a cronicii Nikon a fost creată cu multe miniaturi colorate („fețe" - ilustrații) - Facial Vault. Setul frontal este format din 9 volume - trei dedicate istoriei lumii și bazate pe Biblie, Cronicarul elen și Cronograful rus și șase cronici bazate pe Cronica Nikon, completate parțial de Înviere. Deosebit de interesantă este soarta ultimului volum al Codului facial, dedicat vremii lui Ivan al IV-lea însuși, dar a continuat mult mai departe decât Cronicarul Începutului Regatului - până în 1567. Acest volum există în două versiuni - una dintre ele. , neterminată și necolorată, a fost numită „Cartea Regală". Ultimul volum al Codului facial a păstrat urme ale muncii editoriale realizate de vreun redactor care a tăiat vechiul text și a introdus în locul lui în cursivă unul nou, uneori complet diferit de conținut. Multe dintre aceste postscripte au fost îndreptate împotriva persoanelor care au suferit sub Ivan al IV-lea, una dintre ele (ne vom opri mai târziu) descrie evenimentele din timpul bolii lui Ivan cel Groaznic. Întrebarea autorului acestor postscripte a provocat controverse în știința istorică: ar putea fi țarul însuși sau funcționarul său Ivan Viskovaty, dar, în orice caz, postscriptele erau de natură oficială și reflectau politica

1 Cronica Învierii se găsește în PSRL, Vol. VII-VIII. Spb., 1856-1859; Nikonovskaya — PSRL, voi. IX-XIII. Spb., 1862-1910 (reproducere fotografică: M. 1965); Cronica începutului imperiului - PSRL, vol. XXIX. M., 1965, p. 9-116; Letopisețul Joasafov a fost publicat separat sub redacția lui A. A. Zimina: Analele lui Josephus. M., 1957; vezi: Kloss B. M. Activitatea atelierului literar metropolitan în anii 20-30. al 16-lea secol şi originea cronicii lui Nikon.— În carte: Artă antică rusă. Cartea cu manuscrise. M., 1972.

Instalarea ceasului pe turnul Kremlinului din Moscova în 1404. Miniatura Cronicii Aversului. al 16-lea secol (GIM).

timp oprichnina. Unele dintre aceste postscripte au fost introduse în textul principal al noii versiuni a ultimului volum al Codului facial. Incompletitudinea Codului facial, care se încheie în 1567, și încetarea completă a analelor oficiale întregi rusești după acel an, au fost în mod evident asociate cu schimbări politice puternice în anii oprichninei L.

O serie de povești conținute în cronicile ruse ale secolului al XVI-lea au valoare nu numai istorică, ci și artistică. Aceste povești includ povești despre sfârșitul independenței lui Pskov, despre moartea lui Vasily al III-lea în 1533 și despre boala lui Ivan al IV-lea în 1563.

Povești despre captura de la Pskov. S-au păstrat două povești despre anexarea Pskovului - în cronicile Pskov I (codul din 1547) și Pskov III (codul din 1567). Prima poveste începe cu o plângere asupra Pskovului: „O, mare Pskov, cel mai glorios în cetăți! De ce te plângi, de ce plângi? Pskov răspunde: „De ce nu ne plângem, de ce nu plângem? Zboară asupra mea un vultur cu mai multe aripi... și creează pământul nostru gol... „Dar atunci acest strigăt se transformă într-o descriere caustică a activităților guvernatorilor Moscovei:" Atât guvernatorii, cât și tiunii lor și funcționarii Marele Duce, adevărul lor, sărutul

crucii, a luat-o la cer și minciuna a început să umble în ei ... „Se spune în continuare că acești guvernatori au băut „mult sânge din Pskov”, și, prin urmare, toți străinii au preferat a pleca în străinătate: „a rămas un singur Pskov ostasha (a rămas), dar pământul nu este recuperat, dar nu zburați în sus”. În a doua poveste, abuzurile puterii de la Moscova sunt condamnate și mai aspru. Certându-se clar cu conaționalul său Filoteu, care a glorificat regatul moscovit ca „A treia Roma”, redactorul Cronicii Pskov III a comparat-o cu împărăția lui Antihrist și a scris: „Pentru că această împărăție se va extinde și răutatea se va înmulți”1 2. .

Povestea morții lui Vasily III. Povestea morții lui Vasily al III-lea a apărut în anale aproape imediat după acest eveniment -

1 Textul ultimului volum al Codului facial (Lista sinodală și Cartea regală) vezi: PSRL, τ. XIII. SPb., 1904-1906 (Retipărire fototip: M., 1965). Cf.: Alshitz D.N.Ivan cel Groaznic și adnotări la bolțile din față ale vremii sale.- „Însemnări istorice”, vol. 23. p. 251-289; El este. Originea și trăsăturile izvoarelor care povestesc despre răscoala boierească din 1553 - Note istorice, vol. 25, p. 266-292; Andreev N. E. Despre autorul postscriptelor din bolțile faciale ale lui Ivan cel Groaznic.- „TODRL”, M.-L., 1962, τ. XVIII, p. 117-148; Zimin A. A. Despre metodologia studierii surselor narative ale secolului al XVI-lea - În cartea: Studii surse ale istoriei ruse. M., 1973, nr. eu, p. 187-196; - Protasyeva T.N. Cu privire la problema miniaturii Cronicii Nikon (Syn. No. 962) - În cartea: Cronici și Cronici. M., 1974, p. 271-285, Veselovsky S. B. Cercetări despre istoria oprichninei. M., 1968, p. 255-291.

2 cronici din Pskov. M.-D., 1941, numărul. eu, p. 95-97; M., 1955, nr. II, p. 226.

Hl

---------I

A 4" I

***>■ \

W4fAnftttWA4AflFA . '^AA0iKHÂÎn/mțt'

LP/réifí« ^ftHli0Atí(HJçl ^AfttltíÚAtíífiyti (ГI1^ГI-
АП^y^AL0Я<HЛi6(1(P0SGPA^ "N iVCttOUí . ^AtitrnÎ flty^OtltrAti)

rit>

Construcția Kremlinului de piatră la Moscova în 1491. O miniatură a Cronicii Frontului. al 16-lea secol (GIM).

în 15341. Povestea ultimelor zile din viața Marelui Duce, desigur, a fost compilată de un contemporan și de un martor ocular al morții sale.

Aici, boala lui Vasily a fost descrisă în detaliu („o mică răni pe partea stângă pe tulpină ... într-un cap de ac”, care a dus la otrăvire cu sânge). Marele Voievod bolnav a fost dus de la Mănăstirea Treimii, unde se afla, la Moscova. Marele Duce l-a întrebat pe medicul său de curte Nikolai Bulev (același cu care Filoteu s-a certat în mesajul său despre „a treia Romă”) dacă este posibil să se folosească vreun remediu, „mască/(unguent) sau altceva” pentru a-și alina boala. . „Gândul meu nu are nici un ajutor de la Dumnezeu”, a răspuns doctorul. Vasily și-a dat seama că poziția lui era fără speranță. „Fraților! Mult Mikol ai peste mine cunoștea boala mea — ceva incapabil (incurabil)”, le-a spus el copiilor săi boieri.

Povestea despre moartea lui Vasily al III-lea a fost compilată în timpul domniei văduvei sale Elena Glinskaya (care a domnit pentru tânărul ei fiu Ivan), iar ea a jucat în mod natural un rol deosebit de onorabil în ea. Ei i-a încredințat Vasily conducerea, „precum fostele Mari Ducese”. Conform obiceiului, era necesar să-și trimită după fiul, dar Vasily, care a devenit tată cu întârziere și era foarte îngrijorat de sănătatea lui Ivan, în vârstă de trei ani, se temea să-l sperie: „Nu vreau să-l sperie. trimite pe fiul meu după Marele Voievod după Ivan, pentru că fiul meu este mic, iar eu zac în marea mea infirmitate, și ceva de la mine nu l-ar tremura pe fiul meu. — Ca tu, Ogrofena, nici măcar un centimetru din fiul meu Ivan să te retragi, o avertizează el pe bona. La fel de umane și naturale sunt celelalte cuvinte și acțiuni ale prințului muribund - încercările lui de a ascunde severitatea bolii de tânăra sa soție, care plângea atât de mult încât Vasily nu i-a putut da ultimele instrucțiuni - „în țipetele ei, nu un singur cuvânt pentru a o pedepsi”, o conversație cu fratele său despre ultimele zile ale tatălui lor, Ivan al III-lea.

Povestea morții lui Vasily al III-lea a fost refăcută de mai multe ori în analele secolului al XVI-lea. În Cronica Învierii, întocmit după moartea soției lui Vasily al III-lea, Elena (aparent violentă), din această poveste a fost exclusă mențiunea despre transferul puterii către ea și au fost introduse laudele boierilor (în numele lui Vasily al III-lea) pentru loialitatea lor. in schimb; în același timp, au fost excluse multe detalii specifice ale poveștii despre boala și moartea Marelui Duce. În „Cronica Începutului Regatului” (și în parte din listele Cronicii Nikon) au fost făcute noi modificări - au fost lansate laudele boierilor, s-a menționat că tatăl i-a înmânat tânărului Ivan al IV-lea „coroana regală. și coroane regale, au încoronat și țarul Monomakh. Și, în sfârșit, în ultimul volum al Codului facial (în „Cartea regală”), a fost restaurată cea mai veche poveste despre moarte.

1 A se vedea: PSRL, voi. VI. SPb., 1853, p. 269-276. O poveste similară se citește în colecția Novgorod din 1539 - PSRL, τ. IV. L., 1929, p. 552-564.

Vasile III (cu adăugarea „coroanei lui Monomakh”) și detaliile vii ale ultimelor zile ale Marelui Duce caracteristice lui.

Povestea bolii lui Ivan cel Groaznic. Interesul special al compilatorului „Cărții regale” în povestea morții lui Vasily al III-lea

a fost, aparent, legat de o împrejurare. Într-o post-scriptie extinsă la „Cartea Regală” a fost plasată o poveste „despre boala regelui” - o poveste despre boala lui Ivan al IV-lea în 1553, în timpul căreia regele, ca și tatăl său, a vrut odată să transfere tronul în fiul său cel mic și a cerut un jurământ de la pruncul boierilor și de la mama lui. În ciuda caracterului său semi-brut (a fost scrisă de redactorul cronicii pe marginea manuscrisului), această poveste este foarte vie și în multe privințe asemănătoare cu povestea morții lui Vasily al III-lea. Expresive sunt replicile boierilor, care au refuzat să sărute crucea la „scutec”. Fyodor Adashev, tatăl „vecinului” lui Ivan al IV-lea, Alexei Adashev, care a căzut la începutul anilor ’60. în rușine, spunea, potrivit „Carții regale”, că ar fi gata să-i jure credință tânărului prinț, dar se tem de stăpânirea rudelor reginei: „Fiul tău, suveranul nostru, este încă în înfășări. haine (scutece), iar Zakharyin ne va stăpâni ...; si am vazut deja multe necazuri de la boieri pana la varsta ta. „Dacă nu săruți crucea fiului meu Dmitri, atunci ai un alt suveran!” exclamă regele bolnav. „Și nu pot vorbi mult cu voi, dar v-ați uitat sufletele, dar nu doriți să ne slujiți nouă și copiilor noștri...” „Și dumneavoastră, Zakharyins, de ce ți-a fost frică?” a chemat rudele reginei. „Ali chayate, te vor cruța boierii? Vei fi primul mort dintre boieri! Și ai fi murit pentru fiul meu și pentru mama lui, dar n-ai fi dat-o pe soția mea boierilor ca să-l reproșeze!

Povestea „Cărții regale” despre evenimentele din 1553 nu a fost o simplă înregistrare a conversațiilor autentice. A fost creată mulți ani mai târziu și impregnată de o anumită tendință politică (dorința de a denigra pe cei care au căzut în dizgrație). În fața noastră este o ficțiune conștientă, dar o ficțiune care a avut nu numai semnificație politică, ci și artistică.

„Cartea puterii”. Pătrunderea ficțiunii conștiente în narațiunea istorică este deosebit de clară în monumentul semioficial de la mijlocul secolului al XVI-lea — Cartea puterii a genealogiei țarului. în același cerc al lui Macarius, din care a ieșit „Marele Menaion al Chetiilor”, iar în construcție le-a fost asemănător.

1 PSRL, τ. XIII, partea 2. Sankt Petersburg, 1906 (Reediție fototip: M., 1965)

de la 524_525

2 PSRL, or. XXI, partea I-II. SPb., 1913. Comparați: Vasenko P. G. „Cartea puterii genealogiei regale” și semnificația ei în scrierea istorică rusă antică, partea I. SPb., 1904, p. 218-240; Kuskov V.V. Despre unele trăsături ale stilului Cărții Gradelor.— „Uchen. aplicația. Uralsk, Universitatea A. M. Gorki, 1959, nr. 28.

Întreaga istorie a Rusiei a fost prezentată aici sub forma vieților „deținătorilor de sceptru afirmați de Dumnezeu strălucitori în evlavie”, viața fiecăruia dintre acești deținători de sceptru (prinți) a fost prezentată sub forma unui „grad” (treapta) a unei „scări” care urcă la cer, asemănătoare celor descrise în poveștile Bibliei sau literatura hagiografică. Toți prinții ruși (terminând cu însuși Ivan al IV-lea) au apărut în „Cartea puterilor” ca oameni sfinți plini de

„virtuți caritabile”. Dorința de a atribui „evlavie” tuturor acestora a necesitat „corecția” și modificarea istoriei Rusiei în forme mult mai ascuțite decât se făcea în anale. Deja cronicarii, sub influența „pasiunilor politice și intereselor lumești”, modificau adesea prezentarea predecesorilor lor, dar astfel de modificări priveau de obicei un timp destul de apropiat; erau mai precauți în privința poveștilor despre trecutul îndepărtat. Compilatorii Cărții Puterilor sunt o altă chestiune. În efortul de a glorifica întreaga dinastie a prinților Kiev-Vladimir-Moscova, aceștia au invadat cu îndrăzneală trecutul îndepărtat, schimbând dramatic caracteristicile strămoșilor lui Ivan cel Groaznic, eliminând tot ce ar putea interfera cu glorificarea lor.

Atitudinea compilatorilor „Cărții Puterilor” față de materialul istoric a fost găsită nu numai în modificarea evenimentelor individuale descrise în anale, ci și în crearea (sau împrumutarea din tradiția orală) de noi povești care au fost absente în sursele analistice. Printre aceste povești a aparținut, de exemplu, legenda Prințesei Olga, plasată în „Cartea Puterilor” chiar la începutul prezentării ca „Povestea” introductivă. Folosind legende, scrieri necunoscute din secolele anterioare și datând aparent din folclor, autorul „Cărții Puterilor” a început povestea de la scena primei cunoștințe a eroinei, care provenea „din familie, nu princiar. sau nobil, dar din oameni de rând”, cu tânărul prinț Igor. Igor, care se bucura de „unele capturi” (vânătoare) în „regiunea Pskov”, voia să treacă râul. Văzând o barcă pe râu, a chemat „vâslatorul” la mal, s-a urcat în barcă și, plecând deja, s-a convins „ca o fecioară demonică”, tânără, dar „arătosă și curajoasă”; „și a aprins la nud și la unele verbe cu batjocură, transformând (pronunțate cuvinte îndrăznețe) în ea.” Dar Olga a oprit conversația obscenă, „nu în tinerețe, ci în mod senil, ocărându-l (dojenind) cu un simț senil” și a rostit un discurs lung: „Nu vă lăsați sedus când mă vedeți, o fată tânără și solitar...” scena seamănă cu un episod similar din „Povestea lui Petru și Fevronia”, dar în poveste răspunsul eroinei are un caracter batjocoritor și plin de duh, iar în „Cartea puterii” este solemn și instructiv. „Cuvintele prudente” ale Olgăi l-au forțat pe Igor să-și schimbe comportamentul „tineresc”; când au început să-i caute o mireasă, „cum este obiceiul statului și al puterii regale”, Igor „îmi voi aminti de Olga, minunată la fete”, a trimis după ea, „și așa i-a fost destinat de către legea căsătoriei” 1.

În ciuda introducerii unor episoade distractive separate, Cartea Puterilor este în primul rând un monument jurnalistic oficial. Tema sa este glorificarea dinastiei domnitoare, stilul este solemn și monumental.

* PSRL, τ. XXI, partea I, p. 7-8.

Catedrala lui Vasile (Protecția pe șanț) din Moscova. 1555-1560

„Istoria Kazanului”. Combinația dintre ficțiunea artistică și publicistică se găsește nu numai în Cartea Puterilor, ci și în alte monumente ale narațiunii istorice a secolului al XVI-lea. Se manifestă cel mai clar în „Istoria Kazanului”. Scrisă în 1564-1566,1 „Povestea pe scurt de la începutul Regatului Kazanului” diferă de cronici și „Cartea

puterilor” în caracterul ei mai specific - era vorba în principal despre cucerirea Kazanului în 1552; dar, în același timp, „Istoria Kazanului ^” nu era o poveste istorică separată, precum „Povestea bătăliei Mamaev”. Autorul său și-a propus să spună nu numai despre capturarea Kazanului sub Ivan al IV-lea, ci și despre întreaga istorie a regatului Kazanului. El a început imediat această poveste cu o legendă, necunoscută narațiunii istorice rusești și aparent împrumutată de la feudalii tătari din Kazan, despre fantasticul țar „Sain Ordinsky”, care a mers pe pământul rus după moartea lui Batu, eliberând un loc „pe Volga, pe Ucraina rusă" dintr-un șarpe teribil cu două capete și a creat un regat bogat, fierbinte cu "lapte" și "miere" - Kazan.

Cele mai diverse influențe literare au fost combinate în istoria Kazanului. O serie de fire au legat acest monument de jurnalismul oficial al secolului al XVI-lea, de „Povestea prinților lui Vladimir”, mesajele lui Ivan cel Groaznic. „Istoria Kazanului” a fost, de asemenea, apropiată de narațiunea istorică a perioadei precedente - dezvăluie împrumuturi directe din „Povestea Constantinopolului” de Nestor-Iskander și Cronograf. Și, în sfârșit, această „nouă poveste roșie”, așa cum a numit-o autorul ei, a urmat și monumentele prozei narative - „Alexandria” și „Istoria troiană”.

Amestecul diferitelor influențe literare nu a putut decât să afecteze stilul artistic al istoriei Kazanului. Cercetătorii au remarcat deja „încălcarea izbitoare a etichetei literare” inerentă acestui monument: contrar canoanelor unei povești militare, inamicii sunt reprezentați aici în> culori eroice - „un kazanian bate cu o sută de ruși și doi cu două sute. ”; „căderea curajoșilor kazanieni” este însoțită de jefuirea moscheilor, crime și cruzimi comise de armata rusă. Dar imaginea șefului Hanatului Kazan, regina Sumbeki, este deosebit de neașteptată. Sumbeka în Kazan Istoria este departe de a fi o figură pozitivă. Autorul „Istoriei Kazanului” vorbește „despre dragostea rătăcitorului cu regina lancierului Koschak”, despre disponibilitatea reginei, în colaborare cu iubitul ei, „de a-l ucide pe prințul fiului ei, tânărul” , despre cum, după o căsătorie forțată cu Shigalei, Sumbek a fost torturat de mai multe ori

„Istoria Kazanului. Textul a fost pregătit de G. N. Moiseeva. M.-L., 1954.

Comparați: Kuntsevich G. 3. Istoria regatului Kazan sau cronicarul Kazan. SPb., 1905, p. 176-179.

a încercat să-și otrăvească al doilea soț. Și totuși, pentru autorul Istoriei, Sumbeka nu este doar o adulteră și un criminal. În același timp, ea rămâne regină, „roș-soare” și „înțeleaptă”, iar răsturnarea ei de pe tron plânge întregul regat Kazan – și „soții cinstite și fecioare roșii”, și „întreaga curte a țarului”; „Și, auzind acel strigăt, oamenii se îngrămădesc la curtea regală și plâng în același mod și țipă neconsolat.” Sumbeka răsturnată își amintește chiar și de primul ei soț iubit Sapkirei și, așa cum se cuvine eroinelor literaturii antice rusești, plânge, întorcându-se către el; își amintește chiar de „fiul

ei... copilul” (deși s-a spus mai sus cum avea de gând să-l otrăvească).

O astfel de reprezentare aproape idealizată a reginei tătare în „Istoria Kazanului” avea motive politice. În anii oprichninei, mulți dintre guvernanții care au luat Kazanul în 1552 au fost dizgrați și executați; spre deosebire de vechile nume de familie domnești, Ivan al IV-lea a prezentat nobilimea de origine tătară. Dorind să o înalțe pe Sumbeka, autoarea i-a oferit câteva trăsături ale eroinelor ficțiunii traduse - trăsăturile frumoasei Helen din „Povestea troiană” sau chiar Roxana din „Alexandria” (vezi bocetul peste sicriul soțului ei, asemănător cu plânsul Roxanei). peste Alexandru).

Dar folosirea poveștilor din secolul al XV-lea. a fost în Istoria Kazanului, ca și în Cartea Puterilor, mai degrabă superficială și artificială. Aceste lucrări istorice au fost în primul rând monumente ale literaturii oficiale, ai căror autori au impus în mod deliberat anumite idei politice cititorului. Stilul lor corespundea și caracterului oficial al acestor monumente – folosirea unor formule de etichetă care își pierduseră expresivitatea. Autorii au recurs de bunăvoie la retorică, întorsături artificiale și expresii: Volga în istoria Kazanului a fost numită „Tigrul cu jet de aur” (numit după râul din Babilonia), Ivan al IV-lea - „cu brațe puternice”, soldații săi - „firoși”. -inima”. Aceleași întorsături retorice magnifice sunt, de asemenea, caracteristice „Cărții puterilor”, de exemplu, în laudă a prințului Vladimir Svyatoslavich: „Acest Vladimir este o ramură evlavioasă (curajoasă) evlavioasă! Acest Vladimir este un zelot apostolic! Acest Vladimir este o afirmație bisericească!...” etc.

În lucrări precum „Cartea puterilor” și „Istoria Kazanului”, „stilul emoțional”, dezvoltat în literatura rusă din Pre-Renaștere, este oficializat, „tehnicile individuale se osifică, încep să fie aplicate mecanic și repetate”. Apare un stil formal pompos și pompos și în același timp sec al „al doilea monumentalism” al literaturii antice ruse.

1 Vezi: Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse în secolele X–XVII. L., 1973, p. 133-137.

Pentru dezvoltarea literaturii ruse din perioada următoare, nu scrierile semioficiale s-au dovedit a fi fructuoase, în ciuda încercărilor autorilor lor de a introduce elemente de divertisment în narațiunea lor, ci mai degrabă detalii expresive care au pătruns în istoricul. narațiune din observații în direct. Ar putea fi o relatare a unui martor ocular, ca în povestea analistică despre moartea lui Vasily al III-lea, sau povestea unui publicist talentat care a creat iluzia unei adevărate povești documentare, ca în descrierea bolii lui Ivan al IV-lea din Cartea țarului. Aceleași trăsături vii se regăsesc și în alte monumente ale secolului al XVI-lea, în special în lucrările de jurnalism.

4. POVESTI

Poveștile seculare au fost distribuite în scrierea secolului al XVI-lea. mai puțin decât în scrierea celei de-a doua jumătate a secolului al XV-lea; se deosebeau semnificativ de povestirile din perioada anterioară şi prin natura lor.

Poveștile secolului al XVI-lea sunt preponderent didactice, sincer instructive. Aceasta este o poveste tradusă - dialogul „Dezbaterea (argumentul) stomacului (viața) și moartea" și „Povestea reginei Dinara". Un loc oarecum special îl ocupă o poveste scrisă la sfârșitul secolului despre un eveniment istoric important - apărarea Pskovului de țarul polonez Stefan Batory în 1581.

„Dezbaterea vieții și a morții". Manuscrise din secolul al XVI-lea aproape nu există povești traduse — cele care erau cunoscute în Rus' în secolul al XV-lea, sau altele noi. Singurul monument de gen apropiat, care a devenit destul de răspândit în secolul al XVI-lea, este Dezbaterea pântecului și a morții, tradusă în 1494 (din originalul german) în cercul cunoscutului oponent al ereziei, arhiepiscopul Gennady de Novgorod. Această lucrare a fost rescrisă cu nerăbdare în secolul al XVI-lea. în centrul principal al vieții bisericești din secolul al XVI-lea - Mănăstirea Iosif Volokolamsky 1.

Potrivit formularului, „Dezbaterea dintre burtă și moarte" a fost un dialog-conversație a unui om cu moarte. Bărbatul îi cere Morții să-l cruțe; Moartea refuză. În fața noastră este o lucrare apropiată de genul dramatic (în originalul german, „Dezbaterea" era o piesă pusă în scenă pe scena „teatrului Shrovetide" german), dar aici nu există nicio dispută și aproape nicio acțiune. Un bărbat o roagă pe Moarte să-l cruțe pentru „timpul este scurt": „O, Moarte, cruță-mă până dimineață, da . Moartea refuză și explică în cele din urmă cititorului că trebuie să se pocăiască și să se roage „pentru fiecare oră", căci poate „veni" oricui în orice moment. În cele din urmă, Moartea ia Omul.

„Povestea reginei Dinara". „Povestea reginei Dinara" a ajuns până la noi în cadrul unei colecții de eseuri legate de cercul mitropolitului Macarie (povesti despre invazia Crimeii, despre incendiul de la Moscova din 1547) și, se pare, a apărut în prima jumătate a Secolul 16. * 2. Poveștile personajelor principale - „Iberică"

„Vezi: Povestea disputei dintre viață și moarte. Cercetarea și pregătirea textului de R. P. Dmitrieva. M.-L., 1964.

2 „Povestea reginei Dinara" a fost publicată de M. O. Skripil în cartea: Povești rusești din secolele XV-XVI. M.-L., 1958, p. 88-91 (Articol de M. O. Skripil - ibid., p. 414-419). Comparați: Speransky M. N. „Povestea Dinarei" în scriere rusă.- „IORYAS". L., 1926, v. XXXI.

312

regină (georgiană); Prototipul său, se pare, a fost celebra regina Tamara a Georgiei, care a domnit la sfârșitul secolului al XII-lea - începutul secolului al XIII-lea. Intriga din Povestea Dinarei este extrem de simplă. Se rezumă la următoarele: regele persan cere supunerea tinerei regine iberice; ea refuză. Înfuriat, „persanul" pleacă în ținutul iberic (Georgia). Nobilii din Dinara ezită, dar regina își inspiră trupele și promite că va da comorile persane

cucerite mănăstirii Maicii Domnului. Când regimentele persane se apropie, regina „strigă cu glas mare”, iar perșii sunt îngroziți și se împrăștie. După ce i-a învins pe perși, regina își împlinește promisiunea, distribuie comori „caselor lui Dumnezeu” și domnește fericită mulți ani.

Originalitatea povestirilor din secolul al XVI-lea, precum Povestea Dinarei, în comparație cu poveștile din a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost clară contemporanilor; a fost chiar subliniat în mod special. Dacă scrierile, a căror lectură a fost respinsă cu tărie de clerul de la sfârșitul secolului al XV-lea, erau numite „povestiri neprofitabile”, atunci „Povestea Dinarei” avea un subtitlu special – „povestea este extrem de utilă”.

Poveștile enumerate (precum și prima ediție din Povestea glugii albe) au apărut, se pare, cel târziu la mijlocul secolului al XVI-lea. Din a doua jumătate a domniei lui Ivan cel Groaznic nu s-a coborât nicio poveste: vremea oprichninei nu a fost, evident, prea favorabilă dezvoltării literaturii.

„Povestea venirii lui Stefan Batory la Pskov”. Ultima poveste a secolului al XVI-lea. apare după moartea lui Ivan cel Groaznic. Acesta este istoricul „Povestea venirii lui Stefan Batory în orașul Pskov”. Ca și poveștile istorice din secolul al XV-lea, a fost dedicat unui singur volum. Acest subiect a fost asediul Pskovului de către regele polonez Stefan Batory în 15811.

După o nuvelă despre începutul războiului ruso-polonez, autorul a trecut la asediul Pskovului de către trupele polono-lituaniene. Regele, pe care autorul poveștii l-a înfățișat ca pe o „fiară mare fioroasă” aproape fabuloasă, a înconjurat orașul cu un inel continuu și a anticipat victoria în avans. Inamicii au făcut tururi (turnuri de asediu), au reușit să distrugă și să captureze turnurile Pokrovskaya și Pig: pe ambele turnuri au fost ridicate steaguri poloneze. Dar oamenii din Pskov s-au rugat, iar Dumnezeu le-a ascultat rugăciunile. Rușii au lovit Turnul Porcului capturat de polonezi, apoi au pus praf de pușcă sub el și l-au aruncat în aer. „ Nobilii mei sunt deja în castel (oraș)?” întrebă Batory. Ei i-au răspuns: „Sub castel (castel)”. Neînțelegând aceste cuvinte, regele a decis că nobilii săi se aflau lângă zidurile orașului „și băteau în cuie forța rusă”. "Suveran! Toți cei din Turnul Porcilor sunt uciși și arși în șanț”, i-au explicat ei. Regele înfuriat a ordonat trupelor sale să intre în breșă și să ocupe Pskov. Dar soldații ruși nu au permis inamicului să pătrundă în oraș. Călugării și femeile au luptat alături de războinici. Pskoviții au alungat dușmanii din oraș. Femeile din Pskov și-au ajutat soții, au târât în oraș armele lituaniene abandonate.

1 Vezi: Povestea venirii lui Stefan Batory in orasul Pskov. Pregătirea textului și articolului de V. I. Malyshev. M.-L., 1952.

Turnul Gremyachaya din Pskov. 1535

Primul atac al polonezilor s-a încheiat cu un eșec, dar boierii și guvernanții suveranului le-au reamintit pskoviților că mai sunt lupte

înainte. Neputând să cuprindă Pskovul printr-un asediu direct, Ștefan a aruncat un mesaj peste zidurile orașului pe o săgeată, oferindu-se să predea „grindina fără niciun sânge” și amenințând altfel cu „morți amare diverse”. Pskoviții au răspuns regelui în același mod, declarând că „niciunul dintre proștii din orașul Pskov” nu va accepta acest consiliu.

Regele a început să sape sub cetate; locuitorii din Pskov au aflat despre aceste săpături din „limbi” capturate și dezertori. Rușii au săpat un pasaj subteran și au aruncat în aer mina inamicului. Polonezii au eșuat și în ultimul asalt asupra orașului - pe gheața râului Velikaya. Regele a părăsit Pskov, lăsându-și cancelarul (Zamoisky) în locul său. Nu sperând să facă față guvernatorului Pskov Ivan Petrovici Shuisky într-o luptă corectă, cancelarul a recurs la înșelăciune - i-a trimis lui Shuisky un sicriu, asigurându-se că există o „trezorerie” în el. Dar trucul a eșuat: Shuisky i-a ordonat maestrului să deschidă sicriul departe de coliba voievodului, iar acolo s-a găsit praf de pușcă cu „lacăt de foc făcut de sine”. Cancelarul „cu toate

cu forța „a plecat din Pskov; asediul a fost ridicat, iar porțile orașului, închise la începutul asediului, au fost deschise.

În stilul său, „Povestea venirii lui Stefan Batory” seamănă în multe privințe cu monumente ale narațiunii istorice din secolul al XVI-lea precum „Cartea puterilor” și „Istoria Kazanului”. Aici sunt folosite și formule complexe de etichetă („arogant” Batory și „oraș-presiune” Lituania), rânduri-adrese retorice către personaje, către cititor etc. Dar cu tot caracterul ei tradițional, Povestea venirii lui Stefan Batory , ca și alte monumente istorice narative, a experimentat o anumită influență a ficțiunii din secolul al XV-lea. (autorul povestirii s-a referit la „Alexandria” și „Stephanit și Ikhnilat”).

5. PUBLICITATE

În secolul al XVI-lea. în Rus' se răspândeşte un nou tip de literatură - lucrări separate dedicate problemelor acute ale vieţii politice. În termeni moderni, aceste monumente pot fi definite drept lucrări de jurnalism.

Iosif Volotsky. Primul monument al publicismului rus din secolul al XVI-lea. poate fi considerată o carte scrisă chiar la începutul acestui secol şi care a jucat un rol important în istoria gândirii sociale ruse. Aceasta este „Cartea despre ereticii din Novgorod” (numită mai târziu „Iluminatorul”) a egumenului mănăstirii Volokolamsky Iosif Sanin (Iosif Volotsky), principala lucrare îndreptată împotriva ereziei Novgorod-Moscova de la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea. și a servit ca un fel de acuzare în condamnarea ereticilor în 15041. La sfârşitul secolului al XV-lea. Iosif Volotsky și asociații săi în lupta împotriva ereticilor nu s-au bucurat de sprijinul autorităților mari ducale; aceasta s-a datorat planurilor lui Ivan al III-lea de a limita proprietatea monahală pe pământ. În acest sens, Iosif, în primele sale scrieri, scrise la sfârșitul secolului al XV-lea, a cerut chiar rezistență „regelui torționar” care jignește credința creștină. El l-a sprijinit pe inamicul lui Ivan al III-lea,

prințul specific al lui Volotsky. Dar după masacrul ereticilor din 1504, fostul acuzator al puterii regale a devenit apărătorul ei hotărât și a declarat că „regele este ca un zeu superior la putere”. Câțiva ani mai târziu, Iosif s-a despărțit de foștii săi patroni, prinții specifici lui Volotsky, și a anunțat transferul mănăstirii sale sub autoritatea directă a Marelui Duce. Ultimele lucrări ale lui Iosif Volotsky au fost îndreptate împotriva prințului de Volotk și a protectorului său, arhiepiscopul Serapion de Novgorod.

1 Vezi: Iluminator sau respingerea ereziei iudaizatorilor. Crearea Cuviosului nostru Părinte Iosif, Stareț de Volotsky. Kazan, 1904.

Joseph Volotsky este în primul rând un polemist și un acuzator; stilul lui este pompos și solemn. Apărând învățătura bisericii ortodoxe, Iosif se bazează în întregime pe autoritatea „scripturii” divine (Biblia) și a „tradiției” (scrierile scriitorilor bisericești bizantini), dar, bazându-se pe autoritatea acestora, își dezvoltă în continuare argumentul în mod logic și consecvent. . Această logică și marea erudiție în teologie ne permit să vedem în Iosif un fel de reprezentant rus al scolasticii (științei teologice) medievale. Principiul unei analize sistematice a tuturor întrebărilor ridicate de adversarii săi a fost ulterior împrumutat de la Iosif de către alți polemişti ai secolului al XVI-lea. (de exemplu, Ivan cel Groaznic).

Uneori, în lucrările lui Iosif se poate simți vorbirea vie de zi cu zi a acelei vremuri. Așadar, într-un mesaj către okolnichi Boris Kutuzov, Iosif l-a denunțat clar și foarte expresiv pe prințul apanat Fiodor Volotsky, care a asuprit mănăstirea, jefuind oamenii „urbani și rurali”. El a povestit, de exemplu, despre modul în care prințul Fiodor a storcat bani de la văduva unui anume „comerț”: „Și prințul Fiodor a trimis și a ordonat să o tortureze. Și ea a spus totul, unde avea totul, iar el a trimis, a luat toți banii ... ”Iosif a cerut ca prințul, cel puțin, să nu lase fără salariu văduva jefuită. Prințul i-a promis „bun venit”. Dar i-a trimis o singură dată „cinci clătite de la cină și patru clătite pentru mâine, dar nu a dat bani înapoi. Ino și copiii și nepoții se târăsc acum prin curți (cerșind de pomană)..."1

Daniel. Tradiția jurnalistică a lui Iosif Volotsky a fost continuată de Daniel, care l-a înlocuit mai întâi pe Iosif ca stareț al mănăstirii Volokolamsk, iar apoi a devenit Mitropolitul Întregii Rusii. Daniel deținea un „Sfat” extins de 16 „cuvinte” și multe epistole către indivizi. Spre deosebire de Joseph, Daniel avea deja de-a face cu adversari învinși; de aceea scrierile lui nu erau de natura unor dispute vii, ci mai degrabă de învățături. Găsit în scrierile lui Daniel și în satira de zi cu zi. Într-una dintre învățăturile sale, el a desenat, de exemplu, imaginea unui dandy plăcut „curve”. Daniel își bate joc de hainele – cizme înguste la modă, „foarte stacojii (roșii) și mici, de parcă și picioarele tale au nevoie să îndure strângerea asupririi (compresiunii) lor” – și se întoarce către dandy: Tu burp și rzaesh (neched).), devii ca un armăsar... Dar părul tău nu este doar un brici și tăiat din carne (tuns), dar nu îți este rușine să rupi și să smulgi din rădăcini cu un clește, văzându-ți nevestele, întorcându-ți chip masculin într-o femeie... »*2

Vassian Patrikeyev și neposedatorii. Iosif Volotsky și Daniil li s-au opus publiciștii de natură mai independentă. Cel mai talentat publicist dintre adversarii lui Iosif

* Epistolele lui Iosif Volotsky. M.—L., 1959.

2 Scrierile lui Daniel au fost publicate în anexa cărții: Zhmakin V. Mitropolitul Daniel. M., 1881.

lyang, fără îndoială, a fost Vassian Patrikeev, prințul care a fost odată tunsurat cu forța de către Ivan al III-lea călugărilor mănăstirii Kirillo-Belozersky. De la începutul secolului al XVI-lea. Vassian a devenit fondatorul mișcării „neposedatorilor”, oponenți ai proprietății monahale. Profesorul lui Vassian, Nil Sorsky, a acordat puțină atenție problemelor specifice de organizare socială - el, ca și Joseph Volotsky, a condus dispute teoretice cu ereticii (poate chiar a ajutat la scrierea Iluminatorului), a predicat îmbunătățirea morală a călugărilor. Abia la sfârșitul vieții, în 1503, Nil și-a dezvăluit indirect pozițiile în chestiuni practice, sprijinindu-l pe Ivan al III-lea atunci când a propus la un consiliu bisericesc să priveze mănăstirile de proprietatea pământului. Dar nu știm exact cum a justificat Neil acest sprijin pentru prinț. Vassian, spre deosebire de profesorul său, a fost în primul rând publicist și politician. El a scris multe despre proprietatea monahală a pământului, susținând că mănăstirile nu trebuie să dețină „sate cu țărani”, ci să fie hrănite cu salariul suveranului și cu propriile munci. Cu toate acestea, Vassian nu a fost un eretic și un susținător al Reformei. Spre deosebire de toți conducătorii Reformei, el nu a pus sub semnul întrebării învățăturile „părinților bisericii” și nu s-a opus monahismului — dimpotrivă, a căutat să-l îmbunătățească. Nici nu era un susținător al toleranței religioase. El a fost de acord ca ereticii să fie pedepsiți. El s-a opus doar acelor represiuni în masă care după 1504 au început să fie folosite nu numai împotriva liber-gânditorilor, ci și împotriva colegilor lor de călători - reali sau imaginari. Vassian a declarat că ereticii pocăiți ar putea fi îngăduitori și s-a opus pedepsei capitale. Iosif Volotsky a declarat că pentru sfinții antici era „un singur lucru” (nu contează) - „să ucizi un păcătos sau un eretic cu mâinile tale sau cu rugăciunea”. Vassian a remarcat la aceasta că Iosif însuși încă nu a procedat ca sfinții din vechime: nu a făcut o minune, nu a vrut să se suie pe rug cu ereticii executați și să rămână nevătămat. „Și te-am fi acceptat... din flacăra care a ieșit (a ieșit)”, a scris el într-un mesaj batjocoritor către Joseph Volotsky în numele „bătrânilor Kirillov”.

Ridicul a rămas cea mai puternică armă a prințului-călugăr în polemica sa împotriva mitropolitului Daniel, care l-a supus pe Vassian unui proces ecleziastic (în urma căruia Vassian a fost condamnat și ulterior condamnat la moarte). Ca răspuns la reproșul lui Daniil Vassian că nu îl considera sfinți pe Macarius Kalyazinsky și alți făcători de minuni recunoscuți recent de biserica oficială, Patrikeev a remarcat cu o vicleană inocență: „Yaz îl cunoștea, un om simplu; ... altfel, cât de mult vă mulțumește cu el - va fi acesta un făcător de minuni, nu va fi un făcător de minuni ... ”Daniel a obiectat la aceasta că sfinții pot fi găsiți peste tot - printre regi, preoți,“ în

1 Vezi: Kazakova N.A. Vassian Patrikeev și scrierile sale. M.-L., 1960.

dar săracii şi în sclavi. „Ino, domnule, Dumnezeu știe că tu și făcătorii tăi de minuni”, a răspuns Vassian cu o smerenie otrăvitoare.

Dar opera jurnalistică a lui Vassian se caracterizează nu numai prin ironie. În disputele cu adversarii săi, putea fi foarte solemn și grăitor, de exemplu, în acele cazuri când acuza clerul „achizitiv” de lăcomie și asuprire a „fraților nenorociți” – țăranii: „Domnul poruncește: Și dă-mi. săracilor”, scria Vassian și s-a opus acestei porunci evanghelice prin comportamentul propriu-zis al proprietarilor de pământ, care impun țăranilor „mai mult decât mai mult decât mai mult” (dobânda la dobândă) și alungă datornicii insolvabili cu soțiile și copiii lor, „vaca lor”. și calul înțărcat”.

Maxim Grek. Subiectele ridicate de Vassian Patrikeyev au atras și alți publiciști ai secolului al XVI-lea. Dintre acești publiciști, cel mai educat a fost, fără îndoială, Mihail-Maxim Trivo-lis, poreclit în Rus' de Maxim Grecul. În prezent, cunoaștem destul de bine biografia acestui călugăr învățat. Asociat cu cei mai proeminenți umaniști greci și italieni ai Renașterii, Mihail Trivolis a trăit în Italia din 1492, a lucrat în celebra tipografie Alda Manutsia. Dar în curând Trivolis și-a abandonat hobby-urile umaniste și a devenit călugăr într-o mănăstire dominicană catolică. Câțiva ani mai târziu, Trivolis s-a întors în sânul Bisericii Ortodoxe, s-a călugărit pe Athos sub numele de Maxim, iar în 1518, la chemarea Marelui Duce Vasily al III-lea, a plecat la Moscova1.

Maxim Grek nu a uitat de trecutul său umanist: în eseurile sale scrise în Rusia, a vorbit despre tipografia Aldei Manutius, despre Universitatea din Paris; a fost primul care a anunţat descoperirea Americii în Rus'. Dar acum era aspru ostil ideilor Renașterii - a blestemat „învățătura păgână” care pusese stăpânire pe umaniști, din care el însuși, Maxim, putea pieri dacă Dumnezeu nu l-ar fi „vizitat” „cu harul său” 1 2. Avertismentele exprimate de către cititorii ruși Maxim împotriva fascinației pentru scriitorii greci antici (Homer, Socrate, Platon, tragedii și comedii grecești) merită atenție - mărturisesc că unii scribi ruși ai vremii (de exemplu, Fiodor Karpov, cu care Maxim a corespuns) avea astfel de hobby-uri. Dar pentru figurile oficiale ale Bisericii Ruse (cum ar fi mitropolitul Daniel), Maxim însuși părea o persoană prea suspectă: de două ori (în 1525 și 1535) a fost supus

1 Identitatea lui Maxim Grecul cu Mihail – Maxim Trivolis a fost dovedit de I. Denisov în lucrarea: Denisoff E. Maxime le Grec et 1 Occident. Paris-Louvain, 1943.

2 Vezi: Lucrările lui Maxim Grecul, partea I-III. Kazan, 1859-1862. Vezi: Ivanov A. I. Moștenirea literară a lui Maxim Grek. Caracteristici, atribuții, bibliografie. L., 1969; Sinitsyna N.V. Maxim Grek în Rusia. M., 1977.

Sibyl Peach. Miniatură. secolul al 17-lea (GPB).

s-a certat cu curtea bisericii, inchisoarea si exilul. Maxim a fost acuzat de erezie, că nu a recunoscut independența Bisericii Ruse față de Patriarhul Constantinopolului și a fost exilat mai întâi la Mănăstirea Volokolamsky, iar apoi la Tver. Abia după moartea văduvei lui Vasily al III-lea Elena și demisia principalului său persecutor, mitropolitul Daniel, Maxim a putut să se angajeze din nou în activități literare și să-și declare nevinovăția, dar toate cererile sale de a se întoarce din Rusia în Athos au rămas fără răspuns. . La începutul anilor 50. Maxim a fost transferat de la Tver la Mănăstirea Treime și efectiv reabilitat; a fost implicat în lupta împotriva ereziei lui Baskin. A murit la mijlocul anilor 50 ai secolului al XVI-lea.

În soarta lui Maxim Grecul, un rol semnificativ l-a jucat apropierea lui de neposedatorii ruși și de șeful acestora, Vassian Patrikeev; Procesul și condamnarea lui Maximus au avut loc la scurt timp după a lui Bassian.

Ideile neposesive sunt exprimate într-o serie de lucrări scrise de Maxim în Rus'. Printre ele se numără „Povestea este groaznică și memorabilă și despre viața monahală desăvârșită”, „Convorbirea minții cu sufletul”, „Cuvânt despre pocăință” și „Lupta celui lacom cu cel neposesiv”. În ele, el a descris, în special, situația țăranilor, pe care mănăstirile i-au alungat de pe pământul lor pentru datorii și, uneori, dimpotrivă, i-a reținut, cerând procesarea și plata „quitrentului stabilit”. Dacă unul dintre ei, scria Maxim, epuizat sub „greutatea ostenelilor și faptelor impuse de el neîncetat de la noi, dorește să se mute altundeva (în alt loc), nu-i vom da drumul, vai, dacă nu pune. cotizațiile prescrise...”.

Dacă temele lui Maxim semănau în multe privințe cu cele ale lui Vassian, atunci stilul literar al ambilor publiciști era diferit. Maxim era străin de batjocura la care recurgea Vassian, străină era și concretitatea lui cotidiană.(„Vaca și calul”). Stilul lui Maxim este literar, livresc, nu este vorbire colocvială, ci o limbă străină, studiată de un călugăr grec deja la maturitate. Se caracterizează prin viraj lungi, construite complex.

Ivan Peresvetov. Cel mai puternic rupt de tradițiile scrisului antic a fost „războinicul” rus occidental din secolul al XVI-lea. Ivan Peresvetov1. Acesta este un scriitor complet laic. Ajuns în Rus' la sfârşitul anilor '30 ai secolului al XVI-lea (din Polonia, Ungaria şi Moldova), când Ivan al IV-lea era încă un copil şi boierii stăpâneau pentru el, Peresvetov a devenit un adversar hotărât al arbitrarului „nobililor”. Toate scrierile sale sunt consacrate denunțării „bogaților leneși” și glorificării celor săraci, dar curajoși „războinici”. Compoziția operelor lui Peresvetov a inclus lucrări de diferite genuri - petiții către țar, predicții ale „filozofilor și doctorilor latini” despre viitorul glorios al lui Ivan al IV-lea și povești despre regii greci și turci. Lucrările lui Peresvetov, scrise sub formă de epistole - petiții „mici” și „mari” - diferă puternic în caracterul lor. „Mica petiție” a fost construită ca adevărate „petiții” (petiții, declarații)

ale vremii. Aceasta a fost cererea lui Peresvetov către țar pentru permisiunea de a relua acel atelier de scuturi, pe care Peresvetov trebuia să-l amenajeze încă din anii 30, dar nu a putut din cauza necazurilor din timpul „stăpânirii boierești". „Marea petiție" a fost doar sub formă de petiție. În esență, acesta este un eseu jurnalistic în care Peresvetov i-a propus lui Ivan al IV-lea să introducă cele mai importante reforme politice (crearea unei armate regulate a lui „Yunaki", abolirea administrației guvernatorilor, distrugerea robiei, cucerirea Kazan). idei,

1 Vezi: Lucrările lui I. Peresvetov. Întocmit de A. A. Zimin. M.-L., 1956. Cf.: Zimin A. A. I. S. Peresvetov şi contemporanii săi. Eseuri despre istoria gândirii sociale și politice rusești la mijlocul secolului al XVI-lea. M., 1958.

similare cu „Marea petiție" au fost exprimate în două dintre poveștile lui Peresvetov: „Povestea lui Magmet" și „Povestea țarului Constantin"; alături de ei, Povestea Constantinopolului de Nestor-Iskander, ușor modificată de Peresvetov și folosită de acesta ca introducere în colecția lucrărilor sale, a fost inclusă în colecția de lucrări a lui Peresvetov.

Ideologia lui Peresvetov este destul de complexă. Un „războinic" (militar profesionist), Peresvetov în multe privințe poate fi considerat un reprezentant al nobilimii (partea inferioară a clasei feudale) - urăște nobilii bogați, visează la o putere regală „formidabilă". Dar în scrierile lui Peresvetov există și idei îndrăznețe care cu greu le-au trecut prin minte majorității nobililor secolului al XVI-lea. El condamnă „înrobirea" și înrobirea oamenilor; susține că toată robia vine de la diavol; consideră că „adevărul" (dreptatea) este mai mare decât „credința" și subliniază că încă nu există „adevăr" în regatul moscovit, „și dacă nu există adevăr, atunci nu există nimic".

În multe privințe, lucrările lui Peresvetov amintesc de Povestea lui Dracula din secolul al XV-lea. La fel ca autorul Povestea lui Dracula, Peresvetov credea în marile virtuți ale puterii „îngrozitoare" și în capacitatea acesteia de a eradica „răul": „Dar este imposibil (imposibil) ca regele să rămână fără furtună; ca un cal sub un rege fără căpăstru, așa este o împărăție fără furtună. La fel ca autorul Povestea lui Dracula, Peresvetov nu a considerat „credința corectă" o condiție indispensabilă pentru „adevărul" în stat (în regatul lui Constantin, în ciuda „credinței creștine", nu exista „adevăr" că „non-Hristos" a reușit să introducă Magmet). Dar Povestea lui Dracula a fost o operă de ficțiune, al cărei autor le-a permis cititorilor să tragă propriile concluzii din poveste, iar aceste concluzii puteau fi diferite. Peresvetov a fost în primul rând publicist; nu s-a îndoit de utilitatea „puterii teribile" și a exprimat direct această idee.

În lucrările lui Peresvetov, influența folclorului și a vorbirii orale este clar dezvăluită. Aforismele lui Peresvetov au fost construite ca zicale: „Ca un cal sub un rege fără căpăstru, așa este un regat fără furtună", „Sor nu iubește credința - adevărul", „Păstrează un războinic ca un șoim de credit și întotdeauna înveselește-i inima...". Se găsește

în operele lui Peresvetov și un fel de umor sumbru (care amintește și de Povestea lui Dracula). Când înțeleptul rege Magmet a aflat că judecătorii săi îl judecă „prin făgăduință” (pentru mită), nu i-a condamnat în mod deosebit, „doar că au fost ordonați de odirati vii”. Și a spus acesta: „Dacă vor fi din nou copleșiți cu un trup, altfel li se va preda acea vinovăție (iertare). Și din pielea lor a poruncit să facă sperietori și a scris pe ele: „Fără o asemenea furtună, nu se poate intra pe tărâmul adevărului”.

Soarta istorică a apelurilor lui Peresvetov s-a dovedit a fi destul de ciudată. Programul acestui publicist, care a apreciat „adevărul” mai presus de „credință” și a condamnat orice „înrobire”, nu a fost

adoptat de guvernul autocratic. Peresvetov însuși a dispărut rapid și fără urmă din scena istorică. Judecând după menționarea unui fel de „listă neagră a lui Peresvetov” în arhivele regale (cum erau adesea numite cazurile de investigație criminalistică), Peresvetov, probabil, a fost supus în secolul al XVI-lea. represiune. Dar ideea unei „furtuni” regale pe care a exprimat-o s-a adeverit în secolul al XVI-lea, deși, probabil, deloc în modul în care și-a asumat autorul lor. Această idee a fost preluată de același țar Ivan Vasilyevici, căruia i s-a adresat Peresvetov și care a primit porecla Teribil în istorie.

Ivan groznyj. Rolul lui Ivan Vasilyevici cel Groaznic în istoria și literatura rusă este complex și controversat. Primul rege al Rusiei, cuceritorul Kazanului și Astrahanului, creatorul oprichninei și organizatorul unor campanii punitive sângeroase pe propriile sale meleaguri, în timpul căruia domnia s-a stabilit în cele din urmă iobăgia, Ivan al IV-lea a fost una dintre cele mai teribile figuri din istoria Rusiei. Trăsăturile tiranice ale lui Ivan cel Groaznic s-au reflectat și în opera sa: grămada de acuzații numeroase și, evident, fantastice împotriva oponenților săi, „excitarea de sine” în continuă creștere - toate acestea sunt foarte tipice pentru un conducător care dictează secretarilor tăcuți (Teribil, se pare că nu a scris, ci și-a dictat compozițiile) . Repetarea repetată a acelorași gânduri este o trăsătură pe care regele însuși a observat-o în creațiile sale, fiind de acord că „un cuvânt” se transformă „semo și ovamo” (înainte și înapoi). Dar el, ca întotdeauna, a declarat vinovații pentru aceasta ca fiind dușmanii săi, ale căror „intenții răutăcioase” îl fac să revină la aceleași întrebări din nou și din nou.

Cu toate acestea, scrierile lui Ivan al IV-lea dezvăluie nu numai trăsăturile unui conducător nelimitat, obsedat de mania persecuției. Ivan al IV-lea era o natură artistică deosebită și o persoană destul de educată pentru vremea lui: contemporanii mai tineri îl numeau „soțul unui raționament minunat”. În ciuda educației iosefite și a participării la activitățile Catedralei Stoglavy, îndreptate împotriva „defăimătorilor” și „râdeților”, regele le-a permis „jocuri” bufoilor (el însuși a recunoscut acest lucru într-una dintre scrisorile sale) și, evident, i-a iubit. Gusturile „bufonice” ale lui Grozny, o tendință la batjocură ascuțită, uneori grosolană, se regăsesc și în scrierile sale.

Ivan al IV-lea a vorbit în diverse tipuri de literatură: „discursurile” sale au ajuns până la noi - o „dezbatere” (dispută) cu predicatorul protestant Jan, Rokita1 și discuții cu diplomați străini; probabil, Ivan al IV-lea deține și un monument al literaturii bisericești - canonul „Îngerul Groaznic”, semnat cu numele „Parthenia”.

1 Vezi: Răspunsul țarului Ivan Vasilievici cel Groaznic către Jan Rokita.— În cartea: Scrieri polemice vechi rusești împotriva protestanților. M., 1878. Cea mai recentă ediție a manuscrisului rusesc din secolul al XVI-lea, aflată la Universitatea Harvard din SUA, vezi: Tsar Ivan IV s - Reply to lan RoKyta by VA Tumins. Haga-Paris, 1971.

Urât"1. Dar principalul gen în care a vorbit Ivan al IV-lea au fost mesajele. Mesajele polemice ale țarului au ajuns și la noi, inclusiv mesaje către Kurbsky, un mesaj către Mănăstirea Kirillo-Belozersky și mesajele sale diplomatice1 2. către regelui suedez Johan al III-lea, Stefan Batory, în mesaje de la acestea către boierii trimise lui Sigismund. la 11 august etc.) și se găsesc trăsături ale stilului său ciudat - o ceartă aprinsă cu inamicul, întrebări retorice, ridiculizarea argumentelor adversarului și, în același timp, apeluri frecvente la mintea lui („te-ai fi gândit cu tine însuți). ”). Aceste trăsături individuale sunt caracteristice atât pentru mesajele timpurii, cât și pentru cele târzii ale țarului (din anii 50 până în anii 80) și, între timp, nu putem numi o singură persoană apropiată de Grozny care să păstreze mila țarului pe toată durata domniei sale. Evident, acestea sunt trăsăturile lui Ivan al IV-lea însuși ca scriitor.

„Mesaj către Mănăstirea Kirillo-Belozersky”. „Mesaj către Mănăstirea Kirillo-Belozersky” a fost scris de Ivan al IV-lea în 1573 ca răspuns la o scrisoare trimisă țarului de către egumenul mănăstirii. În mănăstire a apărut o ceartă între doi călugări influenți: Sheremetyev, un fost boier din Moscova, și Sobakin, reprezentant al unuia dintre clanurile care s-au ridicat în anii oprichninei (mulțumită căsătoriei țarului cu Martha Sobakina). Regele s-a prefăcut că nu-i pasă de această ceartă - și-a început mesajul cu un umil refuz de a se ridica la o astfel de „înălțime” precum treburile monahale. „Vai pentru mine, un păcătos! Vai de mine blestemat! Oh, rău de mine! Cine sunt eu (cine sunt eu) îndrăznesc la o asemenea înălțime? Dar pe măsură ce temperamentul puternic al regelui a prevalat asupra posturii sale „umile”, scrisoarea a devenit din ce în ce mai formidabilă. Ivan al IV-lea a fost profund indignat de faptul că mănăstirea „alungă pe boieri” și îi plăcea pe călugărul-boier Șeremetyev, dezonorat. Nu-mi spune, a declarat țarul, „aceasta sunt verbele unui student” (cuvinte rușinoase): „De îndată ce (dacă) nu-i cunoaștem pe boieri, altfel mănăstirea se va sărăci fără să dea”. Mesajul „smerit” s-a încheiat cu o mustrare severă către călugări și un ordin de a nu-l deranja pe rege cu „prostii”: „Tu însuți știi ce vrei cu el, dar nu-mi pasă de nimic! Nu vă deranjați pentru asta înainte; chiar nu răspund la nimic.”

„Mesaj către Vasily Gryazny”. Spre deosebire de mesajul către Mănăstirea Kirillo-Belozersky și mesajele către Kurbsky, mesajul

1 Vezi: D.S. Lihaciov.Canon și rugăciune către îngerul teribil Parthenius cel Urât.— În cartea: Patrimoniul manuscris al Rusiei antice. Pe baza materialelor din Casa Pușkin. L., 1972, p. 10.

2 Vezi: Mesaje ale lui Ivan cel Groaznic. Pregătirea textului de D. S. Lihachev și Y. S. Lurie. Traducere și comentariu de Ya. S. Lurie. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1951. Despre opera literară a lui Grozny, vezi cartea: Lihachev D.S. The Great Heritage. M., 1975, p. 265-288 şi 333-348; Lurie Ya.S. Ivan IV a fost scriitor? - „TODRL”. M.-L., 1958, v. XV, p. 505-508.

Ivan al IV-lea, paznicul Vasily Gryazny, capturat de tătarii Crimeii, a ajuns la noi într-un singur exemplar - printre „Afacerile Crimeii”, monumente ale corespondenței diplomatice cu Hanatul Crimeei. În mod evident, mesajul nu era destinat unei răspândiri largă, ci era destinat doar destinatarului său direct. În 1574, Vasily Gryaznoy, un oprichnik și apropiat al țarului, a fost luat prizonier. Din captivitate, Gryaznoy i-a scris țarului, cerându-i să-l răscumpere, dar valoarea răscumpărării, numită de Crimeea, i s-a părut lui Ivan al IV-lea disproporționat de mare. „Ce ai scris, că prin păcat (pentru păcate) te-au dus în captivitate - altfel era, Vasiușka, fără drum printre ulușii din Crimeea pe care nu poți trece... ai sperat că ai venit la ocol cu câini pentru iepuri de câmp - chiar și Crimeenii dintre voi sunt în necaz (la șa) legați ... „În timpul campaniei din Crimeea din 1571 - 1572. Oprichnina s-a dovedit a fi incapabilă de luptă și a fost anulată. Nemulțumirea față de paznici s-a reflectat în mesajul țarului - Groznîi a scris că a început să-i apropie pe „suferinții” (iobagi) ca Gryazny, doar pentru că „tatăl nostru și prinții și boierii noștri ne-au învățat (au început) să ne schimbăm”. De dragul „abordării” trecute a lui Gryaznoy, țarul a fost de acord să dea o răscumpărare pentru el - dar de 50 de ori mai puțin decât au cerut Crimeii. Stilul mesajului, umorul său nepoliticos, a fost în mare parte asociat cu tradițiile bufonului caracteristice oprichninei. „Așteptați cu nerăbdare ceea ce este același în Crimeea cu glumele mele stând în spatele mâncării?” a întrebat regele. Într-un mesaj de răspuns (păstrat și în „Afacerile Crimeei”), Gryaznoy și-a declarat total nesemnificație. „Nu mila ta suverană și ce fel de persoană aș fi? Tu, suveran, ești ca un zeu - creezi și mic și mare.

Mesajele diplomatice ale lui Ivan cel Groaznic. Dintre mesajele diplomatice ale lui Ivan al IV-lea, cele mai interesante ca monumente literare sunt „Mesaje către regele suedez Johan (Ioan) III” și „Mesaje către regele polonez Stefan Batory”.

„Mesaje către Johan al III-lea” au fost scrise după o încercare eșuată de a încheia o alianță militară între Ivan cel Groaznic și regele suedez Eric al XIV-lea. În 1568, în timpul șederii ambasadorilor ruși la Stockholm care au venit să încheie un tratat, Eric al XIV-lea a fost răsturnat, iar fratele său Johan al III-lea, susținător al alianței cu Polonia și cel mai mare dușman al Moscovei, a ajuns la putere. „Jefuiți și dezonorați”, ambasadorii ruși au fost, după câteva luni de închisoare, trimiși în Rusia; o alianță era, desigur, exclusă acum. Primul mesaj către Johan al III-lea, scris în 1572, reflecta indignarea profundă a lui Ivan cel Groaznic față de schimbarea politicii externe

suedeze și de jaful ambasadorilor săi. Regele a subliniat că inițial nu avea de gând să conducă deloc negocieri cu Yuhan, ci a vrut să lupte, dar apoi a decis să-i dea timp regelui să se răzgândească. Dar regele nu face nimic - „și nu se aude despre ambasadorii voștri și pentru toți (încă), să fie sau să nu fie.” eludându-și obligațiile sub pretextul unei lovituri de stat: „Și în toamnă (în toamna) au spus că ești mort, iar primăvara au spus că ai fost doborât din stat... Și atunci furtul tău (înșelăciunea) este complet: te întorci (întoarceți-vă), parcă reptilă, diferite tipuri (diverse imagini). Johan al III-lea a răspuns aspru la acest mesaj - „nu-i chipeș”, așa cum scriau ei în „Afaceri Ambasadorial”. În 1573, Ivan cel Groaznic l-a trimis pe Johan al III-lea

a doua epistolă este una dintre cele mai tăioase scrieri ale sale. În ea, el a declarat că întreaga familie de regi suedezi este „bărbat”. Ca dovadă în acest sens, el a amintit cum tatăl lui Juhan, Gustav Vasa, când „negustorii noștri au venit în Suedia cu untură și ceară”, el însuși „îmbrăcându-se în mănuși”, a verificat calitatea unturii și cerii aduse. Spre deosebire de aceasta, țarul a menționat cu mândrie originea strămoșilor săi „de la Augustus Caesar”, bazându-se în acest caz pe „Legenda prinților lui Vladimir”. Acest mesaj s-a terminat și el foarte brusc: „Și ce ne-ai scris lătrând (lătrând)... și tu, luând gura unui câine, vrei să latri de râs (de distracție), altfel e frumusețea ta suferintă (obiceiul servil) . .. si daca vrei sa latra, si te gasesti asa suferind (iob) ... si latra cu el.

În 1581, a fost scris un alt mesaj diplomatic de la Ivan cel Groaznic - „Mesaj către regele polonez Ştefan Batory”. A fost scris într-un decor complet diferit. Ales pe tronul Poloniei în 1576, Stefan Batory a reușit să schimbe drastic situația militară din Războiul Livonian; s-au pierdut toate cuceririle rusești din Rusia de Vest și Livonia de Sud. În această situație, Ivan cel Groaznic nu s-a putut adresa regelui polonez la fel de arogant cum se adresase regelui suedez cu câțiva ani înainte. Grozny a vrut să scrie „cu smerenie”, dar nu se pricepea prea bine la asta. Deja în titlul introductiv, enumerand toate posesiunile sale, el s-a autointitulat suveran „prin voința lui Dumnezeu și nu prin voința multor oameni răzvrătiți” - acesta era un indiciu că, spre deosebire de Batory, el era un ereditar și nu un monarh ales. Tema principală a mesajului este nevoia de pace și inadmisibilitatea „vărsării de sânge creștin”, care este benefică doar „besermanilor” (musulmani). Și iată un indiciu destul de ofensator că Batory, când a fost ales pe tron, s-a bucurat de sprijinul sultanului turc. Acuzația lui Batory de complicitate cu „non-sermonism” a avut o importanță deosebită, datorită faptului că la acea vreme începeau negocieri între țar și papă asupra medierii papale în vederea încheierii păcii „spre binele creștinismului”. Această acuzație a apărut la începutul epistolei treptat: amintindu-și constant de „obiceiurile creștine” pe care le urmează, Ivan le-a pus în contrast cu obiceiurile „Besermen”. Dar, în final, Groznîi, uitând parcă de intențiile sale pașnice, a declarat direct: „cumva știi (evident) ce faci, trădând creștinismul ca un beserman! îți dorești o respingere (răsturnare). ·

Corespondență dintre Ivan cel Groaznic și Kurbsky. Cel mai important loc în opera lui Ivan cel Groaznic este ocupat de corespondența sa cu

Kurbsky. Originar dintr-o familie nobilă (asociată cu prinții Yaroslavl), membru al grupului guvernamental din anii 50 - „alesul” și participant la campania Kazan, A. M. Kurbsky a fugit din Rusia în 1564, temându-se de dizgrația regală. Odată ajuns în Livonia poloneză, Kurbsky s-a îndreptat către țar cu un mesaj acuzator, acuzându-l pe țar de persecuția nedreaptă a guvernanților credincioși care au cucerit „regate de profil” pentru Rusia. Țarul i-a răspuns lui Kurbsky cu un mesaj amplu, aproape o carte întreagă; a urmat o corespondență faimoasă.

Particularitatea acestei corespondențe, care o deosebea de majoritatea mesajelor din secolele anterioare, care erau cu adevărat adresate unor persoane anume și abia atunci au devenit subiect de lectură amplă, a fost că corespondența dintre țar și Kurbsky avea un caracter jurnalistic din chiar la început. În acest sens, a fost similar cu un mesaj anterior - cu mesajul „bătrânilor Kirillov” (Vassian Patrikeev) către Joseph Volotsky.

325

Desigur, țarul i-a răspuns lui Kurbsky, iar Kurbsky i-a răspuns țarului, dar nici unul, nici celălalt nu avea de gând să se convingă unul pe celălalt de nimic. Ei au scris în primul rând pentru cititori, la fel ca autorii „scrisorilor deschise” din literatura modernă. Primul mesaj al lui Ivan al IV-lea către Kurbsky a fost numit „mesaj” împotriva „criminalilor” (adică trădătorilor, încălcatorilor jurământului) - „pentru întreg statul său rus”.

Certându-se cu „criminalii”, regele, desigur, a pornit de la obiectivele acestei controverse. Cititorii din „întregul stat rus” au fost nevoiți să dovedească criminalitatea boierilor denunțați în mesaj.

Ca răspuns la primul mesaj al țarului, Kurbsky a scris o replică scurtă, usturătoare, ridiculizând stilul mesajului și lungimea lui; cu toate acestea, el nu a reușit să transmită acest mesaj Rusiei. În 1577, țarul a desfășurat o lungă și de succes campanie în Livonia, cucerind numeroase orașe de-a lungul malurilor Dvinei de Vest și apropiindu-se de Riga. După ce a cucerit orașul Volmar (Valmiera), unde Kurbsky fugise cu treisprezece ani în urmă, Ivan cel Groaznic i-a trimis un al doilea mesaj lui Kurbsky de acolo. În 1579, în timpul contraofensivei polono-lituaniene, Kurbsky a scris a treia sa scrisoare către țar.

Într-o dispută cu Kurbsky, țarul a apărat ideea puterii țariste nelimitate, argumentând că intervenția boierilor și a clerului în guvern ruinează statul. În același timp, țarul și-a acuzat adversarul pentru „stăpânirea boierească” din anii 1930 și 1940. Secolul al XVI-lea, deși de aceeași vârstă cu regele Kurbsky nu a putut lua parte la politica acestor ani. De fapt, ambii oponenți au pornit de la același ideal - din ideile Catedralei Stoglavy, care a întărit „fericita Ortodoxie” rusă și s-au certat despre care dintre ei era mai fidel acestor idei. Atât țarul, cât și Kurbsky s-au îndreptat de bunăvoie către „judecata lui Dumnezeu” în această dispută. Grozny a declarat în 1577 că succesele sale în război erau dovada că „privirea” (providența) lui Dumnezeu era de partea lui, iar doi ani mai târziu, Kurbsky a explicat eșecurile țarului în același mod prin judecata lui Dumnezeu.

Un loc important în controversă (în special în prima epistolă a lui Ivan cel Groaznic) l-au ocupat referiri îndelungate la literatura bisericească. Dar, în efortul de a demonstra cititorilor din „întregul stat rus” că are dreptate și că „criminalii crucii” erau criminali, țarul nu s-a putut limita la citate ample din „părinții bisericii” și retorică. Avea nevoie de exemple vii și expresive ale „nemulțumirilor” pe care le suferise.

Și țarul a găsit astfel de exemple, desenând într-un mesaj către Kurbsky o imagine a copilăriei sale orfane în perioada „stăpânirii boierești”, când conducătorii, „sărind unii la alții”, „au transferat vistieria mamei noastre la Marele Tezaur și au împins. furios cu picioarele lor.” Multe dintre aceste scene au ecou și chiar au coincis cu descrieri similare din postscriptiile de la Facial Vault.

Deosebit de vii în mesajul lui Grozny au fost scenele orfanului

copilăria regelui; aceste scene și-au păstrat expresivitatea până în epoca noastră și au fost folosite în mod repetat de către istorici și artiști. Țarul a dat asigurări că suferă de lipsă de hrană și îmbrăcăminte și, cel mai important, de „libertate” și atenția bătrânilor săi: „Este doar un lucru de reținut (mi voi aminti un lucru): ne jucam copii. în tinerețea noastră, iar prințul Ivan Vasilyevich Shuisky stătea pe o bancă, sprijinindu-se pe cot, voi face un pat pentru tatăl nostru, voi pune piciorul pe un scaun ”și nici măcar nu se uită la micul Ivan și la fratele său.

Această imagine nu era exactă din punct de vedere istoric. Dar era imposibil să-i negați expresivitatea - de aici și semnificația ei literară. Kurbsky nu a părăsit acest loc în mesajul țarului fără răspuns. Adversar politic al lui Ivan al IV-lea, el s-a dovedit a fi oponentul său și în materie literară. După ce a ridiculizat Primul mesaj „difuzat și zgomotos” al țarului, Kurbsky l-a condamnat în mod special pe țar pentru că a introdus astfel de scene cotidiene în literatură - fabule cu „femei violente”, așa cum le-a numit el. Polemica politică dintre cei doi adversari a fost completată de o polemică pur literară despre limitele „eruditului” și „barbarului” în literatură.

A. M. Kurbsky. Kurbsky nu era mai puțin educat decât Ivan cel Groaznic. Unchiul său era Vasily Tuchkov, unul dintre redactorii The Great Menaion Chetiy; De la scriitorii cercului Makaryev, Kurbsky a adoptat ideea necesității de mare seriozitate și solemnitate în literatură.

Am observat deja că, în disputa dintre Grozny și Kurbsky, ambii oponenți aveau câteva puncte de vedere inițiale comune (fără astfel de premise generale, disputa în sine nu ar fi fost posibilă). Ambii credeau că la mijlocul secolului al XVI-lea. (pe vremea Catedralei Stoglavy) Statul rus era o țară a „fericitei Ortodoxii” – fiecare se considera credincios acestei „fericite Ortodoxii” și îl acuza pe celălalt că s-a îndepărtat de ea. De aceea, Kurbsky a numit Rusia „Sfântul Regat Rus” și, rămânând în Rusia de Vest, a apărat Biserica Ortodoxă atât de catolici, cât și de ereticii ruși (cum ar fi

Theodosius Kosoy), care, fugind în Rus’ Lituanian, s-au alăturat reformei. mișcare acolo.

Apropiat în pozițiile sale sociale de neposedatorii din prima treime a secolului al XVI-lea, Kurbsky era însă departe de stilul de scriere al lui Vassian Patrikeyev, care iubea umorul și limba populară. Mai aproape de Kurbsky a fost un alt autor al secolului al XVI-lea, Maxim Grek (pe care Kurbsky îl cunoștea înainte de zbor și îl venera profund); retorica sublimă a lui Kurbsky, complexitatea sintaxei sale - toate acestea amintesc de Maxim grecul și de acele exemple greco-romane; imitat de fostul umanist. Scrisorile lui Kurbsky către Teribilul au fost un exemplu strălucit de stil retoric - nu degeaba Kurbsky a inclus în ele una dintre lucrările marelui orator roman Cicero. Discursul autorului în

327

Primul mesaj este exprimat ca într-o singură respirație, este logic și consecvent, dar complet lipsit de orice detalii specifice. „Postează la rege, i-ai bătut pe cei puternici din Israel și pe guvernator, dat ție împotriva vrăjmașului tău, ai spart cu diferite morți și ai vărsat sângele lor biruitor și sfânt în bisericile lui Dumnezeu și ai pătat biserica cu mucenicii. sângele din Praga (praguri), iar pe binevoința și sufletul vostru pentru cei ce cred nemaiauzit din veacul chinului și al morții și al persecuției, ați intenționat, cu trădări și farmece și alte lucruri neasemănătoare, defăimarea (acuzarea calomnioasă de trădare și vrăjitorie) ortodocșii și încercând (încercând) cu zel să aplice lumină în întuneric (refacere) și dulce amar să cheme? întrebă Kurbsky. „Nu au distrus ei împărățiile mândre și au creat acestea din mâna ta în toate, în timp ce strămoșii noștri erau mai înainte în muncă (sclavie)? Orașele germanice (germanice) împietrite de sârguința minții lor de la Dumnezeu nu ți se dădeau repede? Ne-ați răsplătit pe cei săraci (răsplătiți), public (generații întregi) distrugându-ne? ..1. Înaltul patos oratoric al acestei adrese a fost perfect transmis de A. K. Tolstoi, care a inclus transcrierea lui în versuri în balada Vasily Shibanov.

Răspunsul regelui, după cum știm, nu a fost în niciun caz susținut într-o manieră atât de strictă. Grozny nu s-a sfiit de la trucuri evident bufoniste. La cuvintele dureroase ale lui Kurbsky - „nu veți mai vedea... fața mea până în zilele Judecății de Apoi” - regele a răspuns sarcastic: „Cine mai vrea să vadă un asemenea chip etiopian?” Teribil inclus în mesaj, după cum știm, și scene pur cotidiene.

Kurbsky, un astfel de amestec de stiluri, introducerea limbajului vernacular „aspre” părea de prost gust. Este absurd și ridicol, a declarat el într-un mesaj de replică, să trimiți astfel de compoziții unui „om învățat și priceput” și mai ales „un pământ străin, unde se găsesc niște oameni”, experimentat nu numai „în gramatică și retoric, ci de asemenea în învăţăturile dialectice şi filozofice.”. I s-a părut indecent să menționeze patul regelui, pe care s-a sprijinit prințul Shuisky, și un alt pasaj din mesaj, care spunea că Shuisky, până când a jefuit vistieria regală, avea doar o haină de blană - „Mukhoyar este verde pe jder și chiar și cei dărăpănați...”. „Același lucru este valabil și despre paturi, despre încălzitoarele de corp și despre alte

nenumărate fabule despre femei, presupuse cu adevărat frenetice; și atât de barbar...” rânji Kurbsky.

În fața noastră este o adevărată controversă literară, o dispută despre stilul în care ar trebui scrise epistolele. Dar dacă, într-o dispută politică, Kurbsky îl „bate” adesea pe țar, ridiculizând acuzațiile sale cele mai ridicole împotriva consilierilor executați, atunci într-o dispută literară cu greu ar putea fi considerat un câștigător. Putere

1 Opere ale Prințului Kurbsky, vol. 1. Ed. G. 3. Kunţevici. SPb., 1914 (RIB, vol. XXXI).

El a simțit, fără îndoială, argumentele „barbare” ale regelui și a descoperit acest lucru în opera sa, scrisă într-o cu totul altă formă, narativ-istoric.

„Istoria Marelui Duce de Moscova”. Era Istoria Marelui Duce al Moscovei, o carte scrisă de Kurbsky în timpul „neregelui” polonez din 1573 și avea un scop politic direct – să împiedice alegerea lui Ivan al IV-lea pe tronul polonez1.

Kurbsky și-a construit povestea ca răspuns la întrebarea „mulți oameni strălucitori”: cum s-a întâmplat ca țarul Moscovei, anterior „bun și deliberat”, să ajungă la o asemenea răutate? Pentru a explica acest lucru, Kurbsky a vorbit despre apariția „moralelor rele” în familia prinților ruși: despre tonsura forțată a primei soții a lui Vasily al III-lea și despre căsătoria sa „fără lege” cu Elena, mama lui Ivan al IV-lea, despre întemnițarea „sfântului soț” Vassian Patrikeev, despre nașterea „actualului Ioan în nelegiuire” și „voluptuozitate” și despre „tâlhăria” sa din tinerețe. După ce a povestit astfel despre „răul” inițial care a dat naștere „răului” ulterior, Kurbsky a vorbit despre „doi bărbați” care au reușit să se îndrepte către evlavie și curajul militar „tânărul rege și în răutate și arbitrar fără un tată crescut și un exces (extrem de) prelutago și deja băut tot felul de sânge. Acești „doi bărbați” sunt „presbiterul” (preotul) Novgorod Sylvester, care i s-a arătat tânărului țar în timpul „indignarii” din 1547 și „tinerul nobil” Alexei Adashev; i-au îndepărtat de la rege pe tovarășii săi de masă, „paraziți sau paraziți”, și au adus mai aproape de el „oameni rezonabili și desăvârșiți” – „sfatul ales”. Consecința firească a bunei influențe a „aleasului fericit” a fost în „Istorie” succesele militare ale lui Ivan al IV-lea și, mai ales, cucerirea Kazanului, descrisă în detaliu de Kurbsky, ca martor ocular și participant la război.

Dar aceasta a fost doar prima jumătate a domniei „Marelui Duce al Moscovei”. După „victoria glorioasă” de lângă Kazan și „boala de foc” care l-a cuprins pe țar în 1553, un punct de cotitură a avut loc din nou în țar. Acest punct de cotitură a fost facilitat de un anumit bătrân din rândul „Osiflyenilor” (discipoli ai lui Iosif Volotsky, pe care Kurbsky l-a acuzat de moartea lui Vassian Patrieev), fostul episcop Vassian Toporkov, care l-a sfătuit pe țar, dacă vrea să fie autocrat. , să nu păstreze „un sfătuitor pentru sine, nici un singur cel mai înțelept eu”. După ce a băut „dintr-o otravă atât de mortală de la un episcop ortodox”, Ivan al IV-lea a început să-i apropie pe „funcționarii” din „națiunea simplă” și să-i persecute pe „nobili”. Nu

a urmat sfatul lor bun de a continua războiul cu „busurmanii”, nu a socotit cu planurile lor de subjugare prudentă și pașnică a pământului „Livland”.

1 Comparați: Zimin A.A. Când a scris Kurbsky „Istoria Marelui Duce al Moscovei”? - „TODRL”. M.~L., 1962, vol. XVIII, p. 305-308.

329

Sfatul lui Vassian Toporkov și influența „consilierilor dispreţuitori” au dus la faptul că țarul i-a eliminat și ia făcut de disgrație pe Sylvester și Adashev și a început „persecuția” pe foștii săi asociați „foarte iubiți”. Pe aceasta, în esență, Kurbsky a încheiat povestea „Marelui Duce al Moscovei” și a trecut la a doua parte a pamfletului său - la enumerarea „familiilor boierești și nobiliare” și „martiri” distruși de Ivan.

Așa a fost conținutul Istoriei Marelui Duce de Moscova, un monument pe care Kurbsky a încercat să-l construiască ca o narațiune strictă și rafinată, concepută pentru cititorii sofisticați în gramatică, retorică, dialectică și filozofie. Dar autorul a fost încă incapabil să mențină pe deplin această unitate stilistică și, în cel puțin două ocazii, a recurs la tehnica pe care a condamnat-o atât de aspru - pentru a crea scene cotidiene și a folosi limba vernaculară. Condamnând panshipul lituanian, care nu a dat dovadă de suficientă militantitate în primii ani ai războiului Livonian, Kurbsky a descris modul în care „conducătorii” pământului lituanian, după ce și-au turnat în gură „cele mai dragi vinuri diverse”, se bucură „pe patul lor între paturi groase de pene, apoi, abia trezindu-se dupa-amiaza, cu capitole asociate dintr-o mahmureala, abia vii si trezindu-se (in fire) se vor ridica. Fără să observe el însuși, a descris tocmai „paturile” pentru mențiunea cărora a condamnat Grozníul. Kurbsky a căzut și el în același „păcat” atunci când, răspunzând în mod clar descrierilor lui Grozny despre copilăria lui, a oferit propria sa versiune a acelorași evenimente. El a susținut că „marii mândri domni, în limba lor boierii”, care l-au crescut pe Ivan, nu numai că nu l-au jignit, ci, dimpotrivă, l-au îngrijit „în orice plăcere și voluptate”. El a spus că, deja în copilărie, Ivan a început să „varsă sânge fără cuvinte, de la repezirile înalte care îi aruncau și din limba lor de pe pridvoruri sau din turnuri ...” Kurbsky a încercat cu orice preț să evite concretețea cotidiană a „femei violente”: a transformat câinii sau pisicile în niște „tăcute” abstracte și a făcut „pași rapizi” din prispa, dar totuși nu a putut rezista unui detaliu viu - o descriere a cruzimii timpurii a aceluiași prinț orfan care, devenit rege și scriitor, și-a pictat atât de emoționant copilăria orfană.

Astfel, ambii marii publicisti ai secolului al XVI-lea. a ajuns la introducerea scenelor și observațiilor din realitatea vie, concretă, în narațiunea lor.

Creat în condiții grele și nefavorabile creativității artistice, literatura secolului al XVI-lea. reprezintă totuși o etapă importantă în istoria literaturii antice ruse în ansamblu. Elementele Renașterii, găsite în monumentele de la sfârșitul secolului al XV-lea, nu au putut fi dezvoltate în epoca lui Ivan cel Groaznic, când toți supușii, de sus până jos, erau considerați „iobagi ai suveranului” dezamăgiți. Dar, în

ciuda numeroaselor obstacole, în literatura secolului al XVI-lea se găsesc fenomene noi.

zzo

În literatura secolului al XVI-lea, și mai ales în jurnalismul acestei perioade, principiul autorului este clar dezvăluit. scriitori din secolul al XVI-lea aproape toate sunt personalități strălucitoare cunoscute nouă. după nume și foarte diferite între ele. Aceștia sunt Joseph Volotsky și Vassian Patrikeev, Daniil și Maxim Grek, Yermolai-Erasmus și Peresvetov, Kurbsky și Ivan cel Groaznic.

Cu toate diferențele profunde dintre ei, publiciștii secolului al XVI-lea. ele diferă printr-o trăsătură comună caracteristică Renașterii paneuropene - credința în mintea umană, în posibilitatea de a construi societatea și statul pe niște temeiuri rezonabile. Multe dintre ele se caracterizează, de asemenea, printr-o justificare seculară a numirii statului ca instituție în serviciul binelui public (Yermolai-Erazmus, Peresvetov). Și chiar și Ivan cel Groaznic, în activitatea sa reală predispusă la cele mai nestăpânite arbitrariuri, teoretic se considera obligat să vorbească despre măsuri, fără de care „întregul regat va fi corupt (răsfăcat) de dezordine și lupte intestine”.

În ciuda suprimării mișcărilor reformatoare-umaniste și a dispariției „povestilor inutile” (artistice, povestitoare), literatura secolului al XVI-lea. a descoperit deja trăsături noi care nu erau caracteristice scrisului medieval. Aceste noi caracteristici au fost dezvoltate în literatura secolului al XVII-lea.

LITERATURĂ

Budovnits I. U. Jurnalismul rus al secolului al XVI-lea. M.-L., 1947;

Lurie Ya. S. Lupta ideologică în jurnalismul rus de la sfârșitul secolului XV - începutul secolului XVI. M.-L., 1960; Kazakova N. A. Eseuri despre istoria gândirii publice ruse. Prima treime a secolului al XVI-lea. L., 1970; Malinin V. Bătrânul Mănăstirii Eleazar Philotheus și mesajele sale. Kiev, 1901; Maslennikova N. N. Lupta ideologică în literatura de la Pskov în timpul formării statului centralizat rus.- „TODRL”. M.-L., 1951, v. VIII; Goldberg A.L. Trei „epistole ale lui Philotheus” (Experiența analizei textuale) – „TODRL”. L., 1974, v. XXIX; Colecțiile lui Dmitrieva R.P. Volokolamsk Chet din secolul al XVI-lea - „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII. Ea este. Legenda prinților lui Vladimir. M.-L., 1955.

„Povestea glugii albe”

Pentru textul din Povestea lui Klobuk alb, vezi Universitetskiye Izvestiya. Kiev, 1912, nr. 8. p. 36-40 (ediție scurtă; publicație de A. A. Nazarevsky); Monumente ale literaturii ruse antice. SPb., 1860, nr. eu, p. 287-300 (ediție lungă; publicație de N. I. Kostomarov).

Cercetare. Rozov N. N. Povestea klobuc-ului alb din Novgorod ca monument al jurnalismului integral rusesc din secolul al XV-lea - „TODRL”. M.-L., 1953, vol. IX; Demkov și N. S., Dmitrieva R. P.,

Salmina M. A. Principalele lacune în studiul textual al poveștilor originale rusești vechi.—„TODRL”. M.-L., 1964, v. XX, p. 149-150.

"Domostroy"

Text: Domostroy conform listei Konshinsky și altele asemenea. Pregătit pentru publicare de A. Orlov. M., 1908.

Studiu. Adrianov-Peretz V.P. La întrebarea cercului de lectură al vechiului scriitor rus.- „TODRL”. L., 1974, v. XXVIII.

331

Hagiografie

Dmitriev L. A. Povești hagiografice din nordul Rusiei ca monumente ale literaturii din secolele XHI-XVII. L., 1973.

„Povestea lui Petru și Fevronia”

Riha V. F. Activitatea literară a lui Yermolai-Erazm.- LZAK, vol. 33. L., 1926; Skripil M. O. Povestea lui Petru și Fevronia din Murom în relația sa cu basmul rusesc.- „TODRL”. M.-L., 1949, vol. VII;

Dmitrieva R. P. Povestea veche rusă despre Petru și Fevronia și înregistrări moderne de povești folclorice.- „Literatura rusă”, 1974, nr.4; „Povestea lui Petru și Fevronia”. Pregătire de texte și cercetări de R. P. Dmitrieva. L., 1979.

narațiune istorică

Cronica Învierii.- PSRL, vol. VII-VIII. SPb., 1856-1859;

Cronica Nikon.- PSRL, vol. IX-X. SPb., 1862-1910 (fototip reeditare: M., 1965); Cronica Joasaph. M., 1957; Despre cronica Nikon, vezi: B. M. Kloss.Activitățile atelierului metropolitan de scriere de carte în anii 20-30. al 16-lea secol şi originea Letopiseţei Nikon.— În cartea: Old Russian Art. Carte scrisă de mână. M., 1972.

„Cartea puterii”

Text.—PSRL, vol. XXI, partea I—II. SPb., 1908-1913.

Cercetare: Vasenko P. G. „Cartea puterii genealogiei regale” și semnificația ei în scrierea istorică rusă antică, partea I. Sankt Petersburg, 1904; Kuskov V.V. Despre unele trăsături ale stilului Cărții Gradelor.— „Uchen. aplicația. Uralsk, un-ta, 1959, nr. 28. Filolog.

„Istoria Kazanului”

Istoria Kazanului. Pregătirea textului, articol introductiv etc. G. N. Moiseeva. M.-L., 1954; Kuntsevich G. 3. Istoria regatului Kazan sau cronicarul Kazan. SPb., 1905.

Poveste

O poveste despre o dispută între viață și moarte. Cercetare și pregătire de texte de R. P. Dmitrieva. M.-L., 1964; Povești rusești din secolele XV-XVI. M.-L.. 1958, p. 88-91, 414-419 (Povestea reginei Dinara); Speransky M. N. Povestea Dinarei în scrierea rusă.- „IORYAS”. L., 1926, v. XXXI; Povestea sosirii lui Stefan Batory in orasul Pskov. Pregătirea textului și articolului de V. I. Malyshev. M., 1952.

Publicism

Texte și studii. Iluminator sau denunțarea evreilor. Crearea Cuviosului nostru Părinte Iosif, Stareț de Volotsky. Kazan, 1896; Epistolele lui Iosif Volotsky. Pregătirea textului de A. A. Zimin și Ya. S. Lurie. M.-L., 1959; Lucrările lui Maxim Grecul, partea I-III. Kazan, 1859-1861; Mesaje de la Ivan cel Groaznic. Pregătirea textului de D. S. Lihachev și Y. S. Lurie. Traducere şi comentarii de Ya S. Lurie^ M.-L., 1951; Compoziții

Prințul Kurbsky, τ. I. Ed. G. 3. Kunţevici. SPb. 1914 (RIB, vol. XXXI); Corespondență dintre Ivan cel Groaznic și Kurbsky. Pregătirea textului de către Ya. S. „Lurie și Yu. D. Rykov. Ed. D. S. Lihaciov. L., 1979; Lucrări de I. Peresvetov. Întocmit de A. A. Zimin. M.-L., 1956; Zimin A. A. I. S. Peresvetov și contemporanii săi. Eseuri despre istoria gândirii sociale și politice rusești la mijlocul secolului al XVI-lea. M., 1958; Ivanov A.I. Moștenirea literară a lui Maxim Grek. Caracteristica de atribuire, bibliografie. L., 1969; Sinitsyna N.V. Maxim Grek în Rusia. M., 1977; Lurie Ya.S. Ivan IV a fost scriitor? - „TODRL”. L., 1958, voi. XV; Lihaciov D.S. Ivan cel Groaznic ca scriitor.- În cartea: Mesaje ale lui Ivan cel Groaznic; El este. Kurbsky și Grozny - au fost scriitori? - „Literatura rusă”, 1972, nr. 4; El este. Canon și rugăciune către îngerul groaznic de Parthenie cel Urât.— În cartea: Patrimoniul manuscris al Rusiei antice. Pe baza materialelor din Casa Pușkin. L., 1972; Vezi și secțiunea despre scrierile lui Ivan cel Groaznic din carte: Lihachev D.S. The Great Heritage. M., 1975; Skrynnikov R.G. Corespondența dintre Grozny și Kurbsky. Paradoxurile lui Edward Keenan. L., 1973; Eremin I.P. Joseph Volotsky ca scriitor.- În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. M. - L., 1966; Zhmakin V. Mitropolitul Daniel. M., 1881; Kazakova N. A. Vassian Patrikeev și scrierile sale. M.-L., 1960.

Capitolul 7. LITERATURA DIN PRIMA JUMATĂTATE A SECOLULUI XVII

Începutul secolului al XVII-lea a devenit pentru Rusia o perioadă de criză socială și statală profundă. Agravarea contradicțiilor sociale a provocat numeroase răscoale ale țăranilor, iobagilor, orășenilor. Cea mai mare dintre aceste revolte a fost războiul țărănesc condus de Ivan Bolotnikov, primul război țărănesc din istoria Rusiei. Intervenția poloneză a dus la pierderea Smolenskului și a altor teritorii de sud-vest. Suedezii au închis accesul Rusiei la Marea Baltică. Criza structurii sociale și statale a fost însoțită de o criză a puterii regale. Descendenții au numit acești ani grei Timpul Necazurilor, Necazurile.

Fiodor Ivanovici, ultimul țar din casa lui Kalita, a murit în 1598 fără a lăsa moștenitor. Pe tron se afla cumnatul său Boris Fyodorovich Godunov, un reprezentant al ramurii mai tinere a vechii familii boierești din Moscova a soților Saburov, care conducea deja Rusia sub Fiodor Ivanovici. Deși aderarea lui Boris Godunov a fost încadrată ca „alegeri la nivel național”, autoritatea puterii autocratice a început să scadă rapid. După moartea lui Boris (13 aprilie 1605), pălăria lui Monomakh s-a transformat într-o jucărie în mâinile numeroși solicitanți. S-a obținut la fel de ușor pe cât a fost pierdut. Fiul lui Boris Godunov, Fedor, a deținut titlul de suveran al întregii Rusii timp de numai șase săptămâni; a fost ucis de susținătorii lui Fals Dmitri I. Falsul Dmitri I însuși a fost răsturnat fără să fi domnit nici măcar un an. În a doua zi după moartea sa, la 19 mai 1606, puterea regală a fost preluată de prințul Vasily Ivanovici Shuisky, care se afla în fruntea conspiratorilor, ultimul Rurikovici pe tronul Moscovei.

Dar Rusia nu a vrut să-l recunoască pe acest „țar boieresc”. S-a răspândit un zvon că „Dimitri Ivanovici” a scăpat, că altcineva a fost ucis la Kremlin. Noul impostor nu apăruse încă, când în numele acestei fantome s-au răzvrătit orașele din Seversk și dincolo de Okka - Putivl, Cernigov, Ryazan, Tula. Vasily Shuisky a trimis în grabă o armată pentru a înăbuși rebeliunea, dar lângă Kromy a suferit o înfrângere zdrobitoare. Rebelii au fost conduși de iobagul boier Bolotnikov, un războinic curajos și priceput, care fusese atât în captivitatea tătarilor, cât și în galere turcești, iar apoi, dobândit libertatea, a câștigat experiență militară în Europa.

Deși Bolotnikov a acționat pentru „regele natural Dimitrie”,

dar a exprimat interesele claselor sociale inferioare și a cerut represalii împotriva clasei conducătoare. Țăranii Posad, țăranii și iobagii fugiți se înghesuiau sub steagul lui Bolotnikov. Bolotnikov a bătut trupele țariste de mai multe ori, s-a apropiat de Moscova. Doar trădarea echipelor nobiliare din județele sudice l-a forțat să se retragă - mai întâi la Kaluga, apoi la Tula. Abia după un lung asediu al Tulai, Vasily Shuisky a reușit să învingă armata țărănească.

Cu toate acestea, răgazul primit de guvern a fost de scurtă durată. Un nou dușman l-a amenințat - un nou impostor - Falsul Dmitri II. Sprijinit de detașamente de aventurieri polonezi și cazaci, în vara anului 1607 a pornit la Moscova. Falsul Dmitri al II-lea a făcut din satul Tushino de lângă Moscova capitala sa, motiv pentru care a fost supranumit hoțul Tushino sau țarul Tushino. De aici și-a trimis agenții și detașamentele sale în orașele rusești. Puterea lui a fost recunoscută de Pskov, Suzdal, Vladimir, Rostov, Yaroslavl, Vologda. Timp de aproape trei ani, Moscova și Tushino s-au amenințat reciproc și niciuna dintre părți nu a putut obține un avantaj decisiv.

Vasily Shuisky a trebuit să apeleze la suedezi pentru ajutor.

Un fundal deosebit al schimbării caleidoscopice a regilor a fost impostura, „regi”, așa cum erau numiți atunci. A început cu apariția lui Fals Dmitri I (înainte de secolul al XVII-lea, sursele rusești nu cunosc un singur caz de imposturi). Acest „joc al țarului” a reflectat

o schimbare ideologică fundamental importantă: poporul rus a încetat să creadă în originea divină a puterii autocratice, în faptul că în țară poate exista un singur țar „prin voia lui Dumnezeu”. Remarcabil este numărul mare de impostori. În timpul Necazurilor, au apărut mai mult de o duzină dintre ei și aparțineau unor pături sociale diferite. În False Dmitri I, contemporanii au identificat un nativ dintr-o familie nobilă de serviciu (Otrepievii erau „copiii boierilor” din Galiția), în False Dmitry II, „Hoțul Tushinsky” - un preot, în „Prințul” Petru, care se prefăcea a fi fiul țarului Fedor și a luptat împreună cu Bolotnikov, - iobag. Aceasta este o dovadă clară că, într-o eră de criză, nu numai cei de sus, ci și cei de jos spera să preia puterea, să pună pe tron un rege drept din clasa sa.

Activitatea tuturor claselor este caracteristică nu numai pentru lupta politică și socială. Activitatea este o caracteristică comună a Timpului Necazurilor, care s-a manifestat clar în domeniul literaturii. Rolul cuvântului vorbit și scris a crescut enorm. Victoria falsului Dmitri I a fost asigurată nu atât de arme, cât de „scrisori anonime”, agitație pricepută care a atras opinia publică de partea lui. Apelurile au fost distribuite de către toți conducătorii și pretendenții la tron - Vasily Shuisky, hoțul Tushinsky, Duma boierească. Regele polonez Sigismund al III-lea a inundat Rusia cu „cearfuri fermecătoare”, trimițându-le în numele său și în numele fiului său Vladislav, care a încercat și el să pună picior pe tronul Moscovei. Multă propagandă te „scrisează”.

venit din tabăra lui Bolotnikov. Fluxul lor s-a intensificat mai ales odată cu începutul războiului de eliberare. „Domnul fraților statului Moscova” (orașul, Mănăstirea Trinitatea-Serghie) s-au chemat reciproc „să fim într-un singur gând”, „să stea împreună cu tot pământul și să lupte până la moarte cu poporul lituanian”.

O scrisoare este un gen de afaceri, clerical, al cărui sens este informarea despre unele evenimente, transferul de fapte, o interdicție sau ordin de a face ceva. Dar scrisorile din Timpul Necazurilor nu doar au informat, ci au căutat să convingă, să influențeze nu numai mintea, ci și sufletul cititorului. Se caracterizează printr-o emotivitate sporită, în principiu străină de munca de birou și întotdeauna inerente textelor literare. Autorii scrisorilor au scris în proză ritmată și rimată, dispozitive retorice utilizate pe scară largă, au pictat tablouri cu dezastre naționale, au inclus „plângeri” în texte. Ca urmare, informația a fost retrogradată pe plan secund, iar scrisul a devenit o operă de elocvență, de oratorie. Așadar, scrierea de propagandă a Timpului Necazurilor a pregătit o regândire artistică a genurilor de afaceri - una dintre descoperirile literare din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Activitatea tuturor claselor s-a manifestat și în extinderea cercului scriitorilor. Dacă mai devreme călugării cărturari erau implicați în principal în creativitatea literară, acum laici de diferite ranguri și state preiau stiloul - prinți, nobili mitropoliți și provinciali, administratori - funcționari și funcționari. Dacă mai devreme exista un decalaj între literatura orală și scris, acum textele folclorice pătrund în cartea scrisă de mână. Din prima jumătate a secolului al

XVII-lea. cele mai vechi mostre de versuri raesh, cea mai veche colecție de conspirații, primele liste ale povestirilor oral-poetice „Poveștile bogatirilor din Kiev” și cântece despre Grișka Otrepyev au ajuns la noi.

În condițiile în care societatea rusă s-a destrămat în multe partide și tabere, controlul guvernului și al bisericii asupra producției literare a devenit imposibil. Time of Troubles este timp „necenzurat”. „Voința autorului” nu depindea de factori nonliterari. Scriitorul începe să se gândească liber la acțiunile oamenilor pe care îi înfățișează, abandonează schema tradițională medievală a „dreptului sau păcătosului”, descoperă diversitatea, complexitatea, inconsecvența caracterelor umane.

În această perioadă a fost determinată reorientarea culturală a Rusiei. Până în secolul al XVII-lea Literatura rusă s-a concentrat în principal pe literatura din sud-vestul Europei (greci, slavi balcanici). Acum principalele contacte sunt cu Ucraina, Belarus, Polonia. Una dintre consecințele Unirii Bisericii de la Brest din 1596, care avea drept scop catolicizarea ortodocșilor, populația statului polono-lituanian, a fost emigrarea intelectualilor ucraineni și belarusi la Moscova. La începutul secolului

336

Şcoală. Grae yura din „ABC” de Vasily Burtsov, 1637 (GPB). '

experiența și cunoștințele lor au fost folosite destul de larg. Ei lucrează la Tipografia din Moscova, traduc din greacă și poloneză. În ceea ce privește Polonia, cu care Rusia a purtat o luptă lungă și istovitoare, legăturile literare cu ea nu au fost întrerupte nici în acești ani grei. Printre polonezii care au inundat Rusia nu s-au numărat doar aventurieri care tânjeau bani ușori: printre ei se numărau și intelectuali foarte educați. Cel mai proeminent filozof polonez, dr. Sebastian Petritsi, care a venit la nunta Marinei Mniszek și a ajuns în exil după moartea lui Fals Dmitri I, a scris „în captivitate la Moscova” variații poetice pe temele lui Horațiu. În această carte (a fost publicată la Cracovia în 1609) sute de rânduri sunt dedicate evenimentelor de la Moscova.

În repertoriul literaturii traduse, monumentele poloneze încep foarte curând să domine complet. Literatura poloneză joacă rolul de literatură intermediară: prin ea intră temele și personajele culturii europene în viața de zi cu zi a Rusiei.

337

„Întoarcerea către Europa de Vest” este fixată în Cronograful din 1617. Informațiile despre mitologia antică sunt extinse aici (au fost disponibile înainte), mituri despre Kronos (Chronos), despre lupta zeilor și titanilor, despre Hercule, Perseus, Dedalus. și Icar, despre regele Midas și Orfeu. Pe baza „Cronica lumii” poloneză a lui Martin Bielski, editorul Cronografului din 1617 a creat capitole despre istoria Poloniei și a Sfântului Imperiu Roman și a plasat informații despre papi. Cronograful a fost un model de urmat, poziţia sa este poziţia istoriografiei oficiale. Revenind la materialele europene,

Cronograful, cu autoritatea sa, a sprijinit procesul de europenizare a culturii ruse.

În 1618, Rusia și Polonia au semnat armistițiul lui Deulino. Patriarhul Filaret, tatăl țarului Mihai, s-a întors la Moscova din captivitatea poloneză. Principalul ideolog din rangul său, Filaret a devenit conducătorul de facto al statului. Scopul său a fost să restabilească fostul statut ideologic încălcat de Epoca Necazurilor. Filaret a proclamat izolaționismul, interzicând importul, depozitarea și lectura nu numai a publicațiilor poloneze, ci și a cărților „presei lituaniene” - publicații ale colegilor tipografi ucraineni și belarusi.

Cu toate acestea, nicio cantitate de decrete de interzicere nu ar putea schimba istoria. Nu se mai vorbea de ascultare universală, de supunere necondiționată. Experiența Epocii Necazurilor nu a fost în zadar. Această experiență, de altfel, a fost luată în considerare chiar de Filaret. Programul său izolaționist a fost modelat după cel polonez. Filaret a adoptat multe din Contrareforma, ale cărei activități le-a cunoscut în captivitate și care a condus și o ofensivă ideologică, deoarece la începutul secolului al XVII-lea. pozițiile catolicismului în Polonia au fost grav subminate. Protestanții de diferite convingeri (luterani, calvini, arieni) au deschis tot mai multe școli și tipografii noi, inundând Polonia cu scrierile lor. Creativitatea de opoziție a claselor inferioare a găsit acces și la tiparniță: pe piața de carte apăreau din când în când lucrări de satiră semifolclorică, în care lumea sanctimonioasă a culturii oficiale era ridiculizată și respinsă. Contrareforma a lansat o campanie atât împotriva libertății religioase, cât și împotriva culturii populare. În 1617 episcopul Martin Shishkovsky a publicat un index al cărților interzise. Controlul minții devenea o realitate.

La fel ca Contrareforma din Polonia, Patriarhia Moscovei a luptat pe două fronturi. Ridicând obstacole în calea contactelor cu Occidentul, Filaret le-a declarat totodată război bufonilor - purtători profesioniști ai artei populare, jocurile, cântecele lor, „glums” de râs. Potrivit surselor rusești, bufonii sunt cunoscuți încă din secolul al XI-lea. Biserica Ortodoxă din vremuri imemoriale le-a denunțat „jocurile și cântarea demonică și batjocura blasfemiană” (după o zicală veche, „Dumnezeu a creat preotul, dar bufonul demon”), dar până în secolul al XVII-lea. a îndurat bufonii, nevăzându-i ca fiind speciali

Pericol. Patriarhul Filaret a fost primul care a trecut de la vorbe la fapte, de la denunțuri la persecuție directă. Instrumentele muzicale au fost luate de la bufonii din Moscova, puse pe căruțe, luate peste râul Moscova și arse acolo. Reprimările împotriva bufonilor nu sunt un semn de forță, ci de slăbiciune al bisericii, semn că biserica a început să se teamă de cultura „lumească” ca competitoare ideologică.

Încercările de restabilire a echilibrului ideologic nu au dus la stagnare, cu atât mai puțin la o mișcare înapoi. Principiul dinamismului, principiul schimbării constante, nu numai cantitativ, ci și calitativ, s-a impus deja în literatura rusă.

1. PUBLICISMUL TIMPULUI NECESULUI

Lucrările care înfățișează Timpul Necazurilor pot fi împărțite în două mari grupe1.

Prima include lucrări care au apărut înainte de 1613, înainte ca Mihail Romanov să fie ales pe tron. Acestea sunt răspunsuri directe la evenimente, o amprentă instantanee a pasiunilor și predilecțiilor sociale și politice. Acesta este jurnalismul, în care totul este subordonat unei sarcini agitaționale specifice. Textele celui de-al doilea grup au fost scrise și de participanți și contemporani ai Timpului Necazurilor, dar după încheierea acestuia, în vremuri mai mult sau mai puțin calme. Acești autori reflectă deja, încercând să înțeleagă filozofic, istoric și artistic „anii strălucitori” trăiți de Rusia.

Genurile mai mici sunt de preferat pentru agitație. Publiciștii Epocii Necazurilor nu fac excepție de la această regulă: în repertoriul lor de gen, unul dintre primele locuri este ocupat de „viziuni”1 2. Schema intriga canonică a „viziunilor” poate fi judecată din „Povestea unei viziuni”. Viziunea unui om spiritual”, întocmit în toamna anului 1606. când trupele lui Bolotnikov au pornit la Moscova.

„Povestea unei viziuni asupra unui om spiritual” de protopopul Terenty. Se povestește cum, de parcă un anume locuitor al capitalei „în vis subțire” a văzut cum în Catedrala Adormirea Maicii Domnului, Ioan Botezătorul și sfinții s-au rugat lui Hristos să cruțe poporul ortodox, stătut în păcat și deci suferind de ororile Epocii Necazurilor. În cele din urmă, lacrimile mamei L-au înmuiat pe Hristos, iar el

1 Vezi: Platonov S. F. Vechi legende și povești rusești despre vremea necazurilor ca sursă istorică. SPb., 1888; Nazarevsky A. A. Eseuri din domeniul poveștilor istorice rusești la începutul secolului al XVII-lea. Kiev, 1958. Pentru publicarea textelor, vezi cartea: Monumente ale scrierii antice rusești legate de vremea necazurilor (Biblioteca de Istorie Rusă. Ed. a II-a, vol. XIII). SPb., 1909. Potrivit acestei ediţii, cu excepţia cazurilor special stipulate, sunt citate lucrări ulterioare despre Vremea Necazurilor.

2 Vezi: Prokofiev N. I. Viziuni ca gen în literatura rusă antică.— „Uchen. aplicația. MGPI-i. V. I. Lenin”, 1964, v. 231; Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse în secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 141.

a spus „cu glas liniștit”: „Pentru dragul tău, mamă, îi voi cruța, dacă se pocăiesc. Dacă nu se pocăiesc, atunci nu le voi arăta milă.” După aceea, un sfânt i-a poruncit „omului duhovnicesc”: „Du-te și spune, robul lui Hristos, că ai văzut și ai auzit!” „Omul spiritual” a vorbit despre viziunea sa protopopului Catedralei Buna Vestire a Kremlinului, Terenty, care a scris povestea viziunii „și ia dat-o patriarhului și i-a spus țarului”.

Același stereotip intriga a stat la baza viziunilor din Nijni Novgorod și Vladimir, precum și din Veliky Ustyug1 și din alte orașe. În monumentele acestui gen, realitățile locale și alcătuirea personajelor

variază destul de liber: într-o viziune poate apărea Hristos, sau Maica Domnului sau „soția minunată” în haine ușoare, cu o icoană în mâini (viziunea Vladimir). . Ustyuzhanin Grigory Klementyev a auzit vocile patronilor locali Procopius și Ioan (povestea acestei viziuni a fost adăugată la viața lui Procopius din Ustyug ca un miracol al douăzeci și opta). Condiția mântuirii variază și ea, care poate fi atât generală („a post și a se ruga cu lacrimi”), cât și mai specific. În viziunea de la Nijni Novgorod, Domnul, pe lângă un post de trei zile, a ordonat construirea unei biserici, adăugând: „să pună pe tron o lumânare nearsă și hârtie nescrisă”. Dacă toate aceste condiții sunt îndeplinite cu strictețe, atunci „lumânarea va fi aprinsă din focul cerului, iar clopotele în sine vor suna, iar numele cui deține statul rus va fi scris pe hârtie”.

Cu toate diferențele individuale în viziuni, există multe asemănări, și nu numai în structura intrigii. În genul viziunilor, detaliile de zi cu zi sunt adesea folosite pentru a crea iluzia autenticității. Iată rândurile de început ale uneia dintre viziunile de la Moscova: „Al 115-lea (1607) an, 27 februarie, în noaptea de vineri spre sâmbătă, îmbrăcat pentru a petrece noaptea... la biserica de lângă Catedrala Arhanghelului Mihail. în pridvor se află capul lui Istoma Artemiev, fiul Mylnik, iar în fiul său Kozma a petrecut noaptea în locul lui, și cu el 6 paznici din rândul de legume: Obramko Ivanov, da Vaska Matfeev, Andryushka Nikitin, Pervushka Dmitreev, da Pervushka Matfeev , Grișka Ivanov. Aici, indicația înlocuirii „capului” paznicilor este deosebit de remarcabilă („și fiul său Kozma a petrecut noaptea în locul lui”). Această rezervare, în mod cotidian naiv și, prin urmare, deosebit de convingătoare, sporește impresia de fiabilitate și viziunea în sine. Nu există nicio îndoială că toți paznicii enumerați sunt cu adevărat oameni reali „din rândul de legume”.

„Povestea unei viziuni a unui om spiritual” spune că eroul nu a auzit un clopoțel în general, ci a lovit un anumit clopot - „în acel clopot mare ... a fost drenat sub țarul Boris”. Când „omul spiritual” a mers la Kremlin, a observat

„1 Pentru text și cercetare, a se vedea: Kukushkina M.V. O nouă poveste despre evenimentele de la începutul secolului al XVII-lea – „TODRL”. M.-L., 1961, or. XVII, p. 374-387.

că străzile erau uscate și netede și că afară era octombrie, o toamnă ploioasă. Eroul l-a observat pe Hristos și pe Maica Domnului dintr-un anumit loc - prin „ușile de apus, de la patriarhul curții”.

În epoca războaielor și a rebeliunilor, „viziunile” și „semnele cerești” sunt întotdeauna atent înregistrate și respectate de contemporani. La cinci ani de la alegerea lui Mihail Romanov, în Europa a început Războiul de 30 de ani. A apărut și o cometă care, după opinia generală, prefigura acest război. Viziuni și profeții au inundat atât țările catolice, cât și cele protestante. Erau crezuți de regi, comandanți și călugări, oameni de rând analfabeti și oameni luminați.

Literatura Timpului Necazurilor nu face excepție în acest sens. Prințul I. A. Khvorostinin, favoritul lui Fals Dmitri I, teolog, istoric și

poet, amintind de moartea subită a lui Boris Godunov și de domnia de șase săptămâni a nenorocitului său fiu Fiodor, a menționat în „Cuvintele zilelor și țarii și sfinții al Moscovei”: : uneori în formă de suliță (sub formă de suliță), alteori două luni și un singur miel.

Viziunile din Epoca Necazurilor au jucat un rol important în lupta politică. La 16 octombrie 1606, „Povestea unei viziuni a unui om spiritual” de către protopopul Terenty a fost citită din ordinul țarului Vasily Shuisky în biserica principală a Rusiei - în Catedrala Adormirea Maicii Domnului din Moscova „cu voce tare tuturor oamenilor, iar adunarea a fost mare pentru lume”1. În același timp, la Moscova a fost anunțat un post săptămânal neprogramat, „și s-au cântat rugăciuni în toată biserica... pentru ca Domnul Dumnezeu să-și îndepărteze mânia cea dreaptă de la noi și să îmblânzească certuri intestine și să aranjeze în pace și senin toate orașele. și țările statului Moscova”. Poveștile Nijni Novgorod și Vladimir despre viziuni au fost trimise în 1611 în orașele rusești. Ustyuzhanii, după ce au aflat despre viziunea de la Nijni Novgorod de la Yaroslavl, au raportat-o beneficiarilor, iar ei, într-o anexă la un răspuns special, permilor.

„Viziunea” este cel mai vechi gen, asimilat în Rus' împreună cu creştinismul. Cu toate acestea, în era Timpului Necazurilor, el a dobândit noi funcții, a trecut în prim-plan, împingând alte genuri deoparte. Schimbări similare au avut loc cu alte genuri: The Time of Troubles a dat o nouă viață unui tip atât de tradițional de scris de afaceri precum scrisorile și „răspunsurile”1 2.

Agitația prin scrisori a fost neobișnuit de intensă în acești ani. Scrisorile combină stilul de afaceri și retorica. Scrisorile sunt pline nu numai de apeluri la unitate, ci și de imagini cu pustiirea statului moscovit, abuzul de altare naționale de către invadatori etc.

1 Kopanev A. I. Noi liste ale „Povestea unei viziuni pentru un om spiritual.” — „TODRL”. M,—L., 1960, v. XVI, p. 477-480.

2 Vezi: Drobenkova H. F. „O nouă poveste despre gloriosul țar rusesc” și literatură patriotică agitațională modernă. M.-L., 1960. În continuare, New Tale este citat din această ediție.

Toate acestea au deschis calea pentru apariția așa-ziselor litere „false” — un fel de farse literare. Așa este Carta din 1611 , întocmită în numele „captivilor” din Smolensk care „s-au predat fără nicio opoziție poporului lituanian” și ar fi trăit „în convoiul” regelui polonez Sigismund al III-lea, care a asediat Smolensk. „Noi toți...”, spune textul, „am murit fără urmă și fără nicio milă și nu am găsit nicio milă sau milă.” , de necrezut pentru un prizonier care este departe de capitală. Se pare că această carte a fost scrisă între zidurile Mănăstirii Treime-Serghie, care a condus mișcarea patriotică în vremea necazurilor. Scopul farsei reiese clar din urmatoarea chemare cuprinsa in scrisoare: „Lasa-ti frica!.. Ce fel de mila si mila vrei sa gasesti pentru tine? Numai că acum nu vei fi în unire, în comun cu tot pământul - va fi amar să plângi și să plângi cu plâns veșnic de nemângâiat. Autorii farsei credeau că chemarea la unitate ar fi mai

semnificativă dacă ar fi pus în gura oamenilor care au băut până jos paharul „favorurilor” inamice.

„O nouă poveste despre gloriosul regat rus”. Pe baza regândirii artistice a genurilor de afaceri, se construiește Noua Povești a Gloriousului Regat Rus, care datează de la începutul anilor 1610-1611. Un autor anonim își numește eseul „scrisoare” (un sinonim pentru cuvintele scrisoare, dezabonare): „Și această scrisoare ar fi crezută fără nicio ezitare... Și cine ia și citește această scrisoare și n-ar ascunde-o, ar dați-o, arătând conducători, fraților voștri, creștinii ortodocși, să citiți pe scurt... și nu celor care... s-au îndepărtat de creștinism și s-au transformat în dușmani pentru noi... - ca să nu spună în niciun fel. și nu l-a lăsat citit.

Cerând „eliberarea regatului” de intervenționiști, autorul anonim este complet concentrat pe sarcina de propagandă. El este interesat doar de alinierea forțelor politice care se dezvoltaseră până la sfârșitul anului 1610. Simpatiile și antipatiile autorului sunt destul de clar exprimate, astfel încât personajele din New Story sunt fie patrioți și eroi, fie ticăloși. Autorul este entuziasmat de Patriarhul Hermogene. Acesta este un stâlp de nezdruncinat care susține bolțile „camerei mari” - pământul rusesc. Principalul ei dușman este Sigismund al III-lea, „un ateu rău și puternic”, care prin forță obține o mireasă frumoasă - Moscova. „Rudele” și binevoitorii miresei sunt poporul Smolensk, care nu cedează în fața polonezilor, și „cei mai înalți (cei mai buni) oameni” de la ambasada la Sigismund - Filaret Romanov și prințul V.V. Golițin, care reprezintă toți. a Rusiei. „Blestemul de mire” Sigismund este ajutat de trădători – „șapte-

1 Vezi: Platonov S. F. Articole despre istoria Rusiei (1883-1902). SPb., 1903, p. 193-198.

numeroși boieri”, care au condus Moscova și au jurat credință fiului lui Sigismund, principele Vladislav.

Unul dintre „boierii cu șapte numere”, vistiernicul Fiodor Andronov, este comparat de New Tale cu Ikhnilat, vicleanul consilier regal din Povestea lui Stephanite și Ikhnilat. Pentru a-l dezminți pe acest amărât al invadatorilor, autorul creează un efect comic cu ajutorul vorbirii rimate (pentru un halou comic al rimei în cultura rusă antică, vezi secțiunea „Nașterea poeziei cărții”). Fedor Andronov „nici din familii regale, nici din trepte boierești, nici din alți șefi militari aleși; se spune că de la sclavii lui Smerdov. Dar el, blestemat și blestemat, prin fapta sa cea rea, nu este vrednic de el în numele lui Stratilat (Sf. Teodor Stratilat, în cinstea căruia Andronov i s-a dat numele Fedor), ci în numele lui Pilat, sau în numele lui. al reverendului, dar în numele celui diferit, sau în numele unui purtător de patimi, dar în numele unui mâncător de pământ, sau în numele unui sfânt, dar în numele unui chinuitor și a unui persecutor și distrugător și distrugător al credinței creștine.

Ca dispozitiv artistic, vorbirea rimată este cea mai eficientă într-un text conceput pentru transmitere orală. Acest lucru, fără îndoială, a fost bine înțeles și prevăzut de autorul New Story: „scrisoarea” lui

urma să fie citită la întâlnirile „fraților săi”, prin urmare piese rimate sunt deosebit de potrivite în ea. Autorul încearcă să încurajeze cititorii și ascultătorii să lupte activ împotriva invaziei străine. Autorul este un agitator, nu un istoric. Prin urmare, atinge doar chestiuni de actualitate, fără să se cufunde în trecut, fără să se gândească la motivele „tăcerii” de la Moscova.

Plângerea captivității și distrugerea definitivă a statului moscovit. Una dintre primele încercări de identificare a cauzelor Necazurilor a fost făcută într-un alt monument, creat simultan cu New Tale. Acest monument este scris în genul lamentării. Alături de plângerile pentru morți și morți, literatura antică rusă cunoștea și bocetele despre regate sau orașe. Asemenea plângeri au fost compuse în epoca dezastrelor și a încercărilor grele. Autorul necunoscut al cărții Lament on the Captivity and the Final Destruction of the Moscovit State a scris într-un moment în care Minin și Pojarski adunau deja miliția Zemstvo, dar Moscova era încă în mâinile polonezilor (ceea ce înseamnă că Lament a fost creat înainte de toamna anului 1612). Nimeni nu putea prevedea încă rezultatul luptei împotriva intervenționștilor și, prin urmare, principalele motive ale „Plângerii” sunt tristețea, plângerea, durerea pentru fosta putere și măreția Rusiei, chemările la pocăință și rugăciune, „pentru ca Dumnezeu . .. cruță-i pe rămășița familiei creștine”.

„Colica fostei camere regale de mare valoare”, exclamă autorul, „înăuntru cu decorațiuni de aur! .. Câte comori de minunate diademe regale și purpuri regale strălucitoare și porfir!” Începând cu apariția primului impostor, „premergătorul lui Antihrist” și „fiul întunericului”, autorul atinge multe evenimente triste din ultimii ani în narațiunea sa. El condamnă cu fermitate invadatorii şi

343

complicii lor ruși, dar vina pentru suferința Rusiei nu revine numai lor. În opinia sa, cearta interioară, „ura fraternă”, o criză internă care a provocat un declin moral general a dus la Vremea Necazurilor. „Adevărul este rar la oameni”, scrie cu tristețe autorul cărții Lament, „și neadevărul a domnit... și răutatea a fost dezvăluită și noi am fost acoperiți (eram acoperiți) cu minciuni”.

Desigur, acest raționament despre cauzele Necazurilor suferă de abstracție religioasă și morală. Autorul însuși a simțit-o. „O, vai, durere! Cât de mare a căzut un porc (turn) de evlavie, cât de ruinată a fost via (grădina) plantată de Dumnezeu? a întrebat autorul retoric și nu a găsit un răspuns clar. În acest caz, nici cercul tradițional de izvoare cu autoritate pentru scribul ortodox nu a ajutat. „Atât de multă pedeapsă și furie care se ridică, ariciul nu mică surpriză, în plus, demnă de lacrimi. Și nici o singură carte nu este un teolog, mai jos decât viețile sfinților, și nici cărțile filozofice, nici regale, nici granografii, nici istorici, nici alte cărți narative, nu a pronunțat o asemenea pedeapsă asupra noastră pentru o singură monarhie, inferioară. pentru regate și domnii, dacă se întâmplă peste Rusia supremă. Cărțile nu erau utile, ceea ce înseamnă că trebuia să te bazezi pe propria înțelegere. Autorul cărții Plângerea, parcă, a invitat să se gândească la cauzele Necazurilor.

2. LUCRĂRI ISTORICE DESPRE PROBLEME

A da o explicație istorică a Epocii Necazurilor a căzut în sarcina scriitorilor care au lucrat deja după alegerea lui Mihail Romanov în regat (1613), în anii 10-20. secolul al 17-lea Acești scriitori aparțineau unor clase diferite - activitatea tuturor claselor din perioada războiului civil și intervenția străină nu se stinguse încă. Printre acești scriitori se numărau clerici și laici, reprezentanți ai administrației și aristocrați.

„Povestea” de Avraamy Palitsyn. Una dintre cele mai populare din secolul al XVII-lea. iar cele mai ample scrieri despre Vremea Necazurilor au venit din condeiul călugărului Avraamy Palitsyn, pivnița Mănăstirii Treime-Serghie (o pivniță este un călugăr care se ocupă de proviziile monahale sau, în general, de treburile seculare). a mănăstirii). „Povestea” lui 1, cu un total de 77 de capitole, constă din mai multe straturi de timpuri diferite. Astfel, primele șase capitole au fost scrise încă din 1612, deși forma finală a monumentului a luat contur abia în 1620. Partea centrală este dedicată celebrului asediu al Lavrei Treimii-Sergiu. Apoi povestea a fost adusă la armistițiul lui Deulinsky din 1618, la încheierea căruia însuși Avraamy Palitsyn a luat parte activ.

1 Ediția și studiul monumentului, vezi: Legenda lui Avraamy Palitsyn. Pregătirea textului, comentariu de O. A. Derzhavina și E. V. Kolosova. M.-L., 1955. Următorul text este citat din această ediţie.

Avraamy Palitsyn este un participant proeminent la evenimentele din Timpul Necazurilor (în comportamentul său în acești ani grei au existat nu numai puncte pozitive, ci și negative: de exemplu, Avraamy Palitsyn a servit lui False Dmitry II). Abraham Palitsyn subliniază în mod constant propria sa semnificație, de exemplu, în povestea cum a mers la Kostroma, la Mănăstirea Ipatiev pentru Mihail Romanov, cum l-a cunoscut mai târziu la Mănăstirea Treime-Serghie etc.

În „Povestea” Avraamy Palitsyn a pictat un tablou cu adevărat îngrozitor al suferinței oamenilor: „I. apoi oamenii se repezi în jungla de nepătruns și în desișurile pădurilor întunecate și în peșteri necunoscute și în apa dintre tufișuri, odihnindu-se și plângând către fratele (zeu), astfel încât să îmbrățișeze aceste nopți și să se odihnească puțin. pe uscat (pe uscat). Dar nici noapte, nici zi, alergând pe cerul odihnei și al locului de ascunde și odihnă, iar în locul lunii întunecate, multe focuri de câmp și pădure au luminat noaptea și nimeni nu s-a putut mișca mai puternic de la locul lui: oamenii. , ca și animalele, așteptați-vă de la ieșirea din pădure”.

„Vremennik” de Ivan Timofeev. Un alt scriitor al vremii, grefierul (conducătorul oricărui birou) Ivan Timofeev, reprezentant al celei mai înalte birocrații, în „Vremennik”1 al său, compilat în 1616-1619, a descris istoria Rusiei de la Ivan cel Groaznic până la Mihail Romanov. . În serviciu, Ivan Timofeev a trebuit să participe constant la administrarea afacerilor statului. A avut acces la multe documente importante și, prin urmare, „Vremennik” conține multe știri istorice pe care nici un alt autor, în afară de Timofeev, nu le-a înregistrat. În

plus, Timofeev descrie ca un memorist multe dintre evenimentele la care a fost martor. Când oamenii s-au dus la Mănăstirea Novodievichy pentru a-i cere lui Boris Godunov să accepte coroana regală, el „ținând în mâini sudoarea ștergerii sale... plata... plata împrejurimilor proprii impozitate... rugându-se. ." Pe lângă acest gest ipocrit al lui Boris Godunov, Ivan Timofeev a observat și alte detalii curioase care caracterizează atmosfera chemării „voluntare” a lui Boris către regat. Un oarecare „flacă a fost inspirat”, urcând chiar sub fereastra chiliei țariței Irinei, a strigat „parcă în urechile acelei”, implorând să-și binecuvânteze fratele pentru împărăție. Toate acestea sunt mici detalii, dar meschinismul lor este caracteristic, pentru că aici Ivan Timofeev se manifestă ca un memorist, ca o persoană privată, și nu ca un istoric.

I. A. Khvorostinin. Cel de-al treilea autor este prințul I. A. Khvorostinin, care provenea din familia prinților apanajului Yaroslavl. În tinerețe, a fost aproape de False Dmitry, care i-a acordat

1 Ediția textului, vezi: „Vremennik” de Ivan Timofeev. Pregătirea textului, traducere și comentarii de O. A. Derzhavina. M.-L., 1951. Textul suplimentar este citat din această ediţie.

(un grad de curte; kravchiy a tăiat hrana suveranului) și, potrivit unui contemporan, „a păstrat în mare cinste acest suc de lapte, de care era foarte mândru și și-a permis să facă totul”1. Toată lumea și-a amintit de această apropiere rușinoasă și era important pentru Khvorostinin să se văruiască în ochii contemporanilor și descendenților săi. Prin urmare, în „Cuvintele zilelor și țarii și sfinții Moscovei”, pe care Hvorostinin le-a scris, se pare, cu puțin timp înainte de moartea sa (a murit în 1625), a introdus motivele autojustificării. Odată, spune Hvorostinin, Pretendentul s-a lăudat cu un fel de clădire „templul” lui. „Stătea acolo un tânăr, pe care l-am iubit și pe care l-am îngrijit (întotdeauna l-am copt) pentru mântuirea lui mai mult decât pe toți oamenii.” Acest tânăr, însuși Hvorostinin (în continuare povestea este deja la persoana întâi), ar fi îndrăznit să denunțe mândria deșartă a lui Fals Dmitry, amintindu-i că Dumnezeu „șterge toată aroganța celor mândri”. În altă parte a lui Sloves, Hvorostinin susține că a fost apreciat de însuși Patriarhul Hermogenes, care a condus opoziția față de intervenționistii polonezi. Odată ce i-a instruit pe cei adunați, patriarhul l-a remarcat pe Khvorostinin, care a fost imediat prezent: „Ai muncit mai mult decât oricine altcineva la predare, cântărești, știi!” Nu știm dacă această conversație a avut loc, deoarece alte surse nu o menționează.

S. I. Shakhovskaya. O rudă a lui I. A. Khvorostinin a fost prințul Semyon Ivanovici Shakhovskoy. Viața lui este plină de schimbări și vicisitudințe bruște, atât de caracteristice Epocii Necazurilor. În 1606, când orașele „nordice” (Putivl, Chernigov, Yelets, Kromy) s-au răsculat împotriva țarului Vasily Shuisky, S. I. Shakhovskoy a slujit în apropierea Yelets. Aici a suferit prima rușine: a fost dus în capitală și, fără a anunța motivele, a fost exilat la Novgorod - „la mare” (a fost o ciumă în Novgorod la acea vreme), dar s-au întors de la drum spre sat. În 1608-1610. a fost din nou în serviciu la Moscova, a luptat cu tușinii, apoi a trecut de partea lor. Cea de-a doua și din

nou o rușine de scurtă durată în 1615 a fost rezultatul petiției lui Shakhovsky, în care se plângea că a fost „înnorat (epuizat) de la serviciu la serviciu”. La sfârșitul anului 1619, după moartea celei de-a treia soții, Shakhovskoy s-a căsătorit pentru a patra oară, lucru interzis de regulile bisericii. Aceasta a adus asupra lui mânia Patriarhului Filaret. În „Supplicația” lui Filaret Shakhovskaya, el se justifică spunând că a locuit cu prima sa soție timp de trei ani, cu a doua - doar unul și jumătate, iar cu a treia - doar 19 săptămâni (toate soțiile au murit). Shakhovskoy a ajuns la o vârstă înaintată (sursele îl menționează încă din anii 50) și de mai multe ori a fost „ars”.

O persoană excelent educată, Shakhovskoy a lăsat o mare moștenire literară. Două dintre poveștile sale sunt dedicate Necazurilor: „Povestea este cunoscută a fi predicabilă în memoria marilor

1 Liturghie Isaac. Scurte știri despre Moscovia la începutul secolului al XVII-lea. Traducere de A. A. Morozov. M., 1937, p. 145.

Credinciosul Țarevich Dimitrie” și „Povestea unui anume Mnis (călugăr), care a fost trimis de Dumnezeu la țarul Boris pentru a se răzbuna pe sângele dreptului Țarevich Dimitrie”. S-a dovedit recent că Șahhovski deține unul dintre cele mai semnificative monumente din istoria Necazurilor - așa-numita „Povestea cărții semănăturii din vechii ani”. Acest eseu concis, dar integral despre istoria Epocii Necazurilor, a venit ca parte a Cronografului fiului Tobolsk al boierului Serghei Kubasov. Prințul I.M. Katyre-va-Rostovsky a fost considerat a fi autorul poveștii, deoarece în versetele care încheie „Povestea” există un astfel de cuplet:

Sunt cărți care compun,

Fiul prințului predestinat Mihail familiei Rostov, se reunesc.

Mihail Petrovici Katyrev-Rostovsky, celebrul voevodă, pe care Povestea îl menționează cu empatie în cel mai înalt grad, a avut un fiu, și anume Ivan Katyrev. Prin prima sa soție, a fost ginerele viitorului patriarh Filaret și cumnatul lui Mihail Romanov. Țarul Vasily Shuisky l-a exilat pe I. Katyrev-Rostovsky la Tobolsk pentru „tremurări” în lupta împotriva hoțului Tușinski. Abia în 1613, tocmai la timp pentru alegerea cumnatului său ca țar, a apărut din nou la Moscova.

Găsit recent la începutul anilor 20 - începutul anilor 30. secolul al 17-lea lista ediției originale a „Poveștii”1. Postscriptul se referă direct la autor - „Semyon Shakhovsky, care este foarte păcătos în oameni”. „Povestea” de aici nu are titlu, iar versetul arată astfel:

Există cărți ale acestui agregator

Un fel de exod al Iaroslavlului.

Deci, despre Necazurile din anii 10-20. secolul al 17-lea a scris un călugăr, un funcționar oficial, doi prinți - Rurikovici, deși din nume de familie minore. Din această listă reiese că mediul literar al primului sfert al secolului al XVII-lea. a fost variat. Această

împrejurare sugerează că nu există încă scriitori profesioniști; mai spune că nu există monopol asupra scrisului, că oricine poate deveni scriitor.

Desigur, pozițiile și maniera literară ale acestor autori sunt diferite. Cu toate acestea, ele au câteva puncte fundamental importante în comun. Principala este întărirea principiului individual, orientarea către un fel de „autoexprimare”. Am văzut deja cum Abraham Palitsyn își subliniază rolul în evenimentele de importanță rusească; cum încearcă I. A. Khvorostinin să se văruiască introducând în text conversații cu False Dmitry și cu

1 A se vedea: Kukushkina M. V. Semyon Shakhovsky - autorul Povestea necazurilor.- În cartea: Monumente ale culturii. Noi descoperiri. Scris. Artă. Arheologie.- Anuar 1974. M., 1975, p. 75-78.

Patriarhul Hermogene - conversațiile sunt cel mai probabil fictive. Chiar și în Povestea pentru memoria țareviciului Dimitri, în care Șahovskoi a aderat cu strictețe la canonul hagiografic, se simt trăsături autobiografice. După ce a raportat că țareviciul Dimitri era fiul lui Ivan cel Groaznic de la „a șasea sa soție, țarina Maria”, adică moștenitoarea legalității îndoielnice, Shakhovskoy continuă: „Da, nimeni nu disprețuiește (condamnă) acest Crăciun poligam... din poligamie. prin păcatul părintesc, dacă va aduce bine vieții sale. Apărând prințul, autorul Poveștii s-a apărat și el însuși, sau mai bine zis drepturile copiilor săi de la a patra soție.

Întărirea începutului individual nu s-a reflectat doar în aluzii și scene autobiografice. S-a exprimat și într-o discuție relativ liberă a cauzelor Necazurilor și a comportamentului conducătorilor săi, indiferent de poziția lor pe scara ierarhică și relațiile sociale. Toți istoricii din Epoca Necazurilor văd cauza dezastrului național în „păcatul întregii Rusii”. Acest lucru este firesc, pentru că nu puteau încă abandona viziunea religioasă a istoriei. Cu toate acestea, este important că ei nu s-au limitat la o referire generală la acest „păcat”, ci au încercat să-l înțeleagă. Este extrem de important ca o astfel de analiză să fie individuală pentru diferiți autori.

Ivan Timofeev și Avraamiy Palitsyn sunt amândoi de acord că „tăcerea fără cuvinte” sau „tăcerea nebună a lumii întregi”, cu alte cuvinte, ascultarea sclavă tăcută față de conducătorii nedrepți a dus la Necazuri. Dar apoi fiecare dintre scriitori merge pe drumul lui. Potrivit lui Vremennik, afluxul de străini este de vină pentru sănătatea morală; Ivan Timofeev subliniază iar și iar rolul lor pernicios în dezastrele Rusiei.

Dimpotrivă, Avraamy Palitsyn, vorbind despre semnele unui declin moral general - de la țar la iobagi, de la boieri la rangul bisericesc - nu este înclinat să transfere vina asupra străinilor. El subliniază contradicțiile sociale din ajunul Necazurilor. Sub Boris Godunov, trei ani la rând a avut loc o scădere a recoltei, multe mii de oameni înfometați au murit. Atunci s-a dovedit că bogații au ascuns stocuri uriașe de cereale: „Vechile grânare nu sunt epuizate, iar câmpurile de stive stau în picioare, ariera este plină de odone și copoane și

germeni (căi de fân și căpi de fân) până la paisprezece ani de la confuzie în toată țara rusă ... „Vinovația pentru Avraamy Palitsyn pune războiul civil asupra celor bogați: „Iată, desigur, păcatul întregii Rusii, de dragul altora, limba (oamenii) au suferit: în timpul ispitei. de mânia lui Dumnezeu (adică, în timpul unui eșec de trei ani de recoltă), nu i-ai cruțat (nu i-ai cruțat) pe frații noștri... Și așa cum noi nu cruțăm, tot așa nici vrăjmașii noștri nu ne vor cruța pe noi.

Istoricii statului autocratic nu se pot mulțumi cu imaginea „păcatului întregului popor". „Puterile care sunt" ar trebui să fie și ele în sfera atenției lor. Caracteristicile cca

348

ray - de la Ivan cel Groaznic la Mihail Romanov - este dat de toți autorii care au scris despre Necazuri. În aceste descrieri s-a manifestat cel mai clar descoperirea literară pe care D.S. Lihaciov a desemnat-o drept „descoperire a caracterului"1. Miezul problemei, potrivit lui D.S. Likhachev, este următorul.

În istoriografia medievală, o persoană este „absolutizată" - în cea mai mare parte (dar, după cum am văzut mai sus, nu întotdeauna) este fie absolut bun, fie absolut rău. Autorii de la începutul secolului al XVII-lea. ei nu mai consideră că principiile rele și bune din caracterul unei persoane sunt ceva etern și dat o dată pentru totdeauna. Variabilitatea caracterului, precum și contrastul acestuia, nu îl derutează acum pe scriitor: dimpotrivă, el subliniază motivele unei astfel de variabilitati. Aceasta, împreună cu liberul arbitru al unei persoane, este influența altor oameni, vanitatea etc. Într-o persoană, sunt combinate diferite trăsături de caracter - atât bune, cât și rele.

Această descoperire poate fi ilustrată prin acele caracteristici ale lui Boris Godunov, cu care sunt punctate scrierile despre Necazuri. Este curios că niciunul dintre autorii din discuțiile sale despre Boris nu se poate descurca fără conjuncții opuse. „Dacă ar fi rezonabil în domniile împărătești", scrie Avraamy Palitsyn despre el, „dar scripturile divinului nu au fost învățate, și din acest motiv, în dragoste frățească, ai fost binecuvântat" (adică a asuprit vecinii, a păcătuit împotriva porunca iubirii de aproapele). Khvorostinin: „Chiar dacă nu este învățat scrieri și lucruri livrești, dar are o proprietate naturală a uneia sănătoase." Chiar și Shakhovskoy, vorbind despre ucigașul țareviciului Dimitri, a considerat necesar să spună câteva cuvinte prietenoase despre „mintea înțeleaptă și înțeleaptă" a lui Boris Godunov!

Combinația lui Ivan Timofeev de bine și rău într-o singură persoană capătă semnificația unui principiu estetic: „Și dacă se cunoaște răutatea despre Boris, nu ar trebui să se ascundă faptele sale bune față de lume... Elika, cea răutăcioasă, scrie-i în detaliu, să ne luăm la revedere, stai și să faci fapte bune despre el mărturisește să nu lenevim."

Acest principiu literar este proclamat și consolidat în ediția Chronograph din 1617. Aici, inconsecvența și variabilitatea

caracterului este caracteristică majorității covârșitoare a personajelor, începând cu Ivan cel Groaznic, Patriarhul Germogen și Boris Godunov, Vasily Shuisky, Kozma Minin și Ivan. Zarutsky, unul dintre liderii cazaci. Compilatorul Cronografului din 1617 fundamentează teoretic această caracteristică: „Nu există nimeni fără vină în viața lui”. Cronograful a fost într-o anumită măsură un monument oficial, exemplar. Cu autoritatea sa, a consolidat „descoperirea caracterului” în literatura rusă.

1 Vezi: Likhachev D.S. Man in literatura Rusiei antice. M,–L., 1958, p. 7-26.

Grigore, un călugăr Suzdal, compune viața lui Euphrosyne de Suzdal. Miniatură. secolul al 18-lea (IRLI).

3. VIAȚA ȘI POVESTIRI BIOGRAFICE

„Descoperirea caracterului” a însemnat că scriitorii din prima jumătate a secolului al XVII-lea. au început să-și evalueze personajele indiferent de eticheta medievală, din poziția lor pe scara ierarhică. Personajul a fost evaluat ca persoană, și nu ca rege, lider militar sau sfânt. De aici - un pas până la realizarea valorii persoanei umane în general. Apar primele experiențe ale biografiei unei persoane private. Autorii acestor experimente mai scriu cu ochiul la canonul hagiografiei (hagiografiile au rămas școala genului biografic). Cu toate acestea, acest canon este drastic deformat. Un bun exemplu de astfel de deformare este Povestea Ulyaniei Osorgina (Osoryina), scrisă în anii 1920 și 1930. L

„Povestea Ulyaniei Osorgina”. La prima vedere, această lucrare reprezintă viața unui ascet venerat la nivel local. Acest lucru este evidențiat și de titlul tipic al hagiografiei: „În a 2-a zi a lunii ianuarie, Adormirea Sfântului Pr. Ulyanei, făcător de minuni Murom”. În poveste sunt folosite multe stereotipuri ale genului hagiografic. Părinții eroinei, cuplul nobil al soților Nedyurev, au trăit „în toată evlavia și puritatea”. Uliania însăși, încă din copilărie, „a fost devotată rugăciunii și postului”, era blândă și tăcută, „de râs și tot felul de jocuri, a scăpat de el”. Căsătorită, ea împarte pomană, are grijă de văduve și orfani, „spălându-și mâinile, hrănindu-le și bând”. Când soțul ei nu a lăsat-o să meargă la mănăstire, Ulyaniya a început să-și epuizeze carnea păcătoasă. Își „chinuiește trupul”: doarme pe bușteni, își pune cojile de nucă și cioburi în cizme. După cum se cuvine unui ascet, Ulyaniya învinge demonii. Moartea ei este binecuvântată, nu este moarte, ci tocmai dormit. Chemând copiii și slujitorii, ea le dă instrucțiuni „despre dragoste și despre rugăciune și despre milostenie și despre alte virtuți”. Ultimele cuvinte ale Ulyaniei sunt cuvintele eroinei hagiografice: „Mulțumesc lui Dumnezeu de dragul tuturor, în mâinile tale, Doamne, îmi trăd duhul, amin”. Cei prezenți la Adormire, susține autoarea, au văzut „un cerc de aur lângă capul ei, ca și cum ar fi scris pe icoane lângă capetele sfinților”. La dobândirea moaștelor Ulyaniei se aude un clopot, dintr-un sicriu plin de pace (ulei parfumat), emană un parfum; mirul se dovedește a fi vindecator. Aceasta înseamnă că Uliania este o făcătoare de minuni.

Adevărat, pomenind miracole postume, autorul întrerupe imediat povestea. Fraza finală a poveștii sună astfel: „Nu am râs (nu am îndrăznit) să scriem asta, de parcă nu ar exista dovezi.” Această frază sugerează faptul că autorul urmărea scopuri practice: el spera că Biserica Ortodoxă va număra Uliania printre sfinți și va canoniza acest ascet „nemărturisit”. Povestea trebuia să fie prima

1 Ediție a textului, vezi: Skripil M. O. „Povestea lui Uliya Osorina” - „TODRL”. M.-L., 1948, vol. VI, p. 256-373. Următorul text este citat din această ediție.

pas în ceremonialul de canonizare (apropo, Ulyaniya nu a primit niciodată canonizarea, rămânând un sfânt venerat la nivel local al Murom).

Cu toate acestea, colorarea hagiografică intră în conflict constant cu intenția și mișcarea complotului autorului. Luați în considerare, de exemplu, scena găsirii relicvelor. Ulyaniya a murit în 1604. O biserică „caldă” (încălzită, de iarnă) a fost construită curând peste mormântul ei. Unsprezece ani mai târziu, fiul Ulyaniei, George, a murit. El, firesc, a fost înmormântat lângă mama sa, în vestibulul bisericii. Când săpau un mormânt nou, sicriul Ulyaniei s-a dovedit a fi „pe vârful pământului intact, nu a fost deteriorat de nimic”. „Și sunt perplex, uau”, scrie autorul, „avem, ca și cum de mulți ani nu am fost îngropați”. „Nedumerirea” hagiografică care, conform etichetei, însoțește foarte des „descoperirea relicvelor” este nepotrivită în acest caz. La urma urmei, el a compus „Povestea” și, se pare, George a fost îngropat de un alt fiu al lui Ulyaniya, Druzhina. Nu putea uita unde se odihnea corpul mamei sale!

Druzhina Osorgin, fiul lui Ulyaniya, în 1625-1640. a îndeplinit la Murom funcţia administrativă de şef de colibă. Povestea cuviosului ascet este animată de atitudinea personală a autorului față de eroină, încălzită de iubire filială și admirație respectuoasă. Numai fiul, care a trăit mulți ani cot la cot cu evlavioasa Ulyaniya, a putut să o privească moșind și trimițând rozariul: „De multe ori te-am văzut (o) dormind, iar mâna ei îndepărtează rozariul”. Druzhina nu a primit o poveste de viață, ci o biografie, o biografie cu elemente ale unei cronici de familie a nobililor din Moscova și provinciei Osorgins, Nedyurevs, Arapovs, Dubenskys.

Casa, gospodăria, copiii și gospodăria din Ulyaniya nu sunt în culisele acțiunii, ca într-o viață tipică. Toată viața ei este în familie și pentru familie. Este idealizată ca soție, mamă, noră, ca doamnă harnică și corectă, ca moșier primitor și sărac iubitor1. Printre faptele bune care sunt necesare pentru mântuirea sufletului ortodox, autorul pune pe primul loc munca zilnică și neobosită a lui Ulyaniya. Din cauza lor, n-are timp să meargă la biserică: „Preotului acelei biserici... s-a auzit un glas din icoana Maicii Domnului: „Sărapa, milostivă Ulyanea, de ce nu merge la biserică. a se ruga? Iar rugăciunea ei de acasă este plăcută lui Dumnezeu, dar nu ca rugăciunea bisericească. O citești, căci are nu mai puțin de 60 de ani și Duhul Sfânt se odihnește asupra ei. După cum puteți vedea, chiar și faptul că Ulyania nu merge la biserică, autorul a încercat să se conecteze cu glorificarea eroinei.

Cu toate acestea, faptul rămâne: chiar și când era fată, Ulyaniya nu a frecventat templul lui Dumnezeu (nu era nicio biserică în satul în care a crescut), ea a rămas acasă și în căsătorie. În consecință, evlavia Ulyaniei nu era deloc ieșită din comun.

1 Vezi: Lihachev D.S. Man in literatura Rusiei antice, p. 116-117.

O persoană poate câștiga împărăția cerurilor fără a depăși cercul activităților lumești cotidiene - aceasta este logica artistică a poveștii. Deși este posibil ca Druzhina Osorgin să nu fi intenționat să inspire cititorul cu acest gând „liber-gândire”, acesta a apărut involuntar în cititor. Această idee a fost condusă și de principalul dispozitiv artistic folosit în poveste, și anume, ciocnirea cotidianului și explicațiile etichete-hagiografice ale unuia și aceluiași fapt. Într-un an slab, Ulyaniya „a luat (a luat) mâncare de la soacra ei pentru a mânca dimineața și după-amiaza” și le-a dat în secret celor flămând. Acest lucru a surprins-o pe soacra: în vremuri abundente, nora a postit și a refuzat mâncarea, dar aici, cu sărăcia generală, și-a schimbat brusc firea. Ulyaniya a explicat că înainte, când încă nu a născut copii, nu a vrut să mănânce. Dar acum, eroina spune: „Nu pot să apar, nu numai (nu numai) o zi, ci în fiecare seară vreau să mănânc mult, dar mi-e rușine să te întreb.”

Un alt episod se referă și la anii foametei - la eșecul fatal de trei ani a recoltei sub țarul Boris Godunov. Apoi Ulyania a trebuit să amestece quinoa și coaja în aluat, „și cu rugăciunea ei pâinea era dulce. De la aceeași dați săracilor și să nu lăsați pe nimeni degeaba (fără de pomană); pe vremea aceea nu erau cerșetori”. Proprietarii vecini i-au batjocorit pe cerșetori: „De ce te duci la casa lui Ulyanin? Ea însăși moare ca o privire dură!” „Multe sate umblă și curăță pâinea pământului”, au răspuns cerșetorii, „dar nu au mâncat tacos în netezime cu otravă (nu au mâncat-o), precum pâinea văduvei este dulce”. Vecinii au vrut să încerce și pâinea lui Ulyanin și au început să-i laude pe brutarii: „Fă-o sclavă la coacerea pâinii!”. „Și neînțelegând”, remarcă autorul, „parcă prin rugăciune pâinea ei ar fi dulce”. Cititorul de aici nu poate decât să ghicească de ce pâinea a fost „dulce” – fie din cauza rugăciunii, fie chiar din cauza artei brutarilor. Autorul a insistat asupra unei explicații de etichetă, în timp ce cititorul ar putea prefera o interpretare de zi cu zi.

„Povestea Martei și Mariei”. Conflictul cotidian stă la baza unui alt monument Murom - „Povestea Martei și Mariei”1. Formal, această poveste este dedicată istoriei altarului local, crucea miraculoasă de pe râul Unzha. Variante ale povestirii, care au ajuns până la noi în tradiția manuscriselor, au fost create din inițiativa arhiepiscopului Murom Moise, care a ocupat catedrala Murom în anii 1638-1651. În aceste versiuni, istoria crucii Unzha este, parcă, întunecată de povestea soartei a două surori, care nu au fost în niciun caz numite accidental după ucenicii Evangheliei ai lui Hristos. Principiul compozițional al acestei povești este simetria strictă1 2. Marta și Maria se căsătoresc în aceeași zi, devin văduve în aceeași zi. Ele sunt în același timp ideea de

1 Ediția textului, vezi: Monumente ale literaturii antice ruse, publicată de gr. G. Kushelev-Bezborodko. SPb., 1860, nr. 1, p. 55-59; Povestea rusă a secolului al XVII-lea. Compilat de M. O. Skripil. L., 1954, p. 48-53.

2 Vezi; Buslaev F. I. „Legenda Murom a Martei și Mariei.”—„Cronicile literaturii și antichității ruse, publicat de N. S. Tikhonravov, Prinț. 5. M., 1859-1860, p. 56-62; Originile ficțiunii rusești.. .L,, 1970, p. 513-519 (Secțiunea aparține lui N. S. Demkova).

12 Legea. 1'874

întâlnire, iar pe drum se opresc la același „câmp gol”, unde se conectează în cele din urmă. Aici, de fapt, apare tema crucii: în vis, fiecare dintre surori primește aur și argint de la îngeri pentru construirea crucii. Cadourile miraculoase trebuie oferite primei persoane pe care o întâlniți. Pentru acest rol, povestea i-a atribuit „trei bătrâni, venerabili și împodobiți cu păr cărunt”, care construiesc crucea.

Simetria organizează complotul nu numai constructiv, ci și ideologic. Marta și Maria au fost despărțite de căsătorie și de vrăjmășia soților, dar ei înșiși nu au participat la mici certuri domestice. Sufletele lor nu sunt atinse de „cearta pe locuri” meschină și nevrednică de la sărbătoare, care s-a certat între soții lor. O linie invizibilă separă surorile de soții și rudele lor, care sunt copleșite de pasiuni josnice. Neprihănirea Martei și Mariei (la urma urmei, doar cei drepți pot fi cinstiți cu o minune) este în detașarea de viața de zi cu zi, în disprețul față de ea. Amândoi sunt blânzi, amândoi trăiesc cu credință caldă și, prin urmare, gândurile și acțiunile lor sunt atât de asemănătoare. Simetria destinelor lor este ca o reflectare a armoniei nepământene. În scena finală, când „venerabilii bătrâni” sunt chemați la o masă, ei răspund: „Nu cerem mâncare; Dumnezeu ți-a poruncit să bei și să mănânci!” Această remarcă servește nu numai scopului de a identifica mesagerii cerești, necorporali, în bătrâni. Acesta este, de asemenea, un reproș adresat oamenilor „bea” și „mânca”, mai exact, celor care uită spiritualul din spatele carnalului.

Dacă „Povestea lui Ulyaniya Osorgina” idealizează viața de zi cu zi, atunci „Povestea Martei și Mariei” condamnă viața de zi cu zi. Dar în ambele lucrări există o idee comună și foarte importantă. Aceasta este ideea de „mântuire” în lume, nu în asceză, ci în familie, în dragoste de rudenie, în blândețe și evlavie. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, când biserica rusă era într-o criză profundă, această idee era de mare importanță. Ideea „mântuirii în lume” a fost animată în anii 30 și 40. activitățile „iubitorilor de Dumnezeu” - Ivan Neronov, Stefan Vonifatiev, Avvakum. În cele din urmă, această idee a contribuit la secularizarea literaturii, ceea ce este confirmat de scrierile scriitorilor Murom: autorul necunoscut al Povestea Martei și Mariei și Osorgin Druzhina, un om livresc care a scris o biografie a mamei sale.

4. POEZIE DE CARTE

Noua literatură rusă folosește două forme de vorbire artistică - proză și vers. Aceleași forme sunt caracteristice folclorului, unde atât proza, cât și genurile poetice s-au dezvoltat de mult. În poezia populară orală, textul, de regulă, este indisolubil legat de melodia. Interpretul nu recită, ci cântă. Dar în folclorul rus exista și un vers „vorbit”, de exemplu, un vers, cu o rimă obligatorie la sfârșitul versurilor. Un astfel de vers este compus din glume în teatrul popular de imagini - rayka. Rayoshnik a fost folosit de bunici farsă, lătrători de stradă, negustori și vânzători ambulanți. A fost folosit pe scară largă în repertoriul bufonilor.

Organizarea discursului artistic din Evul Mediu rus a fost diferită. În scrierea antică rusă, un vers, adică un text împărțit în segmente proporționale, apare doar ca o excepție.

354

nie1. Puținele monumente poetice cunoscute Rusiei Antice au fost formate fie după modele bizantine, fie sub influența artei populare orale. Influența metricii bizantine este evidentă în poemele slave timpurii folosind principiul simetriei silabice (comensurabilitate a liniilor poetice în lungimea silabelor), care au fost compuse de Chiril Filosoful și primele generații de studenți ai săi din Marea Moravia și Bulgaria în secolul al IX-lea. al X-lea.1 2. Acestea sunt prefața poetică („proglas”) la traducerea Evangheliei, „rugăciune alfabetică”, constând din rânduri de douăsprezece silabe cu un acrostic alfabetic (fiecare rând începe cu următoarea literă a alfabetului slav).), servicii către Chiril și Metodiu. Activitatea primilor scriitori slavi a fost impregnată de ideea că limba slavilor, ca limbă de cult și cultură, este egală cu greaca și latină. De aceea, încă de la primii pași, literatura slavă se străduiește să stăpânească toate realizările literaturii bizantine, inclusiv genurile poetice.

Poeziile slave timpurii au intrat în limba scrisă a Rusiei Kievene. Cărturarii păstrau, iar cititorii erau conștienți de natura lor silabică. Cu toate acestea, în secolul al XII-lea. Limba rusă a suferit schimbări fundamentale. Astfel, vocalele reduse ъ și ь în poziție slabă au încetat să mai îndeplinească o funcție silabică. Drept urmare, egalitatea șirurilor a fost încălcată. În noile traduceri din greacă, metrica originalului nu a fost menținută. Rândurile de treisprezece silabe ale colecției de zicători „Înțelepciunea lui Menander” în versiunea slavă, apărute în secolul al XIII-lea, s-au transformat în rânduri de lungimi diferite - de la 11 la 16 silabe. O astfel de „traducere în proză” nu a fost rezultatul unei incompetențe tehnice, ci al unei atitudini estetice: se credea că este necesar să se traducă „mintea interioară” a textului, sensul său, fără a se preocupa de respectarea exactă a formă.

Versul de poveste al epopeei ruse a fost folosit de autorul „Cuvântului despre distrugerea pământului rusesc”:

O lumină strălucitoare și frumos decorată

pământ rusesc!

Și ești surprins de multe frumuseți: ești surprins de multe lacuri, râuri și comori ale locurilor locale, munți abrupți, dealuri înalte, păduri de stejar și frecvente, pe jumătate minunate...

1 Despre motivele acestui fapt, vezi: Lihaciov D.S. Sistemul genurilor literare din Rusia antică.— În cartea: Literatura slavă. V / Congresul Internațional al Slaviștilor (Sofia, septembrie 1962). M., 1963, p. 65-68; Panchenko A.M. Studiul poeziei Rusiei antice.— În cartea: Modalități de studiere a literaturii și a scrierii antice ruse. L.. 1970, p. 126-129; Mathauserova Svetla. Vechile teorii rusești ale artei cuvântului. Praga, 1979.

2 Vezi: Sobolevsky A. I. Poezii slavone bisericești de la sfârșitul secolului al IX-lea-începutul secolului al X-lea. SPb., 1892; Lavrov P. A. Materiale despre istoria apariției scrierii slave antice. L., 1930; Panchenko A. M. Perspective pentru studiul istoriei poeziei antice ruse - „TODRL”. M.-L., 1963, v. XX, p. 263-264.

Acest text minunat dovedește că strămoșii noștri nu au suferit de lipsă de sentiment poetic. Acest sentiment a fost satisfăcut atât în detrimentul folclorului, care în Evul Mediu era o comoară națională, cât și în detrimentul literaturii. Aproape fără a cunoaște versurile în sensul modern al cuvântului, literatura antică rusă a făcut o utilizare excepțional de largă a ritmizării.

În „Predica despre lege și har” a mitropolitului Ilarion, în elocvența solemnă a lui Chiril de Turov, ritmizarea este destul de conștientă și adesea atât de consistentă încât textele acestor autori pot fi considerate ca limită între proză și vers. „împletirea cuvintelor” din secolele XIV-XV, în care cuvintele din aceeași rădăcină și cuvintele cu sunet asemănător sunt repetate ca elemente ale unui ornament, creând un impuls ritmic, este de asemenea „non-proză”. Scriitorii din secolele XVI-XVII, în special Maxim Grek, vorbind despre poezie, au folosit expresiile „compune versuri” și „țese (sau țese) versuri” ca sinonime. Aceasta înseamnă că, în înțelegerea lor, „țesutul cuvintelor” era o formă specială de vorbire artistică, opusă prozei „obișnuite”.

Mișcarea ritmică este deosebit de puternică în imnografie, în care textul și melodia formează un fel de unitate duală. Imnografia este lirism, deci; că subiectul imnografiei este viața emoțională a unei persoane, dar acest lirism se limitează la cadrul de cult. Cu toate acestea, la începutul secolului al XVI-lea. Pe baza tradiției imnografice apar și versuri neliturgice - așa-numitele „versuri í pocăiți, înlăcrimați și duioși, pentru ca sufletul să ajungă la pocăință”3 4. Sunt deja despărțiți de riturile bisericești, deși sunt. încă strâns legate de ele din punct de vedere al subiectului (mai ales cu ciclul Postului Mare) . „Versetele pocăiților” sunt dominate de motivele păcatului și pocăinței, moartea și Judecata de Apoi, plecarea din lume în „frumosul pustiu”:

Primește-mă, dă-mi drumul, ca copilul mamei tale,

. În liniște și tăcere

Subsolul tău...!*.

1 Vezi: Sazonova „L. I. Principiul organizării ritmice în producţie

denii de elocventa solemna a porilor mai vechi.- „TODRL”. L., 1973, v. XXVIII, p. 30-46. !

2 Matkhauzerova S. „SlaGati” sau „țese”? (Disputa despre poezie în secolul al XVII-lea) - În cartea: Patrimoniul cultural al Rusiei antice. M., 1976, p. 195-200.

3 Texte de „poezii ale penitenților” Date în ed.: Bessonov P. D. Kaliki acceptabil. M., 1861-1863. ;Cm. Vezi și: V. N. Peretz.Despre istoria versurilor antice rusești (poezii „atins”) - „Slavia”, Roc XI, nr. 3-4. Praga, 1932, p. 474-479; Malyshev V.I. „Un vers de pocăință” despre „aprig” timpului și „urât” invazie.— „ITODRL”. M.-L., 1958, v. XV, p. 371 - 374; Pozdneev A. V. Poezie rusă veche - „Pocăință pentru opt voci.” - Ceskoslover.ská Rusistika, XV No. 5. Praha, 1970, p. 193-205.

4 Text citat din ed. în articolul: Frolov S. V. Din istoria muzicii antice ruse. (O listă timpurie de versuri ale pocăitului.) - În cartea: Patrimoniul cultural al Rusiei antice, p. 168.

356

„Poemele pocăinței” prind foarte repede contur într-un gen independent. În manuscrise cântare din secolul al XVI-lea. există colecții extinse, numărând câteva zeci de texte din acest gen. Apoi ciclul „versurilor penitenților” crește datorită noilor lucrări, în care sună și note seculare. Deci, în timpul intervenției polono-suedeze, ele reflectă tema apărării Patriei:

Veniți, toate catedralele rusești, să stăm, fraților,

Și bunătatea credinței poporului. Împotriva regimentelor murdare,

Și războinici groaznici... Să nu ne temem de ceasul morții...'.

„Poezii pocăinței” nu este, desigur, proză, dar nici poezie în înțelegerea noastră. Nu sunt recitate, ci se cântă „în opt tonuri”, ca o imnografie, iar melodia joacă un rol foarte important. Chiar și ъ final, care nu s-au reflectat în pronunții, au fost adesea marcate cu un semn de notație cântând - și, prin urmare, au fost cântate.

Poezia ca formă conștientă de vorbire artistică, opunând atât proza în general, cât și proza ritmică, și imnografia, a apărut în primul deceniu al secolului al XVII-lea, în timpul Necazurilor. În cartea scrisă de mână pătrund apoi metrii de folclor (vers raeshny, tonic) și împrumutat ucrainean-polonez sil-labika 1 2. Din acest moment începe istoria poeziei ruse de tip vest-european.

„Mesaj de la un nobil la un nobil”. Rayoshnik a scris partea poetică a „Mesajului unui nobil către un nobil” (1608-1609). Autorul mesajului, moșierul Ivan Funikov, a ajuns la Tula, capturat de Ivan Bolotnikov, când trupele lui Vasily Shuisky l-au asediat. Asediații au rămas fără

provizii. Foametea a început în Tula. Rebelii l-au ținut în închisoare pe Ivan Funikov, bănuind că ascunde cereale. În mesaj, Funikov își descrie nenorocirile:

Sedel 19 săptămâni,

Și a privit afară din închisoare.

Și bărbații sunt polonezi,

De două ori a dus la blocul de tocat. Pentru trucuri vechi

Au vrut să-l arunce de pe turn.

Și torturat

Și ei nu știu adevărul.

Spune adevărul, nu minți.

Și Yaz Ying a înjurat

Și a căzut din picioare și s-a culcat pe o parte:

nu am multa secara, nu am minciuna...3.

1 Textul este citat conform ediției din carte: Malyshev V.I. Vechi manuscrise rusești ale Casei Pușkin. Sondajul fondurilor. M.-L., 1965, p. 187.

2 Ideea generală a poeziei secolului al XVII-lea. da două antologii: Poezia Democratică a secolului al XVII-lea. Enter, articol de V. P. Adrianov-Peretz și D. S. Lihachev: Pregătirea textului și a notelor. V. P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1962; Poezia silabică rusă din secolele XVII-XVIII. Introducere, articol, pregătire text și note. A. M. Panchenko L.. 1970.

3 Citat din ediția din carte: Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. Pregătire de texte, articol și comentarii de V. P. Adrianova-Peretz. Ed. al 2-lea, adaugă. M., 1977. p. 183

Tonul comic al acestor rânduri le-a permis unor cercetători să bănuiască că Ivan Funikov nu a fost autorul „Mesajului de la un nobil către un nobil”, care i-a fost atribuit doar lui: o persoană, vorbind despre suferințele sale, nu putea râde de lor! Dar adevărul este că versul de paradis cu care scrie Funikov este conceput tocmai pentru un efect comic. Comedia este haloul semantic al raeshnikului. Aceasta este o glumă bufonă, subliniată de rimă. Rima „ stupefiază fenomenele, asemănând lucruri diferite... înlătură seriozitatea a ceea ce se spune, face amuzantă chiar și foamea”1 *, chiar și suferința, chiar tortura, iar o glumă este un fel de apărare psihologică împotriva fenomenelor realității care traumatizează. psihicul. Folosind versul raeshny, autorul este forțat să țină seama de inerția sa semantică. De aceea. Ivan Funikov devine voluntar sau involuntar un glumeț, un yernik.

Apropo, există și piese prozaice în „Mesajul de la un nobil la un nobil”. În ele nu vom găsi nici măcar o umbră de comedie: aici nu a mai acţionat inerţia semantică a călăreţului.

Eustratius. Dacă Funikov mizează pe arta verbală a bufonilor, pe tradiția tradițională a glumelor, atunci contemporanul lui Funikov, poetul Evstraty, un adept al lui Vasily Shuisky, într-o rugăciune poetică din 1621 se concentrează asupra culturii poetice a Europei de Vest. Această rugăciune, scrisă în versuri silabice cu rimă încrucișată, a fost precedată de autor cu semnul latin „serpenticum versus”, adică „verset șarpe (sau serpentin)”. Și într-adevăr, grafic poemul lui Eustratius este executat ca un desen „șarpe”. Aceasta se face în felul următor: elementele comune (flexiunile) sunt excluse din versurile învecinate. Aceste elemente sunt înscrise între linii. Drept urmare, liniile devin în zig-zag, „șarpe”, „șarpe” - altfel pur și simplu nu pot fi citite. De exemplu, două catrene consecutive „Către Dumnezeu într-un bos, / lumină din lumină, / într-un copac simplu / în vara veșnică, / cântări și slavă, / cinste, închinare, / mărire, putere, / mulțumire” (schema silabică 4) — 5-4-5; 8-6-8-6) în manuscrisul Eustratius arată astfel:

Dumnezeu în bo—

Într-un cuvânt simplu.-^**

si am mancat

lumina din lumina

in etern le

acea

cântând

Velicha

nu

detinere 1-

wa

onoare, plecăciune

Mulțumiri

nu

1 Li Xa h e în D. S., Panchenko A. M. „Lumea râsului” a anticului ru-

si. L., 1976. p. 27.   ,

În poezia europeană a secolelor XVI-XVII. erau răspândite tot felul de versuri „curioase”, de exemplu, palindromonii (turnovers), citite la fel de la stânga la dreapta și de la dreapta la stânga. A existat și un gen special de epigramă picturală, care prevedea proiectarea textului sub formă de tablou - o cruce, o stea, un pahar, razele soarelui sau flăcări, inimi etc. Poemul lui Eustratius este un exemplu tipic de astfel de „alchimie a cuvântului”.

Poeziile lui Ivan Funikov și Eustratius au marcat polii celei mai largi game în care urma să se dezvolte poezia rusă a secolului al XVII-lea. De la ridicolul bufon al lumii la versuri meditative, de la glume la „teologie în versuri”, de la raeshnik la silabică strictă – așa erau posibilitățile sale tematice și metrice conturate deja în Timpul Necazurilor. Poeții ruși ai secolului al XVII-lea au fost angajați în realizarea acestor posibilități.

Un factor permanent a fost orientarea către experiența poeziei din Ucraina, Belarus, Polonia. Se știe că False Dmitry a început muzica și cântatul la curtea de la Moscova, și-a stabilit poziții în instanță în maniera poloneză. Se pare că nu a uitat de postul de poet de curte. Cel mai probabil, False Dmitry l-a numit pe prințul său favorit I. A. Khvorostinin în rolul poetului curții (au fost o mulțime de nobili printre poeții polonezi ai acelei epoci, deoarece arta de a compune versuri făcea parte din programul de educație exemplară a nobilității).).

Poezii de I. A. Khvorostinin. Deja sub patriarhul Filaret, la sfârșitul anului 1622 sau începutul anului 1623, Hvorostinin a fost persecutat pentru „credință zdruncinată” (a interzis gospodăriei sale să meargă la biserică, argumentând că „nu este nimic pentru care să se roage și nu va fi înviere de mortul"). De la Hvorostinin au fost confiscate manuscrise, care conțineau „diferite reproșuri despre toți oamenii din statul moscovit” și caiete cu poezii între ele. Dintre acestea, doar un cuplet a ajuns la noi, dat în decretul regal și patriarhal: „Moscovii seamănă pământul cu secară, dar toți trăiesc din minciună.” Hvorostinin a fost exilat la mănăstirea Kirillo-Belozersky, unde a fost plasat într-o „celulă specială” sub supravegherea vigilentă a unui „bătrân puternic”. Pentru a-și dovedi loialitatea față de Ortodoxie, Hvorostinin a fost nevoit să scrie o Expoziție despre eretici- flagele, un uriaș tratat în versuri de 1.300 de rânduri, în care sunt denunțate catolicismul și diverse erezii. „Expunerea” lui Khvorostinin nu este originală. Aceasta este o traducere (sau, mai precis, un aranjament) a unei opere polemice ucrainene, tot una poetică. Deși imitativ, Khvo-

1 Textul „Declarației” a fost publicat de V. I. Savva în cartea: Scrieri polemice redescoperite ale secolului al XVII-lea. împotriva ereticilor. SPb., 1907, p. 7 și următoarele. Vezi și: poezie ucraineană. Sfârșitul secolului al XVI-lea - începutul secolului al XVII-lea. Ofițerii lui V. P. Kolosov. V. I. Crekoten. Kiev, 1978, p. 54-55.

Rostinina oferă un material foarte interesant pentru evaluarea primilor pași ai poeziei de carte rusă.

De la sfârşitul secolului al XVI-lea În cărțile ucrainene și belaruse s-au folosit două sisteme de versificare - versul cu silabe egale (izosil-labism) și versul neechisilabic („silabismul relativ"), în ambele cazuri cu rimă pereche obligatorie1. Dacă Eustratius era înclinat spre isosilabism, atunci Khvorostinin a preferat „silabismul relativ". Pe calea trasată de Hvorostinin a mers poezia rusă din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Primele generații de poeți moscovi scriu versuri inegale, numindu-le „acord pe două linii" și subliniind astfel principiul rimei pereche.

„Acordul pe două linii" în unele puncte fundamentale a coincis cu versetul raysh. Atât acolo, cât și aici, fiecare linie a fost o cifră de afaceri completă din punct de vedere intonațional și sintactic. Atât în raeshnik, cât și în „silabismul relativ", împreună cu rima feminină predominantă, a fost folosită abundent rima masculină și dactilică. La Khvorostinin găsim astfel de consonanțe terminale: Roma este fum, creată - dăruită, prinderea - oaie, Dumnezeu - mulți (rimă masculină), ne întoarcem - afirmăm, scrisul este hrană, profesorii sunt chinuitori (rimă dactilică). Khvorostinin, cu tot occidentalismul său, a fost în mod clar influențat de arta bufonului. Cupletul „Moscovii seamănă pământul cu secară, dar toți trăiesc cu minciună" este o parafrază a vechiului proverb „Câmpul este roșu de secară, dar vorbirea este cu minciuni", cunoscut din colecțiile din secolele XVII-XVIII. Este de remarcat faptul că aceeași rimă este folosită în „Mesajul" de Ivan Funikov, apoi în „Mesajul către nobilul dușman" și în alte monumente ale versului Raesh.

Deci, la început, tradiția folclorică și influența ucraineană au acționat împreună. Cu toate acestea, foarte curând aceste fluxuri au devenit izolate, deoarece principiul ierarhic a început să opereze în poezia de carte. „Acordurile în două rânduri" au fost identificate cu „înalt", poezia serioasă, iar raeshnik-ul cu culoarea sa comică inerentă — cu poezia „la bază", oamenii de rând, „vile". Izolarea ierarhică a dus la schimbări în tehnica „acordurilor pe două linii". Acest lucru s-a manifestat clar în producția poetică a „școlii de ordine".

Poezia „școlii obligatorii". Până de curând, se credea că poezia primei jumătate a secolului al XVII-lea era o selecție aleatorie de experimente împrăștiate, imature și puține. Cu toate acestea, o analiză a materialului scris de mână a arătat că până la sfârșitul anilor 20 - începutul anilor 30. s-a dezvoltat o școală poetică în Rusia, care funcționează activ de două decenii,

1 A se vedea: V. N. Peretz, Cercetări și materiale istorice și literare, voi. I. Din istoria cântecului rusesc. SPb., 1900, p. 5 şi următoarele; Hholshev n și kov V. E. silabică și silabotonică rusă și poloneză.- În cartea: Teoria versului. M.-L., 1968, p. 27-31.

360

până la reformele Patriarhului Nikon1. I-au aparținut până la o duzină de poeți - funcționarii Alexei Romanciukov și Pyotr Samsonov, grefierul Mihail Zlobin, arbitrii (editorii) ai Tipografiei din Moscova Savvaty, Stefan Gorchak, Mihail Rogov și alții.prima sau a doua generație, care

au câștigat un pas pe scara administrativă. Prin urmare, acest grup literar este denumit „școala obligatorie”.

La acea vreme, cei mai educați reprezentanți ai intelectualității ruse slujeau la Tipografie și în ordinele de la Moscova, în special în Posolsky. Pentru directorii Tipografiei, munca literară era principala meserie. Capacitatea de a mânui un stilou era, de asemenea, obligatorie pentru funcționari și funcționari. Trebuiau să primească ambasadori străini, să îndeplinească diverse misiuni în străinătate, așa că contactul cu cultura europeană era un lucru comun pentru ei. Una dintre cele mai notabile și, în același timp, figuri tipice ale școlii de grefier este grefierul Alexei Romanciukov, care a condus în 1636-1638. Ambasada Rusiei în Persia. Rușii au călătorit cu misiunea Holstein, care a inclus scriitori de seamă, printre care cel mai mare poet al barocului german, Paul Fleming. Aleksey Romanchukov a comunicat constant cu ei (apropo, în timpul călătoriei a învățat latină). Un monument al acestei comunicări a fost propria sa intrare în versuri scrise în albumul medicului Holstein Hartmann Grammann (mai târziu, acest medic a trecut la serviciul rus și a devenit medicul de curte al țarului Mihail Fedorovich):

Nu este minunat să fii mândru de bunăstare, există o singură virtute - împlinirea tuturor lucrurilor bune. Casa bună lasă să intre fiecare om și împlinește bunătatea până la sfârșitul veacului. Vinovația pentru fiecare virtute este iubire, nu varsă niciodată sânge din ea... 1 2.

Aceste versuri de album sunt un fel de piatră de hotar în istoria comunicării culturale ruso-europene: în 1638, versurile unui poet din Moscova apar pentru prima dată în manuscrisul unui european.

Poeții „școlii obligatorii” au întreținut contacte personale și creative intense. Printre acestea se numără și expresia „unire spirituală” (o variantă – „unire amoroasă”), termen pe care și-l aplicau singuri ca corporație. Ce calități profesionale ar trebui să aibă un poet?

1 Vezi: Panchenko A.M. Cultura poetică rusă a secolului al XVII-lea. „L., 1973, p. 34-102, 242-269; Sheptaev L. S. Poezii directorului lui Savva-tiya – „TODRL”, 1965, v. XXI, p. 5-28.

2 Aici și mai jos, poeziile poeților „școlii de ordine” sunt citate din carte: Panchenko A. M. Cultura poetică rusă a secolului al XVII-lea, p. 35, 51, 52-53

ny la „uniunea spirituală”? În primul rând, este „înțelepciunea”, „mintea ascuțită”:

Tokmo a auzit despre inteligența ta spirituală

de parcă ai fi obișnuit cu înțelepciunea districtuală (Сав ватий).

În limba acelei vremuri, cuvântul inteligență nu avea nimic de-a face cu capacitatea de a veni cu un cuvânt bine țintit și ascuțit. „Inteligenta” este cunoastere, ingeniozitate. Dar autorii ordinului au

dat acestui termen un sens specific. Din punctul lor de vedere, „înțelepciunea” este capacitatea de a folosi un limbaj „florid” special. O tehnică preferată a limbajului „florid” este asemănarea. În căutarea materialului pentru comparații, poeții se ghidează în principal după tradiția rusă, după colecțiile „Fiziolog” și „Cartea ABC”, din care împrumută informații despre animale, ierburi, pietre și copaci.

Există un scafandru viclean, care merge departe în adâncuri, în timp ce retorul și filozoful discută despre cea mai înțeleaptă vină... Vă dorim dragostea, ca în setea unui onagry...

Ca un magnet, kamyk (piatra) va atrage tot fierul la sine, astfel încât yuza iubitoare de bani îi conține pe toți...

Khrusalif kamyk, ca aurul, este o viziune, dar ai abordat și asta cu înțelegerea ta... Anfraks kamyk este verde cu viziune, sufletul tău regal suveran este roșu cu rugăciune...

Poetul trebuie să aibă gândire asociativă. Abilitatea de a găsi noi conexiuni asociative este „mintea ascuțită”. Asocierea este nucleul limbajului poetic al „școlii prikaz”. Căutarea de noi asociații îl face să fie legat de stilul artistic care a dominat Europa în secolul al XVII-lea, baroc. Cu toate acestea, poeții moscovi evită asocierile fanteziste, mulțumindu-se cu metaforele și simbolurile tradiționale. Ei au extras informații despre magnet, onagru (măgar sălbatic), chrusaliph (crisolit) și anfrax (carbuncle) din cărți care au fost de mult obișnuite în Rus'.

În anii 20-40. poezia de carte a fost o ocupație nouă, încă neobișnuită pentru scriitorii ruși. A fost perceput ca un fel de joc literar. Nu întâmplător, printre genurile folosite de poeții de comandă, domnește suprem mesajul poetic, epistole. Poeții ordinului și-au scris epistole în primul rând unii altora, dar și țarului Mihail și oamenilor care stăteau pe treptele tronului - fratele patriarhului Filaret Ivan Nikitich Romanov, prințul D. M. Pozharsky și alții. De regulă, există sunt foarte puține informații în aceste mesaje (cel mai adesea momentul de fond se rezumă la o cerere de patronaj). Dar ca dimensiune, mesajele sunt foarte lungi (o sută de rânduri sau mai mult). Este clar că poeților ordonați nu le păsa atât de mult conținutul, cât și-au etalat însăși capacitatea de a scrie „acorduri pe două rânduri”.

362

Ei, ca orice poeți începători, au acordat o atenție exagerată tehnicii poeziei și, mai ales, acrosticului („decupare”, „linie de început”). Epistolele lor sunt aproape în întregime prevăzute cu un acrostic: primele litere ale fiecărui rând formează o frază în proză care conține numele destinatarului și numele autorului. Redacătorii epistolelor au indicat în mod regulat în text că folosesc „granița marginală” și au marcat limitele acesteia. Nu a fost nevoie să se ascundă numele autorului și numele destinatarului, deoarece mesajele erau transmise unor persoane reale.

În consecință, acrosticele din epistolografia școlii prikaz sunt și ele un element al unui joc literar, un semn al „eleganței” literare.

Dar acrosticul avea o altă funcție. Acrosticul a separat „consimțământul în două rânduri” al intelectualilor moscoviți de raeshnikul „vilan” (rețineți că epistolele ordinelor și mesajele comice raeshny au fost copiate în aceleași colecții). Separarea a fost servită și de diferența de tehnică a rimelor. Găsim rime sonore, inclusiv rime rădăcină și compuse, în textele de paradis. Rimele gramaticale, sau rimele sufix-flexive, formate din consonanța sufixelor și inflexiunilor, când un verb rimează cu un verb, un adjectiv cu un adjectiv, un substantiv cu un substantiv într-o singură formă gramaticală, domină în operele autorilor scrisi. Aceasta, desigur, nu vorbește despre imperfecțiunea tehnică a poeților ordonați.

Preferând rimele gramaticale și evitând rimele sonore, s-au separat de raeshnik. Interesant este că atitudinea disprețuitoare față de rimele sonore (în special compuse și joc de cuvinte) a fost păstrată în genurile „înalte” ale poeziei ruse până la începutul secolului al XX-lea.

Poeții ordonați au trecut foarte curând de la un joc literar la poezia serioasă. Savvaty a scris un ciclu de poezii moralizatoare - „Despre lumină”, „Despre carne”, „Pe pântece”, în care a dezvoltat tema vanității și fragilității vieții umane, tradițională pentru cultura creștină, temă care a devenit una dintre cele centrale în barocul european. Savvaty a încercat să publice acest ciclu la Tipografie, singura tipografie rusă la acea vreme. S-au pregătit și alte texte poetice pentru publicare: o scurtă transcriere a Cronicii lui Amartol, prefețe la unele publicații moscovite. Cu toate acestea, toate aceste texte nu au intrat în tipar și au rămas în manuscrise. Aparent, autorii „acordurilor pe două linii” au avut nu numai patroni, ci și oponenți influenți.

Școala de grefier a încetat să mai existe în anii 1950. Când Patriarhul Nikon a început să efectueze reforma bisericii, cei mai importanți poeți ai școlii de comandă, inclusiv Savvaty, s-au alăturat rândurilor adepților „evlaviei antice”. Acesta a fost sfârșitul „școlii de ordine”.

363

5. CASE LITERARE LOCALE (SIBERIA, DON)

În prima jumătate a secolului al XVII-lea. se schimbă şi „geografia” literaturii ruse. periferiile statului, în primul rând Siberia și Donul, sunt incluse în mișcarea literară.

Începutul literaturii siberiene este asociat cu organizarea în 1621 a arhiepiscopiei Tobolsk. Înainte de a se muta la Tobolsk, primul arhiepiscop siberian, Kyprian Starorusenkov, a fost arhimandrit al mănăstirii Khutyn din Novgorod. În general, aproape toți arhiepiscopii siberieni din secolul al XVII-lea. sosit din eparhia Novgorod. De asemenea, trebuie remarcat faptul că la acea vreme Siberia era populată în principal de oameni din districtele nordice și Pomeranian ale Rusiei europene. În această privință, scrierea timpurie din Siberia a fost orientată în primul rând către tradițiile literare din Novgorod și nordul Rusiei*.

Ciprian știa bine că rolul clerului în Siberia este mai semnificativ decât în raioanele centrale. Nobilimea, reprezentată doar de guvernatori și exilați, nu putea deveni o forță dominantă sau chiar o forță majoră în economia și cultura Siberiei. În conflictele dintre administrație și biserică din Siberia, biserica s-a impus mereu până la urmă. Simțindu-se un stăpân suveran și necontrolat al unei regiuni vaste departe de Moscova, arhiepiscopia Tobolsk a arătat o tendință clară spre separatism, inclusiv spre separatism cultural. Pe acest pământ a crescut literatura siberiană.

Afacerile literare ale primului episcop de Tobolsk sunt descrise în cronica lui Esipov, creată cincisprezece ani mai târziu: „În al doilea an al tronului meu, îmi voi aminti (Ciprian. - L.P.) Ataman Yermak și cu alaiul și i-a poruncit să-l întreb pe Yermakov. Cazacii, cum au venit în Siberia, și unde au fost lupte cu cei murdari și unde murdarii au fost uciși în luptă. Cazacii i-au adus scrisul... El... a poruncit să fie scrise numele celor uciși în biserica Sofia Înțelepciunea lui Dumnezeu în sinodicul catedralei și în săptămâna ortodoxă, a poruncit să cheme cu alte victime pentru Ortodoxie. amintire eternă. „scriind” cazac

1 Vezi: Romodanovskaya E. K. Literatura rusă în Siberia în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Novosibirsk, 1973, p. 17-20.

2 Despre literatura siberiană, pe lângă cartea sus-menționată a lui E. K. Romodanovskaya, vezi: Bakhrushin S. V. Scientific works, vol. III, partea 1; Eseuri despre istoria colonizării Siberiei în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. M., 1955; Andreev A. I. Eseuri despre studiul sursă al Siberiei. Ed. 2-e.M.-L., 1960, nr. 1; Likhachev D.S. Cronicile rusești și semnificația lor culturală și istorică. M.-L., 1947, p. 411 - 417; Dergacheva-Skop E.I. Din istoria literaturii Uralilor și Siberiei a secolului al XVII-lea. Sverdlovsk, 1965; Dvoretskaya N. A. Revizuirea arheografică a listelor de povești despre campania lui Yermak - „TODRL”. M.-L., 1957, v. XIII, p. 467,-482; Sergeev V. I. La originile cronicii siberiei - „Întrebări de istorie”, 1970, nr. 12, p. 45-60.

3 cronici siberiene. SPb., 1907, p. 163-164.

nu a ajuns până la noi, dar Synodikonul alcătuit pe baza lui s-a păstrat în unele cronici, iar ç din timpurile recente este cunoscută și în original1 - în chiar manuscrisul care în Tobolsk St.

Synodikon către cazacii din Yermak. Acest Sinodic conținea nu numai „numele uciși”, adică nu era o simplă carte de comemorare. Ciprian s-a alăturat Sinodikonului „Ritului Ortodoxiei” - un monument conform căruia oamenii venerați de biserică erau slăviți în Postul Mare, iar ereticii și ticăloșii erau anatematizați. Tradus din greacă încă din secolul al XIV-lea, Ordinul Ortodoxiei din Rusia a fost suplimentat în mod constant, răspunzând la evenimentele cheie din istoria ecleziastică și politică a Rusiei. În Ordinul Ortodoxiei, piesele narative și intriga erau considerate acceptabile. Există multe astfel de inserții istorice în versiunea monumentului care a fost păstrat în Catedrala

Tobolsk Sf. Sofia. Există pasaje din complot în Sinodik către cazacii din Yermak. Aceasta, de fapt, este o scurtă descriere a campaniei din Siberia, cu o listă a principalelor bătălii și o poveste despre moartea lui Yermak. Ideea este clar formulată aici, care ulterior a fost promovată pe scară largă de literatura oficială siberiană: cazacii au venit în Siberia cu „un scut al adevăratei credințe", și-au vărsat sângele pentru triumful Ortodoxiei, pentru creștinarea unei țări păgâne. .

Cronica lui Esipov. Această idee stă la baza Cronicii Esipov, numită după autorul, Savva Esipov, care a finalizat lucrările la ea în 1636. Savva Esipov a condus biroul ierarhal (arhiepiscopal) Tobolsk (a ocupat funcția de „grefier arhiepiscopal"). Desigur, Esipov, care se pare că a lucrat la constrângerea directă a domnilor bisericii, avea la îndemână atât Sinodik, cât și alte documente ale bibliotecii și arhivei Casei Sofia, care acum ne sunt necunoscute.

Cronica lui este concepută și executată ca istoria Siberiei. Începând cu o poveste despre natura sa, despre popoarele care o locuiesc, despre regi și prinți locali, Esipov se concentrează apoi pe două personaje - Kuchum și Yermak. Kuchum, el înfățișează în scrierea tradițională pentru medievală înfățișarea unui mândru rege păgân care a revărsat1 paharul răbdării lui Dumnezeu. Ermak este un instrument al Domnului, o „sabie cu două tăișuri". Dumnezeu a ales un simplu cazac („nu de la un soț glorios", notează cronicarul) pentru a-l face de rușine pe Kuchum. Yermak ca persoană, ca personaj, nu este interesat de Esipov; Yermak este instrumentul lui Dumnezeu și nimic mai mult. „Descoperirea caracterului" de către letotsis-ul siberian nu a fost încă stăpânită. Cronica se încheie cu o poveste despre întemeierea eparhiei Tobolsk. Acest eveniment marchează în mod clar victoria Ortodoxiei în Siberia.

În calitate de stilist, Savva Esipov s-a concentrat pe Cronograf. Acest lucru este vizibil mai ales în scenele de luptă. Dar în compoziție și în reprezentarea eroilor, el a urmat „istoricismul monumental" al scrierii cronice timpurii. Începând, ca compilatorul din Povestea anilor trecuti, cu o introducere generală, Esipov apoi, când materialul a permis, a introdus principiul cronologic în narațiune și apoi a menținut cu strictețe grila anuală. Creând conceptul de istorie siberiană, Esipov nu a recurs la ficțiune, nu a inventat fabule - pur și simplu a omis

1 Romodanovskaya E.K. Sinodik către cazacii Ermakov.— Izv. Siberian. otd. Academia de Științe a URSS. Ser. științe sociale", 1970, nr.9, nr. 3. Trei monumente sunt cunoscute sub numele de „Synodik" în literatura rusă veche. În primul rând, aceasta este o carte de comemorare - o carte în care numele morților au fost înregistrate pentru comemorare în biserică. În al doilea rând, „Synodikonul" este numit „Ordinul Ortodoxiei" (vezi în text). În al treilea rând, în secolul al XVII-lea. a apărut o colecție specială, numită și Synodik; în această colecție, pe lângă comemorările generale ale zeloților Ortodoxiei, au existat și articole teologice și povești complot „Sinodik pentru cazacii Ermakov" - aceasta este în primul rând o carte de comemorare. Dar din moment ce s-a intenționat să se alăture unui alt „Synodicus" — „Ordinul Ortodoxiei", atunci a avut și elemente de complot.

informatii care nu i se potriveau. Esipov și-a dovedit ideile cu ajutorul unei combinații de fapte, și nu cu ajutorul ficțiunii istorice. Așa au făcut în trecut cronicarii ruși.

Povestea „istorică” despre capturarea Azovului. La un an după Cronica lui Esipov, în 1637, la cealaltă periferie a Rusiei, în regiunea cazacilor Don, a fost scrisă o lucrare, dedicată tot cazacilor. Aceasta este prima lucrare din ciclul de povești Azov. Ciclul este format din povești „istorice”, „poetice” și „fabuloase”. Schița evenimentului povestirii „istorice” este indicată în titlul ei: „Prescripția despre orașul Azov și despre venirea căpeteniilor și cazacilor marii armate Don și despre capturarea acesteia”1.

Pentru cazacii Don, acest vasal recalcitrant și măiestesc al țarului Moscovei, piatra de poticnire constantă a fost Azov - o puternică fortăreață turcească „la gura râului stâlp Don Ivanovici al cazacilor Valului”. În primăvara anului 1637, profitând de alinierea favorabilă a forțelor (sultanul era ocupat cu războiul cu Persia), cazacii au asediat Azov și, după două luni de atacuri, au capturat cetatea.

Povestea „istorică” care a reflectat acest episod a fost scrisă de un bărbat care lucra în biroul cazacului. Acest lucru a lăsat o amprentă atât în compoziție, repetând compoziția răspunsurilor militare oficiale despre capturarea Azov, cât și în stilul monumentului. Aici sunt descrise, în detaliu, documentar, cu multe liste, pregătirile pentru campanie, săpăturile sub zidurile cetății, asaltul asupra cetății turcești și soarta prizonierilor. Totuși, autorul poveștii nu s-a limitat la sarcini documentare. El a afirmat direct acest lucru în ultimele fraze: „Și aceasta este scrisă de acum înainte în memoria rasei creștine... pentru ocara și rușine pentru neamul rea a limbajului rău din generația actuală și din generația anterioară”. Ideile poveștii „istorice” sunt în consonanță cu ideile providențiale ale Cronicii Esipov: cazacii donului merg la Azov pentru a „înrădăcina acolo credința creștină ortodoxă, ca înainte”. .

Dar, ca orice scriitor, autorul poveștii „istorice” s-a adresat nu numai urmașilor săi, „memoriei familiei creștine”, ci și contemporanilor săi. Și a încercat să facă reacția lor favorabilă cazacilor. Ori de câte ori textul merge

1 Principalele lucrări ale ciclului Azov se datorează lui A. S. Orlov și A. N. Robinson. Vezi: Orlov A.S. Povești istorice și poetice despre Azov (capturare în 1637 și asediu în 1641). Texte. M., 1906; El este. Basme despre Azov: „Istoria” din 1735. „Buletinul Filologic Rus”, 1905, carte. 4; 1906, carte. 1-4; Robinson A.N. Din observaţii asupra stilului povestirii poetice despre Azov.— „Uchen.-zap. Moscova, un.-ta”, 1946, nr. 118, carte. 2, p. 43-71; El este. Povestea scaunului de capturare și asediu Azov. Cercetări și texte.— În cartea: Povești militare ale Rusiei antice. Ed. V. P. Adrianov-Peretz. M.—L., 1949, p. 47-112, 166-243. Din aceasta sunt citate poveștile ciclului Azov. ediție.

vorbim despre țarul Mihail Fedorovici, despre el se vorbește cu o reverență emfatică. Chiar și în povestea despre săparea sub zidurile cetății Azov, autorul nu uită să-și amintească că cazacii au primit praf de pușcă de la Moscova: „Și mai săpați timp de patru săptămâni și puneți salariul suveranului, vistieria de pulbere, sub perete." Această rezervare nu este necesară dacă povestea este destinată unui cititor cazac; este de înțeles și potrivit dacă autorul se adresează unui cititor moscovit. La urma urmei, cazacii au luat Azov fără permisiunea regelui, fără să anunțe Moscova. Prin urmare, autorul vrea să văruiască Doneții voiți.

Cazacii au înțeles că nu pot ține Azov fără ajutorul Moscovei. Prin urmare, toți cei patru ani ai epopeei Azov, pe care atât lumea musulmană, cât și cea creștină i-au urmărit cu mare interes, Armata Don a căutat să accepte Azov „sub mâna suveranului”. De teamă de un mare război cu portul otoman (pacea cu turcii a fost un principiu stabil al politicii externe a primilor țari Romanov), guvernul de la Moscova nu a îndrăznit să trimită trupe pentru a-i ajuta pe cazaci și s-a disociat oficial de ei prin ambasador. la Constantinopol. În același timp, a trimis arme și provizii cazacilor, nu a împiedicat „oamenii dornici” să reînnoiască garnizoana Azov.

În august 1638, Azov a fost asediat de hoardele de cai ale tătarilor din Crimeea și Nogai, dar cazacii i-au obligat să plece acasă. Trei ani mai târziu, cetatea a trebuit să riposteze din armata sultanului - o armată uriașă echipată cu artilerie puternică. O flotilă mare de nave a blocat orașul de la mare. Minele puse sub ziduri și tunurile de asediu au distrus cetatea. Tot ce putea arde a ars. Dar o mână de cazaci (la începutul asediului erau mai mult de cinci mii de ei) au rezistat unui asediu de patru luni, au respins douăzeci și patru de atacuri. În septembrie 1641, armata sultanului bătut a fost nevoită să se retragă. Turcii au trăit foarte greu rușinea acestei înfrângeri: locuitorilor Istanbulului, sub pedeapsa, li s-a interzis chiar să pronunțe cuvântul Azov.

Era evident că sultanul nu va ceda lui Azov, că o nouă campanie era doar o chestiune de timp. În aceste condiții, chiar și la Moscova, ei și-au dat seama că politica ambiguă ajunsese la sfârșit. În 1642, un Zemsky Sobor a fost convocat pentru a decide dacă să apere cetatea sau să o returneze turcilor. Din Don a venit la catedrală un sat cazac - aleși ai Gazdei Donului. Căpitanul ei (asistentul atamanului care conducea satul) era funcționarul militar Fedor Ivanovich Poroshin, un iobag fugar al prințului N.I. Odoevski. Poroshin, se pare, a scris povestea „poetică” despre scaunul de asediu Azov - cel mai remarcabil monument al ciclului Azov.

Povestea „poetică” despre scaunul de asediu Azov. Povestea „poetică” a fost concepută pentru a câștiga opinia publică din Moscova de partea cazacilor, pentru a influența

catedrala zemsky. Prin gura turcilor s-au exprimat în ea adevăruri neplăcute pentru autoritățile moscovite: „Și atunci vă dăm, hoților, să știți ce este din împărăția voastră. Nu va fi niciun ajutor sau asistență din partea Moscovei, nici din partea țarului, nici din partea

poporului rus. Cazacii din poveste au fost de acord cu acest avertisment: „Și noi înșine, fără voi, câini, știm ce fel de oameni dragi suntem în statul Moscova în Rus', nu avem nevoie de nimic acolo... Dar în Rus' nu ne veneră nici măcar pentru un câine împuțit. Fugim... de munca veșnică, de servilitatea celui neclintit... Cine este acolo să se întristeze pentru noi? De dragul a tot, există sfârșitul nostru. Și nu au existat rezerve de cereale pentru noi și nu au fost niciodată venituri din Rus.

Aici culorile sunt îngroșate inutil și voit: Moscova a trimis cu generozitate salarii de cereale și praf de pușcă Donului. Se pare că autorul poveștii nu mai credea în sprijinul țarului și al elitei boierești. Reproșurile amare ale apărătorilor cazaci ai cetății sunt un apel către Zemsky Sobor, ultima speranță a eroilor Azov.

O poveste „poetică” a fost compusă de o persoană foarte bine citită. S-a bazat pe o gamă largă de surse de carte, și mai ales pe „Legenda bătăliei de la Mamaev”, de la care a împrumutat tehnici de descriere a forțelor inamice. Cu toate acestea, nu parafrazele sau citatele ascunse determină specificul artistic al monumentului. În poetica povestirii există doi factori organizatori: regândirea artistică a genurilor de papetărie și utilizarea folclorului. Autorul a folosit pe scară largă creativitatea orală a cazacilor. Trebuie spus că și el a luat în primul rând motive folclorice din surse de carte.

Povestea începe ca un extras tipic dintr-un document: cazacii „au adus un tablou la locul lor de asediu, iar acel tablou a fost înaintat la Moscova în ordinul ambasadorului... grefierului Dumei... și le scrie în tablou. " Aceasta este urmată de o listă lungă de trupe trimise la Azov de „țarul turc Ibrahim-Saltan”, o listă de regimente de infanterie, cavalerie și tunieri, Crimeea și Nogai Murzas, prinți de munte și cercasi, mercenari europeni și chiar „Pomor și Kafina țărani negri pe care i-au strâns pe această parte a mării... dintr-o lopată și cu pică pentru înmormântarea noastră, pentru ca noi, cazacii, să fim greblați de vii cu mulțimea noastră în orașul Azov și să-i acoperim cu un munte grozav.

Ultima frază este remarca autorului care încalcă stilul clerical sec și de afaceri. Această întrerupere nu este întâmplătoare. Aceasta este o mișcare artistică. Cert este că lista trupelor, la prima vedere documentată nepasională, în același timp colorată emoțional. Enumerând metodic tot mai multe detașamente ale turcilor, autorul dă impresia de frică și deznădejde. El însuși pare să fie în puterea acestor sentimente. Este îngrozit de ceea ce a scris și condeiul îi cade din mână: „Acești oameni s-au adunat împotriva noastră, țărani negri, multe mii fără număr, și nu au pssm - sunt atât de mulți.”

368 ·

Așa spune un om care știe perfect despre rezultatul cu succes al asediului. Deci, acesta nu este un funcționar și nici un cronicar. Acesta este un artist. El realizează că contrastul creează tensiune emoțională. Cu cât începutul pare mai deznădăjduit, cu atât sfârșitul fericit este mai eficient și mai greu. Această imagine contrastantă este scopul principal, dar îndepărtat al autorului. Între timp, el pregătește terenul pentru trecerea de la stilul clerical la stilul

semi-folclor al poveștii militare, la reprezentarea hiperbolic-etichetă a nenumăratelor hoarde inamice. Aici se referă la „Povestea bătăliei Mamaev”.

Hoardele turcești „au arat câmpuri curate”. Acolo unde stepa liberă s-a răspândit, au crescut păduri „multe dintre ele”. Din mulțimea regimentelor de picior și de cavalerie, „pământul... sub Azov s-a crăpat și s-a îndoit, iar din râu... din Don, apă a ieșit pe maluri din poveri atât de mari”. Tragerea cu tunul și muscheta este asemănată cu o furtună - „ca un tunet mare și un fulger groaznic dintr-un nor vine din cer”. Din fumul de pulbere, soarele a dispărut, „cum este, întuneric a venit”. „Și era groaznic pentru noi să ne simțim bine de la ei în acel moment”, exclamă autorul, „a fost tremurător și minunat să văd sosirea lor inexprimabilă, teribilă și minunată a lui Busurmanskaya!”

Trecerile de la stilul clerical la stilul popular rămân semnul cel mai caracteristic al stilului autorului în viitor. Iată „la revedere” cazacilor, epuizați în bătălii sângeroase: „Iartă-ne, păduri întunecate și păduri verzi de stejar! Iartă-ne, câmpurile sunt curate, iar tărâmurile sunt liniștite! Iartă-ne, marea este albastră și râurile sunt repezi! .. Iartă-ne, liniștitul nostru suveran Don Ivanovici, pentru tine, atamanul nostru, nu călărim cu o armată formidabilă, nu împușcă o fiară sălbatică într-un loc deschis. câmp, nu prinde pești într-un Don Ivanovici liniștit ” . Acesta este un transfer aproape exact al stilului pieselor Don, din câte le cunoaștem din înregistrările ulterioare.

Autorul nu numai că alternează stilurile clericale și folclorice - le îmbină, saturând genul de afaceri cu folclorisme și regândindu-l astfel artistic. Cel mai grăitor exemplu al acestei regândiri sunt discursurile fictive schimbate între turci și cazaci. În „discursul lin” al comandantului turc sunt afirmate pretențiile foarte reale ale sultanului. Oratorul îi amenință și îi lingușește pe cazaci, dar imaginile folclorice sunt țesute în amenințări și lingușiri. „Voi înșivă, hoți proști”, spune el, „putere... mare nenumărată... Nu va zbura peste puterea noastră turcească... o pasăre care se avântă, va speria oamenii din multele noastre forțe, toate cade din o înălțime până la pământ”. Dacă părăsiți cetatea, continuă el, atunci vă vom numi pentru totdeauna „eroi ai Sfintei Rusii”.

Cazacii, la rândul lor, nu rămân în datorii. Ei îl certa pe sultan pentru mândria lui excesivă - și îl certa fără nicio ezitare. Sultanul este atât un „păstor subțire de porc angajat”, cât și un „câine împuțit”, și un „câine zgârcit”. Această mustrare seamănă cu acel „literar

bătălie”, care se regăsește în multe monumente ale secolului al XVII-lea, care regândesc artistic și genurile de afaceri, în legendara corespondență cu sultanul turc Ivan cel Groaznic, apoi cu cazacii Zaporozhye și Chigirin.

De la lirismul cântecului la „abuzul literar” - acesta este gama stilistică a poveștii. Totul este construit pe contraste, deoarece baza sa istorică a fost și un contrast - contrastul dintre o mână de

apărători ai Azovului și o mulțime uriașă de asediatori. Povestea se încheie cu faptul că, după ce au învins ultimul atac, cazacii s-au repezit în tabăra turcească. Turcii au tremurat și au fugit. Dacă înainte cazacii îl „rușinau” verbal pe sultan, acum îi făceau rușine pe turci cu fapte: „Din mâinile noastre sunt mici și de la cazacii Donului rușinea liberă a devenit veșnică din toate țările, de la regi și de la regi”.

Zemsky Sobor nu a fost lipsit de dezbateri aprinse, dar opinia țarului a prevalat: Azov trebuie returnat turcilor. Apărătorii supraviețuitori ai cetății au părăsit-o. Pentru a netezi impresia grea pe care acest „verdict” a făcut-o asupra Donului Ostia, țarul i-a răsplătit cu generozitate pe toți cazacii din „sat” prezenți la catedrală. O excepție a fost făcută într-un singur caz: Yesaul Fedor Poroshin, un iobag și scriitor fugar, a fost exilat în Siberia.

Povestea „poetică” despre Azov a fost apreciată în mod corespunzător de contemporani. A fost distribuit în multe liste și a fost procesat în mod repetat. Pe baza ei și pe baza poveștii „istorice” despre capturarea Azovului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. a fost creată o poveste „fabuloasă” despre Azov.

Povestea „de basm” despre Azov. Cucerirea cetății turcești este precedată de un episod romantic despre răpirea de către cazaci a fiicei Pașa de Azov, care, cu o zestre bogată și un mare alai, a fost trimisă la logodnicul ei, Hanul Crimeei. Aceasta este pură ficțiune. Ficțiunea artistică devine aici izvorul principal al mișcării complotului. Cazacii din povestea „fabuloasă” îl iau pe Azov nu prin pricepere militară, ci prin viclenie. Deghizați în negustori, ei aduc la Azov un mare convoi de mărfuri. Dar doar câteva cărucioare sunt pline cu mărfuri; în rest, sunt ascunși războinici înarmați, care îl capturează pe Azov când gărzile deschid porțile orașului negustorilor imaginari. Intriga de aici este complicată de multe episoade noi. Povestea „basmului” se alătură popularului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. zh^nru „fabula istorică”, la genul de ficțiune istorică.

LITERATURĂ

Lucrări generale. Eleonskaya A. S., Orlov O. V., Sidorova Yu. N., Terekhov S. F. Fedorov V. I. Istoria literaturii ruse din secolele XVII-XVIII. M., 1969; Secțiuni despre literatura secolului al XVII-lea - În cartea: L și xa-ch e în D.S. Dezvoltarea literaturii ruse în secolele X-XVII. L., Í973; Despre n e. Omul în literatura Rusiei Antice'. M., 1970, cap. 6 și altele; El este. Secolul al XVII-lea în literatura rusă.— În cartea: Secolul al XVII-lea în dezvoltarea literară mondială. M., 1969, p. 299-328; Robinson A. N. Lupta ideilor în literatura rusă a secolului al XVII-lea. M., 1974; Panchenko A.M. Cultura poetică rusă a secolului al XVII-lea. L., 1973; Adrianov-Peretz V.P. La originile satirei ruse.— În cartea: Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. Pregătirea tehnologiei

articol, articol și comentariu de V.P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1954; Ed. a II-a, adaugă. M., 1977; Panchenko A.M. Articol introductiv.— În cartea: Poezia silabică rusă. a 2-a ed. L., 1970.

Texte. Monumente ale scrierii antice rusești legate de vremea necazurilor. a 2-a ed. SPb., 1909. (RIB, vol. XIII); Povestea lui Avraamy Palitsyn. Pregătirea textului și comentariul. O. A. Derzhavina și E. V. Kolosova. M.-L., 1955; Cronici siberiene. Editura Comisiei Arheografice. SPb., 1907. Texte ale cronicilor lui Esipov și Remezov.

Cercetare. Platonov S. F. Vechi legende și povești rusești despre vremea necazurilor din secolul al XVII-lea ca sursă istorică. a 2-a ed. SPb., 1913;. Nazarevskij A. A. Eseuri din domeniul povestirilor istorice rusești la începutul secolului al XVII-lea. Kiev, 1958; Drobenkova N. F. „O nouă poveste despre gloriosul țar rusesc” și literatură patriotică agitațională modernă. M.-L., 1960. Texte şi cercetări; Despre r-lov A.S. Basme despre Azov. Varșovia, 1906; Robinson A.N. Povestea poetică a lui Azov și lupta politică a cazacilor Don în 1642 - „TODRL”. M.-L.. 1948, vol. VI; Onzhe.Întrebări de autonomie și datare a poveștii poetice despre Azov.- „Rapoarte și mesaje ale facultății de filologie din Moscova. un-ta, M., 1948, nr. 5; Oh nu. O poveste poetică despre scaunul de asediu Azov din 1642 (vezi și comentariul geografic și istoric) - În cartea: Povești militare ale Rusiei antice. M.-L., 1949; El este. Genul povestirii poetice despre Azov - TODRL. M.-L., 1949, vol. VII; El este. Din observaţii asupra stilului povestirii poetice despre Azov.— „Uchen. aplicația. Moscova. un-ta”, 1946. nr. 118. carte. 2. Lucrările departamentului de limbă rusă. litri.

Capitolul S. LITERATURA A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XVII

Secolul al XVII-lea a intrat în istoria Rusiei ca un secol „răzvrătit”. Între vremea necazurilor și 1698, anul ultimei rebeliuni Streltsy, au avut loc câteva revolte populare majore, precum și zeci de mici rebeliuni. S-au intensificat mai ales și au devenit mai frecvente la mijlocul și a doua jumătate a secolului. Timp de cincizeci de ani, Rusia a supraviețuit revoltelor din 1648-1650. la Moscova, Novgorod și Pskov, „revolta cuprului” din 1662, războiul țărănesc condus de Stepan Razin, indignarea Mănăstirii Solovetsky în 1668-1676, celebra „Hovanshchina” din 1682, când arcașii rebeli dețineau Moscova pentru o vara intreaga.

Aceste revolte, reflectând contradicțiile sociale ireconciliabile ale Rusiei pre-petrine, au provocat reforme forțate, cu jumătate de inimă, ale guvernului. Reformele au avut întotdeauna în vedere interesele claselor „superioare” și de aceea, în ultimă analiză, nu au făcut decât să exacerbeze bolile sociale. Răspunsul la rebeliunea de la Moscova din 1648 a fost „Codul” - un cod de legi, adoptat în curând de Zemsky Sobor și tipărit de Tipografia din Moscova. „Codul” a dat niște drepturi păturilor mijlocii ale orașelor (au fost păturile mijlocii care au ridicat răscoala din 1648). A făcut din comercianți o clasă privilegiată. Dar nobilimea, împotriva căreia s-a îndreptat revolta, a obținut cele mai mari beneficii. Moșiile, pe care înainte oamenii de serviciu erau „așezați” pe viață, s-au transformat în moșii ereditare, iar țăranii au fost în cele din urmă înrobiți. Căutarea fugarilor nu se mai limita, ca înainte, la un fel de limită de timp; căutarea a devenit nedeterminată. Întărirea opresiunii a răspuns imediat cu tulburări țărănești. Astfel rebeliunile au dat naștere reformelor, iar reformele noi rebeliuni.

Cultura secolului al XVII-lea era și ea „răzvrătită”, pierzându-și acea unitate exterioară, acea relativă soliditate; care sunt caracteristice Evului Mediu. Cultura s-a rupt în mai multe curente, autonome sau direct ostile. Cea mai puternică lovitură adusă uniformității culturii a fost dată în anii 50. Reforma bisericii a Patriarhului Nikon. Consecința ei a fost scindarea Rusiei Ortodoxe: după cum cred istoricii, de la un sfert la o treime din populație a rămas fidelă tradiției antice, loialitatea față de Vechii Credincioși (Vechii Credincioși au început să fie numiți cei care nu au acceptat reformele lui Nikon și a aderat la practica religioasă și de zi cu zi pre-reformă

372

nyh, reguli și obiceiuri „vechi”. Vechii Credincioși sunt cea mai puternică mișcare religioasă din toată istoria Rusiei.

În ajunul reformei lui Nikon, biserica era într-o criză profundă. Episcopia și mănăstirile (8 la sută din populația Rusiei erau iobagi) au acumulat bogății, în timp ce clerul inferior și preoții parohi rurali s-au scufundat în sărăcie și ignoranță. Era clar pentru toți oamenii mai mult sau mai puțin educați și gânditori că biserica trebuia reformată. Ideea de a transforma viața bisericească a inspirat mișcarea iubitoare de Dumnezeu, care a atins cea mai înaltă dezvoltare în primii șapte ani ai domniei lui Alexei Mihailovici (a urcat pe tron în 1645). A fost o revoltă a clerului alb împotriva episcopiei, o revoltă a clerului parohial inferior, din punct de vedere al bogăției și al modului de viață nu mult diferit de orășeni și chiar de țărani.

În propovăduirea „iubitorilor de Dumnezeu” a existat un puternic moment social, desigur, într-o culoare creștină. „Iubitorii de Dumnezeu” nu chemau oamenii la schițe și mănăstiri – s-au oferit „să fie mântuiți în lume”, au înființat școli și cămine de pomană, au predicat în biserici, pe străzi și în piețe.

Elementul social aduce mișcarea iubitoare de Dumnezeu mai aproape de Reforma europeană. Cu toate acestea, a existat și o diferență profundă între ei. Pentru „iubitorii de Dumnezeu”, pentru „zeloții evlaviei străvechi”, transformarea bisericii a echivalat cu biserica întregului mod de viață rusesc. Biserica în timpul slujbei le părea o întruchipare vie pe pământ a Împărăției lui Dumnezeu. Acea „sfântă Rus’ fără precedent”, pentru întoarcerea la care au pledat cu pasiune, a fost atrasă de el în chipul unui templu, unde sufletele evlavioase comunică cu Domnul. Prin urmare, orânduirea închinarii a fost un subiect de îngrijorare specială atât pentru viitorul Patriarh Nikon, cât și pentru protopopul Avvakum, care la început au luat parte la mișcarea iubitoare de Dumnezeu mână în mână, apoi au devenit dușmani de neîmpăcat. Acest aspect exterior, ritual, a lăsat o amprentă puternică asupra schismei de la mijlocul secolului.

Când Nikon, „prietenul personal (personal)” al tânărului țar Alexei, a fost ridicat la patriarhie, s-a dovedit că a înțeles biserica vieții într-un mod complet diferit față de colegii săi recenti. Văzând în Rus ultimul bastion al Ortodoxiei „netulburate”, au încercat să o apere de influențele străine. „Iubitorii de Dumnezeu” priveau cu degete grecii, ucrainenii și belarușii de aceeași credință, bănuind că sub stăpânirea

turcilor și polonezilor nu păstrau puritatea credinței. Nikon, dimpotrivă, a devenit un dușman al izolaționismului, visând că Rus’ va conduce Ortodoxia universală. El a susținut cu tărie aspirațiile lui Bohdan Khmelnytsky de a se reuni cu Rusia, nefiind teamă de inevitabilul război cu Polonia. A visat la eliberarea slavilor balcanici. A îndrăznit să se gândească la cucerirea „a doua Rome” — Constantinopol.

Masacrul arcașilor rebeli la Moscova în 1698. Gravură din jurnalul lui Korb, publicată la Viena c. 1700 (GPB).

Această idee a unui imperiu ortodox universal sub auspiciile Rusului și a provocat reforma bisericii. Nikon era îngrijorat de diferența dintre riturile rusești și cele grecești: i se părea un obstacol în calea supremației Moscovei. Prin urmare, a decis să unifice ritul, luând ca bază practica greacă, care, de altfel, a fost introdusă recent în Ucraina și Belarus. Înainte de Postul Mare din 1653, Patriarhul a trimis o „amintire” bisericilor din Moscova, ordonând ca crucea cu două degete să fie înlocuită cu cea cu trei degete. A urmat editarea textelor liturgice. Cei care au refuzat să se supună inovațiilor au fost anatematizați, exilați, închiși și executați. Așa a început despărțirea.

Preferind ritul grecesc al secolului al XVII-lea, Nikon a pornit de la convingerea că rușii, care adoptaseră creștinismul din Bizanț, l-au denaturat în mod arbitrar. Istoria arată că Nikon s-a înșelat. Pe vremea Sfântului Vladimir, Biserica Greacă folosea două statute diferite, Studian și Ierusalim. Rus' a adoptat statutul studian (prescrierea cu două degete), care în Bizanț a fost complet înlocuit de cel din Ierusalim de-a lungul timpului. Astfel, nu rușii, ci mai degrabă

grecii trebuiau condamnați pentru denaturarea (sau uitarea) unei vechi tradiții.

La fel ca Nikon, „zeloții evlaviei antice” erau istorici răi (deși aveau dreptate în disputa asupra ritului). Nu dorința de adevăr istoric, ci un sentiment național jignit i-a inspirat să lupte împotriva reformei. Ei au considerat ruperea cu tradiția veche de secole un ultraj împotriva culturii ruse. În reforma lui Nikon, ei au văzut nu fără motiv tendințele occidentale - și au protestat împotriva lor, temându-și să-și piardă identitatea națională. Însuși ideea transformării Ortodoxiei le-a părut „iubitorilor de Dumnezeu” occidentali.

Dominatorul și crudul Nikon i-a eliminat cu ușurință pe „iubitorii de Dumnezeu” de la cârma bisericii. Dar triumful patriarhului a fost de scurtă durată. Pretențiile sale de putere nelimitată i-au iritat pe țar și pe boieri. Până în 1658, dezacordurile au devenit atât de agravate încât Nikon a părăsit brusc tronul patriarhal. Timp de opt ani a trăit în mănăstirea sa din Noul Ierusalim, în timp ce consiliul bisericesc

din 1666-1667. nu l-a condamnat pe el și pe conducătorii Vechilor Credincioși, recunoscând totodată reforma.

Nobilimea a susținut-o din diverse motive. Reforma bisericii a facilitat asimilarea ideologică și culturală a Rusiei și a Ucrainei reunificate. Nobilimea nu a vrut să meargă pentru biserica vieții rusești – nici în versiunea „iubitorilor de Dumnezeu”, nici în versiunea lui Nikon, care era convins că „preoția este mai înaltă decât împărăția”. Dimpotrivă, restrângerea drepturilor și privilegiilor bisericii, secularizarea vieții și a culturii, fără de care Rusia, ca putere europeană, nu putea conta pe succes - acesta este idealul nobilimii, care a fost ulterior întruchipat în activitățile lui Petru I. În acest sens, este semnificativ faptul că nobilimea aproape că nu a participat la apărarea vechei credințe. Rare excepții (boierul Fedosya Morozova sau prințul Khovansky) confirmă această regulă generală.

Este firesc, așadar, că mișcarea Vechilor Credincioși s-a transformat foarte curând într-o mișcare a claselor inferioare - țărani, arcași, cazaci, păturile sărace ale orașului, clerul inferior, parte din clasa negustorului. Și-a prezentat propriii ideologi și scriitori, care au combinat critica reformei și apologia antichității naționale cu respingerea întregii politici a monarhiei nobiliare, până la anunțarea țarului ca Antihrist.

Așadar, liderii societății ruse au ales calea europenizării, calea restructurării sistemului cultural moștenit din Evul Mediu. Cu toate acestea, diferite grupuri ale inteligenței de atunci și-au imaginat sensul și formele acestei restructurari în moduri diferite; prin urmare, „shatiny”-ul din vârf a continuat. Deja la consiliul din 1666-1667. s-au născut două partide ostile - grecofilul („Vechea Moscova”) și occidentalistul (partidul „latinizant”). Dintr-un capriciu al istoriei, primul dintre ei a fost condus de ucraineanul Epiphanius Slavinetsky, iar al doilea de belarusul Simeon Polotsky, ambii elevi ai școlii din Kiev. Dar Epiphany a studiat la această școală

Campania arcașilor moscoviți împotriva lui Stepan Razin. Detaliu de defilare. anii 1670 (GPB).

chiar înainte ca Mitropolitul Peter Mohyla să-i dea o direcție latină, luând drept model colegiile iezuite poloneze. Simeon Polotsky, dimpotrivă, a fost crescut ca un latinist inveterat și polonofil. Ambele părți au convenit că Rusia are nevoie de iluminare, dar și-au propus sarcini diferite.

Epiphanius Slavinetsky și adepții săi au îmbogățit scrisul rusesc cu numeroase traduceri, inclusiv dicționare și manuale medicale. Dar pentru scriitorii de acest tip, iluminismul s-a redus doar la acumularea cantitativă a cunoștințelor. Nu s-au gândit la o restructurare calitativă a culturii, crezând că este periculos să întrerupă tradiția națională veche de secole. „Latinii” și Simeon din Polotsk, dimpotrivă, s-au disociat brusc de această tradiție. Ei și-au căutat idealul cultural în Europa de Vest, în primul rând în Polonia. „Latiniștii” au fost cei care au transplantat pentru prima dată pe pământul rusesc marele stil european - baroc în versiunea poloneză,

adaptat condițiilor de la Moscova. Odată cu „latinii” au început în Rusia „amatorii” - dispute literare, estetice, istoriozofice, fără de care nu poate exista o cultură dinamică, în continuă reînnoire.

Meritul istoric al „latiniştilor” este că au creat o comunitate de scriitori profesionişti la Moscova. Cu toate diferențele din viața personală a membrilor acestei bresle literare, a dezvoltat un tip aparte de scriitor, croit după modelul ucrainean-polonez. Scriitorul profesionist a muncit

în domeniul pedagogic, a colectat o bibliotecă personală, a participat la publicarea de cărți, a studiat autori străini, cunoștea cel puțin două limbi - latină și poloneză. A considerat că scrisul este sarcina sa principală în viață.

Deja după moartea lui Epifanie de Slavinețki și a lui Simeon de Polotsk, în timpul domniei Prințesei Sofia (1682-1689), a existat o ciocnire deschisă între „latinisti” și grecofili. Cu sprijinul Patriarhului Ioachim, acesta din urmă a câștigat. Ei au reușit să preia conducerea primei instituții de învățământ superior din Moscova - Academia slavo-greco-latină, deschisă în 1686. După răsturnarea Sophiei, liderul latinilor, poetul Sylvester Medvedev, au reușit să-l trimită la blocul de tocat. Cu toate acestea, această victorie nu a însemnat moartea literaturii profesionale. Profesionalismul scriitorului este deja ferm stabilit în Rusia.

Deși în secolul al XVII-lea. proporția operelor de autor a crescut brusc, dar nici curentul anonim care a predominat în Evul Mediu nu a slăbit. Anterior, anonimatul, sau cel puțin înăbușirea principiului individual, era caracteristică întregii literaturi în general. Acum ficțiunea rămâne anonimă în primul rând. Fluxul de ficțiune din secolul al XVII-lea. a fost spontană și incontrolabilă. Ficțiunea anonimă este caracterizată de aceeași diversitate artistică și ideologică care este caracteristică producției de autor. Legăturile cu Europa au dat un roman cavaleresc tradus și o nuvelă. Au apărut primele experimente originale în dezvoltarea acestor genuri, cum ar fi, de exemplu, poveștile despre Vasily Zlatovlas și Frol Skobeev. Regândirea schemelor tradiționale de gen a dus la crearea unor compoziții complexe calitativ noi, cum ar fi povestea despre Savva Grudtsyn cu tema sa faustiană. Dezvoltarea artistică a istoriei s-a reflectat în ciclul de povești despre începutul Moscovei și în povestea despre Mănăstirea Tver Otroch.

Baza socială a literaturii era în continuă expansiune. A apărut o literatură de opoziție din clasele inferioare ale societății. Aceste ranguri inferioare – clerul sărac, funcționarii din piață, țărănimea alfabetizată – vorbeau într-un limbaj independent și liber de parodie și satiră.

1. ROMAN CAVALIER tradus ȘI POVESTE DE AVENTURĂ

Printre traducerile secolului al XVII-lea. un loc mare este ocupat de romanele cavalerești, iar interesul pentru ele a crescut constant. Dacă în prima jumătate a secolului cititorul cunoștea doar „Kolevich Bova” și „Yeruslan Lazarevich”, atunci până la sfârșitul secolului existau

cel puțin o duzină de lucrări din acest gen în circulație literară. Romanul cavaleresc satisfacea nevoia cititorului de lectură „neoficială”, individuală. Nu preda, ci distra

377

cal, „uimit”. Nu este o coincidență faptul că epitetele „minunat” și „surprinzător de demn” se găsesc în mod regulat în titlurile versiunilor rusești. De regulă, romanele cavalerești au fost traduse din poloneză. Excepțiile de la această regulă sunt rare: de exemplu, complotul lui „Yeruslan Lazarevich” este de origine turcă, iar „Bruncvik” este împrumutat din literatura cehă.

Multe dintre motivele găsite în romanele cavalerești traduse erau bine cunoscute cititorului rus. O bătălie cu un șarpe, „un soț la nunta soției sale”, recunoașterea prin inel, vise profetice și ajutoare magice ale eroului, un om cusut în pielea unui animal și o pasăre care îl duce, o poțiune de dragoste și o sabie auto-tăiătoare - toate acestea erau cunoscute parțial și din literatură și, în principal, despre epopeea orală, în special despre basm. Cu toate acestea, sensul artistic al romanelor traduse nu poate fi înțeles prin împărțirea lor în aceste elemente eterne. Motivele sunt doar cărămizile clădirii. Arhitectura sa este determinată de intriga, iar intriga nu poate fi redusă la suma motivelor. Intriga depinde de conceptul de realitate. Ce concept de viață a adus secolul al XVII-lea în Rusia? o poveste de dragoste cavalerească, ce a fost nou în ea și cum a atras cititorul?

Clasicii romantismului cavaleresc medieval - Chretien de Troy, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach, care a scris în a doua jumătate a secolului al XII-lea - începutul secolului al XIII-lea, precum și autorii de mai târziu, au creat, în esență, două tipuri de narațiune, două ramuri ale acestui gen. Se povestește despre dragostea unui cavaler pentru o doamnă. Al doilea este despre căutarea Graalului, potirul care l-a slujit pe Hristos la Cina cea de Taină, în care Iosif din Arimateea a strâns apoi câteva picături din sângele învăţătorului răstignit (conform legendelor antice, Iosif din Arimateea era considerat creştinătorul). din Marea Britanie; în Marea Britanie s-a născut un ciclu de romane cavalerești, a căror acțiune este asociată cu curtea regelui Arthur). În primul caz a fost înfățișată dragostea pământească, în al doilea, iubirea ideal-mistică, al cărei scop este găsirea izvorului harului miraculos. Elemente comune de ambele tipuri au fost codul cavaleresc, suma regulilor care determinau normele de comportare a unui cavaler nobil, precum și descrierile numeroaselor aventuri și bătălii.

Rus' în secolul al XVII-lea romane asimilate, foarte departe de prototipurile medievale clasice. Așa-numitele „cărți populare” au fost traduse în rusă, publicații ieftine care au fost produse în număr mare în toată Europa și vândute cititorilor de bază la târguri sau de către comercianții ambulanți. Eroii „cărților populare” nu sunt altceva decât umbre palide ale cavalerilor de tip clasic. Ei urmăresc scopuri destul de pământești. Sunt mai puțin activi. Adesea ei nu poruncesc soarta, dar soarta le poruncește. Acestea sunt victimele unui set fatal de circumstanțe. Dacă romantismul cavaleresc clasic a găsit un echilibru între un personaj sublim eroic care urmează cu strictețe codul cavaleresc și acțiunea aventuroasă, aventură

niem, apoi în „cartea populară” centrul de greutate s-a mutat spre acțiune, aventură. Acțiunea, nu eroul, intriga, nu personajul, a atras cititorii ruși ai secolului al XVII-lea. În „cartea populară” au găsit fapte, călătorii exotice, intrigi amoroase. Apoteoza unei isprăvi este povestea Regelui Bova.

Povestea Regelui Bova. · Formate în Franța medievală, legende despre ispràvile cavalerului Bovo d'Anton au călătorit în toată Europa. Această poveste a venit la Rus într-un mod atât de dificil: la mijlocul secolului al XVI-lea. în Dubrovnik, o republică slavă de pe malul Mării Adriatice, au fost răspândite ediții ale Veneției vecine, inclusiv cărți cu o versiune italiană a romanului despre Bovo d'Anton. Traducerea sârbo-croată făcută aici a fost în același secol al XVI-lea. tradus în belarusă. În cele din urmă, toate listele rusești revin la versiunea belarusă.

Pentru prima dată povestea despre Bova Korolevich a fost menționată într-o sursă rusă în al doilea sfert al secolului al XVII-lea. Listele monumentului aparțin unei epoci și mai ulterioare. Cu toate acestea, există toate motivele să credem că „Bova” a devenit popular cu mult înainte de Troubles. Poate că a pătruns în Rus' prin transmitere orală, ca o poveste eroică, și abia mai târziu a intrat în scris. Despre popularitatea poveștii în secolul al XVI-lea. numele personale mărturisesc. În 1590, penticostalul Bova Gavrilov a sosit la Moscova din Terek cu scrisori. Zece ani mai târziu, fiul boier patriarhal Bova Ivanov din familia Skripitsyn a adus o contribuție la Mănăstirea Treime-Serghie. În 1604, un anume Lukoper Ozerov (Lukoper este unul dintre eroii poveștii, un erou glorios, un rival al lui Bova) a purtat carta suveranului de la Moscova la Nijni Novgorod. Cât de devreme și cât de ferm a intrat povestea în cultura rusă reiese din dicționarul scris de mână engleză-rusă al medicului Mark Ribli, care a slujit la curtea Moscovei la sfârșitul secolului al XVI-lea. Pentru cuvântul „a knight” (cavaler), acest englez dă echivalentul rusesc al „licharda”, iar Licharda este numele unuia dintre personajele din povestea lui Bove.

Pe pământul rus, „Bova” a trăit o viață lungă. Au fost păstrate cel puțin șaptezeci de exemplare ale acestei lucrări. Timp de două sute de ani, de pe vremea lui Petru cel Mare până la începutul secolului al XX-lea, a diverjat în nenumărate tipărituri populare. În același timp, a avut loc un proces intens de prelucrare și rusificare a textului.

Versiunea belarusă a fost o poveste de dragoste curtenească, cu intrigi complexe. Aici Bova a luptat în turnee, aici a fost descrisă ceremonia de cavaler a eroului. Dragostea lui Bova este descrisă aici ca dragostea unui cavaler pentru o doamnă. Însă pe pământul rusesc, semnele unui romantism cavaleresc au fost șterse treptat, iar povestea s-a apropiat de o poveste eroică. Deosebit de semnificativ în acest sens

1 Pentru un studiu al monumentului, vezi cartea: Kuzmina V.D. Knightly Romance in Russia. Bova, Petru Cheile de Aur. M., 1964.

sensul ediţiei a III-a a povestirii (după clasificarea lui V. D. Kuzmina)1.

Nodurile principale ale parcelei sunt păstrate în el. Complotul vorbește despre mama ticăloasă a lui Bova, regina Militrisa, care și-a chinuit soțul și s-a căsătorit cu regele Dodon. Militrisa a încercat să-și omoare și fiul, dar acesta a reușit să scape și să intre în serviciul regelui Zenzewei. Aici începe o linie de dragoste a poveștii: Bova se îndrăgostește de fiica lui Zenzeveya Druzhnevna. Diferiți pretendenți o cortejează, iar nenumăratele aventuri ulterioare ale lui Bova sunt determinate de lupta cu rivalii. Cititorul va afla despre luptele lui Bova cu eroii și bătăliile în care Bova învinge o armată de multe mii, despre trădarea rivalilor eroului, despre capturarea și întemnițarea lui Bova etc. Bova s-a unit în cele din urmă cu Druzhnevna, i-a născut doi fii, dar soarta i-a despărţit din nou. Aventura continuă. Până la urmă totul se termină fericit. Druzhnevna și Bova sunt din nou împreună. Își răzbună tatăl ucigându-l pe Dodon și pe mama criminală.

„Nu a existat nici un regat, într-o stare mare...” - așa începe povestea în această ediție. Acesta este un început fabulos, iar în viitor narațiunea este condusă pe tonul unui basm eroic, pe tonul unei epopee rusești. Bowper-ul a devenit aici asemănător epicului Idolishche: „Are un cap ca un ceaun de bere, iar între bunătatea soțului său o palmă, iar între urechi o săgeată încinsă va cădea, iar între umerii lui o brată măsurată (trei arshins).).” Eroii trăiesc în orașe cu turnuri cu cupolă aurie, se distrează cu șoimul, „se bat cu fruntea” și respectă în general obiceiurile rusești. Druzhnevna la sărbătoare „distruge (taie) lebăda”, iar tatăl ei, regele Zenzevei, îl întâlnește pe unul dintre miri astfel: „L-a luat de mâinile albe și l-a sărutat cu buzele de zahăr și l-a numit fiul său iubit. lege." Personajul principal dintr-un cavaler european s-a transformat într-un cavaler ortodox, zelos în credință și fără a uita să sublinieze că este creștin. Așa le apare Bova, care își ascunde numele și rangul, marinarilor care l-au întâlnit întâmplător: „Nu sunt de origine tătără, sunt de origine creștină, fiul meu era pomar, iar mama era o soție mizerabilă, a spălat rochii pentru soții bune, așa că și-a hrănit capul.”

Povestea a devenit atât de apropiată de basm încât s-a transformat în folclor. După cum știți, o poveste de dragoste cavalerească „este un derivat dintr-un basm. Dezvoltarea aici se desfășoară în etape: un basm - un roman - un basm „1 2. „Bova” a mers până aici și până la sfârșitul secolului al XVII-lea. cercul este închis. Povestea „în fețe”, adică cu ilustrații, a fost printre cărțile amuzante ale tânărului țarevici Alexei Petrovici - pe-

1 Ediția textului ediției a III-a, vezi cartea: „Izbornik”, p. 516-541. Următorul text este citat din această ediție.

2 Propp V. Ya. Transformarea basmelor.—În cartea: Poetica. Vremnik al departamentului de arte verbale, vol. IV. L., 1928, p. 82.

protejații țareviciului o pun la același nivel cu poveștile „roby”. La 3 decembrie 1693, din corul principelui, „diaconul Kirila Tihonov a dat jos o carte amuzantă în zece fețe (adică, format mare) despre principele Bova, multe foi au fost rupte și deteriorate și a ordonat ca cartea să fie reparată din nou”1. .

Eroii poveștii sunt în continuă mișcare, dar această mișcare este haotică, este slab motivată și, în esență, fără scop. În măsura în care personajele sunt mobile în exterior, ele sunt nemișcate în interior. Reacțiile lor la ceea ce îi înconjoară sunt reduse la un set primitiv de emoții simple. Ei rămân la cheremul etichetei, medieval sau basm, și nu întâmplător Bova, în vârstă de șapte ani, „creierul unui mic”, se comportă ca un adult, se îndrăgostește și se luptă, ceea ce în niciun caz. traducători și editori ruși stânjeniți. Nu există niciun personaj în Beauvais, pentru că este sacrificat pentru acțiunea aventuroasă. Aceasta este regula generală a romantismului cavaleresc, în care caracterul a fost înlocuit cu declarații generale; s-a considerat destul de suficient să spunem despre curajul impecabil al eroului și fidelitatea lui față de datorie. Doar câteva personaje nu se încadrează în această schemă.

„Povestea lui Bruncvik”. Așa este prințul ceh Bruncvik, cu care cititorul rus, se pare, s-a întâlnit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.1 2. Povestea lui Bruncvik este o traducere a monumentului ceh cu același nume. Povestește despre aventurile unui prinț fictiv în exotice „tărâmuri ale necunoscutului”. Savoarea cehă este limitată la două sau trei mențiuni despre Praga și o referire la faptul că Bruncvik pleacă într-o călătorie pentru a câștiga o nouă stemă. La sfârșitul poveștii, vulturul de pe steagul ceh este înlocuit cu imaginea unui leu (o astfel de schimbare a emblemelor, în principiu, corespunde realității istorice).

Cititorul rus ar putea asocia această schimbare de stemă cu Cosmografiile traduse, care spunea că Republica Cehă se află „sub steaua Zodiacului numită leu” și că, prin urmare, cehii „sunt ca orice leu în caracter - curaj, inimă. ... mândria, măreția ... înfățișează nașterea unui leu »3. Cu toate acestea, povestea nu a fost considerată o sursă de informații despre Cehia. Cititor obișnuit al secolului al XVII-lea. în general aveau puțin interes pentru această țară. Înrobită de Habsburgi, Cehia în mintea rusă nu există ca o politică independentă și

1 Zabelin I. E. Viața de acasă a țarilor și țarinelor ruși în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, partea a II-a. M.. 1915, p. 181.

2 Ediția textului din carte: Petrovsky M. Povestea gloriosului rege Bruntsvik - PDP, XXV. SPb., 1888, p. 31-57; Polivka Jirí Kronika despre Brune vikovi V ruské literatura.— Rorpravy Ceské Akademie, RI, tr, 3, c.5. Praha, 1892, p. 19-133. Pentru un studiu și bibliografia povestirii, a se vedea cartea: Panchenko A. M. Relațiile literare ceh-ruse ale secolului al XVII-lea. L., 1969, p. 85-136. Următorul text este citat din ediția de la Praga a lui I. Polivka.

3 Popov A. Izbornik al lucrărilor și articolelor slave și rusești incluse în cronografiile ediției rusești. M., 1869. p. 486.

unitate culturală, precum și unul dintre ținuturile Sfântului Imperiu Roman. Necăutând cunoștințe istorice în poveste, scribii ruși au înlocuit chiar numele țării cehe fie cu „unii”, apoi cu „mare”, apoi cu „greacă”, apoi, în cele din urmă, cu „franceză”. Aventurile pe care le-a trăit eroul ar putea cădea în soarta unei persoane de orice naționalitate.

Parasind Praga, Bruncvik a ajuns la mare, a gasit aici o corabie si a navigat oriunde priveau ochii lui. Nava a fost atrasă de un munte magnetic, la poalele căruia eroul a trebuit să aterizeze cu tot alaiul său. Bătrânul cavaler i-a spus prințului că există o singură cale de a scăpa din acest loc mort: o dată pe an, pasărea „picioare” zboară spre insulă pentru pradă (acesta este un grifon, un monstru cu corp de leu și aripi de vultur, cunoscute slavilor din Biblie și „Alexandria”). Trebuie să te înfășori în piele de cal, iar apoi pasărea va duce persoana la cuibul său. Bruncvik a făcut exact asta. După ce a intrat în cuibul păsării „picioare” și și-a ucis puii voraci, și-a continuat călătoria. Rătăcind prin munții deșertului, Bruncvik a văzut un leu epuizat în luptă cu un dragon cu nouă capete. Eroul l-a ajutat pe leu, care a început să-și slujească cu credință mântuitorul. Au fost nevoiți să viziteze multe țări ciudate - atât câinii, cât și alți monștri au trebuit să depășească multe pericole mortale înainte de a ajunge la Praga. Bruncvik a mai trăit patruzeci de ani și a murit în pace. Leul a murit pe mormântul stăpânului său.

„Povestea lui Bruncvik” este o lucrare bazată pe descrieri ale rătăcirilor omului pe tărâmuri fantastice. Bova, ca și Bruncvik, a rătăcit și el, dar prin regate locuite de oameni, nu de monștri. Bova, ca și Bruncvik, a luptat și el, dar a luptat mai ales împotriva cavalerilor în carne și oase. Elementul miraculos ocupă foarte puțin spațiu în Beauvais. Bruntsvi-ku, dimpotrivă, s-a opus lumii misterioase, fantastice. Legătura dintre aventurile individuale ale eroului, dintre descrierile oamenilor cu capete de câine, monștri de mare, insule exotice și munți misterioși care apar brusc deasupra mării - această legătură este condiționată. Este de natură geografică. Valurile au țintuit corabia lui Bruncvik pe un țărm necunoscut, iar cititorul a aflat despre muntele magnetic de rău augur și mortal, pasărea cu „picioare” l-a purtat pe eroul în munți pustii, pustii – și a urmat o luptă cu un dragon; pluta, pe care Bruntsvik naviga cu un leu, a fost purtată peste mare – și un munte luminos Karbunculus a apărut în fața prințului uluit.

S-a remarcat de mult timp că Bruncvik este cel mai puțin eroic dintre toate personajele din romanele traduse ale secolului al XVII-lea. Mai mult, el

1 Vezi: Istoria literaturii ruse, voi. II, partea 2. M.-L., 1948, p. 374. „Bruntsvik”, scria M. Petrovsky, „este un prinț slav blând, gata „urmând exemplul strămoșilor săi” să lupte pentru gloria statului, dar stânjenit la fiecare întâlnire neașteptată” (Petrovsky M. Povestea lui gloriosul rege Bruntsvik, p. 9).

înfricoșător și chiar în lacrimi. „Marea frică” îl acoperă aproape în fiecare episod. Bruncvik se sustrage adesea de luptă. Cererea de ajutor, cu care el, întâmplător și nepotrivit, îl deranjează pe Dumnezeu, nu este o fortificare evlavioasă dinaintea bătăliei, potrivită unui cavaler creștin, ci plângerile unui om năucit, speriat de moarte. Uneori, astfel de scene capătă o colorare comică.

După ce a învins dragonul, Bruncvik nu a avut încredere în leu multă vreme. Încercând să scape de el, eroul s-a cățărat într-un copac, aprovizionându-se cu „stomac (ghinde) și mere”. Timp de trei zile și trei nopți, leul a stat sub un copac, așteptând în zadar ca eliberatorul său să coboare pe pământ. În cele din urmă, leul, care își pierduse răbdarea, a răcnit atât de tare, încât ghinionul Bruntsvik a căzut de frică din copac și „a ucis-o (a prăbușit) pe Velma”.

Deci, Bruncvik nu arăta ca un cavaler fără teamă și reproș. Dar nici el nu era o persoană negativă. Muntele magnetic, pasărea „picioare” și dragonul care suflă foc erau mult mai „imaginabile” și mai puțin exotice pentru Evul Mediu rus și european decât pentru noi. Nu există nicio îndoială că majoritatea a crezut în realitatea lor. Prin urmare, o persoană din secolul al XVII-lea. Am văzut în poveste ceva diferit de ceea ce vedem în ea. Avem tendința de a acorda lui Bruncvik un rol compozițional (prezența lui leagă episoade individuale) mai degrabă decât unul eroic. Uităm de conflictul grandios care stă la baza poveștii, de conflictul omului cu forțele naturii.

Protagonistul este o persoană în general, un reprezentant abstract al rasei umane, lipsit în esență de semne naționale și sociale. Poziția sa înaltă pe scara socială nu îl ajută și nici nu-l rănește. Faptul că Bruncvik este un suveran suveran poate fi considerat doar un vestigiu al etichetei medievale, care a limitat alegerea personajelor la un anumit mediu. Amintindu-și că Bruncvik este un prinț și văzând că este speriat și confuz, cititorul secolului al XVII-lea. era convins că toți oamenii sunt la fel de neputincioși în fața naturii, că prinții și reginele în acest sens nu se deosebesc cu nimic de oamenii obișnuiți. Acesta este democratismul particular al acestei robinsonade din secolul al XVII-lea.

„Povestea lui Petru Cheile de Aur”. Romanul despre Petru Cheile de Aur1 aparține genului curtenesc („curotos”) (eroul și-a ascuns numele multă vreme, crezând că se poate deschide numai atunci când devine celebru pentru isprăvile sale; „și l-au numit Cavalerul a Cheilor de aur, pentru că două chei de aur erau atașate de casca atârnată”). Se crede că această lucrare își are originea în secolul al XV-lea. la strălucita curte burgundă. Tema romanului este dragostea cavalerului pentru doamnă și loialitatea lor într-o lungă despărțire. Acest subiect rămâne

1 Ediţia textului din cartea: Kuzmina V.D. Romantism cavaleresc în Rus', p. 275-331. Text citat din această ediție.

cea principală și în versiunea rusă, care este separată de original prin mai multe verigi intermediare: traducerea rusă a fost făcută în 1662 din ediția poloneză.

Versiunea rusă a păstrat în mare măsură spiritul cavaleresc al originalului. Din ea, cititorul a aflat pentru prima dată numele lui Lancelot, cel mai faimos dintre cavalerii „Masei rotunde” a Regelui Arthur: Petru l-a învins pe Lancelot în turneu, „Lancelot cu un cal * a doborât la pământ și i-a rupt brațul. ." Petru Cheile de Aur este un erou cu adevărat curtenesc (cu maniere, politicos). El respectă regulile de conduită cavalerești. În turnee, el este nobil și atent cu adversarii. El își alege o doamnă (viitoarea sa iubită Magilena) și jură că o va sluji până la moarte - și se ține de cuvânt. El nu se va așeza în prezența unei femei. El este evlavios și merge la Liturghie - Magilena merge acolo și își trimite confidenta-mamă la el. Toate acestea sunt trăsături de curte. Dar există și o sensibilitate galanta în personajul lui Peter. Ea a marcat multe romane europene din secolul al XVII-lea. În Rusia, cavalerii lui Petru erau faimoși pentru asta; sensibilitate galanta si a asigurat popularitatea povestirii in epoca adunarilor de la Sankt Petersburg.

Iată-l pe Petru Cheile de Aur, după lungi încercări, după captivitate și slujire cu sultanul, pleacă acasă. A înotat peste mare și „era bolnav de cursul mării”. „I. am ieșit pe mal, am mers de-a lungul malului și am găsit o poiană bună, în care lunca avea o mulțime de flori parfumate de tot felul. Și prințul Peter s-a întins pe pajiștea aceea dintre flori. Și din acel pasaj de mare, de la vântul bun, i s-a făcut ușor, și a început să se coacă la flori și a văzut printre toate florile o floare mai frumoasă decât toate și mai parfumată, și a smuls-o. Și uitându-se la floare, și-a amintit de frumusețea frumosului rege Magilena, care era cea mai frumoasă dintre toate dintre frumoase. Și... a început să plângă amar din adâncul inimii.

Pentru a se potrivi cu Peter Cheile de Aur și Magilena: ea „lesină” de mai multe ori, adică leșină. Lacrimi, plângeri despre o soartă amară, suspine și plângeri - acestea sunt accesoriile eroinei. Nu este atât un sentiment, cât o sensibilitate galanta. Dar sub această carapace se ascunde dragostea adevărată și nobilă.

Izvorul acțiunii este o ciocnire între dragostea curtenească și pasiunea carnală. Descriind întâlnirile secrete ale eroului și eroinei, transmițând revărsările lor de foc, autorul subliniază constant că Peter și Magilena rămân caste. Evadarea a fost deja decisă, au fost deja cumpărați „cai buni”. Petru îi depune iubitei sale un jurământ solemn: „Promit înaintea Domnului Dumnezeu... că voi fi păzitorul onoarei tale fecioare până la miezul nopții, ora legală”. Încălcarea jurământului este cea care duce la separare. În timp ce se odihnea, Petru, „uitând pe cine dădea drept garanție, a început să se gândească la o afacere diferită, spre deosebire de.” Dar garantul ceresc nu a ațipit - și a intervenit imediat. Deodată, un corb a zburat înăuntru, a dus un pachet cu trei inele prețuite, un cadou de la Peter Magilena. Peter a urmărit un corb - și și-a pierdut iubita mult timp.

Petru a păcătuit, dar ea s-a rugat pentru păcatul Magilenei. Ea a făcut un pelerinaj la Roma, „a fost la moaștele sfinților apostoli Petru și Pavel, s-a rugat timp de trei luni ca Domnul Dumnezeu să o aducă sănătoasă alături de dragul ei prieten”. Apoi a întemeiat mănăstirea

Sfinților Petru și Magilena, și odată cu ea a înființat o pomană. Aici eroul și eroina s-au întâlnit din nou, aici au sărbătorit o nuntă magnifică. În toate aceste episoade ale poveștii, colorarea catolică este destul de remarcată: toată lumea știa că papa, dușmanul jurat al Ortodoxiei, se afla la Roma, iar Sfânta Magilena nu era în calendarul ortodox. Dar acest lucru nu i-a deranjat pe traducătorii și cititorii ruși. În ficțiune, ei nu căutau „sufletul” și nu se temeau de abaterile evidente de la aceasta. Emanciparea literaturii de la biserică ajunsese deja departe, iar romanul cavaleresc tradus a adâncit acest proces.

În ciuda popularității uriașe a romanelor occidentale de dragoste și aventură în Rusia, în literatura originală a secolului al XVII-lea. găsim doar un număr mic de analogi. Aparent, lipsa de lucrări originale ale acestui gen nu a fost încă simțită ca un gol. Nevoile cititorului au fost satisfăcute cu succes de tradiția orală – basm și epopee. În secolul al XVII-lea apar primele lor înregistrări și modificări. Una dintre aceste modificări este poetica „Povestea lui Sukhan”, păstrată în singura copie a ultimului sfert al secolului al XVII-lea.

„Povestea lui Suhan”. Conform înregistrărilor folcloriştilor din secolele XIX-XX, epopeea despre eroul Sukhan este cunoscută în două versiuni. Unul evidențiază aspectul social, înfățișând o ceartă între un prinț nedrept și un erou. Celălalt se concentrează în întregime pe tema eroică, pe isprăvile lui Sukhan. Această versiune a stat la baza Povestea lui Sukhan. „Povestea” povestește cum eroul de la Kiev, care a plecat fără arme „pentru distracția șoimului” (vânătoarea cu șoimul), a întâlnit nenumăratele armate tătare care mergeau la Rus; cum el, smulgând „náAy6oK verde-brânză” în pădurea de stejari, i-a spulberat pe tătari; cum țarul tătar „a poruncit să încarce trei vicii” (arme de bătaie sau de aruncare a peretelui), „și în viciu pe un corn”; cum au intrat tătarii în Sukhan de a treia oară:

Din a treia au împușcat - au ucis eroul Împotriva inimii eroului, Au tăiat rădăcina inimii. Și eroul a uitat rana de moarte, Zagarkal, a lăsat-o să intre și i-a bătut pe toți tătarii.

Sukhan s-a întors la Kiev și a murit, plâns de suveran și de mama sa.

Pe lângă epopee, autorul „Poveștii” a folosit lucrări literare despre lupta împotriva tătarilor, în principal „Legenda

1 Cercetare și text vezi: Malyshev V. I. The Tale of Sukhan. Din istoria povestirii ruse a secolului al XVII-lea. M.-L., 1956.

13 Legea. 1874

despre masacrul de la Mamaev. În plus, autorul a ținut cont de practica militară a epocii sale. Pentru Rusia în secolul al XVII-lea. tema luptei împotriva tătarilor nu a fost deloc doar o temă istorică: hoardele nogai și din Crimeea amenințau constant granițele sudice. Prin urmare, autorul l-a înzestrat pe Sukhan cu trăsăturile unui militar din secolul al XVII-lea. Pentru Sukhan, protecția frontierelor ruse este „afacerea suveranului”, „serviciul suveranului” (combinații de cuvinte tipice secolului al XVII-lea).

„Povestea lui Ivan Ponomarevici”. Influența folclorului rus se simte și în acele povești originale de aventură care au ținut cont de experiența romanului cavaleresc tradus. Un exemplu tipic de operă în care se intersectează atât folclorul, cât și pârâurile traduse este păstrat într-o listă din primul sfert al secolului al XVII-lea. „Povestea lui Ivan Ponomarevici”1. A fost compusă de un oarecare iubitor de romane cavalerești occidentale. Nu există deloc împrumuturi din limbi străine (barbarisme) în limba poveștii, dar acțiunea sa se desfășoară într-o țară străină - în Turcia și țara „Arinar”, iar personajele au nume non-rusești: Kuart, Aliostrog, Cleopatra. Numeroase reminiscențe ale folclorului rus mărturisesc și originea rusă a poveștii; Influența occidentală este confirmată de compilabilitatea în construcția parcelei.

Sacristanul Herman, care a trăit în „anii străvechi lângă pământul turcesc”, a avut un fiu, Ivan, „foarte frumos și rezonabil, și puternic și înțelept”. Ambasadorul turc Kuart a fost atât de sedus de Ivan încât a decis să-l prezinte stăpânului său, Saltanul. Ivan i-a bătut pe primii două sute de turci trimiși de Kuart cu un „gard” (există un episod din povestea prințului Bova în care eroul bate inamicii cu o mătură). Atunci Saltanul a trimis zece mii de trupe. Luându-și rămas bun de la părinți, Ivan a lăsat acasă unul dintre cei doi cai eroici ai săi și și-a pedepsit tatăl: „Când voi fi ucis, calul va sta până la genunchi în sânge. Iar tu, după ce ai înșelat, vino la mine; acel cal te va duce la cadavrul meu.”

Ivan a bătut armata și a decis să nu se mai întoarcă acasă. „În acel moment a fost un război cu regele ținutului Arinar, Aliostrog. Auzind că Ivan că regele Arinarului s-a luptat cu saltanul turc și s-a dus la el. Pe drum, el „a lovit o forță mare de trei ori: a fost bătut”. Acestea au fost oștile regelui Arinar, care au fost bătuți de sultan, care a „accesat” pe frumoasa Cleopatra, fiica lui Aliostrog. Pe drum, Ivan a dobândit o sabie de comori.

În țara Arinar, Ivan a făcut minuni de curaj, a respins toate atacurile Saltanului, s-a căsătorit cu Cleopatra și, după moartea lui Aliostrog, a început să conducă regatul. Cu toate acestea, sultanul nu s-a liniştit. După ce a adoptat o „imagine cerșetoare”, el, împreună cu un „pașa umed pe nume Begrar”, a venit la curtea regală să cerșească de pomană. Cleopatra i-a arătat trezorierul-sabie al lui Ivanov, iar „pașa ud” a luat-o în stăpânire. Ivan a ratat sabia, a luptat cu o bâtă de fier și a fost spart până la moarte de Begrar.

Saltan a preluat stăpânirea regatului, „Cleopatra îl acceptă pe Saltan cu bunăvoință”. Această „politețe” este nemotivată și neașteptată. Compilatorul rus, fără ezitare, construiește lanțul epic, traducând narațiunea în planul unui basm despre o soție trădătoare rea. Acum este momentul să-l înviați pe Ivan: „Părintele Herman a intrat în grajd și calul era în sânge până la genunchi. A început să plângă și, înșauând un cal bun, a călărit și acel cal l-a dus la cadavrul fiului său. ,

Dar ce să faci în continuare? La urma urmei, la despărțire, Ivan i-a spus tatălui său că calul va indica doar locul unde zăcea cadavrul. Apoi autorul atribuie funcția calului

1 Ediția textului, vezi: Monumente ale literaturii antice ruse, publicat de G. Kushelev-Bezborodko, ed. N. Kostomarova. SPb., 1860, nr. II, p. 319-322; Peretz V.N. Din istoria unei vechi povești rusești.— „Kiev. știri universitare”, 1907, nr.9, p. 65-70. Textul este citat conform ediției din „Monumente”.

asistent magic: „Profețând calul cu glas uman:“ Domnul meu Herman! Dacă vrei să-l vezi pe fiul tău sănătos, taie-mi pântecele și scoate-mi toate interiorul și unge-l cu sângele lui, iar cei tineri mă vor ciuguli, iar tu bei minciuna și cereți apă vie și apă moartă. Aici se admite o nouă inconsecvență: calul este bun doar ca momeală, iar cuvintele „unge cu sânge” atârnă în aer.

Ivan și calul au înviat. Autorul trimite imediat acasă sacristanul și calul magic, iar Ivan merge pe jos în regatul Arinar. Cert este că autorul a hotărât să-l facă pe frumosul și curajosul Ivan să fie, de asemenea, versat în vrăjitorie, ceea ce necesita mers pe jos. „Ivan a văzut un țăran mergând pe potecă și i-a spus: „Dacă vrei bine pentru tine, voi deveni un cal minunat, cu lână aurie, și vei trece pe lângă curtea Săltanului. Cleopatra este înzestrată cu darul providenței. Ea îi spune lui Saltan: „Acesta nu este un cal, acesta este Ivan Ponomarevich. Spune-i să o taie”. Fata cu părul negru îl avertizează pe Ivan, la ordinul lui îi ia „sânge din cap” și îl aruncă la taurii săltați. Ivan se transformă într-un taur cu părul auriu, apoi într-un măr cu fructe frumoase, apoi într-un „drac glorios”. Eroul, desigur, câștigă, îi execută pe Saltan și Cleopatra și își ia o nouă soție.

„Povestea lui Ivan Ponomarevich” a combinat diverse motive, cotidiene și domestice, și a făcut-o foarte stângaci. Autorul permite aici un zgomot literar, lipsă de motivație, „arbitrarie” artistică. Stăpânirea unui nou gen a necesitat o anumită pregătire. Greșelile și greșelile erau inevitabile pe calea nouă și necunoscută.

„Povestea lui Vasily Zlatovlas”. Mult mai înaltă ca calitate artistică este Povestea lui Vasily Zlatovlas, regina Țării Cehe1, problema cărei origine nu a fost încă rezolvată. Se obișnuiește să se ridice la o sursă cehă neconservată. Cu toate acestea, de fapt, argumentele susținătorilor acestei ipoteze sunt foarte vulnerabile. Acea „cunoaștere a relațiilor dintre Cehia și Franța”, despre care au scris cercetătorii, se transformă în deplina lor ignoranță. Autorul demonstrează ignoranță atât în geografie, cât și în istorie. Eroul său pleacă din Republica Cehă continentală pe o navă (în acest caz, influența lui Bruncvik este posibilă; dar acolo, căutarea navei este precedată de o lungă călătorie pe uscat). Republica Cehă este descrisă nu ca un regat vasal al Imperiului Habsburgic, ci ca o posesie a regilor francezi. Nu există urme ale originalului slav de vest în limba poveștii. Aceasta este o limbă literară tipică a secolului al XV-lea. cu petice libere.

Cel mai probabil, povestea a fost scrisă de un scrib rus care știa bine greaca. Grecismul este un epitet constant cu părul auriu. Grecii au folosit echivalentul grec corespunzător atât în raport cu popoarele barbare puternice, cât și în raport cu ei înșiși. În acest din urmă caz, o persoană cu părul auriu însemna o persoană frumoasă, nobilă,

inteligentă. Acest epitet-simbol în secolul al XVII-lea. era bine cunoscut celor educaţi

1 Pentru ediția textului, vezi: Shljapk și n I.A. „Povestea lui Vasily Zlatovlas, regina Țării Cehe.”— PDP, XXI. SPb., 1882, p. 1-27. În ediția lui I. A. Shlyapkin, au fost făcute aproximativ trei sute de erori, așa cum a stabilit V. P. Budara-gin (Despre originea Poveștii lui Vasily Zlatovlas, regina Țării Cehe. - „TODRL”. M. - L., 1970, τ. XXV, p. 268-275). Prin urmare, citările au fost verificate în raport cu lucrările lui V. P. Budaragin.

poporul rus. În unele liste ale poveștii s-au păstrat versiunile originale ale numelui eroului: Valaomih, Valamih, Valamem. Aceste variante de nume se întorc la participiile grecești, adică fie „respins”, fie „primul venit, toți cei care doresc”. Ambele semnificații, după cum vom vedea, sunt destul de conforme cu funcția acestui personaj. Eroina Polimestrei (greacă, „mult căsătorită”) este, de asemenea, înzestrată cu un nume semnificativ.

Povestea folosește complotul basmelor despre o mireasă pretențioasă. Mândra prințesă franceză îi refuză pe potrivitorii lui Vasily Părul de Aur, nevrând să se căsătorească cu un vasal. Apoi eroul pleacă în Franța „implicit”, incognito. Acolo, cu ajutorul cântării la harpă, a reușit să o ademenească pe curioasa Polimestra la el și a luat-o în stăpânire. Prințesa a fost nevoită să-l roage pe acest „smerd” să se căsătorească cu ea. După ce a fost refuzat de două ori, Vasily a cedat în cele din urmă.

Deși povestea a reelaborat temeinic stereotipul basmului (de exemplu, expulzarea obligatorie a prințesei dezonorate de către tată este omisă), dar în general este extrem de apropiată de folclorul rus. Asemănarea intrigii sale cu epopeea despre Nightingale Budimirovich și Zabava Putyatishna a fost observată de mult. Privighetoarea merge și după mireasă pe corăbii, o seduce și cântând la harpă, abuzează și de Distracție. Cu toate acestea, specificul artistic al poveștii nu se limitează la combinarea elementelor aventuroase și folclorice. Există un jet de uz casnic foarte puternic, care aduce povestea mai aproape de nuvelă. În folclor și literatura antică, podeaua de cristal a fost folosită din timpuri imemoriale pentru a recunoaște semnele secrete ale eroinei. Autorul cărții Vasile cu părul de aur avea nevoie de acest motiv pentru a-și bate joc de Polimestra și l-a tradus într-un plan de zi cu zi: când Vasily a pedepsit-o pe prințesa pretențioasă cu propria sa mână, ea „s-a sinucis (s-a rănit) foarte mult... este foarte lin. si cat de mult."

Elementul vieții de zi cu zi s-a reflectat și în stilul poveștii. Respingând potrivirea lui Vasily Părul de Aur, Polimester vorbește în limba „soției” unui orășean plin de viață: „Nu freca - nu rostogoli, nu menționați - nu cureaua, cizma greșită este încălțată pe picior greșit, se așează pe curea cu fața.” Pedepsind-o pe prințesa dezonorată, Vasily îi amintește de acest răspuns alegoric, continuându-l și explicând: „... Fiul înțelege (se căsătorește) cu fiica regală? Nu se întâmplă niciodată, dacă fiul unui împuțit o înțelege pe fiica regală.

Vasily cel cu părul de aur însuși arată și el ca un erou romanesc. Deși tema obținerii unei mirese este auzită în expunerea și finalul poveștii, în partea principală scopul eroului este diferit: vrea să pedepsească

1 Vezi: Khalansky M. G. Marile epopee rusești ale ciclului Kiev. Varșovia, 1885, p. 144-166; El este. Legende slave de sud despre Mark kralevich în legătură cu lucrările epicului rusesc, partea a II-a. Varşovia. 1894, p. 327-335; Orlov A. S. A tradus povești despre Rus’ feudal și statul moscovit din secolele XII-XVII. L., 1934, p. 134-136.

388

Polimetru care l-a insultat, sarcina lui este „răzbunarea râsului”. Busuiocul este infinit de departe de idealul cavalerismului curtenesc. Întreprinderea și ilizibilitatea sa în mijloace amintește personajele unui roman picaresc. Este o „rudă literară” apropiată a lui Frol Skobeev. Dacă „Ivan Ponomarevich” a fost un exercițiu timid și slab într-un nou gen împrumutat din Occident, atunci „Vasili cu părul de aur” a marcat o intervenție creativă într-o schemă aventuroasă. Acest monument dovedește că lecțiile Europei au fost asimilate cu o viteză uluitoare. Romanul cavaleresc a adus în Rusia o temă de dragoste – nu tradițional creștină, ci secularizată, „mondească”. A insuflat gustul pentru aventură și pentru acea „sensibilitate” galanta care era atât de puternică în cultura rusă în epoca adunărilor petrine.

2. „Povestea lui Savva Grudtsyn”

Sistemul de genuri al prozei rusești experimentat în secolul al XVII-lea. defalcare și restructurare fundamentală. Sensul acestei restructurari era eliberarea de functiile de afaceri, de legaturile cu ritualul, de eticheta medievala. A existat o ficționalizare a prozei, transformarea ei într-o narațiune a intrigii libere. Hagiografiile, pierzând treptat semnificația anterioară de „epopee religioasă”, au fost pătrunse de trăsături ale biografiei laice. Romanul cavaleresc tradus și nuvela tradusă au crescut brusc ponderea intrigilor distractive. În proză, au apărut noi compoziții complexe, în care au fost folosite mai multe scheme tradiționale de gen.

Așa este Povestea lui Savva Grudtsyn1, scrisă în anii 1960. ca un episod din trecutul recent. Povestea începe în 1606 și acoperă asediul Smolensk-ului de către trupele rusești în 1632-1634. Dar autorul fără nume al poveștii nu scrie despre istoria Rusiei, ci despre viața privată a unui rus, fiul negustor al lui Savva Grudtsyn. Povestea dezvoltă pe material rusesc tema faustiană, tema vânzării sufletului diavolului pentru bunuri și plăceri lumești.

Savva Grudtsyn, urmașul unei familii de negustori bogate, trimis de tatăl său cu afaceri comerciale din Kazan într-unul dintre orașele din regiunea Kama Salt, este sedus de o femeie căsătorită. Își găsise puterea să reziste hărțuirii ei în ziua Înălțării Domnului, dar iubitul poftitor s-a răzbunat cu cruzime pe el: mai întâi a „uscat” Savva cu o poțiune de dragoste, apoi a respins-o. Sufering Savva este gata să facă orice pentru a o recupera - chiar și gata

1 Povestea este citată din ediția lui M. O. Skripil.- „TODRL”. M.-L., 1947, vol. V, p. 225-308. Pentru un rezumat al datelor pe această temă, consultați: Skripil M. O. „Povestea lui Savva Grudtsyn” - „TODRL”. M - L., 1935, vol. II, p. 181-214* „TODRL”. M.-L., 1936, vol. III, p. 99-152.

distruge sufletul. „Aș fi slujit diavolului”, crede el. Apoi, alături de el apare un „frate fals”, un demon, apoi îl însoțește peste tot, căruia Savva trebuia să-i dea un „manuscris” - un acord privind vânzarea sufletului. Iubitul s-a întors din nou la Savva. Apoi, împreună cu demonul, „se plimbă” în jurul lui Rus, se înscrie ca recrut în armată și pleacă de la Moscova la Smolensk. Aici (desigur, cu ajutorul demonului) dă dovadă de miracole ale curajului, învinge pe rând trei uriași și apoi se întoarce în capitală ca erou. Dar este timpul pentru rambursare. Savva este bolnav de moarte, este îngrozit: la urma urmei, chinul veșnic este pregătit pentru sufletul său. Se pocăiește, face jurământ să se călugărească și cere iertare de la Maica Domnului: în biserica unde a fost adusă Savva bolnavă, de sus cade fatidica „Scriptură marcată de Dumnezeu”. Este „netezită”, este hârtie curată. Aceasta înseamnă că contractul nu este valabil, iar diavolul pierde puterea asupra sufletului lui Savva. Eroul își revine și este tonsurat în Mănăstirea Miracle. Aceasta este scurta repovestire a schiței evenimentului acestei lucrări.

În Povestea lui Savva Grudtsyn, este folosită schema intriga a unui „miracol”, o legendă religioasă. Acest gen a fost unul dintre cele mai răspândite în scrierea medievală. Este larg reprezentat în proza secolului al XVII-lea. Orice legendă religioasă își propune un scop didactic: să dovedească un fel de axiomă creștină, de exemplu, eficiența rugăciunii și a pocăinței, inevitabilitatea pedepsirii unui păcătos. Legendele au de obicei trei noduri de complot. Legendele încep cu o încălcare, nenorocire sau boală a eroului. Urmează pocăință, rugăciune, un apel la Dumnezeu, la Maica Domnului, la sfinți în ajutor. Al treilea nod este iertarea păcatului, vindecarea, mântuirea. Această compoziție era obligatorie, dar în desfășurarea ei, într-o performanță anume, s-a permis o anumită libertate artistică. Scriitorul putea, la discreția sa, să aleagă personajul principal sau eroina, timpul și locul acțiunii și să introducă un număr arbitrar de personaje minore.

Sursele intriga din Povestea lui Savva Grudtsyn au fost legende religioase despre un tânăr care a păcătuit vânzându-și sufletul diavolului, apoi s-a pocăit și a fost iertat1. Într-una dintre aceste legende, „Cuvântul și povestea unui anumit negustor”1 2, acțiunea a avut loc la Novgorod, eroul era fiul unui negustor, iar demonul era înfățișat ca slujitorul eroului. Aparent, „Cuvântul și legenda despre un anumit comerciant” a fost sursa literară directă a „Povestea lui Savva Grudtsyn”. Este extrem de important ca personajele atât din Lay, cât și din Tale să aparțină mediului comercianților. Clasa de comercianți era cea mai mobilă dintre moșiile antice rusești. Kup

1 A se vedea observațiile lui D. S. Likhachev în cartea: Originile ficțiunii rusești, p. 525-536.

2 Ediția textului, vezi: V. N. Peretz.Din istoria unei vechi povești rusești.- Știrile Universității din Kiev, 1907, nr.8, p. 33-36.
.

Tsam-ii erau obișnuiți cu rătăcirile pe distanțe lungi în Rusia și dincolo de granițele Rusiei. Comercianții știau limbi străine, pe piețele proprii și străine comunicau constant cu străinii, cumpărau, citeau și aduceau acasă cărți străine. Clasa negustorului era mai puțin inertă și retrasă decât alte clase ale societății antice rusești, mai tolerantă cu cultura străină, deschisă la diverse influențe. Cât de largă a fost perspectiva celor mai buni oameni din această clasă, arată „Călătoria dincolo de cele trei mări” de Afanasy Nikitin cu toleranța și respectul său uimitor pentru credințele și tradițiile altor oameni. Această clasă „mobilitate” se reflectă și în literatură – în opere ai căror eroi erau negustori. Cititorul a găsit aici descrieri ale călătoriilor periculoase cu furtuni și naufragii, povești despre testarea fidelității unei soții în timpul absenței soțului ei și alte motive de aventură și dragoste. „Presiunea etichetei” în lucrările despre negustori este mult mai slabă decât în lucrările despre eroii „oficiali”, despre asceții bisericești, despre prinți, regi și guvernatori. După ce l-a ales pe fiul unui negustor ca erou al poveștii sale, autorul Povestea lui Savva Grudtsyn s-a putut baza pe această tradiție.

O altă sursă a poveștii este un basm. Basmul este inspirat din scenele în care demonul acționează ca un asistent magic, „dându-i” lui Savva „înțelepciune” în afacerile militare, furnizându-i bani etc. Luptele lui Savva cu trei eroi inamici de lângă Smolensk se întorc la basm (simbolismul trinității de aici este clar de origine folclorică) . O astfel de legătură a intrigii în poveste precum „tema regală” este, de asemenea, legată de un basm. În scenele care conduc cititorul la deznodământ, se subliniază constant că țarul „își revarsă mila” asupra lui Savva, îl îngrijește, îl simpatizează. Când eroul a suferit de „languire demonică” și toată lumea se temea că își va pune mâna pe el însuși, regele i-a atribuit paznici și a trimis „mâncare de zi cu zi”. Regele a ordonat ca suferintul să fie transferat la biserică. Regele l-a întrebat pe Savva despre viața și aventurile sale. Din punctul de vedere al logicii complotului, acest patronaj regal este firesc: la urma urmei, are loc după serviciul militar de la Savva lângă Smolensk. Patronajul este acordat unui om curajos, un războinic invincibil. Atenția regală nu este un accident sau un capriciu, ci o recompensă pentru faptele de pe câmpul de luptă.

Însă autorul poveștii vorbește despre legătura lui Savva cu țarul mult mai devreme, chiar înainte de campania de la Smolensk, când cititorul nu știe încă că fiul negustorului disolut va deveni un erou de război. „Uneori, țarul însuși a învățat (a devenit cunoscut) în mod clar despre el”, scrie autorul despre Savva, când el și „fratele său imaginar” au ajuns la Moscova. Aici, boierul Semyon Lukyanovich Streshnev, cumnatul suveranului, i-a acordat o atenție favorabilă lui Savva.

1 Vezi: „TODRL”. L., 1972, v. XXVII, p. 290-304.

Patronatul cumnatului regal îl înfurie din anumite motive pe demon. „Diavolul i-a vorbit (Sawa) cu furie: „De ce vrei să dispreţuieşti mila regală şi să-i slujeşti iobagul? Acum eşti, şi tu însuţi, aranjaţi în aceeaşi ordine, deja mai mult şi regele însuşi este nobil (cunoscut), pe care ai făcut-o.” Ce înseamnă? De ce spune demonul că Savva „acum însuşi este aranjat în aceeaşi ordine”, adică a devenit egal cu ruda regală şi cu boierul? Răspunsul este un basm.

Autorul, parcă, se sustrage de la explicaţii, dar asta nu înseamnă deloc că cititorul secolului al XVII-lea. nu intelegea la ce se referea. Pentru un bărbat din Rusia antică, un basm a fost un „tovarăş veşnic” apropiat din copilărie. Şi doar un basm explică acest episod. De regulă, se încheie cu căsătoria eroului cu fiica regală şi urcarea lui ulterioară la tron. De obicei domneşte ginerele, ruda, şi nu fiul sau altă rudă de sânge a suveranului. Demonul sugerează acest lucru: de ce să se încline în faţa cumnatului regal dacă Savva devine ginerele regal? Şi apoi, parcă, pregătirile pentru un triumf fabulos continuă. Din acest motiv, autorul transferă acţiunea la Smolensk, pentru a-i permite lui Savva să se distingă. Aici este deja un erou, a finalizat ceva ca un test fabulos - a învins trei „combatanţi”. Dar aici autorul întrerupe cursul fabulos al evenimentelor, revenind la nodurile intrigii ale „miracolului”. Este descrisă boala (o consecinţă a nelegiuirii), apoi pocăinţa şi, în final, vindecarea şi iertarea (ispăşirea păcatului). În termeni artistici, aceste treceri de la un prototip de complot la altul, de la o legendă religioasă la un basm şi apoi înapoi la o legendă religioasă sunt extrem de importante.

Acesta este un fel de „înşelăciune” literară, deoarece autorul creează efectul unei aşteptări înşelate. O astfel de tehnică nu este tipică Evului Mediu, când eticheta domina literatura, când o situaţie intriga familiară presupunea alta la fel de familiară. Această tehnică este tipică pentru arta noului timp, în care neaşteptat, neobişnuit, nou sunt puse în valoare. Autorul cărţii Povestea lui Savva Grudtsyn a depăşit deja eticheta medievală, pentru că ţine cititorul în suspans constant, trecând de la o poveste la alta.

• Ar fi greşit să vedem asta ca un joc literar sau o inconsecvenţă artistică. Povestea lui Savva Grudtsyn nu este un mozaic de fragmente nepotrivite luate din diferite compoziţii. Aceasta este o lucrare atentă, integrală ideologic şi artistic. Savva nu este destinat să atingă o fericire fabuloasă pentru că Dumnezeu judecă, iar Savva şi-a vândut sufletul lui SVtană. Demonul, atât de asemănător cu un asistent magic de basm, este de fapt antagonistul eroului. Demonul nu este atotputernic, iar cel care are încredere în el va eşua cu siguranţă. Răul naşte răul. Răul face o persoană nefericită. Acesta este conflictul moral al poveştii, iar în acest conflict demonul joacă rolul principal.

392'

Tema demonică din Povestea lui Savva Grudtsyn este tema tragică a dualităţii. Demonul este „fratele” eroului, „al doilea sine”. În ideile ortodoxe, fiecare persoană care trăieşte pe pământ este însoţită de un înger păzitor - tot un fel de dublu, dar un dublu ideal, ceresc. Autorul cărţii Povestea lui Savva Grudtsyn a dat o soluţie negativă,

„în umbră” acestui subiect. Demonul este umbra eroului, demonul personifică viciile lui Savva, întunericul care este în el - frivolitate, voință slabă, vanitate, voluptate. Forțele răului sunt neputincioase în lupta împotriva celor drepți, dar păcătosul devine prada lor ușoară, pentru că el alege calea răului. Savva, desigur, este o victimă, dar el însuși este de vină pentru nenorocirile sale.

„Povestea lui Savva Grudtsyn” este plină de semne ale unei „epoci rebele”, când s-au spart bazele vechi ale vieții antice rusești. Autorul încearcă să impresioneze cititorul că opera sa nu este ficțiune, că este „adevărată”. Această iluzie a asemănării cu realitatea este servită, în special, de realitatea numelui de familie al personajului. În clasa negustorului secolului al XVII-lea. unul dintre locurile proeminente a fost ocupat de bogata familie Grudtsyn-Usov. Este posibil ca povestea să reflecte unele necazuri reale trăite de această familie. Este foarte posibil ca un oarecare minor dezordonat din familia Grudtsyn-Usov să fi sedus pe soția negustorului căsătorit (sau că soția comerciantului a sedus minorul). Este chiar posibil ca tupusul să fi încercat să „usce” soția negustorului cu ajutorul lui Satan: conform surselor secolului al XVIII-lea, așa cum a stabilit H. N. Pokrovsky, sunt cunoscute zeci de încercări de a încheia un „pact cu diavolul”. , iar eșecurile amoroase au fost motivul cel mai frecvent. Un astfel de ratat a scris pe o bucată de hârtie despre acordul său de a-și vinde sufletul (nu este necesară semnătura cu sânge), a înfășurat o piatră în hârtie (piatra a fost luată pentru gravitație) și a aruncat-o în vârtejul morii, unde, după cum se credea, duhurile rele locuiesc (cf. zicala „Într-un vârtej nemișcat se găsesc draci”). Dacă acest lucru s-a făcut în secolul al XVIII-lea, cu atât mai mult ar fi putut fi făcut cu un secol mai devreme. Și totuși, introducerea în text a unei familii adevărate, a unui nume adevărat, a unei adrese adevărate este, înainte de toate, un dispozitiv literar. Nu adevărul incidentului descris, ci „adevărul” operei sale, autoritatea, greutatea, semnificația ei, a încercat să afirme în acest fel autorul.

În concepția artistică a autorului, ideea de diversitate, diversitatea vieții este foarte importantă. Variabilitatea ei îl captivează pe tânăr. Dar creștinul desăvârșit trebuie să reziste acestei amăgiri, căci pentru el existența pământească este decăderea, somnul, deșertăciunea deșertăciunii. Această idee l-a ocupat atât de mult pe autor, încât a permis inconsecvența în construcția intrigii.

Savva Grudtsyn a făcut un pact cu diavolul pentru a-și stinge pasiunea păcătoasă pentru soția lui Bazhen al II-lea. Diavolul, la rândul său, și-a îndeplinit obligația: „Sava a venit din nou în casa lui Bazhenov și a rămas în fosta lui afacere zgârcită”. Dar acum se primește o scrisoare de la Kazan, din care reiese clar că Grudtsyn Sr. a aflat despre desfrânarea fiului său și vrea să

mergi dupa el. Și apoi Savva uită brusc de pasiunea sa demonică, atotconsumătoare, părăsindu-și amanta pentru totdeauna. Eroul nu o va mai aminti niciodată, iar cititorul nu va ști nimic. De ce în acest caz a fost să vândă sufletul? Savva s-a răcorit pentru că îi era frică de tatăl său? Nu ar putea atotputernicul „frate imaginar” să rezolve cumva chestiunea, să-l rețină pe tată? Să dăm cuvântul demonului: „Frate

Savvo, cât timp vom trăi aici într-un oraș mic? Să mergem în alte orașe și să facem o plimbare.” „Bine, frate, vorbește”, aprobă Savva. Aceasta înseamnă că Savva Grudtsyn și-a vândut sufletul nu numai pentru dragoste, ci și pentru „plimbarea” prin orașele rusești, pentru a vedea lumea, a se bucura de viață, a cunoaște variabilitatea și diversitatea ei. Astfel, inconsecvența intrigii dă roade cu integritatea personajului protagonistului.

După părerile sale, autorul poveștii este un conservator. Este îngrozit de pasiunea trupească, ca orice gând de a se bucura de viață: este păcat și distrugere. Dar puterea dragostei-pasiune, atractivitatea unei vieți pestrițe i-a capturat deja pe contemporanii săi, au intrat în carnea și sângele unei noi generații. Autorul se opune noilor tendințe, le condamnă din punctul de vedere al moralității bisericești. Dar, ca un adevărat artist, el admite că aceste tendințe sunt ferm înrădăcinate în societatea rusă.

3. „Povestea Nenorocirii-Vai”

Poetica „Povestea nenorocirii și a nenorocirii, cum partea Grief-Evil-a adus ciocanul la rangul monahal”1 a fost păstrată într-o singură listă. Soarta sa scrisă de mână este tipică multor lucrări antice remarcabile rusești: într-o listă au fost Povestea campaniei lui Igor, Instrucțiunea lui Vladimir Monomakh, Povestea lui Sukhan și în două - Povestea distrugerii Țării Rusiei. La fel ca aceste monumente, Povestea nenorocirii se află în afara sistemelor tradiționale de gen. A apărut la intersecția dintre folclor și tradiții de carte. Mediul său nutritiv au fost cântecele populare despre Horus și versurile din carte „pocăiți”1 2. Unele dintre motivele sale sunt împrumutate din apocrife. Asemenea epopeei, Povestea Vai-Nenorocire este compusă în versuri tonice fără rime3. Pe

1 Textul este citat din ediția din cartea: Poezia democrată a secolului al XVII-lea. Enter, articol de V.P. Adrianov-Peretz și D.S. Lihaciov. Întocmirea textului și notelor de V. P. Adrianova-Peretz. M.-L., 1962.

2 A se vedea: Rzh și g și V. F. Povestea vai-nenorociunii și cântece despre Gor.—Slavia, Roc X, seS. I. Praha, 1931, p. 40-66;Slavia, Roc X, ses. 2, 1931, p. 288-315; Malyshev V. I. O paralelă poetică cu „Povestea despre vai și nenorocire (versetul „căiat despre beție”). - „TODRL”. - M.-L., 1947, vol. V, p. 146-148.

3 „Povestea” este scrisă în versuri tonice de trei ict, cu intervale interict fluctuante în intervalul de 1-2-3 silabe. M. L. Gasparov numește un astfel de vers „tactician popular” (vezi: Gasparov M. L. Vers rusesc modern. Metrics and rhythms. M., 1974, pp. 352-371).

Pe baza tuturor acestor surse, un autor necunoscut a creat o lucrare remarcabilă care a completat în mod adecvat dezvoltarea literaturii ruse antice în secolele șapte.

Două teme sunt conectate în poveste - tema soartei unei persoane în general și tema soartei unei persoane ruse din „vârsta răzvrătită”, un

tânăr fără nume. Autorul cărții The Tale of Woe-Misfortune, conform modului medieval de a pune orice eveniment anume în perspectiva istoriei lumii, a început povestea cu o poveste despre căderea lui Adam și a Evei, care au mâncat fructul interzis din „pom. a cunoașterii binelui și răului." Dar povestea nu conține o legendă canonică, ci o versiune a apocrifelor, care este oarecum în contradicție cu tradiția ortodoxă:

Inima omului este nesimțită și de neînțeles: Adam și Eva au fost înșelați, Au uitat porunca lui Dumnezeu, Au gustat rodul viței de vie Din pomul minunat.

Nu este clar din Biblie care a fost „pomul cunoașterii binelui și răului" rezervat. De obicei este identificat cu un măr. Dar în legendele apocrife există și o viță de vie. „Vinul a fost crima lui Adam", spune tradiția Bogomil. Legând împreună Vechiul și Noul Testament, această interpretare a fost comparată cu binecunoscuta legendă a Evangheliei despre sărbătoarea nunții din Cana Galileii. Iisus Hristos, care a fost prezent la această sărbătoare, a prefăcut apa în vin, parcă înlăturând de la el osânda veșnică. Totuși, vinul, potrivit apocrifelor, „mai are (are) din răutatea acelui, și dacă bea cineva fără măsură... să-și însușească în multe păcate"1 2.

În Povestea durerii, aceste motive apocrife sunt, parcă, fundamentul complotului. Orice cititor al secolului al XVII-lea cunoştea legenda căderii. Paralelele dintre ea și poveste erau clare pentru el, inclusiv cele care erau doar implicite. Dumnezeu i-a interzis lui Adam „să mănânce rodul viței de vie", Adam a încălcat interdicția și a fost alungat din paradisul pământesc. Povestea rusului fără nume este ca un ecou al acestor evenimente îndepărtate. Părinții dau copilului lor aceleași instrucțiuni pe care Dumnezeu, „părintele" primului om, le-a învățat lui Adam. Părinții îi spun tânărului:

Ești copilul nostru drag

Ascultă învățăturile părintelui,

Asculti proverbelele Bunului, și ale celor vicleni și ale celor înțelepți. Nu vei avea mare nevoie, nu vei fi în mare sărăcie. Nu te duce, copile, la praznice și fraternități;

1 Veselovsky A. N. Cercetări în domeniul versului spiritual rusesc. X. Legende occidentale despre arborele crucii și Cuvântul lui Grigore despre cei trei arbori crucii.- SORYAS, vol. XXXII, nr. 4. Sankt Petersburg, 1883, p. 396.

2 Ibid., p. 397.

Primii oameni din Eden au fost sedusi de un sarpe, care era „mai destept decat toate fiarele campului". „Șarpele" lui „l-a „bătut" în cuie pe tipul rus — și, de asemenea, l-a ucis:

Chiar si la ciocan era un prieten dulce si de incredere - Fratele numit si-a zis ciocanul, L-a inselat cu vorbe dragute, L-a invitat in curtea

tavernei, L-a dus la coliba tavernei, I-a adus un pahar de verde. vin Și a adus un pahar de bere beată.

Adam și Eva, cunoscând rușinea, au fost forțați să părăsească Edenul. Un om bun a devenit și un exilat voluntar, care, de rușine, a mers „într-o țară străină, a dat, ei bine, necunoscutului”. Până în acest moment, autorul creează două serii paralele și asemănătoare de evenimente - Vechiul Testament, pe de o parte, și contemporane lui, preluate din realitatea rusă, pe de altă parte. Ideea de similitudine, după cum vom vedea, se reflectă în continuare în complotul The Tale of Woe-Misfortune.

Dar ceea ce tânărul este destinat să experimenteze nu mai este pus în legătură artistică directă cu evenimentele biblice. Omul bun își alege propriul destin.

În Evul Mediu, individul era absorbit de clan, corporație, clasă. Deși Ortodoxia a învățat că calea vieții unei persoane este determinată nu numai de „providența lui Dumnezeu”, ci și de „liberul arbitru” al persoanei însăși, totuși, în literatură, ideea destinului individual nu a fost dezvoltată. Comportamentul personajelor literaturii medievale este în întregime subordonat etichetei, iar în conformitate cu aceasta, soarta depinde fie de preceptele clanului, fie de codul corporativ (domnesc, monahal etc.). Abia în secolul al XVII-lea, în epoca restructurării culturii medievale, s-a afirmat ideea destinului individual, ideea unei persoane care își alege propria cale de viață. Povestea Vai-Nenorocire este un pas decisiv în această direcție. Bravo alege „partea rea”, partea rea, soarta rea.

Această soartă strălucitoare și mediocră este personificată în poveste sub forma Grief.

„Grey Gore-Gorinskoye” apare în fața eroului în momentul în care acesta, după ce a suferit din nou un accident de viață, decide să pună mâna pe sine:

Și în ceasul acela, lângă râul rapid Skocha Vai de piatră: Desculț, nu pe. Mâhnirea nu-i un fir, Mâhnirea este încă încinsă cu un bast, Cu glas eroic a exclamat: „Oprește-te, bine făcut; eu, Doamne, nu vei merge nicăieri!”

1 Vezi: Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse din secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 149-150.

Vai-Nenorocirea este un spirit rău, un ispititor și un dublu al unui tânăr. Acest însoțitor fatal este inevitabil, eroul nu poate ieși din puterea sa, pentru că el însuși a ales „partea rea”:

Bunul om a zburat ca un porumbel cenușiu, Și Vai l-a urmat ca un șoim cenușiu. Bunul s-a dus pe câmp ca un lup cenușiu, Și Vai îl urmărește cu ogari ai văduvelor. Bravo , iarba-pene stătea pe câmp, Și Mâhnirea a venit cu coasa, Și mai mult, Nenorocirea a râs de ciocan: „Să fii tu, iarbă, tăiată, Să te minți, iarbă, tăiată Și vânturi violente să fie. împrăștiat pentru tine!”

De ce este Grief-Disfortune atât de „lipicios”, atât de persistent? Căci ce păcate ale tânărului i s-a dat Grief putere asupra eroului - o putere cu adevărat demonică, dacă doar o mănăstire o poate salva de ea? La sfârșitul poveștii, eroul se închide în zidurile lui, „și Grief rămâne la porțile sfinte, nu mai legați ciocanul de ciocan!”

Plecând de acasă, bunul om dintr-o țară străină s-a întors pe picioare, s-a îmbogățit și a avut grijă de mireasă. Aceasta înseamnă că „crima vinului” nu l-a condus la prăbușire irevocabilă. Deci, un alt păcat i-a hotărât în cele din urmă soarta. Pentru a înțelege acest lucru, să revenim la introducerea istoriozofică, Povestea despre Vai-Rău-Partea.

Autorul a descris păcatul original în culori calme olimpice. Autorul poate fi înțeles atât ca creștin (în cele din urmă, Iisus Hristos, după învățăturile bisericii, a ispășit pentru căderea lui Adam), cât și ca gânditor: dacă nu ar fi acest păcat, nu ar exista trib uman. După ce i-a expulzat pe primii oameni din paradis,

Dumnezeu a făcut o poruncă legitimă: El le-a poruncit să fie căsătoriți și căsătoriți Pentru nașterea omenească și pentru copiii iubiți.

Vina tanarului este ca a incalcat si aceasta porunca! Atâta timp cât i-a fost credincios miresei sale, atâta timp cât se gândea la „nașterea umană”, la „copii iubiți”, Grief era neputincios. A „radiat”, i s-a arătat tânărului în vis sub masca Arhanghelului Gavriil și l-a convins să-și părăsească mireasa. Așa a fost căderea finală a eroului. A primit un destin individual pentru că a respins destinul generic. Este un renegat, un proscris, un „om mers”. Nu întâmplător Povestea reflectă filozofia îndrăzneață și nesăbuită a eroilor „literaturii de râs”, pentru care taverna este casa lor, iar beția este singura bucurie. Această filozofie a petrecăreților este enunțată într-unul dintre monologuri din Vai-Nenorocire:

Ali tu, bine făcut, goliciunea necunoscută și desculț nemăsurat, Degota-bezprotoritsa grozav? Ce să cumperi pentru tine - va trece prin, Și tu, bine făcut, și trăiești așa!

397

Da, nu bat, nu chinui pe cei goi, desculți, Și nu-i vor da afară pe cei goi, desculți din paradis, Și cu această lumină nu vor ieși aici, Da, nimeni nu se va atașa lui, Iar cei goi-desculți fac zgomot cu vuiet!

Dar în mulțimea zgomotoasă de „oameni plimbați” omul arată ca o oaie neagră, un oaspete accidental. El este fie „vesel, necool”, apoi trist. Omul bun nu este străin de imprudența morală a „lumii exterioare” a tavernelor. Cu toate acestea, eroul Poveștii este un om divizat, care suferă adesea de propria cădere.

„Povestea Vai-Nenorocire” este dramatică. Una dintre trăsăturile ei remarcabile este simpatia pentru eroul căzut. Deși autorul condamnă păcatele tânărului, deși autorul este în întregime pentru fidelitate față de principiul tribal, pentru fidelitate față de idealurile lui Domostroy, tot nu se mulțumește cu rolul de acuzator. Autorul crede că o persoană este demnă de simpatie pur și simplu pentru că este o

persoană, chiar căzută și înfundată în păcat. Aceasta este concepția umanistă a Povestea Vaiului- Nenorocire. Acesta este un concept inovator, deoarece empatia pentru o persoană păcătoasă nu era posibilă înainte în literatură.

4. ROMANE traduse și originale

Nuvela tradusă a fost asimilată de literatura rusă de-a lungul secolului al XVII-lea. Polonia a fost țara intermediară prin care ne-au pătruns comploturile romanistice europene în acest secol.

„Povestea celor șapte înțelepți". Deja în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cititorii ruși s-au putut familiariza cu „Istoria celor șapte înțelepți" tradusă din poloneză, eventual printr-o versiune intermediară belarusă1. Bazat pe o sursă antică indiană1 2, Istoria celor șapte înțelepți sub diferite titluri a fost foarte populară în Orient și Europa. Editorii europeni au transformat poveștile orientale într-un roman tipic renascentist. „Istoria" este o colecție de nuvele unite printr-o „întrigă încadrată", care a fost dezvoltată din nou în „Hipolitus" de Euripide și „Fedra" de Seneca, iar apoi de Racine. „Complotul de încadrare" din „Povestea celor șapte înțelepți" spune cum fiul regal, crescut de cei șapte înțelepți și forțat să tacă șapte zile (locația corpurilor cerești îi promite moartea dacă rostește un cuvânt), respinge hărțuirea unei mame vitrege poftioase. Ca răzbunare, ea îl defăimează regelui, care ordonă ca fiul său să fie executat. În prezența regelui, înțelepții-educatorii duc un fel de dispută cu mama lor vitregă. Înțelepții îi spun regelui povești despre pericolele deciziilor pripite, iar mama vitregă, la rândul ei, povestește despre viclenia și ticăloșia umană, făcând aluzie la depravarea prințului. Se amână execuția, se reînnoiește și se amână din nou. Deci trec șapte zile și fiul regelui are ocazia să se îndreptățească.

1 Ediția textului, vezi: Bulgakov F. I. „Istoria celor șapte înțelepți."– IDI, vol. XXIX, XXXV. SPb., 1878-1880, nr. 1-2.

2 Vezi: Gri'ntzer P. A. Proza indiană veche (poveste înrămată). M., 1963.

„Facecia". Cea mai mare colecție de nuvele, constând din câteva zeci de texte separate, a fost tradusă din poloneză în 1680. Acestea sunt „Facetia"1, care combină lucrările clasicilor nuvelelor europene, începând cu Boccaccio, și „micile genuri" ale literaturii comice (de obicei se numesc „forme simple"): glumă, cuvânt potrivit, anecdotă. „Formele simple" au fost terenul propice pentru nuvela. Prin secolul al XVII-lea cuvântul latin facetia a intrat în multe limbi europene cu semnificația de „ascuțire, batjocură". În Rusia, acest cuvânt a fost tradus ca „consolare", „mângâiere", „batere ridicola", subliniind că „Facetia" nu era „spiritual", ci lectură veselă, distractivă, amuzantă. Facetsii i-au introdus pe ruși în vechea tradiție a anecdotei „istorice" care datează din antichitate, la personaje anecdotice precum Diogenes, la cupluri anecdotice atât de durabile precum Socrate și Xanthippe.

Celebrul Cinic Diogene, întrebat la ce oră este cel mai util pentru a lua cina, a răspuns: „La bogați, când vrea. Săracul, când are mâncare. Același Diogene, care ducea o viață cu adevărat canină, „cinică”, a luat cumva o gustare în piață printre o mulțime de oameni. Cineva a râs de el: „Ce mănânci nu acasă, ca un bărbat, ci la piață, ca un câine?” Diogene a răspuns: „Când un om mănâncă, câinii se adună mereu în jurul lui”. Odată, soția lui Socrate Xanthippe, ca de obicei, și-a certat soțul pentru o lungă perioadă de timp și a sfârșit prin a-l revărsa. Socrate a spus: „După tunet, întotdeauna este ploaie...”

Combinarea „formelor simple” și a nuvelelor extinse într-o singură colecție este un fenomen complet firesc, deoarece există multe în comun în poetica lor. Toate sunt caracterizate, în primul rând, de monotonie: intriga se limitează la un singur eveniment (chiar dacă acest eveniment este compus din mai multe episoade). Este firesc, așadar, ca în anecdotă și în nuvelă să fie angajate un număr mic de personaje. Acesta este un gen concis. Personajele urmăresc întotdeauna obiective strict definite, fără ambiguitate, ele sunt arătate în acțiune. Personajele sunt ca niște păpuși. Viața lor în afara evenimentelor nu este descrisă și depinde în întregime de evenimente. Prin urmare, caracterul personajelor nu se caracterizează prin complexitate și inconsecvență psihologică. Personajul este din nou lipsit de ambiguitate, este definit printr-o singură lovitură.

Să luăm ca exemplu una dintre nuvelele „Povestea celor șapte magi” (a șaptea poveste a mamei vitrege), dedicată dragostei

1 Ediția textului, vezi: Bulgakov F.I. Culegere de povestiri în scriere cursivă a secolului al XVII-lea - PDP. SPb., 1878-1879, nr. eu, p. 94-152; Derzhavina O. A. Facetsia. Nuvela tradusă în literatura rusă a secolului al XVII-lea. M., 1962, p. 104-185. În cartea lui O. A. Derzhavina este dat un studiu al izvoarelor și istoriei literare a faciesului.

subiect. O anumită regină, care a fost ținută sub cheie de un soț-rege gelos, a văzut un cavaler în vis și s-a îndrăgostit de el. Cavalerul, la rândul său, a visat un reclus regal. A intrat în serviciul regal și a găsit o modalitate de a aranja un pasaj subteran către turnul reginei. Îndrăgostiții s-au întâlnit în mod constant. Într-o zi, din greșeală, cavalerul nu și-a scos din mână inelul dăruit de regină. Regele era suspicios. Dar cavalerul, reușind să comunice cu amanta lui înainte ca soțul să vină la turn, i-a dat inelul și ea a putut spulbera suspiciunile soțului ei. În cele din urmă, regele a fost atât de derutat încât el însuși s-a căsătorit din greșeală cu un vasal și o regină, i-a pus pe o corabie și, abia întorcându-se acasă, a aflat că a fost înșelat. Aici numărul de caractere este redus la minimum - la triunghiul clasic. Caracterele lor sunt lipsite de ambiguitate - definite de o trăsătură. Despre rege știm doar că este gelos (acest lucru este necesar pentru construcția parcelei), despre regină - doar că este îndrăgostită și infidelă soțului ei, despre cavaler - doar că el este iubitul unei doamne căsătorite. Scopurile eroilor sunt clare: regele vrea să-și păstreze soția, iar îndrăgostiții vor să se unească. Aceste obiective determină acțiunile lor.

Romanul nu condamnă pe nimeni și nu justifică pe nimeni. Acest gen nu tolerează didactica, maximele și edificarea. Se bazează pe mișcări distractive, neașteptate ale intrigii, noutate (în romanul italian și înseamnă „știri”). Aceste calități ale genului nuvelei, dinamismul său intriga, au fost una dintre descoperirile artistice din literatura rusă a secolului al XVII-lea.

În Facesius acționează personaje istorice: Hannibal, Scipio Africanus, Demostene, Alphonse al Spaniei, Carol cel Mare, Michelangelo (desigur, cuvintele și faptele lor aparțin cel mai adesea domeniului ficțiunii pure). Acolo funcționează și „anumite” oameni, nenumiți pe nume: „un oarecare om bogat și glorios”, călugări, negustori, frizeri, ticăloși, „două fecioare anume”, „un anume sătean”, „o soție bătrână”, „noastra”. vecinul”. Dar, în esență, nu există nicio diferență între eroii cu nume istorice și personaje fără nume. Împărați, filozofi, generali și poeți se comportă ca niște oameni din starea a treia. Motivul este simplu: nuvela este un gen urban; selectează din materialul de viață doar ciocniri cotidiene (ceea ce face „vecinul nostru”) care nu depind de codurile de clasă și de prejudecăți. Romanul ca gen este democratic. Ea nu simte reverență față de cei de la putere.

Posibilitatea dezvoltării artistice a materialului de zi cu zi a fost imediat apreciată de autorii ruși. secolul al 17-lea a oferit numeroase experiențe ale nuvelei originale - de la „forme simple” la intrigi complexe.

„Povestea necinstitului”. Cel mai apropiat lucru de „forme simple” este „Povestea moliei șoimului”, ale cărui liste cele mai vechi datează din

400

pe la mijlocul secolului al XV-lea.1. Este un lanț de anecdote adaptate unui model. Uliul molie, care L-a slăvit pe Dumnezeu „pentru fiecare oală”, după ce moartea bate la porțile paradisului. Drepții (David și Solomon), apostolii (Petru, Pavel și Ioan Teologul), sfântul (Nikola cel Plăcut) îi declară la rândul lor: „Nu intrăm în paradis cu vânzătorul” (una dintre tezele principale). din învățăturile bisericești împotriva beției se citește: „Bețivii din împărăția cerurilor nu moștenesc”). După ce a descoperit o cunoaștere excelentă a istoriei bisericii, vânzătorul găsește momente păcătoase în viața pământească a interlocutorilor săi și îi „încurcă”. El îi amintește lui Petru de negare în trei a lui Hristos, lui Pavel că a participat la uciderea cu pietre a Primului Mucenic Ștefan, lui Solomon de închinarea idolilor, lui David că l-a trimis pe Urie la moarte pentru a o lua pe soția lui Urie în patul său - Bat-Șeba. Chiar și în viața lui Nikola Cel Plăcut, cel mai popular sfânt din Rus', bețivul găsește material de mustrare, amintindu-și de palma pe care Nikola i-a dat-o ereticului Arie. „Îți amintești...”, spune vânzătorul, „atunci ți-ai îndrăznit mâna la nebunul Arius. Nu se cuvine să fii un ierarh cu o mână îndrăzneață. În Lege scrie: nu ucide, ci ai ucis (învinețit) mâna blestematului Arie!

Într-un dialog cu Evanghelistul Ioan Teologul, care a declarat că bătăușii „sunt pregătiți pentru chin de la adulteri și de la idolatri și de la tâlhari”, eroul se comportă oarecum diferit. El nu este conștient de păcatele sfântului interlocutor și, prin urmare,

vânzătorul indică o contradicție morală în cuvintele și comportamentul lui Ioan Teologul. „În Evanghelie ai scris: dacă ne iubim unii pe alții, și Dumnezeu ne va păzi pe amândoi. De ce, domnule Ivan Teologul, evanghelist, vă iubiți și nu vă lăsați să plecați în rai? Fie tu, domnule, scoate-ți cuvântul din Evanghelie, fie scrie-ți propria mână din Evanghelie. După aceea, Ioan Teologul deschide vânzătorului porțile paradisului: „Dragul meu frate, vino la noi în paradis”.

O nuvelă devine o nuvelă doar atunci când se termină cu o întorsătură neașteptată a intrigii, o scenă „șoc”. Între timp, la sfârșitul listelor mai vechi din Povestea moliei șoimului, cititorului i s-a prezentat o maximă în spiritul acuzațiilor de beție comune în literatura medievală: „Și voi, frații mei, fiii Rustiei... . sălaş ceresc şi ceresc”. Această maximă a intrat în conflict clar cu sensul artistic al textului, așa că a fost aruncată și înlocuită cu o nuvelă.

1 Publicarea textelor „Povestea moliei șoimului”, „Poveștile fiului țăranului”, „Povestea curții lui Shemyakin”, „Povestea lui Karp Sutudov”, vezi cartea: Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea . . Pregătirea textelor, articolului și comentariului de V.P. Adrianov-Peretz. Ed. al 2-lea, adaugă. M., 1977.

Din această ediție sunt citate textele „Povestea moliei șoimului”, „Poveștile fiului țăranului”, „Povestea curții lui Shemyakin”, „Povestea lui Karp Sutudov”.

14 Legea. 1874

deznodământ neașteptat cu frunze. „Molia-șoim a intrat în paradis și s-a așezat în cel mai bun loc. Sfinții părinți au început să spună: „De ce te-ai dus, șoim, în paradis și tot ai stat în cel mai bun loc? Nu am îndrăznit să ne apropiem de acest loc.” Vânzătorul le-a răspuns: „Sfinți părinți! Nu știi să vorbești cu un vânzător ambulant, nu doar cu unul sobru!” Și rekosha pe toți sfinții părinți: "Binecuvântat pe tine, vânzător, în locul acela în vecii vecilor!" Amin". Astfel, bețivul și drepții, parcă, și-au schimbat locul. Mai întâi, necinstitul i-a forțat să-i deschidă porțile raiului. Acum, rușinați, i-au recunoscut superioritatea.

„Povestea fiului țăranului”. O formă intermediară între anecdotă și nuvelă este „Povestea fiului țăranului”, al cărei fragment cel mai vechi datează din 1620. Textul „Poveștii” este supus acelorași legi artistice ca orice nuvelă. Este descris un eveniment - furtul în casa unui țăran. Sunt ocupate doar trei personaje - un hoț și un țăran cu soția sa. Tovarășii hoțului menționați în „Povestea” sunt figuranți fără cuvinte, ascunși în umbră și neprezenți la tatba. Caracterele personajelor nu sunt complexe și sunt predeterminate. Tat este un ticălos deștept care cunoaște bine Scriptura și textele liturgice. Țăranul este un prost cu frică de Dumnezeu. Soția țăranului este pur și simplu stăpâna casei.

Dacă „Tale of the Hawk Moth” este construit pe dialoguri, atunci dispozitivul principal al „Tale” este un monolog. Hoțul se urcă în colibă și o curăță, recitând cu voce tare citate din Scriptură și texte

liturgice. Hoțul se bazează pe evlavia proprietarului, pe faptul că proprietarul va lua oaspetele de noapte drept înger și nu va îndrăzni să se amestece cu el. „Tat, fiule țărănesc, vorbire: „Deschide abisul cerului, și porțile țăranilor sunt pentru noi...” S-a urcat pe cușca țăranului și el însuși a spus: „Isus se urcă pe Muntele Măslinilor să se roage. , iar eu la cușca țăranului...” Și hoțul a început să coboare în ladă cu o frânghie, iar el însuși zice: „Regele Solomon a coborât în iad și Iona a coborât în pântecele balenei, iar eu în cea a țăranului. cușcă ...” Și a găsit kalach și pește pe o farfurie și a învățat să mănânce, iar el însuși a spus: „Trupul lui Hristos acceptă, gustă sursa nemuritorului ... „Și a văzut o haină nouă de blană pe țăran, și s-a dat jos și s-a clătinat pe sine și el însuși a spus: „Îmbrăcat în lumină, ca o haină, și eu mă îmbrac într-o haină țărănească nouă. Gazdele sunt uluite să asculte acest monolog. Apoi țăranul, la instigarea soției sale, îl bate pe oaspetele de noapte cu o bâtă de mesteacăn. Hoțul, fără să-și părăsească rolul și fără să afle că îl doare, exclamă: „Stropește-mă cu isop și voi fi curățit și mai alb decât zăpada”. Dacă înainte eroul a comentat pe cont propriu, deloc acțiuni pioase cu observații pioase, atunci aici comentează actul altcuiva. Aici se află elementul surpriză, atât pentru cititor, cât și pentru țăranul care crede că a lovit un înger. „Și țăranul i s-a temut de Evo și a căzut pe pat la soția lui, și-a învățat soția să certa: „Ești un ticălos și un ticălos! Mi-ai adus păcatul: ai ucis un înger, nepoliticos cu Hristos. Cu această scenă se încheie intriga romanească, deși în unele ediții din Povestea fiului țăranului i s-au adăugat noi episoade.

„Povestea curții Shemyakin”. Una dintre cele mai populare nuvele ale secolului al XVII-lea este Povestea curții Shemyakin, al cărei titlu a devenit o vorbă populară. Pe lângă textele în proză ale povestirii, sunt cunoscute adaptările sale poetice. În secolele XVIII-XIX. povestea a fost reprodusă în tipărituri populare, a dat naștere unor aranjamente dramatice și s-a reflectat în povești orale despre frații bogați și săraci.

În prima parte a Povestea curții lui Shemyakin, sunt raportate o serie de incidente tragicomice care s-au întâmplat cu săracii.

402

ţăran. Fratele bogat îi dă eroului un cal, dar nu îi dă guler - trebuie să legați lemne de foc de coadă, iar calul din poartă îi rupe coada. Eroul petrece noaptea la patul preotului, nu-l invită la cină. Aruncând o privire de pe șine la masa încărcată cu mâncare, el cade și îl ucide pe fiul preotului, un prunc, de moarte. Ajuns în oraș pentru judecată (ar trebui să fie judecat pentru un cal și un copil), bietul om decide să se sinucidă. Se aruncă de pe un pod care întinde un șanț. Dar sub pod, „un locuitor al acelui oraș” îl ducea pe bătrânul tată cu o sanie la băi; eroul „strânge de gât pe tatăl fiului său până la moarte”, iar el însuși a rămas sănătos și în siguranță.

Aceste trei episoade pot fi privite ca „forme simple”, ca anecdote neterminate, ca o intriga. De la sine, sunt amuzanți, dar complotul nu este finalizat, nu este „dezlegat”. Deznodământul îl așteaptă pe cititor în partea a doua a poveștii, unde apare judecătorul nedrept Shemyaka, un chimer viclean și un om lacom. Această parte a compoziției

este mai complexă. Se împarte în propoziții și într-un „cadru”, care are o intriga independentă, completă. „Rama” spune cum bietul inculpat de la proces îi arată lui Shemyaka o piatră înfășurată într-o eșarfă, cum judecătorul ia pachetul pentru o promisiune, pentru o pungă de bani și hotărăște cauza în favoarea bietului frate. La aflarea greșelii sale, Shemyaka nu este supărat - dimpotrivă, îi mulțumește lui Dumnezeu că l-a „judecat”, altfel inculpatul ar fi putut „învineți” judecătorul, întrucât a „învinețit” un copil și un bătrân, doar asta timp în mod intenționat și nu accidental.

Verdictele din fiecare dintre cele trei cauze judecătorești sunt concluzia complotului a celor trei episoade din prima parte. Ca urmare, apar glume terminate. Comedia acestor anecdote este sporită de faptul că propozițiile lui Shemyaka sunt, parcă, o imagine în oglindă a aventurilor săracului. Fratele bogat este ordonat de către judecător să aștepte ca calului să crească o nouă coadă. Judecătorul îl pedepsește pe măgar: „Dă-i soția ta să ajungă în acele locuri (până atunci) până când îți va lua un copil de la tatăl tău. În acel moment, ia papada de la el cu copilul.” O decizie similară este luată în al treilea caz. „Du-te pe pod”, îi spune Shemyaka reclamantului, „și după ce ți-ai ucis tatăl, stai sub pod și. tu însuți de pe punte cazi peste el, așa că omoră-l, pentru că este tatăl tău. Nu este de mirare că reclamanții au preferat să plătească: îi plătesc pe săraci ca să nu-i oblige să respecte hotărârile judecătorului.

Citind povestea, poporul rus din secolul al XVII-lea a comparat în mod firesc procesul Shemyaka cu practica judiciară reală a vremii lor. O astfel de comparație a sporit efectul comic al lucrării. Cert este că potrivit „Codului” (codul legilor) din 1649, pedeapsa era și o imagine în oglindă a crimei. Pentru crimă au fost executați prin moarte, pentru incendiere au fost arși, pentru a bate o monedă contrafăcută le-au turnat plumb topit în gât. S-a dovedit că procesul Shemyaka a fost o parodie directă a vechilor proceduri judiciare rusești.

Așadar, pe lângă „cadru”, în „Povestea curții Shemyakin” există încă trei nuvele independente: un conflict cu un frate - un proces - o răscumpărare; conflict cu preotul - curte - răscumpărare; conflict cu „locuitorul orașului” – instanță – răscumpărare. Formal, conflictele anecdotice sunt lăsate în afara cadrului, deși în povestirile de tip clasic despre curți (de exemplu, despre curțile lui Solomon), ele sunt incluse în narațiunea judecății. În aceste povești clasice, populare în Rus', evenimentele sunt spuse la timpul trecut. În Povestea curții Shemyakin, anecdotele sunt disecate. Astfel, natura statică a narațiunii este depășită și se creează un complot romanistic dinamic, plin de răsturnări de situație neașteptate.

Împărtășind novela secolului al XVII-lea. în tradus și original, trebuie să ne amintim că această împărțire este, în esență, condiționată. „Povestea moliei șoimului” a fost ridicată la anecdota europeană despre țăran și morar, care se ceartă cu sfinții la porțile paradisului. Cercetătorii de la „Curtea Shemyakin” au căutat paralele cu aceasta în monumentele tibetane, indiene și persane. S-a remarcat în mod repetat că în literatura poloneză un complot similar a fost dezvoltat de celebrul scriitor al secolului al XVI-lea. Mikołaj Rey,

care este numit „părintele literaturii poloneze”. În acest sens, istoricii literari acordă atenție faptului că în unele liste ale „Povestea Curții Shemyakin” rusă se indică faptul că povestea „a fost extrasă din cărți poloneze”.

Cu toate acestea, toate aceste căutări nu au condus la descoperirea surselor directe de nuvele rusești. În toate cazurile, putem vorbi despre asemănări generale, despre analogii ale intrării, și nu despre dependența directă textuală. Cert este că în istoria nuvelelor întrebările legate de originea monumentelor nu au o importanță decisivă. „Forme simple”: glumele, inteligența, anecdotele, din care cresc nuvele, nu pot fi considerate proprietatea unui singur popor. Ei rătăcesc din țară în țară sau, din moment ce conflictele cotidiene sunt adesea aceleași, în același loc. timpul apar în locuri diferite. Legile poeticii romanistice sunt generale, motiv pentru care este atât de greu, și uneori ingrat, să facem distincția între textele împrumutate și cele originale. Este foarte important să ne amintim că, dacă coincidențele intriga nu vorbesc încă despre împrumut, atunci realitățile naționale nu fac întotdeauna nuvela originală necondiționată, ceea ce este dovedit de Povestea lui Karp Sutulov1.

„Povestea lui Karp Sutulov”. Această poveste a ajuns până la noi într-o singură listă, acum pierdută (colecția care includea povestea a fost împărțită în caiete separate; unele dintre ele nu au supraviețuit). Negustorul rus Karp Sutulov, plecând într-o călătorie comercială, își pedepsește soția Tatyana

1 Ediția textului și cercetarea, vezi: Sokolov Yu. M. Povestea lui Karp Sutulov. (Text și cercetare despre istoria complotului) - „Proceedings of the Slavic Moscow Archaeological Society”, 1914, vol. IV, nr. 2, p. 3-40.

în caz de nevoie, cere bani de la prietenul său, Afanasi Berdov, tot negustor. Ca răspuns la cererea Tatyanei, prietenul nedemn al soțului ei râvnește dragostea ei. Tatyana cere sfaturi preotului, care se dovedește a fi cu nimic mai bun decât Athanasius Berdov, apoi episcopului. Dar chiar și în acest arhipăstor, care făcuse un jurământ de castitate, a izbucnit o pasiune păcătoasă. Tatyana hotărăște făcând să cedeze și stabilește întâlniri pentru toți trei acasă. Primul este Afanasy Berdov. Când preotul bate la poartă, Tatyana îi spune lui Athanasius că soțul ei s-a întors și ascunde primul oaspete într-un cufăr. În același mod, ea scapă de preot și de episcop - în acest din urmă caz, servitoarea care a fost convinsă de ea se dovedește a fi vinovată de zarvă. Cazul se termină cu faptul că din cuferele din curtea voievodale sunt luați căutătorii în dizgrație.

Aceasta este o nuvelă tipică de basm cu acțiune lentă, cu repetări repetate, cu o construcție folclorică în trei părți - și un final neașteptat, distractiv: după dizgrația hărțuitorilor, împărțirea banilor între guvernatorul „strict” și „cuvioasa” urmează Tatyana. Savoarea rusească a novelei este doar o stratificare superficială. Sutulovii și Berdovii aparțin într-adevăr unor familii de negustori eminente din pre-Petrine Rus'. Soțul Tatyanei merge „să-și cumpere pe pământul lituanian” - un lucru comun pentru Rusia în secolul al XVII-

lea. drumul comerciantului spre Vilna. Acțiunea se desfășoară în curtea voievodatului - aceasta este și o realitate rusească. Cu toate acestea, toate aceste realități nu afectează structura parcelei. Numele și circumstanțele rusești sunt scenele acțiunii, ele pot fi ușor eliminate și înlocuite și obținem un complot tranzitoriu „general”, care nu este neapărat legat de viața urbană rusească a secolului al XVII-lea. Potrivit intrigii, „Povestea lui Karp Sutulov” este un roman picaresc tipic în spiritul lui Boccaccio.

„Povestea lui Frol Skobeev”. Cu toate acestea, procesul de un secol de asimilare a nuvelelor occidentale și a creativității independente în acest gen a dus la crearea unei lucrări complet originale și, desigur, remarcabile din punct de vedere al calității artistice - Povestea lui Frol Skobeev. Există temeiuri serioase pentru a crede că a fost deja compusă pe vremea lui Petru cel Mare1. Autorul anonim își construiește narațiunea ca o poveste despre. trecut1 2 (în unele liste, acțiunea este atribuită lui 1680). Stilul clerical vioi al poveștii a reflectat în mod clar epoca reformelor lui Petru I: aici astfel de împrumuturi din limbile vest-europene (barbarisme) ca un apartament, un registru, o persoană (adică o persoană; sub țarul Alexei Mihailovici, cuvântul persoană-parsuna însemna un portret pitoresc) sunt des și în mod obișnuit folosite.

1 Vezi: Baklanova N.A. Cu privire la problema datării Povestea lui Frol Skobeev - „TODRL”. M.-L., 1957, or. XIII, p. 511-518. Textul Poveștii este citat din ediția din cartea: Izbornik. M., 1970.

2 Vezi: Istoria literaturii ruse, voi. II, partea 2. M.-L., 1948, p. 238.

Deși separat toate aceste barbarii pot fi găsite în documentele rusești din secolul al XVII-lea, în special în dosarele lui Posolsky Prikaz, dar luate împreună, ele sunt tipice textelor epocii petrine.

Datarea relativ târzie a Povestea lui Frol Skobeev nu duce această lucrare dincolo de limitele nuvelelor vechi rusești. Tradiția literară medievală nu s-a încheiat brusc. A continuat sub Petru I, doar treptat și nu fără rezistență, dând loc unui nou tip de literatură. „Povestea lui Frol Skobeev” este mai degrabă rezultatul unui anume, format în secolul al XVII-lea. tendinţe mai degrabă decât începutul unei noi etape în dezvoltarea literaturii.

„Povestea lui Frol Skobeev” este o nuvelă picarescă despre un necinstic inteligent, un nobil sărac care nu se poate hrăni din patrimoniul sau moșia sa și, prin urmare, este obligat să-și câștige pâinea „comandând un casier” (litigii în instanțe), adică. devine mijlocitor pentru treburile altora. Numai o fraudă de succes și majoră îl poate face din nou membru cu drepturi depline al nobilimii și se va căsători cu Annushka, fiica bogatului și demnitarului stolnik Nardin-Nashchokin, prin înșelăciune și răpire. — Voi fi colonel sau mort! exclamă eroul, iar până la urmă reușește.

Din punct de vedere compozițional, povestea este împărțită în două părți, aproximativ egale ca dimensiune. Granița dintre ei este

căsătoria eroului: după căsătorie, Frol mai trebuia să-și ispășească socrul și să primească o zestre.

În prima parte, există puține scene de gen și chiar mai puține descrieri; aici totul este subordonat unei intrigi care se dezvoltă rapid. Aceasta este apoteoza aventurii, care este prezentată sub forma unui joc distractiv și nu întotdeauna decent. Apropierea dintre Frol Skobeev și Annushka are loc ca un fel de distracție de Crăciun, iar eroul însuși este înfățișat în prima parte ca un mummer: într-o „rochie de fată” pătrunde în conacele satului lui Nardin-Nashchokin în perioada Crăciunului; în ținută de cocher, stând pe caprele trăsurii altcuiva, o ia pe Annushka din casa ispravnicului din Moscova.

În a doua parte a poveștii, intriga se dezvoltă mai lent, este „inhibată” de dialoguri și poziții statice. Poveștile de dragoste, de regulă, se termină în căsătorie în literatură. Autorul cărții „Frol Skobeev” nu s-a limitat la acest final familiar - a continuat povestea, transferând-o într-un alt plan. În partea a doua, autorul demonstrează o îndemânare remarcabilă în dezvoltarea personajelor1.

Aici Frol Skobeev, cu sprijinul administratorului Lovcikov, va cere iertare de la socrul său. Liturghia tocmai a plecat în Catedrala Adormirea Maicii Domnului. Însoțitorii vorbesc liniștit

1 A se vedea observațiile lui D.S. Likhachev în The Origins of Russian Fiction, p. 558-561.

în Piața Ivanovskaya a Kremlinului, vizavi de Clopotnița Ivan cel Mare. Toată lumea știe, toată lumea s-a săturat și disprețuit de toată lumea, „adidașii” cade la picioarele lui Nardin-Nashchokin în fața oamenilor: „Stimate domn, ispravnic al primului, dă drumul (iertați) pe cel vinovat, ca un sclav care a avut îndrăzneală înaintea ta!" Administratorul în vârstă și cu ochi slabi, cu un „băț natural” încearcă important să-l crească pe Frol: „Cine ești tu, spune despre tine, ce nevoie ai de noi?” Frol nu se ridică și repetă un lucru: „Lasă-mi vina!” Aici, bunul Lovcikov iese în față și spune: „Domnul Frol Skobeev se află în fața ta și îți cere iertare pentru vinovăția sa”.

Această scenă excelentă este în afara sferei intrigii romanistice. Pentru construcția sa, nu este, în esență, necesar. Personajele eroilor sunt prezentate deja în prima parte: Frol este un necinstit, Annushka este un amant supus, mama lui Annushka este complice corupt al unui necinstit, Nardin-Nashchokin este un tată înșelat. O astfel de dezvoltare într-un singur plan este destul de compatibilă cu legile romancierului. Dar dacă în prima parte dinamică a poveștii autorul a fost interesat de intriga, acum este ocupat cu psihologia personajelor. Prima parte este un caleidoscop de evenimente, iar în cea de-a doua, dominanta artistică nu sunt acțiunile, ci experiențele personajelor.

Acest lucru este dovedit de individualizarea vorbirii directe, disocierea ei conștientă de vorbirea naratorului. „Povestea lui Frol Skobeev” este prima lucrare din literatura rusă în care autorul a separat declarațiile personajelor de ale sale în formă și limbă. Din

replicile personajelor, cititorul a aflat nu numai despre acțiunile și intențiile lor, ci și despre starea lor de spirit. Părinții lui Annushka, trimițând ginerelui lor o icoană cu un salariu scump, îi ordonă slujitorului: „Spune-i necinstiului și hoțului Frolka Skobeev să nu o risipească”. Nardin-Nashchokin îi spune soției sale: „Fii ca un prieten? Desigur, necinstitul o va ucide pe Annushka: cu ce o hrănește, și el însuși îi este foame ca un câine. Este necesar să trimiteți ceea ce este rezerva pe 6 cai. Frol și Annushka sunt în sfârșit invitați la casa părintească, iar Nardin-Nashchokin își salută ginerele dat de Dumnezeu în felul acesta: „Și tu, necinstiule, ce mai aștepți? Stai jos chiar acum! Tu, ticălosul, deții fiica mea! În aceste remarci există o insultă la adresa lui Annushka și Frol, iubire și grija părintească veșnică, mormăi senil, mânie, neputincios și ostentativ, pentru că sufletul tatălui s-a împăcat deja cu rușinea și este gata să ierte. În textul autorului, experiențele personajelor sunt adesea tăcute: cititorul* este mulțumit de conversațiile lor.

Construcția contrastantă din Povestea lui Frol Skobeev este o tehnică conștientă și folosită cu pricepere. În acest caz, contrastul nu este deloc echivalent cu inconsecvență, ineptitudine artistică. Creând o compoziție contrastantă, autorul a arătat că este capabil să rezolve diverse probleme - și să construiască un complot dinamic și să descrie psihologia umană.

407

5. FICȚIUNE ISTORICĂ. POVEȘTI DESPRE ÎNCEPUTUL MOSCOVEI ȘI DESPRE MĂNĂSTIREA OTROH TVER

Dreptul artei la ficțiune a fost recunoscut de literatura rusă abia în secolul al XVII-lea. În acest sens, a fost necesar să se renunțe la prescripțiile normative ale istoricismului medieval, care nu recunoștea eroii ficționali și limita cercul personajelor literare la personaje istorice. Desigur, aceste personaje ar putea fi și pseudo-istorice, neexistând niciodată, dar autorul și cititorul medieval nu s-a îndoit că trăiesc cu adevărat pe pământ. În afirmarea dreptului artei la ficțiune, un rol important l-a jucat „fabula istorică” din secolul al XVII-lea – ficțiunea pe teme istorice.

În ficțiunea istorică a secolului al XVII-lea. au rămas doar dispozitive exterioare, doar o coajă de istoricism medieval. Autorii și-au căutat personajele pe paginile de anale și cronografe, dar nu le-a mai păsat de acțiunile lor cel puțin aproximativ corespunzătoare cu ceea ce se spunea în aceste anale și cronografie. Sursa nu a mai înlăturat imaginația scriitorului. Doar numele a rămas istoric, purtătorul acestui nume a devenit, în esență, un personaj fictiv. Acțiunile sale nu mai depindeau de faptele raportate de sursă și nici de „eticheta de comportament” medievală.

La opere tipice de ficțiune istorică din secolul al XVII-lea. aparține ciclului de povești despre începutul Moscovei1. Cele mai populare au fost două lucrări ale ciclului: „Povestea începutului Moscovei”, compusă în al doilea sfert de secol, și „Legenda asasinarii lui Daniil de Suzdal și începutul Moscovei” (originată între 1652). și 1681). O analiză comparativă a acestor monumente dedicate aceleiași teme arată cum a fost afirmată ficțiunea în literatura secolului al XVII-lea.

„Povestea începuturilor Moscovei”. Prima dintre ele începe cu menţiunea binecunoscutei idei „Moscova este a treia Roma”. Fără să se deranjeze să se gândească la Moscova ca fiind ultimul bastion indestructibil al Ortodoxiei, autorul poveștii a folosit un singur motiv care a însoțit această idee tradițională - motivul unui sacrificiu de construcție. Revenind la riturile popoarelor primitive, acest motiv se baza pe convingerea că fiecare clădire, fiecare

1 Pentru publicarea și studiul textelor acestui ciclu, vezi cartea: Salmina M.A. Tale of the Beginning of Moscow. M.-L., 1964. Sunt citate texte din această ediţie. mier Vezi și: Shambinago S. K. Poveștile începutului Moscovei.- „TODRL”. M.-L., 1936, vol. III, p. 59-98; Tikhomirov M.N. Moscova antică (secolele XII-XV). M., 1947, p. 11-14, 209-223; El este. Legende despre începutul Moscovei.- „Însemnări istorice”, 1950, vol. 32, p. 233-241; Pușkare în L.N. Povestea începutului Moscovei.– În cartea: Materiale despre istoria URSS, vol. 2. M., 1955, p. 211-246. Lucrările ciclului sunt cunoscute în știință sub diferite denumiri. Folosim terminologia propusă de M. A. Salmina.

clădirea este durabilă doar atunci când se face un sacrificiu uman la temelia lor. Autorul povestirii scrie despre Moscova în felul acesta: „Cu adevărat, acest oraș se numește a treia Roma, pentru că același semn a fost în concepție peste el, ca și asupra primului și al doilea, dacă esența este diferită, dar vărsarea de sânge este unu." Roma și Constantinopolul („a doua Roma”) ar fi fost întemeiate pe sânge. Viitoarea capitală a Rusiei a apărut și pe sânge. Revenind la tema sacrificiului de construcție, autorul a declarat imediat că nu este un istoric, ci un artist: pentru secolul al XVII-lea. acest motiv nu este atât istoric și filozofic cât artistic.

Acțiunea poveștii începe în 6666 (1157-1158).Încă din vremea Evangheliei, numărul 666 a fost considerat „numărul fiarei” – Antihrist. Alegând un număr aproape apocaliptic, autorul a ținut să sublinieze că o predestinare fatală a avut un efect asupra întemeierii Moscovei, acea vreme însăși, așa cum spunea, cerea sânge. În acel an, prințul Yuri Dolgoruky, oprindu-se pe drumul de la Kiev la Vladimir pe malul înalt al râului Moscova, l-a executat pe boierul local Kuchka, care „a devenit mândru și nu l-a aproape (nu l-a onorat) pe Marele Duce cu cinstea cuvenită. .” Atunci prințul ar fi ordonat să construiască aici „un mic oraș Drevyan și a poreclit (l) titlul de oraș Moscova după numele râului care curge sub el”. A dat-o de soție pe fiica lui Kuchkov fiului său Andrei Bogolyubsky. Frații ei frumoși au fost trimiși la el.

Sângele boierului Kuchka nu a fost suficient pentru sacrificiul de construcție, cazul nu s-a încheiat cu o singură crimă. A luat și sângele lui Andrei Bogolyubsky. Acest evlavios, conform poveștii, prinț-constructor de templu, carte de rugăciuni și post, s-a gândit doar la lucrurile cerești și a abandonat curând „amestecarea trupească” cu Kuchkovna. Ea i-a convins pe frați să-și ucidă soțul. „Ca un psi de urmărire”, Kuchkovichi a pătruns în prinț noaptea, l-a trădat la o moarte diabolică și a aruncat cadavrul în apă. Fratele lui Andrei Bogolyubsky s-a răzbunat pe ucigași și pe prințesă. Cu aceasta, de fapt, intriga din Povestea începutului Moscovei este epuizată. Cu toate

acestea, în tradiția manuscrisului, monumentului se adaugă note care sunt doar indirect legate de tema Moscovei - despre fiul lui Andrei Bogolyubsky, prințul Vsevolod cel Mare Gnezdo, despre Batu (invazia Rusiei de către Batu), despre Alexandru Nevski, fiul său Daniil al Moscovei și nepotul Ivan Kalita. Numărul și compoziția completărilor din manuscrise variază. Aceasta înseamnă că povestea ca gen nu s-a separat încă de scrierile istorice cu care este legată genetic. Ca orice cronică, Povestea începutului Moscovei nu este închisă din punct de vedere al intrigii. Ca o cronică, „Povestea” ar putea fi continuată cu înregistrări ale evenimentelor ulterioare.

Cu toate acestea, autorul Povestea începutului Moscovei este legat doar formal de cronică (construcția ultimelor povești, defalcarea evenimentelor pe an). Autorul nu este deloc interesat de conflictul politic al lui Andrei Bogolyubsky cu anturajul boieresc, conflict prin care cronicarul explică uciderea prințului. Autor

409

Povestea a neglijat destul de deliberat sensul istoric și politic al poveștii cronicii, concentrându-se pe fundalul ei romantic, și anume, pe aluziile surde ale cronicarului la legătura conspiratorilor cu soția lui Andrei Bogolyubsky. El a dezvoltat acest „impuls romantic” cu ajutorul Cronicii bizantine a lui Constantin Manase, care îi era cunoscută ca parte a ediției Cronograf din 1512. împărăteasa și cuviosul ei soț, transferându-l în mediul rusesc,

„Legenda asasinarii lui Daniil de Suzdal și începutul Moscovei”. A doua lucrare a ciclului este un nou pas în dezvoltarea ficțiunii istorice, în stăpânirea ficțiunii. În „The Tale” ficționalizarea intrigii este realizată în mod constant. Moscova nu este numită aici „a treia Roma”, motivul construirii sacrificiului este eliminat cu hotărâre. Dacă se poate vorbi despre filosofia istoriei în Povestea, atunci aceasta este filosofia contingenței istorice. Se spune deja în primele rânduri: „Și de ce a fost Moscova să fie un regat și cineva știa că Moscova era cunoscută ca stat? Erau sate roșii de-a lungul râului Moscova, boierul Stefan Ivanovich Kuchka era bun. Atmosfera întâmplării este palpabilă și în scenele finale, unde se spune despre întemeierea Moscovei: „Dumnezeu a pus în inima prințului... gândul: acele sate și așezări sunt bune de iubit, și gânduri. în mintea ta deveni ca acel oraș să fie... Și de acum înainte, orașul acelei Moscove a început să fie numit și glorificat. Referirea la Dumnezeu nu are nimic de-a face cu intervenția de sus. În acest caz, este doar o metaforă. Expresia „Dumnezeu a pus un gând în inima prințului” înseamnă că eroul, contemplând frumusețea ținuturilor Moskvoretsky, a venit cu ideea de a construi un oraș aici și nimic mai mult.

Respingând ideea de destin divin, autorul Poveștii a dat frâu liber fanteziei artistice. Elementul de ficțiune pură domină în Povestea. Toate realitățile istorice de încredere sunt aici fără excepție. Acestea sunt rapoarte că Daniil, fiul cel mai mic al lui Alexandru Nevski și strămoșul prinților moștenirii Moscovei, a avut un frate Andrei, care a ocupat masa marelui prinț Vladimir, și un fiu Ivan - viitorul Ivan Kalita. Apropo, nu a existat nicio dramă sângeroasă în familia lui Daniil Alexandrovich. Drama a fost creată chiar de autor. Tradiția scrisă de mână a Poveștii vorbește și despre o totală

desconsiderare a istoriei. În diferite ediții ale lucrării, eroii au nume diferite: în locul prințului Daniel apare prințul Boris Alexandrovici, prințesa ticăloasă se numește uneori Julitta, alteori Marya. Dacă în Povestea începutului Moscovei numele istorice ale eroilor au fost încă păstrate, atunci în Povestea s-a făcut deja trecerea la nume fictive.

410

Acest fapt este extrem de important. Mărturisește că în proza istorică, narațiunea liberă a câștigat în sfârșit; povestea că intriga este separată de cronică sau sursa cronografică. Următoarele vorbesc și despre transferul atenției către distracție, „ficționalitate”: realități „istorice” care variază liber de la listă la listă, de la ediție la ediție, „Povestea” cu o constanță remarcabilă a lăsat intacte toate nodurile intrigii. Prin urmare, ficțiunea are prioritate față de istorie.

Când prințul Daniel a preluat prin forță slujba a doi fii frumoși ai boierului Kuchka („nu existau așa buni în toată țara rusă”), prințesei i-a plăcut imediat. „Și diavolul a înțepat-o cu pofta risipitoare, a iubit-o frumusețea fețelor lor și a trăit cu bunăvoință cu dorință diavolească. Și s-au gândit să-i spună prințului Danilo.” La vânătoare, frații și-au atacat stăpânul, dar acesta a reușit să scape, lăsându-și calul. „Prințul, după ce a ajuns la râul Oka înainte de feribot, și nu există nimic care să-i dea transportatorului, doar un inel de aur din mâna lui... Cărăușul, ajuns aproape de țărm și întinse vâsla: dă. inelul la vâslă ... Prințul, după ce și-a așezat vâsla pe inel, este de aur, a luat inelul pentru sine și otephnuvsya în trăsura dincolo de râul Oka și nu l-a transportat. Prințul Daniel a fugit mai departe. O noapte întunecată de toamnă l-a găsit în pădure. „Și nu știu unde să mă ascund în spate: un loc gol din junglă. Și, după ce a găsit un toiag, a fost îngropat mortul. Prințul s-a urcat în acea pâlnie, închizându-se, uitând pasiunea din morți. Și odihnește-te noaptea întunecată de toamnă până dimineața.

Între timp, Kuchkovichi descurajat i-a spus prințesei despre eșecul lor, iar ea le-a dat următorul sfat: „Avem un câine supraviețuitor (hound, hound dog). Și cum prințul Danilo călărește la bătălii cumplite... și îmi ordonă pe drum: „Ori voi fi ucis de la totari sau de la poporul Crimeea... ori totarii mă vor lua în viață... și te-ai dus să cauți. pentru mine, nobilii tăi cu asta cu un câine supraviețuitor... și acel câine mă va găsi fără momeală. Kuchkovichi a pus câinele pe potecă, iar el i-a condus la nefericitul fugar: „În luptă cu ciocanul capului câinelui, dar tot câinele însuși nu a putut încăpea în luptă, iar câinele și-a văzut suveranul... și a început să se bucure de el cu afecțiune.” Aici Daniil Alexandrovich a venit cu o moarte uimitoare. Prințesa era jubilată.

Dar prințul Andrei de Vladimir și-a răzbunat fratele. Mai întâi, a executat-o pe văduvă, iar apoi pe iubiții ei, care s-au ascuns de tatăl lor. În urma acesteia, Andrei Alexandrovici a venit cu ideea de a construi Moscova pe locul „satelor roșii” ale nenorocitului boier Kuchka.

După cum puteți vedea, intriga "Poveștii" este asamblată din motive romantice "eterne": aici există un atac brusc asupra vânătorii și zborului și o noapte întunecată de toamnă în pădure și un transportator perfid și un noaptea la sicriu și un câine credincios care este destinat să-l trădeze pe stăpân în mâini ucigașe. În noua cultură, aceste motive sunt bine cunoscute.

411

fiecare scriitor și cititor. Dar autorul rus al secolului al XVII-lea. nu se putea baza pe tradiție. El însuși a creat tradiția.

O analiză a elementelor individuale ale Poveștii face posibilă reconstituirea diferitelor și iscusite dispozitive de montaj a intrigii. Autorul Poveștii cunoștea nu numai Povestea anterioară și monotematică a Începutului Moscovei, dar cunoștea și sursele acesteia. Revenind din nou la Cronica lui Constantin Manase, el a găsit un triunghi amoros într-unul dintre capitolele acestuia: acolo împărăteasa Teofan își ucide soțul pentru a se uni cu Tzimiskes, pretendentul la tronul bizantin. Dacă Povestea începutului Moscovei s-a mulțumit cu un conflict între un soț evlavios și o soție poftioasă, atunci Povestea a complicat acest conflict cu motivul pasiunii criminale a eroinei pentru vasalii soțului ei.

Scena cu transportatorul nu a necesitat prea mult efort din partea autorului. Aceasta este o simplă reelaborare a unei legende antice al cărei erou a fost mitropolitul Alexei, un contemporan mai în vârstă al lui Dmitri Donskoy. Potrivit legendei, mitropolitul Alexei a mers la Hoardă și, la fel ca prințul Daniel din Povestea, a fost jefuit și înșelat de cărăuși (în loc de inel de aur, legenda menționează o cruce mitropolitană de aur).

Mai complicată este povestea unuia dintre nodurile principale ale intrigii din Tale, episodul cu câinele supraviețuitor. După cum ne amintim, „Povestea începutului Moscovei” îi compară pe ucigașii lui Kuchkovichi cu „câini de pază”: „ca un psi de urmărire”, și-au atacat victima. Aceasta este o comparație de tip funcțional și dinamic tipic scrisului medieval1. „După funcție” ucigașii disprețuitori sunt ca câinii: în Evul Mediu, câinele era un simbol al respingerii sau al rușinii, un semn al sfântului prost, bufon și călău.

O altă sursă a acestui episod a fost însăși realitatea rusă din secolul al XVII-lea. În această epocă, evadările iobagilor și țăranilor robiți au atins proporții enorme. Domnii au conceput diferite moduri de a-i captura. Pentru fugari, de exemplu, după ei erau trimiși câini de vânătoare de curte, care îi mângâiau pe cei depășiți: „cunoaște-i”1 2.

Astfel, autorul cărții The Tale of the Murder of Daniil of Suzdal and Beginning of Moscow s-a bazat atât pe sursele de carte, cât și pe practica de viață. El a combinat în mod constant motive diverse și eterogene. Totuși, această înșiruire de episoade a fost făcută de mâna artistului, nu a compilatorului: în construcția intrării, motivele autonome s-au contopit într-un întreg organic.

„Povestea Mănăstirii Tver Otroch”. Ficțiunea istorică include și Povestea băiatului Tver de la mănăstire.

1 Despre tipurile de comparații, vezi: Lihachev D.S. Poetica literaturii ruse vechi. Ed. al 2-lea. L., 1971, p. 193-202.

2 Vezi: Klyuchevsky V. O. Works, vol. III. M., 1957, p. 188.

pe" este una dintre cele mai remarcabile povestiri ale secolului al XVII-lea. Aceasta este o poveste legendară despre întemeierea Mănăstirii Otroch în timpul domniei primului Mare Duce de Tver, Yaroslav Yaroslavich (mort în 1271), nepotul lui Vsevolod Cuibul Mare. Atitudinea față de istorie aici este diferită de cea din ciclul de la Moscova1 2. Autorul povestirii nu este un susținător al tratării libere a faptelor. Dacă se înșeală, nu se datorează unei atitudini creative față de ficțiune, ci din ignoranță: pentru că transferă realitățile topografice și arhitecturale ale vremii sale în secolul al XIII-lea. De aici și anacronismele care abundă în poveste. Apropo, aceste anacronisme fac posibilă datarea cu încredere a monumentului la mijlocul sau a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Cu toate acestea, autorul avea foarte puține date documentare la dispoziție. Poate că doar faptul căsătoria prințului Yaroslav Yaroslavich cu o femeie pe nume Xenia poate fi considerat de încredere. Din anale știm că aceasta a fost a doua soție a principelui și că acesta s-a căsătorit cu ea în 1266, la Novgorod, în timpul șederii sale la masa domnească de acolo. Restul poveștii este imposibil de verificat din punct de vedere istoric. Toate împrejurările care au însoțit căsătoria, inclusiv originea „vilă" a miresei, sunt, aparent, o ficțiune, o adaptare literară a unei vechi legende tverene. Elementele folclorului se reflectă clar în intriga și în poetica monumentului. Nu este de mirare că istoria ocupă o poziție secundară, subordonată în ea.

„Povestea Mănăstirii Tver Otroch" povestește despre o dramă amoroasă. Cele trei personaje ale ei formează un triunghi clasic. Fiica sacristanului satului Xenia, cu care „flacăul" (curte) al iubitului principe Grigorie voia să se căsătorească, îl respinge în ziua nunții și se căsătorește brusc cu prințul. Șocat, Grigore se ascunde de ochii oamenilor, devine pustnic, apoi construiește mănăstirea Otroch, își ia jurămintele în ea și moare.

Este remarcabil că această dramă este prezentată cititorului nu ca un conflict tipic între rău și bine. Nu există deloc personaje „răi" în poveste. Acțiunea sa se desfășoară într-un principat ideal, unde subiecții trăiesc în bună armonie cu stăpânul lor. Personajele sale principale sunt tinere și frumoase. Nici după deznodământul tragic, fericiții soți și „flacăul" respins Grigore nu încetează să se iubească. Povestea este caracterizată de o atmosferă specială, de-a dreptul Rublevskaya, de o frumusețe maiestuoasă și solemnitate: „pace pe pământ, bunăvoință față de oameni". De ce, atunci, în acest tărâm al iubirii, splendorii și blândeții, destinul unora este fericirea, în timp ce suferința cade în seama altora?

1 Pentru ediția textului, vezi Izbornik, p. 675-683. Text citat din această ediție.

• 2 Vezi: Dmitrieva R.P. „Povestea Mănăstirii Tver Otroh” și realități istorice.- „TODRL”. L., 1969, v. XXIV, p. 210-213. Cf .: Rzhiga V.F. Din istoria povestirii.- „Izv. Tver. ped. in-ta”, 1928, nr. IV, p. 97-117.

3 Vezi: Originile ficțiunii rusești, p. 491-500.

Autorul (pentru prima dată în literatura rusă veche) caută un răspuns la această întrebare în sfera sentimentului. Nimeni nu este de vină pentru faptul că doi tineri frumoși iubesc o fată frumoasă. Nici Ksenia nu este de vină, care a trebuit să-l prefere pe unul altuia. Dragostea este sursa atât a fericirii, cât și a suferinței. Adevărat, autorul înțelege că există un moment dubios în poveste: la urma urmei, stăpânul a câștigat, așa cum era de așteptat, și nu servitorul. Poate că nu numai dragostea, ci și alte motive, nu atât de înalte ale miresei, au asigurat victoria stăpânului?

Pentru a rezolva eventualele îndoieli ale cititorilor, autorul introduce ideea de soartă în poveste. Xenia, la fel ca „fecioarele înțelepte” ale folclorului, știe dinainte că este „îngustată” nu la un flăcău, ci la un prinț. Deci ea nu face nimic. Ea își așteaptă timpul. Acest caracter statuar al eroinei nu este din pasivitate, ci din resemnare față de soartă. Prințul nu bănuiește nimic până nu o întâlnește pe Xenia. Prințul este un jucărie al providenței. Dar soarta lui este deja pecetluită.

După ce i-a permis lui Grigory să se căsătorească cu fiica sacristanului și promițându-i că va fi la nuntă, prințul vede un vis profetic: a făcut șoimărie și a lăsat „șoimul său iubit în turma de păsări; acelaşi şoim, după ce a împrăştiat toată turma, a prins un porumbel, cu o frumuseţe verde strălucind mai mult decât aurul, şi l-a adus în măruntaie. Tot acest vis este construit pe simbolurile nunții rusești. Iată ce cântă, de exemplu, la nuntă:

Au zburat șoimi limpezi, șoimii s-au așezat la mesele de stejar, La mesele de stejar, în spatele fețelor de masă de damasc. Totuși, șoimii beau și mănâncă, Ei beau și mănâncă, ei înșiși stau veseli, Și unul dintre șoimi nu mănâncă și nu bea, Nu mănâncă și nu bea, stă trist... 1.

Cititorul este sigur că porumbelul este Xenia, iar șoimul este Grigore. Apropo, taciturnitatea, aproape „muțenia” a Xeniei este și ea, aparent, un ecou al ritului: la „petrecerea de nuntă” mireasa trebuia să tacă. Dar la urma urmei, iubitul șoim a adus porumbelul „în măruntaie” (în sân) stăpânului. Acesta este primul indiciu al unui deznodământ neprevăzut. În plus, visul profetic se repetă și apoi, parcă, se realizează în scene de șoimărie autentică, pe care prințul Yaroslav Yaroslavich le-a amuzat în drum spre nunta iubitului său slujitor. „Același șoim al Marelui Duce, după ce s-a jucat, a lovit și a zburat în acel sat. Marele prinț l-a urmărit și a venit în satul acelui ogar, uitând totul; șoimul stătea pe biserică... În același timp, mulți oameni s-au adunat să se uite, de parcă ar fi vrut deja să meargă la nuntă. Prințul, auzind aceasta de la săteni, și-a poruncit maniți șoimului său. Șoimul aceluia nu s-a gândit să zboare la ei, ci s-a

corectat și s-a curățat cu krill-ul său. Însuși Marele Duce a mers în curte,

1 Versuri ale nunții rusești. Publicația a fost pregătită de N. P. Kolpakova. L., 1973, p. 31.

Ide (unde) dar tinerețea lui, în rochia lui de călătorie, nu a venit pentru asta, dar m-am demnitat taco lui Dumnezeu.

În acest moment, acțiunea a ajuns la un punct culminant. Imediat ce prințul a călcat pragul, Xenia i-a spus lui Grigorie: „Ieși din mine și dă un loc prințului tău, el este mai mare decât tine și mirele meu și tu mi-ai fost potrivitorul” (cu alte cuvinte, Grigore, în conformitate cu ceremonia de nuntă, „stinge” , ca un mire imaginar). În cele din urmă, reiese că cititorul s-a înșelat, interpretând greșit simbolurile nunții. Șoimul nu este un mire, ci un potrivire (poezia de familie și de ritual permite ambele interpretări). Adevăratul mire este un prinț (la măriri, mirele se numește prinț, iar mireasa se numește prințesă). Văzând-o pe frumoasa Xenia, prințul „s-a aprins... în inima lui și s-a încurcat în gând” — și a condus-o la coroană. Când tinerii au părăsit biserica, „atunci acest șoim este iubitul lui... stând pe biserică, a început să tremure, parcă s-ar amuza și se uită la prinț... Prințul, urlând la el, l-a chemat cu vocea lui. Sokol va zbura în curând la Marele Duce și va sta pe gingia (dreapta) a mâinii sale și va pozea (privindu-se) pe ambii, prinț și prințesă.

Ar fi o greșeală să credem că ideea de „îngustime” slăbește ideea de iubire, că dacă sentimentele sunt predeterminate, atunci par să se estompeze, să se deprecieze. Nu, autorul a vrut să spună ceva exact invers. Dragostea prințului este atât de mare și frumoasă încât devine destinul lui. Frumoasă și binecuvântată este soarta prințului și a Xeniei, căci soarta lor este dragostea lor. Nu există două teme în poveste, tema dragostei și tema sorții. Există o singură temă în poveste - aceasta este tema dragoste-soartă sau soartă-dragoste.

După ce a pierdut dragostea pământească, flăcăul Grigore a găsit în schimb iubirea cerească. A fost respins de „înțeleapta fecioară” Xenia, dar l-a primit Maica Domnului, care, arătându-i în vis, a poruncit ridicarea unei mănăstiri și i-a promis că îi va scurta zilele pământești triste: această viață lui Dumnezeu”.

După ce a pierdut-o pe Xenia, Grigore „era obsedat de o mare durere și nici de otravă și nici de băutură”. Kruchina l-a făcut un pustnic și apoi un călugăr care a renunțat la bucuriile pământești. Prințul și Xenia sunt fericiți, dar el este nefericit. Astfel, iubirea cerească dobândită de „băiat” nu a compensat pierderea iubirii pământești. Această concluzie pare să fi apărut independent de intențiile autorului creștin. Totuși, acesta este specificul „narațiunii libere”: intriga, transferată în sfera sentimentului, se dezvoltă după propriile legi și duce uneori la un rezultat artistic neașteptat.

6. SATIRĂ DEMOCRATICĂ ȘI LITERATURA RĂSULUI

În secolul al XVII-lea a apărut un întreg strat de lucrări independente de scrierea oficială, pentru care termenul de „satira democratică” este atribuit în critica literară („Povestea lui Ruff

415

Erșovici”, „Povestea preotului Sava”, „Petiția Kaliazinskaya”, „ABC-ul omului gol și sărac”, „Povestea lui Toma și Yerem”, „Serviciul cârciumii”, „Povestea găinii și vulpea”, „Povestea unei vieți luxoase și a distracției etc.) Aceste lucrări sunt scrise atât în proză, adesea ritmată, cât și în versuri. Sunt strâns legate de folclor atât prin specificul lor artistic, cât și prin felul în care există. Monumentele atribuite satirei democratice sunt în mare parte anonime. Textele lor sunt mobile, variabile, adică au multe opțiuni. Intrigile lor sunt cunoscute în mare parte atât în scris, cât și în tradiția orală.

„Povestea lui Ersh Ershovich”. Satira democratică este plină de spiritul protestului social. Multe dintre lucrările acestui cerc denunță direct ordinea feudală și biserica. „Povestea lui Ersh Ershovich”, care a apărut în primele decenii ale secolului al XVII-lea. (în prima ediție a povestirii, acțiunea este datată în 1596), povestește despre procesul dintre Ruff și Leshch și Golovl. Leshch și Golovl, „locuitori ai lacului Rostov”, se plâng instanței de „Ruff împotriva fiului lui Ershov, pentru un peri, pentru un smutch, pentru un hoț pentru un tâlhar, pentru o strecurare pentru un înșelator ... pentru un rău răutăcios. persoană." Ruff le-a cerut să „trăiască și să se hrănească pentru o perioadă scurtă de timp” în Lacul Rostov. Plătica simplă și Golovl l-au crezut pe Ruff, l-au lăsat să intre în lac și el a crescut acolo și „a luat stăpânirea lacului prin violență”. Mai departe, sub forma unei parodii a „cazului judiciar”, sunt povestite trucurile și desfrânarea lui Ruff, „înșelatorul de vârstă” și „hoțul ghidat”. Până la urmă, judecătorii recunosc că Bream are dreptate „cu tovarășii” și le dau capul lui Ruff. Dar chiar și aici Ruff a reușit să evite pedeapsa: „și-a întors coada către Bream, iar el însuși a început să spună: „Dacă mi-au dat capul, iar tu, Bream și tovarăș, înghite-mă din coadă”. Iar Bream, văzând viclenia lui Yershev, i s-a părut că Ruff să înghită din capul lui, uneori osoasă, iar din coadă a pus peri pe care coarnele sau săgețile înverșunate nu pot fi înghițite în niciun fel. Și l-au eliberat pe Ruff.

Bream și Golovl se numesc „țărani”, iar Ruff, după cum se dovedește în instanță, din „copii de boieri, mici boieri prin pro-

1 Onoarea descoperirii „satirei democratice” ca strat literar deosebit îi revine lui V.P.Adrinov-Peretz, care a realizat o publicație științifică și un studiu al principalelor monumente ale acestui cerc. Vezi: Adriano-va-Peretz V.P. Eseuri despre istoria literaturii satirice ruse a secolului al XVII-lea. M.-L., 1937; Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. Pregătirea textului, articolului și comentariului de V.P. Adrianov-Peretz. M.-L., 1954; ed. al 2-lea, adaugă. M., 1977; Poezia democratică a secolului al XVII-lea. Enter, articol de V.P. Adrianov-Peretz și D.S. Lihaciov. Pregătirea textului și comentariului de V. P. Adrianova-Peretz. L., 1962. Texte din „Povestea lui Ersh Ershovich”, „Poveștile preotului Sava”, „Petiția Kalyazinskaya”, „Povești despre viață și bucurie luxuriantă”, „ABC-ul unui om gol și sărac”, „Povestea lui Thomas și Yerema”, „Cartea

medicală pentru străini”, „Servicii la cârciumie”, „Poveștile găinii și vulpei” sunt citate din ed. a II-a. „Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea” (1977).

titlul de Vandysheva ”(vandyshi este numele colectiv pentru peștii mici). Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, adică în timpul formării sistemului local, violența proprietarilor de pământ împotriva țăranilor a devenit norma. Această situație, când „fiul boierilor” înșală și ia pământ de la țărani prin înșelăciune și violență, este reflectată în „Povestea lui Yersh Yershovich”. De asemenea, reflectă impunitatea violatorilor, cărora nu le este frică nici măcar de un verdict de vinovăție.

„Povestea preotului Sava”. Viața bisericească în anii 1640-1650. înfăţişat în „Povestea preotului Sava”, în care se foloseşte versul. Pe atunci în Rus' nu existau școli speciale pentru viitorii preoți. Țăranii și orășenii alegeau dintre ei candidați, „protejați”, pentru „numirea” în funcții bisericești. Pentru instruire și inițiere în cler, ei erau trimiși în orașe care erau centre eparhiale și „atașați” preoților locali. Aceia, inutil să spun, îi împingeau pe „protejați”, le storcau bani și alte promisiuni, le dădeau adesea o „scrisoare livrată” fără predare, pentru mită. La mijlocul secolului al XVII-lea. Patriarhul Iosif a ordonat să fie „plasat” doar la Moscova. Astfel, preoții de la Moscova au primit oportunități suplimentare de îmbogățire.

Personajul principal din Povestea preotului Sava este preotul paroh al Bisericii Kozma și Damian din Zamoskvoretskaya Kadashevskaya Sloboda. „El... se plimbă prin piață, caută acoliți și vorbește mult cu ei, îl cheamă peste râu”. Este puțin probabil ca prototipul real al acestui personaj să poarte cu adevărat numele Savva. Acest nume este un fel de pseudonim satiric, comic, deoarece în vechile glume rusești, în proverbe și zicători li s-a atribuit o rimă constantă multor nume, ceea ce a creat un efect comic.

Savva a fost însoțită de „famă proastă”, „au băut la Fili, dar l-au bătut pe Fzlu”, cuvântul „furat” era în consonanță cu numele Spirya, Fedos „a iubit să aducă” (cadouri).

Viața tristă a „protejaților”, lipsiți de drepturi și asupriți, este înfățișată în „Povestea” cu cele mai negre culori: „În acele locuri îi ține pe protejați, Cum vor cheltui toți banii, Și îi trimite pe alții acasă Și ia scrisul de mână. pe ei, Ca iarăşi să se târască la Moscova, Şi să aducă vin în măgarul lui Sava. Și deși îi va aduce cineva miere, O va lua cu bucurie, Și îi place să bea, dar când bea de toate, Și el însuși va mârâi la ei: Nu mergeți la plimbare cu mine, Du-te să udă varza.. Trimite ocrotiți să slujească Liturghia și zace în pat." Unul dintre acești „protejați”, dus la extrem, a luat condeiul pentru a se răzbuna pe preotul urât.

Elementul satiric este foarte puternic în această lucrare: râsul este îndreptat în primul rând către personajul din titlu.

Cu toate acestea, textele care alcătuiesc stratul de satiră democratică se caracterizează printr-un alt tip de râs, râsul care vizează „la

eu insumi". În conformitate cu specificul râsului medieval, nu numai obiectul, ci și subiectul narațiunii este ridiculizat, ironia se transformă în autoironie, se răspândește atât la cititori, cât și la autorul însuși, râsul este îndreptat către râsul însuși. Se creează un fel de contrabalansare estetică la cultura oficială cu „utilitatea spirituală" evlavioasă, voit serioasă, se creează o „lume pe dinafară" literară, o „anti-lume" comică.

„Petiția Kalyazin". Personajele care locuiesc în anti-lumea râsului trăiesc conform unor legi speciale. Dacă aceștia sunt călugări, atunci ei „întoarce pe dos în afară" carta monahală strictă, care prescriea ținerea neclintită a posturilor și participarea la slujbele bisericești, munca și privegherile. Aceasta este „petiția Kalyazin", care este o plângere ridicolă a călugărilor Mănăstirii Trinity Kalyazin (pe malul stâng al Volgăi, împotriva orașului Kalyazin), adresată arhiepiscopului de Tver și Kashinsky Simeon (1676-1681).). Se plâng de arhimandritul lor Gabriel (1681), care îi „enervează". Arhimandritul, se plâng ei, „a poruncit... să ne trezim fratele, poruncește să mergem des la biserică. Iar noi, pelerinii tăi, stăteam la vremea aceea în chiliile noastre fără pantaloni plini de bere." Mai departe, este desenată o imagine folclorică a unei „mănăstiri fără durere", în care negrii ies și se devorează, în loc să-și îndeplinească cu strictețe îndatoririle monahale. Aici, plângerii-bețivi și viața sanctimonioasă a mănăstirilor rusești sunt ridiculizate.

„O poveste despre viață și bucurie de lux". Idealul utopic al „lumii pe dinăuntru în afară" nu are nimic de-a face cu împărăția lui Hristos pe pământ sau în ceruri. Acesta este un vis al unei țări fără precedent, în care totul este din belșug și totul este disponibil pentru toată lumea. Un astfel de paradis fabulos de lacomi și bețivi este descris în „Povestea unei vieți luxoase și a distracției" (a fost păstrat într-o singură listă, în plus, destul de târzie): „Da, există și un lac nu prea mare, plin de vin dublu. Și cine vrea să bea, să nu vă fie frică, deși dintr-o dată două căni. Da, există un iaz cu miere chiar acolo. Și apoi toți, venind, deși cu o călugă sau cu doage (un vas adânc de lemn), o criză sau amărăciune, Doamne ajută, se îmbată. Da, aproape de toată mlaștina aceea de bere. Și că fiecare, venind, bea și toarnă pe capul lui, calul meu, și se scaldă, și nu-i va defăima, nu va spune o vorbă.

În perspectiva europeană, acest strat de monumente reprezintă versiunea rusă a culturii râsului din Evul Mediu, Renaștere și Baroc, căreia îi aparțin Gargantua și Pantagruel ale lui Rabelais, Lauda nebuniei de Erasmus de Rotterdam și Simplicissimus de Grimmelshausen. Este „Povestea lui Ros-

1 Vezi: Bakhtin M. M. Creativitatea lui Francois Rabelais și cultura populară a Evului Mediu și a Renașterii. M., 1965; L și h a ch e în D. S., Panchenko A. M. „Lumea râsului" a Rusiei antice. L., 1976.

Viața și distracția Koshnoe” demonstrează că au existat legături de legătură între tradițiile europene și cele rusești. „Și drumul direct către tovo fun”, spune Povestea, „de la Cracovia la Arshava și la Mozovsha, și de acolo la Riga și Livland, de acolo la Kiev și Podolesk, de acolo la Stekol nyu (Stockholm) și la Korela, de acolo la Iuriev și Brest, de acolo la Byhov și Cernigov, la Pereyaslavl și Cerkasskaya, la Chigirin și Kafimskaya. După cum puteți vedea, calea-ficțiunea șerpuiește prin Polonia Mică și Mare, prin Suedia și Livonia, prin multe orașe ucrainene etc., dar nu intră în Rusia. Această cale începe în Cracovia și Cracovia și Polonia Mică în general în secolul al XVII-lea. au fost centrul literaturii comice poloneze: acolo a fost creată, a fost tipărită acolo. Printre lucrările poloneze și ucrainene ale acestei epoci, găsim multe „distopii” satirice asemănătoare cu „Povestea vieții luxoase și a distracției”, înfățișând țara „porumbeilor prăjiți”, regatul mult râvnit al lacomilor și al bețivilor.

Personaje ale literaturii comice ruse din secolul al XVII-lea. asemănător cu germanul Eilenspiegel, polonez Sovizdzhal, ceh Frante, dar în același timp foarte diferit de ei. În tradiția europeană, există o regulă: „amuzant înseamnă nu înfricoșător”. În cultura rusă, râsul este indisolubil legat de lacrimi, „amuzant înseamnă înfricoșător”1. Acesta este un râs amar. Personajele rusești sunt pesimiști care și-au pierdut orice speranță de fericire. Așa este eroul colectiv, un tip fără nume, care și-a exprimat cel mai exact și pe deplin atitudinea față de lume în ABC-ul unui om gol și sărac.

„ABC-ul unui om gol și sărac”. Această lucrare, apărută cel târziu la mijlocul secolului al XVII-lea, a ajuns până la noi în mai multe ediții foarte diferite unele de altele, dar toate sunt construite după aceeași schemă: în ordine alfabetică, de la „az” la „izhitsa”, sunt plasate replici ale eroului fără nume, care împreună formează un fel de monolog.

Această formă nu a fost aleasă întâmplător. Din cele mai vechi timpuri, alfabetul a fost considerat un model al lumii: literele individuale reflectau elemente individuale ale universului și un set de litere - întreaga lume ca un întreg. „ABC-ul unui om gol și sărac” a oferit cititorului și o imagine scurtă, dar cuprinzătoare a lumii, dar o imagine a „părții greșite”, caricatură, atât amuzantă, cât și amară. Aspectul eroului din ABC este aspectul unui proscris, jignit de viață. El nu are loc în societatea rusă antică cu ordinea de clasă și izolarea ei. „Mi-e foame și frig, și gol și desculț... Căsc cu gura, nu mă zgâri toată ziua și buzele mele sunt moarte... Oameni, văd că trăiesc bogat, dar nu dau. noi orice gol, diavolul știe unde și pentru ce bani sunt economisiți.”

1 Vezi: Lotman KZ. M., Uspensky B. A. Aspecte noi ale studiului culturii Rusiei antice.— Questions of Literature. 1977, nr.3.

Eroul care rostește acest „monolog alfabetic” este alungat din lumea celor bine hrăniți și nu speră să pătrundă acolo: „Nuditate și desculț — asta este frumusețea mea”.

„Povestea lui Toma și Brema”. Deznădejdea este pătrunsă de ridicola „Povestea lui Toma și Yerema”, o fabulă despre doi frați-învinși1. Aici se folosește parodică cea mai comună tehnică în arta medievală - contrastul. Când, de exemplu, un ascet se opune unui păcătos, ele erau înfățișate doar în două culori, alb și negru, fără tranziții sau semitonuri. Thomas și Yerema se opun și ei unul altuia, dar aceasta este o opoziție imaginară, un pseudo-contrast, o caricatură a contrastului. Autorul folosește uniunea adversativă „a”, dar le leagă nu cu antonime, ci cu sinonime. Aici dă portrete ale doi frați: „Yerema era strâmbă, iar Thomas cu un ochi, Yerema era chel, iar Thomas era rugos”. Aici se duc la liturghie: „Yerema a cântat, iar Foma a țipat”. Aici sacristanul îi alungă din biserică: „Yerema a plecat, iar Foma a fugit”. Este faimos ca frații să trăiască în această lume, nu au noroc în nimic. I-au alungat din biserică, sunt alungați și ei din sărbătoare: „Yerema țipă, iar Toma țipă”. Au trăit ridicol, absurd și au murit: „Yerema a căzut în apă, Thomas în fund”.

Una dintre listele poveștii se încheie cu o prefăcută exclamație acuzatoare: „Amândoi proștilor încăpățânați, râsete și rușine!” Această maximă, această acuzație de „prostie” nu ar trebui în niciun caz luate la valoarea nominală. Trebuie amintit că râsul rusesc vechi este universal, că în cultura râsului granița dintre autor și erou, dintre narator și personaje, dintre batjocoritor și ridiculizat este instabilă și arbitrară. Prin urmare, recunoașterea lui Thomas și Yerema ca „proști încăpățânați” este și recunoașterea universalității, inclusiv a propriei lor, „prostia”. Asemenea confesiuni în textele comice ale secolului al XVII-lea. mai mult decât suficient. „Fiul tău lovește cu fruntea, Dumnezeu știe, dar un nebun de mult timp în urmă”, i se recomandă autorul unei epistole cerești1 2. Aceasta este prefăcută auto-revelație și înjosire de sine, o „mască a prostiei”, o grimasă bufonoasă, pentru că un „god și sărac” proscris din literatura comică alege rolul unui bufon.

Își transformă „nuditatea” socială într-o golicitate bufonoasă, iar cârpele bietului om într-o mascarada, un costum de bufon. În „ABC-ul unui om gol și sărac” citim: „Ferizs (sau feryazis, haine vechi fără guler, cu mâneci lungi) aveam bine zdrențuite, iar sforile erau din dantelă lungă, iar oamenii aceia năuciți și-au scos o datorie. , iar eu eram complet gol”. Bast și matting sunt semnele eterne ale unei rochii clovnești. În consecință, eroul de aici ia poza unui bufon. Și nu e cazul

1 Vezi: Bogatyrev P. G. Întrebări ale teoriei artei populare. M., 1971, p. 401-421.

2 Vezi: Demin A.S. Poezia democratică a secolului al XVII-lea. în scrisori şi culegeri de mesaje Virche.- „TODRL”. M.-L., 1965, or. XXI, p. 77.

dar această remarcă este plasată sub litera „fert”: „fert” era considerat un fel de pictogramă înfățișând un poseur, un dandy, o persoană umflată, absurdă, stând lateral, parcă s-ar arăta.

În limba secolului al XVII-lea cuvântul prost, în special, însemna un bufon. În personalul palatului țarului Alexei Mihailovici erau bufoni proști, iar în țarina Maria Ilyinichna Miloslavskaya erau șmecheri proști, pitici și pitici care amuzau familia regală. Paradoxul de bază al filozofiei clovnului spune că lumea este complet populată de proști, iar dintre aceștia cel mai mare prost este cel care nu își dă seama că este un prost. De aici rezultă că în lumea proștilor singurul înțelept autentic este bufonul care joacă pe prost, se preface a fi un prost. Prin urmare, ridicolizarea lumii este un fel de viziune asupra lumii (și nu doar un dispozitiv artistic) care a crescut din opunerea propriei experiențe amare cu cultura oficială „sufletă". Cei de la putere repetă cu insistență că ordinea predomină în lume. Cu toate acestea, este evident pentru orice observator fără prejudecăți că între legile statului, între poruncile creștine și practica cotidiană, există o discordie de netrecut, eternă, că nu ordinea, ci absurdul domnește în lume. Recunoscând realitatea ca absurdă, literatura comică construiește în consecință realitatea artistică în conformitate cu legile absurdului.

Acest lucru este evident în stilul literaturii comice. Dispozitivul ei stilistic preferat este un oximoron și o combinație de oximoron de fraze (o combinație fie de cuvinte cu sens opus, fie de propoziții cu sens opus)1 2. sări în sus."

„Videcător pentru străini". Combinația incompatibilului este adusă la absurditate deliberată, la „articole prostii", așa cum spunea autorul clovnului „Medicina pentru străini".

Cărțile medicale erau numite cărți curative (păstrate din secolul al XVI-lea). Cartea medicală pentru străini parodiază aceste cărți. Titlul acestei lucrări spune că a fost „emis de la poporul rus, cum să tratezi străinii". Aceasta este o absurditate de râs: „Când cineva are diaree, ia 3 picături de lapte de fetiță, 16 bobine de vuiet gros de urs, 4 arshine de vultur gros care zboară, 6 bobine de mormăit mari de pisică, jumătate de kilogram de voce înaltă de pui, jet de apă ... apucă-l fără apă și împarte ... lung cu jumătate de zecime.

Literatura ridicolă nu inventează noi genuri - parodiază compoziții gata făcute, testate în folclor și scris, răsturnându-le pe dos. Să accept parodia

1 Vezi: Zabelin I.E. Viața domestică a țarilor ruși în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Ed. 3, partea I, M., 1895, p. 375.

2 Vezi: Bogatyrev P. G. Întrebări ale teoriei artei populare. M., 1971, p. 453-454. '   '

pentru a o aprecia, cititorul și ascultătorul trebuie să cunoască bine tiparul parodiat. Prin urmare, sunt luate ca model cele mai comune genuri pe care poporul rus antic le-a întâlnit zi de zi - procesul judiciar („Povestea lui Ersh Ershovich"), petiția („Petiția Kalyazinsky"), cartea medicală, epistola, slujba bisericii.

„Serviciul pentru kabak”. Schema slujbei bisericești a fost folosită în „Slujba cârciumii”, a cărei listă cea mai veche este datată 1666. Aici vorbim de bețivi, obișnuiți ai „cercului”. Ei au propria lor slujbă divină, care se oficiază nu în biserică, ci într-o cârciumă, compun stichere și canoane nu pentru sfinți, ci pentru ei înșiși, nu sună clopote, ci „cupe mici” și „jumătate de găleată de bere. ”. Aici sunt date variații „prostice”, clovnești ale rugăciunilor din cărțile liturgice. Una dintre cele mai obișnuite rugăciuni, „Sfinte Dumnezeule, sfinte puternice, sfinte nemuritoare, miluiește-ne pe noi” este înlocuită de o astfel de exclamație a tavernelor: „Leagă hameiul, leagă mai tare, leagă bețivii și toți băutorii, miluiește-ne pe noi Goliansky. " În această variație, ritmul și semnătura sonoră a originalului sunt imitate remarcabil de subtil. Rugăciunea „Tatăl nostru” a căpătat următoarea formă în „Slujba Cârciumii”: „Tatăl nostru, chiar dacă stai acasă acum, să fie proslăvit numele tău de noi, vino și la noi, să se facă voia Ta. ca acasa, taco si la taverna, painea noastra va fi la cuptor. Dă -ți, Doamne, și astăzi și lasă, datornicilor, datoriile noastre, precum ne lăsăm pântecele într-o cârciumă, și nu ne duce la dreapta (încasarea unei datorii cu pedeapsă corporală), nu este nimic să ne dea. , ci izbăvește-ne din închisori”.

Nu este nevoie să ne gândim că „dezvoltarea” textelor de rugăciune este o blasfemie, o batjocură a credinței. Acest lucru a fost subliniat direct de autorul necunoscut al prefeței la una dintre listele „Serviciilor cârciumii”: „Înveselește trupul și gândește-te că cineva va folosi blasfemie, și de aici conștiința lui, fiind slabă, este stânjenită, astfel încât să nu fie silit să citească, ci să lase pe cei puternici să citească și să se târască”. Europa medievală cunoștea nenumărate parodii similare ("parodia sacra") atât în latină, cât și în limbile vernaculare. Până în secolul al XVI-lea. parodii de psalmi, lecturi ale Evangheliei, imnuri bisericești făceau parte din scenariul festivalurilor clovnești, „sărbătorile nebunilor” care se jucau la biserici, iar Biserica Catolică a permis acest lucru. Cert este că parodia medievală, inclusiv parodia rusă veche, este o parodie de tip special, care nu și-a propus deloc scopul de a ridiculiza textul parodiat. „Râsul în acest caz este îndreptat nu către o altă lucrare, ca în parodiile vremurilor moderne, ci spre aceea care este citită sau ascultată de cel care percepe. Acest lucru este tipic pentru Evul Mediu „a râde de sine”, inclusiv la lucrarea care se citește în prezent. Râsul este imanent în munca în sine. Cititorul râde nu de alt autor, nu de altă lucrare, ci de ceea ce citește...

422

peste vreun alt kathisma, dar este un antikatisma, închis în sine, o fabulă, un nonsens.

Credința, ca și biserica în ansamblu, nu a fost discreditată în literatura comică. Cu toate acestea, slujitorii nevrednici ai bisericii erau ridiculizati foarte des. Înfățișând modul în care bețivii își duc bunurile la cârciumă, autorul Slujbei către Kabak îi pune pe Bălți și călugării în fruntea „randurilor” tavernei: negri - manați, sutane, glugă și suluri și toate lucrurile din celulă; diaconi - cărți, traduceri și cerneală. Acești preoți și diaconi spun: „Să bem un singur rând verde închis și să ne distrăm, nu vom cruța caftanul verde, vom plăti cu bani de patruzeci de gură. Preoții Sitse sunt beți pe gânduri,

care ar smulge un mort din dinți. Această cinică „filozofie a pâinii ușoare” este familiară și culturii comice europene: Lazarillo of Tormes, personajul principal al celebrului roman picaresc spaniol (1554), recunoaște cititorului că s-a rugat lui Dumnezeu ca cel puțin o persoană să moară în fiecare zi. - atunci ar fi posibil să se trateze la memorial.

„Povestea puiului și vulpei”. Ascuțimea anticlericală este inerentă Povestea puiului și vulpei. Acest monument, menționat în izvoare încă din 1640, a ajuns până la noi în ediții în proză și versuri, precum și în versiuni mixte și fabuloase. Cea mai veche este ediția în proză. Ea parodiază schema intriga a unei legende religioase. Principalele noduri ale legendei religioase (păcătul, apoi pocăința păcătosului, apoi mântuirea) sunt distorsionate aici și devin comice. Cocoșul se dovedește a fi un păcătos imaginar (este acuzat de poligamie), iar „soția înțeleaptă vulpe” este o femeie neprihănită imaginară. În loc de mântuire, pocăitul se va confrunta cu moartea. Mărturisitorul din „Povestea” este înlocuit de un mărturisitor viclean, care literalmente „e foame să devoreze cineva”.

Intriga parodică este susținută de o dezbatere teologică parodică: un cocoș și o vulpe, citând alternativ Scriptura, se întrec în inteligență și cazuistica teologică.

Situația de râs creată de Povestea puiului și vulpei este caracteristică nu numai Rusiei vechi, ci și culturii europene. Evul Mediu timpuriu a considerat vulpea ca fiind personificarea diavolului. „Fiziologii” ruși și „Bestiarii” europeni au explicat acest simbol în felul acesta: o vulpe flămândă se preface moartă, dar de îndată ce găinile și cocoșul se apropie de el, le rupe în bucăți. Toma d'Aquino, interpretând fraza biblică „Prindă-ne vulpile, puii care strică viile, şi viile noastre sunt în floare” (Cântarea Cântărilor, II, 15), a scris că vulpile sunt Satana, iar viile sunt Biserica. a lui Hristos. Din secolul al XII-lea, după apariția „Vulpei romane” franceze, începe să prevaleze o altă interpretare: vulpea este considerată întruchiparea vie a vicleniei, ipocriziei și ipocriziei. În decorul decorativ al templelor gotice apar imagini ale unei vulpi predicând de la amvon la găini sau gâște. Uneori vulpea este îmbrăcată într-o haină monahală, alteori în veșminte de episcop. Aceste scene se întorc la povestea fiului eroului „Vulpei romane”, Renardin (Vulpea mică), care, scăpat din mânăstire, a ademenit gâștele citind predici „duhovnicești”. Când ascultătorii creduli și curioși s-au apropiat, Renardine i-a devorat.

1 Lihaciov D.S. Râsul vechi rusesc.— În cartea: Probleme de poetică și istoria literaturii. Culegere de articole în onoarea celei de-a 75-a aniversări a lui M. M. Bakhtin. Saransk, 1973, p. 78. Kathisma este una dintre cele douăsprezece secțiuni ale Psaltirii. „Wasteland Kathisma” se cântă în „Service to the Tavern”.

423

„Povestea puiului și vulpei” rusă cunoaște ambele interpretări simbolice. Prima dintre ele (vulpea este diavolul), însă, are o importanță secundară și s-a reflectat direct într-o singură frază: „Vulpea scrâșnește din dinți și, privindu-l cu un ochi nemilostiv, precum diavolul este nemilostiv cu creștinii. , își amintește de

păcatele puiului și se înfurie asupra lui.” Ecoul acestei interpretări poate fi văzut în faptul că vulpea este numită „femeia înțeleaptă”. Conform tradiției creștine medievale, diavolul s-ar putea ascunde sub masca unei „soții înțelepte” sau „fecioară înțeleaptă”. A doua interpretare (vulpea este o ipocrită, un mărturisitor ipocrit și vicios, un „prooroc mincinos”) a devenit un moment de formare a complotului, a servit la crearea unei situații de râs.

Cine a scris lucrările de satiră democratică? Cărei pături aparțineau autorii anonimi ai acestor lucrări? Se poate presupune că cel puțin o parte din compozițiile comice provin din mediul clerului inferior. Petiția Kalyazinsky spune că preotul din Moscova a servit drept „model” pentru frații veseli ai acestei mănăstiri provinciale: Pokrovki fără o scrisoare a preotului Kolotilu și i-au trimis în grabă la Mănăstirea Kolyazin pentru o probă. Cine este „preot fără diplomă”? Se știe că la Moscova, la Biserica Mijlocirii Fecioarei în secolul al XVII-lea. era o „colibă a preoţilor” patriarhală. Aici, preoții șomeri, care nu aveau scrisoare de numire, au fost împărțiți printre parohii. Surse notează că acești „preoți fără scrisoare”, adunându-se la Podul Spassky, au declanșat „mari scandaluri”, au răspândit „reproșuri răutăcioase și ridicole”1. În această mulțime neliniștită, pe jumătate beată, s-au născut zvonuri și bârfe, aici din mâini, de sub podea, se făceau comerț cu cărți scrise de mână interzise. La cumpăna anilor 70-80. la Podul Spassky era ușor să cumpărați scrieri care conțineau „mare blasfemie împotriva casei regale” de la prizonierii Pustozero – Avvakum și asociații săi. Aici s-au vândut și „reproșuri ridicole”.

Cultura rusă a râsului nu s-a născut în secolul al XVII-lea. Daniil Zatochnik, un scriitor al epocii premongole, este și reprezentantul acestuia. Cu toate acestea, în Evul Mediu, cultura râsului a pătruns încă rar în scris, rămânând în tradiția orală, și abia de la începutul secolului al XVII-lea. a dobândit unele drepturi de cetăţenie în literatură. Apoi numărul de texte comice crește rapid. În secolul al XVIII-lea. sunt plasate pe imprimeuri populare și foi de perete. Care este motivul acestei activități târzii a culturii râsului?

Timpul Necazurilor a fost vremea „libertăţii de exprimare”. A creat condițiile pentru fixarea scrisă a operelor comice și satirice. Influența poloneză a accelerat clar acest proces, deoarece în prima jumătate a secolului al XVII-lea. dau seama de înflorirea literaturii comice poloneze. Dar principalul motiv pentru această activitate târzie a fost însăși realitatea statului moscovit.

Zabelin I. E. Istoria orașului Moscova, partea I. M., 1905, p. 630-634.

424

În secolul al XVII-lea masele de oameni s-au sărăcit într-o asemenea măsură, încât anti-lumea comică a început să semene prea mult cu realitatea și nu mai putea fi percepută doar din punct de vedere estetic, ca o „lume pe dinafară” artistică. Autoritățile au condus literalmente oamenii în taverne, interzicând țăranilor și orășenilor să fumeze vin și să facă bere. „Pita-ХÓВ nu trebuie alungat de la curțile cercului... pentru a căuta înaintea fostului (mai mare decât primul) profit”, a pedepsit Carta regală din 1659. Situațiile tradiționale de râs au fuzionat cu practica de zi cu zi. Taverna a devenit o casă

pentru mulți, nuditate clovnească - goliciunea adevărată, rogojini clovnești - atât rochie de zi cu zi, cât și de sărbătoare. „Cine este beat, se spune că este bogat”, a scris autorul cărții „Serviciul cârciumii”. Într-adevăr, doar în beție un sărac își putea imagina un om bogat. „Nu există loc în care să trăiești ca iubit...”, cântau cocoșii în Serviciul Tavernei. Când gunoaie, închideți degetul. Mulțumesc, Doamne, a fost și a înotat, nu e nimic la care să te gândești, nu dormi, nu sta în picioare, păstrează doar apărarea împotriva ploșnițelor, altfel e distractiv să trăiești, dar nu ai ce mânca. Și această situație ridicolă din secolul al XVII-lea. s-a transformat și în realitate: „între curți” prin orașele și satele Rusiei Moscovite au rătăcit mulțimi de oameni plimbători care nu aveau nici casă, nici proprietate. Lumea ridicolă, absurdă, din partea greșită a invadat viața, a devenit o lume obișnuită, tragică. De aici și sentimentul sobru de deznădejde care sparge râsul beat, de aici batjocura amară a utopilor naive.

Amintiți-vă de „Legenda unei vieți luxoase și a distracției”. Genul este distopic. Prin urmare, genul utopiei este parodiat aici. În secolele XVI-XVII. acest gen a fost cultivat de astfel de gânditori europeni precum Campanella și Thomas More (numele genului provine din cartea lui More „Utopia”). Literatura rusă a secolelor XVI-XVII. nu a creat și nu a asimilat „utopiile” dezvoltate. Până pe vremea lui Petru cel Mare, cititorul a continuat să folosească legendele medievale despre paradisul pământesc, despre împărăția prestului Ioan, despre rahman-gimnosofii, păstrate în circulație de carte. Care este, atunci, obiectul parodiat din Povestea vieții luxoase și a bucuriei pe pământ rusesc? La urma urmei, parodia în sine nu are sens, ea există întotdeauna în tandem cu construcția parodiată.

Dacă literatura rusă a secolului al XVII-lea nu cunoștea genul utopiei, atunci cultura orală rusă o cunoștea, iar punctul aici nu este într-un regat de basm cu râuri lăptoase și maluri de jeleu. În secolul al XVII-lea în Rus' erau multe zvonuri despre ţări libere îndepărtate - despre Mangazeya, despre „insule de aur şi argint”, despre Dauria, despre o insulă bogată „de pe Oceanul de Est”. Acolo „există pâine, și cai, și vite, și porci, și găini, și ei afumă vin, și țes, și toarcă din toate obiceiurile rusești”, este mult pământ nearat și nimeni nu ia impozite1 2. Credința în aceste legende a fost atât de puternică încât în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. sute și mii de oameni săraci, sate întregi și închisori au fost îndepărtate din locurile lor și au fugit pe nimeni nu știe unde. Evadările au luat astfel de proporții încât guvernul a fost serios alarmat: dincolo de Urali, avanposturi speciale au preluat fugiții, iar avanposturile guvernatorilor siberieni.

1 Vezi: Pryzhov I. Istoria tavernelor din Rusia. SPb., 1868, p. 69-71.

2 Vezi: Chistov K.V. Legendele social-utopice populare ruse din secolele XVII-XIX. M., 1967, p. 290-294. '

ei le-au spus oamenilor care mergeau s-au transformat în cazaci să sărute crucea pe motiv că „nu ar trebui să se mute în ținutul Daurian și nu ar putea să coboare fără vacanță”.

Pe fondul acestor legende, Povestea unei vieți luxoase și a bucuriei iese în evidență deosebit de puternic. Țara descrisă în ea este o caricatură a ficțiunilor despre pământ liber. Oamenii naivi și ignoranți cred într-un astfel de regat, iar autorul Poveștii distruge această credință. Autorul este o persoană flămândă, un proscris, un învins, jignit de viață, alungat din lumea celor bine hrăniți. Nici măcar nu încearcă să pătrundă în această lume, știind că acest lucru este imposibil, ci se răzbune pe el râzând. Începând cu o descriere voit serioasă a abundenței fabuloase, aduce această descriere până la absurd, apoi arată că toate acestea sunt o ficțiune: , de la o pălărie la o persoană și de la un întreg convoi la oameni. Aceasta este aceeași bogăție fantomatică care părea să fie în hameiul tavernelor. Sărăcia reală, inevitabilul „god și desculț” este reprezentat în imaginea bogăției de râs.

Literatura de râs din secolul al XVII-lea. se opune nu numai „neadevărului” oficial despre lume, ci și folclorului cu visele sale utopice. Ea spune „adevărul gol” prin gura unei persoane „god și sărac”.

7. CREATIVITATEA PROTOPOP AVBAKUM

Dacă literatura medievală se caracterizează prin relativa integritate a sistemului artistic, relativă unitate a gusturilor artistice, un anumit „stil al epocii”, atunci în secolul al XVII-lea. această integritate este distrusă. În artă, începutul individual se afirmă din ce în ce mai greu. Literatura se transformă într-o arenă a luptei ideilor, iar scriitorul devine o personalitate - cu un stil creativ unic, inerent doar lui.

Principiul individual s-a manifestat cel mai clar în lucrarea protopopului Avvakum (1621-1682). Acest celebru conducător al Vechilor Credincioși a devenit scriitor deja la o vârstă matură: conform vechiului relatare rusă, în a șaptea săptămână a vieții sale. Până la vârsta de patruzeci și cinci de ani, a luat rar pixul, din când în când. Din lucrările lui Avvakum găsite până acum (număr total până la nouăzeci) 1 2

1 Vezi: Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse din secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 138-164; Robinson A. N. Lupta ideilor în literatura rusă a secolului al XVII-lea. M., 1974.

2 Moștenirea protopopului Avvakum este complet completată cu noi descoperiri. Recent, au fost descoperite câteva dintre lucrările sale, inclusiv un nou autograf al Vieții (vezi: colecția Pustrzersky. Autografe ale operelor lui Avvakum și Epiphanius. Publicația a fost pregătită de N. S. Demkova, N. F. Droblenkova, L. I. Sazonova . L., 1975. ; Malyshev V. I. Despre studiul moștenirii protopopului Avvakum. - „Literatura rusă”, 1968, nr. 4, pp. 89-92; Demkova N. S. Texte necunoscute și inedite din scrierile protopopului Avvakum. TODRL". M. - L., 1965, vol. XXI, p. 211-239). Cea mai completă selecție a lucrărilor lui Avvakum a fost făcută de Ya. L. Barskov în cartea: Monumente ale istoriei vechilor credincioși din secolul al XVII-lea. L., 1927, carte. Eu nu. 1 (Biblioteca istorică rusă, v. 39). Vezi și alte publicații autorizate: Viața protopopului Avvakum, im. scris de el însuși și

celelalte scrieri ale lui. Ed., Enter, articol și comentarii de N. K. Gudzia. M., 1934; Viața protopopului Avvakum, im.

d<.

jtTV^Ú ffi·* 'Xn'frif?'

r./lΓI \YAMt»iiGHH^mIA » Fcmr* tpn?· * gi'-x &** rtâ*JinrpfiMwi*

1. «Γ*<»ί>·T" :£7'Γ "* 'm.

ft·* yJf^ţ PT*

fíK.A *^^*íw<w/\Me<fc%7ftiff.afcr gram** I **?*^IM·<·φί'M MC^v*lsa»(yg pfcM4M Cf !”♦♦ F #f ЯфУ ♦ MŞ4C€T· I ¿p·/* Л**«ЖBA»* Д* *A™*B* I r*m»Y*<^»* Cf «f£ иId^уЦ' iï^ y G Gglgy tri ; **t* fSgky I TΓMCΓ"· ЧяЛ *1* £<·*€·*♦* *« I p^igj? s«d^4\da**< Tfifa** I f> rpm*M£

I *fCA ·*«/ rreXfmy Frijf iernii IM ■> - G-4

nur, \trft¿¡¡ tiU

A*;ITT(Ï*Λ'~* WM" ·ï .

Colecția Pustozersky. Sfârșitul Vieții lui Avvakum și începutul Vieții lui Epifanie. Autografe ale lui Avvakum și Epiphanius. secolul al 17-lea (IRLI).

abia o duzină în acest timp timpuriu. Orice altceva, inclusiv celebra sa Viață, prima autobiografie extinsă din literatura rusă, a fost scrisă în Pustozersk, un orășel de la gura Pechora, într-un „tundra loc, înghețat și fără copaci”. Aici, în închisoare, Avvakum a fost adus la 12 decembrie 1667. Aici și-a petrecut ultimii cincisprezece ani din viață. Aici, la 14 aprilie 1682, „pentru marea blasfemie împotriva casei regale”, a fost ridicat pe rug.

În anii săi mai tineri, Avvakum nu avea de gând să se dedice creativității literare. A ales un alt domeniu - domeniul combaterii abuzurilor bisericii și statului, domeniul predicării orale, al comunicării directe și directe cu oamenii. Gradul de preot (Abvakum l-a primit la vârsta de douăzeci și trei de ani, când încă locuia în țara natală, „în limitele lui Nijni Gory”), iar apoi gradul de protopop i-a oferit ocazia unei astfel de comunicări. Comunicarea cu oamenii i-a umplut viața. „A avut mulți copii spirituali”, își amintește el în Pustozersk, „până astăzi vor fi sute de cinci sau șase. Nu se odihnește, az, un păcătos, culcat în biserici, și în case, și mai departe

scris de el însuși și celelalte scrieri ale lui. Sub total ed. N. K. Gudziya. M., 1960; Robinson A.N. Viețile lui Avvakum și Epiphanius. Cercetări și texte. M., 1963. În plus, lucrările lui Avvakum sunt citate din ediția din 1960.

răscruce de drumuri, în orașe și sate, precum și în orașul domnitor, și propovăduirea în țara siberiană.

Avvakum nu și-a schimbat niciodată convingerile. Ca spirit și temperament, a fost un luptător, polemist, acuzator. El a arătat aceste calități pe parcursul vieții sale dificile. Prima sa ciocnire cu autoritățile bisericești a avut loc în 1653, când Avvakum slujea la Moscova, în Catedrala Kremlinului din Kazan („Îmi place, m-am ținut de Kazansky, oamenii citeau cărți. Au venit mulți oameni”). În ajunul Postului Mare, Nikon, care devenise patriarh cu un an înainte, a trimis o „amintire” patriarhală la Catedrala din Kazan, apoi la alte biserici din Moscova, unde a ordonat înlocuirea semnului crucii cu două degete cu un semn cu trei degete. -unul cu degetele. Cu această „amintire”, de fapt, a început reforma bisericii. Avvakum nu a respectat ordinele lui Nikon și, desigur, nu a mai putut sluji și predica liber în Catedrala din Kazan. Apoi a adunat enoriașii într-o magazie cu fân („uscător”). Adepții săi au spus direct: „La un moment dat, alte biserici sunt mai bune”1. Protopopul răzvrătit a fost pus în lanț în Mănăstirea Andronikov din Moscova. Aceasta a fost prima „închisoare” a lui Avvakum: „L-au aruncat într-un cort întunecat, au intrat în pământ și au stat trei zile, fără să mănânce și să nu bea; stând în întuneric, înclinându-se pe lanț, nu știu - spre est, nu știu - spre vest. Nimeni nu a venit la mine, doar șoareci, gândaci și greieri care țipă și destul de mulți purici.

Curând a fost trimis în Siberia cu soția sa Nastasya Markovna și copiii - mai întâi la Tobolsk, apoi la Dauria. Dar nici măcar exilul siberian (a durat unsprezece ani) nu l-a rupt pe Avvakum, la fel cum toată suferința nemaiauzită care i s-a întâmplat ulterior nu l-a rupt.

Între timp, inamicul lui Avvakum, Nikon, a fost nevoit să părăsească tronul patriarhal în 1658, deoarece țarul Alexei nu mai putea și nu dorea să îndure tutela imperioasă a fostului său „sobin-al-lea prieten (personal)”. Când Avvakum a fost întors la Moscova în 1664, țarul a încercat să se împace cu el: sprijinul unui om în care oamenii își recunoscuse deja mijlocitorul era important pentru el. Dar nu a rezultat nimic din această încercare. Avvakum spera că înlăturarea lui Nikon însemna o întoarcere la „vechea credință”. Dar țarul și elita boierească nu aveau de gând să abandoneze deloc reforma bisericească, deoarece aceasta era o verigă necesară în procesul ireversibil al europenizării Rusiei. Regele și-a dat seama curând că Avvakum era periculos pentru el, iar protopopul răzvrătit a fost din nou privat de libertate. Au urmat noi exilări, închisori monahale, privarea de demnitatea preoțească și blestemul consiliului bisericesc din 1666-1667 și, în cele din urmă, închisoarea la Pusto-zersk.

1 Vezi: Materiale despre istoria scindării în prima perioadă a existenței sale. Ed. N. I. Subbotina, vol. I. M., 1875, p. 28-31.

Aici predicatorul a devenit un scriitor genial. În Pustozersk nu avea ascultători, nu putea predica „copiilor săi spirituali” și nu avea de ales decât să ia un condei. Acum, ideile la care a venit în tinerețe și pe care le-a insuflat oamenilor din „limitele Nijni Gorki”, în

Catedrala din Kazan, în „uscatorul” de fân din Moscova sau în Dauria, Avvakum le-a apărat ferm în scrierile sale.

În Pustozersk, Avvakum a trăit cu alți trei lideri exilați ai Vechilor Credincioși - călugărul Solovetsky Epifanie, preotul din orașul Romanov Lazăr și diaconul Catedralei Buna Vestire Fiodor Ivanov. Toți au murit pe rug împreună. Toți erau scriitori. Avvakum a avut cea mai apropiată relație cu Epifanie, mărturisitorul său. Primii ani ai prizonierilor Pustozero au trăit relativ liber - și au comunicat liber între ei. Au stabilit imediat contacte cu adepții lor din Moscova și alte orașe. Simpatind cu cei suferinzi pentru „evlavia veche” arcașii i-a ajutat de bunăvoie. „Și a poruncit arcașului de la berdysh în mânerul toporului să facă o cutie”, i-a scris protopopul Avvakum boierului F.P., în mâinile fiului meu-lumină; iar bătrânul Epifanie a făcut o cutie pentru arcaș. Epifanie, care era foarte capabil de tot felul de muncă manuală, a făcut și multe cruci de lemn cu ascunzișuri în care ascundea „grame” adresate „lumii”.

Scrierile sedițioase au fost trimise la Mezen, unde locuia familia lui Avvakum și de acolo au trecut mai departe. Chiar și cu Mănăstirea Solovetsky, care a refuzat să accepte „știrile” lui Nikon și din 1668 a fost asediată de trupele țariste, Avvakum a reușit să țină legătura. În 1669-1670. i-a scris lui Mezen, unde discipolul său devotat, sfântul nebun Fiodor, locuia cu familia Avvakum: „Teodor măcar a mers cu mașina până la Solovki-te, după ce ascunse scrisorile, a intrat în mănăstire cât a putut de ascuns, a dat scrisorile. ”

În efortul de a opri activitatea de propagandă a celor Patru Mari, autoritățile au recurs la măsuri punitive. Ivan Yelagin, un arcaș cu jumătate de cap, a fost trimis la Mezen și Pustozersk. Pe Mezen, l-a spânzurat pe sfântul prost Fiodor, iar la Pustozersk, în aprilie 1670, a efectuat o „execuție” pentru Bobotează, Lazăr și diaconul Fiodor: ei le-au tăiat limba și le-au tăiat palmele drepte. Avvakum a fost cruțat. „Și am scuipat împotriva lui și am vrut să mor fără să mănânc”, scrie Avvakum, „și n-am mâncat timp de opt zile sau mai mult, dar frații mi-au ordonat să mănânc”.

De atunci, condițiile de detenție s-au deteriorat brusc. Temnicerii, a scris Avvakum, „au tocat cabane din lemn lângă temnițele noastre și au făcut duș cu pământ în temnițe... și ne-au lăsat (stânga) o singură fereastră, de unde să luăm hrana necesară și să luăm lemne de foc”. Avvakum, cu un zâmbet amar, și-a înfățișat „marea pace” în felul acesta: „Am o mare pace și cea a bătrânului

(Epifanie) ... unde bem și mâncăm, aici ... și ne facem liniar, dar mai îndoit pe o lopată - și pe fereastră! .. Mi se pare că țarul, Alexei Mihailovici, nu are așa ceva pace.

Dar condițiile insuportabile ale „închisorii de pământ” nu i-au descurajat pe suferinzii Pustozero de la pofta de muncă literară, mai ales că cererea cititorului pentru operele lor era uriașă. Pentru Vechii Credincioși, cuvântul lui Avvakum și al tovarășilor săi avea o înaltă autoritate morală. Au fost înconjurați de aureola de martiri pentru credință. Scrierile lor au fost copiate și distribuite în

secret. Iar „Great Four” au muncit foarte mult, creând noi și noi compoziții.

Avvakum din Pustozersk a scris multe petiții, scrisori, epistole, precum și lucrări atât de ample precum Cartea Convorbirilor (1669-1675), care include 10 discuții pe diverse subiecte doctrinare; ca „Cartea interpretărilor” (1673-1676) – include interpretările lui Habacuc ale psalmilor și ale altor texte biblice; ca „Cartea mustrărilor, sau Evanghelia veșnică” (1679), care conține controversa teologică a lui Avvakum cu diaconul său „prizonier” Fiodor. La Pustozersk, Avvakum și-a creat și autobiografia monumentală, remarcabila sa Viață (1672), pe care a revizuit-o de mai multe ori1.

Atât prin origine, cât și prin ideologie, Avvakum aparținea oamenilor „simpli”, rangurilor sociale. Democrația i-a inspirat atât predicarea, cât și opera sa literară. O experiență de viață lungă și amară l-a convins pe Avvakum că viața în Rus era grea pentru oamenii de rând. „Și fără bătaie, o persoană respiră forțat”, a scris el în „Viața”, amintindu-și călătoria forțată în Dauria. Ideea de egalitate este una dintre ideile preferate ale lui Habacuc: „Cerul este unul, pământul este unul, pâinea este comună, apa este aceeași”. La ruși, el a văzut frați și surori „în spirit”, nerecunoscând diferențele de clasă. „Ești atât de Lutchi noi, nobila aia? - l-a intrebat pe F. P. Morozov.- Da, Dumnezeu ne-a intins cerul, dar luna si soarele stralucesc in egala masura pentru toti, asa ca pamantul, si apele si tot vegetativul din porunca suveranului nu va mai slujesc si eu nu mai putin.

Habacuc, desigur, în acest caz se referă la litera și spiritul Evangheliei. Dar în aplicare la realitatea rusă a secolului al XVII-lea. ideea de egalitate capătă o conotație „lumească” și rebelă. Pentru Avvakum, „creștinismul” este un popor simplu, iar el conturează pastorii bisericii și conducătorii seculari în termeni de „nikonianism”, argumentând că s-au transformat în lupi care devorează „dragii nefericiți”. „Nu numai pentru schimbarea cărților sfinte”, scrie Avvakum, „ci și pentru adevărul lumesc... este potrivit să-și depună sufletul.”

1 Pentru modul în care Avvakum și-a creat „Viața”, vezi cartea: Demkova N.S. Viața protopopului Avvakum (istoria creativă a operei). L., 1974.

Democrația pătrunde în ideologia lui Habacuc. Dar democrația pătrunde și în estetica lui - ea determină normele de limbaj, mijloacele vizuale și poziția scriitorului în general. Când scrie, Avvakum vede în mod constant cititorul în fața lui. Acesta este același țăran sau orășean cu care Avvakum a avut de-a face încă de mic, acesta este fiul său spiritual, neglijent și zelos, păcătos și drept, slab și statornic în același timp. Acesta este un „iepure natural”, ca însuși protopopul. Nu este ușor pentru un astfel de cititor să înțeleagă înțelepciunea slavonă bisericească, este necesar să vorbești simplu cu el, iar Avvakum își face în limba populară principiul stilistic: „Cei care citesc și aud, nu disprețuiesc limba noastră populară, pentru că îmi iubesc limba rusă naturală. limba... rusă”.

Și trebuie să spun că în toate lucrările sale, și mai ales în Viață, Avvakum dezvăluie un talent uimitor ca stilist. Vorbește „limba naturală rusă” cu o oarecare libertate și flexibilitate deosebite. Unul dintre motivele pentru aceasta este că Avvakum simte că nu scrie, ci vorbește („De ce să vorbești mult?”, „Da, vorbește mult!”, „Să-ți spun o poveste, bătrâne?”). El vorbește cu ascultătorul, continuându-și slujirea de predicare într-o închisoare de pământ îndepărtată. El își numește stilul de prezentare „zgomot” și „mârâit”.

Conversația lui Avvakum este profund emoționantă. Apoi își mângâie cititorul-ascultător, numindu-l „tată”, „dragă”, „săracul”, „drago”, „Alekseyushko”, „Simeonushko”; apoi îl certa, așa cum îl certa pe diaconul Fiodor, adversarul său pe probleme teologice: „Fyodor, ești un prost!” Patosul jalnic sună în apelul său către nobila F. P. Morozova, care morea de foame în închisoarea Borovsk: „Lumina mea, mai respiri? Dragul meu prieten, mai respiri sau ai fost ars sau sugrumat? nu știu (nu știu) și nu aud; Nu știu - sunt în viață, nu știu - au murit! Copil bisericesc, scumpul meu copil, Feodosya Prokopievna! Prevestește-mi, un bătrân un păcătos, un singur verb: ești în viață? Dar umorul nu-i este străin - a râs și de dușmanii săi, numindu-i „goryuni”, „săraci”, „proști”, a râs de el însuși și a râs, vorbind despre cele mai tragice episoade din viața lui.

Amintindu-și în Life despre cum a fost defrocat, „tuns” în sens figurat și literal, Avvakum scrie despre asta cu umor: „Au tăiat câinii aceia, au lăsat pe frunte o creasta, cea a unui polonez!” Aici Avvakum povestește despre suferințele sale din Dauria: „Timp de cinci săptămâni am mers cu săniile pe gheața goală. (Guvernatorul Afanasi Pașkov) mi-a dat două șocuri sub cătușe și sub dărâmături, în timp ce el și protopopul rătăceau pe jos, ucigându-se pe gheață. Țara este barbară, străinii sunt nepașnici; Nu îndrăznim să rămânem în urma cailor, și nu vom ține pasul cu caii, oameni flămânzi și langozi. Bietul protopop rătăcește, rătăcește și cade jos, - cât

mult! În vremea aceea, delirând, ea a căzut jos, iar un alt om languit a dat peste ea și a căzut îndată; Amândoi țipă, dar nu se pot ridica. Un țăran strigă: „Mamă împărătească, iartă-mă!” Iar protopopul țipă: „Ce ești, tată, m-ai zdrobit?” Am venit, - sărmana, mă învinuiește, zicând: „Cât va dura semănatul de făină, protopop?” Și spun: „Markovna, până la moarte!” Ea, oftând, a răspuns: „Bine, Petrovici, vom mai rătăci ceva”. Acest episod oferă o reprezentare vizuală a naturii umorului lui Habacuc. Pe de o parte, este „încurajarea prin râs” în cel mai dificil moment, este râsul vindecător, ajutând să reziste în mod adecvat oricărui test. Pe de altă parte, este un râs blând care protejează împotriva exaltării de sine și a admirației de sine.

O astfel de protecție, atât din punctul de vedere al lui Avvakum, cât și al cititorului său, este necesară, deoarece personajul principal al lui Avvakum este el însuși. Pentru prima dată în literatura rusă veche, autorul scrie atât de multe despre experiențele sale, despre felul în care „își face griji”, „plânge”, „oftă”, „jeli”. Pentru prima dată, un scriitor rus îndrăznește să se compare cu primii scriitori creștini, apostolii. „A fost diferit, se pare, nu trebuie să vorbesc despre viață, dar am citit Faptele Apostolilor și Epistolele lui Pavel,

apostolii au spus despre ei înșiși.” Referindu-se la autoritatea apostolilor, Avvakum se declară voluntar sau involuntar apostol. El și-a numit „Viața” „cartea vieții veșnice” (cartea vieții veșnice), iar aceasta nu este o alunecare accidentală a limbii. Ca apostol, Habacuc poate scrie despre sine. Este liber în alegerea subiectelor și a personajelor, liber în „popular”, în a discuta despre acțiunile sale și ale altora. Avvakum este un inovator care încalcă tradiția prin întoarcerea la originile apostolice ale acestei tradiții.

În crearea vieții sale, Avvakum a folosit într-o anumită măsură canonul hagiografic. Expunerea, așa cum este prescrisă de canon, a vorbit despre părinții și despre copilăria eroului hagiografic. Se vorbește și despre primul semn pe care l-a primit eroul - despre „viziunea navei”: „Și apoi văd... o corabie, nu decorată cu aur, ci cu culori diferite - roșu, alb și albastru, și negru și cenușiu (gri) – mintea lui umană nu-și poate reține frumusețea și bunătatea. Tânărul este strălucitor, stând la pupa, guvernează... Și eu am strigat: "A cui navă?" Și stând pe ea a răspuns: „Nava ta! Da, înotă pe el cu soția și copiii tăi, dacă te deranjezi! Și am tremurat și m-am așezat la rațiune: ce este aceasta care se vede? Și cum va fi înotul? Marea este viață, corabia este soarta omului, toate acestea sunt imagini medievale și devin prin imagini ale Vieții. Avvakum vede un înțeles simbolic, misterios în spatele fiecărui eveniment, iar acest lucru îl aduce și mai aproape de hagiografia rusă veche. „Viața” se termină cu imaginea „execuțiilor” din 1670 la Pustozersk. Dar mai departe, fără legătură cu intriga principală,

1 Vezi: Likhachev D.S., Panchenko A.M. „Laughter World” of Ancient Rus'. L., 1976, p. 75-90.

urmărește mai multe episoade din viața lui Avvakum. Atât în compoziție, cât și în materie, ele seamănă cu „miracole” care se alătură mereu vieții antice rusești.

Cu toate acestea, Avvakum reformează decisiv schema hagiografică. Pentru prima dată în literatura rusă, el reunește într-o singură persoană autorul și eroul unei narațiuni hagiografice. Din punct de vedere tradițional, acest lucru este inacceptabil, pentru că a te slăvi este mândrie păcătoasă. Stratul simbolic al „Vieții” este și el individual: Avvakum acordă un sens simbolic unor astfel de detalii cotidiene „muritoare”, nesemnificative, pe care hagiografia medievală, de regulă, nu le-a remarcat deloc. Vorbind despre prima sa „temniță” din 1653, Avvakum scrie: suntem bărbat și până astăzi nu știu, doar pe întuneric a spus o rugăciune și, luându-mă de umăr, m-a condus la bancă. cu un lanț și m-a așezat și mi-a dat puțină pâine în mâini și puțină pâine și mi-a dat un stet să sorb - foarte mușcăt, bine! - și mi-a spus: „Este plin, este suficient pentru fortificație!” Da, și nu a făcut-o. Ușile nu s-au deschis, dar a dispărut! Este doar minunat - un bărbat, dar ce zici de un înger? Ino nu există nimic care să fie o divitsa - peste tot nu este blocat. „Minunea cu supa de varză” este un miracol de zi cu zi, la fel ca povestea unei găini neagră care în Siberia a hrănit copiii din Avvakum: „Două testicule pe zi aducea robya pentru mâncare, ajutându-ne nevoia prin porunca lui Dumnezeu; Dumnezeu a construit-o așa.

Interpretarea simbolică a realităților cotidiene este extrem de importantă în sistemul principiilor ideologice și artistice ale Vieții. Avvakum a luptat cu înverșunare reforma lui Nikon nu numai pentru că Nikon a încălcat ritul ortodox onorat de timp. În cadrul reformei, Avvakum a văzut și o încălcare a întregului mod de viață rusesc, a întregului mod de viață național. Pentru Avvakum, Ortodoxia este strâns legată de acest mod de viață. De îndată ce Ortodoxia se prăbușește, înseamnă că și Rus Vechea piere. Prin urmare, el descrie cu atâta dragoste, atât de viu viața rusească, în special viața de familie.

„Viața” lui Avvakum nu este doar o predică, ci și o confesiune. Sinceritatea este una dintre cele mai izbitoare trăsături ale acestei lucrări. Aceasta nu este doar poziția unui scriitor, este poziția unui suferind, a unui „mort în viață” care s-a sinucis și pentru care moartea este o salvare binevenită. „Stău într-o temniță, ca într-un sicriu, de ce îmi trebuie? Este moartea? Hei, tacos.” Avvakum urăște minciunile și prefacerile. În „Viața” sa nu există o singură notă falsă, așa cum nu există nici una în toată opera lui Avvakum. El scrie doar adevărul — adevărul pe care i-l spune „conștiința înfuriată”.

1 Vezi: Robinson A. N. Confesiune-predică (despre arta „Vieţii”) lui Avvakum.— În cartea: Cercetări istorice şi filologice. sat. articole pentru aniversarea a 75 de ani de la Acad. N.I. Konrad. M., 1967, p. 358-370.

15 Legea. 1874

Avvakum nu și-a măsurat sinceritatea în funcție de cititor, în funcție de destinatar. În acest sens, soția sa, nobila Morozova și țarul însuși erau egali pentru el. „Și voi ordona ca țarul Alexei să fie judecat de Hristos”, a scris Avvakum. Când țarul Alexei a murit și tronul a trecut fiului său Fiodor, Avvakum a trimis o cerere noului suveran, în care el a cerut: „Ai milă de mine, zeu străin și om care a scăpat de păcate, ai milă de mine, Alekseevici, un copil de roșu, biserică!” Dar chiar și în această petiție, Avvakum nu a omis să-l certa pe regretatul Alexei Mihailovici - într-o scrisoare de a-și certa fiul, care tocmai își pierduse tatăl! „Dumnezeu judecă între mine și țarul Alexei. El stă în chin, am auzit de la Mântuitorul.

Pentru a-l judeca pe Avvakum ca un luptător, un rebel, se poate aminti legătura lui cu performanța Vechilor Credincioși din Moscova în timpul binecuvântării apei de Bobotează în 1681. În această sărbătoare, când mulți oameni s-au adunat la Kremlin, Vechii Credincioși din clopotnița lui Ivan cel Mare „a aruncat cu nerușinare și hoț suluri de blasfemie și demnitate regală necinstită”1 2, și a săvârșit și un pogrom în Catedrala Adormirea Maicii Domnului, mânjind veșmintele bisericești și mormintele regale cu smoală. Printre „ sulurile hoților” se aflau produsele prizonierilor Pustozero. Avvakum, care nu a fost doar un scriitor, ci și un desenator, a înfățișat pe scoarța de mesteacăn „persoane regale și înalți conducători spirituali” cu „inscripții blasfemiante” și cuvinte „foarte prohibitive”. Aceste caricaturi au fost împrăștiate de Bătrânii Credincioși în timpul procesiunii regale către Iordan.

După ce și-a pierdut încrederea nu numai în țarul Alexei, ci și în moștenitorul său, realizând că suveranii moscoviți au renunțat pentru totdeauna la „evlavia străveche”, Avvakum a apelat la propaganda antiguvernamentală directă. Pentru aceasta a fost ars - nu numai pentru despărțire, ci și pentru „marea blasfemie împotriva casei regale”.

8. BAROC ÎN LITERATURA RUSĂ A SECOLULUI XVII

În literatura secolului al XVII-lea, spre deosebire de literatura din Evul Mediu, nu mai este posibil să se evidențieze principii uniforme de formare a stilului. Secolul al XVII-lea este epoca nașterii, conviețuirii și luptei diferitelor școli și tendințe literare, atât cele care au crescut pe pământul tradițiilor rusești, cât și cele bazate pe experiența vest-europeană. Din Europa - în primul rând din Polonia prin medierea ucraineană-belarusă - Rusia a împrumutat stilul baroc, care era destinat să devină stilul culturii curții moscovite din ultima treime a secolului al XVII-lea. Care este specificul acestui stil?

1 Citat din ediția din articol: Malyshev V.I. Două scrisori necunoscute de la protopopul Avvakum.- „TODRL”. M.-L., 1958, v. XIV, p. 420.

2 Citat din articol: Malyshs V. I. Materiale noi despre protopop Avvakum. M.—L.. 1965, v. XXI, p. 343.

În Europa, barocul a înlocuit Renașterea. Dacă în sistemul de valori renascentiste omul a fost pe primul loc, atunci barocul a revenit din nou la ideea medievală a lui Dumnezeu ca cauză principală și scop al existenței pământești. Barocul a marcat o sinteză bizară a Evului Mediu și a Renașterii. Această ciudatenie, nefiresc este fixată chiar în termenul de baroc - indiferent pentru ce este ridicat, fie că este vorba despre bijuterii, unde „baroc” a fost numit o perlă cu o formă bizară (din regissa italiană - un neg), sau logica în care acest cuvânt denota una dintre figurile neregulate ale silogismului.

Întorcându-se din nou către Evul Mediu, arta barocă a reînviat misticismul, „dansurile morții”, temele Judecății de Apoi, chinul vieții de apoi. În același timp, baroc (cel puțin teoretic) nu s-a rupt de moștenirea Renașterii și nu și-a abandonat realizările. Zeii și eroii antici au rămas personajele scriitorilor baroc, iar poezia antică a păstrat pentru ei semnificația unui standard înalt și inaccesibil.

„Dualitatea” barocului european a avut o mare importanță în asimilarea acestui stil de către Rusia. Pe de o parte, elementele medievale din estetica barocului au contribuit la faptul că Rusia, pentru care cultura medievală nu era deloc un trecut îndepărtat, a adoptat relativ ușor primul stil european din istoria sa. Pe de altă parte, fluxul Renașterii, care a fertilizat barocul, a determinat rolul deosebit al acestui stil în dezvoltarea culturii ruse: barocul din Rusia a îndeplinit funcțiile Renașterii1. Rusia datorează stilului baroc apariția poeziei silabice obișnuite și a primului teatru.

Simeon Polotsky. Creatorul poeziei silabice obișnuite la Moscova a fost belarusul Samuil Emelyanovich Sitnianovici-Petrovsky (1629-1680), care la vârsta de douăzeci și șapte de ani a devenit călugăr cu numele Simeon și care a fost poreclit Polotsk la Moscova - după orașul său natal, unde a fost profesor la școala „frăției” ortodoxe din localitate. În vara și toamna anului 1656, tânărul Polotsk „didaskal” (profesor) a avut ocazia să-i atragă atenția țarului Alexei Mihailovici: țarul s-a dus la trupele staționate lângă Riga, s-a oprit de două ori la Polotsk și a ascultat versurile de salut ale lui Simeon. În 1660, Simeon a vizitat Moscova și ia prezentat din nou țarului cu poezii. Un an mai târziu, Polotsk a fost capturat de polonezi. În 1664, Simeon a plecat la Moscova, de data aceasta definitiv.

1 Vezi lucrări generale despre versiunea rusă a barocului european: Eremin I.P. Stilul poetic al lui Simeon din Polotsk.- „TODRL”. M.-L., 1948, vol. VI, p. 125-163; Eremin I.P. Literatura Rusiei antice. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966; Morozov A. A. Problema barocului din secolele al XVII-lea – începutul secolelor al XVIII-lea. (Starea chestiunii și sarcinile studiului) - „Literatura rusă”, 1962, nr. 3, p. 3-38; Lihaciov D.S. Dezvoltarea literaturii ruse în secolele X-XVII. Epoci și stiluri. L., 1973, p. 165-214.

Miniatură care înfățișează geometria din „Cartea aleșilor pe scurt despre 9 muze și 7 arte libere” de Nikolay Spafariy. secolul al 17-lea (GPB)

Deci, la originile barocului a fost un ortodox bielorus, care a studiat „cele șapte arte libere” la Academia Kiev-Mohyla și, poate, a ascultat un curs de prelegeri la Colegiul Iezuit din Vilna. Originea și educația lui Simeon de Polotsk arată clar unde și cum a pătruns stilul baroc în Rusia.

La Moscova, Simeon Polotsky a continuat activitățile unui „didaskal”, un profesor, început în patria sa. A crescut copiii suveranului (l-a învățat pe unul dintre ei, viitorul țar Fiodor Alekseevici, să compună versuri silabice), a deschis o școală latină nu departe de Kremlin, în Mănăstirea Zaikonospassky, unde tinerii funcționari ai Ordinului Afacerilor Secrete, țarul Biroul propriu al lui Alexei Mihailovici, a studiat. Simeon din Polotsk a ocupat și, sau, mai precis, a stabilit o altă poziție - poziția unui poet de curte, necunoscută până acum în Rusia. Orice eveniment din familia regală - căsătorii, zile onomastice, nașteri de copii - i-a dat lui Simeon din Polotsk un motiv pentru a compune poezii

1 Biografia lui Simeon din Polotsk este prezentată în cartea: Tatarsky I. A. Simeon din Polotsk (viața și opera sa). M., 1886; Maykov L. N. Eseuri din istoria literaturii ruse din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. SPb., 1889.

"in caz de". Până la sfârșitul vieții sale, poetul a adunat aceste poezii într-un imens „Rhymologion sau Verse” (această colecție a venit într-o schiță de autograf și a fost publicată doar în extrase).

Moștenirea lui Simeon de Polotsk este foarte mare. Se estimează că a lăsat cel puțin cincizeci de mii de rânduri de poezie.

Pe lângă Rhymologion, acestea sunt Psaltirea rimată (o transcriere poetică a Psaltirii publicată în 1680) și colosala colecție Vertograd (grădină) multicoloră (1678), rămasă în manuscrise - un fel de enciclopedie poetică în care se află poezii. în alfabet. În Vertograd există 1155 de titluri, iar sub un titlu este adesea plasat un întreg ciclu - de la două la douăsprezece poezii.

Din cuvintele lui Sylvester Medvedev (1641 - 1691), student și favorit al lui Simeon de Polotsk, știm cum a funcționat acesta din urmă. În mănăstirea Zaikonospassky, profesorul și elevul locuiau în camere învecinate, conectate printr-un hol comun. Sylvester Medvedev, care a fost un „martor ocular” constant al lucrării de creație a lui Simeon, și-a amintit că „avea un angajament (obișnuit să scrie) la prânz pe un caiet pe jumătate, în fiecare zi, iar scrisul lui (scrisul de mână) era foarte mic și supărător. ”, adică că în fiecare zi acoperea opt pagini din formatul actual de caiet cu scris de mână mic. O astfel de fertilitate a reflectat principalul scop creativ al lui Simeon Polotsky. Ca persoană de orientare europeană, el nu a acordat mare atenție literaturii ruse antice. El credea că sarcina lui era să creeze o nouă cultură verbală în Rusia.

Avea nevoie de consumatori care să fie capabili să o aprecieze și să o perceapă. Înțelegând bine că astfel de consumatori nu au fost încă educați, Simern din Polotsk a căutat să „satureze” viața curții regale și a aristocrației metropolitane cu versuri silabice. De sărbători, poeziile sale erau interpretate public în genurile „declamației” și „dialogului”, cu autorul însuși și „tinerii” special pregătiți acționând ca cititori. „Salutări” — panegiri — au fost și ele interpretate în mod public. Judecând după alcătuirea Rhymologionului și după notele autorului din marginile acestuia, Simeon de Polotsk a încercat să folosească fiecare ocazie mai mult sau mai puțin potrivită când i s-a părut potrivit să rostească un discurs în versuri. A compus astfel de discursuri atât pentru sine, cât și pentru alții — la comandă sau cadou. Au sunat la mesele ceremoniale regale, în conacele boierești și în biserici în timpul sărbătorilor din templu.

1 Poezia lui Simeon din Polotsk este reprezentată pe deplin în următoarele publicații: Virshi. Poezia silabică a secolelor XVII-XVIII. Ed. P. N. Berkov, va intra, articol de I. N. Rozanov. L., 1935; Simeon Polotsky. Scrieri alese. Pregătirea textului, articolului și comentariului de I. P. Eremin. M.-L., 1953; Poezia silabică rusă din secolele XVII-XVIII. Intrare, articol, pregătire text și note de A. M. Panchenko. L., 1970. Textele lui Simeon Polotsky, precum și Sylvester Medvedev și Karion Istomin, publicate în aceste ediții, sunt citate fără referințe.

Varlaam și Ioasaf. Gravură de Athanasius Trukhmensky bazată pe un desen de Simon Ushakov. Etajul 2 secolul al 17-lea (GPB).

„Multicolor Vertograd” are un alt caracter. Aceasta este într-adevăr o enciclopedie poetică, în care Simeon din Polotsk a vrut să ofere cititorului cel mai larg corp de cunoștințe - în primul rând despre istorie, Europa de Vest antică și medievală. Aici coexistă anecdote mitologice, intrigi și istorice despre Cezar și Augustus, Alexandru cel Mare, Diogene, Iustinian și Carol cel Mare. „Istoria naturală” a lui Pliniu cel Bătrân este folosită în multe poezii. „Vertograd” oferă informații despre animale fictive și exotice - o pasăre phoenix, un crocodil care plânge, un struț, despre pietre prețioase și așa mai departe. Aici vom găsi și o expunere de vederi cosmogonice, excursii în domeniul simbolismului creștin. Potrivit lui I. P. Eremin, poeziile de la Vertograd „fac impresia unui fel de muzeu, pe ferestrele căruia sunt dispuse într-o anumită ordine... o mare varietate de lucruri, adesea rare și foarte străvechi. Aici sunt expuse toate principalele lucruri pe care Simeon, bibliofil și dogmatist, iubitor de diverse „rarități” și „curiozități”, a reușit să le adună în memoria sa în timpul vieții sale.

Acest „muzeu al raritătilor” reflectă mai multe motive fundamentale ale barocului - în primul rând ideea de „diversitate” lumii, variabilitatea existenței, precum și dorința de senzaționalism inerentă barocului. Cu toate acestea, particularitatea „Muzeului rarităților” este că este un muzeu al literaturii. Dezvoltarea culturii în viziunea lui Simeon din Polotsk este ceva ca o procesiune verbală, o paradă a cuvintelor. La prima vedere, lucrurile participă și ele la această procesiune. Dar sfinxul și salamandra, phoenixul și sirena, pelicanul și centaurul, magnetul și chihlimbarul în sine nu sunt de interes pentru Simeon din Polotsk. Doar esența lor inteligibilă este interesantă, doar Cuvântul ascuns în ele, căci Cuvântul, conform convingerii profunde a lui Simeon din Polotsk, este elementul principal al culturii.

Din punctul său de vedere, poetul este „al doilea zeu”: așa cum un zeu construiește lumea cu Cuvântul, poetul cu cuvântul său extrage oameni, evenimente, gânduri din inexistență. Simeon își imaginează lumea sub forma unei cărți sau a unui alfabet, iar elementele lumii ca părți ale unei cărți, foile, liniile, cuvintele, literele ei:

Lumea asta este împodobită - cartea este grozavă, arici scris de un cuvânt de tot felul de domni. Se găsesc cinci coli dintre cele mai extinse din el, scrisori și mai minunate sunt închise în sine.

Prima foaie este cerul, pe ea luminițele, ca litere: s-a așezat cetatea lui Dumnezeu.

A doua foaie este foc elementar sub cerul sus,

în ea, ca într-o scriptură, să vadă ochiul puterea.

A treia frunză a unui aer foarte larg cheamă cu putere, pe ea ploaie, zăpadă, nori și păsări citite.

Eremin și I. P. Stilul poetic al lui Simeon din Polotsk, p. 125.

A patra foaie - gazda de apă se găsește în ea, deoarece este convenabil să citești o mulțime de animale. Ultima frunză este pământul cu lemn, cu ierburi, cu firimituri și cu animale, parcă cu litere...

Cuvântul a fost perceput ca un instrument de transformare a lumii, ca un mijloc de creare a unei noi culturi europene. Prin urmare, planurile educaționale ale lui Simeon din Polotsk au fost în primul rând planurile unui umanitar. Aceste planuri au fost încercate în anii 1980. Sylvester Medvedev.

Sylvester Medvedev. Un Kurian prin naștere, care a servit ca funcționar în Ordinul Afacerilor Secrete și apoi, la sfatul urgent al lui Simeon, care a fost tuns călugăr \ Sylvester Medvedev, după moartea profesorului său, a moștenit locul său - locul lui un poet de curte. El a moștenit atât biblioteca lui Simeon, cât și ideile sale. Cea mai importantă dintre acestea a fost ideea înființării unei universități la Moscova. A fost întocmită carta sa („privilegiul” din numele regal), orientată către Academia Kiev-Mohyla și care prevedea că universității i se va acorda dreptul de a gestiona cultura Moscovei. Înmânând în ianuarie 1685 proiectul „privilegiului” Prințesei Sofia Alekseevna, Sylvester Medvedev a scris:

După ce ai dat numele de înțelepciune, după ce ai numit înțelepciunea zeul Sophia, este mai bine pentru tine să începi știința, ca și cum ar fi înțelepți să realizeze.

Cu toate acestea, speranțele pentru sprijinul Sophiei au eșuat. Acea orientare occidentală, care a fost reprezentată de Sylvester Medvedev, a stârnit o opoziție puternică din partea elitei bisericești, condusă de însuși Patriarhul Ioachim. Sophia nu a vrut să se certe cu patriarhul, iar Academia slavo-greco-latină, deschisă în 1686, a căzut în mâinile lui. Nu se mai vorbea despre autonomia universitară: totul depindea acum de voința patriarhală.

Când guvernul Prințesei Sofia a căzut în 1689, Sylvester Medvedev a fost condamnat ca un conspirator. <<199 (1691) a anului, luna februarie în ziua 1, călugărul Sylvester Medvedev a acceptat sfârșitul vieții sale ... - a scris cumnatul său Karion Istomin în caietul său. - Capul său. a fost întreruptă... în Piața Roșie, vizavi de Porțile Spassky. Trupul său a fost îngropat într-o casă mizerabilă cu străini (cu vagabonzi) într-o groapă. A fost impusă o interdicție strictă asupra scrierilor lui Sylvester Medvedev. Toate listele sunt ordonate

1 Simeon din Polotsk credea că un scriitor nu ar trebui să se împovăreze cu o familie și a văzut cea mai bună cale de ieșire într-un jurământ monahal de celibat: Pe lângă necazurile căsătoriei, viața ta dispare.

2 Despre Sylvester Medvedev, vezi cartea: Prozorovsky A. Sylvester Medvedev (Viața și opera sa). 2-4; Kozlovsky Y. Sylvester Medvedev. Kiev, 1895.

3 CHOIDR, 1896, carte. 3, secțiunea IV, p. 373-374.

urma să fie ars sub pedeapsa aspră. Aparent, tocmai din acest motiv au venit foarte puține poezii de la Sylvester Medvedev.

Karion Istomin. Karion Istomin (Zaulonsky) (mijlocul secolului al XVII-lea - după 1717) s-a născut, ca și Sylvester Medvedev, la Kursk1. Nu mai târziu de 1679, după ce a acceptat deja monahismul, s-a mutat la Moscova. Aici a lucrat ca director (editor) la Tipografie. Anul furtunoasă 1689 a avut un efect redus asupra carierei lui Karion Istomin și asupra ultimului deceniu al secolului al XVII-lea. a fost momentul celui mai mare succes al lui. Sub patriarhul Adrian, a câștigat o funcție puternică și la 4 martie 1698, a primit o funcție foarte importantă de șef al Tipografiei. Karion Istomin este un poet foarte prolific și, de fapt, neexplorat. Este cunoscut pentru scrierile sale pedagogice (Primul gravat din 1694 și Primerul de tipografie din 1696). Între timp, el a scris panegiric (începând cu cartea de „salutări” oferită prințesei Sofia în 1681), poezii „pentru steme”, epitafe, mesaje prietenoase și chiar s-a încercat în genul unui poem eroic, încercând să descrie a doua campanie de Crimeea a principelui V cu versuri de treisprezece silabe.V. Golitsyna (1689). Istomin a reușit mai ales în versurile meditative - reflecții poetice asupra deșertăciunii vieții pământești, asupra sufletului uman, asupra morții:

Mă uit la cer - mintea nu înțelege.

.kako nu voi merge, dar Dumnezeu cheamă.

Mă uit la pământ - gândul devine plictisitor, fiecare persoană se tăvălește în acea moarte. Indiferent dacă mintea se grăbește de-a lungul latitudinii, va ajunge la capăt și la margine nicăieri, Căci întreaga creație este cuprinsă în Bose Mudra și fiecare suflet va fi surprins de asta.

Ce ține cerul, cine construiește pământul, cum va învăța o persoană viața pentru bine?

Tipul de scriitor profesionist care s-a întruchipat în Simeon de Polotsk, Sylvester Medvedev și Karion Istomin a fost retrogradat pe plan secund în timpul erei petrine. Petru nu avea nevoie de umaniști: pentru a ajunge la nivelul civilizației europene, după spusele lui Petru, era necesar să nu se producă cuvinte, ci să se producă lucruri. Atitudinea față de cuvânt ca modalitate de a transforma Rusia i s-a părut țar-reformatorului culmea absurdității. Literatură, el a atribuit rolul auxiliar de slujitor al științelor practice; de aceea, pe vremea lui Petru cel Mare, este nevoie nu de poeţi sau predicatori, ci de traducători, de zilieri literari care lucrează din ordin sau prin decret direct al împăratului.

1 Despre Karion Istomin, vezi: Brailovsky S. N. Unul din secolul XVII colorat. SPb., 1902.

441

Apariția teatrului rusesc. Teatrul profesionist rus a luat naștere în 1672, anul nașterii lui Petru I, și a apărut ca teatru de curte1. Încă de la începutul anilor 60. Țarul Alexei Mihailovici a încercat să angajeze o trupă de actori în Țările Germane și să se stabilească la

Moscova, „maeștri ai comediei” (cuvântul „comedie” - „comedie” însemna atunci orice operă dramatică generală și spectacol teatral). Aceste încercări nu au dus la succes, iar înființarea teatrului a fost în cele din urmă încredințată lui Johann Gottfried Gregory, pastorul bisericii luterane din Moscova Nemetskaya Sloboda. Conform decretului regal, el a fost instruit să „facă o comedie, iar comediile au fost jucate din Cartea Biblică a Esterei”1 2.

În timp ce pastorul Grigore compunea în versuri germane o piesă de teatru despre o poveste biblică despre smerita frumusețe Estera, care a atras atenția plină de milă a regelui persan Artaxerxes, i-a devenit soție și i-a salvat poporul; în timp ce traducătorii din Posolsky Prikaz au transcris piesa în rusă; în timp ce actorii străini, elevi ai școlii lui Gregory, învățau roluri în rusă, masculin și feminin, trecuseră câteva luni. În acest timp, în satul Preobrazhensky, o moșie regală lângă Moscova, a fost ridicat un „templu al comediei”. În ea, la 17 octombrie 1672, a avut loc prima reprezentație – „Acțiunea lui Artaxerxe”. Era urmărit de rege, nobili în rânduri duma, oameni „lângă”. Țarina Natalya Kirillovna, împreună cu prinții și prințesele, au urmărit spectacolul dintr-o încăpere specială, despărțită de sală printr-o zăbrele.

. „Acțiunea lui Artaxerxes” a continuat de mai multe ori. În februarie 1673, a fost prezentată o nouă piesă „Judith” („Acțiunea lui Holofernov”) - din nou despre eroina biblică, în mâinile căreia a murit păgânul Holofernes, conducătorul armatei care asedia orașul natal Judith. Repertoriul teatrului de curte a fost complet completat (spectacolele au fost date fie la Preobrazhensky, apoi la Kremlin, într-o cameră deasupra farmaciei palatului). Alături de comedii pe teme biblice și hagiografice, a inclus o dramă istorică despre Tamerlan, care l-a învins pe sultanul Bayazet („Acțiunea Temir-Aksakovo”), precum și o piesă despre Bacchus și Venus care nu a ajuns până la noi și baletul „Orpheus”, despre care doar cele mai generale informații.

Spectacolele au fost jucate nu numai de străini din Cartierul German, ci și de „băieți” ruși - în principal din rândul tinerilor

1 O idee despre începutul teatrului rus și repertoriul acestuia este dată de primele două volume ale seriei „Drama rusă timpurie (XVII - prima jumătate a secolului XVIII)”: Primele piese ale teatrului rus. Publicația a fost pregătită de O. A. Derzhavina, A. S. Demin, E. K. Romodanovskaya. Ed. A. N. Robinson. M., 1972; Drama rusă în ultimul sfert al secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Publicația a fost pregătită de O. A. Derzhavina, A. S. Demin, V. P. Grebenyuk. Ed. O. A. Derzhavina. M., 1972. Textele pieselor sunt citate din aceste ediţii.

2 Vezi: Bogoyavlensky S. K. Teatrul din Moscova sub țarii Alexei și Petru. M., 1914, p. 8.

celulele ordinului ambasadorului. Noua „distractie” suverana a fost amenajata cu mare fast. Muzica instrumentală suna în teatru (cultura oficială a Rusiei Antice recunoștea doar arta cântului, considerând instrumentele muzicale drept atribute bufon). Au cântat și au dansat pe

scenă. Pentru fiecare piesă au fost scrise „cadre de scriere în perspectivă” (peisaj pitoresc cu perspectivă liniară, care era și un fenomen nou în arta rusă). Pentru recuzită și costume, cele mai scumpe materiale și țesături au fost luate din vistierie sau achiziționate intenționat - mătase Shemakhan, pânză Hamburg, satin turcesc.

Teatrul de curte a fost creația preferată a țarului Alexei și nu a supraviețuit fondatorului său. După moartea sa subită, la 30 ianuarie 1676, spectacolele au încetat, iar până la sfârșitul anului, noul suveran Fiodor Alekseevici a ordonat ca „tot felul de provizii de benzi desenate” să fie ținute sub secret.

Toate piesele primului teatru rus s-au bazat pe intrigi istorice. Dar acestea nu mai erau povești despre trecut, atât de familiare cititorilor de Scriptură, cronici, cronografie, vieți și povești. Era o etalare a trecutului, a imaginii sale vizuale, a învierii sale originale. Artaxerxes, care, după cum se spunea în „comedie”, „a fost închis în mormânt de mai bine de două mii de ani”, în primul său monolog a rostit de trei ori cuvântul „acum”. El, ca și alte personaje de „prizoniere în sicriu”, „acum” trăia pe scenă, „acum” vorbea și s-a mișcat, a executat și iertat, s-a întristat și s-a bucurat. Pentru un spectator modern, nu ar fi nimic surprinzător în „renașterea” „potentatului” (suveran) mort de mult timp: aceasta este o convenție de scenă obișnuită. Dar pentru țarul Alexei Mihailovici și nobilii săi, care nu au primit o educație teatrală vest-europeană, „învierea trecutului” în „templul comediei” a fost o adevărată revoluție în ideile lor despre artă. S-a dovedit că nu se poate vorbi doar despre trecut, ci se poate nara. Trecutul poate fi arătat, reînviat, portretizat ca prezent. Teatrul a creat o iluzie artistică a realității, parcă „deconectând” privitorul de realitate și transferându-l într-o lume specială - lumea artei, lumea istoriei care a prins viață 1.

Potrivit unui contemporan, țarul a urmărit prima reprezentație timp de zece ore întregi fără să se ridice (alți spectatori nobili, excluzând membrii familiei regale, au stat aceleași „zece ore întregi”, deoarece nu trebuia să stea jos în prezența monarhului). Din aceste dovezi reiese clar că Acțiunea Artaxerxes a fost jucată fără pauze, deși piesa a fost împărțită în șapte „acțiuni” (acte) și numeroase „copertine” (imagini). Nu s-au făcut pauze pentru că puteau distruge iluzia „învierii istoriei”, întoarce privitorul din „real”.

1 Vezi: Lihaciov D.S. Poetica literaturii ruse vechi. Ed. al 2-lea, adaugă. L., 1971, ci 321-330.

artistică” în prezent cotidian și, de dragul acestei iluzii, primul spectator rus de teatru a construit un „templu al comediei” în satul Preobrazhensky.

Nu a fost ușor să te obișnuiești să înscenezi convențiile, să le „stăpânești”. Acest lucru este dovedit de cel puțin informații despre costume și recuzită. Nu beteală de teatru, ci țesături și materiale scumpe, „realiste” au fost luate pentru că la început i-a fost greu publicului să înțeleagă esența actoriei, esența timpului „real

artistic”, este greu de văzut în Artaxerxes atât un un adevărat „potentat înviat” și un german murmurat cu Kukuya. Autorul piesei a considerat necesar să spună acest lucru într-o prefață adresată direct regelui:

„Cuvântul tău nenorocit de suveran al aceluia este viu pentru noi sub forma unui tânăr...”

Prefața, scrisă special pentru publicul rus, „pronunța un caracter special - MáMypaa („oratorul regilor”). Acest Mamurza se îndreaptă către principalul spectator al spectacolului - țarul Alexei Mihailovici ... și îi explică esența artistică a noului divertisment: problema prezentului artistic - cum trecutul devine prezent în fața ochilor țarului. Mamurza recurge la conceptul de „glorie”, care a fost mult timp asociat în Rus’ cu ideea nemuririi trecutului. Mamurza îi explică pe detaliu și pedagogic lui Alexei Mihailovici că faima lui va rămâne, de asemenea, timp de secole, la fel cum a rămas gloria multor eroi istorici ... Pentru a face mai ușor pentru Alexei Mihailovici să perceapă chipurile trecutului ca fiind vii, autorul face chiar aceste fețe se simt reînviate. Nu numai spectatorii văd figuri istorice în fața lor... dar acești actori văd spectatorii, sunt surprinși de unde au ajuns, îl admiră pe Alexei Mihailovici și regatul său... Explicând pe scurt conținutul piesei; Mamurza se străduiește în toate modurile posibile să introducă spectatorul în mediul necunoscut al teatrului și să sublinieze uimirea repetării evenimentelor din trecut în prezent.

Așadar, teatrul a creat o iluzie artistică a vieții. Dar ce fel de viață a apărut în fața ochilor spectatorului rus, ce fel de oameni a văzut el pe scenă? Deși erau oameni „înviați” din trecut, semănau în mod surprinzător cu cei care stăteau (sau stăteau) în „templul comediei”. Eroii pieselor erau în continuă mișcare, au uimit prin activitatea și energia lor 1 2. Au chemat la „grabă”, „nu zăbovi”, „creează curând”, „nu pierde timpul”. Nu erau contemplativi, ei

1 Lihaciov D.S. Poetica literaturii ruse vechi. Ed. al 2-lea, adaugă. L., 1971, p. 324-326.

2 Vezi: Demin A.S. Literatura rusă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea. Noi idei artistice despre lume, natură, om. M., 1977.

ei „și-au cunoscut bine propria afacere”, „și-au ridicat munca”, au disprețuit „măgulirea”. Viețile lor erau pline până la debordare. „Istoria Înviată” a fost înfățișată ca un caleidoscop de evenimente, ca un lanț nesfârșit de acțiuni.

„Omul activ” al dramaturgiei ruse timpurii corespundea stilului de comportament care se dezvoltase în ajun și mai ales în perioada reformelor lui Petru. În acest moment, idealul străvechi de „frumusețe”, „splendoare” și „decanat” se prăbușea. Dacă în Evul Mediu era prescris să se acționeze în liniște și „inert”, și nu „cu zel greu și bestial”, acum energia a devenit o calitate pozitivă. Era în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. cuvântul inerție a căpătat un halou semantic negativ.

Țarul Alexei și-a selectat colaboratori activi și le-a cerut diligență vigilentă: „Aveți tot timpul frică puternică și ochii de Argus, stați în gardă și priviți toate cele patru țări”1. Ascultând ordinele suveranului, oamenii „vecini” săi, precum A. L. Ordin-Nashchokin sau A. S. Matveev, au lucrat „fără a întârzia nicăieri pentru nimic pentru puțin timp”.

Viața în sine, care era observată pe scenă de vizitatorii teatrului de curte, mai puțin dispusă la calm. A fost o viață pestriță, schimbătoare, în care trecerile de la durere la bucurie, de la bucurie la lacrimi, de la speranță la disperare și invers s-au făcut rapid și brusc. Eroii pieselor s-au plâns de fericirea „schimbătoare”, „blestemată”, „perfidă” - despre Fortune, a cărei roată îi ridică pe unii și îi subminează pe alții. „Lumea înviată” a constat din contradicții și contrarii.

„Distracția” noului suveran nu era doar divertisment („comedia unei persoane poate distra și transforma orice durere omenească în bucurie”), ci și o școală în care „multe învățături bune... înțeleg ascuțit... pentru ca toate faptele rele rămân în urmă și tot ce este bun urmează să vină”. Teatrul era o „oglindă” în care spectatorul se recunoștea și se cunoștea.

Această „oglindă” reflecta multe idei ale barocului european și, mai ales, postulatul său favorit: viața este o scenă, oamenii sunt actori. În „oglindă” se vedea și un fel de Rusia europenizantă, în care, cu o energie extraordinară și pe picior de egalitate, a intrat. concertul marilor puteri europene. Încrederea în succesele Rusiei, în măreția misiunii sale istorice, a fost în mare măsură inerentă culturii oficiale din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. V. Prin urmare, arta rusă din acea vreme, referindu-se la experiența barocului european, a tras din baroc

* Vezi: Demin A.S. Literatura rusă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea. Noi idei artistice despre lume, natură, om. M.. 1977, p. 100.

Arsenal în primul rând note luminoase, optimiste. Lumea poeziei de curte și a dramaturgiei de curte este o lume în schimbare, plină de conflicte și contradicții. Dar în cele din urmă, bunătatea și dreptatea triumfă, armonia ruptă este restabilită, popoarele și țările se bucură și prosperă.

LITERATURĂ

Lucrări generale: I s t r și n V. M. Introducere în istoria literaturii ruse din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Odesa, 1903; Lihaciov D.S. Precondiții pentru apariția genului romanului în literatura rusă.— În cartea: Istoria romanului rus. În 2 volume, vol. I. M.-L., 1962; Panchenko A. M. Relațiile literare ceho-ruse ale secolului al XVII-lea. L., 1969.

Texte. Kuzmina V.D. Roman cavaleresc în Rus'. Bova, Petru Cheile de Aur. M., 1964; Derzhavina O. A. „Facetia”. Nuvela tradusă în literatura rusă a secolului al XVII-lea. M., 1962; Skripil M. O. „Povestea lui Savva Grudtsyn” (texte).- „TODRL”. M.-L., 1947, t: V; Romane rusești din secolul al XVII-lea. Compilat de M. O. Skripil. M., 1954; Povestea începutului Moscovei. Cercetare și pregătire de texte de M. A. Salmina. M.-L., 1964; Viața protopopului Avvakum, scrisă de el însuși și. celelalte scrieri ale lui. Ed . N. K. Gudznya. Enter, articol de V. E. Gusev. M., 1960; Colecția Pustozersky. Autografe ale scrierilor lui Avvakum și Epiphanius. Publicația a fost pregătită de N. S. Demkova, N. F. Drobenkova, L. I. Sazonova. L.. 1975; Robinson A.N. Biografia lui Avvakum și Epiphanius. Studii și texte. M., 1963; Satira democratică rusă a secolului al XVII-lea. M.-L., 1954. Ed. a II-a, add. M., 1977; Adrianov-Perets V.P. Eseuri despre istoria literaturii satirice ruse a secolului al XVII-lea. M.-L., 1937; Poezia democratică a secolului al XVII-lea. Introducere. articol de V.P. Adrianov-Peretz și D.S. Lihaciov. Întocmirea textului și notelor de V. P. Adrianova-Peretz. a 2-a ed. M.-L., 1962; Vinogradov V.V. Despre sarcinile stilisticii. Observații asupra stilului de viață al protopopului Avvakum. vorbire rusă. sat. articole ed. L. V. Shcherby, vol. I. Pg., 1923; Guse în V. E. Cu privire la problema genului „Vieții” protopopului Avvakum.- „TODRL”. M.-L., 1958,. vol. XV; Gusev V. E. Note despre stilul „Vieții” protopop Avvakum.- „TODRL”. M.-L., 1957, v. XIII; Demkova N. S. Viața protopopului Avvakum (Istoria creativă a operei). L., 1974.

Vezi și secțiunea despre umorul protopop Avvakum din carte. D. S. Likhachev și A. M. Panchenko „Lumea de râs a Rusiei antice” (L., 1976) și capitole despre scrierile lui Avvakum din cărțile lui D. S. Likhachev „Omul în literatura Rusiei antice” (L., 1970) și „Marele moștenire ”(M., 1975).

Artarxerxes actiune. Prima piesă a teatrului rus din secolul al XVII-lea. Pregătirea textului și comentariului de I. M. Kudryavtsev. M., 1957; Dramaturgia rusă timpurie a secolului al XVII-lea - prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Primele piese ale teatrului rusesc. M., 1972; poezie silabică rusă. Introducere. articol, pregătirea textului și note de A. M. Panchenko. Ed. a II-a, L., 1970; Simeon Polotsky. Fav. cit., pregătirea textului, articol și comentarii de I. P. Eremin. M.-L.; Eremin I.P. Stilul poetic al lui Simeon din Polotsk.— În cartea: Eremin I.P. Literatura Rusiei antice'. Schițe și caracteristici. M.-L., 1966.

CONCLUZIE

Să rezumam câteva rezultate ale dezvoltării literare.

La fel ca majoritatea popoarelor Europei, Rus' a trecut de formația de sclavi. Prin urmare, Rus' nu a cunoscut stadiul străvechi în dezvoltarea culturii sale. Slavii răsăriteni au trecut direct de la formarea comunal-patriarhală la feudalism. Această tranziție a avut loc neobișnuit de rapid pe un teritoriu vast locuit de triburi est-slave și diferite popoare finno-ugrice.

Absența uneia sau a altei etape în dezvoltarea istorică necesită propria „compensare”, completare. Ajutorul vine de obicei din

ideologie, din cultură, care, în aceste împrejurări, își trag puterea din experiența popoarelor vecine.

Apariția literaturii și, în plus, a literaturii extrem de perfecționate pentru vremea ei, nu a putut fi realizată decât datorită asistenței culturale a țărilor vecine - Bizanț și Bulgaria. În același timp, este necesar să se sublinieze semnificația deosebită a experienței culturale a Bulgariei. Scrierea și literatura obișnuită în Bulgaria au apărut cu un secol mai devreme în condiții similare: Bulgaria, de asemenea, nu cunoștea sistemul sclavagesc în cea mai mare parte și a învățat experiența culturală a aceluiași Bizanț. Bulgaria a făcut asimilarea culturii bizantine în împrejurări apropiate de cele care au fost create un secol mai târziu în Rusia când a asimilat cultura bizantină și bulgară: Rusia a primit experiența culturală bizantină nu numai în starea sa directă, ci și într-o formă „adaptată” de Bulgaria. , adaptat la nevoile feudalismului -formand societatea.

Necesitatea unei dezvoltări accelerate a culturii a creat în Rus' o înaltă asimilare a fenomenelor culturale ale Bizanţului şi Bulgariei. Ideea nu este numai în nevoi, ci și în faptul că cultura rusă veche în secolele al X-lea și al XI-lea. Datorită tinereții sale flexibile, a avut un dar puternic de a învăța din experiența altora. Absența tradițiilor profunde ale culturii de clasă, odată cu dezvoltarea rapidă a relațiilor de clasă, a forțat societatea rusă să absoarbă și să asimileze elemente străine ale culturii de clasă și să creeze propriile sale. Asimilarea cuiva a procedat la fel de intens ca și construcția propriei persoane. Sistemul de genuri al literaturii bulgare în traducerea sa din greacă și partea originală bulgară a fost reconstruit în Rus'. Această restructurare s-a realizat în două direcţii: în direcţia selectării acelor genuri care

au fost necesare și în direcția creării de noi genuri. Prima a fost făcută deja chiar în timpul transferului operelor literare în Rusia antică, a doua a durat mult timp și a durat câteva secole.

Sistemul genurilor bizantine a fost transferat Rusului într-o formă deosebit de „scurtată”. În Rus', erau necesare doar acele genuri care erau direct legate de viața bisericească și genuri generale de viziune asupra lumii care corespundeau noii atitudini a oamenilor față de natură.

Dar, pe de altă parte, erau necesare genuri care nu existau nici în literatura bizantină, nici în literatura bulgară.

Genurile literaturii ruse medievale au fost strâns legate de utilizarea lor în viața de zi cu zi - seculară și ecleziastică. Aceasta este diferența lor față de genurile literaturii noi.

La mijlocul secolului, toate artele, inclusiv literatura, aveau un caracter „aplicat”. Slujba divină necesita anumite genuri, destinate anumitor momente ale slujbei bisericești. Unele genuri și-au avut scopul în complexa viață monahală. Chiar și lectura privată (lectura individuală a călugărilor) avea o reglementare de gen. Prin urmare, mai multe tipuri de vieți, mai multe tipuri de imnuri bisericești, mai

multe tipuri de cărți care reglementează închinarea, viața bisericească și monahală etc. Sistemul de gen include chiar și lucrări de gen nerepetitive precum evanghelii, psalmi, epistole apostolice etc.

Deja din această enumerare superficială și extrem de generalizată a genurilor bisericești, reiese clar că unele dintre ele ar putea dezvolta noi lucrări în profunzimea lor (de exemplu, viețile sfinților, care urmau să fie create în legătură cu noi canonizări), și unele dintre ele. genurile erau strict limitate la lucrările existente, iar crearea de noi lucrări în cadrul acestora era imposibilă. Cu toate acestea, ambele nu s-au putut schimba: trăsăturile formale ale genurilor au fost strict determinate de particularitățile utilizării lor și de caracteristicile tradiționale:

Genurile seculare care ne-au venit din Bizanț și Bulgaria au fost oarecum mai puțin constrânse de cerințe externe formale și tradiționale. Aceste genuri seculare nu erau asociate cu o utilizare specifică în viața de zi cu zi și, prin urmare, erau mai libere în trăsăturile lor externe, formale.

Slujind vieții medievale reglementate și foarte ceremoniale, sistemul de genuri al literaturii, transferat la Rus' din Bizanț și Bulgaria, nu a satisfăcut însă toate nevoile cuvântului artistic.

Clasele superioare alfabetizate ale societății feudale aveau la dispoziție atât genuri de carte, cât și genuri orale. Masele analfabete ale oamenilor și-au satisfăcut nevoile pentru cuvântul artistic cu ajutorul sistemului oral al genurilor. Librismul era doar parțial accesibil maselor prin închinare.

448

Sistemul de genuri literare și folclorice al artei verbale din Evul Mediu rus a fost mai rigid în unele părți, mai puțin rigid în altele, dar, luat în ansamblu, era foarte tradițional, foarte formalizat, puțin schimbător, strâns legat de obiceiuri rituale. Cu cât era mai rigidă, cu atât era supusă mai urgent schimbărilor în legătură cu schimbările din realitatea istorică, în viața de zi cu zi, în ritualuri și în cerințele aplicării. A trebuit să răspundă la toate schimbările din realitate.

Statele feudale timpurii erau foarte fragile. Unitatea statului a fost încălcată constant de luptele feudalilor, care reflectau forțele centrifuge ale societății. Pentru a menține unitatea, o moralitate socială înaltă, un înalt simț al onoarei, loialitatea, abnegația, o conștiință de sine patriotică dezvoltată și un nivel înalt de artă verbală erau necesare - genuri de jurnalism politic, genuri de glorificare a dragostei pentru țara natală, liric-epic. genuri.

Unitatea statului, cu insuficiența legăturilor economice și militare, nu ar putea exista fără dezvoltarea intensivă a calităților patriotice personale. Aveam nevoie de lucrări care să mărturisească clar unitatea istorică și politică a poporului rus. Aveam nevoie de lucrări care să se opună activ luptei prinților. O trăsătură izbitoare a literaturii ruse antice din această perioadă a fost conștiința unității întregului

pământ rusesc fără diferențe tribale, conștiința unității istoriei ruse și a statului.

Aceste trăsături ale vieții politice a Rusiei sunt diferite de viața politică care a existat în Bizanț și Bulgaria. Ideile de unitate erau diferite pentru simplul fapt că priveau pământul rusesc, și nu v bulgar sau bizantin. Prin urmare, erau necesare propriile lor lucrări și propriile genuri.

De aceea, în ciuda prezenței a două sisteme complementare de genuri – literar și folclor – literatura rusă din secolele XI–XIII. era în proces de formare a genului. În moduri diferite, din rădăcini diferite, apar în mod constant lucrări care se deosebesc de sistemele tradiționale de genuri, le distrug sau le combină creativ. Ca urmare a căutării de noi genuri în literatura și folclorul rus, apar multe lucrări care sunt greu de atribuit oricăruia dintre genurile tradiționale bine stabilite. Ei stau în afara tradițiilor genului.

Ruperea formelor tradiționale a fost în general destul de comună în Rus'. Toate operele literare mai mult sau mai puțin remarcabile, bazate pe nevoi interioare profunde, ies din formele tradiționale.

449

În acest mediu de formare intensă a genului, unele lucrări s-au dovedit a fi unice din punct de vedere al genului („Rugăciune” de Daniil Zatochnik, „Instruire”, „Autobiografie” și „Scrisoare către Oleg Svyatoslavich” de Vladimir Monomakh), altele au primit o opinie constantă. continuare (Cronica primară – în cronica rusă, „Povestea orbirii lui Vasilko Terebovlsky” - în poveștile ulterioare despre crimele princiare), alții au avut doar încercări separate de a le continua în ceea ce privește genul („Povestea campaniei lui Igor” - în „Zadonshchina”).

Absența unor cadre stricte de gen a contribuit la apariția multor lucrări originale și extrem de artistice.

Procesele de formare a genului au contribuit la folosirea intensivă a experienței folclorului în această perioadă (în Povestea anilor trecuți și alte cronici, în Povestea campaniei lui Igor, în Povestea distrugerii pământului rusesc, în Rugăciunea lui Daniil Zatochnik și Lay, etc. d.). Procesul de formare a genului, desfășurat în secolele XI-XIII, a reluat în secolul al XVI-lea. și a procedat destul de intens în secolul al XVII-lea.

Omiterea etapei antice în dezvoltarea culturii a ridicat importanța literaturii și artei în dezvoltarea slavilor răsăriteni. Literatura și alte arte, așa cum am văzut, au căzut în rolul cel mai responsabil - de a sprijini dezvoltarea accelerată a societății ruse în secolele XI - începutul secolului al XIII-lea. și să slăbească aspectele negative ale acestei dezvoltări accelerate: prăbușirea statului rus și discordia prinților. De aceea rolul social al tuturor tipurilor de artă a fost extrem de mare în secolele XI-XIII. toţi slavii răsăriteni.

Un simț al istoriei, un sentiment al unității istorice, îndeamnă la unitate politică, expunerea abuzurilor de putere răspândite pe un

teritoriu vast cu o populație mare și pestriță diversă, cu numeroase principate semi-independente.

Nivelul artelor corespundea nivelului de responsabilitate socială care le-a revenit. Dar aceste arte încă nu și-au cunoscut propria etapă antică - doar răspunsurile altcuiva prin Bizanț. Prin urmare, când în Rusia în secolele XIV și începutul secolului XV. S-au creat condiții socio-economice pentru apariția Pre-Renașterii, iar această Pre-Renaștere a apărut cu adevărat, a fost imediat plasată în termeni istorici și culturali în condiții unice și nefavorabile. Rolul „antichității sale" a revenit Rus'ului premongol, Rus' din perioada independenței sale.

Literatura de la sfârșitul secolului XIV - începutul secolului XV. se referă la monumentele din secolele XI - începutul secolului al XIII-lea. Unele lucrări din această epocă imită mecanic Povestea Legii și Grația a Mitropolitului Hilarion, Povestea anilor trecuti, Povestea ruinei din Ryazan și, cel mai important, Povestea campaniei lui Igor (în Zadonshchina). În arhitectură, se observă un apel similar la memorie.

450

porecle din secolele XI-XIII. (la Novgorod, Tver, Vladimir), același lucru se întâmplă în pictură, același lucru se întâmplă în gândirea politică (dorința de a reînvia tradițiile politice de la Kiev și Vladimir Zalessky), același lucru se întâmplă în arta populară (în acest moment există este o formare deosebit de intensivă a ciclului de epopee de la Kiev) . Dar toate acestea se dovedesc a fi insuficiente pentru Pre-Renaștere și, prin urmare, consolidarea legăturilor cu țările care au supraviețuit etapei antice a culturii este de o importanță deosebită. Rus' reînvie și își întărește legăturile cu Bizanțul și cu țările din zona culturală bizantină, în primul rând cu slavii din sud.

Una dintre cele mai caracteristice și esențiale trăsături ale Pre-Renașterii, și apoi, într-o măsură mai mare, ale Renașterii, este apariția istoricității conștiinței. Natura statică a percepției anterioare a lumii este înlocuită în conștiința acestui timp de dinamism. Acest istoricism al conștiinței este legat de toate trăsăturile principale ale Pre-Renașterii și Renașterii.

În primul rând, istoricismul este legat organic de descoperirea valorii persoanei umane individuale și de un interes deosebit pentru trecutul istoric. Ideea schimbării istorice a lumii este asociată cu un interes pentru viața spirituală a unei persoane, cu ideea lumii ca mișcare, cu dinamismul stilului. Nimic nu este terminat și, prin urmare, inexprimabil în cuvinte; ora actuală este evazivă. Ea nu poate fi reprodusă decât într-o anumită măsură printr-un flux de vorbire, un stil dinamic și pronunțat, o grămadă de sinonime, nuanțe de sens, serii asociative.

Prenașterea în artele plastice rusești se reflectă în primul rând în opera lui Teofan Grecul și Andrei Rublev. Aceștia sunt doi artiști puternic diferiți, dar sunt cu atât mai caracteristici Pre-Renașterii, când rolul personalității artistului devine în sine, iar diferențele

individuale devin fenomene tipice ale epocii. Efectul Pre-Renaștere este mai slab în literatură. Pre-Renașterea se caracterizează prin interesele „filologice” ale scribilor, „țesutul cuvintelor”, emotivitatea stilului etc. Când, începând de la mijlocul secolului al XV-lea. principalele premise pentru formarea Renașterii au început să cadă una după alta, Pre-Renașterea rusă nu a trecut în Renaștere, deoarece ropo a murit? da-comune (Novgorod și Pskov), lupta împotriva ereziilor a avut succes pentru biserica oficială. Procesul de formare a unui stat centralizat a luat multe forțe spirituale. Legăturile cu Bizanțul și lumea occidentală s-au slăbit din cauza căderii Bizanțului și a apariției Uniunii de la Florența, care a exacerbat neîncrederea în țările catolicismului.

Fiecare mare stil și fiecare mișcare mondială are funcțiile sale istorice, misiunea sa istorică. Renașterea este asociată cu eliberarea personalității umane de corporatismul medieval. Fără această eliberare nu poate veni un nou timp - în cultură și, în special, în literatură.

451

Faptul că Pre-Renașterea în Rusia nu s-a transformat în Renaștere a avut consecințe grave: stilul imatur a început să se oficializeze și să se solidifice devreme și un apel plin de viață la „propria antichitate”, o întoarcere constantă la experiența pre-mongolică. Rusia, în perioada independenței sale, a dobândit în curând trăsăturile unui conservatorism deosebit, care a jucat un rol negativ în dezvoltarea nu numai a literaturii ruse, ci și a culturii ruse din secolele XVI-XVII.

Tranziția Renașterii către noul timp a căpătat un caracter prelungit, lent. Nu a existat Renaștere în Rusia, dar au existat fenomene renascentiste în timpul secolelor al XVI-lea, al XVII-lea și parțial al XVIII-lea.

Principala diferență dintre Renaștere și Pre-Renaștere (Pre-Renaștere) este natura sa seculară, eliberarea de ecleziasismul atot-penetrant al Evului Mediu.

În secolul al XVI-lea. treptat și precaut viziunea teologică asupra societății umane începe să se retragă în trecut. „Legile divine” își păstrează încă autoritatea, dar alături de referirile la Sfintele Scripturi apar referiri destul de „renascentiste” la legile naturii. O serie de scriitori ai secolului al XVI-lea se referă la ordinea naturală a lucrurilor din natură ca un model pe care oamenii să-l urmeze în viața publică și de stat. Proiectele lui Yermolai-Erasmus se bazează pe ideea că pâinea este baza vieții economice, sociale și spirituale. Ivan Peresvetov nu folosește aproape niciodată argumente teologice în scrierile sale. Dezvoltarea jurnalismului în secolul al XVI-lea. asociat cu credința în puterea convingerii, în puterea cuvântului din carte. Niciodată nu se ceartă atât de mult în Rus' antic, ca la sfârșitul secolului al XV-lea și al secolului al XVI-lea. Dezvoltarea jurnalismului se află pe vârful ascensiunii publice a credinței în rațiune.

Dezvoltarea gândirii jurnalistice a determinat apariția unor noi forme de literatură. Secolul al XVI-lea a fost marcat de căutări complexe și

versatile în domeniul formei artistice, în domeniul genurilor. Stabilitatea genurilor este ruptă. Formele de afaceri pătrund în literatură, iar elementele de artă pătrund în scrisul de afaceri. Temele jurnalismului sunt temele unei lupte politice vii, concrete. Multe dintre subiecte, înainte de a pătrunde în jurnalism, au servit drept conținut al scrierii de afaceri. De aceea formele de scriere de afaceri devin forme de jurnalism. Mesajele diplomatice, rezoluțiile catedralei, petițiile, listele de articole devin forme de opere literare.

Folosirea genurilor de afaceri în scopuri literare a fost în același timp dezvoltarea ficțiunii, până acum foarte limitată în operele literare, și darea acestei ficțiuni sub formă de autenticitate. Apariția ficțiunii în analele secolului al XVI-lea. a fost asociat cu nevoile interne ale dezvoltării literaturii în autoseapararea ei de funcțiile de afaceri și a fost numită publicistică.

452

sarcini care erau deosebit de acute pentru cronica din secolul al XVI-lea. Cronica trebuia să inspire cititorilor convingerea infailibilității și sfințeniei puterii de stat și nu doar să înregistreze (deși foarte părtinitoare) fapte istorice individuale. Cronica a devenit o școală de patriotism, o școală de respect pentru puterea statului.

Legenda politică invadează istoria cu putere. Poporul ruși s-a gândit din ce în ce mai mult la problemele de importanță mondială pentru țara lor. În special, teoria bătrânului Philotheus din Pskov despre Romele succesive, dintre care a treia și ultima este Moscova, a câștigat o mare faimă.

Legenda politică a fost una dintre manifestările întăririi ficțiunii în literatură. Literatura rusă veche a timpului anterior se temea de fantasticul și imaginarul deschis, ca minciună, neadevăr. S-a străduit să scrie despre ceea ce a fost sau despre ceea ce a fost cel puțin luat pentru trecut. Fantastul putea veni din afară, în traduceri: „Alexandria”, „Povestea Regatului Indiei”, „Stephanit și Ikhnilat”, etc. În același timp, fantasticul era fie luat drept adevăr, fie considerat o pildă, moralizatoare. , genuri care au existat și în Evanghelie.

Dezvoltarea literaturii ruse antice de-a lungul tuturor secolelor sale este o luptă treptată pentru dreptul la „neadevăr” artistic. Adevărul artistic este separat treptat de adevărul cotidian. Imaginația literară este, parcă, legalizată, devine admisibilă din punctul de vedere al unei noi atitudini față de literatură și lume. Dar, venind în sine, fantezia pentru o lungă perioadă de timp se deghizează în imaginea celei dintâi, cu adevărat existentă sau existentă. De aceea în secolul al XVI-lea genul documentului ca formă a operei literare intră în literatură concomitent cu ficțiunea.

Mișcarea literaturii la document și a documentului în literatură este un proces natural de „încețoșare” treptată a granițelor dintre literatură și scrierea de afaceri. Acest proces în literatură a fost legat de viața de afaceri a statului rus, de contra-procesul de

creștere și formare a genurilor de muncă de birou de stat și apariția arhivelor. A fost extrem de necesar pentru distrugerea vechiului și formarea unui nou sistem de genuri, pentru „emanciparea” și secularizarea literaturii.

Toate schimbările în stilurile literare sunt legate de soarta vieții ideologice și de gen a literaturii. Stilul emoțional care s-a dezvoltat la sfârșitul secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea nu a putut trece în stilul renascentist la sfârșitul secolului al XV-lea și al secolului al XVI-lea. Prin urmare, soarta acestui stil, inhibat artificial în dezvoltarea sa, a fost nefavorabilă. Acest stil este puternic formalizat, tehnicile individuale se osifică, încep să fie aplicate mecanic și repetate, eticheta literară devine extrem de complicată,

453

iar ca urmare a acestei complicații, claritatea utilizării sale dispare. Apare ceva „manierism de etichetă”. Totul este foarte luxuriant și totul este foarte uscat și mort. Aceasta coincide cu creșterea literaturii oficiale. Eticheta și formulele stilistice, canoanele sunt folosite nu pentru că este cerut de conținutul lucrării, ca mai înainte, ci în funcție de atitudinea oficială - de stat și bisericească - față de cutare sau cutare fenomen descris în lucrare. Lucrările și părțile lor individuale cresc, devin mari. Frumusețea este înlocuită cu dimensiunea. Există o dorință de monumentalitate, care, spre deosebire de perioada pre-mongolică, are ca principală caracteristică dimensiuni și scari mari. Autorii caută să-și influențeze cititorii prin amploarea lucrărilor lor, prin lungimea laudelor lor, prin numeroasele repetări, prin complexitatea stilului.

Secolul al XVII-lea este secolul pregătirii pentru schimbări radicale în literatura rusă. Începe restructurarea literaturii în ansamblu. Numărul genurilor se extinde enorm datorită introducerii în literatură a unor forme de scriere de afaceri, cărora li se dau funcții pur literare, datorită folclorului, datorită experienței literaturii traduse. Intriga, divertismentul, pictorialitatea, acoperirea tematică este în creștere. Și toate acestea se realizează în principal ca urmare a creșterii enorme a experienței sociale a literaturii, a îmbogățirii temelor sociale și a extinderii cercului social de cititori și scriitori.

Literatura se extinde în toate direcțiile, slăbind în forțele sale centripete, care stau la baza stabilității sale ca sistem specific. Forțele centrifuge sunt dezvoltate în literatură. Devine liber și convenabil pentru restructurare și crearea unui nou sistem - sistemul literaturii moderne.

O importanță deosebită în această restructurare a literaturii revine schimbărilor din realitate. Evenimentele din Epoca Necazurilor au șocat și schimbat în multe feluri ideile poporului rus despre cursul evenimentelor istorice, așa cum se presupune că ar fi controlat de voința prinților și a suveranilor. La sfârşitul secolului al XVI-lea. dinastia suveranilor de la Moscova a încetat să mai existe, a început războiul țărănesc și, odată cu acesta, intervenția polono-suedeze. Intervenția poporului în destinele istorice ale țării s-a exprimat în

această perioadă cu o forță extraordinară. Poporul s-a declarat nu numai prin răscoale, ci și prin participarea la discuția cu viitorii concurenți la tron.

Scrierile istorice dedicate Necazurilor mărturisesc o creștere bruscă a experienței sociale în toate clasele societății. Această nouă experiență socială se reflectă în secularizarea literaturii istorice. În acest moment, punctul de vedere teologic asupra istoriei omenirii, asupra puterii de stat și asupra omului însuși a fost în cele din urmă scos din practica politică, deși a rămas încă în sfera declarațiilor oficiale. Deși scrieri istorice dedicate Necazurilor, du-te

454

ei vorbesc despre asta ca pe o pedeapsă a oamenilor pentru păcatele lor și nici, în primul rând, aceste păcate în sine sunt considerate pe un plan social larg (principalul vina al poporului rus este „tăcerea fără cuvinte” și conivența publică cu crimele autorităților) , și în al doilea rând, există dorința de a găsi cauzele reale ale evenimentelor sunt predominant în personajele personajelor istorice. În caracteristicile personajelor, apare o combinație de trăsături bune și rele, neobișnuită pentru perioada anterioară, apare o idee despre personaj, formarea lui sub influența circumstanțelor externe și schimbarea lui. Acest tip de atitudine nouă față de om nu numai că se reflectă inconștient în literatură, ci începe și să fie formulată într-un anumit fel. Autorul articolelor rusești ale Cronografului din 1617 își declară direct noua sa atitudine față de personalitatea umană ca o combinație complexă de trăsături rele și bune.

O altă trăsătură marchează noutatea abordării autorilor de la începutul secolului al XVII-lea asupra temelor lor: aceasta este subiectivitatea lor în interpretarea evenimentelor. Acești autori au fost în cea mai mare parte ei înșiși figuri active în Timpul Necazurilor. Prin urmare, în scrierile lor, acţionează parţial ca memorişti. Ei scriu despre ceea ce au fost martori, caută să-și justifice propria poziție, pe care au luat-o la un moment dat. Scrierile lor conțin deja un interes pentru propria personalitate, care se va reflecta intens pe tot parcursul secolului al XVII-lea.

Fără îndoială, că în această narațiune istorică a primului sfert al secolului al XVII-lea. acea „Renaștere lentă” a fost în vigoare, care s-a făcut simțită deja în secolul al XVI-lea. Cu toate acestea, nu numai „Renașterea lentă” a afectat literatura rusă din secolul al XVII-lea. În ea erau relicve ale unor fenomene chiar mai vechi. Și în secolul al XVII-lea. filonul slab al atitudinii lirice față de om continuă să bată. Din secolele al XIV-lea și al XV-lea, din elementele prerenascentiste „blocate” în cultura rusă, această atitudine lirică, acest stil de psihologie pașnică a trecut în secolul al XVII-lea, dând o nouă fulgerare în Povestea Martei și Mariei, în Viața lui Ulyaniya Osorgina , în „Povestea mănăstirii Tver Otroch”. Acest lucru este destul de firesc: fiind inhibată artificial, linia liniștirii psihologice a continuat să afecteze încă trei secole, rezistând presiunii sentimentelor ascuțite și „reci” ale „al doilea monumentalism”.

Expansiunea socială a literaturii i-a afectat atât pe cititorii, cât și pe autorii săi. De la mijlocul secolului al XVII-lea. apare literatura democratică. Aceasta este literatura clasei exploatate. Literatura începe astfel să se diferențieze.

Așa-numita „literatură posada” este scrisă de un scriitor democrat și citită de un cititor democrat și este dedicată unor subiecte apropiate mediului democratic. Este aproape de folclor, aproape de limbajul colocvial și de afaceri.* Este adesea anti-guvernamental și anti-bisericesc - aparține

„cultura râsului” a poporului. Este în multe privințe asemănătoare cu o carte populară în Occident. Aceasta este, de asemenea, o „Renaștere lentă”, dar a purtat un început exploziv foarte puternic care a distrus sistemul medieval al literaturii.

Lucrări democratice din secolul al XVII-lea. sunt importante pentru procesul istorico-literar din încă un aspect. Dezvoltarea literaturii, chiar și cea mai lentă, nu este niciodată uniformă. Literatura se mișcă în impulsuri, iar impulsurile sunt întotdeauna asociate cu o anumită extindere a câmpului de activitate al literaturii.

Prima expansiune atât de semnificativă a avut loc încă din secolul al XV-lea, când apariția unui material de scris mai ieftin decât pergamentul - hârtia - a dus la apariția unor forme de scriere în masă: colecții concepute pentru lectura individuală largă. Cititorul și scribul se contopesc adesea într-o singură persoană: scriitorul rescrie acele lucrări care îi plac, compune colecții pentru lectură „neoficială”, personală.

În secolul al XVII-lea a existat un nou impuls către caracterul de masă al literaturii — acestea erau lucrări de natură democratică. Sunt atât de masive încât istoricii literari din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. le-a recunoscut ca fiind nedemne de studiat — un fel de „literatură de gard”. Ele sunt scrise în cursivă slăbănog sau business, rar se împletesc imediat, rămânând în caiete și răspândindu-se printre cititorii săraci. Aceasta este a doua „descoperire în masă”. Al treilea va fi în secolul al XVIII-lea, când literatura va intra în tipar și jurnalismul se va dezvolta cu noile sale genuri, integral europene.

Trăsăturile tipice literaturii democratice a secolului al XVII-lea pot fi observate dincolo de propriile sale limite. Mult în comun cu ea în literatura tradusă și, în special, în romanul pseudo-cavaleresc tradus. Literatura democratică nu se deosebește în tot ceea ce a introdus nou în procesul istorico-literar.

Schimbarea influențelor străine care a avut loc în literatura rusă a secolului al XVII-lea este și ea caracteristică acestei perioade de tranziție la tipul literaturii noului timp. De obicei, s-a remarcat că concentrarea inițială a literaturii ruse pe literatura cercului bizantin a fost înlocuită în secolul al XVII-lea. orientare vest-europeană. Dar nu atât acest accent pe țările occidentale este important, cât accentul pe anumite tipuri de literatură.

Literatura rusă, ca orice mare literatură, a fost întotdeauna strâns legată de literaturile altor țări. Această legătură în Rusia antică nu a fost mai puțin semnificativă decât în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Se poate considera chiar că literatura rusă până în secolul al XVII-lea. a reprezentat unele, însă, limitate la anumite genuri, în principal ecleziastice, unitate cu literaturile sud-slave. Odată cu dezvoltarea principiilor naționale în viață

456

din toate literaturile slave din secolul al XVII-lea. Legăturile sud-slave și bizantino-slave în literatura rusă se slăbesc oarecum și apar legături mai intense cu literaturile vest-slave, dar tipul acestor legături este deja diferit. Aceste legături merg nu atât pe linia relațiilor bisericești, cât pe linia „ficțiunii" și a literaturii destinate lecturii individuale. În consecință, tipul acelor monumente străine la care se referă literatura rusă se schimbă. Anterior, s-a orientat în principal către monumente de tip medieval, către genuri deja reprezentate tradițional în literatura rusă. Acum există un interes pentru monumentele caracteristice noului timp - acest lucru se observă mai ales în teatru, în poezie. Totuși, la început, nu operele de primă clasă, nu noutățile literare „influențează" și sunt traduse, ci monumentele vechi și într-o oarecare măsură „provinciale" (în dramaturgie, de exemplu). Dar nu este departe vremea când literatura rusă va intra în contact direct cu literatura de cel mai înalt rang, cu scriitorii de primă clasă și cu operele lor. Va fi în secolul al XVIII-lea.

Dar ideea nu este doar în tipurile de literatură la care se referă literatura rusă. Este vorba și despre modul în care ea li se adresează. Am văzut că în secolele XI-XV. opere de literatură din zona bizantină sunt „transplantate" la Rus', „transplantate" aici și continuă să se dezvolte aici. Nu se poate spune că acest tip de influență străină a dispărut în secolul al XVII-lea, dar acum apare un nou tip de influență, care este caracteristic literaturilor timpurilor moderne. În secolul al XVII-lea nu sunt atât monumentele care sunt transferate, cât stilul, dispozitivele literare, tendințele, gusturile și ideile estetice.

Barocul rus poate fi considerat și una dintre manifestările influenței unui nou tip. Barocul rus nu este doar lucrări individuale traduse din poloneză sau care provin din Ucraina și Belarus. Aceasta este în primul rând o tendință literară care a apărut sub influența influenței polono-ucrainene-belaruse. Acestea sunt noi tendințe ideologice, noi teme, noi genuri, noi interese mentale și, desigur, un nou stil.

Orice influență mai mult sau mai puțin semnificativă din exterior se realizează numai atunci când apar nevoi proprii, interne, care formează această influență și o includ în procesul istoric și literar. Barocul a venit la noi și ca urmare a nevoilor sale destul de puternice. Baroc, care în alte țări a înlocuit Renașterea și a fost antiteza sa, s-a dovedit a fi aproape de Renaștere în Rusia în rolul său istoric și literar. A fost de natură educațională, a contribuit în multe privințe la eliberarea individului și a fost asociată cu procesul de

secularizare, spre deosebire de Occident, unde în unele cazuri în stadiile inițiale.

457

În zilele dezvoltării sale, barocul a marcat exact contrariul - o întoarcere la ecleziastic.

Și totuși, barocul rus nu este o Renaștere. Nu poate egala Renașterea vest-europeană nici ca amploare, nici ca semnificație. Nu întâmplător și timpul e limitat și social. Acest lucru se explică prin faptul că pregătirile pentru Renașterea rusă, care a avut ca rezultat forme baroc, au continuat prea mult timp. Trăsături separate ale Renașterii au început să apară în literatură chiar înainte de a se putea fuziona într-o mișcare culturală specifică. Renașterea și-a „pierdut” parțial trăsăturile pe calea implementării sale.

Prin urmare, semnificația barocului rus ca un fel de Renaștere – o tranziție la literatura timpului nou – se limitează la rolul „ultimei împingeri” care a apropiat literatura rusă de tipul literaturii noului timp. Principiul personal în literatură, care înainte de baroc se manifesta sporadic și în diferite sfere, în baroc se formează într-un anumit sistem. Secularizarea literaturii (adică dobândirea ei a unui caracter pur laic), care a avut loc pe toată durata secolului al XVI-lea și al primei jumătăți a secolului al XVII-lea. și manifestată în diferite aspecte ale creativității literare, doar în baroc devine completă. Acumularea de noi genuri și schimbarea sensului genurilor vechi tocmai în baroc duc la formarea unui nou sistem de genuri - sistemul timpurilor moderne.

Apariția unui nou sistem de genuri este semnul principal al trecerii literaturii ruse de la tipul medieval la tipul modern.

Nu toți istoricii și istoricii de artă recunosc prezența în Rus' a fenomenelor Pre-Renașterii și ulterioare separate. Acest lucru se întâmplă în principal pentru că Renașterea italiană este luată drept „modelul ideal” al oricărei Renașteri. Este considerat singurul. Dar adevărul este că Renașterea ca epocă sau fenomene renascentiste care se întind pe o perioadă lungă de timp este o tranziție firească de la Evul Mediu la Evul Nou, o tranziție considerată în mod tradițional faza finală a Evului Mediu. Nu există doar Renașterea italiană, ci și Renașterea nord-europeană, cehă și poloneză și multe altele. În plus, Renașterea (sau Renașterea – folosim acești termeni în același sens) nu este o categorie evaluativă. Rus' în epoca evului mediu clasic - în secolul XI - începutul secolelor XIII. (înainte de cucerirea mongolo-tătară) - a stat la nivelul altor culturi europene, în timp ce în epoca Pre-Renașterii și „Renașterea lentă” ulterioară, când anumite elemente de renaștere au fost introduse treptat în literatura rusă, pregătindu-i trecerea la noul timp, putem vorbi despre „în urmă”. Conceptul de „lag” îl folosim

458

Suntem relativi, pentru că culturile sunt incomparabile și fiecare cultură are propriile sale valori durabile.

În general, trebuie să remarcăm următoarele: întregul proces istoric și literar al secolelor XI-începutul secolului al XVIII-lea. există un proces de formare a literaturii ca literatură, dar literatură care există nu pentru sine, ci pentru societate.

Literatura este o parte esențială a istoriei unei țări.

Originalitatea literaturii ruse antice nu constă numai în natura operelor sale individuale, ci și în calea sa specială de dezvoltare - o cale care este strâns legată de istoria rusă, satisfacând nevoile realității ruse. Literatura rusă veche a fost întotdeauna preocupată de marile probleme sociale ale vremii sale.

LISTA DE ABREVIERI

ZERO - Știri ale Departamentului de Literatură și Limbă a Academiei de Științe a URSS (Moscova).

IMLI - Institutul de Literatură Mondială. M. Gorki al Academiei de Științe a URSS (Moscova).

IRLI - Institutul de Literatură Rusă (Casa Pușkin) al Academiei de Științe a URSS (Leningrad).

OLDP - Societatea Iubitorilor de Literatură Antică.

ORYAS - Departamentul de Limba și Literatura Rusă a Academiei de Științe.

RIB - Biblioteca de Istorie Rusă.

TODRL - Actele Departamentului de Literatură Rusă Veche a Institutului de Literatură Rusă (Casa Pușkin) al Academiei de Științe a URSS.

LZAK - Cronica studiilor Comisiei Arheografice.

BAN - Biblioteca Academiei de Științe a URSS (Leningrad).

GBL - Biblioteca de Stat a URSS numită după V.I. Lenin (Moscova).

GIM - Muzeul Istoric de Stat (Moscova).

GPB - Biblioteca Publică de Stat numită după M. E. Saltykov-Șcedrin (Leningrad).

GRM - Muzeul de Stat al Rusiei (Leningrad).

LOII - Filiala Leningrad a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS.

TsGADA - Arhiva Centrală de Stat a Actelor Antice (Moscova).

Ilustrat folosind materiale din Arhiva Foto a Institutului de Arheologie al Academiei de Științe a URSS.

CUPRINS

ISTORIA LITERATURII RUSE A SECOLELE X–XVII

Editat de Dmitri Sergheevici Lihaciov

Editorul T. P. Kazymova

Redactor de artă V. P. Bogdanov Redactor tehnic M. I. Safranovich Correctori T. V. Boichuk. O. G. Chebotareva

IB nr. 4219

Predat setului 01/08/79. Semnat pentru publicare la 01.11.79. A 04027 60x90'/|6. Compensarea brațului nr. I. Garnit. literar. Imprimare offset. Conv. cuptor l. 29,0 + 0,25 frunză. Uch.-ed. l. 32.12 + +049 flyleaf. Tiraj 168.000 de exemplare. Ordin 1874. Lanţul I r. 40 k. Orlen din Steagul Roșu al Muncii, Editura Prosveshchenie a Comitetului de Stat al RSFSR pentru Editură, Tipografie și Comerțul Cărții. Moscova, al treilea pasaj al Maryina Grove, 41.

IIoligrafkombinat le. Ya. Kolas de la Comitetul de Stat al BSSR pentru edituri, tipografii și comerț cu carte. 220827, Minsk. Roșu. 23.

Istoria literaturii ruse secolele X–XVII: Proc. I90 indemnizație pentru studenți ped. in-t pe spec. Nr. 210I „Rus. lang. sau T." /L. A. Dmitriev, D. S. Likhachev, Ya. S. Lurie și alții; Ed. D. S. Lihaciov.- M .: Educație, 1979. - 462 p., ill.

Manualul definește limitele cronologice ale literaturii ruse vechi, dezvăluie originalitatea acesteia și urmărește legături cu literaturile slave.

Se analizează textul literar al monumentelor literaturii ruse din secolele X–XVII.

Se reflectă întrebările textologiei.

60602-824

И-----------24–79   4309020300

103(03)–79

BBK 83.3P1

8P1